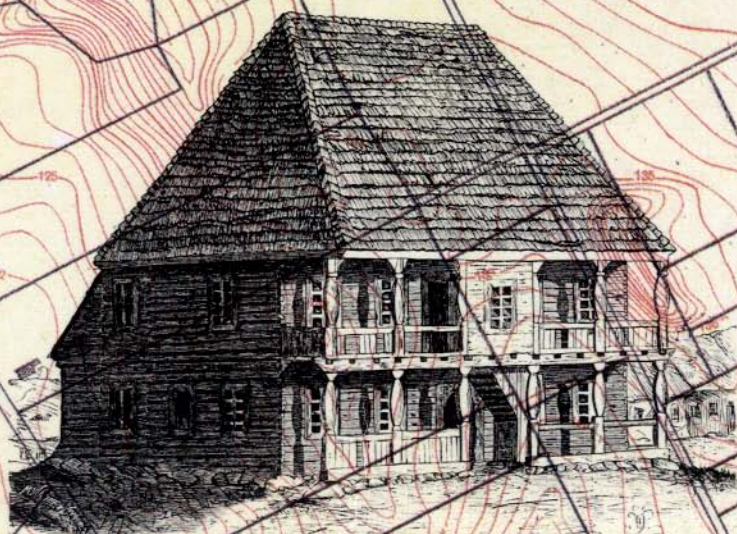

Jarosław Kloza, Józef Maroszek

DZIEJE GONIĄDZA

w 450 rocznicę praw miejskich

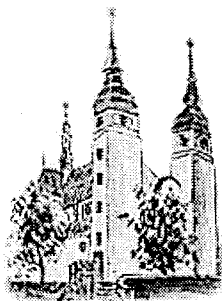
Jarosław Kloza, Józef Maroszek

DZIEJE GONIĄDZA
w 450 rocznicę praw miejskich

Jarosław Kloza, Józef Maroszek

DZIEJE GONIĄDZA

w 450 rocznicę praw miejskich

Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego nr 37

URZĄD MIASTA W GONIĄDZU
GONIĄDZKI DOM KULTURY

BIAŁOSTOCKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE
REGIONALNY OŚRODEK STUDIÓW I OCHRONY ŚRODOWISKA KULTUROWEGO
W BIAŁYMSTOKU

Białystok – Goniadz 1997

NA OKŁADCE

Plan sytuacyjno-wysokościowy miasta Goniądza z 1946 r. w skali 1:5 000 - ze zbiorów Archiwum Państwowego w Białymstoku.

Ratusz w Goniądzu (ok. 1779–1927), rysował M. Wiśniewski. Zygmunt Gloger pisał: *Do ciekawych, a rzadkich drewnianych ratuszów należy parowiekowy staruszek, o wysokim jak na kościele dachu, znajdujący się w obszernym czworobocznym rynku, rolniczego dziś miasteczka Goniądza, leżącego nad Biebrzą, dawniej w ziemi Bielskiej, województwa Podlaskiego.* – Zygmunt Gloger, "Kłosa", t. XX, 1874, nr 502.

Ganek dworu szlacheckiego we Wroceniu koło Goniądza, z 1782 r., rys. Zygmunt Gloger, w: Gloger Zygmunt, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, t. II Warszawa 1909, s. 39.

ISBN 83-907455-2-6

Białostockie Towarzystwo Naukowe.

Wydanie I. Nakład 1000 egz. Białystok – Goniądz 1997

Druk: Zakład Poligraficzny Offset-Print,

Białystok, ul. Broniewskiego 14

Mazowiecki gród ziemi wiskiej

Goniądz swą karierę zapoczątkował we wczesnym średniowieczu jako mazowiecki gród ziemi wiskiej. Zdecydowało o tym korzystne położenie geograficzne i komunikacyjne – na skraju wyniosłej skarpy, na krawędzi Kotliny Biebrzańskiej, w niedalekim sąsiedztwie Osowca, jedyne miejsce, gdzie można było przeprosić się przez bagnistą dolinę rzeki Biebrzy. Biegły przez Goniądz aż dwa nadbiebrzańskie szlaki z Grodna do Wizny. Jeden, którego trasę ukazuje układ wczesnośredniowiecznych grodzisk wiódł wzdłuż wyżynnego, suchego brzegu Biebrzy – najpierw z Wizny brzegiem prawym, w okolicach Radziłowa przekraczał rzekę Wiszę, dalej prowadząc przez późniejsze Mścichy, w Osowcu pokonywał dolinę rzeki, potem, od Goniądza podążał brzegiem lewym, południowym, mniej więcej podobnie jak dziś przebiega szosa Goniądz – Grodno. Na szlaku tym umiejscowione były: Dolistowo (w 1358 r. wzmiankowane jako *Targowisko*), a także miejscowości, gdzie mieściły się grody dozorujące szlak: Grodzisk (gm. Suchowola) i Grodziszczany (gm. Dąbrowa Białostocka). Komunikacja miała od najdawniejszych czasów kapitalne znaczenie dla rozwoju goniądzkiego ośrodka osadniczego. Droga przez Osowiec w 1341 r. wzmiankowana była jako *antiqua via*, w 1439 zważano ją *gościńcem*. Drogę tę wspominają też dokumenty z lat 1436 i 1439.¹ Trakt z Wizny do Goniądza przez przeprawę biebrzańską w Osowcu biegł prawym brzegiem Biebrzy, a posiadał odgałęzienie do Kamiennego Brodu na granicy Państwa Krzyżackiego (dalej prowadząc do Elku). W odróżnieniu od analogicznego drugiego szlaku wiskiego, który biegł lewym brzegiem Biebrzy, w sąsiedztwie Tykocina, był od niego o wiele starszy, bo tamten powstał dopiero w 1 poł. XV w. Z racji na swoje znaczenie Goniądz był w czasach mazowieckich stolicą odrębnego powiatu. Miejscem lokalizacji wczesnośredniowiecznego grodu był najprawdopodobniej teren skarpy nad Biebrzą, w bliskim sąsiedztwie Nowego Rynku, gdzie w późnym średniowieczu wzniesiono zamek. Dziś w miejscu tym znajduje się Zakład Wychowawczy.

Wschodnią granicę władania mazowieckiego określili książęta mazowieccy Siemowit i Trojden w liście do papieża z 1325 r., w którym pisali, iż granica mazowiecka sięga zaledwie dwie mile od Grodna.² Litewski książę Gedymin rozciągnął swe panowanie na pograniczne tereny w latach 1315–1324, przesuując granicę swych posiadłości na zachód na linię rzek: Netty, Brzozówki, Czarnej (Sokołdki), Supraśli i Narwi.

Po śmierci Bolesława, księcia ziemi plockiej i wiskiej, w 1351 r. król Kazimierz Wielki przyłączył te tereny do Królestwa Polskiego. 27 grudnia 1355 r. Ziemowit książę mazowiecki, czerski wziął w zastaw od Kazimierza Wielkiego króla polskiego ziemię zakroczymską i wiską na 3 lata.³ 14 sierpnia 1358 r. w Grodnie zanotowano pierwszą wzmiankę pisaną o Goniądzu – stolicy powiatu należącego do ziemi wiskiej. Wówczas

¹ AGAD, Kopicjana, nr 1, nr 290, s. 354; AGAD, Metryka Koronna, nr 335, k. 83v i nr 340, k. 165v.

² *Oppidi quod dicitur Grodno... a terrarum nostrorum limitibus ad duas leucas posit.* – *Codex diplomaticus Prussicus*, wyd. J. Voigt., t. 3. Koenigsberg 1848, nr 134, s. 182.

³ AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych (dalej cyt. *Zb. dok. perg.*), nr 20.

to Kiejstut książę litewski zatwierdził ugodę zawartą za zgodą swoich braci: Olgerda, najwyższego księcia litewskiego, Jawnuty, Koriata, Jerzego i innych, z Ziemowitem Trojdenowiczem, księciem mazowieckim. Porozumienie dotyczyło granicy między litewską ziemią grodzieńską, a należącą do księcia mazowieckiego ziemią wiską i powiatem goniądzkim. Ustalona granica zaczynała się w miejscu zwanym Kamienny Bród, ciągnęła się do Rajgrodu, stąd szła rzeką Nettą do Biebrzy, do Targowiska (dziś Dolistowo Stare), w górę rzeki Biebrzy do ujścia Brzozówki, tą rzeką aż do jej źródeł, później wzdłuż dopływu Supraśli – rzeką Czarną, kolejno Supraślą aż do *Popielowego Siedliska* (dziś Złotoria) do Narwi, Narwią do ujścia Niewodnicy (*Niewotyńca*). Wytyczona limes stanowiła granicę powiatu goniądzkiego.⁴

Zachowało się świadectwo, zeznane pod przysięgą przed komisją biskupią w 1536 r., przez ks. Marka ze Skrzyszewa, 70-letniego kapłana prepozytury św. Ducha w Goniądzu, od 15 wówczas lat nią zarządzającego, który twierdził, że lokalna tradycja głosi, iż kościół w Goniądzu powstał jeszcze w czasach mazowieckich.⁵ Musiało to więc być przed 1382 r., gdyż w tym roku powiat goniądzki znalazł się w zastawie krzyżackim. Twierdzenie, że kościół parafialny założył dopiero książę litewski Witold jest nieściśle i gmatwa rzeczywistą historię kościoła katolickiego w tym mieście.

Najdawniejszy kościół parafialny w Goniądzu usytuowany był niewątpliwie w najstarszej części miasta, przy Starym Rynku. Jeszcze dziś charakterystyczna łukiem biegnąca linia pierzei południowej Starego Rynku dokumentuje istnienie w tym miejscu tej starożytnej świątyni. W 1571 r. w inwentarzu z tego roku zapisano przy Starym Rynku nieduży plac o powierzchni 2 1/2 pręta (ok. 60 m 2), należący do *księdza Michała*,⁶ zaś w inwentarzu z 1573 r. stwierdzono: *Prętów rynkowych 104 1/2. Pustych po księdzu Michale odmarłym – 2 1/2 pręta. Zapłacono z prętów 102.*⁷ Gdyby na parceli tej istniał kościół, z pewnością by to odnotowano. Małeńki plac siedzibny był prywatną własnością duchownego, ewentualnie usytuowane było na nim probostwo, które najprawdopodobniej sąsiedowało z cmentarzem przykościelnym, o którym inwentarze milczą, bo nie dawał dochodu skarbowi królewskiemu i nie interesował poborców podatkowych.

Najstarszy kościół parafialny w Goniądzu nosił wezwanie św. Jana Chrzciciela, a ulica wybiegająca z naroża Starego Rynku nosiła dawniej nazwę: Świętojańskiej. 30 września 1675 r. wizytując parafię goniądzką ks. Ignacy Świętosławski stwierdził: *Kościoly parafialne są dwa: większy pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny i mniejszy Świętego Jana, oba głęboko starożytne... W kościele Św. Jana dobry dach i nowe okna. Ołtarz jeden. Stalle. Zakrystia. Nowy, mały przedsionek. Dzwon w sygnaturce.*⁸ W innej wizytacji z tego czasu (z lat 1674–1679) biskup Mikołaj Słupski odnotował: *Goniądz, kościół drewniany, kolacja kólewska. proboszcz ks. Zygmunt Załęski, zrestaurował kościół od dawna opuszczony.*⁹ W 1716 r. kościół św. Jana już nie istniał, choć w uposaże-

⁴ *Jura Masoviae terrestria*, opr. J. Sawicki, t. I, Warszawa 1972, nr 16, s. 19–20; AGAD, Kapijana, nr 64, s. 87–95.

⁵ AP Białystok, Kamera Wojenna i Domen Prus Nowowschodnich w Białymstoku, nr 2855.

⁶ AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego (dalej cyt. ASK), dz. LVI, G–6, k. 7v

⁷ AGAD, ASK, dz. LVI, K 11, k. 48.

⁸ *Ecclesiae parochiales sunt duae: maioris tituli Beatae Virginis Mariae, minoris S. Joannis ambae post antiquos antecessores penitus ... In ecclesia S. Joannis bene tecta et fenestrata noviter. Altare unus. Scamnia. Zacristia. Atrium minus nova, campana in copula.* – AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k.13.

⁹ J. Kurczewski, *Stan kościołów parafialnych w diecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskim*, „Litwa i Rus”, lipiec 1912, t.III, z. 1, s. 54.

niu parafii wymienia się plac położony na terenie miasta, który *idzie od dzwonnicy, aż do cmentarza kościoła św. Jana, 6 stadiów długi i szeroki na 2*. Na placu tym znajdowała się w pobliżu dzwonnicy karczma, należąca do plebana oraz dom organisty.¹⁰ W 1762 r. wzmiankowano, dwie karczmy w Rynku, *po jednym placu z obydwóch stron starego cmentarza, na którym w jednym budynku mieszka chłop.*¹¹ Jeszcze w 1739 r. gdy wymieniano place należące do kościoła parafialnego pisano: *za św. Janem placów dwa.*¹² W 1765 r. karczmę plebańską przy cmentarzu nieistniejącego już wówczas kościoła św. Jana arendował Żyd Boruch Aronowicz. Własność kościelna przy Starym Rynku przetrwała do czasów nam współczesnych. O placu przy Starym Rynku wspomina się jeszcze w 1934 r.

Z wezwania, które nosił najdawniejszy kościół goniądzki – św. Jana Chrzciciela wnosić można, że była to placówka misyjna, prowadząca chrystianizację pogańskiej ludności. (Takie samo wezwanie – św. Jana Chrzciciela nosił kościół we Wiźnie). Trudno dociec jak dawną metrykę posiadał ten kościół, ale pewnie świątynia w tym miejscu mogła powstać w dobie chrystianizacji Mazowsza, jeszcze w XI w. Brak źródeł pisanych uniemożliwia poznanie średniowiecznych dziejów kościoła goniądzkiego. Oczekiwać należy na badania archeologiczne, a nie jest wykluczone, że średniowieczna Fara goniądzka mogła być murowana, tak jak łomżyńska, wiska, wąsoska itd.

7 września 1434 r. biskup płocki na prośbę plebana z Wizny zatwierdził akt wyznaczający granice Mazowsza i Litwy wystawiony w Grodnie 14 sierpnia 1358 r.¹³ Potwierdzenie było spowodowane zaniepokojeniem plebana wiskiego przejściem we władanie litewskie powiatów goniądzkiego i tykocińskiego, a w związku z tym uniezależnieniem od Wizny i biskupstwa płockiego. Zasięg placówki kościelnej w Wiźnie sięgał o wiele dalej, aż do granic wyznaczonych w 1358 r., obejmując również powiat goniądzki.

Krzyżacy

Bliskie położenie przy granicy z Państwem Krzyżackim powodowało, że Goniądz wraz z podległym sobie terytorium przejściowo znalazł się we władaniu Krzyżaków. 2 grudnia 1382 r. w Brodnicy Ziemowit IV książę mazowiecki z bratem swoim Januszem I zastawił Zakonowi Krzyżackiemu zamek Wiznę z przynależnościami, a więc również wraz z zamkiem goniądzkim.¹⁴ Krzyżacy, których wielkim mistrzem był wtedy Konrad Wallenrod, próbowali umocnić wówczas tu swoje panowanie. Na polecenie wielkiego mistrza Jan Schonenfeld komtur z Brandenburga (Pokarmina) pod Królewcem zbudował w 1392 r. zamek Metenburg. Był on prawdopodobnie zlokalizowany na wprost ujścia Netty do Biebrzy, w miejscu w 1358 r. nazywanym *Targowisko*, dziś Dolistowa Stare.¹⁵ Namiestnikiem zamku w Metenburgu był Jan de Wischow. Działo się to w cza-

¹⁰ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 300: „Status curati beneficii goniądzensis. 1716”.

¹¹ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 90: „Wizytacja kościoła parafialnego goniądzkiego, 1765”.

¹² AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 40v.

¹³ AP Białystok, Kamera..., nr 155 A, k. 225.

¹⁴ *Jura Masoviae ...* t. I, nr 26, s. 37–39.

¹⁵ *Die Chronik Wigands von Marburg*, „Scriptores Rerum Prussicarum”, t. II, Leipzig 1863 s. 647; J. Maroszek, *Dolina Biebrzy w przeszłości – do końca XVIII wieku*, „Białostoczczyzna” 1/37/, 1995, s. 4–6.

sie gdy Krzyżacy sprzymierzyli się z litewskim księciem Witoldem. 15 stycznia 1399 r. w Malborku Ziemowit IV książę płocki wykupił zastawione Zakonowi Krzyżackiemu Zawkrze, Płońsk i Wiznę. Brakującą mu do spłaty sumę, wraz z dawną zabezpieczył dalszym zastawem ziemi wiskiej.¹⁶ Wkrótce ją wykupił, bo 30 grudnia 1401 r. w Błoniach tenże książę płocki zastawił swemu bratu Januszowi I księciu czerskiemu ziemię wiską wraz z powiatem goniądzkim¹⁷ za sumę 4545 kop gr praskich¹⁸, która posłużyła na wykupienie ziemi wiskiej od Krzyżaków na spotkaniu z wielkim mistrzem 29 stycznia 1402 r. w Toruniu.¹⁹

Litwini

Krzyżacy opuścili zamek w Wiznie, ale wcześniej w tajnym układzie odstąpili część ziemi wiskiej – powiat goniądzki wielkiemu księciu litewskiemu Witoldowi. Gdy to wyszło na jaw, Janusz I i Siemowit IV wystąpili ze skargą. Wielki mistrz listem z 2 lipca 1402 r. wyparł się tej machinacji, oskarżając wielkiego księcia Witolda, że źle interpretuje układ zawarty z Zakonem.²⁰ Było to rezultatem układu granicznego litewsko-krzyżackiego podpisanego 12 października 1398 r.²¹ Granicę krzyżacko-litewską przeprowadzono od rzeki Szeszupy, przez jezioro Necko, rzeką Nettą do rzeki Biebrzy i dalej tą rzeką do granicy z Mazowszem. Potwierdzono ją ponownie w układzie malborskim w 1402 r. i w 1404 r. w Raciążu.²² Na mocy tych układów tereny między Nettą, a rzeką Elk miały pozostawać po stronie krzyżackiej, choć zgodnie z układem litewsko-mazowieckim z 1358 r. powinny należeć do Mazowsza. Był to najbardziej sporny teren, którego przynależność długo faktycznie nie była uregulowana. U Krzyżaków miały zostawać ziemie na zachód od linii Szeszupy – Netty – Biebrzy, okolice Augustowa, wschodnia część ziemi wiskiej, a więc terytorium między rzekami Nettą i Elk.²³ W istocie Goniądz znalazł się w samym zbiegu trzech państw: Mazowsza, Litwy i Państwa Krzyżackiego, bo Biebrza dzieliła Mazowsze od Litwy, a rzeka Elk uchodząca do Biebrzy (niemal w Goniądzu) była granicą krzyżacko-mazowiecką.

Mazowszanie nie chcieli pogodzić się ze stratą powiatu goniądzkiego. Jeszcze w 1453 r. na zjeździe w Parczewie posłowie mazowieccy upominali się u króla Kazi-

J. Wiśniewski przypuszcza, że zamek Metenburg znajdował się w miejscu dzisiejszego miasta Augustowa. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim do połowy XVI wieku*. „Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego”, t. I, Warszawa 1975, s. 28. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV do końca XVIII wieku*, „Studia i materiały do dziejów pojezierza augustowskiego”, Białystok 1967, s. 44–45.

¹⁶ *Iura Masoviae* ... t. I, nr 51, s. 75–76.

¹⁷ *Iura Masoviae* ... t. I, nr 56, s. 87–89.

¹⁸ *Iura Masoviae* ..., t. I nr 51, 52, 56.

¹⁹ Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim do połowy XVI wieku...*, s. 28, przypis 39.

²⁰ *Codex Epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430*, wyd. A. Prochaska, Kraków 1882, nr 256.

²¹ *Codex Epistolaris Vitoldi* ..., nr 187, s. 55; L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. I (1377–1499), Warszawa 1930, s. 64.

²² *Codex Epistolaris Vitoldi* ..., nr 179, 187, 188, 249, 284, 290.

²³ W porozumieniu wskazano, że granica przebiega od rzeki Szeszupy *ad fluvium, qui effluit a lacu dicto Metensee et dicitur communiter Meteflies, ab hinc per descensum fluvii usque in fluvium dictum Bebere*. Por. *Codex epistolaris Vitoldi* ..., nr 284, 290.

mierza Jagiellończyka o zajęte przez Litwinów powiaty Goniądz i Tykocin. Król dał im surową odpowiedź, za co zganil monarchę kardynał Zbigniew Oleśnicki.²⁴ Również w 1459 r. Jan Rytwiański starosta sandomierski domagał się od Kazimierza Jagiellończyka zwrotu dla Mazowsza Goniądza i Węgrowa.²⁵

Droga Witoldowa

Położenie Goniądza przy granicznej rzece Biebrzy musiało spowodować budowę nowego, bezpiecznego szlaku komunikacyjnego z Mazowsza na Litwę, omijającego pogranicze z Krzyżakami. Nowy trakt zastąpił starą średniowieczną, drogę przeprowadzającą się w Goniądzu przez Biebrzę, a także inną biegnącą przez Goniądz, Trzciannie, Łazy i Nieciece do Wizny. Poprowadzono wówczas nową drogę z dala od Goniądza. Jej bieg wyznaczały *czotiri mosti na rece Jaskrie i na inszych rekach toju dorohoju poczno ot Storożowoho mostu aliż do imienia ...Bohuszowa.*, a więc mosty usytuowane były w Straży na Sokoldzie, na Czarnej w Karczmisku, na Jaskrze w Knyszynie i Nereśli w Lewoniach. Droga była odnawiana w 1510 r. a Mikołaj Radziwiłł, który wyremontował cztery znajdujące się tam mosty uzyskał wówczas hospodarski przywilej na pobieranie myta drożnego przy wsi Boguszewie w Lewoniach.²⁶ W 1529 r. wysłani z rozkazu królowej Bony rewizorzy opisując stare i nowe granice grodzieńskie, bielskie i goniądzkie stwierdzali, że granice te spotykały się przy młynie Lewonie, w sąsiedztwie wsi Krasowo: *do stawu młyna Lewonowa, przez kotoryj staw idiet doroha welikaja Horodenskaja do Hanezja i do Mazowsza... Taja doroha dielit puszczu Horodenskuju s Belskoju puszczeju, aż do reki Czarnoje, jeduczcy ot Lewonowa młyna po lewu puszcza Horodenskaja, a po prawu puszcza Bielskaja...I u toho młyna Lewonowa, a u hostinca wielikaho Horodenskaho szti czerez tot staw jeho idet powiedali nam osoczniki i bortniki Bielskije, iż ottul poczynajusia hranicy Bielskije s Haniaziem...* Pewne szczegóły o przebiegu tego nowego traktu zwanego *Drogą Witoldową* przyniósł proces królowej Bony z Radziwiłłami. W 1536 r., jeden z ekspertów sądowych, Iwan Łuczynic wysłany przez dzierżawcę knszyńskiego Aleksandra Chodkiewicza do zapoznania się z opiniami osoczników i bartników, po powrocie z wizji terenowej doniósł, że *okoły* czyli stajnie wielkoksiążęce – jedne usytuowane były nad rzeczką Czarną, przy *wielkiej drodze*, a drugie przy ujściu Sokoldki, czyli rzeki Czarnej do Supraśli i *w tych okolech koroli ich miłost stoiwali i zwier łowliwali w toj puszczy Bielskiej i Grodoenskiej ... Tut też ot tych okółow Witoldowa Doroga była do togo dwora szto na Wojditowce łowiszcza byli. Namiestnik Bielskiej ludmi Bielskimi most i gati robliwali i poprawowali, aż do togo dwora i tyi sienożati, szto w toj Sokoldki i w Suprasly po Kriwuju Olchu z wieku na Bielsk wsie wołost Bielskaja a Sarażskaja kosziwata na łowy. A koli kotoraj zimy łowow w toj puszczy nie było, toje sieno na zamok Bielsk abo na Saraż birali, a z Ganiezia w tuju puszczy i do tych sienożatiej niczego nie mieli, ani stupowalisia, bo Ganiaż w tot czas był recz małaja.*

²⁴ J. Długosz, *Dziejów Polskich ksiąg dwanaście*, przeł. K. Mecherzyński, t. V, ks. XII, Kraków 1870, s. 127.

²⁵ J. Długosz, *Dziejów Polskich* ..., t. V, ks. XII, s. 274.

²⁶ AGAD, Zb. dok. perg., nr 1393; K. Stronczyński, *Wzory pism dawnych w przerysach wystawione*, cz. I, Warszawa 1839, s. 88.

Terytorium podległe rządcy zamku goniądzkiego zostało znacznie uszczuplone w 1401 r., gdy powiat goniądzki wracał z zastawu krzyżackiego. Jednocześnie najprawdopodobniej doszło do jego podziału, a część wschodnia znalazła się w rękach Litwinów, to skraj zachodni pozostał przy Mazowszu. Do takich wniosków dochodzimy obserwując relikty starych rozgraniczeń. Pewnie bowiem wówczas przez cały obszar wzdłuż traktu z Wizny do Goniądza poprowadzono linię graniczną utrwaloną późniejszymi podziałami granicznymi dóbr ziemskich. Ignacy Kapica-Milewski w 1801 r. w oparciu o swe dogłębne studia historyczno-prawne pisał: *w dawnych czasach Mazowsza z Tykocinem sucha granica była, to jest gościniec publiczny od Łomży idąc do wsi szlacheckiej Zawady nazwanej, w ziemi łomżyńskiej, powiecie zambrowskim, na pograniczu Podlasia leżącej, nad rzeką Sliną. Na której rzece most, a za nim wieś Łopuchowo, dawniej po części tylko, potem całkowicie do Tykocina należąca. Za którym, na drugiej stronie tejże rzeki połowa namienionej wsi Łopuchowa, tudzież pola, lasy i łąki wszystkie po lewej stronie tegoż gościńca nad rzeką Śliną rozciągające się do ziemi łomżyńskiej należały, a po prawej do Tykocina. Która to rzeka w Narew wpływa. Dalej wspomniany gościniec szedł przez wieś szlachecką Nieciece zwaną, już w ziemi bielskiej leżącą, nad rzeką Narwią, na której był most. A za nim tenże gościniec do Goniądza ciągnął się. I wszystkie lasy, pola, wsie, folwarki po lewej stronie przereczzonego gościńca do ziemi wiskiej należały, a po prawej do Tykocina. I tym sposobem wzmiankowany gościniec ziemię łomżyńską i wiską rozgraniczał i oddzielał od dóbr tykocińskich i innych szlacheckich, aż do kolumny z cegły murowanej, która i dnia dzisiejszego [1801 r. – przyp. JM], przy granicy folwarku tykocińskiego Nowa Wieś rzeczona, z Tykocina idąc do Goniądza, po prawej stronie znajduje się, pod wsią Trzciannie rzeczona, a za tą wsią druga kolumna, także z cegły murowana, oznaczająca przedtym granice dóbr goniądzkich i knyszynskich. Gościniec wyżej tyle razy powtórzony Litwa nazywała Drogą Witoldową.*²⁷ Informacje o Witoldowej Drodze biegnącej granicą dóbr tykocińskich spotykamy też w innych źródłach historycznych, m.in. w opisie granic majątności Tykocin i Wiszowate z 8 grudnia 1569 r.²⁸ Wielokrotnie *Witoldowa Droga* wspomniana jest w akcie rozgraniczenia wsi Szorce Cibarzewo z leśnictwem tykocińskim z 8 lutego 1604 r. Rozgraniczenie to oparte było o zezwolenie jakie dał Jan Gasztold wojewoda wileński Bogdanowi z Porytego na kupno Cibarzewa u Piotra Krzyckiego. Dokument Gasztoldowy nosił datę w *Wilnie* 5 stycznia 1451 r. Komisarze królewscy w 1601 r. wielokrotnie też wspominają miejsce zwane *Stolec Królewski* przy wsi Trzciannie, położone przy Drodze Witoldowej.²⁹

Powiat tykociński, później niż goniądzki, bo dopiero w 1425 r. został oderwany od mazowieckiej ziemi wiskiej i przyłączony do Litwy. Tzw. *Witoldowa Droga* z Wizny przez Nieciece, Łazy i Trzciannie do Goniądza wyznaczała wówczas też granicę państwową. Droga przeprawiała się przez Narew pomiędzy wsiami Nieciece i Łazy kilka

kilometrów na zachód od miasta Tykocina. W Łazach istniał most, zlikwidowany przez Olbrachta Marcinowicza Gasztolda, o czym wzmiankuje dokument z 1533 r.³⁰ Wówczas dopiero gościniec poprowadzono przez Tykocin.

Dwa miasta Goniądz?

Osada o charakterze miejskim w Goniądzu egzystowała już w końcu XIV wieku. W pocz. XV w. mieszkańcy Goniądza zawierali transakcje finansowe z łomżanami. W latach 1421–34 kupcy goniądzcy prowadzili handel z miastami Gdańsk i Toruń,³¹ co świadczy o ich zamożności, paraniu się dużym handlem i rozwoju funkcji miejskich osady przy zamku nad Biebrzą.³² W 1434 r. wzmiankowany był kupiec Klymans (Klemens z Goniądza), dostarczający drewno do Gdańska.³³ Ok. 1463–65 r. drewno dostarczał tam Paweł z Goniądza. W 1467 r. dostarczył drewno Johanowi Angermundenowi inny kupiec goniądzki Jakub. Łącznie na 33 zapisy z Podlasia (bez Brześcia) Goniądz pojawia się 3 razy, choć ilości dostarczanego drewna były raczej średnie.³⁴ W 1506 r. w jednym z dokumentów stwierdzono: *... w ziemi wiźnieńskiej, blisko miasta Goniądz...*³⁵

Zastanawia fakt, że bieg gościńca trzciańskiego, kontynuującego ciąg komunikacyjny Drogi Witoldowej w obrębie samego miasta Goniądza wytwarzał podział na dwa organizmy miejskie z ich centrami – *Starym i Nowym Rynkiem*.³⁶ Wymieniają je inwentarze miasta z 1571 i 1573 r., a są charakterystyczne dla zachowanego do dziś zabytkowego układu urbanistycznego. Dwa rynki odpowiadały podziałowi na dwa organizmy miejskie – miasta stare i nowe (choć takich nazw w źródłach nie znajdujemy). Oba rynki były podobnej wielkości – przy *Nowym* w 1573 r. było 137 prętów, a przy *Starym* – 104 1/2 prętów. Ponadto inwentarze wspominały, że przy *Starym Rynku* było *pustych po księdzu Michale odmarłym 2 1/2 prętów*, co świadczyłoby o tym, że przy *Starym Rynku* mógł funkcjonować kościół. Tymczasem skądinąd wiadomo, że kościół parafialny w Goniądzu usytuowany był przy *Nowym Rynku*. Pewnie więc egzystowały dwie świątynie katolickie – odrębne dla mieszkańców *Starego* i *Nowego Miasta*.³⁷ Powstaje przypuszczenie, że wobec graniczności Drogi Witoldowej, kontynuowanej przez Gościniec

³⁰ W tłumaczeniu brzmi on: *Uczynił zaś pan Gasztold nową drogę od wyżej wymienionej wsi Łopuchowo do Tykocina daleko odsuwając okrężną drogę. I teraz tą nową dłuższą drogą przez Tykocin zmuszeni są ludzie i kupcy iść do Goniądza.* – AGAD, Kopicjana, nr 64, s. 190 – 201.

³¹ Wyciągi prof. Jerzego Wiśniewskiego, cyt za: M. Giedz, *Goniądz – studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, Białystok 1989 (maszynopis w: Regionalnym Ośrodku Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Białymstoku), s. 5.

³² *Codex epistolaris Vitoldi...*, t.6, nr 578; AGAD, Metryka Koronna, nr 340, k. 165; Preussisches Urkundenbuch, t. III, cz. 2 (1342–1345), wyd. H. Koeppen, Marburg a. Lahn 1958, nr 418; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w pow. grajewskim*, s. 36.

³³ *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV i XVI wieku*, t. 3, wyd. A. Włodarski, Warszawa 1930, nr 12–14, s. 622.

³⁴ Informacje dotyczące kontaktów mieszczan goniądzkich z Gdańskiem pochodzą z niepublikowanej dotąd pracy Z. Romaniuka, *Kontakty Podlasia z Gdańskiem w XV w.* (maszynopis). Serdecznie dziękujemy autorowi za udostępnienie tych materiałów.

³⁵ AGAD, Zb. dok. perg., nr 975.

³⁶ Zob. Plan Goniądza z 1949 r. na okładce.

³⁷ AGAD, ASK, dz. LVI, K 11, k.48.

²⁷ AGAD, Kopicjana, nr 44, s. 272–293.

²⁸ Tam stwierdzono: *Qui quidem limites inter bona nostra Thikoczin et villam Wyssowate nobilium huiusmodi facti sunt, incipiendo a bonis nobilium Szorców ad castrum Thikoczin spectantium penes viam nuncupatam Witoldowa Droga, deinde eadem via proprediendo per borram versus orientem usque ad fluvium Meresla (!), ubi limites scopulique graniciales de terra erecti sunt in numero triginta et circa hunc ipsum fluvium Meresla terminati.* Por. AGAD, Metryka Koronna, nr 108, k.68–68v; AGAD, Kopicjana, nr 41, s. 382–385.

²⁹ AGAD, Kopicjana, nr 44, s. 272–293.

Trzciański istniał podział organizmu miejskiego w Goniądzu na dwie struktury urbanistyczne. Pewnie więc w 1401 do Litwy trafiła nie całość powiatu goniądzkiego, a jedynie jego część wschodnia. Hipoteza o istnieniu dwóch miast: Goniądza Mazowieckiego (powstałego w XIV w.) i bezpośrednio sąsiadującego z nim Goniądza Litewskiego (powstałego w latach 1401–1430) wymaga dalszych badań historyczno-archeologicznych. Podział, który zaowocował powstaniem dwóch bliźniaczych rynków, kościołów i miast musiał być krótkotrwały i pewnie jeszcze w tymże okresie – I poł. XV w. powstało jedno miasto.

Fara Nowego Miasta

Wielki książę Witold miał być też fundatorem kościoła parafialnego w Goniądzu. Świadczyli o tym w październiku 1536 r. ks. Józef Żebrowski pleban kościoła farnego, liczący lat 60 i ks. Marek, prepozyt kościoła szpitalnego św. Ducha, liczący lat ok. 70 (od 15 lat w Goniądzu), którzy stwierdzili że nie widzieli, ani czytali dokumentu fundacji kościoła w Goniądzu, ale słyszeli, że kościół był fundowany przez wielkiego księcia Witolda. Ks. Marek twierdził ponadto, że funkcjonowała wówczas miejscowa opinia, że fara powstała za czasów jeszcze mazowieckich, a proboszczem był niejaki ks. Bilicza.³⁸ Tradycja o witoldowej fundacji kościelnej znalazła odzwierciedlenie w falsyfikatach rzekomo wystawionych przez Aleksandra Jagiellończyka w 1484, 1500 lub 1504 r., a także podobnym falsyfikacie Mikołaja Radziwiłła jakoby wystawionym w 1484 r.: *ecclesiam parochialem in oppido nostro Goniądz in honorem Assumptionis Beatissimae Virginis Mariae, sancti Joannis Baptistae et Agnetis sanctae virginis patronorum, per praeclarum et illustrem principem dominum Vitoldum piae memoriae, avum nostrum, magnum ducem Lituaniae, praedecessorem nostrum erectam, fundatam et aedificatam*.³⁹ Niewiele tu prawdy, prócz zanotowanej tej samej tradycji, którą wspominali w 1536 r. proboszczowie obu goniądzkich placówek kościelnych. Zresztą falsyfikat goniądzkiego kościoła powstał najprawdopodobniej w 1536 r., świadczy o tym charakter pisma. Ten egzemplarz podrobionego dokumentu nosi datę: 1500.⁴⁰

Witold musiał poczynić jakieś kroki związane z kościołem parafialnym w Goniądzu, bo wcześniej, w czasach mazowieckich placówka parafialna w Goniądzu podlegała władzy biskupów płockich, przejście pod panowanie litewskie łączyło się z podporządkowaniem władzy biskupów wileńskich. Potrzeba uniezależnienia od struktury kościoła płockiego najprawdopodobniej wpłynęła na uruchomienie w Goniądzu drugiej placówki rzymskokatolickiej i budowę kościoła w innym miejscu. Drugi kościół parafialny ustawiono z kolei na Nowym Rynku, nosił bez wątpienia wezwanie św. Agnieszki Panny i Męczenniczki. Jest to jedno z dzisiejszych wezwań kościoła goniądzkiego, termin tradycyjnego odpustu. Dawniej w tym dniu (21 stycznia) odbywały się ponadto wielkie

³⁸ *Depositio testium ipsiusque plebanis in Goniądz super literis foundationis ecclesiae in ibidem*. – Por. AP Białystok, Kamera..., nr 2855.

³⁹ Por. *Kodeks dyplomatyczny Diecezji i Katedry Wileńskiej 1387 – 1507*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, t. 1 Kraków 1932–1948, nr 114, s. 140; *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lituaniae 1386–1430*, wyd. J. Ochmański, Warszawa–Poznań 1986, nr 47, s. 53–54.

⁴⁰ AP Białystok, Kamera..., nr 2588.

goniądzkie jarmarki, słynące w regionie z kontraktów handlowych. Nawet pieczęć miejska przedstawiała w czasach nowożytnych Baranka – symbol świętej Agnieszki na tle trójkąta – symbolu św. Trójcy.⁴¹

10 lutego 1464 r. w źródłach odnotowany został proboszcz parafii w Goniądzu, pobożny Maciej.⁴² Kilka dni później 13 lutego toż samo źródło określa proboszczą parafii goniądzkiej imieniem Mikołaj.⁴³ Może to nie błąd kopisty, a dwaj proboszczowie goniądzcy – jeden z fary św. Jana Chrzciciela, a drugi z fary św. Agnieszki?

Zamek goniądzki

Wielki książę litewski Witold wznosił najprawdopodobniej drewniany zamek goniądzki. Wiemy, że w 1432 r. Świdrygiełło wielki książę litewski chciał w Goniądzu spotkać się z wielkim mistrzem Zakonu Krzyżackiego, z czego możemy wnosić, że zamek wówczas istniał.

Znany opis zamku zamieszczone w dwóch późniejszych inwentarzach z 1571⁴⁴ i 1574 r.⁴⁵ W 1571 r. pisano o położeniu zamku: *Tuż u miasta, mało nie w mieście...* Inwentarz wspomina też o *przygodku pod zamkiem nad rzeką*, a w 1574 r. pod tym *zamkiem nad rzeką Biebrzą*. Pewnie w miejscu gdzie wznosiła się ta budowla jest dziś usytuowany zakład poprawczy. Zamek był już wówczas stary, pokryty dachami gontowymi. Miał cztery wieże, dwie sale bez drzwi i bez blon. Między wieżami znajdowało się 89 tzw. horodni. Były to skrzynie drewniane, zbudowane na zrąb, wypełnione ziemią, z których składała się konstrukcja ścian zamku. 17 horodni posiadało drzwi z wrzeciędzami i skoblami, te nie były wypełnione ziemią służyły jako pomieszczenia magazynowe. Wieża bramna zbudowana była z drzewa dębowego. W bramie znajdowały się podwójne wieże. W wieży usytuowany był również areszt – turma. Bramę poprzedzał most zwodzony na dwóch łańcuchach żelaznych, z wrzeciędzem i kłódką. Po wejściu do zamku, po lewej stronie znajdował się parterowy dom, a w nim mała izdebka. Również po lewej stronie usytuowany był inny dom na horodniach, w którym były dwie izby z piecami polewanymi, dwie komnaty z kominami murowanymi, sień i dwie komórki potrzebne. Obok znajdował się kolejny dom na horodniach, w którym były dwie izby białe z piecami polewanymi, jedna komnata z kominem murowanym, dwie sionki, dwie komórki potrzebne. Pod tym domem na dole, między horodniami piekarnia, do której prowadziły murowane schody. Po lewej stronie od bramy, po wejściu na zamek na dole znajdowały się: wielka izba biała z prostym nie polewanym piecem i sień, z której wchodziło się do piwnicy. Pod zamkiem nad Biebrzą usytuowane były dwie stajnie na 80 koni, przy nich dom z białą izbą i kominem prostym nie polewanym, dwie piekarnie, a przy nich komora

⁴¹ Dopiero później, w XIX w. (?) dopatrzono się w kształcie zwierzęcia na pieczęci nie Baranka, a Wilka.

⁴² *Honorabilis Mathias rector ecclesie parochialis in Goniądz: produxit xitationem contra discretum Martinum rectorem ecclesie parochialis in Jedwabne*. – Archiwum Diecezjalne w Płocku (dalej cyt. AD Plock), Acta Episcopalia 1, s. 269–270.

⁴³ *Honorabilis Nicolaus rector ecclesie parochialis in Goniądz: contituit procuratores...* AD Plock, Acta Episcopalia 1, s. 271.

⁴⁴ AGAD. ASK, dz. LVI, nr G 6.

⁴⁵ Inwentarz 1574 r. dziś nie zachował się. Spłonął wraz ze zbiorami Biblioteki Narodowej w 1944 r. Opis zamku znany z: A. Jabłonowski, *Podlasie*, „Źródła dziejowe”, t. XVII, cz. III, Warszawa 1910, s. 209–210.

i sień, browar z kominem, przy którym była izba biała z kominem prostym nie polewanym i sień.

W wieży usytuowanej po prawej stronie od wieży wjazdowej urządzono w 1511 r. kaplicę zamkową pw. św. Trójcy.⁴⁶ W niej znajdowały się w 1571 r. 3 małe ołtarze, ale wówczas o wyposażeniu napisano: *wszystko popsowane i kościelnych rzeczy nie masz w niej*.

Na granicy puszczy Dobarz, Dybła i Czarna

Nazwa *Goniądz* może być nazwą polską, bądź spolonizowaną bałtyjską. Podstawowy jej trzon stanowi *gon*, który może być zarówno bałtyjski (*gan*, *ganau* – paść np. bydło), jak i słowiański (*gon* – gonitwa, łowy, legowisko, gniazdo, zwłaszcza gniazdo bobrów). Sufiks końcowy nazwy jest całkowicie polski.⁴⁷

Pograniczne położenie sprawiło, że u schyłku średniowiecza Goniądz usytuowany był na granicy puszczy – zabiebrzańskiej Puszczy Dybła i leżącej na tym samym co miasto brzegu – Puszczy Dobarz. Dalej na południe aż do Tykocina i do Małej Sokołdy (dziś rzeka Czarna) ciągnęła się Puszcza Czarna. Już w 1398 r. w traktacie litewsko-krzyżackim podpisanym na wyspie jeziora Sałin książę Witold zastrzegł sobie prawo łowów zwierzyny za ówczesną granicą krzyżacko-litewską, nad rzekami Szeszupą i Biebrzą, zezwalając także wielkiemu mistrzowi na wolne polowanie w puszczy nadgranicznej.⁴⁸ Ożywienie w użytkowaniu puszczy nadbiebrzańskich nastąpiło po zwycięstwie grunwaldzkim, gdy ustaly tu rejsy krzyżackie. W 1414 r. kronikarz Jan Długosz odnotował, że Witold wielki książę litewski płynął rzeką Biebrzą na spotkanie z Władysławem Jagiełłą,⁴⁹ a ok. 1417 r. Witold włk. ks. litewski wspólnie z Władysławem Jagiełłą królem polskim polował w okolicach Goniądza.⁵⁰ Zresztą o polowaniach Jagielly w okolicach Goniądza słyszymy jeszcze wcześniej, w grudniu 1411 r., a mogłoby to też sugerować wcześniejszą budowę dworca myśliwskiego w Wodзилówce.⁵¹ Ponownie w 1425 r. Witold włk. ks. litewski wspólnie z Władysławem Jagiełłą polował w okolicach Goniądza.

W 1444 r. w *Dyblej, miejscu łowów naszych* Władysław I książę mazowiecki nadał swemu ziemianinowi, wiernemu księciu, Jakubowi Baranowi dziedzicowi na Gumowie 10 łanów ziemi miary chełmińskiej położonych w ziemi wiskiej, nad jeziorem Żarnowo, naprzeciw Goniądza. Nadanie miało służyć założeniu wsi zwanej Żarnowo, obejmowało jezioro Żarnowo i 4 inne jeziora. Granica nadania biegła *Gościńcem od Przystani Goniądzkiej* przez pustkowie, aż do rzeczki zwanej *Łabędzia Struga*, obok Okrasów, nad

⁴⁶ Oryginalny dokument pergaminowy uposażający kapelana zamkowego z 1511 r. znajduje się w Archiwum Archidiecezji Białostockiej.

⁴⁷ Według M. Rudnickiego. Cyt. za ks. T. Kasabulą, *Dzieje parafii Goniądz do roku 1795. Praca magisterska na Wydziale Teologicznym KUL*, Lublin 1989 (maszynopis w Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku), s. 10.

⁴⁸ J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim do połowy XVI wieku...*, s. 9–252.

⁴⁹ Codex Epistolaris Vitoldi ..., nr 578 i 579.

⁵⁰ Codex Epistolaris Vitoldi ...

⁵¹ J. Długosz, *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, pod red. J. Dąbrowskiego, K. Pieardzkiej, J. Garbacika, ks. XI, Warszawa 1982, s. 214.

jeziorem Żarnowo i rzeką Biebrzą. Dziedzic obowiązany był dostarczać księciu wieczyscie 10 kop groszy.⁵² W tymże samym 1444 roku notowane jest nadanie dla Pawła Okrasa, który osiadł na puszczańskich włókach, obok wsi Budne, naprzeciw Goniądza, u przeprawy w Baranym Brodzie, którą prowadziła droga z Mazowsza na Litwę.⁵³ Trzebież i zasiedlenie Puszczy Dyblej towarzyszyło rozwojowi miasta Goniądza.

Dwór myśliwski Wodзилówka vel Knyszyn

Wielki książę litewski Witold w latach 1398–1430 zbudował myśliwski dworzec, zwany Wodзилówka. Dwór ten od około 1520 r. nazywany był Knyszyn. O istnieniu łowieckiego dworca w Wodзилówce, dowiadujemy się z dokumentów procesowych sporu, pomiędzy królową Boną, a Radziwiłłami z Goniądza w latach 1529 – 1536. W 1536 r. jeden z ekspertów sądowych Iwan Łuczynic wysłany przez dzierżawcę knyszyńskiego Aleksandra Chodkiewicza do zapoznania się z opiniami osoczników i bartników, po powrocie z wizji terenowej donosił, że osocznicy pilnujący puszczy przywieśli go nad rzekę Wojdyłówkę w puszczy należącej do Bielska, do puszczańskiegostępu Hwozdnego, położonego w odległości 1 mili od Knyszyna. Twierdzili, że był tu przedtem myśliwski dwór królewski. Książęta Witold i Zygmunt Kiejstutowicz oraz królowie Kazimierz Jagiellończyk i Aleksander Jagiellończyk, polowali w miejscu, gdzie dziś znajduje się Knyszyn i Dobrzyniewo oraz Długoleka, a i również w Puszczy Grodzieńskiej. Wówczas, gdy króla nie było, to przyjeżdżał łowczy królewski, zatrzymywał się w tym dworze w Wojdyłówce i łowił zwierzynę w puszczy tej dla króla. Posługi budowlane i remonty tego dworu zawsze były wykonywane przez wielkoksiążęcą włość bielską. Z Bielska też zawsze była tzw. stróża, która dozorowała ten dwór. W czasie, gdy Mikołaj Radziwiłł był dzierżawcą bielskim, wówczas ten dwór spłonął i on odbudował go posługując się ludźmi bielskimi. Gdy księciu Michałowi Glińskiemu w lutym 1505 r. nadano dobra Goniądz na dziedziczną własność, Gliński do tej puszczy nie wstępował i nie bywał w dworze w Wodзилówce. Dworzec pozostawał wówczas w całości i przynależał do dzierżawy gospodarskiej w Bielsku, był pod zarządem namiestnika bielskiego. A gdy Goniądz został nadany dziedzicznie Mikołajowi Radziwiłłowi – co nastąpiło jak wiemy 1 stycznia 1509 r., wówczas Radziwiłł nakazał dwór w Wodзилówce po cichu spalić, a na jego miejsce na Sokołdce czyli Czarnej w Puszczy Bielskiej zbudował sobie inny dwór i tam uczynił łowiska i przyłączył je do swego dziedzicznego Goniądza. Osocznicy twierdzili też, że w Wodзилówce dotąd są wyraźne ślady po dworze i jeszcze dobrze widać, gdzie stały piece świetlic dworskich i kominy, a także, gdzie były domy. W dalszej części swego doniesienia Łuczynic wskazywał miejsca, gdzie znajdowały się z kolejno *okoły*, czyli stajnie gospodarskie. Jedne z nich usytuowane były nad rzeczką Czarną, przy *wielkiej drodze*, a drugie przy ujściu Sokołdki (Czarnej) do Supraśli. Również w tych *okołach* królowie zatrzymywali się i zwierzynę łowili w puszczech – Bielskiej i Grodzieńskiej. Okoły powiązane były z dworcem myśliwskim w Wodзилówce traktem zwanym *Drogą Witoldową*. Naprawa i ogacenie mostów należało do obowiąz-

⁵² AGAD. Metryka Koronna, nr 6, k. 22; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, wyd. T. Wierzbowski, t. IV Warszawa, nr 6737 i 18 996; I. Kapica-Milewski, *Herbarz*, Kraków 1870, s. 480.

⁵³ J. Starostawski, *Wokół Osowca. „Osowieckim Szlakiem”*, nr 6(15), 1995, s. 1.

ków namiestnika bielskiego, który wykonywał to rękoma ludzi służebnych zamku bielskiego, aż do rzeczki Czarnej i znajdującego się tam dworu. Sianożęci nad rzeką (Czarną) Sokoldką i nad Supraślą aż do miejsca zwanego *Krzywa Olcha* od całych wieków kosiły włości gospodarskie bielska i suraska, przygotowując je na łowy monarchów. Jeśli jednak łowów której zimy w tej puszczy nie było, wówczas siano zabierano dla potrzeb zamków w Bielsku i Suraziu. Namiestnicy Goniądza z tej puszczy i tych sianożęci nie korzystali, *bo Haniaż w tot czas był rzecz małaja*.⁵⁴

Dziś Wodzilówka to mała wieś składająca się z kilku zaledwie gospodarstw rolniczych, położona kilka km od Knyszyna. Gospodarstwa rozlokowane w koloniach położone są na lewym brzegu niewielkiej rzeczki Wodzilówki – dopływu Jaskranki, z którą łączy się ona na łąkach pod miastem Knyszynem. Grunty wsi – częściowo zarosłe lasem, zajmują wyższy teren o dość zróżnicowanej rzeźbie morenowej. Wodzilówka płynie bagnistą doliną. W najwęższym miejscu przerowadzone przez dolinę groblę, po której biegnie droga ze wsi Wodzilówki, do dawnego przedmieścia knyszyńskiego, wsi Grądy. Wieś Wodzilówka położona jest na skraju wielkiego kompleksu leśnego dziś tzw. Puszczy Knyszyńskiej, a las porastający grunty wiejskie posiada charakter naturalnej kontynuacji tej Puszczy. W 1964 r. jeden z historyków poszukując lokalizacji knyszyńskiego dworca króla Zygmunta Augusta natknął się w lesie sąsiadującym ze wsią Wodzilówką (na działce leśnej należącej do jednego z rolników) na pozostałości fundamentów kamiennych bliżej nieznanego mu budowli.⁵⁵ J. Maroszek podjął próbę rozszyfrowania pozostałości ziemnych na wzgórzu przy wsi Wodzilówce. W 1983–1984 r. prowadził prace wykopaliskowe i penetrację terenową oraz rozpoznanie miejscowej tradycji. Badania te dały efekt negatywny. Nie odnaleziono w Wodzilówce pozostałości dworu myśliwskiego, ani nawet miejsca jego tam lokalizacji. Resztki fundamentów, zachowana fosa i pozostałości po studni – jak się okazało w czasie badań łączą się z istnieniem w tym miejscu sygnalizatora telegraficznego, wybudowanego tam w 1839 r.⁵⁶

Badaniami objęto również teren osady rolniczej, w pobliżu grobli przez strumień Wodzilówkę. Również w tamtym rejonie nie natrafiono na ślady dworzyska myśliwskiego, ani w postaci pozostałości terenowych, ani w powierzchniowym materiale archeologicznym.

Brak śladów dworca myśliwskiego nad rzeką Wodzilówką zastanawia i rodzi jeszcze inne wątpliwości. Dlaczego zarzucono siedlisko dworskie w Wodzilówce i przeniesiono je do Knyszyna? Jak się mają do siebie oba centra dworskie? W układzie przestrzennym miasta Knyszyna dają się wyartykułować elementy najdawniejsze odnoszące się do pierwszej dekady XVI wieku. Są to: bieg ulicy Tykockiej, przebieg południowej pierzei

⁵⁴ *Archeograficzeskij sbornik dokumentow otnosiaszczichsia k istorii sewerozapadnoj Rusi. Izdawaemyi pri upravlenii Wilenskago uczebnago Okruga*, t. I, Wilno 1867, s. 14–18. Rekonstrukcję przebiegu Drogi Polikowskiego w oparciu o miejscową tradycję opracował Edward Popławski, *Materiały do historii parafii dobrzyniewskiej. Dzieje. cz. 1. Do pomiaru włócznej*, Białystok 1990, s. 70–73 i mapa: Parafia dobrzyniewska – stare nazwy pól, osad i strumieni.

⁵⁵ M. Paździor, *Dwór królewski Zygmunta Augusta w Knyszynie*, „Rocznik Białostocki”, t. VIII, 1968, s. 373, ryc. 10.

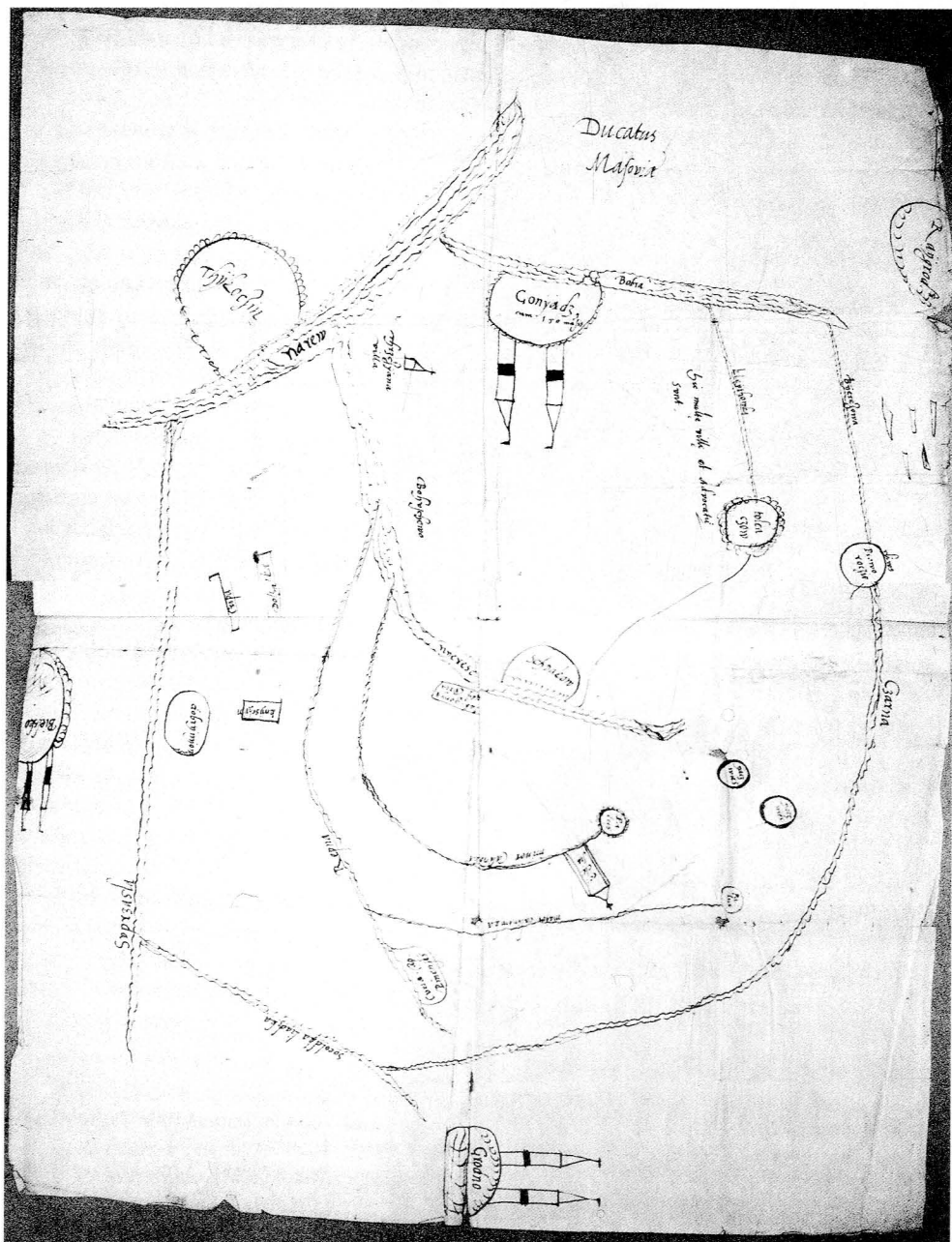
⁵⁶ Prace prowadzone w 1983–4 r. kierowali terenowymi badaniami archeologicznymi Krystian Nowak i Halina Karwowska. Dokumentacja, sprawozdania i materiał zabytkowy w Dziale Archeologii Muzeum Okręgowego w Białymstoku. Na stanowisku w Wodzilówce w 1984 r. Stanisław Roszkowski przeprowadził prace geotechniczne dokonując 30 odwiertów – „Sprawozdanie z prac geotechnicznych” opr. przez S. Roszkowski, Białystok 1984 r. (maszynopis tamże).

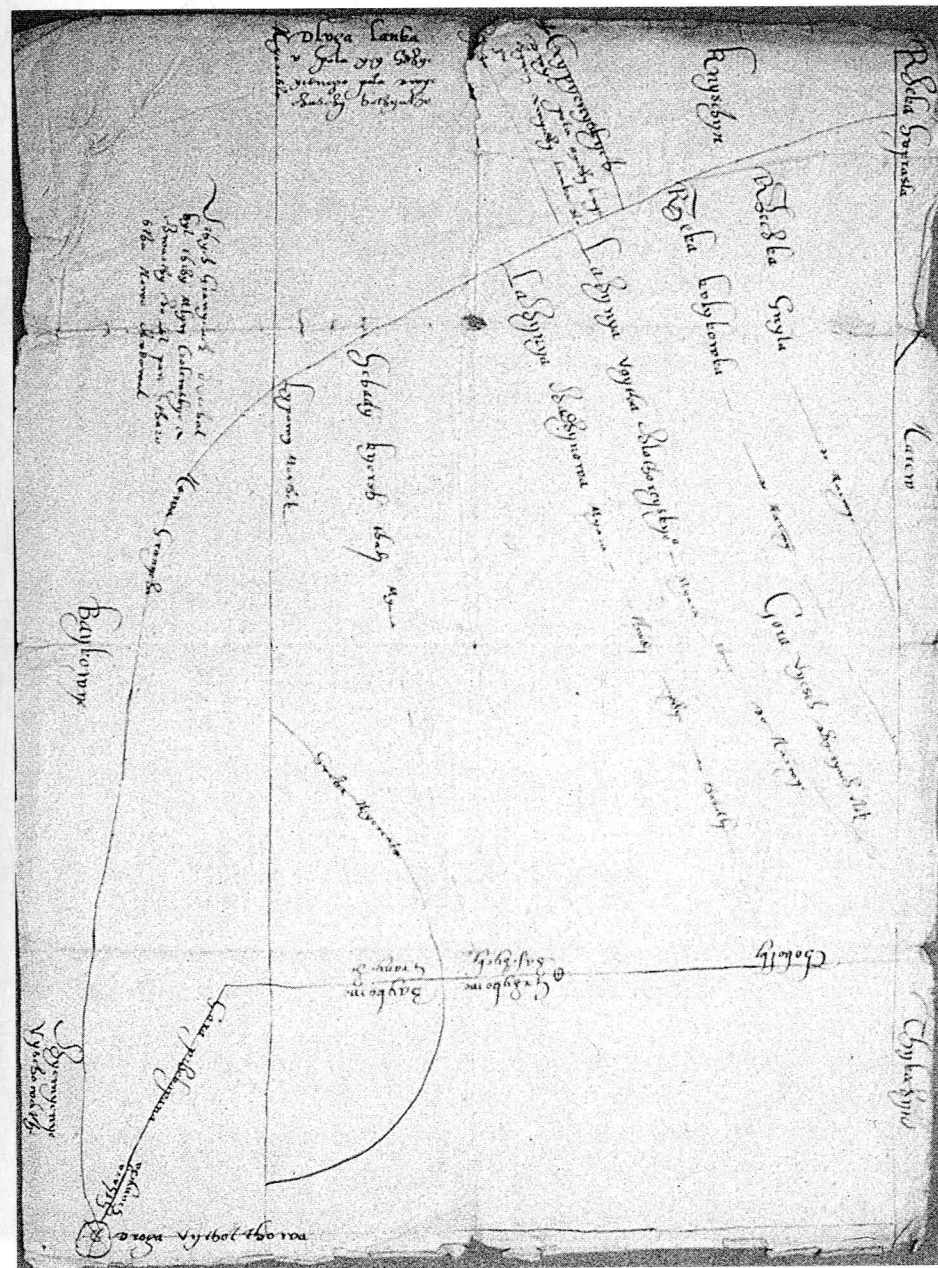
1. Mikolaj Mikołajewicz Radziwiłł h. Trąby (ok. 1470-1521) książę na Goniądzu i Rajgrodzie. Sinkunaite Laima, *XVII a. Radvilu portretai*, nr 14, s. 54.

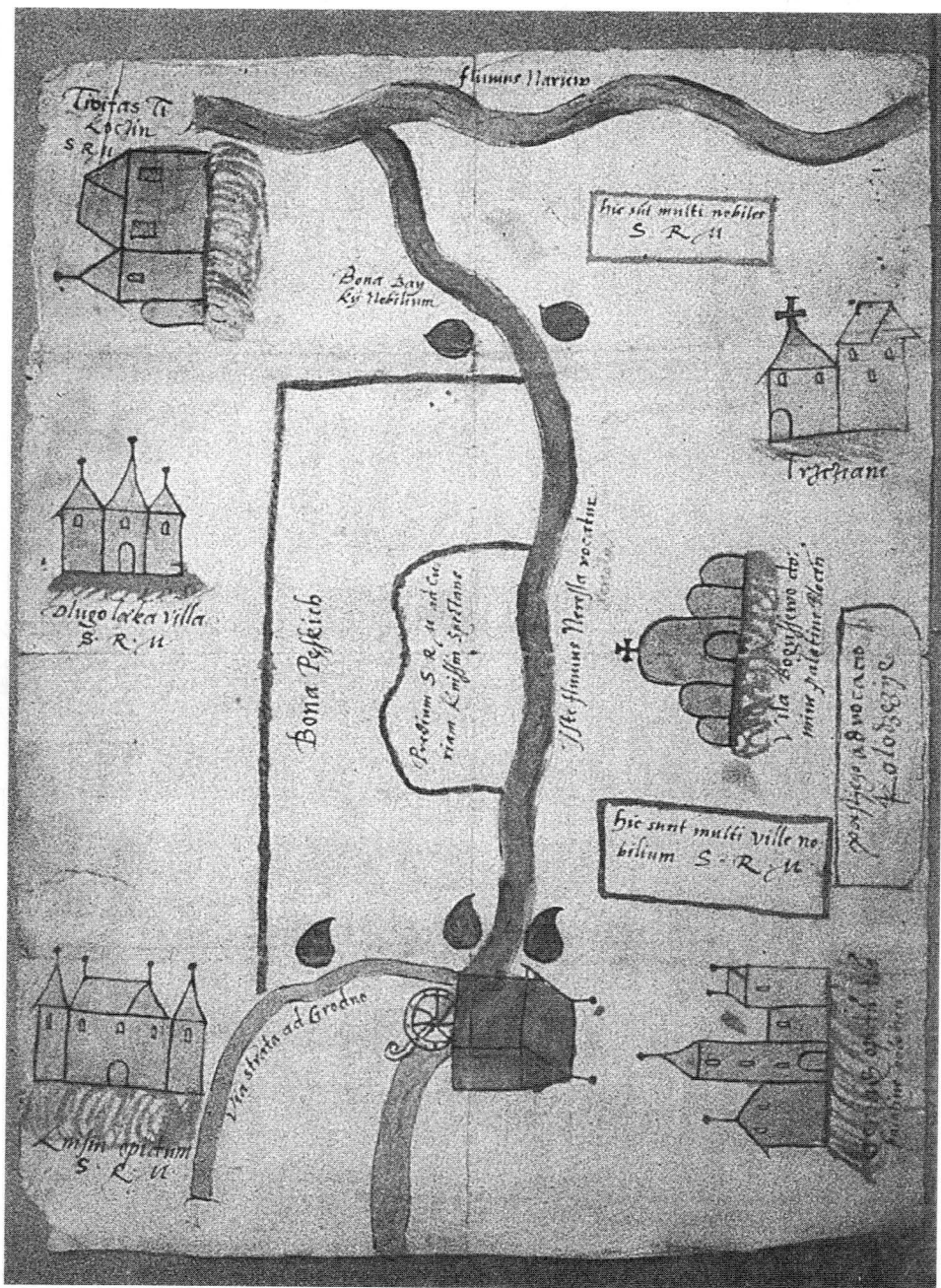
2. Mikolaj Radziwiłł h. Trąby (zm. 1529/30) biskup żmudzki, syn Mikolaja Mikołajewicza i Elżbiety z Sakowiczów. Po śmierci ojca właściciel dóbr knyszyńskich wydzielonych z włości goniądzkiej. Sinkunaite Laima, *XVII a. Radvilu portretai*, nr 4, s. 36.

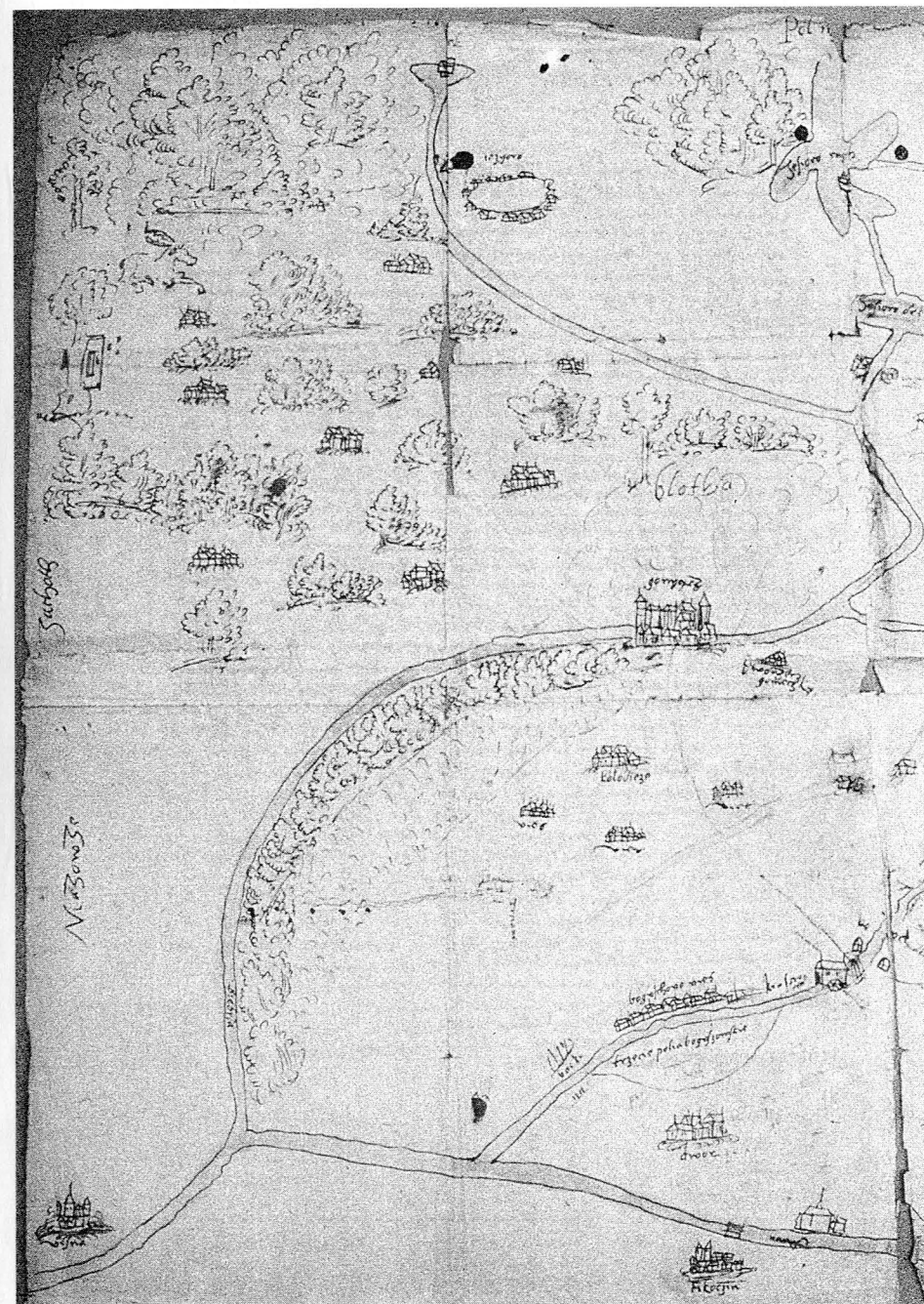
3. Mapa Sziedem fizeunków granicz Knyszinskih, Thicoczkih, Grodzinskih innych ok. 1561
830 x 638 mm, BU Wilno, F. 23 - 135.

4. Mapa ok. 1536 Limitis Goniondensis 436 x 320 cm, BU Wilno, F. 23 - 134.

5. Mapa południowo-wschodniej granicy dóbr goniądzkich 1545-1564, 417 x 312 cm, skala ok. 1:75 000, BU Wilno, F. 23 - 131.

6. Mapa dóbr goniądzkich w ich dawnych i nowych granicach 1561-1571 Grodnō, Goniądz, Rajgród, Bielsk Podl (część zachodnia), 625 x 792 mm, BU Wilno, F. 23 - 132.

11. Mapa szczególna województwa podlaskiego zrządzona z innych wielu map miejscowych tak dawniej, jak i świeżo odrysowanych, tudzież gościńcowych i niewątpliwych wiadomości - wszystko według reguł geograficznych i obserwacji astronomicznych przez Karola de Pertees, 1795 r., skala 1:225 000, AGAD, Zb. kart. AK 98.

rynku miejskiego, wreszcie istnienie ulicy Starodwornej tworzących jednolity ciąg komunikacyjny. Pierzeja południowa rynku łamie prostokątny kształt placu i wyraźnie należy do czasów przedlokacyjnych (pomiar osady miał miejsce w 1520 r.). Ulica Starodworna istniejąca do dziś, a pod taką nazwą po raz pierwszy została odnotowana w 1571 r.⁵⁷ (zwana w XVI stuleciu ul. Małą, a później Małą Uleczką lub wręcz Uleczką) wyraźnie przywołuje pamięć o istniejącym tam dworcu. Musiał on istnieć na płaskowzgórzu w końcu ul. Starodwornej, w miejscu gdzie później znajdowało się wójtostwo knyszyńskie, na miejscu zaścianku Oldakowizna (XVIII i pocz. XIX w.), późniejszej w 2 poł. XIX w. własności cerkiewnej, prawosławnej.

Dwór mieszczący się na końcu ul. Starodwornej, to właśnie dwór Wodziłówka. W pobliżu, na bagiennych łąkach łączyły się rzeczki Jaskra (Jaskranka) i Wodziłówka. Widocznie w XIV w., aż do pocz. XVI w. za główny ciek uważano Wodziłówkę, a nie Jaskrę. Budowa grobli przez dolinę w 1510 r.⁵⁸ i przebudowa całej osady Knyszyn doprowadziła do tego, że doszło do zmiany nazw Wodziłówka na Knyszyn, co łączyło się z budową po 1510 r. nowego dworu przez Radziwiłła wcale na innym miejscu, na osi ulicówki wiejskiej wytkniętej przez ul. Goniądzką. Miejsce to widocznie należało do wchodów grodzieńskich poddanych Knyszewiczów i dlatego zyskało nazwę Knyszyn, a nie Wodziłówka.

Świadkowie zeznający w procesie przeciwko Radziwiłłom wspominali o dwóch pożarach, które dotknęły dwór w Wodziłówce. Pierwszy z nich miał wydarzyć się jeszcze wówczas, gdy Mikołaj Radziwiłł był podczaszym hospodarskim, dwór ten odbudowano w tym samym miejscu, a więc na końcu ul. Starodwornej. Drugi pożar miał miejsce po 1 stycznia 1509 r., a spalenia dokonano z rozkazu samego Mikołaja Radziwiłła. Ten urządził inny dwór myśliwski – zamiast nad Wodziłówką, usytuowano go nad Czarną (Sokoldką). Dwór na końcu ul. Starodwornej istniał jeszcze w 1510 r. Świadczy o tym przebieg ul. Grodzieńskiej wówczas wytyczonej. Gościniec Grodzieński wyraźnie omijał ul. Starodworną, tak jak ona kontynuował bieg traktu tykockiego, ale lukiem omijał place i tereny należące do Starodwornej, podążał do tzw. Nowej Grobli – nasypu uczy-nionego pewnie przez Mikołaja Radziwiłła dla pokonywania doliny łączących się rzek Jaskranki i Wodziłówki, gdzie usytuowany był most. Był to jeden z 4 mostów wybudowanych przez Mikołaja Radziwiłła na gościńcu wiodącym z Grodna do Goniądza. W 1510 r. w układzie przestrzennym miasta Knyszyna przybyły: Nowa Grobel z mostami na Wodziłówce i Jaskrze, gościniec (ulica) grodzieński i gościniec (ulica) goniądzki.

Możemy na postawione wyżej pytania odpowiedzieć tylko w ten sposób, że najdawniejsza nazwa dworu knyszyńskiego brzmiała: Wodziłówka. Dwór ten znajdował się w innym miejscu niż zygmunowski dworzec, ale w obrębie współczesnego nam miasta Knyszyna. Usytuowano go przy ul. Starodwornej, zapewne na jej końcu.

⁵⁷ Zob. *Akta albo sprawy sądów Miasta Knyszyńskiego 1553 – 1580*, wyd. J. Maroszek, Białystok, nr 471 (w druku) – wzmianka z 16 lutego 1571 r.; AGAD, ASK, dz. I, nr 47, k.125 v – 126: „Regestrum wybierania poboru” 18 IX 1577 r.; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. I, s. 161 – 171.

⁵⁸ AGAD, Zb. dok. perg., nr 1393; K. Stronczyński, cz. I, Warszawa 1839, s. 88.

Gospodarka w puszczech

Tereny okolicznych puszczy nie były pozbawione funkcji gospodarczych. Prócz łowów wielkokościących odbywała się w nich gospodarka leśna. Już w 1358 r. notowano nazwę Popielowe Siedlisko oznaczającą miejscowość położoną naprzeciw ujścia Supraśli do Narwi, a więc późniejszą Złotorię. *Popielewo*, ostęp puszczański, który w czasach króla Zygmunta Augusta zasłynął z królewskiego zwierzyńca, pozostawało pewnie wówczas miejscem produkcji popiołu drzewnego, może producentów z Popielowego Siedliska. Jeszcze w I poł. XVI w. w sąsiedztwie późniejszej wsi Pogorzałki nad rzeczką Borsukówką znajdował się duży zakład przetwórczy mieszczanina łomżyńskiego Polkowskiego. Od narwianego brzegu, od Złotorii wiodła do niego droga zwana *Drogą Polkowskiego*.⁵⁹ Na samej rzeczkę Wodziłówce znajdowały się w pocz. XVI w. dwie smolarnie (jedna z nich *u bagna*), którymi zarządzał ziemianin Moniuszko. Nad rzeką Jaskrą był majdan smolny należący do wójta boguszewskiego.

W dystrykcie bielskim

Przyłączenie powiatu goniądzkiego do Litwy spowodowało podporządkowanie się zamków goniądzkiego i rajgrodzkiego władzy namiestników bielskich. Około 1488 r. funkcję tę pełnił Mikołaj Radziwiłłowicz, który prowadził akcję osadniczą w okolicach Rajgrodu. Później namiestnikiem był jego syn Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł. On to m.in. aktem z 9 maja 1499 r. wystawionym w Goniądzu nadał mieszczaninowi rajgrodzkiemu Piotrowi Leckiemu *okręg lasu, który (jest) nad jeziorem Dręstwem za książęcym młynem na rzece Szelistówce, gdzie go byli poczeli robić za ojca mojego Mikołaja Radziwiłłowicza na dwór kniazia wielkiego*.⁶⁰ Inne akty prawne z tych lat wzmiankują Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła jako namiestnika bielskiego, m.in. w 1493 r., 21 września 1498 i 6 sierpnia 1501 r. 25 lutego 1504 r.⁶¹

⁵⁹ *Archeograficzeskij sbornik dokumentow otnosiaszczichsia k istorii sewerozapadnoj Rusi. Izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskago uczebnago Okruga*, t. I, Wilno 1867, s. 14–18. Rekonstrukcję przebiegu Drogi Polkowskiego w oparciu o miejscową tradycję opracował E. Popławski, *Materiały do historii parafii dobrzyniewskiej. Dzieje. cz. 1. Do pomiaru włócznej*, Białystok 1990, s. 70–73 i mapa: Parafia dobrzyniewska – stare nazwy pól, osad i strumieni.

⁶⁰ AGAD, Kopicjana, nr 35, s. 94 i Kopicjana, nr 77.

⁶¹ J. Malinowski, *Sbornik materialov otnosiaszczichsia k istorii panov rady*, Tomsk 1901, s. 292 i 478. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1883, s. XXV; J. Czubek, *Katalog rękopisów Akademii Umiejętności w Krakowie*, Dodatek I, Kraków 1912, s. 7–79. Parokrotnie jednak na tym urzędzie pojawili się: Sołtan Alexandrowicz – 11 lutego 1492 – AGAD, Kopicjana, nr 40, s. 495–6, tenże 14 września 1493 r. – *Kodeks Dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, t. I, Kraków 1948, nr 400 oraz Jan Zabrzeziński – 27 sierpnia 1501 r. – AGAD, Kopicjana, nr 32, s. 259–274 i 27 października 1501 r. – *Akty Litewsko-russkiego gosudarstwa* izd. M. Downar Zapolskim, t. I, Moskwa 1900, nr 75. Por. *Urządnicy podlascy XIV–XVIII wieku*, opr. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, s. 59.

Powiat goniądzki

Trudnym do ustalenia jest obszar tzw. powiatu goniądzkiego. Pisano już wyżej, że w 1358 r. jego wschodnią granicą stanowiły graniczne rzeki między Litwą a Mazowszem, do którego należał Goniądz: Netta, Biebrza, Brzozówka, Czarna (Sokoldka), Supraśl i Narew.⁶² Jeszcze w 1519 r. w akcie nadawczym dla kościoła w Dobrzniewie Mikołaj Radziwiłł pisał, że kościół dobrzniewski znajdował się we wsi Dobrzniewo w powiecie goniądzkim, diecezji wileńskiej.

Kniaź Michał Gliński

Na sejmie w Brześciu Litewskim w lutym 1505 r. Aleksander Jagiellończyk nadał swemu marszałkowi dwornemu kniaziowi Michałowi Lwowiczowi Glińskiemu w zarząd starostwo bielskie oraz w dziedziczne posiadanie włości położone na Polesiu i Podlasiu: Turów, Rajgród i Goniądz. Książę urodzony jako prawosławny w czasie studiów włoskich przeszedł na katolicyzm. W lutym 1501 r. gdy odprawiał w Budzie poselstwo do króla Czech i Węgier Władysława Jagiellończyka prosząc go o radę i pomoc w trwającej wówczas wojnie moskiewskiej, powoływał się na niebezpieczeństwo zagrażające Litwie ze strony Rusinów i prawosławia. Ten bliski Aleksandrowi Jagiellończykowi człowiek w dalszej okolicy trzymał dobra Liszków nad Niemnem ze znaczną częścią Puszczy Mereckiej, dobra Wiejsieje, a także dobra Hołny w okolicach Sejna. Niesłusznie oskarżony o zdradę, został pozbawiony swych wielkich majątków przez Zygmunta I, uszedł 14 marca 1508 r. do Moskwy.⁶³

Mikołaj Radziwiłł

Przywilejem wystawionym w Wilnie 1 stycznia 1509 r. Zygmunt I nadał dobra rajgrodzkie i goniądzkie z miastami Goniądz i Rajgród Mikołajowi Mikołajewiczowi Radziwiłłowi wojewodzie trockiemu,⁶⁴ który wcześniej przed Glińskim jako namiestnik nimi zarządzał. Mikołaj Radziwiłł rozpoczął swą karierę od urzędu krajczego litewskiego, który to urząd zaczął sprawować od 1487, a od 1494 r. był podczaszym litewskim. W latach 1494–1504 sprawował funkcję namiestnika bielskiego. W 1505 r. został mianowany wojewodą trockim i marszałkiem ziemskim oraz kanclerzem Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kanclerzem wielkim litewskim został w 1510 r. Ożeniony był z Elżbietą Sakowiczówną (ta zm. po 1542 r.).⁶⁵ Już w czasie sprawowania funkcji namiestni-

⁶² *Iura Masoviae ...* t. I, nr 16, s. 19–20; AGAD, Kopicjana, nr 64, s. 87–95.

⁶³ W. Pocięcha, *Gliński Michał*, „Polski Słownik Biograficzny” (dalej cyt. PSB), t. VIII Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, s. 66; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w pow. augustowskim...*, s. 89.

⁶⁴ Widymat tego przywileju dokonany przez kanclerza Krzysztofa Szydłowieckiego, Nowy Korczyn 14 czerwca 1529 r. w AGAD, Zb. dok. perg., nr 7566. Widymat arcybiskupa Jana Łaskiego, Łowicz 24 czerwca 1529 r., tamże nr 7564. Widymat biskupa Piotra Tomickiego z 16 czerwca 1529 r. przechowywany był do 1915 r. w Bibl. Publicznej w Wilnie – zob. *Opisanije rukopisnogo otdielenija Wilenskoj Publicznoj Biblioteki*, wypusk III, Wilna 1898, nr 97, obecnie w Bibl. Akademii Nauk Litwy w Wilnie, F.1 B.1–97.

⁶⁵ W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. 2 Warszawa 1959, tabl. 163.

ka bielskiego Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł miał zacząć gromadzić w swym ręku własności okolicznej szlachty. Zachował się pergaminowy dokument wystawiony w Krakowie 25 sierpnia 1504 r., mocą którego król polski Aleksander zatwierdził adopcję Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła podczaszego Wielkiego Księstwa Litewskiego i starosty bielskiego, dokonaną przez bezdzietne małżeństwo Zofię i Stanisława Szpaków – Węgrowskich. Król zgodził się na to, aby zgodnie z wolą ich Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł dziedziczył dobra Grąd Wierch Niereśli w pow. goniądzkim oraz nadał mu las przyległy do tych dóbr. Prócz tego dokumentu zachowany jest także inny dokument pergaminowy – zatwierdzenie Zygmunta Starego i transumpt aktu z 1504 r. wystawione w Wilnie 24 maja 1536 r.⁶⁶ Na gruntach ofiarowanych Radziwiłłowi powstał folwark i wieś Szpaków.

„Egzempta” sądowe Radziwiłłów z Goniądza

W 1517 r. Zygmunt I król polski uwolnił Mikołaja Radziwiłła wojewodę wileńskiego, jego żonę i ich prawne potomstwo, wraz ze wszystkimi mieszkańcami dóbr Rajrodu, Goniądza i Waniewa i wszystkich włości, które posiadali lub które nabędą, bez względu na stan tych mieszkańców od podległości sądom ziemskim, starostów, kasztelanów i wojewodów, a także uwolnił ich od podlegania władzy wszelkich urzędników dworskich jak i ziemskich, również uwolnił od wszelkich opłat pieniężnych i naturalnych, wszelkich ciężarów i obowiązków. Zwolnił też mieszkańców tych dóbr od służby wojskowej w powiatowych chorągwiach. Do posyłania zaś pocztów lub do płacenia wojennych podatków król miał ich wzywać osobiście lub przez hetmanów. Mogli być powoływani jedynie przed sąd króla lub komisarzy przez monarchę wyznaczonych.⁶⁷ Państwo Goniądzko-Rajgrodzkie posiadało więc szeroką autonomię.

Szlachta otrzymywała majątki z obowiązkiem służby wojskowej. Majątki nadawane szlachcie były dość różnej wielkości, np.: Jan Iwachno „faktor” Radziwiłłów w Bielsku nabył od Stanisława Sikory vel Sikorskiego należącą do niego część Sikor. Działo się to za zgodą Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła. Mikołaj Pęski otrzymał Głęboką Stok, liczącą 12 włók, a nadanie było dzieciom i potomkom jego. Radziwiłł zastrzegł sobie, że Pęski ma z tego majątku służyć *po temu jak i ziemianie Goniażskie nam służyć so swoich imenii*.⁶⁸ Ponadto Pęski posiadał Mierki, Ramotki, Mieszkuje.⁶⁹ Doktor Lis miał 33 1/2 włoki. Niejaki Kamieńki posiadał 20 włók, Sławski miał 40 włók, Józef Bajko *nobilis subditis* Mikołaja Radziwiłła otrzymał od niego wójtostwo długoleckie⁷⁰

⁶⁶ Bibl. Akademii Nauk Wilno, F.1 B.1–37; Bibl. PAN Kraków, dok. perg., rkps nr 88 (1504 r.) i tamże nr 126 (1536 r.). Dokument z 1504 r. nie budzi formalnych zastrzeżeń. 25 września 1504 r. król Aleksander Jagiellończyk przebywał w Krakowie – por. M. Neumen, *Itinerarium Aleksandra Jagiellończyka wielkiego księcia litewskiego, króla polskiego*. [w:] Zeszyty Naukowe UAM w Poznaniu, Historia, z. 11, 1971, s. 145.

⁶⁷ Centralne Archiwum Akt Dawnych Rosji w Moskwie (dalej cyt. CAADR), *Metryka Litewska*, Księga zapisów nr 25, k. 175–177; A. Jabłonowski, *Podlasie*, s. 238–239; W. Lubawski, *Litowski sejm*, s. 162, przypis 372.

⁶⁸ CAADR Moskwa, *Metryka Litewska*, Księga zapisów nr 17, k. 17–18.

⁶⁹ CAADR Moskwa, *Metryka Litewska*, Księga zapisów nr 18, k. 17–18.

⁷⁰ CAADR Moskwa, *Metryka Litewska*, Księga zapisów nr 18, k. 15; *Archeograficzskij sbornik dokumentov...* t. I, s. 13

W 1529 r. szlachta goniądzka wytoczyła sprawę swego poddaństwa przed sądem królewskim. 19 października tego roku zapadł wyrok, wyzwalający szlachtę powiatu goniądzkiego spod jurysdykcji i ucisku Radziwiłłów, przywracając tym, którzy wywieśli swe szlachectwo, przywileje i wolności, służące innej szlachcie Wlk. Ks. Litewskiego: *cata szlachta goniądzka, którzykolwiek albo przywileje przodków naszych mają albo mieli, ale im je odebrano, albo szlachectwa swego przed nami według rozkazania naszego dowiodą przy pospolitym przywileju ziemskim, a przy tej sposobności i wolności, przy której inna szlachta, poddani nasi są, zostawiamy i od mocy i rozkazania panów wojewodzciców uwalniamy teraz i na potem...* Dokument królewski wymieniał szlachtę goniądzką i rajgrodzką:⁷¹

Zygmunt i Leonard Niewiarowscy,⁷²

Bohdan, Łukasz i Sak z Krassowa, z jednego domu i rodziny,

Jan Kołak z braćmi, podobnie z jednej rodziny,

Piotr Moniuszko,⁷³

Wiszowaty ze wsi Wiszowate,⁷⁴

Pisańscy,

Wasko Duborok Schimunowicz,

Rutkowscy,

Szelistowski,

Pomian z braćmi Białosuknieńskimi

Marek Oldak,⁷⁵

Toczyłowski z Osztorpem,

Mroczek z krewnymi swymi i z braćmi z Boguszek i Kamionki⁷⁶,

Chojnowscy,

Kuleszowie,

Milewscy,

Chonkowscy,

Maciej Michałkowicz syn niegdyś Michała,

⁷¹ W. Semkowicz, *Wywody szlachectwa w Polsce w XIV–XVII w.*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego”, t. III, Lwów 1913, s. 242–243.

⁷² 19. I. 1555 r. Zygmunt August daje przywilej dla szlachetnych Walentego i Michała synów niegdyś Leonarda dziedziców z Niewiarowa – AGAD, Ks. ziemskie bielskie, nr 1, k. 344–344v.

⁷³ 8. II. 1505 r. w Brześciu Aleksander Jagiellończyk potwierdził dworzaniowi swemu Mordasowi Bołotowiczowi zakup wójtostwa zabielskiego i jaćwieskiego od Moniuszki, wraz z młynem na Brzozowej, kąp lasu w końcu włók jaćwieskich i zabielskich i ziemię, gdzie osadził się syn Moniuszków Stansko – CAADR Moskwa, F. 389 (Metryka Litewska), op. 1, Ks. zap. XXV, k. 11–19; *Akty Litovskoj Metriki sobrannyje F. I. Leontowiczem*, t. II, Varšava 1897, 156–157. W 1529 r. w Wilnie Zygmunt I nadał przywilej szlachetnemu Piotrowi Moniuszce – por. I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 287.

⁷⁴ Zygmunt August w 1555 r. wystawił przywilej dla Jarosza i Macieja Wiszowatych – AGAD, Ks. ziemskie bielskie, nr 1, k. 55.

⁷⁵ W 1511 r. król Zygmunt I przesłał Mikołajowi Mikołajewiczowi Radziwiłłowi wojewodzie wileńskiemu list z wyrokiem w sprawie Miklasza Guby służebnika gospodarskiego z Wawrzyńcem Woldakiem ziemianinem goniądzkim, w związku z zatraceniem przez ostatniego z nich przywilejów. Por. *Opisanie dokumentow i bumag chraniszczichsia w Moskovskom archiwie Ministerstwa justicii*, ks. 21, Moskwa 1915. (z powołaniem na Metrykę Litewską, Ks. zap. 9, k. 957v.).

⁷⁶ 23. VI. 1554 r. w Wilnie Zygmunt August potwierdził Jakubowi Kamieńskiemu dziedzicowi z Rybak pod Goniądzem dokument nadawczy Mikołaja Radziwiłła – AGAD, Ks. ziemskie bielskie, nr 1, s. 13.

Bajkowie,⁷⁷
 Wroczeńscy,⁷⁸
 Zielepuszyna i Silairs
 Dziękońscy,
 Jan Zrzobek,
 Wojciech Reszka,⁷⁹
 Tomasz Kukowski,
 Mikołaj Pęski,⁸⁰
 Kramkowscy,
 Pieńczykowscy,
 Sobieszkowie,
 Świerzbienicy,⁸¹
 Magnuszowie,
 Zkubidziowie, wszyscy ze swymi braćmi,
 Stanisław [Dąbrówka] Wilamowski, kanonik wileński,⁸²
 Andrzej Wilamowski, brat Stanisława, kanonika,
 Karp Jaszynowicz,⁸³

⁷⁷ Przed lutym 1505 r. Mikołaj Radziwiłł namiestnik bielski (nie posiadający jeszcze wówczas dóbr goniądzko-rajgrodzkich nadał Józefowi Bajce właścicielowi majątku położonego nad rzeczką Nereślą przywilej na założone przez niego wójtstwo długoleckie, lecz gdy potem Goniądz panu wojewodzie rzeczonemu [1 stycznia 1509 r.] danym był w dziedzictwo, wtedy sam pan wojewoda przywilej ten mnie odebrał. adwokację zaś do Goniądza przyłączył – stwierdził 4 listopada 1536 r. przed sądem granicznym tenże Józef Bajko – zob. „Atheneum”, od. d. II, z. 1, Wilno 1842: CAADR Moskwa, Metryka Litewska, Księga zapisów nr 18, k. 15: *Archeograficzeskij sbornik dokumentov*,... t. I, s. 13

⁷⁸ W 1537 r. Zygmunt Stary nadał Janowi Chmarze Wroczyńskiemu 3 włóki ziemi znajdujące się przy jezdzi do wsi Wroceń, w sąsiedztwie Dolistowa. Zob. I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 490.

⁷⁹ 13. II. 1542 r. w Wilnie król Zygmunt August potwierdził Wojciechowi Reszce przywilej nadany przez Mikołaja Radziwiłła wojewodę wileńskiego i kanclerza Wlk. Ks. Litewskiego na wieczyste posiadanie dóbr Krzewa (Reszek) w powiecie knyszynskim przy granicy pruskiej. Zob. AGAD, Ks. ziemskie bielskie, nr 2, k. 114–115; I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 353.

⁸⁰ Mikołaj Pęski był krajczym Mikołaja Radziwiłła – por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w pow. goniądzkim* ..., s. 222. W 1514 r. otrzymał z rąk Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła ziemię zwaną Głęboki Stok – CAADR Moskwa, Metryka Litewska, F. 389, op. I. Ks. zapisów nr XVII, k. 17–18. Głęboki Stok, liczył 12 włók, a nadanie było dzieciom i potomkom jego. Radziwiłł zastrzegł sobie, że Pęski ma z tego majątku służyć po temu jak i ziemianie Goniądzkie nam służyć so swoich imenii Ponadto Pęski posiadał Mierki, Ramotki, Mieszkuje.

⁸¹ Po 1493 – przed 1505 r. podczaszy Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł z rozkazu Aleksandra Jagiellończyka dał ziemianom goniądzkim Oldakowi i jego bratu Maciejowiczom Woźnieńskim nagrodę za odebraną przez namiestnika bielskiego Olechnę Sakowicza i przyłączoną do Rajgrodu majątność Woźną Wieś. Nagrodą były 4 pustowszczyzny: Kudeikowszczyzna, Maksimowzczyzna, Dobiejkowzczyzna i Pietkowzczyzna, niegdyś trzymane przez dwóch braci – ojczymów Wieliczkę i Misskę jako jedna służba, których później skupili przybyli z Litwy Dobieyko i Pietko i służyli z tego jako dwie służby. Później i oni poszli precz. W 1566 r. dokument ten oblatował Mikołaj Świerzbienicki dziedzic w Świerzbieniach Maksymowiznie. Por. I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 399.

⁸² Pleban dolistowski wzm. w 1520 r. – I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 447.

⁸³ 8. II. 1505 r. Aleksander Jagiellończyk zatwierdził wieczyste posiadanie wójtostwa zabielskiego przez Mordasa Bolotowicza (Bołoticza). Nabył on je od dotychczasowego wójta Macieja Moniuszko, który trzymał je za wcześniejszym przywilejem króla Aleksandra. Mordas Bolotowicz prosił ponadto władcę, aby postąpił mu też młyn na Brzozówce i las przy końcu włók jatwieskich i zabielskich. Monarcha przystał na to i dał dodatkowo tę ziemię, na której osiadł syn wójta – Stanisław Moniuszko. Z aktu wynika, że nadanie w pierw Mordasowi, a później Bolotowiczowi dotyczyło późniejszych dóbr ziemskich Karpowicze. Akt ten wpisany był

Jan Sławski,⁸⁴

Grzegorz Tarussa.⁸⁵

Król powołał komisję graniczną, która miała dokonać rozgraniczenia dóbr radziwiłłowskich z puszciami gospodarskimi – bielską i grodzieńską.

Falsyfikat kościoła farnego

W czasie toczącego się sporu o granice włości goniądzkiej w 1536 r. okazało się, że plebańskie dobra Krzeczkowo położone nad Nereślą nie są bezpieczne w tej własności. Świadkowie bowiem – miejscowi ziemianie i osocznicy wskazywali Nereśl jako rzekę graniczną włości goniądzkiej. Tymczasem Nereśl przepływając przez Krzeczkowo, rozdzielała grunty chłopskie z gruntami folwarku plebana goniądzkiego. Nie mogło jedno uposażenie kościelne wcześniej pozostawać w dwu strukturach własności – częściowo we włości goniądzkiej (wieś chłopska Krzeczkowo), a częścią na terenie podległym namiestnikom wielkoksiążęcym z Grodna (folwark plebański). Biskup wileński, Paweł Holszański powołał w październiku 1536 r. świadków, by zeznali w sprawie dokumentu uposażeniowego goniądzkiego kościoła farnego. Byli nimi:

1. ks. Józef Żebrowski, lat ok. 60, od 5 lat pleban goniądzki.
2. ks. Marek ze Skrzyszewa, lat ok. 70, od 15 lat prepozyt kościoła szpitalnego św. Ducha,
3. Szwiec, mieszczanin, lat 60,
4. Grzegorz wójt miejski goniądzki, lat 50,
5. Bartłomiej Suwała, mieszczanin z Goniądza, lat 60,
6. Jan Kurek, mieszczanin z Goniądza, lat 60.

w Metryce Litewskiej (sygn. dawna XXV.11–19 i ks. zap. XVIII, k. 11v–12. Opublikował go: F. I. Leontowicz, *Akty litowskiej metryki*, t. 2, Moskwa 1897, nr 704, s. 156–157; Inna publikacja aktu w: *Akty litowsko-ruskiego Gosudarstwa*, t. 1. Moskwa 1899 nr 86, s. 109–110; Por. też AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, nr 15, s. 111. W 1519 r. trwał spór o dziesięcinę między plebanem dolistowskim a właścicielem Brzozowej Mordasem. Zob. MN Kraków, Bibl. Czart., nr 1777, s. 112. Po śmierci Mordasa Bolotowicza wdowa po nim Pelagia Hryńkówna bojarzynia wyszła powtórnie za mąż za Karpia Józefowicza (Jesipowicza). Zmarła ona przed 1522 r. W tymże 1522 r. król potwierdził dworzaniowi Karpowi Józefowiczowi posiadanie wójtostwa jatwieskiego i zabielskiego, kąt lasu i ziemię – ostatok zabelskich wołok oraz młyn na rzece Brzozowej. Por. *Opisanie dokumentow i bunag chraniaszczichsia w Moskowskom archiwie Ministerstwa Justicii*, „Russakaja Istoryczeskaja Biblioteka”, t. XXXIII, nr 125, s. 268. Akt znajdował się w Metryce Litewskiej XII. k. 61–61v. W ramach gromadzenia dóbr w swym rękę królowa Bona dążyła do rewindykacji wójtostwa zabielskiego. Okazała do tego był fakt, że wdowa po Mordasie Bolotowiczu, powtórnie zamężna za Karpiem nie miała z tym ostatnim dzieci. Postanowiono więc zakwestionować prawa, które w 1522 r. mocą królewskiego przywileju zyskał Karp. 14 lutego 1530 r. król wystosował *wojewodzie wileńskiemu Gaszoldu* list, aby udał się do bojarzyna Karpa Jesyłowicza o *położenie listow na imienie ktoroje majet w powiecie haniażskom*.. Ostatecznie utrzymał się Karp przy tej własności 29 maja 1532 r. Zygmunt Stary zatwierdził posiadanie wójtostwa zabielskiego Karpiejowi Józefowiczowi. AGAD, Archiwum Publiczne Potockich 15, s. 92. Karpowicze były więc pierwotnie terytorium nadanym wójtowi zabielskiemu. To on przeprowadził akcję kolonizacyjną włości królewskiej i w nagrodę uzyskał to nadanie jako własność dziedziczną.

⁸⁴ Właściciel Mikicina W 1493 r. Aleksander Jagiellończyk nadał Janowi Sławskiemu na wieczność grunty położone nad rzeką Mikiciną. Por. I. Kapica Milewski, *herbarz*, s. 376. Nadanie Aleksandra zatwierdził w 1519 r. Mikołaj Radziwiłł pan na Goniądzu – Bibl. AN Wilno, F. 1, nr 64; *Pergamenty katalogas*, sudaré R. Jasas, Vilnius 1980, s. 96, nr 231; *Opisanie rukopisnago otdelenija Wilenskoj publicnoj biblioteki*, wypusk III, Wilna 1898, s. 6, nr 64. Sławski miał 40 włók ziemi.

⁸⁵ Właściciel Dzieciolowa.

Pleban goniądzki ks. Józef Żebrowski, powiedział, że istniał dokument nadawczy kościołowi księcia Witolda, ale go nie widział, ani czytał. Również ks. Marek z prepozytury św. Ducha w Goniądzu, podobnie stwierdził, że ani nie widział, ani czytał tego aktu, ale słyszał, że był wystawiony przez wielkiego księcia Witolda, ale gdzie jest ten dokument tego nie wie. Miejskowa tradycja podaje zaś – jak twierdził, że kościół powstał w czasach panowania tu Mazowsza. Kiedy zaś zrezygnował pleban Bilicza, plebanem został Erazm Ciołek, który otrzymał przywilej fundacyjny. Szwiec, mieszczanin goniądzki wezwany w tej sprawie, oświadczył że Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński odebrał od kościoła trzecią część beneficjum Krzeczkowa i w zamian dał w innym miejscu.

Żeby utrzymać się przy własności Krzeczkowa nie pozostało nic innego jak uciec się do sfabrykowania odpowiedniego dokumentu nadawczego. Falsyfikaty kościoła goniądzkiego rzekomo datowane są w Wilnie, 14 kwietnia 1484 r., w Grodnie 26 maja 1500 r. i w Wilnie 14 kwietnia 1504 r. stwierdzały, że uposażenie kościoła parafialnego w mieście Goniądzu pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, św. Jana Chrzciciela i św. Agnieszki Panny, założonego przez Witolda wielkiego księcia litewskiego stanowiła wieś Krzeczkowo w granicach: od granic Szpakowa, obok rzeki Nereśl, przez strumień Kownatka zwany, po obu brzegach rzeczki, aż do granic Prytutlanki i Dobochołków.⁸⁶ Również akt rzekomo wystawiony przez Aleksandra Jagiellończyka 26 maja 1500 w Grodnie uposażający kościół parafialny w Goniądzu w wieś Krzeczkowo, sfabrykowano jak się wydaje w 1536 r. dla utrzymania beneficjum kościoła. Stąd zbyt drobnostkowe oznaczenie uposażenia kościoła, szczególnie jego plebana.⁸⁷

Zachowała się też dołączona do akt sprawy nie poświadczona kopia dokumentu, który miał otrzymać pleban Erazm Ciołek, rzekomo z rąk Aleksandra Jagiellończyka. Zapatrzoną ją w napis: *Extractus ex libris Beneficiorum Wilnae* [Ekstrakt z Ksiąg Uposażeniowych w Wilnie]. Dokument zapatrzony jest w datę *Grodnae feria tertia ante Ascensionis Domineorum sub Anno Domini millesimo quingentesimo* [26 V 1500 r.]. Dokument jest bezsprzecznie fałszywy. Tego dnia Aleksander Jagiellończyk przebywał w Wilnie, a nie w Grodnie.⁸⁸ W akcie nazwany został królem Polski. Był wówczas jedynie wielkim księciem litewskim. Na króla koronowany został rok później. Na dokumencie spotykamy świadków: Mikołaja Radziwiłłowicza wojewodę wileńskiego (1491–1509), Piotra Janowicza wojewodę trockiego (1491–1495), Sołtana dzierżawcę w Bielsku. Również wiadomości o świadkach klóć się z datą dokumentu.

⁸⁶ Wydawcy drukiem w 1939 r. pisali: *Dokument ten jakkolwiek stanowi ważne historyczne źródło dla poznania początków parafii, a zwłaszcza jej uposażenia, jest nieautentyczny. Świadczy przeciwko niemu, poza późniejszym przekazem jego tekstu, bo dopiero z w. XVII, zbyt drobiazgowo oznaczenie uposażenia kościoła, a w szczególności jego plebana, czego nie zawierały akty określające uposażenie z tego okresu, wystawione przez wielkiego księcia, niedbała, a nawet niegramatyczna redakcja (m.in. brak orzeczenia w pierwszej połowie dokumentu) a także fałszywa datacja na rok 1484. W tym roku przywilej ten nie mógł być wystawiony, gdyż Aleksander nie był jeszcze wielkim księciem litewskim. Por. Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej, t. I, z. 2, nr 400, s. 459–461.*

⁸⁷ Zwracali na to uwagę wydawcy *Kodeksu dyplomatycznego katedry wileńskiej* t. I, s. 460.

⁸⁸ M. Neuman, *Itinerarium Aleksandra Jagiellończyka czerwiec 1492–1506.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia”, z. 11, Poznań 1971, s. 128.

Erazm Ciołek pleban goniądzki

Realną postacią wymienianą w falsyfikacie 1500 r. dla kościoła w Goniądzu był Erazm Ciołek (ur. 1474 – zm. 1522). O jego proboszczowaniu w Goniądzu wiemy jedynie skądinąd z zeznania ks. Marka ze Skrzyszewa, od 1521 r. prepozyta kościoła szpitalnego św. Ducha w Goniądzu.⁸⁹ Ciołek był osobistością wybitną. Jako zdolny i wykształcony humanista dostał się Ciołek do kancelarii wielkiego księcia Aleksandra w Wilnie w 1494 r. W 1499 r. był kanonikiem, dziekanem i prepozytem kapituły wileńskiej. W Wilnie jako czynny sekretarz książęcy i *factor secretus* czynny był do roku 1500. W 1501 r. rozpoczął karierę zagraniczną, gdy z polecenia Aleksandra Jagiellończyka wysłany został do Rzymu. 31 marca 1501 r. wygłosił przed papieżem Aleksandrem VI świętą mowę obediencyjną i antyturecką. Miał załatwić sprawę unii Kościoła wschodniego z Kościołem rzymskokatolickim oraz sprawę małżeństwa króla z Heleną Iwanówną. Stał się ulubieńcem papieża. Otrzymał papieską godność protonotariusza apostolskiego, hrabiego pałacowego, prowizje na kilka kanonii katedralnych w Polsce. Wracając w początkach 1502 r. z Rzymu przywiózł wiele rentownych odpustów, relikwii i przywilejów dla kościołów litewskich. Pracował nadal jako sekretarz króla Aleksandra, jednocześnie zdobywając coraz to nowe szczeble kariery kościelnej. W 1502 r. został kanonikiem krakowskim, w 1503 r. biskupem płockim. W 1505 r. przebywał w Rzymie, uzyskując aż 13 audiencji papieskich. Później od 1518 do śmierci w 1522 r. przebywał w Rzymie.⁹⁰

Nie wiemy jaki skutek miało jego proboszczowanie w Goniądzu, ale spodziewać się należy, że było doniosłe. Może to dzięki niemu doszło do budowy szeregu kościołów w samym Goniądzu (kaplica zamkowa 1511, kościół szpitalny św. Ducha 1520, fundacja mansjonarii, 1521 r.), Dolistowie (1500 r.), Kalinówce Kościelnej (1511), Dobrzyniewie Kościelnym (1519 r.), Knyszynie (1520), pewnie kaplicy w Krypnie (może 1520 r., z kopią rzymskiego obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem z bazyliki Santa Maria Maggiore?).

Kaplica zamkowa

W 1511 r. Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński zbudował na Zamku Goniądzkim kaplicę p.w. Trójcy, Bożej Rodzicielki Maryi i Świętych Pańskich. Kapłana przy tej świątyni uposażył w 2 włóki we wsi Szpakowo, wraz z mieszkającymi tam chłopami. Ponadto kapelan miał pobierać od mieszkańców miasta rocznie ogółem 7 dukatów w złocie lub monecie litewskiej oraz od okolicznej szlachty goniądzkiej dziesięcinę pieniężną w wysokości ogółem 33 gr. Od przedmieszczan goniądzkich miał otrzymywać 6 korców słodu, 8 korców mąki żytniej, 1 korzec mąki pszennej, a od bartników 4 rączki miodu. Kapłan ten miał obowiązek odprawić tygodniowo 4 msze św., z czego trzy w kaplicy zamkowej. W niedzielę miał obowiązek odprawiać mszę św. w intencji zbawienia i pomyślności rodziny fundatora, w piątek wotywę o Męce Pańskiej, w sobotę wotywę o NMP. Czwartą mszę św. kapelan kaplicy zamkowej miał odprawiać w intencji zmar-

⁸⁹ AP Białystok, Kamera..., nr 2588.

⁹⁰ S. Łempicki, *Ciołek Erazm (1474–1522)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. IV, Kraków 1938, s. 78–81.

łych przodków z rodziny fundatora, a msza ta miała być sprawowana w wybrany przez kapłana dzień tygodnia w kościele parafialnym.⁹¹

Zapoczątkowany w 1511 r. kult maryjny, o czym świadczy wezwanie został rozszerzony w 1521 r. w powołanie specjalnej mansjonarii, której kapłani mieli rozszerzać kult Matki Boskiej.

Mansjonaria

2 lipca 1521 r. w Szpakowie Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński, kanclerz Wlk. Ks. Litewskiego, dziedzic na Goniądzu i Rajgrodzie założył w Goniądzu i uposażył mansjonarię dla 6 kapłanów i 1 kleryka, pod wezwaniem NMP, w kaplicy zbudowanej z boku kościoła parafialnego. Fundacja miała być dziękczynnym wotum za pokonanie Moskali pod Orszą i Kropiwną które ponoć sprawie Królowej Nieba przypisywał.⁹² Mansjonarze i kleryk zobowiązani zostali do codziennych, szczegółowo określonych nabożeństw, które powinni starać się spełniać osobiście. Kleryk powinien pomagać kapłanom w nabożeństwach oraz wykonywać posługi kościelne. Jako wynagrodzenie za śpiewy wójt goniądzki miał wypłacać kapłanom i klerykowi na Boże Narodzenie 40 kop gr litewskich z czynszu wybieranego w mieście Goniądzu. Wójt knyszyński pobierający z 84 włók kmiecych w Knyszynie po 5 gr od włóki powinien dawać mansjonarzom 7 kop i 25 gr na Narodzenie NMP, podobnie wójt z Długoleki pobierając po 5 gr z 84 włók kmiecych dawać ma mansjonarzom 7 kop i 25 gr na Narodzenie NMP. Z otrzymanych pieniędzy każdemu kapłanowi należało się 8 kop i 10 gr, a klerykowi 5 1/2 kopy. Prócz czynszu pieniężnego wójt goniądzki powinien dawać 2 kamienie toju (z toju należnego właścicielowi miasta z jatek miejskich) na św. Marcina, potrzebnego na świece do odmawiania nabożeństw. Wójt jatwiezki miał dawać na św. Mikołaja (ze wsi Jatwież, Sucha, Jaświły, Mocieszce) 12 korców żyta miary goniądzkiej, 6 korców słodu, 3 beczki (solanki) grochu i 4 beczki bobu. Wójt knyszyński powinien był dawać na św. Michała 3 1/2 korca żyta miary goniądzkiej, korzec i 3 ćwierci słodu, 3 beczki słodu pszennego, beczkę (solankę) grochu i ćwierć bobu. To samo na św. Michała miał dawać wójt z Długoleki. Na wyrób opłatków wójtowie z Jatwiezi, Knyszyna i Rajgrodu mieli dawać po pół solanki szczupaków i pół solanki ryby zwyczajnej, każdy. Dzierżawca goniądzki ma dawać co roku 2 ploty drewna, jakie zwykł spławiać właścicielowi. Klucznicy mieli wydawać księżom ze spichrzów właściciela miasta 2 beczki soli i 6 wieprzów tucznych. Zabroniono następcom naruszania nadanego funduszu. W razie niewykonania przez kogoś powyższego zapisu kapłani mogli pozwać o to przed sąd duchowny. Kapłani mieli pilnie odprawiać wszystkie msze, a ich przełożonym mianuje się kapłana kaplicy zamkowej Macieja z Malborka. Na przyszłość każdy przełożony kaplicy zamkowej miał być również starszym nad mansjonarzami. Na kapelana kaplicy zamkowej miał

⁹¹ Archiwum Archidiecezji w Białymstoku (dalej cyt. AA Białystok), Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje kaplicę św. Trójcy na Zamku Goniądzkim i uposaża przy niej kapłana, 1511 (oryginalny dokument pergaminowy); AGAD, Kopicjana, nr 55, s. 611–614 (w potwierdzeniu Zygmunta III w Warszawie 20 III 1618 r. – oblata w Ks. grodz. goniądzkich 25 maja 1790).

⁹² W. Przyalgowski, *Żyoty biskupów wileńskich*, t.1, Petersburg 1860, s. 97.

być wybierany dobry i zdolny kapłan, który powinien odprawiać z mansjonarzami wszystkie msze i pilnować staranności ich wykonania.⁹³

Ciekawe, że powołani w 1536 r. przez biskupa wileńskiego Pawła Holszańskiego świadkowie, którzy byli zapytywani o uposażenie kościoła parafialnego nic nie wspominali o mansjonarzach goniądzkich i ich dokumencie. Całkowite milczenie i brak późniejszych wzmianek o mansjonarzach w innych źródłach oznaczać może tylko jedno – brak realizacji tej fundacji. Stała na przeszkodzie najwidoczniej śmierć fundatora. Jak wiemy wkrótce w październiku–listopadzie 1521 r. zmarł Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł wojewoda wileński i kanclerz litewski, właściciel dóbr Goniądz i Rajgród (1509–1521), dobroczyńca mansjonarzy.⁹⁴ Spadkobiercy długo, bo aż do Bożego Narodzenia 1526 r. spierali się o podział schedy,

W 1616 r. lustratorzy starostwa knyszyńskiego odnotowali: *Księża mansjonarze z Goniądza produkowali fundusz swój, (teraz żadnego nie masz mansjonarza, tylko w tych dwóch kościołach jeden JM ksiądz Niedźwiecki proboszcz szpitalny św. Ducha) od stawnej pamięci Stanisława Dowoyny, wojewody połockiego i Petronelli Radziwiłłowej, małżonki jego, którzy to małżonkowie fundowali na ten kościół czynsze pewne i inne dochody z folwarków do Goniądza należących.*⁹⁵

Szpital św. Ducha

Goniądzki szpital św. Ducha powstał najprawdopodobniej już przed 1520 r., bowiem tego roku wzmiankowany był proboszcz szpitala św. Ducha, ks. Maciej Guzowski.⁹⁶ Jeszcze tego roku musiała nastąpić zmiana na tym stanowisku. 5 lipca 1520 r. w Wilnie Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński, kanclerz Wlk. Ks. Litewskiego dziedzic Goniądza i Rajgrodu stwierdził, że zbudował przy szpitalu – przytułku goniądzkim kościół św. Ducha. Marek ze Skrzyszewa przełożony szpitala i kościoła otrzymał jako coroczne uposażenie z dworu i wsi Szpakowo: 3 kopy monety litewskiej, 3 korce żyta, 2 korce słodu, 1 ćwierć grochu i 1 ćwierć bobu, wszystko według zwyczajowej miary goniądzkiej. W zamian miał odprawiać 3 msze tygodniowo.⁹⁷ Jeszcze w 1536 r. ks. Marek zawiadywał tą placówką szpitalną. Liczył wówczas lat ok. 70, a twierdził, że od 15 lat jest prezbiterem goniądzkiego kościoła św. Ducha.⁹⁸

W 1577 r. rejestr starostwa knyszyńskiego odnotował uposażenie szpitala goniądzkiego, na które składały się 4 włóki ziemi.⁹⁹ Były to bez wątpienia włóki we wsi Żodzie,

⁹³ AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 614–625, pudło 55, s. 657–665; AGAD, Biblioteka Ordynacji Zamoyskich 2945, s. 1–4.

⁹⁴ H. Lulewicz, A. Rachuba, *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, Kórnik 1994.

⁹⁵ AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. XLVI, nr 149

⁹⁶ AP Białystok, Kamera..., nr 2855, k. 139.

⁹⁷ AA Białystok, oryginalny dokument pergaminowy; AGAD, Kopicjana, nr 24, s. 577–582 (oblata 1767 r.); AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 415 wzm. za: *Liber 23-tius Perpetuarum Annorum 1758, 1759, 1760, 1761, 1762 Książ Grodzkich Goniądzkich (nieistniejąca)*; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 578–582, pudło 55, s. 665–667; BU Wilno, F.57–B 53–44, k. 130–130v; MN Kraków, Bibl. Czart., nr IV. 1775, k. 116.

⁹⁸ AP Białystok, Kamera..., nr 2855.

⁹⁹ AGAD, ASK, Ks. pob. 47; A. Jabłonowski, *Podlasie*, „Źródła dziejowe”, t.17, cz. 2, s. 65, cz. 3, s. 167.

które to uposażenie w tej wielkości wspomniane jest w 1684 r. W pocz. XVIII w. 2 włóki uprawiali chłopci, a 2 włóki stanowiły folwarczek prepozyta.¹⁰⁰

Mieszczanie i okoliczna szlachta stale dotowali goniądzki przytułek dla ubogich. W 1627 r. mieszczanin goniądzki Tomasz Siuchna zapisał kościołowi szpitalnemu św. Ducha swój dom.¹⁰¹ W 1654 r. w Hornostajach szlachetny Seweryn z Żarnowa Pisanka poborca ziemi bielskiej, burgrabia zamku brańskiego oraz jego żona Katarzyna z Klepackich dali kościołowi szpitalnemu goniądzkiemu fundusz na 1 kapłana i 4 biednych ze szpitala św. Ducha w Goniądzu. Ofiarowali oni swoje dobra położone we wsi Dornary Okolne, młyn i karcznię.¹⁰² Później 20 października 1662 r. we Lwowie Jan Kazimierz król polski zatwierdził tę fundację.¹⁰³ W 1669 r. miało miejsce ofiarowanie w testamencie szpitalowi św. Ducha w Goniądzu narożnego placu na Rynku miasta Goniądza, na którym później znajdowała się karczma wjezdna, a także drugiego placu, który miał być wykupiony z zastawu i łąki na Dobarzu.¹⁰⁴ 25 sierpnia 1671 r. w Goniądzu Jan Miastkowski dzierżawca dóbr Jaćwież nadał swoje dobra nieruchome położone w mieście Goniądzu prepozytowi kościoła szpitalnego goniądzkiego ks. Michałowi Niedźwieckiemu.¹⁰⁵ 28 maja 1681 r. w Goniądzu przed Urzędem Grodzkim sławetny Wojciech Thorzyk syn nieżyjącego Jerzego Thorzyka, ubogi szpitala goniądzkiego oddał kościołowi szpitalnemu Św. Ducha swoją łąkę zwaną *Sokołowska*, dziedziczną, usytuowaną przy Gościńcu Osowieckim, graniczącą z łąką Kamieńskiego, a z drugiej strony tegoż darczyńcy i do rzeczki Goniądzki, z dwiema sadzawkami i wszystkimi drzewami tam rosnącymi. Dar ten zeznano przez aktami wójtowskimi i burmistrzowskimi goniądzkimi.¹⁰⁶

W 1656 r. miał miejsce pożar miasta Goniądza. Prepozyt kościoła szpitalnego św. Ducha ks. J. Jaworowski opisując w 1716 r. swą świątynię stwierdził, że kościół szpitalny po pożarze miasta Goniądza, w roku 1666, ponownie został odbudowany, a jeszcze nie konsekrowany.¹⁰⁷ W latach 1674 – 1679 Mkołaj Słupski bp sufagan wileński w wizytacji stwierdził: *kościół prepozyturalny i szpitalny, pięknej budowy, proboszcz ks. Mchał Niedźwiecki zbudował swoim kosztem kościół i wzorowo go utrzymuje*.¹⁰⁸ 20 sierpnia 1682 r. w Goniądzu szlachetny Adam i Tekla Grabowscy za szczęśliwe sukcesy swoje i za dusze rodziców ofiarowali kościołowi szpitalnemu pięciogłosowy pozytyw.¹⁰⁹ W 1691 r. Jan Gniński podkanclerzy koronny, starosta knyszyński ofiarował

¹⁰⁰ AP Białystok, Kamera..., nr 2855, k. 20.

¹⁰¹ AP Białystok, Kamera..., nr 2855, k. 139.

¹⁰² AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 690–691: *In nomine Sanctissimae et Individuae Trinitatis Patris et Filii et Spiritus Sancti Dei omnipotentis, cuius opera ita reivabilia sunt et maiestatis divinae gloriae in aeternum manet. Quid quid sumus facturi acturi et cogitaturi nunc et in perpetuum in laudem Dei et perpetuum rei memoriam fiat. Quando quidem in hoc mortalitatis nostrae humane vitae curriculo quotidie ab omnipotente omnium rerum*

¹⁰³ CPAHL Wilno, F.694, op. 1, nr 4070; Akt w 1790 r. oblatowany w Księgach Rel. 30 Grodzkich Goniądzkich – AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 690–691.

¹⁰⁴ AP Białystok, Kamera..., nr 2855, k. 139.

¹⁰⁵ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 12–13 (z Księgi I Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych, zap. tej, która jest dziś przechowywana w Mińsku, sygn. F.1712/1/1, k. 160 ?).

¹⁰⁶ AGAD, Kopicjana, nr 46, s. 84–85.

¹⁰⁷ MN Krak., Bibl. Czart., rkps IV.1775, s. 176–177: *Ecclesia haec post incendium civitatis Goniądzensis in Anno Domini 1666 noviter extruxta nec dum consecrata.*

¹⁰⁸ J. Kurczewski, *Stan kościołów...*, „Litwa i Ruś”, lipiec 1912, t. III, z. 1, s. 54.

¹⁰⁹ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 32v.

kościółowi szpitalnemu w Goniądzu *kawtan turecki* (zap. trofeum z Odsieczy Wiedeńskiej) z którego wykonano antepedia do dwu ołtarzy w kościele św. Ducha.¹¹⁰ 30 marca 1700 r. stwierdzono, że kościół szpitalny św. Ducha był drewniany, z jednym ołtarzem.¹¹¹

8 maja 1718 r. ks. Jan Mateusz Jaworowski z Jaworówki zbudował nowy kościół szpitalny św. Ducha. Odbywały się w nim odpusty na Zielone Świątki i Przemienienie Pańskie.¹¹² 19 maja 1721 r. tenże ksiądz zbudował nowy szpital przy kościele św. Ducha.¹¹³

11 stycznia 1684 r. w Rzymie Innocenty XI papież dał indulgencje kościołowi szpitalnemu św. Ducha w Goniądzu z odpustem 10-letnim, w dniu Zielonych Świątek, tym którzy przystąpią do spowiedzi i komunii św.¹¹⁴

W 1676 r. podatek pogłównego dwojga ze szpitalnego *probostwa Goniądzkiego* opłacono od: *Poddańskich osób w Zodziach i Poświętnym utriusque sexus 20 – 40 zł*.¹¹⁵

W latach 50. XVIII w. obie placówki duszpasterskie: parafia św. Agnieszki i prepozytura św. Ducha znalazły się w rękach jednego kapłana – ks. Leona Wicherta. 11 marca 1759 r. w Wilnie Michał biskup wileński pisał do ks. Leona Wicherta kanonika inflackiego, prepozyta goniądzkiego: *Przełożyłeś mi WMP, że tak do kościoła plebańskiego, jako i do szpitalnego św. Ducha masz należące kawalki gruntów legacyjnych sub onere civitatensi będących, które, że są i odległe i żadnego pożytku nie mógł WMP zbyć lub kamienie in rem Majores utilitatis dla namienionych kościołów pro utraque scilicet pro venditionis vel commutationis effectu daję mu zupełne per praesentes pozwolenie fidendo consentiae jego i pisząc się Ill. Admodum Reverende Dominatationis vestra adictissus frater et servus obsequentissimus*.¹¹⁶

Inwentarz kościoła goniądzkiego z 24 września 1782 r. wzmiankował m. in.: o szkole parafialnej funkcjonującej w budynku dawnego szpitala Św. Ducha, przy ul. Świętoduskiej: *Szkola parafialna. Do tej szkoły dom wyznaczony jest, należący do kościoła Św. Ducha*.¹¹⁷

W 1765 r. Karcznię Świętoduską arendował Żyd – Notko Jowelowicz. Wspominano wówczas, że *Dominik Fiałkowski slosarz mieszka na jurysdyce plebanii goniądzkiej, ten za miech kowalski, który mu z plebanii sporządzono ma oddać zł pol. 50 gr 20. Tenże za kowadło i szparęg, za które dla niego dano w Gdańsku bona moneta zł 84, ma oddać zł pol. 177 gr 10. Tenże za 2 sztab żelaza, którym u dałem ze skarbu ..., nim swoje przyszło z Gdańska*.¹¹⁸

W 1794 r. w trakcie walk Insurekcji Kościuszkowskiej doszło do zniszczenia kościoła szpitalnego. Szpitalny pw. św. Ducha *kościół drewniany w figurze ośmiokątnej, długi łokci 27, szeroki łokci 12 1/2 przez starość, zaniedbanie, użycie w czasie rewolucji*

¹¹⁰ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 20.

¹¹¹ MN Kraków, Bibl. Czart. IV, 1775, s. 36–38.

¹¹² AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 25.

¹¹³ AP Białystok, Kamera..., 2588, k. 25.

¹¹⁴ AP Białystok, Kamera... nr 2588, k.20.

¹¹⁵ MN Kraków, Bibl. Czart. IV 1099.

¹¹⁶ AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 204–205.

¹¹⁷ AP Białystok, Kamera..., nr 2588. Wizyta generalna 1782, s. 2.

¹¹⁸ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 97. Inwentarz plebanii goniądzkiej, 1765.

na magazyn tak był spustoszały, że już w nim nabożeństwo nie odprawiano się – pisano o kościele tym w pocz. XIX w.¹¹⁹

29 kwietnia 1804 r. biskup wigierski rozporządził o założenie nowego cmentarza grzebalnego do dziś używanego.¹²⁰ Szpitalny pw. św. Ducha *kościół drewniany w figurze ośmiokątnej, długi łokci 27, szeroki łokci 12 1/2 przez starość, zaniedbanie, użycie w czasie rewolucji na magazyn tak był spustoszały, że już w nim nabożeństwo nie odprawiano się. Teraźniejszy [1804 r.] rządcą kościoła w roku bieżącym przeniosłszy go na nowy cmentarz i tam go na podmurowaniu własnym kosztem odbudował. Dawszy podwaliny nowe i wiele w ścianach, na miejscu starego, nowego drzewa. Także wierzch zupełnie nowy i wieża, której dawniej nie było. Danie pułapu, połogi, drzwi, okien, dalszemu czasowi zostawiono.*¹²¹ W 1859 r. Bobek, gospodarz ze wsi Krzeczce ofiarował do kaplicy cmentarnej Św. Ducha obraz Zstąpienie Ducha Św. na Apostołów. Obraz namalował Janowicz, sekretarz dumy miejskiej miasta Goniądza.¹²² W 1864 r. zbudowano kaplicę św. Floriana na cyplu skarpy, na terenie dawnego cmentarza szpitalnego.¹²³ W latach 1901–1904 trwały starania o budowę murowanej na miejscu drewnianej kaplicy św. Ducha na cmentarzu grzebalnym w Goniądzu.¹²⁴ Neogotycką kaplicę cmentarną pw. św. Duch ukończono w 1907.¹²⁵

W 1836 r. ks. Kossowski proboszcz goniądzki, prałat archikatedry mohylewskiej fundował nowy budynek szpitala-przytułku.¹²⁶

Bractwo św. Anny

W mieście działały bractwa religijne, pełniące też ważną rolę kulturalną i towarzyską. Najdawniejszym było Bractwo Świętej Anny przy kościele parafialnym, które 4 stycznia 1543 r. powołał do życia biskup wileński Paweł Holszański, a zatwierdził 8 maja 1543 r. arcybiskup gnieźnieński Piotr Gamrat. Wezwanie bractwa, kultywującego św. Annę patronkę nauki świadczy o potrzebach intelektualnych mieszczan goniądzkich, bowiem do Bractwa należeli wyłącznie mieszczanie goniądzcy.¹²⁷ Korporacja powstała w czasach wzrostu religijności, rozwoju zainteresowań Pismem Świętym. Jej powstanie było odbiciem ruchu humanistycznego, który zaowocował również reformą Kościoła.

W XVII w. znaczenie tego bractwa upadło. W 1762 r. odnotowano: *Jest założone, ale nie posiada żadnych dokumentów, żadnych fundacji, ani obligacji, utrzymuje się jedynie z jałmużny.*¹²⁸ W 1782 r. pisano o nim: *Świętej Anny Bractwo niedopiero ustało.*¹²⁹

¹¹⁹ AP Białystok, Kamera..., nr 2588. Wizytacja generalna kościoła parafialnego i kościoła św. Ducha w Goniądzu, k.15.

¹²⁰ CPAHL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7816.

¹²¹ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, Wizytacja generalna kościoła parafialnego i kościoła św. Ducha w Goniądzu, k.15.

¹²² CPAHL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7816.

¹²³ M. Worona, *Z dziejów Goniądza*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 12(33), 1996, s. 3

¹²⁴ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Grodnie (dalej cyt. CPAHB Grodno), F.1, op. 18, nr 749.

¹²⁵ M. Worona, *Z dziejów Goniądza*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 12(33), 1996, s. 3.

¹²⁶ CPAHL Wilno, F.4-35958.

¹²⁷ MN Kraków, Bibl. Czart., IV. 1775, s. 40.

¹²⁸ AP Białystok, Kamera..., nr 2855, Wizyta 1762, k. 87.

¹²⁹ AP Białystok, Kamera..., nr 2855, Wizyta 1782, s. 4.

Piotr z Goniądza

Piotr z Goniądza (najprawdopodobniej Piotr Gizka) urodził się ok. 1528 w mieszczańskim rodzinie, zmarł w 1573 r. Był działaczem i pisarzem ariańskim. Już w dzieciństwie musiał się odznaczać się nie lada zdolnościami, bo zainteresował się chłopcem Mikołaj Radziwiłł Czarny, który wysłał go na studia do Krakowa. W 1550 r. będąc uczniem Akademii Krakowskiej, oskarżył o hezeję profesora hebraistyki Franciszka Stankara, a za swą katolicką gorliwość został wysłany przez biskupa wileńskiego na studia do Włoch. Za granicą zwiedził ośrodki reformacyjne (m.in. komunistyczne gminy braci morawskich) i stał się sam radykalnym i bezkompromisowym różnowiercą. Studiował na uniwersytetach w Padwie, Genewie i Wittemberdze. Powróciwszy do kraju, pierwszy w Polsce odważył się publicznie zaprzeczyć istnieniu Trójcy Św. (na synodzie protestanckim w Seceminie w styczniu 1556). Wystąpienie to, utrzymywane w duchu spalonego przez Kalwina Serweta, wywołało po nieudanych próbach perswazji wyklęcie Piotra przez kalwinów małopolskich. Szerzył on jednak dalej swe poglądy na Podlasiu. Na synodzie w Brześciu Litewskim (grudzień 1558) zadeklarował się jako przeciwnik chrztu dzieci, a tym samym jako zwolennik znienawidzonych z powodu radykalizmu społecznego anabaptystów. W latach 60. współpracował przy tworzeniu kościoła ariańskiego, ale później odciął się od jednych współwyznawców przez głoszenie odrębnych poglądów dogmatycznych, a od drugich – przez swój radykalizm społeczny. W 1566 r. wydał bowiem zaginioną później książkę *De primatu Christiano*, w której głosił pełną wolność chrześcijańską, zrównanie stanów, zaprowadzenie wspólnoty dóbr oraz ustosunkował się niechętnie do władzy opartej na sile. Było to pierwsze drukowane wystąpienie arianina podważające zasady ustroju feudalnego. W tymże czasie, chcąc zmanifestować pogląd, że chrześcijaninowi nie godzi się przelewać krwi. Piotr nosił przy boku drewniany miecz. Przy końcu życia mieszkał pod opieką ariańskiego magnata, właściciela Goniądza – Jana Kiszki w Węgrowie. Wydał tam po polsku i po łacinie kilka książek. Jedną z nich *Doctrina pura et clara... (Nauka czysta i jasna...)*, stanowi podsumowanie poglądów religijnych autora.¹³⁰

Wójt goniądzki

O dysponowaniu przez miasto Goniądz prawem niemieckim na długo przed nadaniem w 1547 r. nowego przywileju świadczy istnienie wójtostwa. W 1536 r., gdy miasto uprawiało 108 włók, wójt miejski goniądzki posiadał uposażenie w 3 włoki ziemi. Ponadto otrzymywał 10 zł z czynszu płaconego przez mieszczan właścicielowi miasta.¹³¹

Anna Radziwiłłówna, córka Jana Radziwiłła wojewodzina witebska (władająca Goniądzem nadała wójtostwo goniądzkie Grajewskiemu, jego żonie i spadkobiercom. Uposażenie wójta stanowiło wówczas 5 włók ziemi (dziś wieś Wojtóstwo).¹³² W 1571 r. wójtem goniądzkim był szl. Jan Grajewski.¹³³ W 1578 r. zapisano w księgach Skarbu

¹³⁰ *Słownik biograficzny historii powszechnej do XVII stulecia*, Warszawa 1968, s. 364–365.

¹³¹ *Archeograficzkeskij Sbornik dokumentow t.I*, nr 22, s. 31.

¹³² AGAD, Sigillata, nr 3, k. 269 i nr 6, k. 76. *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t.I, Wrocław 1965, s. 259.

¹³³ W. Jarmolik, *Prawa miejskie Goniądza w XVI w.*, „Białostoczczyzna” 2/22, 1991, s. 5–7.

Koronnego: *Większa część miasta pogorzała; pan Jan Grajewski wójt goniądzki, acz niepogorzały poboru żadnego nie dat.*¹³⁴

23 sierpnia 1661 r. król Jan Kazimierz zatwierdził ur. Marcinowi Wolińskiemu wójtowi goniądzkiemu przywilej Anny Radziwiłłówny Janowej Kiszczyny wojewodziny witebskiej na wójtostwo goniądzkie dany małżeństwu ur. Grajewskim i ich sukcesorom.¹³⁵ 20 grudnia 1661 r. w Grodnie nastąpiło *Stwierdzenie przywileju Marcina Wolińskiego na wójtostwo goniądzkie nadane mu 6 października 1657 r. w Warszawie zgodnie z oryginalnym dokumentem funduszowym wójtostwa goniądzkiego.*¹³⁶ Marcin Woliński Marcin w 1668 r. był dziedzicem w pobliskich Puszkarach.¹³⁷ 15 lutego 1676 r. król Jan III Sobieski nadał wójtostwo w mieście Goniądzu po śmierci ur. Marcina Wolińskiego – ur. Michałowi Ziotorowiczowi.¹³⁸

5 października 1702 r. król August II dał prawo scedowania wójtostwa w mieście Goniądzu przez Kazimierza Bielskiego na rzecz nieokreślonej osoby.¹³⁹ Z kolei 7 kwietnia 1710 r. tenże król zatwierdził prawo współwłasności wójtostwa w Goniądzu i Jaświłach Kazimierzowi Kramkowskiemu regentowi grodzkiemu brańskiemu i Annie Pęskiej.¹⁴⁰ 4 czerwca 1732 r. król August II zatwierdził prawo scedowania wójtostwa goniądzkiego przez Kazimierza Kramkowskiego regenta goniądzkiego (na rzecz nieokreślonej osoby).¹⁴¹ Najwidoczniej ową nieokreśloną w dokumencie osobą był Franciszek Kramkowski, który 5 kwietnia 1758 r. w Goniądzu przed Urzędem Grodzkim podał swoją tytulaturę: łowczy województwa podlaskiego, żołnierz oddziału pancernego Potockiego kasztelanica braclawskiego, wójt goniądzki. Dał wówczas ks. Leonowi Wichertowi kanonikowi smoleńskiemu, proboszczowi goniądzkiemu pole złożone z 8 zagonów zaczynających się od ul. Rozpruszewskiej do gumna tegoż donotariusza, w granicach między gruntem tegoż donotariusza z jednej i szl. Antoniego Błockiego organisty kościoła goniądzkiego z drugiej strony i sławetnej Marianny Wayszczykówny Szwaykowskiej mieszczanki goniądzkiej.¹⁴²

Kolejno wójtostwo goniądzkie przeszło w ręce Stanisława Antoniego Szczuki. W 1673 r. z *Wójtostwa Goniądzkiego* podatek pogłównego opłacił: *szl. pan Stanisław Szczuka z małżonką wójt Goniądzki a titulo nobilitatis osoby 2, zł 4. Tenże od panny i czeladnika status nobilis osób 2 – zł 4*¹⁴³ Później w 1676 r. podatek pogłównego dwójga płacono: *Wójtostwo Goniądzkie: szl. pani Szczuczyna wójtowa goniądzka od osoby swej, parobka, kucharki, komornika z żoną osób 5–9 zł.*¹⁴⁴

Prócz wójta, którym był szlachcic, bezpośrednio sądom przewodniczył jego zastępca, zwany landwójtem. 4 maja 1582 r. w Goniądzu Stanisław Płoński burmistrz, Andrzej landwójt i Paweł pisarz miejski z Goniądza przekazali podatek tzw. pobór Piotro-

wi Pieskowskiemu poborcy podatkowemu ziemi bielskiej.¹⁴⁵ 27 sierpnia 1679 r. wzmiankowany był *stawetny pan* Konopka organista i landwójt goniądzki, właściciel posesji przy ul. Tykockiej, obok siedliska funduszowego szpitala św. Ducha.¹⁴⁶ 19 maja 1702 r. występuje w źródłach pisanych ucziwy Wojciech Trzeciński landwójt.¹⁴⁷

Innym urzędnikiem podległym wójtowi był pisarz urzędu wójtowskiego miasta Goniądza. 5 września 1738 r. wzmiankowany był na tym stanowisku Mikołaj Milewski mieszczanin goniądzki, który w swoim i ucz. Wojciecha i Małgorzaty – swego syna córki imieniu zapisał i przekazał sumę 50 tynfów do rąk szlachetnego Andrzeja Rutkowskiego do Kaplicy Różańcowej NMP, która znajdowała się w kościele parafialnym w Goniądzu.¹⁴⁸

Lokacja miasta w 1547 r.

Akcję uporządkowania praw miejskich podjęli właściciele Goniądza Petronela z Radziwiłłów Dowojnowa, córka Jana Radziwiłła starosty żmudzkiego i jej mąż Stanisław Dowojno wojewoda połocki. Oni to na mocy dokumentu wystawionego 15 lutego 1547 r. w Wilnie, nadali miastu prawo chełmińskie, które to prawo mieszczanie Goniądza od wielu lat stosowali już w swoich sądach.¹⁴⁹ Używanie prawa chełmińskiego było typowe dla miast mazowieckich,¹⁵⁰ do których zaliczał się najwidoczniej Goniądz przed 1382 r. Jednocześnie usunęli z miasta wszystkie inne prawa i zwyczaje.

Mieszczanie goniądzcy mieli co roku wybierać 4 rajców (liczba rajców mogła być większa, w zależności od potrzeb) oraz przedstawiać dwóch kandydatów, z których właściciel miasta (lub w jego zastępstwie – namiestnik) wybiorą burmistrza na jednoroczną kadencję. Mieszczanie nie mieli podlegać jurysdykcji namiestnika dworskiego, a tylko burmistrzowi i rajcom oraz sądowi gajonemu, w sprawach do tego sądu należących.

Według zwyczaju w posiedzeniach sądu gajonego mieli prawo brać udział namiestnik dworski lub jego zastępca. Od wyroków sądu gajonego mieszczanie mieli prawo apelować do sądu radzieckiego (consulatum), a od wyroków tego sądu do właściciela miasta.

Wszyscy mieszczanie i przedmieszczanie zwani „Okolnymi” uprawiający w sumie 100 włók ziemi mają płacić co roku na św. Marcina 38 gr lit. z każdej włóki. Z każdego ogrodu mieszczanie mieli płacić 3 gr lit., a nie posiadający pól z każdego domu 1 gr lit. Prócz tego mieszczan obowiązywał podatek, tzw. „grodowe”, wynoszący 3 gr lit. z każdej włóki. Od każdego waru piwa mieszczanie mieli płacić „czopowe” w wysokości 4 gr pol. Robienie miodu i wina było wolne od podatków. Co roku mieszczanie mieli dawać z każdej włóki 2 beczki (zwane solanki) owsa. Mieszczanie mogli nadal korzystać z płodów leśnych i łąkowych.¹⁵¹

¹³⁴ AGAD, ASK, dz. I, nr 47, k. 413; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 3, s. 146 i 171.

¹³⁵ AGAD, Sigillata, nr 3, k. 269; AGAD, Sigillata, nr 6, k. 76.

¹³⁶ AGAD, Sigillata, nr 6, k. 96v.

¹³⁷ AP Kraków, ZZG 38, s. 10.

¹³⁸ AGAD, Sigillata, nr 13, k. 29.

¹³⁹ AGAD, Sigillata, nr 15, s. 130.

¹⁴⁰ AGAD, Sigillata, nr 17, s. 111.

¹⁴¹ AGAD, Sigillata, nr 22, k. 114v.

¹⁴² AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 190–191.

¹⁴³ AGAD, ASK, dz. I, nr 70, k. 806v–807.

¹⁴⁴ MN Kraków, Bibl. Czart. IV 1099.

¹⁴⁵ MN Kraków, rkps MN 552 (ze zbioru W. Wittega).

¹⁴⁶ AP Białystok, Kamera..., nr 2855, k. 30v.

¹⁴⁷ AGAD, Kopicjana, nr 48, s. 135–136.

¹⁴⁸ AP Kraków, ZZG 41, s. 327.

¹⁴⁹ AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 517–524; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 54 (z Księgi III Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych). AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439.

¹⁵⁰ Por. S. Pazyra, *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959.

¹⁵¹ AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 517–524; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 54 (z Księgi III Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych). AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439.

Akcja uporządkowania praw miejskich była fragmentem większego planu, realizowanego w latach 1547–1550. Petronela Dowojnowa pragnąc zlikwidować w swych dobrach własność szlachecką wytoczyła wiele procesów szlachcie goniądzkiej.¹⁵²

Potwierdzenie prawa miejskiego

Prawa miejskie z 1547 r. mieszczanie goniądzcy wielokrotnie przedstawiali kolejnym królom do potwierdzenia:

30 kwietnia 1573 r. w Warszawie prawa i swobody miasta Goniądza potwierdził Sejm elekcyjny.¹⁵³

W 1576 r. Stefan Batory król polski potwierdził dokument Stanisława Dowojny i jego żony Petroneli Radziwiłłówny z 1547 r. nadający Goniądzowi miejskie prawo chelmińskie.¹⁵⁴

6 maja 1606 r. w Warszawie król Zygmunt III potwierdził nadanie miejskiego prawa niemieckiego z przytoczeniem dokumentu Stanisława Dowojny wojewody połockiego i Petroneli Radziwiłłówny wystawiony w Wilnie 15 lutego 1547 r.¹⁵⁵ 6 sierpnia 1617 r. ponownie Zygmunt III król polski zatwierdził wszystkie prawa i wolności miasta Goniądza.¹⁵⁶

23 czerwca 1672 r. w Warszawie król Michał Korybut Wiśniowiecki zatwierdził potwierdzenia praw miasta Goniądza.¹⁵⁷ 20 lipca 1672 r. król Michał Korybut potwierdził dokument Zygmunta III z 6 maja 1606 r. potwierdzający nadanie prawa niemieckiego z przytoczeniem dokumentu Stanisława Dowojny wojewody połockiego i Petroneli Radziwiłłówny wystawiony w Wilnie 15 lutego 1547 r.¹⁵⁸

10 lutego 1677 r. w Warszawie król Jan III Sobieski na życzenie burmistrza goniądzkiego Walentego Guzowskiego oblatował i potwierdził dokument króla Michała Korybuta z 20 lipca 1672 r. potwierdzający dokument Zygmunta III z 6 maja 1606 r. potwierdzający nadanie prawa niemieckiego z przytoczeniem dokumentu Stanisława Dowojny wojewody połockiego i Petroneli Radziwiłłówny wystawiony w Wilnie 15 lutego 1547 r.¹⁵⁹

23 lutego 1702 r. w Warszawie król August II zatwierdził prawa służące miastu Goniądz.¹⁶⁰

¹⁵² AGAD, Metryka Litewska, nr 211, s. 987–997; AGAD, tzw. Metryka Litewska, nr I B.31, s. 61–63, 239.

¹⁵³ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 504–505 za: Rel. 4, oblata 1689.

¹⁵⁴ W. Jarmolik, *Prawa miejskie Goniądza w XVI w.*, s. 7.

¹⁵⁵ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 53–55; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 234 za: Ks. 13 Wieczystych Ksiąg Grodzkich Goniądzkich, k.22–25 (nieistniejąca); AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439. AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 236 (za Księgą 13 Wieczystą Grodzką Goniądzką, k. 44 – nieistniejąca, oblata 23 lutego 1719) – z datą 6 sierpnia 1606 r.

¹⁵⁶ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 236 (za Księgą 13 Wieczystą Grodzką Goniądzką, k. 44 – nieistniejąca, oblata 23 lutego 1719).

¹⁵⁷ AGAD, Sigillata, nr 12, k. 7; AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 517–524.

¹⁵⁸ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 53–55; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439.

¹⁵⁹ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 53–55; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439.

¹⁶⁰ AGAD, Sigillata, nr 15, s. 206; AGAD, Księgi kanclerskie 27, s. 517–524. AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 186–187 za: Liber 10-mus Perpetuarum Annorum 1703, 1704, 1705, 1706, 1707 dziś nieistniejąca (oblata 3.IX.1703); AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439.

9 stycznia 1745 r. w Warszawie król August III zatwierdził potwierdzenie praw służących miastu Goniądz.¹⁶¹

26 września 1765 r. w Warszawie król Stanisław August potwierdził prawa służące miastu Goniądz.¹⁶²

Przedmieszczanie Okolni

Miasto Goniądz posiadało 11 wsi, zwanych przedmieściami: Białosuknie, Boguchwały, Downary, Jaski, Kosiorki, Łupichy, Puszkarze, Pyzy, Owieczki, Zyburty, Żodzie. Ich mieszkańcy korzystali z dobrodziejstw prawa miejskiego, wyalienowani byli spod władzy urzędników ziemskich. W 1509 r. wzmiankowany był odrębny dla *okolnych* wójt przedmiejski, który posiadał 2 włóki ziemi. W czasie wojny obowiązany był służyć służbę ziemską sam wraz z pacholkiem w zbroi i na dobrym koniu.¹⁶³ Później, rzekomo 7 sierpnia 1522 r. w Trokach Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł wojewoda trocki miał zatwierdzić szl. Mikołajowi Żąga z Białosukni – Żągów wójtostwo dóbr Okolne, ukonstytuowane w czasach posesji Michała Glińskiego.¹⁶⁴ Niestety dokument ten jest fałszywy, a co najmniej podejrzany, bo Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł wojewodą trockim był w latach 1505–1510, a zmarł przed 26 marca 1522 r.¹⁶⁵

4 maja 1511 r. Mikołaj Radziwiłł budując na Zamku Goniądzkim kaplicę św. Trójcy nadał kapłanowi ją obsługującemu daninę, m. in. od przedmieszczan goniądzkich 6 korców siodu, 8 korców mąki żytniej, 1 korzec mąki pszennej, a od bartników 4 rączki miodu.

Inwentarz starostwa goniądzkiego z 1571 r. informował, że miasto Goniądz posiadało 11 wsi okolnych, których mieszkańcy uprawiali 45 włók (ok. 742,5 ha). Największym z przedmieść były Białosuknie, liczące 12 włók (186 ha).¹⁶⁶

W 1573 r. komisarze królewscy Adam Pilchowski proboszcz warszawski i Wojciech Starorzębski biskup chełmiński zostali zobowiązani przez królową Annę Jagiellonkę do zapoznania się ze skargą przedmieszczan goniądzkich *o niejaki krzywdy mieszczan goniądzkich Okolnych. Które krzywdy pomienieni Okolni ponosili od ur. pana Stefana Bielawskiego starosty knyszyńskiego i goniądzkiego, o tym, iżby miał nad dawny zwyczaj i wolności (przy których prawie miasta goniądzkiego nadanym od pana Dowojny i małżonki jego i IMP Kiszczyny wojewodziny witepskiej byli zachowani) do robót i innych niesłusznych powinności przymusza, do czego oni [nie] byli powinni, ponieważ w jurysdykcji miejskiej do tego czasu będąc, tychże praw i wolności jako mieszczanie goniądzcy zażywali, Starosta knyszyński Stefan Bielawski był odmiennego zdania i odpowiedział, iż acz byli w jurysdykcji miejskiej, ale iż daleko w mili od miasta mieszkają, a k temu*

¹⁶¹ AGAD, Sigillata, nr 25, k. 194 v; AGAD, Księgi Kanclerskie nr 102, k. 252–255v; Tamże, nr 27, s. 517–524; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 572–573; Tamże, nr 54, s. 399–439.

¹⁶² AGAD, Sigillata, nr 31, k. 41v; AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 517–524; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439.

¹⁶³ W. Jarmolik, *Prawa miejskie Goniądza w XVI w.*, s. 5–7.

¹⁶⁴ AP Kraków, ZZG 39, k. 12–13 (oblata w 1671 r.); AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 451–452 za: Księgą 2 Relacyjnych Ks. Gr. Goniądzkich (nieistniejąca); Tamże, nr 43, s. 189–190.

¹⁶⁵ A. Boniecki, *Poczet rodów ...*, s. XLVI i 271.

¹⁶⁶ AGAD, ASK, LVI, G.6, k. 1–4v.

prawa miejskie nie powinni byli przyzwać. Zgodnie z obowiązującym na ziemiach polskich prawem – jak uważał Bielawski – miejskie prawa obejmują ludność mieszkającą jedynie w promieniu 1 mili: *Miejscy przeto słusznie mają być przymuszeni do powinności z inszemi poddanyimi*. Przedmieszczanie Okolni powoływali się na tradycję, że zawsze korzystali z wolności takich jak całe miasto Goniądz: *ieżchmy przy wolnościach zawdy takowych zostawali, jako i mieszczanie goniędzcy. W sporze świadczyli mieszczanie goniędzcy, którzy zaraz odpowiedzieli, że Okolni włókom naszym są podlegli*.

Problem, ten był już nie nowy, *ponieważ to było przed rekursorami i odłożono było i zawsze skargi były, której rzeczy się dotąd żaden dekret nie stał*. 2 września 1573 r. w Tykocinie komisarze podjęli w tej sprawie ostateczną decyzję – uwolnili przedmieszczan goniądzkich od robót i innych powinności i przypisali im jurysdykcję miejską: *Wziąwszy o tym dostateczną sprawę postanowiliśmy, iż pomienieni mieszczanie Okolni przy jurysdykcji miejskiej i przy tych wolnościach tak jako byli za pana Dowojny i jego małżonki IMP Kiszczynej wojewodziny witebskiej zostawać mają. I pan starosta ma je w tych wolnościach i powinnościach, także włókach 45 z pustemi zostawać, jako i przedtym trzymali, a do robót ciągłych i innych powinności nie ma ich przymuszać, ani do inego w tym uznania i postanowienia...*¹⁶⁷

Werdykt komisji przez Okolnych był traktowany jako ich podstawowy dokument wolności miejskich i konsekwnie potwierdzany przez kolejnych królów polskich, odrębnie od potwierdzeń prawa miejskiego nadanego w 1547 r.:

5 czerwca 1593 r. w Warszawie Zygmunta III król zatwierdził postanowienie komisarzy królewskich Adama Pilchowskiego proboszcza warszawskiego i Alberta Starorzębskiego dany w Tykocinie 2 września 1573 r. uwalniający przedmieszczan goniądzkich od robót i innych powinności i przypisujący im jurysdykcję miejską.¹⁶⁸

20 lutego 1600 r. (?) król Zygmunta III zatwierdził wcześniejszy swój dokument wystawiony 5 lipca 1593 r. oraz komisarzy królewskich dany w Tykocinie 2 września 1573 r. uwalniający przedmieszczan goniądzkich od robót i innych powinności i przypisujący im jurysdykcję miejską.¹⁶⁹

20 lutego 1635 r. w Warszawie król Władysław IV potwierdził prawa służące przedmieszczanom miasta Goniądza.¹⁷⁰

20 grudnia 1650 r. w Warszawie Jan Kazimierz król polski zatwierdził dokument Zygmunta III wystawiony 5 lipca 1593 r. i Władysława IV 20 lutego 1635 r. oraz komisarzy królewskich Adama Pilchowskiego proboszcza warszawskiego i Alberta Starorzębskiego dany w Tykocinie 2 września 1573 r. uwalniający przedmieszczan goniądzkich od robót i innych powinności i przypisujący im jurysdykcję miejską.¹⁷¹

10 lutego 1677 r. w Warszawie król Jan III Sobieski na życzenie sławetnego Wawrzyńca Jasko ze wsi Jaski pod miastem Goniądzem oblatował i potwierdził przywileje kró-

łów: Jana Kazimierza wystawiony w Warszawie 20 grudnia 1650 r., Zygmunta III wystawiony 5 lipca 1593 r. Władysława IV wystawiony 20 lutego 1635 r. oraz komisarzy królewskich Adama Pilchowskiego proboszcza warszawskiego i Alberta Starorzębskiego uwalniający przedmieszczan goniądzkich od robót i innych powinności i przypisujący im jurysdykcję miejską.¹⁷²

23 lutego 1702 r. w Warszawie król August II zatwierdził prawa służące przedmieszczanom – tzw. Okolnym miasta Goniądza.¹⁷³

9 stycznia 1745 r. w Warszawie król August III zatwierdził potwierdzenie praw służących przedmieszczanom Goniądza.¹⁷⁴

26 września 1765 r. w Warszawie król Stanisław August potwierdził prawa służące przedmieszczanom miasta Goniądza.¹⁷⁵

Ciekawe, że falsyfikaty kościoła parafialnego goniądzkiego w różny sposób traktowały dziesięcinę dawaną przez mieszczan i przedmieszczan, którzy zgodnie z literą prawa mieli być zrównani w swoich obowiązkach. Falsyfikaty przyznawały kościołowi dziesięcinę snopową z dóbr książeńcych i dóbr ziemskich, leżących w parafii goniądzkiej. Mieszczan, szlachtę i chłopów miało obowiązywać meszne w wysokości 5 gr z łana, płacone na św. Marcina. Mieszczanie z domów i placów mieli płacić co roku po 4 gr, a mieszczanie Okolni dawać mieli dziesięcinę snopową.¹⁷⁶ Mieszczanie byli zwolnieni z dziesięciny snopowej, a przedmieszczanie nie, w tym tkwić może jeden z powodów podrabiania dokumentu funduszowego.

12 lipca 1843 r. Spis parafian kościoła goniądzkiego, wymieniał wszystkich parafian 4222, z czego w mieście Goniądzu w 126 domach mieszkało 705 osób, a na przedmieściach znajdowało się 214 domów:

Białosuknie 30
Downary 31
Guzy 40
Jaski 20,
Kosiorki 12,
Łupichy 10,
Myzy 14,
Owieczki 22
Szafranki 24,
Zyburty 11 domów.¹⁷⁷

¹⁷² AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 55–57; AGAD, Księgi Kanclerskie, nr 27, s. 524–531; AGAD, Kopicjana, nr 45, s. 39–45; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 440–497.

¹⁷³ AGAD, Sigillata, nr 15, s. 206; AGAD, Księgi Kanclerskie, nr 27, s. 524–531; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 440–497.

¹⁷⁴ AGAD, Księgi Kanclerskie, nr 102, k. 255v–257v; Tamże, nr 27, s. 524–531; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 579; Tamże, nr 54, s. 440–497.

¹⁷⁵ AGAD, Sigillata, nr 31, k. 41v; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–412; Tamże, nr 54, s. 440–497; AGAD, Księgi Kanclerskie, nr 27, s. 524–531.

¹⁷⁶ Zob. aneks, nr 1.

¹⁷⁷ BU Wilno, F. 57, B 55–40.

¹⁶⁷ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 55–57; AGAD, Księgi Kanclerskie, nr 27, s. 524–531; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 54 (z Księgi 2 Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych, zap. tej, która jest dziś przechowywana w AGAD, nr 2, k. 106); Tamże, nr 44, s. 42–43; Tamże, nr 54, s. 440–497.

¹⁶⁸ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 55–57; AGAD, Kopicjana, nr 45, s. 41–43; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 440–497.

¹⁶⁹ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 55–57.

¹⁷⁰ AGAD, Księgi Kanclerskie, nr 27, s. 524–531; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 440–497.

¹⁷¹ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 55–57; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 473, nr 45, s. 40–44, nr 54, s. 440–497.

Młyny miejskie

Podobnie też na nowo uregulowano prawne położenie osad młynarskich w mieście Goniądzu. 2 września 1547 r. w Rajgrodzie Stanisław Dowojno wojewoda połocki wraz z małżonką Petronellą Radziwiłłówną zezwolili Maciejowi Płaczkowi i Wojtkowi Młynarzowi, mieszczanom goniądzkim na budowę, własnym kosztem młyna na rzece Goniądze. Za swój nakład mieli oni otrzymywać 1 miarę od wszelkiego przerabianego zboża. Mieszczanie goniądzcy zostali zobowiązani do pomocy przy budowie i konserwacji grobli.¹⁷⁸ Kilka dni później, 9 września 1547 r. w Rajgrodzie Stanisław Dowojno wojewoda połocki wraz z małżonką Petronellą Radziwiłłówną zezwolili Marcinowi Kocłaczkowi mieszczaninowi goniądzkiemu na budowę własnym kosztem młyna na rzece Biebrzy. Za swój nakład miał on otrzymywać 1 miarę od wszelkiego przerabianego zboża, 2 miary oddając właścicielowi miasta. Podobnie jak i w przypadku młyna na rzece Goniądzkiej, tak i w tym przypadku mieszczanie goniądzcy zobowiązani zostali do pomocy przy budowie i konserwacji grobli.¹⁷⁹ Trzeci z młynów usytuowany był także na rzece Biebrzy. 29 lutego 1550 r. w Połocku Stanisław Dowojno wojewoda połocki i jego żona Petronella, córka Jana Radziwiłła starosty żmudzkiego, nadali szlachetnemu Marcinowi Bystro w użytkowanie z prawem dziedziczenia młyn odbudowany przez niego na rzece Biebrzy w pobliżu Goniądza. Młyn posiadał 4 kamienie i był zdalny do mielenia wszelkiego zboża. Marcin Bystro miał otrzymywać trzecią miarę płynących z młyna dochodów. Miał prawo zbudować na stawie folusz (wykorzystując pomoc ludzi pańskich). Na renowację młyna właściciele mieli dawać 2 denary, a młynarz 1 denar. Prócz tego właściciele dawać mieli drzewo budulcowe, zaś Marcin miał je rąbać oraz budować i naprawiać kanały młyńskie, tzw. upusty. Marcin otrzymał 1 włókę ziemi w pobliżu włók miejskich Goniądza i pozwolenie na posiadanie dwóch rybaków do łowienia ryb na swoje potrzeby. Młynarzowi i jego następcom wolno było młyn sprzedać, oddać, zastawić czy zamienić (w całości lub w części), z zachowaniem jednak praw należnych właścicielom.¹⁸⁰

Państwo Goniądzko – Rajgrodzkie Radziwiłłów

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński pan na Goniądzu i Rajgród przeprowadził w swoich dobrach rewolucyjne zmiany, zakładał nowe wsie, przebudowywał osadnictwo, komunikację, tworzył nową strukturę kościelną tego obszaru. Budował tu własne państwo, posiadające obok coraz to liczniejszych wsi dwa miasta – Goniądz i Rajgród. Radziwiłłowie mieli w swych dobrach nie tylko poddanych chłopów i mieszczan, ale także własną szlachtą, własne sądownictwo i własną hierarchię urzędniczą (np. koniu-szy, skarbnik, marszałek). Stolicą tego państewka prywatnego był Goniądz, w którym

wznosił się nad Biebrzą wielki zamek z 4 wieżami. Rutaj rezydowali Radziwiłłowie ze swoją rodziną i tutaj mieścił się zarząd tego państewka.

Jednym z ważnych kierunków działań była przebudowa traktu komunikacyjnego z Litwy na Mazowsze. Dwa szlaki dotąd biegnące wzdłuż Biebrzy zastąpiła nowa droga nie trzymająca się tej rzeki, a przecinająca wielki kompleks puszczański w sąsiedztwie Knyszyna. Znany jest dokument wystawiony przez króla Zygmunta Starego w Krakowie, 18 czerwca 1510 r., gdzie monarcha stwierdził: *Bił nam czołom wojewoda wileński, kanclerz nasz pan Mikołaj Mikolajewicz Radziwiłłowicza, i powiedział przed nami szto zdielino swoimi liud'mi czotiri mosti na rece Jaskrie i na inszych rekach toju dorohoju poczno ot Storożowoho mostu aliż do imienia ieho, do Bohuszowa a w tom dei jemu mnoho nakladu jest'i liudim dei ieho welikaja tiaszkost'sja diejet. I bił nam czołom abychmo na tych mostech dozwołili iemu myto brat'i. Czo my z taski naszoje na jeho czołom bitie to wczynili, za tot jeho nakład dali jesmo jemu myto brat' na tom mostu, katoryi w imieni jeho Bohuszowie, tym obyczajem – ot boczki towaru, ot odna po groszu, a ot konia po groszu, a ot welikoho bydła, ot woła, abo ot jałowicy po poł grosza, ot malocho bydła po bielomu pieniążu, ot pieszoho człowieka po pieniążu. A dali jesmo to wieczno jemu samomu i jeho żonie i ich dietiem i na potom buduczym ich szcatkom, a na twerdost' toho i peczat naszu kazali jesmo pryłožyt' k siemu naszomu listu.*¹⁸¹

Wiele dowiadujemy się z akt sporu o dobra knyszyńskie, tączącymi się w latach 1529–1536. W 1798 r. Prusacy przejęli z Petersburga akta pochodzące z Metryki Koronnej. W kartonie nr I znajdowały się: Oświadczenie proboszcza z Goniądza w sprawie tamtejszego kościoła z r. 1536 (nr 4), dwa dokumenty dotyczące Tykocina z r. 1530 (nr 5), rozgraniczenie pomiędzy Rajgrodem, Bielskiem i Goniądzem z roku 1536 (nr 6), dokumenty oraz mapy dotyczące sporu z Radziwiłłami z r. 1522 (nr nr 1, 7, 9, 16, 17), odpis dokumentu asekuracyjnego z r. 1659 dotyczącego zastawu starostwa knyszyńskiego kupcowi Orsettiiemu za 600 000 zł, a w kartonie nr XII znajdowało się 9 plików dokumentów dotyczących sporów granicznych pomiędzy starostwami knyszyński, bielskim i rajgrodzkim z lat 1520–1571.¹⁸²

Nie można bezkrytycznie przyjmując słowa I. Łuczynica i innych świadków biorących udział w procesie granicznym pomiędzy królową Boną a Radziwiłłami o zagarnięte wokół Knyszyna puszcze. Świadcowie stronnicy zeznawali na rzecz królowej, bojąc się jej, pragnąc zaskarbić jej laski i mszcząc się na Radziwiłłach za wcześniejsze przymuszanie do uległości prawnej. Kwestia obiektywnego ich świadectwa dotyczy przede wszystkim rozstrzygnięcia przynależności historycznej obszaru Puszczy Knyszyńskiej – do Goniądza czy Bielska. Świadcowie w procesie twierdzili, że dwór w Wodziłówce, który był centralnym dworcem myśliwskim, gdzie zatrzymywali się i książęta litewscy i królowie polscy zawsze należał do Bielska, nigdy do Goniądza, co wobec faktów historycznych musi ulec rewizji. Wodziłówka i Knyszyn położone były w obszarze od 1358 r. przynależnego do mazowieckiego powiatu goniądzkiego, w 1382 r. oddanego Krzyżakom w zastaw, od 1392 r. kontrolowanego przez krzyżacki zamek w Meteburgu-Dolistowie. W 1398 r. wraz z całym powiatem goniądzkim znalazł się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Może dopiero wraz z urządzeniem w tych lasach łowiszcz wielkksiążęcych w Wodziłówce poddano go zarządowi namiestników bielskich? Może

¹⁷⁸ AGAD, Metryka Koronna, nr 114, k. 145; AGAD, Kapijana, nr 32, s. 413–414 (oblata 1577 r.); Tamże 42, s. 11 (z Księgi I Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych); Tamże 42, s. 57–58 (z Księgi III Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych).

¹⁷⁹ AGAD, Metryka Koronna, nr 114, k. 145–146; AGAD, Kapijana, nr 32, s. 414–415 (oblata 1577 r.).

¹⁸⁰ AGAD, Metryka Koronna, nr 114, k. 146–146v; AGAD, Kapijana, nr 32, s. 415–417 (oblata 1577 r.).

¹⁸¹ AGAD, Zb. dok. perg., nr 1393; K. Stronczynski, s. 88.

¹⁸² J. Stojanowski, *O tak zwanym „Archiwum Polskim” w Pruskiej Kamercie Białostockiej*, „Archeion”, t. XXXV, 1961.

nastąpiło to w czasach wielkiego księcia litewskiego Witolda, kiedy Goniądz przeszedł w 1401 r. pod panowanie litewskie i który to władca prowadził w okolicy poważne inwestycje, jak np. budowa Drogi Witoldowej z Wizny przez Zawady, Nieciece, Łazy, Trzciannę do Goniądza. Było to tak dawno, że osocznikom i innym świadkom zeznającym w procesie o dobra knyszyńskie „goniądzki” i „mazowiecki” rodowód tych ziem był już wcale nieznanym. Dwór Wodzilówka w końcu XV i na pocz. XVI w. należał do namiestników bielskich, którzy nim zarządzali, choć położony był na terytorium należącym do powiatu goniądzkiego. Zarówno Sołtan Aleksandrowicz, jak i jego następca od 1493 r. Mikołaj Radziwiłł pełnili jednocześnie funkcje starostów bielskich i namiestników goniądzkich. Inny starosta bielski Michał Gliński dostał już Goniądz w 1504 r. jako własność dziedziczną, a w raz z nim należącą do niego Wodzilówkę. Problem przynależności Wodzilówki do własności dziedzicznej szlacheckiej czy gospodarskich rozpoznał się wraz z nadaniem Glińskiemu dóbr goniądzkich.

Dowojnowie w moskiewskiej niewoli

Petronela z Radziwiłłów Dowojnowa córka Jana Radziwiłła, dziedziczka na Goniądzu i Rajgrodzie została pojmana 25 lutego 1563 r. wraz z mężem dowodzącym obroną Połocka (przed wojskami cara Iwana IV) i znalazła się w moskiewskim więzieniu, gdzie też po roku umarła. Mąż jej Stanisław Dowojna przebywał w niewoli rosyjskiej do 1567 r.¹⁸³ Uwzięcie Dowojnowów spowodowało natychmiastową akcję siostry właścicielki Goniądza – Anny z Radziwiłłów Kiszczyny, która w Wilnie 21 marca 1563 r. wyjednała u panów rady Wlk. Ks. Litewskiego zgodę na przejęcie kurateli nad majątkami ziemskimi pozostałymi po uwięzionej siostrze.¹⁸⁴ 12 kwietnia 1563 r. Wasyl Rohoza i Żdan Lumond (vel Limand) dworzanie królewscy wysłani przez panów rady litewskich dla zajęcia Goniądza i Rajgrodu stwierdzili w wystawionych dokumentach, że wykonali polecone zadanie, dokonali opisu granic dóbr, spisali majątek ruchomy, klejnoty oraz poddali włość w całości Annie Radziwiłłównie Kiszczynie. Szybka akcja wojewodziny witebskiej spowodowana była nieobecnością na Litwie króla Zygmunta Augusta, który przebywał wówczas na sejmie piotrkowskim, a na Podlasiu zawitał dopiero 11 maja 1563 r.¹⁸⁵ Pewnie tylko nieobecność monarchy sprawiła, że kurateli nad Goniądzem i Rajgrodem nie przejęli studzy monarszy, a siostra właścicielki. Oddalenie Knyszyna od Goniądza wynosiło zaledwie 30 km, a granica włości goniądzkiej przebiegała zaledwie kilka km od knyszyńskiego dworca królewskiego. Tylko kwestią metody pozostało wchłonięcie dóbr goniądzkich przez knyszyńskie.

Petronela Radziwiłłówna poślubiając Stanisława Dowojnę wniosła w posagu dobra goniądzko-rajgrodzkie. Umowa małżeńska przewidywała, że trzecia część majątków ziemskich miała stać się wieczystą własnością męża, a na dwóch trzecich wniesionych dóbr miała zabezpieczoną sumę 8 tys. kop gr litewskich. Problem przyłączenia dóbr goniądzko-rajgrodzkich do włości knyszyńskiej przewijał się już w trakcie rozmów posel-

stwa Rzeczypospolitej w Moskwie, dotyczących uwolnienia więźniów. Rozmowy prowadzono w 1566 i 1567 r. Już w zapisie testamentowym Stanisława Dowojny z 1566 r. umieszczono klauzulę, że król otrzyma trzecią część dóbr w wieczyste posiadanie, spadłe po Petroneli Radziwiłłównie, a dalsze dwie części król po ewentualnej śmierci wojewody połockiego miał przekazać spadkobiercom Dowojnowej. W lipcu 1567 r. Stanisław Dowojno odzyskał wolność.¹⁸⁶ 2 grudnia 1567 r. sporządził nowy testament częściowo zmieniając zasady sukcesji, które jeszcze później w bliżej nieznanym akcie prawnym raz jeszcze zmienił. 16 kwietnia 1569 r. król w wystawionym w Lublinie dokumencie wspominał o darowiznie, którą uczynił na rzecz monarchy wojewoda połocki.¹⁸⁷ Dobrami goniądzko-rajgrodzkimi nadal zarządzała Anna z Radziwiłłów Kiszczyna wojewodzina witebska.

Darowizna Goniądza królowi Zygmuntowi Augustowi

W swym testamencie spisanim w 1571 r. król Zygmunt August stwierdzał: *Mamy też i drugie imiona i dobra nasze, na samych nas po niektórych zacnych osobach tamże w Księstwie Litewskim przypadłe i pewnymi zapisy abo i testamenty nam oddane, z którymi też mamy moc i władzę czynić co raczemy*. Odsyłał więc wyraźnie testator do sytuacji zaistniałej wokół Knyszyna, gdzie prócz ofiarowanych przez Mikołaja Radziwiłła biskupa żmudzkiego Zygmuntowi Augustowi 18 grudnia 1528 r. dóbr knyszyńskich znajdowały się w bezpośrednim sąsiedztwie inne kaduki i dary.¹⁸⁸ Okazją dla króla dla realizacji celów rozbudowy dóbr własnych wokół Knyszyna była m. in. śmierć córki Jana Radziwiłła i dziedziczki na Goniądzu i Rajgrodzie Petroneli z Radziwiłłów Dowojnowej.

20 maja 1570 r. w Warszawie przed sądem JKM oraz aktami warszawskimi stanęła Anna Radziwiłłówna Kiszczyna wojewodzina witebska, w celu odstąpienia swoich praw własności do pewnych ziem leżących w Koronie, jak i w Wlk. Ks. Litewskim. Powołała się na pamięć faktu, że kiedyś jej stryj Mikołaj Radziwiłł bp żmudzki dobra swoje dziedziczne Knyszyn, leżące na Podlasiu, zapisał JKM, nie jako królowi polskiemu i wlk. ks. litewskiemu, lecz jako „własnej osobie i personie”. Dobra te król nadal „trzymać raczy”. Obecnie Stanisław Dowojno wojewoda połocki, mając prawo wieczyste do trzeciej części dóbr ojczystych i macierzystych swojej żony Petroneli Radziwiłłówny, tak w Wlk. Ks. Litewskim, jak i na Podlasiu leżących, a także do pozostałych 2/3 zapisanych mu przez małżonkę za pewną sumę pieniędzy, darował to wszystko JKM i swoje prawa na króla przelał. Król zaś na mocy prawa Dowojnowego Annę Radziwiłłównę wiecznie „wypuścił i wyzwolił”. Ona więc dobra swoje dziedziczne Goniądz i Rajgród, zamki i miasta, ze wszystkimi wsiami, folwarkami, dworami i ich bojarami, dobrami danymi Kościołowi i Cerkwi ruskiej, wszelkimi gruntami, puszczeniami i innymi pożytkami i dochodami, ze wszelkim prawem własności, które jej służyło, nic sobie nie ujmując, tak samo, jak po śmierci swojej siostry Petroneli Radziwiłłówny do tego czasu trzymała

¹⁸³ R. Mieniecki, *Dowojno Stanisław*, w: „Polski Słownik Biograficzny”, t.V, s. 359; tenże, *Stanisław Dowojno „wojewoda połocki”*, „Atheneum Wileńskie”, 1937, s. 405–481 i osobno.

¹⁸⁴ AGAD, Kopicjana, nr 9, s. 276–278.

¹⁸⁵ A. Gąsiorowski, *Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów*, „Studia Źródłoznawcze”, t.16, 1973, z. 2, s. 271.

¹⁸⁶ Wymieniony na kniazia Wasyla Tiemlina i dodatkowo wyasygnowaną przez króla kwotą okupu.

¹⁸⁷ R. Mieniecki, *Dowojno Stanisław*...

¹⁸⁸ *Zapis dóbr knyszyńskim Zygmuntowi Augustowi* w: „Acta Tomiciana”, t. X, Poznań 1899, nr 464, s. 445–446.

i używała, Zygmuntowi Augustowi, nie jako królowi polskiemu i włk. ks. litewskiemu, ale jako osobie prywatnej i jego potomkom, daje i zapisuje na wieczne czasy. Daje zarówno ze względu na prawa Dowojny, które ten przelał na króla, jak też na królewską majątność Sielce (w brzeskim), którą król jej na „*odmianę*” dać raczył. Król jako prywatny właściciel będzie mógł z owymi dobrami uczynić według własnej woli. Anna Radziwiłłówna Kiszczyna i jej potomkowie mieli odpowiadać za wszelkie zapisy i długi, które powstałyby na dobrach za czasu trzymania ich przez nią. W imieniu Anny dokument podpisał jej sługa Jerzy Szembek.¹⁸⁹

Również inne cztery akty z 5 maja 1569 r.¹⁹⁰, 15 kwietnia 1571 r.¹⁹¹, 10 czerwca 1571 r.¹⁹² oraz 6 września 1571 r.¹⁹³, z których 3 osobiście wystawiła Anna, przekazały całe Państwo Goniądzko-Rajgrodzkie królowi Zygmuntowi Augustowi. Król zaznaczył, że był to akt *darowania wiecznego nam i potomkom naszym nie jako królowi polskiemu albo wielkiemu księciu litewskiemu, ale jako własnej osobie naszej*. Darowizna obejmowała imienie swe dziedziczne Goniądz i Rajgród, zamki i miasta, ze wszystkimi wsiami, folwarkami, dworami i bojary ich i imiony z poddawaniem kościelnym i cerkwi ruskich i ze wszystkim grunty, szerokościami, puszciami, łowy i wszelakimi pożytki, k temu imieniu należącemi, ze wszystkim prawem, państwem, własnością, tytułem dziedzicznym, którymkolwiek sposobem i kształtem jej [tj. Annie Kiszczynie] służyło i należało, ze wszystkimi osobliwie porażkami, dochodami, przypadkami, prowentami nic nie wyjmując. Za ostateczne ustąpienie z Goniądza król darował Annie Radziwiłłównie leżące gdzie indziej dobra Sielce.¹⁹⁴ W końcu 1571 r. i w pierwszej połowie 1572 r. trwały przejmowanie darowizny i włączanie jej do starostwa knyszynskiego. Poza miastem Goniądzem i jego przedmieściami w skład nowo przyłączonej majątności wchodziły sioła: Szaciły, Smogorówka, Krzeczce, Klewianka, Piwowary, Dziemidy, Szpakowo, Dudki, Potoczyna, Przytulanka, Rusaki, Konopki, Gińce, Krasowo, Zaprudzie, Boguszewo, Zalesie, Trzciannie, Użybole, Poświętne, Dobarz, Romejki, Ginie, Hornostaje, Oliszki, Dzieżki – razem 310 włók. W sumie areal uzyskany przez króla sięgał blisko pół tysiąca włók, co równe jest 8 250 ha.¹⁹⁵

Port biebrzański

Najdawniejsza wzmianka o przystani portowej w Goniądzu pochodzi z 1444 r., warta jest w nadaniu Władysława I księcia mazowieckiego Jakubowi Baranowi 10 łanów ziemi miary chełmińskiej położonych w ziemi wiskiej, nad jeziorem Żarnowo, naprzeciw Goniądza. Granica nadania biegła *Gościńcem od Przystani Goniądzkiej /przez pustkowie, aż do rzeczki zwanej Łabędzia Struga, obok Okrasów, nad jeziorem Żarnowo i rzeką Biebrzą*. Dziedzic obowiązany był dostarczać księciu wieczyście 10 kop gr.¹⁹⁶ W tymże

¹⁸⁹AGAD, Metryka Koronna, nr 110, k. 147–149; AP Białystok, Kamera..., 2855, k. nlb(kopia).

¹⁹⁰MN Kraków, Bibl. Czart., Teki Naruszewicza 79, s. 579.

¹⁹¹Tamże, s. 467–473; AGAD, Metryka Koronna, nr 110, k. 147–149.

¹⁹²MN Kraków, Bibl. Czart., Teki Naruszewicza, 79, s. 469; AGAD

¹⁹³AGAD, Zb. dok. perg., nr 8674.

¹⁹⁴MN Kraków, Bibl. Czart., Teki Naruszewicza, nr 79, s. 469; AGAD, Metryka Koronna, nr 110, k. 147v.

¹⁹⁵J. Maroszek, *Dobra goniądzkie w XVI–XVIII w.*, „Białostoczczyzna” 4/32/1993, s. 3–13.

¹⁹⁶AGAD, Metryka Koronna, nr 6, k. 22; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. IV, nr 6737 i 18 996; I. Kapica-Milewski, *Herbarz*, s. 480.

samym 1444 roku notowane było nadanie dla Pawła Okrasa, który osiadł na puszczańskich włóckach, obok wsi Budne, naprzeciw Goniądza, u przeprawy w Baranym Brodzie, którą prowadziła droga z Mazowsza na Litwę.¹⁹⁷ Najwidoczniej przeprawa w Osowcu była o wiele późniejsza.

W XV wieku miasto Goniądz brało udział w spławie drzewa Wisłą do Gdańska.¹⁹⁸

Żupa solna

15 sierpnia 1579 r. w obozie wojennym pod Połockiem Stefan Batory król polski wydał uniwersał ustanawiający w Goniądzu skład soli. Uniwersał ten zobowiązywał mieszkańców woj. podlaskiego do zaopatrywania się w sól w żupie goniądzkiej. Zawierał ostry zakaz przewozu i sprzedaży soli morskiej pod groźbą jej konfiskaty na rzecz skarbu królewskiego i kary grzywny. Do kontroli respektowania tych nakazów zobowiązani byli: sprawca żupy i strażnicy. Uniwersał określał także ceny na sprzedawaną sól i jednostki miar obowiązujące przy kontraktach handlowych. Przy oznaczaniu miar uniwersał odwoływał się do jednostek królewskich.¹⁹⁹

Stefan Batory nadając 8 grudnia 1580 r. prawa miejskie dla Lipska w powiecie grodzieńskim zezwolił na powstanie tam składu soli, do którego towar – sól białą miano sprowadzać Biebrzą właśnie z Goniądza.²⁰⁰

W czasie bezkrólewia po śmierci króla Stefana Batorego szlachta podlaska zawiązała konfederację kapturową i postanowiła, że ze względu na brak koronnej soli lodowej można używać dawnym zwyczajem, tak jak to było przed wcieleniem województwa podlaskiego do Korony soli zamorskiej.²⁰¹ Ze względu na brak soli białej zawieszono działalność żupy goniądzkiej. Taki stan rzeczy miał trwać do czasu nowego ustanowienia żupy goniądzkiej.

Inwentarz kościoła goniądzkiego z 24 września 1782 r. wzmiankował o żupie solnej goniądzkiej odległej od miasta o 80 staj.²⁰² W 1784 r. pijar ks. Hilary Duszyński pisał: *Żupa solna JKM w połowie drogi do Szafranków, ale trochę pod letni wschód, 60 prętów od miasta*. Dalej pisał: *Droga do Szczuczyna począwszy od kościoła na wschód wiosnowy, naprzód z górki, dalej otwartym polem przez ruczaj i mostek koło żupy królewskiej do Szafranków. Tam przez mieskie wypusty, potem w prawą pod zachód letni pomiędzy różne zarośle i przez brodki, aż do Wygody, karczmy starościńskiej nad samą Biebrzą i przewozem, gdzie się kończy parafia o milę jedną mierną*.²⁰³ Do dziś zakole

¹⁹⁷J. Starosławski, s. 1.

¹⁹⁸T. Hirsch, *Danzigs Handels – und Gewerbeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Danzig 1858, s. 175–6.

¹⁹⁹AGAD, Księga miejska Knyszyna 1553–1580, nr 1, k. 221v (obłata 21 września 1579 r.); A. Pawiński, *Skarbowość w Polsce i jej dzieje za Stefana Batorego*, w: *Źródła dziejowe*, t. VIII, s. 95; M. Waśkiel, *Żupa solna i port w Goniądzu*, „Białostoczczyzna” 1/21, 1991, s. 4–6.

²⁰⁰AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych 4762 A, s. 109: *pozwalam w taże meste naszym Lipsku skład soli białej ponenskoje rekoju Bebroju do mesta naszego Lipska z mesta naszego Gonendskoho prychojdjećoje meli*.

²⁰¹AGAD, Kapiciaja 10, s. 556–557.

²⁰²AP Białystok, Kamera..., 2588.

²⁰³CPAHL Wilno, F. 694, op. 1, nr 3994, 228–231v; Biblioteka Akademii Nauk Ukrainy – Kijów, *Opisanie topograficzne dekanatów w Królestwie Polskim z r. 1784 przez plebanów parafialnych uczynione*, tom

Biebrzy koło Szafranek starzy goniądzanie nazywają *Zupa*, łąki po przeciwnej stronie Biebrzy zwą się Klepką, a kolonia leżąca w pobliżu zatoki nosi nazwę *Bednarka*. Mieszkańcy tej kolonii ongiś pewnie trudnili się produkcją beczek-solanek.

7 października 1796 r. *Obwieszczenie względem handlu solnego w Prusach Nowo-Wschodnich* wymienia wśród innych skład soli w Goniądzu.²⁰⁴ Działalność swoją goniądzka żupa solna zakończyła pewnie w 1807 r., gdy znalazła się na samej granicy państwowej Imperium Rosyjskiego z Królestwem Polskim.

Lustracja 1616 r. wymieniała w Goniądzu 188 domów, 94 puste place, 5 młynów, przewóz przez Biebrzę.²⁰⁵

Cechy rzemieślnicze

Najdawniejsza wzmianka o funkcjonowaniu bractwa rzemieślniczego w Goniądzu pochodzi z 1602 r. Wówczas to nadany został *Statut* cechu piwowarów.²⁰⁶ W 1624 r. otrzymał swój *Statut* cechu rybaków. Ponadto wiadomo, że w Goniądzu funkcjonował cech szewców. 12 stycznia 1751 r. oblatowano w Księgach Grodzkich Goniądzkich *Porzędki* cechu szewców nadanych przez zarząd miasta Goniądza.²⁰⁷ Sporządzony 24 sierpnia 1663 r. inwentarz starostwa knyszyńskiego, przy podaniu dóbr Franciszkowi Orsettiemu informował, że wcześniej w mieście funkcjonowały cechy: krawiecki z kuśnierskim, szewski, rybacki. Przy cechach: szewskim i rybackim zaznaczono: *pustki*, a przy rybackim: *ciż rybacy powinni co rok węgorki kop nr 2, za które im dwór powinien dać*.²⁰⁸ 15 lutego 1734 r. inwentarz kościelny informował o egzystowaniu cechu rybackiego: *od rybaków goniądzkich, od każdego po parę szczupaków należy na rok za to ksiądz powinien odprawić mszę jedną*.²⁰⁹

Tymczasem ukonstytuowały się również bractwa żydowskie konkurujące z chrześcijańskimi. Wiemy, że 17 września 1735 r. w Goniądzu funkcjonował cech krawców żydowskich, płacących plebanowi farnemu rocznie 20 zł.²¹⁰

Targi

Targi goniądzkie ściągały okoliczną ludność. Niekiedy zdarzały się w czasie ich trwania zdarzenia kryminalne. Tak było w 1554 r. Przed sądem miejskim w Knyszynie wówczas toczyła się sprawa *wziętego złoczyńcę na imię Matissa z Mieczkowa od Wososa*²¹¹, *o to iż ten złoczyńca będąc w Goniądzu na targu poddana JKM na imię Małgo-*

XXII – Dekanat Augustowski...Parafia Goniądzka (rkps. I. 6009) k. 31–40; *Opisy parafii dekanatu augustowskiego z roku 1784*, wyd. W. Wernerowa, „Studia Podlaskie”, t. IV, Białystok 1993, s. 193–203.

²⁰⁴ AP Białystok, Kamera..., nr 354.

²⁰⁵ AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. XLVI, nr 149.

²⁰⁶ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 259.

²⁰⁷ AP Kraków, Zbiór Zygmunta Glogera, nr 41, s. 394; AGAD, Kapiejana, nr 42, s. 385, za: Księgą 21 Wieczystą Grodzką Goniądzką, nieistniejącą.

²⁰⁸ BU Wilno, F. 4, nr 34 317, k. 2v–3.

²⁰⁹ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k.41.

²¹⁰ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 47v.

²¹¹ Dziś Niećkowo k. Wąsosz.

*rzatę z Jaczwiezi Wielkiej uczynił [z] żywej martwą samowtóra*²¹², *gdzie to w czas i w godzinie urzędowi bielskiemu: komornikowi i woźnemu i sliachcie objawił i w księgi ziemskie opisał*.²¹³

Pierwsze wzmianki źródłowe o kontaktach handlowych kupców z Goniądza pochodzą z I poł. XV w. W 1421 r. w księgach ławniczych toruńskich (*Liber scabinorum Veteris Civitatis Thorunenesis*) odnotowano transakcję handlową z kupcem goniądzkim.²¹⁴

Przedmiotem handlu dalekosieżnego chrześcijańskich kupców z Goniądza w 1766 r. były skóry i soszniki (plugi). Żydzi goniądzcy wieźli potaż i wyroby z drewna, handlowali solą.²¹⁵

Plebani goniądzcy

18 września 1501 r. Aleksander król-elekt polski i wielki książę litewski, pragnąc zaradzić brakowi księży na Litwie nie znających język litewski, (aby wiara Chrystusowa mogła w niej wzrastać i rozszerzać się,) odstąpił biskupowi wileńskiemu Wojciechowi Taborowi w jego diecezji na czas jego rządów pełne swoje prawo patronatu i prezenty 28 kościołów parafialnych, m.in. w Goniądzu, Dolistowie i Trzciannym, żeby kiedy zawakują, sam biskup mógł prezentować na nie księży zdolnych.²¹⁶

Od 1573 r. po ks. Michale proboszczem goniądzkim przez 43 lata był Fryderyk Danigel (1573–1606).

Wizytator 30 września 1675 r. wizytując parafię goniądzką ks. Ignacy Świątosławski odnotował: *Opiekunami tego miejsca dawniej byli wielcy pralaci: warszawscy, poznańscy, wileńscy, jak np. Zaliwscy, najjaśniejszy Zawisza, pobożny Judycki, po którego rezygnacji kanonicznej, został wprowadzony na wakującą funkcję pobożnego Jan Zaleski kanonik smoleński, przez administratora, najjaśniejszego Tezankalisa (?). Ten kwotę przywiódł na budowę zrujnowanej i ubogiej w sprzęt liturgiczny, tylko z jednym tylko wyposażała, budował, bratu swemu pobożnemu Zygmuntovi Załęskiemu obecnemu opiekunowi z beneficjum przekazał, ponadto we wszystkich ruinach budował i restaurował, według tego jak zwierzył się o tym komisji jego brat. Obecny proboszcz przez pobożnego Słupskiego, administratora został wprowadzony w urząd, piąty już idzie rok*.²¹⁷ W innej wizytacji z tego czasu (z lat 1674–1679) bp Mikołaj Słupski odno-

²¹² Samowtór – razem z drugim.

²¹³ AGAD, Ks. miejskie miasta Knyszyna, nr 1, k. 22.

²¹⁴ Wypisy źródłowe Zbigniewa Romaniuka z Brańska.

²¹⁵ A. Leszczyński, *Handel Żydów ziemi bielskiej od XVI w. do 1795 r.*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” nr 2/110, 1979, s. 40.

²¹⁶ Kopia dokumentu przed 1939 r. znajdowała się w Archiwum Kurii Wileńskiej, Liber 1.2, k. CXVv–CXViv. Tekst opublikowano w: Ks. J. Fijałek, *Uchrześcjanienie Litwy przez Polskę*, „Polska i Litwa w dziejowym stosunku”, Kraków 1914, s. 267–278; *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. I, z. 3, nr 507, s. 616–617.

²¹⁷ *Curati istius loci fuerunt antiquitus magni pralati Varsaviensis, Posnanienses, Vilmenses etc., ut pote Zaliwscy illustris venerabilis Zawisza, reverendissimus Judicki, post curas canonicae resignationem per illustris Joannes Zaleski canonicus smolenscensis sede vacante, ab illustrissimo Tezankolis administratore institutes summae ubique invenit in aedificiis recine ac miserarum cum unico pro tribus ecclesiscalociqae supellectae is propriod propriis bonis sumptu per annos circiter sex quaecunqae comparavit, aedificavit, fratri suo reverendo Sigismundo Załęski moderno curato cum beneficio cessit, plus in omnibus ruinis aedificanda ac restauranda (prout fidissimo fratris comisis) a modernus curatus per reverendissimum Słupsc[...], administratore institutus, quintus agit annum – AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k.13.*

tował: *Goniądz, kościół drewniany, kolacja kólewska. proboszcz ks. Zygmunt Załęski, zrestaurował kościół od dawna opuszczony. I zaleca się, by tagodniejszym był w ściąganiu dziesięcin. Pobierzmo walem 164 osoby. Drugi kościół prepozyturalny i szpitalny, pięknej budowy. Proboszcz ks. Mchał Niedźwiecki zbudował swoim kosztem kościół i wzorowo go utrzymuje.*²¹⁸

Ks. Józef Małyszewicz

26 (14) listopada 1891 zmarł w Goniądzu po długiej chorobie jeden z najwybitniejszych obywateli tego miasta ks. Józef Małyszewicz, kanonik honorowy kapituły wileńskiej, proboszcz goniądzki. Pogrzał go na goniądzkim cmentarzu parafialnym 28 listopada 1891 r. ks. Józef Tarasewicz. W księdze zmarłych odnotowano, że był proboszczem goniądzkim, członkiem towarzystw naukowych, kawalerem licznych orderów, zmarł ze starości.²¹⁹ Do dziś skromny jego grób usytuowany jest przy głównej alei cmentarza goniądzkiego, między bramą a kościołem cmentarnym.

Ks. Józef Małyszewicz, syn Mikołaja urodził w 1807 r. w guberni grodzieńskiej. W latach 1816–1819 uczył się w seminarium Księży Misjonarzy w Tykocinie, a później w latach 1820–1823 w Łyskowie koło Wołkowyska. W 1823 r. rozpoczął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wileńskiego. Opanował języki: rosyjski, francuski, niemiecki, grecki i hebrajski. W 1823 r. wstąpił do Zgromadzenia Księży Misjonarzy na Salwatorze w Wilnie. Jednocześnie był nauczycielem w Szkole Parafialnej w Iłłukszcie, a w wileńskim seminarium misjonarskim nauczał łaciny. W 1827 r. przeniósł się do seminarium biskupiego w Wilnie. W 1829 r. otrzymał stopień magistra teologii. W 1829 r. mianowany został wikariuszem parafii w Oszmianie, od 1832 r. był administratorem kościoła w Grauzach. Jeszcze tego roku naznaczono go administratorem kościoła parafialnego i poklasztorne pokarmelickiego w Gudogajach. W 1832 r. uzyskał stopień doktora teologii w Uniwersytecie Wileńskim. Od 1834 r. był altarzystą w Wysokim Litewskim, od 1839 proboszczem w Wierzchowiczach. Od 1842 r. był duchownym deputatem Sądu Brzeskiego Ziemińskiego. 15 lutego 1852 r. otrzymał go z brylantami za przekazywanie do biblioteki darów. W 1854 r. mianowano go proboszczem w Niewodnicy Kościelnej. W 1855 r. został deputatem duchownym powiatu białostockiego. 17 kwietnia został jednogłośnie wybrany członkiem Moskiewskiego Historycznego Towarzystwa Naukowego przy Uniwersytecie Moskiewskim, a 22 grudnia 1855 r. wybrano go na członka Wileńskiej Komisji Archeograficznej i Muzeum Starożytności w Wilnie. 30 maja 1857 r. mianowano go członkiem Odesskiego Stowarzyszenia Historii i Zabytków. 7 listopada 1857 r. królowi Prus podarował niezwykle rzadki poemat *Husssoviani E.K.B.* W 1858 r. wybrany został członkiem – współpracownikiem Cesarskiego Towarzystwa Geograficznego. 10 maja 1859 r. otrzymał dyplom członka rady Instytutu Języków Wschodnich Uniwersytetu Łazarewskiego. 3 maja 1860 r. zaproszony został do grona Kawalerów Orderu Świętego Stanisława III stopnia, z tytułem honorowego korespondenta. 14 lutego 1861 r. otrzymał godność kanonika honorowego kapituły wileńskiej. 21 czerwca 1861 r. mianowano go proboszczem w Goniądzu. W ostatnich latach życia *pozbawiony był zdrowego rozsądku.*

Bibliofil, Aleksander Raczyński w 1867 r., kiedy ks. Małyszewicz był jeszcze proboszczem w Niewodnicy pod Białymstokiem pisał o nim: *Pełny tytuł tego wybitnego uczonego jest następujący: magister teologii, honorowy korespondent Cesarskiej Biblioteki Publicznej, współpracownik Towarzystwa Historii i Starożytności przy Uniwersytecie Moskiewskim, członek-współzałożyciel Rosyjskiego Cesarskiego Towarzystwa Geograficznego, członek-korespondent Odesskiego Towarzystwa Historii i Starożytności, współpracownik Wileńskiej Komisji Archeograficznej, członek rady naukowej Instytutu Języków Wschodnich Instytutu Łazarewskiego, kawaler orderu św. Stanisława III-go stopnia, posiadacz drogiego brylantowego pierścienia ofiarowanego mu w 1852 roku, duchowny deputat powiatu białostockiego, koadiutor kapituły wileńskiej, proboszcz kościoła niewodnickiego. Ciszę plebanii – położonej w uroczym, odludnym miejscu przerywa dwa razy dziennie huk pociągu z Wilna do Warszawy przejeżdżający przed oknami. W tym odosobnieniu biedny stary człowiek spędza cały czas na lekturze...W ciągu całego dnia mówił bardzo mało – prawie nic... Jego wyłącznym zajęciem jest bibliografia i to łacińsko-polska. Posiada 100 tomów rzadkich ksiąg i 15 rękopisów...Zastaliśmy starca przy psalterzu żydowsko-grecko-łacińsko-niemieckim... Pokazał rękopiśmienną księgę – gramatykę języka niemieckiego, Biblię ofiarowaną przez Władysława IV carowi moskiewskiemu w 1632 r., pokazał wydanie dwunastojęzyczne Ewangelii Mateusza i także edycję czytń świętych z prorocstwami Malachiasza.*

Ks. J. Małyszewicz nie pozostawił testamentu. Po śmierci jego majątek składający się z niemal samych tylko książek sprzedano na aukcji za ok. 70 rubli. Było tam 30 książek łacińskich, 30 książek polskich, 78 książek wielkiego formatu i 30 małego w języku słowiańskim, kilkanaście książek francuskich i niemieckich. Zwracały uwagę 12 tomów *Volumina legum* – zbioru uchwał przedrozbiorowego sejmiku polskiego i Biblia po polsku wydana w 1869 r.

Bractwo Różańcowe

Zwycięstwo wiedeńskie króla Jana III, odniesione 12 września 1683 r. nad Turkami i zwycięska bitwa wojsk polskich na Węgrzech pod Parkanami podzielały w niezwykle sposób na społeczeństwo polskie. Również przeżywano to w Goniądzu. W wyprawie brał udział Jan Gniński podkanclerzy koronny, starosta knyszyński (do starostwa knyszyńskiego należały dobra goniądzkie), który później w 1691 r. ofiarował kościołowi szpitalnemu w Goniądzu *kawtan turecki*, trofeum z którego wykonano antepedia do dwu ołtarzy w kościele św. Ducha.²²⁰

Krótko po Odsieczy Wiedeńskiej 11 października 1683 r. dominikanin, prowincjał litewski ojciec Rafał Politalski zaprowadził w Goniądzu Bractwo Różańcowe.²²¹ Jeszcze rok później w 1684 r. ks. Antoni Ugniewski przeor konwentu dominikańskiego w Różanymstoku i proboszcz goniądzki ks. Zygmunt Załęski organizowali w Goniądzu Bractwo Różańcowe. Jego członkowie gromadzili się przy ołtarzu Matki Boskiej Ró-

²¹⁹ Arch. Kurii Metropolitalnej w Białymstoku, Dekanat Białystok, t. 1 1891, k. 109v, nr 172; CPAH Wilno, F.604, op. 6, nr 772; CPAH Wilno, F.604, op. 6, nr 546; CPAH Wilno, F.604, op. 6, nr 562.

²²⁰ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 20.

²²¹ MN Kraków, Bibl. Czart., IV. 1775, s. 40.

²¹⁸ J. Kurczewski, *Stan kościołów...*, „Litwa i Ruś”, lipiec 1912, t. III, z. I, s. 54.

zańcowej w kościele farnym św. Agnieszki na Nowym Rynku. Nabożeństwo różańcowe odprawiano na wzór Różanegostoku. W czasie procesji obnoszono dwa feretrony.²²²

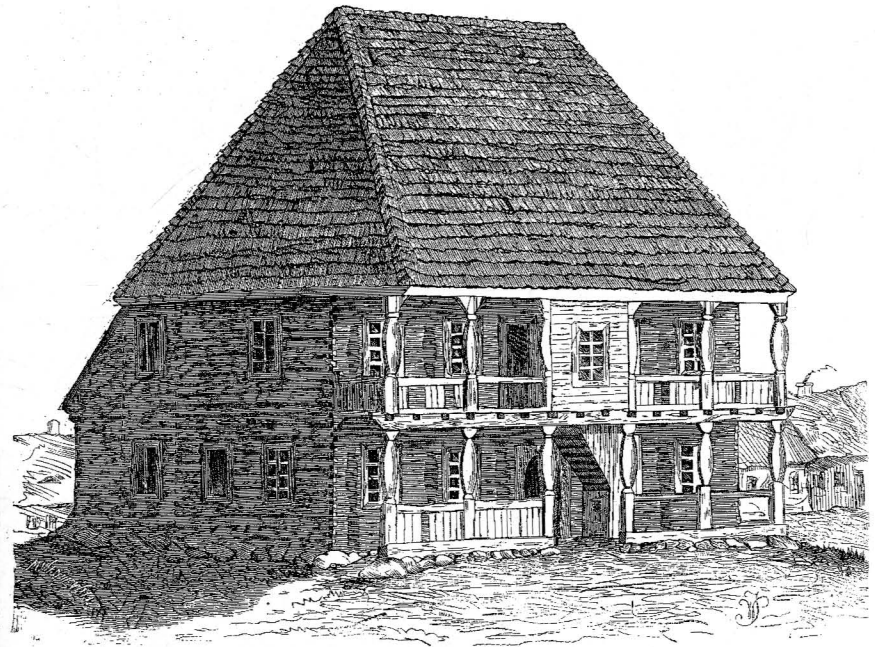
Urzednicy w tym bractwie są ci:

*promotorowie, którzy zaczynają śpiewać różaniec,
kantorowie są przybrani do pomocy śpiewać różaniec,
marszałkowie z laskami podczas procesji chodzą, żeby nie było ścisku.,
chorążowie asystować z chorągwiemi Sanctissimo na procesji,
podskarbiowie mają kasę zebraną z kwesty, z której kalkulują
JMci ks. proboszczowi.*

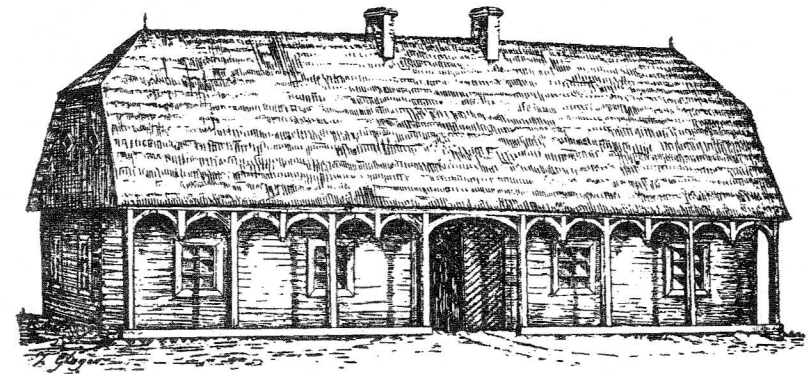
I tak wszyscy w tym sposobie zadosyć czynią obowiązkom swego urzędu.

Wkrótce nastąpiły liczne ofiary, pierwsza z nich na rzecz Kaplicy Różańcowej MB w Goniądzu miała miejsce 27 lipca 1696.²²³ 23 sierpnia 1697 r. Katarzyna Rodkiewiczówna żona Stanisława Grabowskiego, w asystencji swego męża uczyniła zapis na rzecz Kaplicy Różańcowej w Goniądzu, przeznaczając sumę 30 zł pol. należną jej z dóbr Kuczyno-Bochdańce.²²⁴ 19 maja 1702 r. ucziwi Wojciech Trzciniński landwójt, Mateusz Jan Olszewski pisarz miejski, Szymon Puxtel burmistrz miasta JKM Goniądza zaręczyli przez Urzędem Grodzkim Brańskim i tegoż księgami w Goniądzu, że odebrali sumę pieniędzy 200 zł pol. od ur. Franciszka Kazimierza Choynowskiego, podpisarza, z rąk jego żony Siekluckiej przeznaczoną na Konfraternię Kaplicy Św. Różańca NMP w kościele parafialnym.²²⁵ Urodzony Marcin Dorff, który zmarł przed 13 czerwca 1723 r. legował sumę 200 zł pol. na rzecz Kaplicy Różańcowej NMP w Goniądzu.²²⁶ Kolejny zapis na na rzecz Kaplicy Różańcowej w Goniądzu uczynił 23 czerwca 1727 r. sławetny Mateusz Dąbrowski mieszczanin goniądzki, który legował sumę 48 zł pol. na rzecz Kaplicy Różańcowej w kościele goniądzkim, 23.VI.1727 r.²²⁷ 5 września 1738 r. Mikołaj Milewski, pisarz urzędu wójtowskiego miasta Goniądza, mieszczanin goniądzki, w swoim i ucziwych Wojciecha i Małgorzaty – swego syna i córki imieniu zapisał i przekazał sumę 50 tynfów do rąk szlachetnego Andrzeja Rutkowskiego do Kaplicy Różańcowej NMP, która znajduje się w kościele parafialnym w Goniądzu.²²⁸

30 marca 1700 r. w inwentarzu kościoła parafialnego św. Agnieszki odnotowano, że nie pamiętano kiedy świątynia ta została zbudowana. Budowla była drewniana. Wewnątrz znajdowała się ambona, chór z organami W ołtarzu głównym było przedstawienie NMP, w bocznym prawym był obraz św. Anny, w bocznym z lewej obraz Matki Boskiej Różańcowej. Był jeszcze ołtarz czwarty z obrazem św. Franciszka. Na dzwonnicy zawieszono były 3 dzwony, z których dwa były nowo odlane.²²⁹

12. Ratusz w Goniądzu (ok. 1779-1927), rysował M. Wiśniewski. Zygmunt Gloger pisał: *Do ciekawych, a rzadkich drewnianych ratuszów należy parowiekowy staruszek, o wysokim jak na kościele dachu, znajdujący się w obszernym czworobocznym rynku, rolniczego dziś miasteczka Goniądza, leżącego nad Biebrzą, dawniej w ziemi Bielskiej, województwa Podlaskiego.* - Zygmunt Gloger, Klosy, t. XX, 1874, nr 502

13. Karczma w Osowcu na rysunku Z. Glogera z jesieni 1874 r. Pisał on: *W środku Osowca i szerokiej ulicy wiejskiej, jak ratusz na rynku małego miasteczka, stała poważnie obszerna, staroświecka, z podsieniami gospoda... Gospoda osowiecka była jeszcze ciekawym typem drewnianego, polskiego budownictwa na zapadnym Mazowszu. Wzdłuż całego frontu budynek miał podsienie, czyli krużganek wsparty na ośmiu wyrzynanych słupach, połączonych dwunastu lukami mniejszymi i jednym dużym (wprost bramy). Nad bramą, która wiodła do sieni wjazdowej na przestrzal, cieśla wyrzeźbił datę „Die 2 mai A. D. 1769”. Gospód podobnych już chyba niewiele w kraju pozostało. Przyniosłem więc papier i ołówek, aby zdjąć podobiznę staruszki trzymającej się jeszcze czerstwo i prosto. W 1882 r. karczmę rozebrano, a wieś Osowiec w związku z nowo budującą się twierdzą przeniesiono na inne miejsce, z dala od Biebrzy.* Z. Gloger, Dolinami rzek, Warszawa 1903.

²²² AP Białystok, Kamera..., nr 2588, Wizyta 1782, s. 4.

²²³ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 154 (z Liber 5 Perpetuarum, k. 127 dziś Mińsk F.1712/ 1/ 5).

²²⁴ AGAD, Kopicjana, nr 47, s. 513–514.

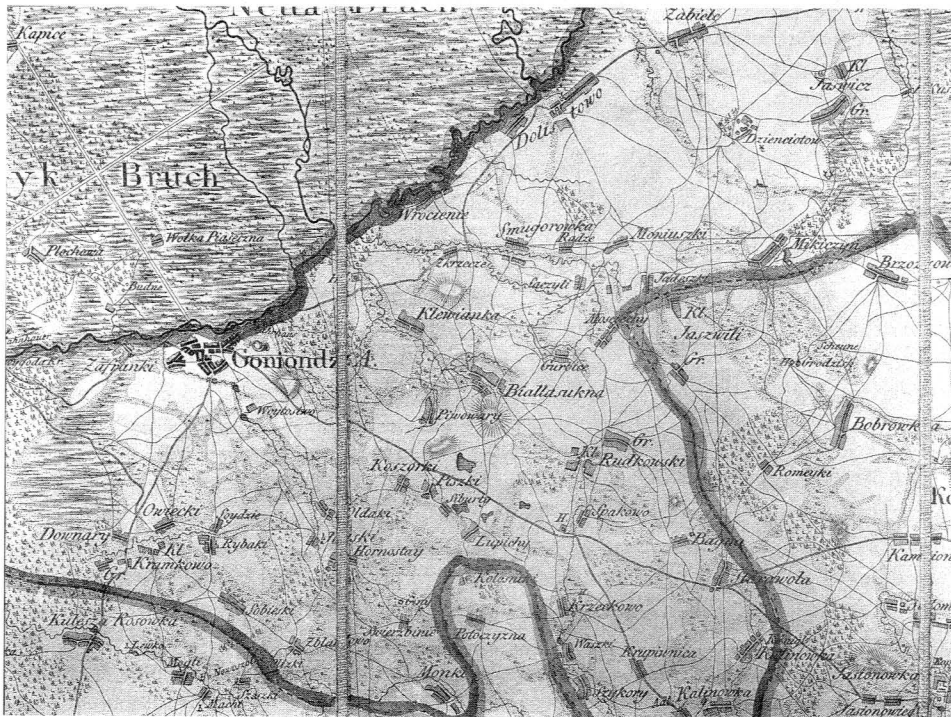
²²⁵ AGAD, Kopicjana, nr 48, s. 135–136.

²²⁶ AP Kraków, ZZG 41, s. 225.

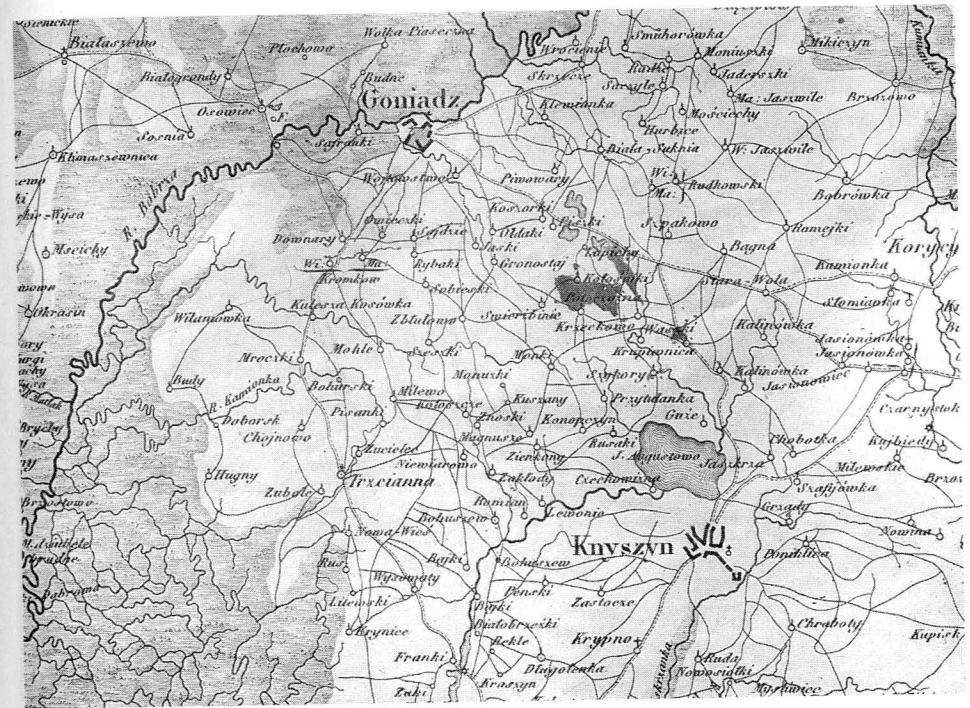
²²⁷ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 288. za nieistniejącą Liber 15-tus Perpetuarum Annorum 1724, 1725, 1726, 1727, k. 215.

²²⁸ AP Kraków, ZZG 41, s. 327.

²²⁹ MN Kraków, Bibl. Czart., nr IV, 1775, s. 36–38.

14. Topographisch Militairische Karte vom vormaligen Neu-Ostpreussen oder dem jetzigen Nordlichen Theil des Herzogthums Warschau nebst dem Russischen Districk Mit Allerhoch-Lieutenans v.Geusau, und unter ortlicher Aufsicht des Quartiermeisters Oberst Lieutenans v.Stein aufgenommen vermessung Karte auf Blaetter reducirt nach eigenen trigonometrischen Messungen und astronomisches Beobachtungen berichtigt, und nach dem topographisches Registern redigirt, vom Artillerie Lieut. vom Textor [Hans Christoph] Herausgegeben von D[aniel] F[riedrich] Sotzman Konig. Kriegerath und Geograph. d. Acad. Wiss., Berlin 1808. Skala 1:155 000
AGAD, Zb. kart. 479-1.

15. Goniadz i okolice na Karcie dawnej Polski Chrznaowskiego, Paryż 1860.

Монашину Кшиштофу Ковалю из манастира
25. груд. 1869 г., при возмещении за ма-
ноу было отнесено, но при этом
также при возмещ. Доброго своему управ-
лению и порядку и т.д. Гр. Гр. Гр.

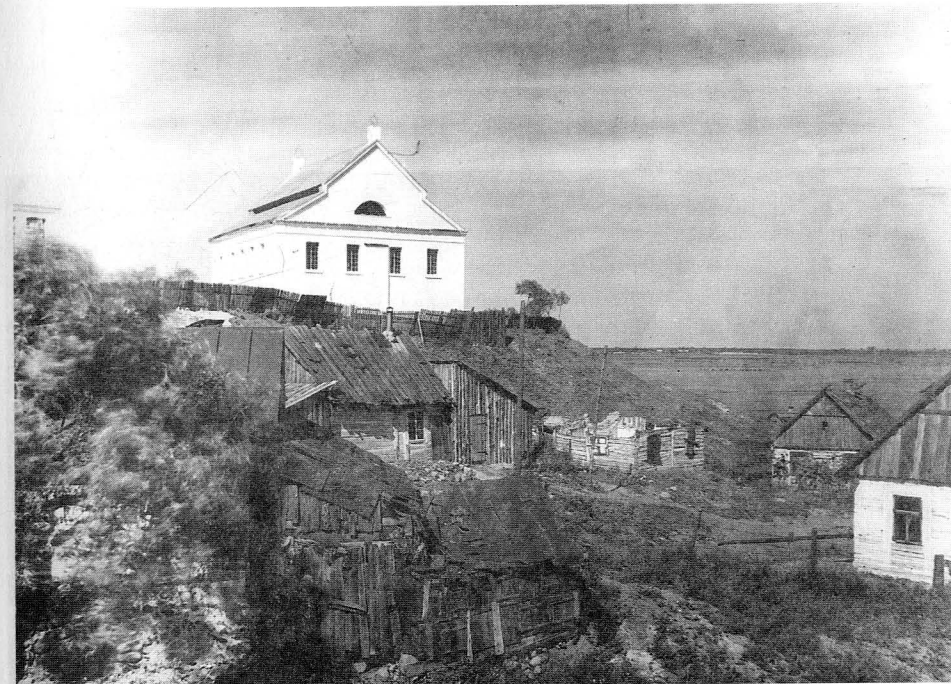
AGF-
Св. православному манастиру в Гониадзе
подписано в. каноником Кшиштофом Ковалем
17. груд. 1869 г.
Каноником Кшиштофом Ковалем

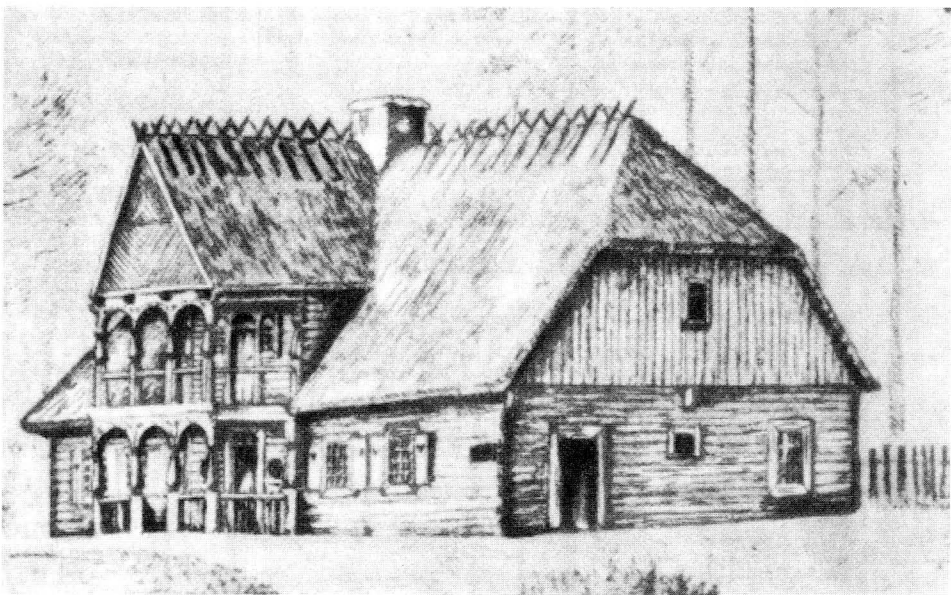
16. Podpis kanonika wileńskiego, proboszcza goniądzkiego ks. Józefa Małyszewicza i pieczęć kościelna na dokumencie z 17 września 1869 r.

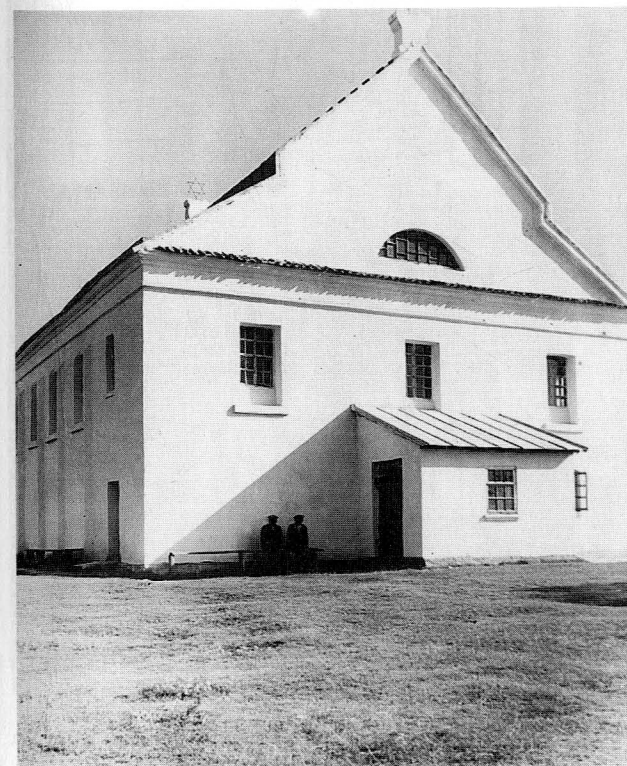
17. Widok ogólny nieistniejącego budynku, nazywanego przez goniądzan Belwederem, przy ul. Rybackiej 10, rozebranego po 1979 r. Budynek ustawiony był na szczycie wzniesienia. Piękny przykład staropolskiego budownictwa dworkowego, z charakterystycznym dachem naczółkowym, najprawdopodobniej zbudowano go w pocz. XVIII w. Zbiory Goniądzkiego Domu Kultury

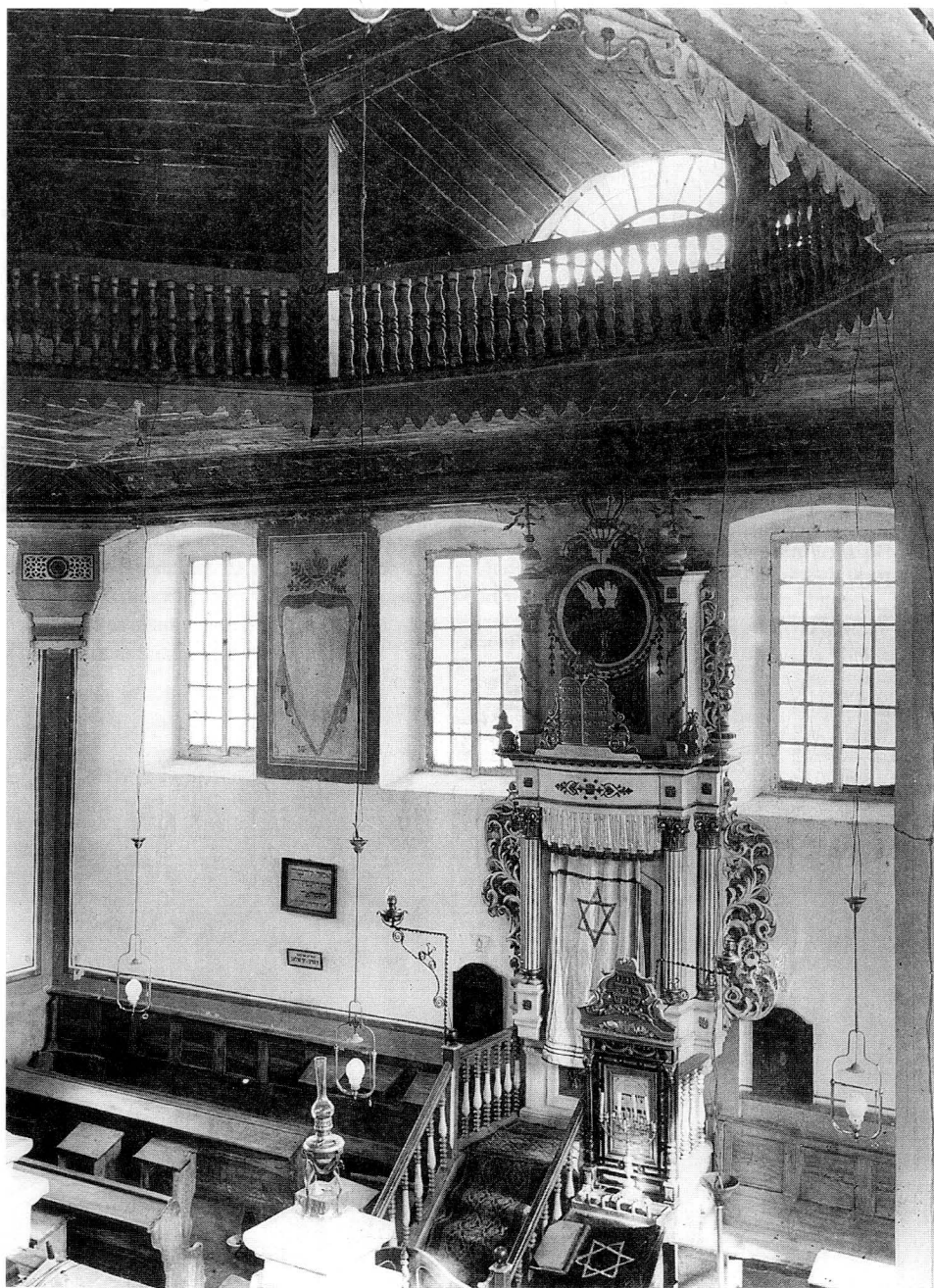
19. Bożnica murowana w Goniądzu. Zdjęcie sprzed 1939 r. PAN Instytut Sztuki, nr neg. 18668.

18. Dwór we Wroceniu nad Biebrzą pod Goniądzem z 1782 r. Rysunek Zygmunta Glogera, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, Warszawa 1909.

20. Elewacja główna murowanej bożnicy w Goniądzu. Zdjęcie sprzed 1939 r. PAN, Instytut Sztuki, nr neg. 18667.

21. Wnętrze dużej synagogi w Goniądzu, przed 1939 r. W centralnej części widoczny Aron Ha Kodesz.

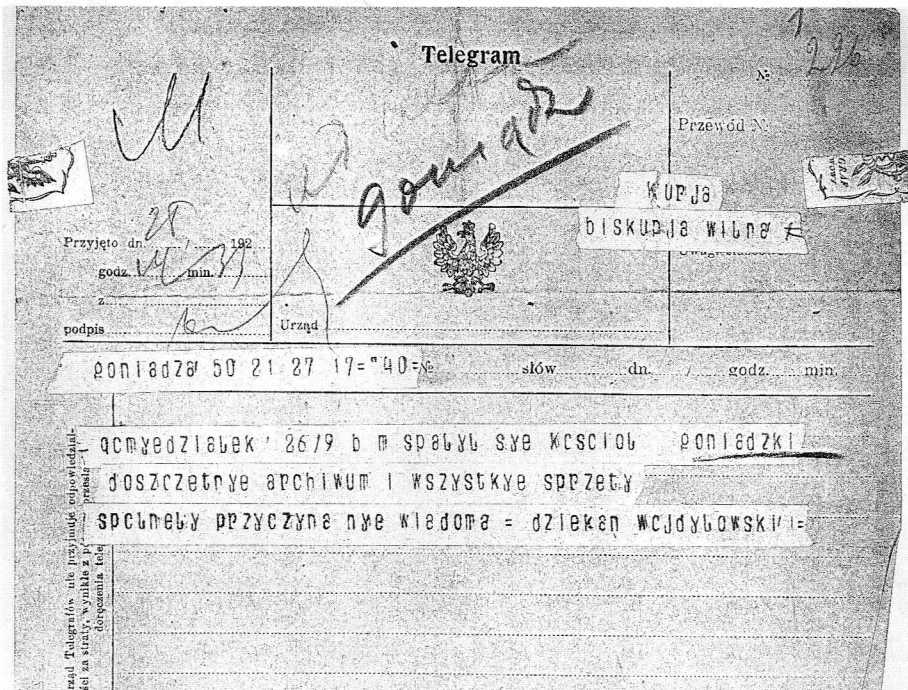
22. Bożnica murowana w Goniądzu. Zdjęcie sprzed 1939 r.
PAN Instytut Sztuki, nr neg. 18668.

23. Cmentarz żydowski - kirkut, przy drodze do Downar.
Fot. Wiesław Ćwikliński, ok. 1970 r.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.

24. Kościół parafialny drewniany z 1779 r. w Goniądzu. Widok elewacji głównej, wieży i bramy-dzwonnicy z 1915 r., zdewastowanych w wyniku działań wojennych.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.

25. Telegram ks. Wojdyłowskiego proboszcza goniądzkiego donoszący Kurii Metropolitalnej w Wilnie o pożarze kościoła goniądzkiego w poniedziałek 26 września 1921 r.
CPHAL, Wilno, F. 604, op. 1, nr 7803.

Żydzi

Goniądz w czasach staropolskich dysponował przywilejem *de non tolerandis Iudeis*, zakazem osiedlania Żydów w mieście.²³⁰ A. Holsche pisze, że zniszczenia, którym uległo miasto w czasie Potopu i wojny północnej, głównie epidemii *gdy domy stały puste*, w czasie wojny północnej wpuszczono do Goniądza Żydów.²³¹ Już 1716 r. w Goniądzu mieszkało 5 Żydów, posiadali małą prywatną bożnicę służącą im jako dom modlitwy.²³² Pragnąc ominąć ten krępujący zakaz osadnictwa Żydzi początkowo ulokowali się na terenie dawnej jurydyki zamkowej, tam mieszkając i budując swoją bożnicę. Na teren jurydyki zamkowej nie rozciągał się zakaz, bo dotyczył jedynie siedlisk i gruntów mieszczkańskich. Stan taki trwał do 1795 r., gdy władze pruskie anulowały przywilej *de non tolerandis Iudeis...* Żydzi odtąd mogli zamieszkiwać gdzie chcieli, bez ograniczeń.

Z 15 lutego 1734 r. pochodzi wzmianka o istnieniu w Goniądzu przykahalku żydowskiego. W inwentarzu kościelnym zapisano wówczas: *od Żydowskiej szkółki do kościoła należy kamień toju*.²³³ Szkółka to oczywiście bożnica. Rok później 17 września 1735 r. dowiadujemy się, że w Goniądzu funkcjonuje cech krawców żydowskich, płacących plebanowi farnemu rocznie 20 zł.²³⁴

Gdy w 1765 r. przeprowadzono spis ludności żydowskiej, w Goniądzu i parafii zamieszkiwało 426 Żydów. W mieście funkcjonował przykahalek.²³⁵ W 1766 r. w komorach celnych w Augustowie, Kolnie, Osowcu, Nowogrodzie, Szczuczynie i Wiźnie zanotowano 24 kupców z Goniądza, aż 14 z nich to Żydzi.²³⁶ Żydzi goniądzcy specjalizowali się w sprzedaży drewnianych warząchwi i niecek, tzw. *kopaniek*.

Niedatowany opis kościoła parafialnego goniądzkiego z 1755–1779 r. wzmiankował w Goniądzu o 64 domach zamieszkałych przez Żydów i 6 osobach nie-katolików.²³⁷

W innym inwentarzu kościoła goniądzkiego z 24 września 1782 r. zapisano: *Dysydentów żadnych inszej religii w tej parafii nie masz, oprócz Żydów, których się znajduje w mieście Goniądzu na szynku i po wsiach w parafii na arendach mieszkających znajduje się w liczbie osób 260, za przywilejem WJM ks. Kadłubowskiego oficjała pod ten czas grodzieńskiego, a terażniejszego wizytatora generalnego w roku 1773 danym. Ciż Żydzi mają opodal za miastem nad rzeką Biebrzą bożnicę wybudowaną. I mogilki mają wyznaczone sobie od miasta, na staj 60, gdzie grzebią umarłych. Z których mogilk oplacają miastu podług zgody, a do kościoła wyplacają zł 20, mięsa ćwierci 3 i toju kamień 1, corocznie oddają. Doktora znajdującego się do leczenia defektów ludzkich w tej parafii nie masz, oprócz Żyda felczera, który może krwi upuścić i rany przypadkowe goić*.²³⁸

²³⁰Baliński Michał, Lipiński Tymoteusz, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana przez...*, t. III, Warszawa 1886, s. 460.

²³¹A. C. Holsche, *Geographie und Statistik von West- Sued- und Neustpreussen*, t. I Berlin 1800.

²³²MN Kraków, Bibl. Czart., nr 1775, k. 304.

²³³AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 47v.

²³⁴AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k.41.

²³⁵*Liczba głów żydowskich w Koronie z taryf 1765 r.*, wyd. J. Kleczyński, F. Kulezycki, Kraków 1898, s. 19.

²³⁶A. Leszczyński, *Handel Żydów ziemi bielskiej od XVI w. do 1795 r.*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” nr 2/110, 1979, tab. 1.

²³⁷AP Białystok, Kamera..., nr 2588.

²³⁸AP Białystok, Kamera..., nr 2588. Wizyta generalna 1782, s. 2.

4 czerwca 1794 r. odbył się paradny popis ćwiczeń wojskowych w Goniądzu. Przybyło tam *tysiąc obywateli z karabinkami oraz Żydostwo stanęło ze spisami, w liczbie 60...* Jeden z Żydów goniądzkich Jasek pożyczył w czasie Insurekcji Kościuszkowskiej miastu 24 garńce żyta na magazyn dla Wojska Polskiego.²³⁹

Pruski opis miasta Goniądza z 1799 r. informował, że ludność miasta stanowiło: 1373 mężczyzn i kobiet (309 gospodarzy, 325 gospodyń, 110+218 synów 111+193 córek). Wśród nich było 498 Żydów (36 %).²⁴⁰ Przez następne 80 lat liczba mieszkańców miasta zwiększyła się dwukrotnie, ale żydowskich mieszkańców Goniądza przybyło prawie czterokrotnie. 1 stycznia 1878 r. miasto liczyło 2 943 mieszkańców (1880 żydów (64 %), 1056 katolików (35 %), 15 prawosławnych (1 %).

Od 17 sierpnia 1895 do 27 stycznia 1898 r. Osier Bajkowski i Lejzor Milner członkowie gminy żydowskiej prowadzili remont bożnicy w Goniądzu.²⁴¹

W czerwcu 1941 r. wkraczające wojska niemieckie zamordowały 116 mieszkańców Goniądza, głównie Żydów.²⁴² W egzekucji udział brały jednostki Wehrmachtu, żandarmerii i niemieckiej policji pod kierownictwem gestapo. Część zwłok pochowano na cmentarzu żydowskim w Goniądzu, część zakopano na polu w okopach. Po upływie miesiąca hitlerowcy wydobyli zwłoki pogrzebane w okopach i pochowali na cmentarzu żydowskim. W lipcu 1941 r. żandarmi stacjonujący w Goniądzu rozstrzelali 4 mieszkańców Moniek za współpracę z władzami sowieckimi w latach 1939–1941. Zwłoki ofiar zakopano na miejscu egzekucji. W miesiąc potem ekshumowano i pochowano na cmentarzu. W maju 1944 r. żandarmi przywieźli do Goniądza 2 Polaków i 3 Żydów i tu ich rozstrzelali. Polacy zostali rozstrzelani za przechowywanie Żydów. Zwłoki ofiar zakopano w polu. W maju 1945 r. zwłoki Polaków ekshumowano i pochowano na miejscowym cmentarzu katolickim.²⁴³

Kult św. Antoniego

Goniądz był miejscem szczególnego kultu św. Antoniego, który stale tu narastał. Pierwsza informacja o nim pochodzi z 11 października 1732 i zawarta jest w testamencie Kazimierza Kramkowskiego, wójta goniądzkiego, łowczego bydgoskiego, szczególnego czciciela św. Antoniego Padewskiego, sporządzonym we wsi Oldaki: *aby grzeszne kości moje czekając na Sąd Ostatni Pański mogły mieć swoje receptaculum w świątynicy boskiej, to jest w kościele goniądzkim, umyśliłem w tymże kościele za ołtarzem świętego Antoniego osobliwego patrona mego sklepik ...ex fundamendo własnym kosztem wymurować kazalem, które to receptaculum jednemu domowi memu et successoribus meis służyć ma ...aby żaden z Imciów księży plebanów kościoła tegoż ...kogo innego nie należącego do tej fundacji mojej ...nie ważył się w krypcie tej chować.* Kazimierz Kramkow-

²³⁹ AP Białystok, Kamera..., nr 2564 a.

²⁴⁰ *Statistische Tabellen von den Staedten des Bialystockschen Cammer Departaments in der Provinz Neu-Ostpreussen pro 1799/1800*, Deutsche Zentralarchiv Berlin, Abteilung II Merseburg Gen. Dir. Neust-preussen, Historische Tabellen Tit. CLXXXVIII. 1.III.: J. Wąsicki, *Pruskie opisy...*, s. 85–86.

²⁴¹ CPAHB Grodno, F. 8, op. 2, nr 1084.

²⁴² Tablica na kamieniu pamiątkowym na Nowym Rynku w Goniądzu.

²⁴³ J. Onacik, *Przewodnik po miejscach walk i męczeństwa woj. białostockiego lata wojny 1939–1945*, Warszawa 1970, s. 126.

ski zapisał kościołowi parafialnemu goniądzkiemu na ołtarz św. Antoniego sumę 1,5 tys. zł lokowaną na dobrach Oldaki. Szczególnie polecił w modlitwach duszę swego ojca Walentego Kramkowskiego.²⁴⁴ Trzy lata później 16 lipca 1735 r. w Goniądzu, w Urzędzie Grodzkim Kazimierz Kramkowski łowczy bydgoski ze swymi braćmi ks. Antonim proboszczem bargłowskim i Walentym, aby szerzył się kult Boga, NMP i św. Antoniego ofiarowali do kościoła goniądzkiego sumę 2,5 tys. zł do altarii św. Antoniego z Padwy Wyznawcy. Suma tabyla zabezpieczona na dobrach Oldaki.²⁴⁵ Fundację zatwierdził bp wileński Jan Zienkiewicz z obligacją 1 mszy w tygodniu za dobrodzieja.

Już w 1734 r. zawieszonych było 50 srebrnych tabliczek wotywnych, dziękczynnych za doznawane laski. Opowieści mieszkańców Goniądza wskazują na specyficzne laski: odzyskanie zdrowia, odnalezienie utraconego bydła, koni i przedmiotów. Jedna z goniądzkich legend wspomina o Żydzie, który tak długo błagał św. Antoniego, by pomógł mu odnaleźć skradzione konie, że Święty wysłuchał go, mimo, że nie był chrześcijaninem. Kult św. Antoniego wzmacniała autentyczna relikwia z ciała Świętego.

W niedatowanym opisie kościoła parafialnego goniądzkiego, z lat 1755–1779 zanotowano, że obok cmentarza przykościelnego, bardzo skąpego w swoich rozmiarach, gdzie grzebią się zmarli parafianie, na rynku odbywają się cotygodniowe poniedziałkowe targi²⁴⁶ doroczne 3 jarmarki w dni uroczystych świąt: Wniebowzięcia NMP, św. Antoniego i św. Agnieszki.²⁴⁷

Przedmiotem szczególnego kultu był obraz przedstawiający św. Antoniego Padewskiego mieszczący się w ołtarzu bocznym kościoła farnego św. Agnieszki. Nie wiemy jakie były koleje losu tego obrazu w czasie pożaru w *samo święto Narodzenia Beatae Virginis Mariae [6.IX] roku 1779* miasta i kościoła parafialnego na Nowym Rynku, gdy spłonął *kościół stary w Rynku będący*.²⁴⁸ Najpewniej obraz ten zdążono wynieść, bo 24 września 1782 r. w inwentarzu kościoła goniądzkiego zapisano: *Kościół goniądzki, drewniany, nowo po pogorzeniu starego kosztem WJM ks. Antoniego Betańskiego protunc proboszcza goniądzkiego koadiutora biskupstwa przemyskiego przy ul. Tykockiej wybudowany pod tytułem Wniebowzięcia Najświętszej Panny, Św. Jana Chrzyciela, Św. Agnieszki Panny i Męczenniczki... W tym kościele obraz św. Antoniego, od dawnych czasów od pospólstwa za cudowny jest uznany. Ale te cuda nie są zaprzysiężone, ani zapisowane*.²⁴⁹ Obraz zasłaniany parą karmazynowych firanek. Wcześniej wzmiarkowano o zasuwie ołtarza pomalowanej w różne chmury, a więc obraz zasłaniany i odsłaniany.

W 1794 r. przekazano srebra kościelne z kościoła parafialnego na potrzeby Insurekcji Kościuszkowskiej. Spisany w 1801 r. inwentarz kościoła parafialnego wymieniał tylko 1 monstrancję, 2 kielichy, 1 puszkę na komunikanty, 1 patynę do chorych, *Sukienkę u św. Antoniego za terażniejszego proboszcza WJM ks. Mietelskiego przez JMP Antoniego Moniuszkę sprawiona, 1 lilię na tymże obrazie, 4 niewielkie wota, 1 lampę przed wielkim ołtarzem. Reszta srebra w czasie Rewolucji z dyspozycji Rządu podówczas Polskiego na potrzeby krajowe zabrane*.²⁵⁰

²⁴⁴ AGAD, Kopicjana, nr 50, s. 287–291.

²⁴⁵ AGAD, Kopicjana, nr 50, s. 318–319.

²⁴⁶ Poniedziałkowe targi odbywały się jeszcze w okresie międzywojennym. Por. M. Orłowicz, *Przewodnik ilustrowany po województwie białostockim, z ilustracjami, planami i mapami*, Białystok 1937, s. 197.

²⁴⁷ AP Białystok, Kamera..., nr 2588.

²⁴⁸ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 137–140.

²⁴⁹ AP Białystok, Kamera..., nr 2588. Wizyta generalna 1782, s. 2.

²⁵⁰ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 150.

W 1804 r. w uroczystość św. Antoniego wypowiadano 2000 osób, gdy w odpust Wniebowzięcia NMP 200, a w odpust na św. Agnieszkę jedynie 50 osób.²⁵¹ W innym inwentarzu kościelnym z 14 listopada 1829 r. odnotowano, że w ołtarzach bocznych znajdują się obrazy malowane na płótnie – Matki Boskiej *ozdobiony suknią papierową posrebrzaną i obraz św. Antoniego ozdobiony suknią srebrną*.²⁵²

Kolejny pożar kościoła farnego z 1779 r. wydarzył się w *PONIEDZIAŁEK 26.IX [1921] B.M. SPALIŁ SIĘ KOŚCIÓŁ GONIĘDZKI, DOSZCZĘTNIE, ARCHIWUM I WSZYSTKIE SPRZĘTY SPLONĘŁY. PRZYCZYNA NIEWIADOMA = DZIEKAN WOJDYŁOWSKI* – telegraficznie donosił Kurii Biskupiej w Wilnie.²⁵³ W pożarze splonął stary kultowy obraz, srebrne sukienki i wota. Mimo tego kult nie zamarł. Wydaje się, że jeszcze bardziej przybrał na sile, gdy 10 października 1929 r. Stolica Apostolska udzieliła indulgencji odwiedzającym kościół goniądzki w dniu odpustu św. Antoniego Padewskiego.²⁵⁴

Kolejne zniszczenia dotknęły kościoł w czasie II wojny światowej. Ks. Antoni Zabielski po wojnie informował Ministerstwo Kultury i Sztuki: *Kościół parafialny pod wezwaniem św. Agnieszki ...obrazy wszystkie zniszczone, jak również zniszczone w większej części paramenta kościelne*.²⁵⁵

Po II wojnie światowej kult św. Antoniego w Goniądzu nadal trwa, choć z regionalnego nabral charakteru lokalnego.²⁵⁶

Potop

Po bitwie pod Prostkami 8 października 1656 r., w której Bogusław Radziwiłł dostał się do niewoli, Tatarzy oburzeni na hetmana Korwin-Gosiewskiego za odebranie im rannego Radziwiłła, oskarżyli hetmana o złamanie umowy sojuszniczej, w myśl której cały jasyr należeć miał do nich. W drodze powrotnej na Krym, ciągnąc przez Podlasie z zemsty niszczyli wszystko co napotykali. Jako pierwszy ofiarą zemsty i okrucieństwa padł Goniądz leżący na drodze odwrotu. Tatarzy zrównali z ziemią kościół parafialny wraz z innymi budowlami sakralnymi na terenie miasta.²⁵⁷

W 1675 r. autor *Opisu funduszów* kościoła goniądzkiego wspominał: *Dotkliwie i nieznośne ciężary były przed ośmiu laty tak od strony żołnierzy królewskich jak i litewskich*.²⁵⁸

A. Holsche podaje, że miasto Goniądz szczególnie ucierpiało z powodu zarazy w 2. poł. XVII i 1 ćwierci XVIII w., oraz poniosło straty w czasie wojny północnej.

²⁵¹ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, s. 11.

²⁵² CPAHL Wilno, F.694, op. 1, nr 4070, k. 1v–2.

²⁵³ CPAHL Wilno, F.604, op. 1, nr 7803.

²⁵⁴ CPAHL Wilno, F.604, op. 1, nr 7801, k. 94.

²⁵⁵ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Kultury i Sztuki Naczelna Dyrekcja Muzeów i Ochrony Zabytków, Wydział Rewindykacji i Odszkodowań w Dziedzinie Kultury 337/31, t. 3: Informacja ks. Antoniego Zabielskiego – Kwestionariusz start i zniszczeń w zakresie dzieł sztuki oraz zabytków kultury i przyrody – Goniądz, gm. goniądzka, pow. białostocki.

²⁵⁶ Ks. W. Zaleski, *Sanktuaria polskie*, Warszawa 1988, s. 14.

²⁵⁷ J. Antoniuk, *Goniądz – dzieje miasta*, (rękopis).

²⁵⁸ AP Białystok, Kamera nr 2588, k. 13v: *Gravamina a militibus ante octis annis ...fuere tam pro Regni, quam pro Livania milites. Hoc anno faciente Dei gratia requiescit populus nisi quod hiberna pro legione illustrissimii tenentarii simul cum bonis economici requirebat ipsis illustrem sed dominum parochus denogavit illi autem non fecit amplius molesta. Contributiones variae a subdito per teneri ad districtis exactores thesaurius Regni quod huius temporibus semper post soluuntus et quietatores asservantur.*

Szkoła

Wśród studentów Akademii Krakowskiej w XVI w. pojawiają się osoby pochodzące z Goniądza. W 1530 r. odnotowany został Mathias (czyli Maciej) syn Gregorza *de Gonyasz*, z diecezji wileńskiej, a w 1532 r. Mikołaj syn Piotra z Goniądza.²⁵⁹

Najdawniejsza wzmianka o funkcjonowaniu szkoły w Goniądzu pochodziła z 10 lutego 1571 r. W źródłach wspomniany został szlachetny Mikołaj z Sokół rektor szkoły w Goniądzu.²⁶⁰ Najpewniej to jego synem był Piotr z Goniądza, znany działacz ariański, ten ostatni został wpisany do Akademii Krakowskiej w r. 1546 jako Petrus Nicolai Lithuanus z diecezji wileńskiej (Piotr syn Mikołaja Litwin, z diecezji wileńskiej).²⁶¹ W inwentarzu z 1571 roku odnotowano szkołę, która usytuowana była w sąsiedztwie kościoła parafialnego św. Agnieszki przy Nowym Rynku.

W 1675 r. wspomniany był rektor szkoły goniądzkiej.²⁶² Nie wiele wiemy o funkcjonowaniu szkoły w XVI–XVII i I poł. XVIII w. Dopiero w czasach Oświecenia problem oświaty stał się istotny, wówczas wiadomości o tej placówce oświaty stały się coraz pełniejsze. Ze źródeł z 1762 r. dowiadujemy się, iż *nie ma domu zbudowanego na szkołę, a także, że księżom z parafii goniądzkiej jeżeli czas i możliwości pozwolą, wspólnie przyjdzie uczyć młodych zarówno wiadomości podstawowych, jak i „literi” (pisanie i czytania)*.²⁶³

W czasach Komisji Edukacji Narodowej posiadamy dane o liczbie uczniów szkoły parafialnej goniądzkiej:

- 1777 r.: 41 uczniów (10 szlachciców, 31 włościan),
- 1781 r.: 15 uczniów (3 szlachciców, 7 mieszczan, 5 włościan),
- 1782 r.: 26 uczniów (6 szlachciców, 17 mieszczan, 3 włościan).²⁶⁴

Inwentarz kościoła goniądzkiego z 24 września 1782 r. wzmiankował *Szkoła parafialna. Do tej szkoły dom wyznaczony jest, należący do kościoła Św. Ducha. Dyrektor jest szlachetnie urodzony JMP Tomasz Rutkowski na Rutkowskich Małych dziedzic, uczony dobrze, zdalny i obyczajny, mający charakter dobry. Ma sobie wyznaczonej od każdego uczącego się pensji na kwartał po zł 2. Swoim sumptem przy tej szkole żyje. Nie ma żadnej innej pensji i funkcji nad tę, którą tu wyrażono. W której Szkole Parafialnej Goniądzkiej znajduje się szlacheckiej kondycji osób 6 miesckiego stanu 17, prostego chłopskiego pracowitego stanu osób 3. W liczbie wszystkich 26. Z których na „Alwarach” uczy się 3, na „Gramatykach” 5, na „Aleментарzach” i innych książkach, dla wprawienia się w ich najlepsze czytanie 18. Nauka tej Szkoły Parafialnej Goniądzkiej zaczyna się od Trzech Królów, a kończy się po Wielkiej Nocy. Ci studenci do żadnych innych zabaw, ani usług nie są zażywani. Z tych wszystkich uczących się najlepszy dają dowód swej nauki studentów 8, a resztę pomierne w swych naukach, rygor zbyteczny nie panuje w tej szkole i niewygoda nie odstręcza młodzi od szkolnych nauk, bo żadnego*

²⁵⁹ Z. Romaniuk, *Studenci z Podlasia na Akademii Krakowskiej do 1569 r.* (maszynopis). Serdecznie dziękujemy za udostępnienie materiałów.

²⁶⁰ CPAHB Mińsk, F. 1744, op. 1, nr 4, k. 196.

²⁶¹ L. Szczucki, *Piotr z Goniądza*, „PSB”, t. 26, Wrocław 1981, s. 398–400.

²⁶² AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 12v.

²⁶³ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 13 i 89.

²⁶⁴ D. Teofilowicz, *Działalność Komisji Edukacji Narodowej w województwie podlaskim 1773–1794*, Warszawa 1971, s. 193.

nadzwyczajnego rygoru i zbytecznej niewygody nie masz.²⁶⁵ W 1794 r. nauczycielem szkoły parafialnej był miejscowy organista W. Gorlewski.²⁶⁶

W 1802 r. władze pruskie zbudowały dom na placu kościelnym o 4 pokojach z przeznaczeniem na Szkołę Parafialną 1-klasową.²⁶⁷ W 1804 r. pisano: *Szkoła. Z funduszu żadnej szkoły nie było, plebani ją tylko z własnej gorliwości utrzymywali. Teraz rząd na placu kościoła Świętego Ducha wymurował dom bardzo porządną na Szkołę Miejską, utrzymuje nauczyciela i nauczycielkę. Dla parafii pleban stara się, iżby w trzech wioskach szkołka utrzymywała się. Prócz tego w domu swoim utrzymuje szkołkę, gdzie do 40 co zima bywa uczniów.*²⁶⁸ Działania podjęte przez proboszcza goniądzkiego ks. Augusta Mietelskiego prowadzenia trzech szkółek wiejskich i jednej na plebanii było poddyktowane troską o utrzymanie polskości, bo szkółki Mietelskiego konkurowały z nowo zbudowaną przez Prusaków szkołą.²⁶⁹

W 1815 r. Szkoła Parafialna w Goniądzu zatrudniała 1 nauczyciela. Uczyło się w niej 8 chłopców.²⁷⁰

31 maja 1821 r. Józef Twardowski wizytator szkół obwodu białostockiego zwizytował szkołę w Goniądzu. 48 uczniów podzielonych było na 3 oddziały począynających, postępujących i doskonalących się. Z których pierwszy uczył się czytać i pisać oraz początków nauki chrześcijańskiej, drugi prócz tych przedmiotów jeszcze czytać po rosyjsku katechizmu historycznego ks. Fleury, nauki moralnej na klasę pierwszą, początków gramatyki, geografii i arytmetyki, trzeci na koniec dalszy ciąg katechizmu ks. Fleury, naukę moralną na klasę drugą, gramatykę na klasę pierwszą, wypisów łacińskich z historii s[ł]arozżytej, geografii o Europie i Rosyi, w szczególności z arytmetyki o czterech pierwszych działaniach z liczbami prostymi i różnorodnymi. Odbyłem z tych wszystkich przedmiotów egzamin i znalazłem znacznie usposobionych, m.in. celującymi – uczeń Michał Kramkowski na szczególniejszą zasługuje zaletę, Inni celujący są: Bogusławski Michał, Kalinowski Kazimierz, Borysewicz Wojciech, Janczewski Jan, Wierpochowski Teofil, Kramkowski Ignacy. Nauczycielem jest wielmożny Jerzy Jarmołowicz uczeń klasy III z Gimnazjum Białostockiego.

Przy tej szkole jest druga – dziewcząt, utrzymywana przez WM Bogusławską. W niej znalazłem uczennic 13, które się uczyły czytać i pisać, liczyć, dodawać, odejmować, mnożyć, dzielić, nauki chrześcijańskiej i robót kobiecych. Z tego wszystkiego wyegzaminowałem.

Obie te szkoły utrzymują się za protekcją i nieustającą pomocą szanownego proboszcza WM ks. Floriana Misztowta kanonika Brzeskiego. Ten czei i naśladowania arcygodny kaptan nie tylko dom szkolny zrujnowany swoim kosztem wyreperował, nie tylko o stały dla szkoły fundusz, tak przez namowę mieszczan Goniądzkich na uchwalenie składki jakiej i wyrobienie zapisów testamentowych na zysk szkoły trudnił się, ze swoich dochodów utrzymuje nauczyciela. Takowa czynność obudziła we mnie największe uwiel-

*bienie, a razem postanowienie przenieść te ciągle zastugi wielmożnego księdza kanonika do wiadomości władzy edukacyjnej.*²⁷¹

W 1845 r. działała nadal Szkoła Parafialna 1-klasowa. Nauczyciel otrzymywał pensję 58 rubli 50 kopiejek, a uzupełniały to wynagrodzenie datki mieszczan.²⁷²

5 marca 1923 r. Rada Miejska czyniła starania o budowę szkoły i zwróciła się do parafii goniądzkiej z propozycją zamiany placów ofiarowując kościołowi plac *koło kościoła z fundamentami po byłej szkole miejskiej* i grunt gminny koło wsi Oldaki, pragnąc pozyskać dla projektowanej budowy szkoły 2-morgowy plac przy drodze do Guzów. Kuria wileńska nie przyjęła tej propozycji.²⁷³

30 lipca 1933 r. na ogólnym zebraniu rodzicielskim miasta i okolicy Goniądza został wyłoniony Komitet Budowy VII-mioklasowej Publicznej Szkoły Powszechnej III Stopnia w Goniądzu. Prezesem został ppłk Laliczyński, sekretarzem Władysław Piotrowski dyrektor Szkoły Powszechnej, członkami: mjr Józef Popek, ks. Maksymilian Sarosiek, burmistrz Paweł Milewski i radny Jan Topczewski: *Warunki, w jakich dotychczas uczy się miejscowa dziatwa szkolna zmusiły tutejszą ludność do przystąpienia do budowy szkoły... Zdajemy sobie jasno sprawę jakiego dzieła się podejmujemy w tak ciężkich czasach, ale zmusza nas do tego troska o zdrowie i rozwój dziatwy szkolnej, tej kadry przyszłych obywateli Polski... Społeczeństwo goniądzkie już niejednokrotnie podejmowało myśl budowy wspomnianej szkoły, lecz trudności w uzyskaniu placu niweczyły te szlachetne zamiary.* Komitet zwrócił się do Parafii Rzymskokatolickiej w Goniądzu z prośbą o dokonanie zamiany ogrodu kościelnego przy ul. Radziwiłłowskiej (3,6 ha), gdzie chciano zbudować szkołę na grunt (7,5 ha) w uroczysku „Grobunki” od drogi Żodziowskiej do ur. Łazy.²⁷⁴

Wysiłek budowy nowej szkoły miał zaowocować otwarciem nowego budynku szkolnego w dniu 1 września 1939 r. Wybuch wojny stanął temu na przeszkodzie. W budynku usadowiła się nowa sowiecka władza. Później zdevastowany budynek szkoły stał nieczynny do końca okupacji.

W latach 1941–44 tajne nauczanie w Goniądzu prowadzili: Franciszka Bola, Józef Bola, Genowefa Borowska, Paweł Borowski, Józef Hencel, Wiktoria Klicka, Czesława Łubniewska, Kazimierz Orzechowski, Zuzanna Pelszyńska, Franciszek Szwakop. Szczególnie w pamięci mieszkańców Goniądza utkwiała bohaterska postawa Zuzanny Pelszyńskiej, niestrudzenie kształcącej młodzież na poziomie zarówno podstawowym jak i średnim. Zorganizowała ona komplet dla kilku uczniów kl. I szkoły średniej. Franciszek Szwakop prowadził dwa komplety w zakresie kl. III i IV gimnazjalnej. W Downarach organizatorem trzech niewielkich grup przerabiających program kl. I, II i III gimnazjum był Karol Kowal, współpracujący ponadto jeszcze z Antonim Markowskim, fizykiem, który poza kompletem szkoły powszechnej w Białosukniach, prowadzonym wraz z żoną Wacławą, uczył przedmiotów „ściśłych” – matematyki, fizyki w zakresie pełnego gimnazjum w Downarach i Białosukniach.²⁷⁵

²⁶⁵ AP Białystok, Kamera..., nr 2588. Wizyta generalna 1782, s. 2.

²⁶⁶ D. Teofilewicz, s. 193.

²⁶⁷ CPAH, op. 4, nr 2036, k. 109–11.

²⁶⁸ AP Białystok, Kamera..., nr 2588. Wizytacja generalna kościoła parafialnego i kościoła św. Ducha w Goniądzu 1804, k. 15.

²⁶⁹ T. Kasabuła, s. 105.

²⁷⁰ M. Ambros, *Zarys statystyczny szkół Wydziału Wileńskiego*, „Ateneum Wileńskie”, 1939, s. 231.

²⁷¹ BUWił, F.2–519, s. 961.

²⁷² CPAH, op. 4, nr 2036, k. 109–11.

²⁷³ CPAHL Wilno, F.604, op. 1, nr 7806.

²⁷⁴ CPAHL Wilno, F.694, op. 5, nr 992.

²⁷⁵ F. Januszek, *Jawne i tajne szkoły polskie w województwie białostockim w latach II wojny światowej*, Białystok 1975, s. 422–424.

Požary

Miasto, którego zabudowa aż do czasów nam współczesnych była wyłącznie drewniana padała klęską pożarów.

W 1578 r. spłonęła ponad połowa zabudowy miejskiej. Wówczas goniądźanie nie opłacili podatku poborowego z 57 1/2 włók ziemi, którzy pogorzeli... pogorzato miasto niemało. ... Większa część miasta pogorzała: pan Jan Grajewski wójt goniądźki, acz nie pogorzały poboru żadnego nie dał.²⁷⁶

W 1621 r. kolejny wielki pożar niszczy zabudowę Goniądza. Podejrzenia poszły w kierunku agentów tureckich, którzy szerząc dywersję podpalali miasta w Koronie Polskiej.²⁷⁷

Wielkiego pożaru miasta Goniądza dokonali Tatarzy w 1656 r. Prepozyt kościoła szpitalnego św. Ducha ks. J. Jaworowski opisując w 1716 r. swą świątynię stwierdził, że kościół szpitalny po pożarze miasta Goniądza, ponownie został odbudowany w roku 1666.²⁷⁸

8 września 1779 r. pożar w samo święto Narodzenia Beatae Virginis Mariae miasta i kościoła parafialnego na Nowym Rynku. Spis Szkód przez ogień wynikły sporządzony 31 marca 1780 r. podawał: Kościół stary w Rynku będący. Wikaria ze wszystkim. Przy plebanii budynek kuchenny, od którego ogień się wszczął. Chlewki alias karmniki na wieprze. Budynek za starodawnym cmentarzem. Karczma rogowa wjezdna w Rynku ze wszystkim. Druga karczma na przeciw kommandarii ze wszystkim. Trzecia w tyle będąca, ze spichlerzej etc. Kredensów okowanych – większy i mniejszy 2. Korzennica okowana. Talerzy farfurowych sztuk 18 dla sądów były z plebanii wyniesione. Stołów 2. Stołków 8. Skrzynia duża, okowana. Alembik stary, tylko czapka, rury i kawalki niedopalone zostały. Rydlów ogrodowych 4.²⁷⁹

Mieszczanie starali się bronić przed tym kataklizmem W 1799 r. miasto było wyposażone w narzędzia przeciwpożarowe: 296 drewnianych szpryc, 129 drabin, 296 wader skórzanych, 761 bosaków, 4 kadzie z wodą.²⁸⁰

18 maja 1885 ponowny pożar miasta Goniądza. Sprawa o projekty nowych domów budowanych w miejsce spalonych toczyła się w urzędzie gubernatora grodzieńskiego od 4 czerwca 1885 do 23 stycznia 1893 r.²⁸¹

Kolejny pożar kościoła farnego z 1779 r. wydarzył się w *PONIEDZIAŁEK 26.IX [1921] B.M. SPALIŁ SIĘ KOŚCIÓŁ GONIĘDZKI, DOSZCZĘTNIE, ARCHIWUM I WSZYSTKIE SPRZĘTY SPŁONĘŁY. PRZYCZYNA NIEWIADOMA = DZIEKAN WOJDŁOWSKI* = telegraficznie donosił Kurii Biskupiej w Wilnie.²⁸²

²⁷⁶ AGAD, ASK, dz. 1, nr 47, k. 413; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 3, s. 146 i 171.

²⁷⁷ AGAD, Archiwum Radziwiłłowskie, (dział V, t. 17, nr 637). ODZ Warszawa, Teki Łopacińskiego, Archiwum Radziwiłłów (1560–1699), s. 29.

²⁷⁸ MN Kraków, Biblioteka Czartoryskich, nr IV.1775, s. 176–177: – *Ecclesia haec post incendium civitatis Goniądzensis in Anno Domini 1666 noviter extruxta*.

²⁷⁹ AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 137–140.

²⁸⁰ J. Wąsicki, *Pruskie opisy miast polskich z końca XVIII wieku. Departament białostocki*, Poznań 1964, s. 84–94.

²⁸¹ CPAHB Grodno, F. 8, op. 2, nr 516.

²⁸² CPAHL Wilno, F.604, op. 1, nr 7803.

Kościół parafialny św. Agnieszki z 1924 r.

Zniszczenie pięknego barokowego, zabytkowego kościoła z 1779 r. przez pożar w dniu 26 września 1921 r. spowodowało potrzebę budowę nowej świątyni. Dramat pożaru został wynagrodzony przez wybór najwybitniejszego polskiego architekta okresu międzywojennego. Kościół goniądźki stał się jednym z najważniejszych polskich zabytków umiejętności komponowania nie tylko bryły obiektu architektonicznego, ale i panoramy miasteczka. Każdy, kto choć raz odwiedzi Goniądz, zapamiętuje ten widok na zawsze. Architekt doskonale wczuł się w klimat, wielkość miasteczka, jego pagórkowate rozlokowanie. Wkomponował w opustoszałą po pożarze przestrzeń, w otoczenie starej zieleni kościół w pełni oparty o zasady skomponowania bryły i stylistykę polskich kościołów barokowych, zarówno tych, które należą do nurtu wileńskiego baroku, co i realizowanych na ziemiach Koronnych dawnej Rzeczypospolitej. Jest to jednocześnie architektura wzbogacona o formy modernistyczne. Sosnowskiego fascynował *m.in. układ późnobarokowego, centralnego kościoła o eliptycznym czy wydłużonym, wielobocznym planie* – pisał A. Miłobędzki. Takim kościołem była fara goniądźka.

Oskar Sosnowski (1880–1939), profesor Politechniki Warszawskiej, kierownik Zakładu Architektury Polskiej, zaprojektował kościół w Goniądzu w latach 1921–22 r.²⁸³ Zachowany projekt kościoła nosi datę 18 lipca 1922 r. Rozpatrywany był w Warszawie na Międzyministerialnej Komisji w dniu 28 sierpnia 1922 r. i zatwierdzony 18 września 1922 r. przez Ministerstwo Robót Publicznych.²⁸⁴

Ks. Adam Abramowicz, proboszcz goniądźki wspominał 15 września 1924 r.: *Po nieszczęsnym pożarze w dniu 17 września 1921 r., który z niewykrytych przyczyn strawił piękny i starożytny kościół goniądźki wraz ze wszystkimi utensyliami kościelnymi pozostały pustki i zgliszcza. Po translokacji dziś nieżyjącego ks. dziekana i kanonika Jana Wojdyłowskiego, zarząd parafii goniądźkiej objął w dniu 21 lutego 1922 r. ks. kanonik Adam Abramowicz i kierował takową do dnia 25 kwietnia 1925 r. Po wielu kłopotach i staraniach udało nam się wyjednać u władz wojskowych spalone mury koszar downarskich, zaś już w dniu 13 czerwca 1922 r. ks. dziekan knyszyński Konstanty Feżyk poświęcił fundamenta pod nowo budujący się kościół.*

*Dzień 15 września 1924 r. to dla Goniądza dzień historyczny. W tym dniu bowiem J. Eksceleńcja ks. Jerzy Matulewicz, biskup wileński dokonał poświęcenia i konsekracji nowego kościoła. Nowa świątynia wybudowana staraniem parafii i ks. kanonika A. Abramowicza prezentuje się imponująco. Zbudowana w stylu barokowym, z odcieniami budowli polskich. Plany kościoła sporządził p. O. Sosnowski prof. Politechniki Warszawskiej.*²⁸⁵

²⁸³ A. Miłobędzki, *Oskar Sosnowski jako architekt*, „Sztuka i historia. Księga pamiątkowa ku czci profesora Michała Walickiego”, Warszawa 1966, s. 191–201; T. Zarębska, *Urbanistyczne aspekty twórczości Oskara Sosnowskiego*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. 35, 1990, z. 3–4, s. 253–270.

²⁸⁴ CPAHL Wilno, F.604, op. 1, nr 7807. Archiwum Akt Nowych Warszawa, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 1918–1939, Departament IV Techniczno-Budowlany, nr 2574: Projekt kościoła parafialnego w Goniądzu w województwie podlaskim, projektował inż. arch. Oskar Sosnowski. 18 lipca 1922.

²⁸⁵ CPAHL Wilno, F.604, op.1, nr 7807.

Urząd grodzki goniądzki

Szlachta ziemi bielskiej swoje sądy odprawowała w wyłącznie Brańsku. 7 marca 1667 r. konstytucja sejmowa stworzyła w Goniądzu Urząd Grodzki. Działo się to na prośbę posłów ziemi bielskiej, skarżących się na to, że w czasie wylewów rzek szlachta z powiatów tykockiego, goniądzkiego i rajgrodzkiego nie może skarżyć się ze swoich krzyw, wnosząc protestacji w sprawach cywilnych, dokonywać obdukcji, dokonywać zapisów itd. Pisarz grodzki brański wyznaczał do Grodu Goniądzkiego osobnego regenta, który w Goniądzu rezydował i aktykował wszystkie sprawy do ksiąg grodzkich. Regent też wydawał ekstrakty z tych ksiąg. Sejm postanowił, by starosta knyszyński wyznaczył stosowne miejsce, a mieszczanie goniądzcy zostali zobowiązani zbudować kancelarię.²⁸⁷ 27 czerwca 1667 w Brańsku Bogusław Radziwiłł koniuszy litewski, starosta brański zlecił Mikołajowi Łyczce cześnikowi podlaskiemu, podstaroście brańskiemu i Benedyktowi Olszewskiemu pisarzowi grodzkiemu brańskiemu, aby zjechali do Goniądza leżącego w starostwie knyszyńskim i wysłuchali przysięgi nowo powoływanego regenta przyszłej kancelarii goniądzkiej grodzkiej. Rozesłano uniwersał z rozkazania Urzędu Grodzkiego Brańskiego, publikowany w pierw w Grodzie Brańskim, a później po parafiach położonych w Trakcie Tykockim o uruchomieniu kancelarii w Goniądzu.²⁸⁸ 20 stycznia 1668 r. przysięgę złożył pierwszy regent goniądzki Stanisław Jamiołkowski.²⁸⁹ Inni regenci to: Jan Karwowski (wzm. 1679 r.), Jan Moniuszko (wzm. 1735 r.), Franciszek Kosiński (1769 r.), Adam Kramkowski (1782 r.).

Kancelaria grodzka goniądzka prowadziła dwie serie ksiąg. Pierwsza z nich zatytułowana była *Libri transactionum perpetuarum*. Dokonywano tu wpisów transakcji, umowy wieczyste (kontrakty kupna-sprzedaży, zamiany, darowizny), bądź wnoszonych przez urząd, bądź zeznawanych w urzędzie. W drugiej serii *Librio relationum* wpisywano zeznania o dokonaniu czynności sądowych, takich jak: doręczenie pozwu, oględziny sądowe, egzekucje, protesty o naruszanie praw publicznych czy prywatnych oraz niektóre akta publiczne, np. lauda, instrukcje, uniwersały, taryfy podatkowe, oblaty dokumentów prywatnych, których treść nie dotyczyła spraw wieczystych.

Konstytucja sejmowa z 3 grudnia 1764 r. potwierdzając uchwałę z 1667 r. postanowiła, aby sąd grodzki brański zebrał się na swą kadencję w poniedziałek po Trzech Królach w Brańsku zjeżdżał na jedną kadencję do Goniądza na poniedziałek po 2 niedzieli wielkiego postu i tam wszystkie sprawy Grodowi należące obywatelów traktu zatykockiego w domu wygodnym sądzili; inne zaś kadencje w Brańsku kontynuowali.²⁹⁰

Inna konstytucja, sejmu warszawskiego z 5 marca 1768 r. zatytułowana: *Ustanowienie jurysdykcji sądowej w Grodzie Goniądzkim*. kierując się potrzebą lepszej administracji i sądów, postanawiała by starosta grodzki brański na też urzędy szkachę tejże ziemi bielskiej, posesjonatów kreował i instytuował, a ciż przysięgę przed tymże urodzonym starostą brańskim, czyli jego podstarostą, albo w sądach ziemskich rotą zwyczajną wykonać powinni. Wyznaczono też cztery kadencje sądu grodzkiego w Goniądzu:

I. poniedziałek po Oczyszczeniu NMP (po 2 lutego),

2. poniedziałek po 5 niedzieli po Wielkanocy,
3. poniedziałek po Narodzinach św. Jana (po 24 czerwca),
4. poniedziałek po św. Szymonie i Judzie (po 28 października), gdy sprawy wszystkie grodom należące obywatelów traktu zatykockiego i rajgrodzkiego, aż do ostatniego wpisu odsądzać mają, pod winami w prawie opisanemi.²⁹¹

W 1792 r. Sejm Czteroletni zniósł w całym kraju sądy ziemskie i grodzkie, a w ich miejsce powołał nowe sądy ziemskie. Sejmik ziemi bielskiej powołał dwie repartycje (podziały) ziemi bielskiej z powiatami: brańskim i suraskim oraz tykocińskim i goniądzkim. Miały w nich funkcjonować oddzielne sądy ziemskie. Na miejsce sądów wyznaczono Brańsk i Tykocin (po rywalizacji z Goniądzem). Akta znajdujące się w Goniądzu miały tam pozostać, a pisarz repartycji tykocińskiej miał ustanowić w Goniądzu uprawnionego regenta do przyjmowania wpisów z wyjątkiem transakcji wieczystym. Regentem owym został Mateusz Chojnowski, subdelegat grodzki brański. Wobec tego 12 marca 1792 r. spisano *Regestr Ksiąg Ziemiańskich Ziemi Bielskiej w mieście wolnym Rzeczypospolitej Goniądzu lokowanych*.²⁹² 13 czerwca 1792 r. cofnięto decyzję o usunięciu sądów ziemskich i grodzkich.

Miasto Marcinopol inaczej Osowiec

Droga z Podlasia na Mazowsze przekraczała Biebrzę w Baranym Brodzie. Najpewniej w XV w. na mazowieckim brzegu powstała tam wieś Osowiec, choć dokładna data nie jest znana. Pierwsza pełna wzmianka o Osowcu pochodzi dopiero z 1540 r., gdy komisarze królewscy badający granice posiadłości króla sprzedali Maciejowi Świderskiemu, sędziemu ziemskiemu wiskiemu, nadwyżki znalezione w gruntach Żarnowa i Baranowa, które Świderski przyłączył do Osowca. Według lustratorów z 1565 r. wieś tę osadził dopiero tenże Świderski.²⁹³

Właścicielem Osowca w drugiej połowie XVI w. był Jakub Świderski, podkomorzy wiski (zm. ok. 1582 r.). Część Osowca pozostała w rękach Świderskich do 1708 r. Jedną część w 1623 r. Michał Barzykowski z żoną Elżbietą ze Świderskich córką Wojciecha, ofiarowali na jezuickie kolegium łomżyńskie.²⁹⁴

Miasto Goniądz posiadało prawo do pobierania myta mostowego przez Biebrzę w Osowcu. 18 lipca 1701 r. król August II zezwolił na dokonanie cesji tego prawa na rzecz Antoniego Stanisława Szczuki podkanclerzego koronnego. Szczuka miał wybudować most przez Biebrzę, którą prowadzi trakt z Litwy i Podlasia do Mazowsza oraz Prus i pobierać mostowe, od każdego konia i jeźdźca bez wyjątku, jakiegokolwiek stanu i kondycji, po 1 gr od konia, od koni zaś kupców i od przewożących ładunki 3 gr, od podążających do Prus od każdego po 1 gr pruskim, a od pieszych 1 solid. Z opłat wyłączeni zostali mieszczanie goniądzcy. Osowiecka komora celna należała do najbardziej dochodowych.²⁹⁵

²⁹¹ Volumina legum, t. VII, s. 342–343.

²⁹² AGAD, Kopicjana 42, s. 698 (wzm.): w rel. gon. 32.

²⁹³ *Lustracja Mazowsze 1565*, t. II, s. 67.

²⁹⁴ J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w pow. grajewskim...*, s. 205.

²⁹⁵ AGAD, Metryka Koronna nr 220, k. 169–171 i nr 242, k. 78v–79v.

²⁸⁷ Volumina legum, t. IV, Petersburg 1859, s. 448.

²⁸⁸ AGAD, Kopicjana, nr 43, s. 1–6.

²⁸⁹ AGAD, Kopicjana, nr 43, s. 5–6.

²⁹⁰ Volumina legum, t. VII, s. 153–154.

Jednocześnie miasto dało Szczuce wieczyscie 3 łany ziemi. W roku następnym dowiadujemy się, że kupował on w Goniądzu place miejskie. W 1703 r. wymierzano 3 włóki ziemi, w granicach miasta Goniądza, graniczące z lasem Dobarz, wraz ze wzgórzem i przekazano je Stanisławowi Antoniemu Szczuce, zgodnie z przywilejem królewskim z 1701 r.²⁹⁶ Jak się należało domyślać grunty te graniczyły z przeprawą przez Biebrzę w Osowcu.

W 1704 r. Stanisław Antoni Szczuka zbudował składy i most na Biebrzy w Osowcu. Most był długi na 1000 kroków, a szeroki na 12 łokci. Mogły się na nim zmieścić obok siebie 2 wozy furmańskie. Most skonstruowano w sposób umożliwiający żeglugę po Biebrzy. *Na rzece zostawione jest spatium do przechodzenia statków na 5 sążni, według mego zdania musi być wzwód dwoisty, byłby wielki ciężar o jednym wzwodzie. Rzemieślnicy podejmują się zrobić należycie, obaczywszy gdzie mosty są blisko nas* – pisał plenipotent M. Skrodzki. Budowie mostu towarzyszyło wystawienie browaru oraz 2 karczem, po podlaskiej i mazowieckiej stronie rzeki. Mimo znacznego zaawansowania budowy w 1705 r., w późniejszym okresie zahamowały ją działania wojenne. Jeszcze w 1708 r. trwały prace przy moście, naprawiano zapewne jakieś uszkodzenia, gdyż w rejestrze rachunkowym odnotowano wypłaty na *restaurację mostu*. W 1712 r. most wymagał poważnej naprawy, gdyż *pale po jednym boku w ziemię powlazili, a w drugim popodnosili się*.²⁹⁷ Czasy trwającej wojny północnej powodowały, że most nie służył tylko celom gospodarczym, albo komunikacyjnym, ale podążały przez niego oddziały wojsk uczestniczących w wojnie, grabiąc i niszcząc wszystko w okolicy. 23 lutego 1712 r. na sejmiku ziemi wiskiej szlachta domagała się zniesienia mostu w Osowcu, twierdząc, że jako *pograniczny wzniesiony jest na zgubę i zniszczenie*.²⁹⁸ Później most uległ zniszczeniu, 11 lipca 1767 r. podróżujący wtedy hrabia Lehndorff w dzienniku odnotował: *Następnego dnia przepławiamy się w łodziach przez Bóbr (Bober), dość dużą rzekę i posilamy się w południe w polskim mieście Knyszynie*.²⁹⁹ Nie istniał więc wówczas most na Biebrzy w Osowcu. Również w 1784 r. wzmiankowany był jedynie przewóz przez Biebrzę w Osowcu, a nie most.³⁰⁰

W roku 1704 Szczuka przystąpił do wykupywania rozdrobnionych działów szlacheckich dóbr Osowiec, położonych już na terenie mazowieckim, poza granicami miasta. Uzyskał wówczas od Stolicy Apostolskiej konsens na wykupienie od jezuitów łomżyńskich części legowanych im dóbr Osowiec.³⁰¹ Ostatecznie do wykupienia tego działu doszło w 1706 r.³⁰² W 1705 r. Stanisław Antoni Szczuka wykupił od Jakuba Rydzewskiego, wojskiego wiskiego inną część Osowca, leżącą naprzeciw przeprawy przez Biebrzę. W 1708 r. Szczuka kupił z kolei część Osowca od Jakuba Świdzkiego. Na

²⁹⁶AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, nr 346, s. 178–180; J. Wiśniewski, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka, a geneza, wzrost i rozpad dóbr szczuczyńskich*, „Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego”, t. 1, Warszawa 1975, s. 262; I. Grochowska, *Stanisław Antoni Szczuka – jego działalność w ziemi wiskiej 1682–1710*, Warszawa 1989, s. 163.

²⁹⁷AGAD, Archiwum Publiczne Potockich 163 A, t. 38, s. 313–317.

²⁹⁸I. Grochowska, *Stanisław Antoni Szczuka...*, s. 214.

²⁹⁹[Lehndorff hr.], *Cudzoziemiec w starym Białymstoku*, „Życie Białostockie”, 19 lipca 1956 r.; ODZ Warszawa, Teki Głinki 97, s. 16.

³⁰⁰CPAHL Wilno, F. 694, op. 1, nr 3994, 228–231 v; Biblioteka Akademii Nauk Ukrainy – Kijów, rkps. nr I. 6009, k. 31–40; *Opisy parafii dekanatu augustowskiego z roku 1784 ...*, s. 193–203.

³⁰¹J. Wiśniewski, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka...*, s. 262.

³⁰²J. Wiśniewski, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka...*, s. 262.

odkupionych gruntach lokował miasto Marcinopol.³⁰³ Nazwano nowe miasto na cześć jedyne go syna Stanisława Antoniego – Marcina Leopolda Szczuki. Później 26 lipca 1724 r. przywilejem wystawionym w Szczuczynie tenże Marcin Leopold Szczuka podkanclerzowicz, starosta wawolnicki wystawił dokument dla mieszkańców dóbr Osowiec – Marcinopol.³⁰⁴ Jeszcze w 1743 r. wzmiankowany był Osowiec jako miasteczko pod nazwą Marcinopol.³⁰⁵

Na goniądzkim brzegu Biebrzy, przy osowieckiej przeprawie powstała wówczas karczma Wygoda.³⁰⁶ W 1784 r. pisano: *Droga do Szczuczyna począwszy od kościoła na wschód wiosnowy, naprzód z górki, dalej otwartym polem przez ruczaj i mostek koło żupy królewskiej do Szafrankow. Tam przez mieskie wypusty, potem w prawą pod zachód letni i pomiędzy różne zarośle i przez brodki aż do Wygody, karczmy starościńskiej nad samą Biebrzą i przewozem, gdzie się kończy parafia o milę jedną mierną*. Opisujący wówczas parafię goniądzką pijar (najpewniej z konwentu szczuczyńskiego) ks. Hilary Duszyński, bądź nie wiedział o przynależności karczmy do ówczesnych dziedziców Szczuczyna, bądź w międzyczasie karczma Wygoda zmieniła właścicieli i stała się własnością miejscowych starostów knyszyńskich.³⁰⁷

O drugiej z karczem, osowieckiej, wiemy więcej, dzięki Zygmuntowi Glogerowi, który miał okazję skorzystać z jej usług w jesieni 1874 r.. Pisał on: *W środku Osowca i szerokiej ulicy wiejskiej, jak ratusz na rynku małego miasteczka, stała poważnie obszerna, staroświecka, z podsieniami gospoda. Nie byliśmy głodni, chodziło tylko o siano dla koni na popas, a dla nas postanie. Usłużny arendarz zaprosił nas do szopy, na której połowa starej strzechy była zdjeta, bo nową poszywano. Na górze tej szopy znajdowało się sporo siana, a że o noclegu w gospodzie z miliardem much, mowy nie było... Gospoda osowiecka była jeszcze ciekawym typem drewnianego, polskiego budownictwa na zapadłym Mazowszu. Wzdłuż całego frontu budynek miał podsienie, czyli krużganek wsparty na ośmiu wyrzynanych słupach, połączonych dwunastu łukami mniejszymi i jednym dużym (wprost bramy). Nad bramą, która wiodła do sieni wjazdowej na przestrzał, cieśla wyrzezał datę „Die 2 mai A. D. 1769”. Gospód podobnych już chyba niewiele w kraju pozostało. Przyniosłem więc papier i ołówek, aby zdjąć podobiznę staruszki trzymającej się jeszcze czerstwo i prosto. (W kilka lat później w miejscu wsi Osowca i gospody powyższej wzniesioną została forteca „Osowiecka”). Czynność moja wydała się mieszkańcom miejscowym niewytłumaczoną, i bardzo ciekawą. Więc otoczyła mnie rzesza dziatwy wiejskiej i żydziat... podsunął się arendarz, a pies jakiś usiadł na przeciwno. Wszyscy bacznie śledzili każdy mój ruch i spojrzenie, zaglądali w papier, a starsi szepotali sobie, że muszę być „akcyznikiem”. Starozakonny arendarz zdawał się podzielać te ostatnie podejrzenia, bo skoro wszedłem do szynkowni, wskazał mi siedzącą pod piecem zgrzybiałą babinkę i zapewniał, że nie on, ale ta chrześcijanka jest propinatorką i na jej imię są patenta, a on jest tylko u pana Gardockiego pachciarzem. Jak można wnosić z daty umieszczonej ponad wejściem do gospody, budowla była kolejną w tym miejscu. W 1882 r. karczmę rozebrano, a wieś Osowiec w związku z nowo budującą się*

³⁰³J. Wiśniewski, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka...*, s. 262.

³⁰⁴AGAD, Kapijana 42, s. 697 (obłata 24.XI.1791w Ks. rel. gon. nr 31).

³⁰⁵J. Starostawski, *Wokół Osowca, „Osowieckim Szlakiem”*, nr 6 (15), 1995, s. 1.

³⁰⁶J. Wiśniewski, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka...*, s. 262.

³⁰⁷CPAHL Wilno, F. 694, op. 1, nr 3994, 228–231 v; Biblioteka Akademii Nauk Ukrainy – Kijów, rkps. nr I. 6009, k. 31–40; *Opisy parafii dekanatu augustowskiego z roku 1784 ...*, s. 193–203.

twierdzą przeniesiono na inne miejsce, z dala od Biebrzy. Zachował się rysunek karczmy wykonany ręką Zygmunta Glogera, wielokrotnie reprodukowany.³⁰⁸

Insurekcja Kościuszkowska

W czasie Powstania Kościuszkowskiego oddziały wojsk pruskich dowodzone przez mjr. W. Roltzenberga zajęły obszar po Narew i Biebrzę, a nawet zajęły Goniądz. 24 czerwca 1794 r. doszło do bitwy pod Osowcem i Klimaszewnicą. Oddziały powstańcze dowodzone przez ppłk. Tadeusza Niewiarowskiego w kontrofensywie rozbiły placówkę pruską w Osowcu, a następnie wzmocnione pospolitym ruszeniem i ochotnikami po stoczonych walkach wyparły nieprzyjaciela z okolic Osowca, zmuszając go do wycofania się.³⁰⁹ 30 czerwca 1794 r. Komisja Porządkowa Ziemi Bielskiej wyznaczyła pospolite ruszenie parafii zabiebrzańskich w Goniądzu. Tego dnia zgromadziło się pod Goniądziem 1200 ludzi. Do Goniądza przybył z polecenia gen Karwowskiego rtm. Więckowski z por. Remiszewskim w celu objęcia dowództwa i przygotowania oddziału do działań. 7 lipca 1794 r. pospolite ruszenie z Goniądza ruszyło do wsi Ruda, a później wkroczyło do Prus Wschodnich.³¹⁰ Doszło wówczas do dewastacji kościoła szpitalnego św. Ducha w Goniądzu. W 1804 r. pisano o tej świątyni: *kościół drewniany w figurze ośmiokątnej, długi tokci 27, szeroki tokci 12 1/2 przez starość, zaniedbanie, użycie w czasie rewolucji na magazyn tak był spustoszały, że już w nim nabożeństwo nie odprawiano się.*³¹¹ Miejscowy proboszcz przekazał srebra kościoła farnego na wsparcie Insurekcji Kościuszkowskiej, w inwentarzu majątku kościelnego wówczas zanotowano: *Reszta srebra w czasie Rewolucji z dyspozycji Rządu podówczas Polskiego na potrzeby krajowe zabrane.*³¹²

I wojna światowa

I wojna światowa na dobre dotarła do Goniądza w sierpniu 1915 r. 6 sierpnia Niemcy oblegający twierdzę Osowiec użyli gazów bojowych.³¹³ 22 sierpnia 1915 r. garnizon rosyjski opuścił twierdzę Osowiec. Saperzy rosyjscy wysadzili znaczną część obiektów fortyfikacji stałej twierdzy.³¹⁴

W 1915 r. w czasie walk nad rzeką Biebrzą, która przez dłuższy czas stanowiła linię frontu miasteczko zostało niemal doszczętnie zniszczone.³¹⁵ W aktach Konsystorza Katolickiego Wileńskiego odnotowano: *W okresie czasu od marca do sierpnia 1915 r.*

³⁰⁸ Z. Gloger, *Dolinami rzek*, Warszawa 1903; Tenże, *Encyklopedia staropolska*, t. 2, Warszawa 1958, s. 204.

³⁰⁹ H. Modzelewski, *Ciekawe dzieje Osowca jako wsi i miasta*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 6(27), 1996, s. 2.

³¹⁰ Z. Koszyła, *Walki zbrojne na terenie powiatu grajewskiego w okresie powstania kościuszkowskiego*, „Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego”, t. 1, Warszawa 1975, s. 313–322.

³¹¹ AP Białystok, Kamera 2588, Wizytacja generalna kościoła parafialnego i kościoła św. Ducha w Goniądzu, k.15.

³¹² AP Białystok, Kamera 2588, k. 150.

³¹³ H. Modzelewski, *Ciekawe dzieje Osowca jako wsi i miasta*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 6(27), 1996, s. 2.

³¹⁴ A. Wap. *Blokhaus Nr 1024*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 9(9), 1994 r. s. 6.

³¹⁵ M. Orłowicz.

*podczas bombardowania miasta przez artylerię niemiecką terytorium było silnie ostrzeżliwane, wskutek tego kościół oraz zabudowania kościelne uległy zniszczeniu.*³¹⁶ W 1923 r. radni z Goniądza pisali, że *budynki szkolne zostały doszczętnie zrujnowane przez działania wojenne.*³¹⁷

W 1915 r. część mieszkańców ewakuowała się w głąb Rosji, później po odzyskaniu niepodległości przez Polskę stopniowo wracających do swych opuszczonych siedlisk. Wśród nich była rodzina Dolińskich, z których Jan po II wojnie światowej był pierwszym burmistrzem Goniądza.

Goniądzanie aktywnie uczestniczyli w walkach o odzyskanie niepodległości przez Polskę. Walczyli w szeregach Armii Hallera. Wśród nich był Józef Zajkowski, goniądzanin, mieszkający w USA, który w Ameryce wstąpił w szeregi Hallerczyków, ciężko ranny w walkach.

W przedwojennym wnętrzu kościoła goniądzkiego zawieszona była marmurowa tablica z ok. 11-14 nazwiskami mieszkańców Goniądza i parafii, którzy zginęli walcząc o niepodległość w trakcie I wojny światowej.

Między wojnami światowymi

Miasto odsunięte od szlaków kolejowego i drożnego powoli rozwijało się. W 1921 r. bez przedmieść liczyło 430 domów i 2642 mieszkańców,³¹⁸ a w 1931 r. liczyło 3449 mieszkańców.³¹⁹ Wpływała na to m. in. bliskość twierdzy Osowiec. Oficerowie i żołnierze pojawiali się w mieście, z okazji świąt państwowych i kościelnych. Od 1921 do 1930 r. w Osowcu stacjonował 42 Pułk Piechoty im. gen. Jana Henryka Dąbrowskiego, który został odesłany z Białegostoku, ze względu na katastrofalny stan białostockich koszar.³²⁰ W 1928 r. utworzono w Batalion Szkolny Korpusu Ochrony Pogranicza, w 1930 r. przekształcony w Centralną Szkołę Podoficerów KOP. Ponadto miał tam swą siedzibę 4 Szwadron 9. Pułku Strzelców Konnych.³²¹

W 1927 r. rozebrano stojący na Nowym Rynku dawny budynek ratusza, nazywany *Turmq.* Na Starym Rynku handlowano bydłem, dlatego plac ten podzielony był barierami. W okresie międzywojennym nadal odbywały się poniedziałkowe targi.

W 1935 r. przeprowadzono komasację gruntów miasta Goniądza. Scalenie przeprowadził geodeta Bakun. Dotąd istniały trzy odrębne pola noszące nazwy: Doly – na wschodzie, Mierkienniki – po środku, Łazy – na zachodzie. Wielu mieszczan przeniosło się na kolonie, powstałe na dawnych polach miejskich. W ten sposób powstały trzy odrębne wsie: Łazy, Doly i Mierkienniki. Komasacja doprowadziła do zaniku nazw uroczysk. Tylko niektórzy mieszkańcy miasta wspominają takie uroczyska jak: *Zimna Woda, Sopoćkinia, Kapeluszką, Kurtasina, Rawy* i inne..

Wieloletnim burmistrzem, m. in. w 1923 r. był Julian Rutkowski (zm. ok. 1937 r.), w opinii mieszkańców jeden z najwybitniejszych goniądzan.

Niezwykle ważnymi kwestiami czasów międzywojennych były: budowa nowego kościoła po spaleniu w 1921 oraz budowa nowej szkoły.

³¹⁶ CPAHL Wilno, F.604, op.1, nr 7816, k. 27v.

³¹⁷ CPAHL Wilno, F.604, op. 1, nr 7806, k. 1.

³¹⁸ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t.I, s. 260.

³¹⁹ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t.I, s. 259.

³²⁰ J.Lisicki, *42 Pułk Piechoty im. gen. Jana Henryka Dąbrowskiego*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 9(9), 1994, s. 3.

³²¹ H.Modzelewski, *Ciekawe dzieje ...* s. 2.

Okupacja sowiecka 1939–1941 r.

Masowe aresztowania i deportacje ludności cywilnej Goniądza na Syberię i do Kazachstanu odbyły się 10 lutego i 13 kwietnia 29 czerwca 1940 oraz w maju i czerwcu 1941 r. Aresztowania odbywały się w nocy, a nawet córkę burmistrza Anielę Wróblewską wzięto z lekcji w szkole. Ojciec - Jan (?) Wróblewski (właściciel mająteczku w Dawidowiznie) zginął zasypany śniegiem na Syberii. Tam zmarła jego żona. Ich 16-letni syn Wincenty, traktorzysta, oskarżony o sabotaż skazany został na 9 lat więzienia zmarł w sowieckim więzieniu. Po wojnie do kraju wrócili jedynie dwie córki burmistrza.

Z Goniądza zesłano ponadto:

Bujnowskiego Ignacego z ul. Dolistowskiej,

Jaskowskich z ul. Dolistowskiej,

Jaskowskich z Guzów,

Pelszyńskiego Józefa wraz z rodziną (żona i 2 synów - Albina i Jerzego) z ul. Rybackiej

Sobolewskiego, przedwojennego komendanta policji państwowej w Goniądzu, wraz z rodziną (wraz z żoną, córką Jadwigą i synem),

Julian Sosnowski z Bednarki,

Kazimierz Szpinalski z ul. Dolistowskiej

Na katyńskiej liście poległych oficerów figuruje nazwisko Potockiego z goniądzkich Guzów.

Sowieci planowali wielką zsyłkę w czerwcu 1941 r., która miała na celu usunięcie Polaków, a zasiedlenie Rosjanami miasta i okolic. Sowieci usunęli ze szkoły wszystkich nauczycieli Polaków, których zastąpili sami nauczyciele Żydzi. Tragiczny los spotkał Kossowskiego, oficera rezerwy, nauczyciela, którego Sowieci zaprosili do Mińska w Nowy Rok na wystawę malarstwa. Zdecydował się, że pojedzie i już nigdy nie wrócił, a ślad po nim zaginął.³²²

Liczni mieszkańcy Goniądza i okolicznych wsi zostali przymusowo zrekrutowani do Armii Czerwonej. Przede wszystkim do wojska powołano cały rocznik 1918. Wśród rekrutów byli Biernacki, Kulikowski z Białosukien, Leopold Zieliński i Kazimierz Sobolewski, który wcielony do artylerii, dzięki zasymulowaniu choroby oczu zwolniony z wojska wrócił do Goniądza, lecz został zastrzelony 26 czerwca 1941 r.

1 IV 1941 w Downarach aresztowano 6 osób: Wiktora Waśniewskiego, Stanisława Szczepańskiego, Władysława Gabrelewicza, Józefa Radomskiego (przed 1939 r. wojskowy z KOP), Piotra Janczewskiego (rolnik) i Kazimierza Żakowicza. Wpiero przewieziono ich do Knyszyna, a później do Białegostoku. Z więzienia uwolniła ich ludność miasta Białegostoku, która wylała bramę więzienną.³²³

Później losy części wywiezionych i osadzonych w łagrach złączyły się z Armią Andersa. Przykładem był Henryk Butwiłowski z Downar, który uczestniczył m. in. w walkach pod Monte Cassino. Do kraju już nie wrócił, a zmarł po II wojnie w Anglii. Wacław Drozdowski latał w Dywizjonie 302 i 303. Walczył nad Normandią i Niemcami.³²⁴

³²² Później miał zginąć w Kuropatach. Wspomnienia Wiktora Waśniewskiego z Downar, ur. 1918 r.

³²³ Spisana relacja z tych wydarzeń, autorstwa Wiktora Waśniewskiego znajduje się w posiadaniu Tomasza Strzembosza w Warszawie.

³²⁴ Wspomnienia Wiktora Waśniewskiego z Downar, ur. 1918 r.

26. Kościół parafialny drewniany z 1779 r. w Goniądzu. Widok na prezbiterium i nawę. Stan z 1915 r., po zniszczeniu w wyniku działań frontowych.

Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.

27. Kościół w Goniądzu na widokówce z ok. 1943 r.

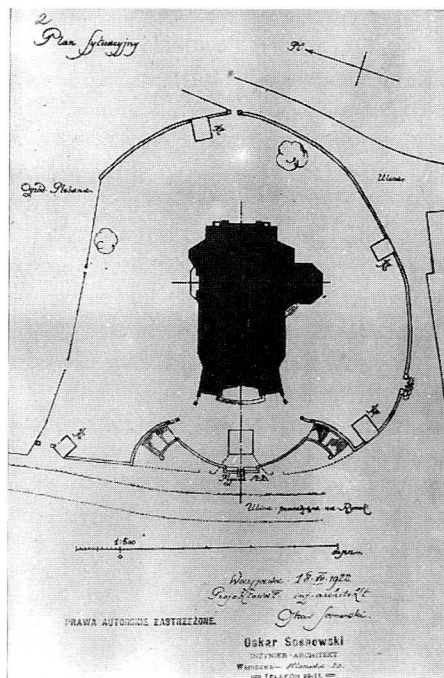
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.

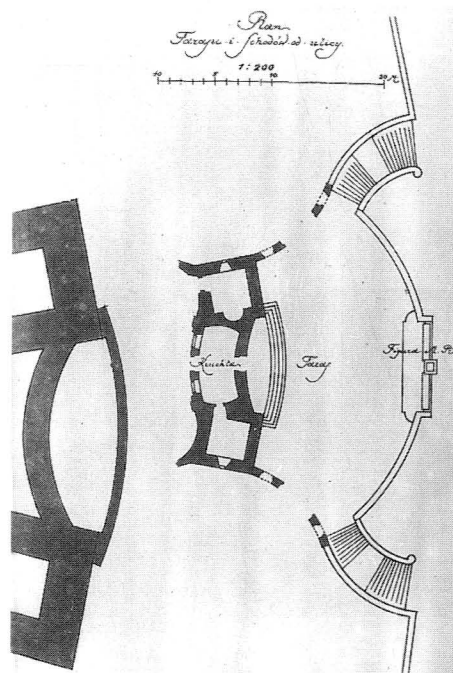
28. Kartka pamiątkowa jubileuszu 50-lecia kapłaństwa (1905-1955) ks. prałata Adama Abramowicza probuszcza i budowniczego kościoła w Goniądzu.

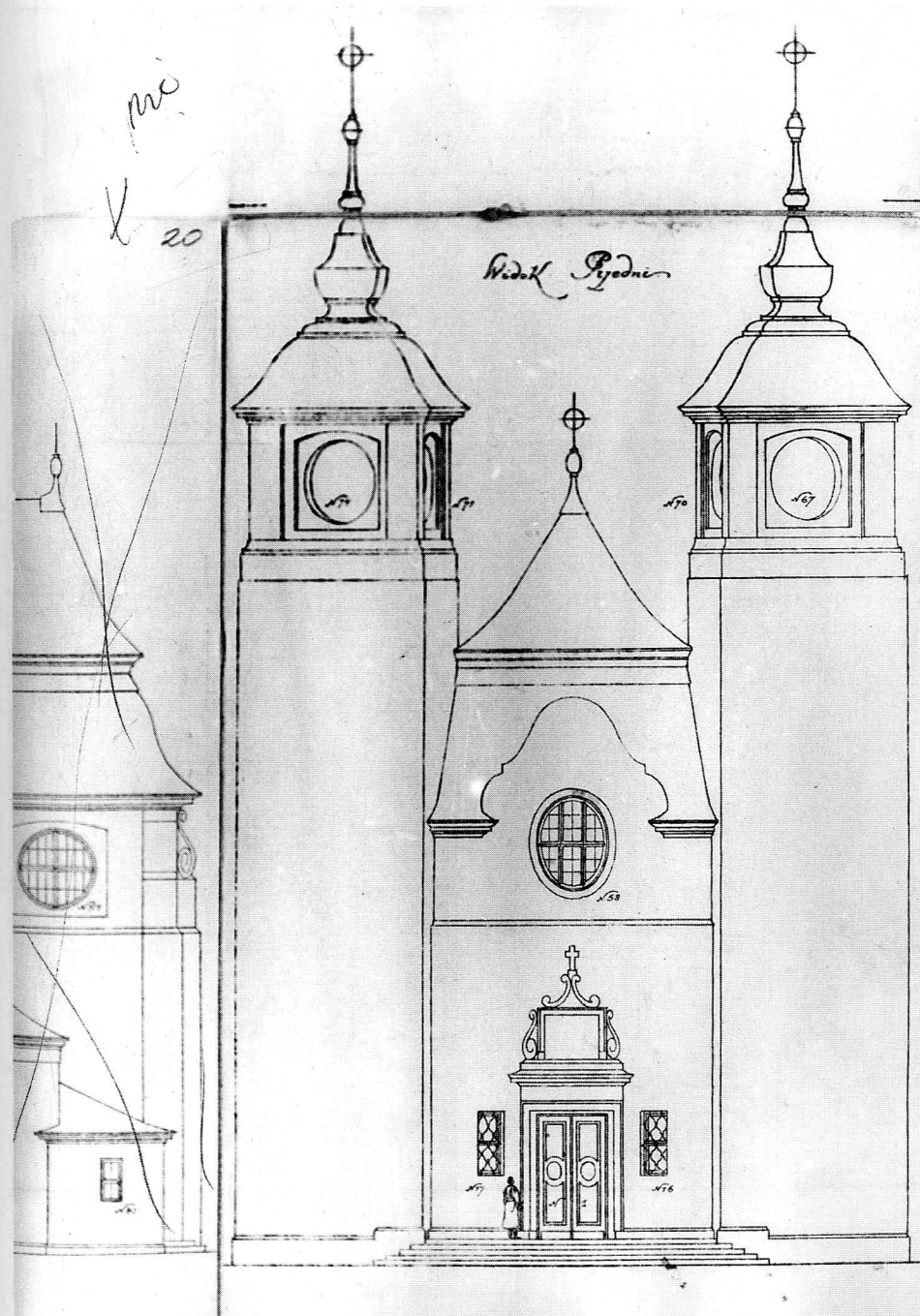
29. Telegram ks. A. Abramowicza do Kurii Metropolitalnej w Wilnie z 24 lutego 1922 r. dotyczący zatwierdzenia przez bpa J. Matulewicza planów budowy kościoła w Goniądzu.
CPHAL, Wilno, F. 604, op. 1, nr 7803, k. 7.

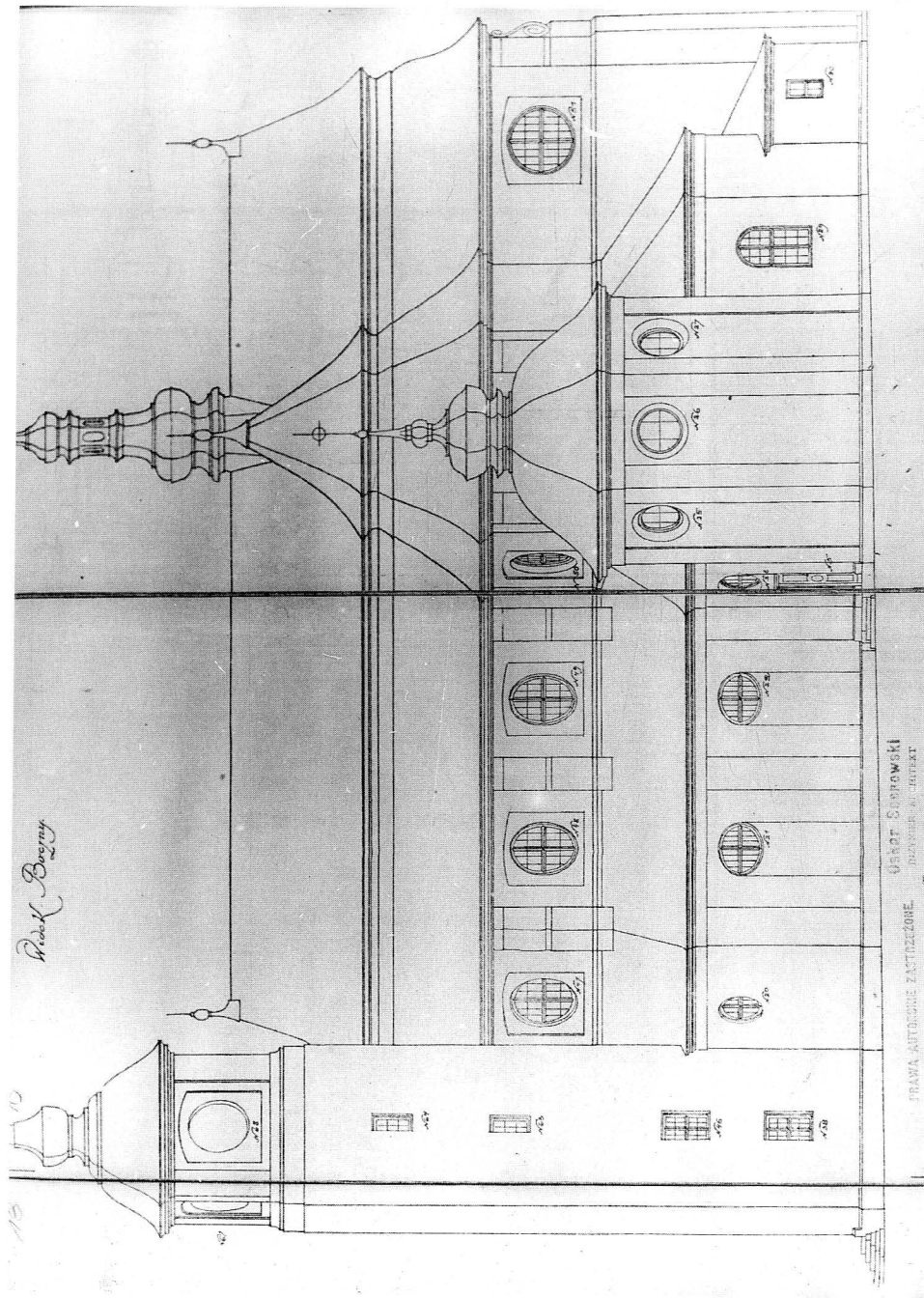
30. Plan sytuacyjny projektowanego przez inż. arch. Oskara Sosnowskiego kościoła parafialnego w Goniądzu z 1922 r.
AAN, MSW 1918,1939, nr 2574.

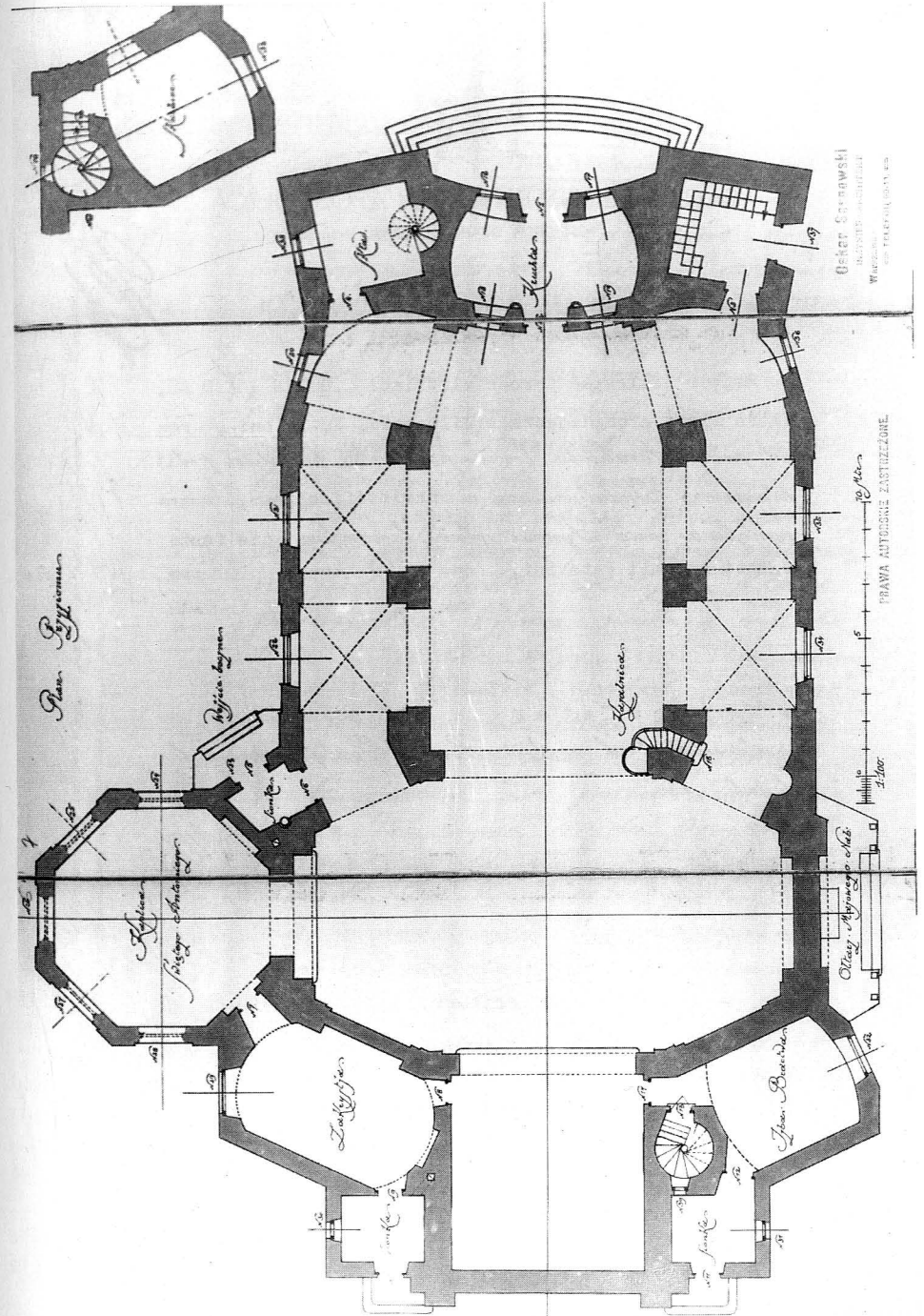
31. Plan tarasu i schodów od ulicy do kościoła parafialnego w Goniądzu, zgodnie z projektem O. Sosnowskiego z 1922 r.
AAN, MSW 1918,1939, nr 2574.

32. Widok przedni kościoła w Goniądzu na projekcie arch. inż. O. Sosnowskiego.
AAN, MSW 1918,1939, nr 2574.

33. Widok boczny kościoła goniądzkiego. Projekt z 1922 r.
AAN, MSW 1918,1939, nr 2574.

34. Rzut poziomy projektowanego przez O. Sosnowskiego kościoła par. w Goniądzu.
AAN, MSW 1918,1939, nr 2574.

SACRA POENITENTIARIA APOSTOLICA

OFFICIUM DE INDULGENTIIS

Beatissime Pater,

Rector ecclesiae parochialis loci G O N I A D Z A, intra fines archidioecesis Vilmensis, in Polonia, ad pedes Sanctitatis Vestrae provaluta, humiliter petit plenariam Indulgentiam, a christifidelibus, confectis ac sacra Synaxi relictis, luendam die festo sancti Antonii Patavini,

si praefatam ecclesiam visitaverint et ad mentem Summi Pontificis preces fuerint.

Et Deus, etc.

Die 10 octobris 1929.

Sacra Poenitentia Apostolica benigne annuit pro gratia iuxta preces ad septennium.

Contrariis quibuscumque non obstantibus.

P.R.

Handwritten signature

J. S. Cuyelis, Subst.

EPIS VATICANIS, MCMXXVIII

35. Bulla Stolicy Apostolskiej z 10 października 1929 r. nadająca kościołowi parafialnemu goniądzkiemu indulgencje w dniu odpustu św. Antoniego Padewskiego. CPHAL, Wilno, F. 604, op. 1, nr 7801.

MAJSTRAT MIASTA GONIADZA

Do Kurji Biskupiej

KORB DIECH 16-KWI 1923

Wszystko... Kala... Rada Miejska... 5 marca 1923... Magistat miasta Goniadza... zamienianiu placow parafialnych na plac miejski... Wobec tego, ze stary plac winnany zostal przez Rząd jako nie odpowiedni pod budowę szkoły, a plac parafialny byłby nadają się do tego i wobec tego, że w Goniadzu budowni szkolne zostały dotychczas nie zrujnowane przez działania wojenne w 1915 roku, Magistat m. Goniadza jest przekonany, że Kurja Biskupia wyda przychylną decyzję w tej sprawie... 24. 11. 29.

BURMISTRZ M. GONIADZA

Handwritten signature

Verte.

36. Rada Miejska czyniąc starania o budowę szkoły i zwraca 5 marca 1923 r. się do parafii goniądzkiej z propozycją zamiany placów ofiarując kościołowi plac koło kościoła z fundamentami po byłej szkole miejskiej i grunt gminny koło wsi Ołdaki, pragnąc pozyskać dla projektowanej budowy szkoły 2-morgowy plac przy drodze do Guzów. CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7806. k. 2.

37. Goniądz. Stara uliczka biegnąca z Nowego Rynku w stronę Biebrzy.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.

38. Goniądz. Stary Rynek. Przed 1939 r.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.

39. Goniądz. Ulica Kościelna. Przed 1939 r.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.

Niektórzy jednak mieszkańcy Goniądza kolaborowali z sowieckim okupantem. Byli to przede wszystkim Żydzi. Spośród Polaków zwracają uwagę osoby deputowanych na plebiscyt w sprawie przyłączenia do Zachodniej Białorusi: Antoni Nowik, Jaskowska z domu Wróblewska (żona Zygmunta Jaskowskiego), Klicki z ul. Dolistowskiej. W sowieckiej milicji znaleźli się miejscowi Żydzi, ale również Polak Stanisław Kulesza.

Pierwszym deputowanym za władzy sowieckiej był Żyd Feldman

26 czerwca 1941 r. uciekający z Goniądza Sowietci rozstrzelali Kazimierza Sobolewskiego, niesłusznie oskarżając go o rabowanie mienia państwowego oraz dwóch braci Ołędzkich - Leona i Jerzego, którzy prosili o darowanie życia pierwszemu.³²⁵

Okupacja niemiecka 1941–1944 r.

Wkraczające w czerwcu 1941 r. wojska niemieckie zamordowały 116 mieszkańców Goniądza, głównie Żydów.³²⁶ Rok później Niemcy spalili żydowską bożnicę.

Okupanci dokonali licznych aresztowań osób podejrzanych o działalność podziemną, m. in. rodzina Drozdowskich niemal w całości została rozstrzelana w podbiałostockiej Grabówce. Niemcy aresztowali dwóch mieszkańców ul. Rybackiej (dziś Demokratyczna), pełniących obowiązki wartowników przy promie przez rzekę, którzy udali się do domów na obiad: Antoniego Sobolewskiego i Jana Niemołkę. Osadzono ich w obozie karnym w Knyszynie. Za ucieczkę jednego z więźniów zostali rozstrzelani przed kościołem w Tykocinie.

Liczni mieszkańcy wywiezieni zostali na roboty przymusowe. Byli wśród nich: Alfons Sobolewski, Mikołaj Zub, Mieczysław Gadomski, Stanisław Dziekoński, Kalinowska, Czajkowska, Wojciech Doliński, Felicja Dolińska, Lucyna Zielińska, Zofia Kalińczuk, Zofia Dziekońska, Maria Biernacka, Helena z Popowskich Biernacka, Antoni Biernacki, Henryk Popowski

Zdarzali się też tacy mieszkańcy Goniądza, jak niejaki Zajkowski, przedwojenny sierżant IX Pułku Strzelców Konnych z Grajewa, za Niemców funkcyjny w obozie karnym w Knyszynie. Wspominane są bestialskie akty podpalenia przez niego głów zawieszonych więźniów. Nie był on rodowitym goniądzaninem, ale przybył przed wojną i aktywnie uczestniczył w działalności organizacji "Strzelca".³²⁶

Mieszkańcy Goniądza wspominają żandarmów niemieckich, rekrutujących się przede wszystkim z Mazurów: Bobek, Firlus, Gogol, Rymarczyk, Ostapkowicz, Olczyk, później po wojnie sądzonych. Spośród nich Bobek i Ostapkowicz wyreklamowani zostali przez społeczeństwo goniądzkie, które pamiętało, że ostrzegali oni ludność przed aresztowaniami i współpracowali z polskim podziemiem.³²⁷

Tragiczne losy spotkały Żydów mieszkańców Goniądza, wywiezionych do białostockiego getta, którzy następnie zginęli w Treblince i innych pbozach zagłady. Niektórzy ukrywali się w okolicznych lasach i zagrodach chłopskich.³²⁸

³²⁵ Wspomnienia Alfonsa Sobolewskiego, ur. 1923 r.

³²⁶ Tablica na kamieniu pamiątkowym na Nowym Rynku w Goniądzu.

³²⁷ Informacje mieszkańców Goniądza.

³²⁸ Dwie Żydówki z Goniądza - Fela i Gelerka, matka z córką przez dłuższy czas ukrywały się w okolicach Kramkówki. Później jednak ujęte zostały zawieziona na posterunek żandarmerii do Goniądza. Informacje Wiktora Waśniewskiego z Downar, ur. 1918 r.

Goniądz przez 5 miesięcy 10 sierpnia – 12 stycznia 1944 r. znajdował się na linii frontu. Miasto zostało zniszczone w 66 %.³²⁹

Po II wojnie światowej

Pierwszym powojennym burmistrzem goniądzkim był Jan Doliński. Później funkcję tę pełnił Ksawery Dworzański. Wraz ze zmianą struktury władzy terenowej przewodniczącymi Miejskiej Rady Narodowej byli: Sawicki, Henryk Masłowski, Roman Kuc, Felicjan Adasiewicz, Kazimierz Pelszyński, Ksawery Dacewicz, Antoni Markowski, Stanisław Grabowski, Czarnecki. Później naczelnikami miasta gminy byli: Dąbrowski, Jurawicz, ostatnim naczelnikiem był Adam Grabowski. W nowej demokratycznej Polsce w drodze wyborów wyłoniono dwóch burmistrzów: Zdzisława Studniarka i Jerzego Ryszkowskiego.

Młodzież goniądzka wychowana na ideałach patriotycznych nie chciała pogodzić się z komunistycznymi porządkami, które nowa władza zaprowadziła w Polsce. Bardzo aktywnie coraz to nowe grupy młodzieży podejmowały walkę. Po wojnie działały tam trzy grupy młodzieżowe.

Pierwszą z nich było antykomunistyczne ugrupowanie ORZEŁ, którego działaczami byli: Jan Klukowski i Antoni Wojtkielewicz z Goniądza. Poza nimi działały tam 3 inne osoby spoza miasta. Po wykryciu działalności tego ugrupowania skazani zostali na 2 lata więzienia, po odbyciu tej kary wcieleni zostali na 2 lata do służby w kopalni. (Również w kopalni w Chrzanowie odbywał służbę wojskową inny goniądzanin Tadeusz Zajkowski.)

Drugim ugrupowaniem był stowarzyszenie ORZEŁ Białe kierowane przez Tadeusza Waśniewskiego. Również to ugrupowanie miało antykomunistyczny charakter. Uczestnicy wykradali dokumenty z komitetu miejskiego partii w Goniądzu, za co zostali skazani na mocy 5-letnich wyroków: Tadeusz Waśniewski, Zdzisław Szwarec, Kazimierz Karłowski, Eugeniusz Śliwiński. W więzieniach przebywali 3 lata. Po Polskim Październiku 1956 r. zostali zwolnieni. Inni skazani w tym procesie, z mniejszymi wyrokami to: Libert Potocki, Edmund Skubicki, Jerzy Marczak, Teresa Pelszyńska, Wróblewska i Halina Wilczewska.

Trzecim stowarzyszeniem było ugrupowanie ORLETA PODLASIA. Ta młodzieżowa organizacja zbrojna działała od 1948 do lipca 1952 r. Na jej czele stał: Jerzy Ryszkowski, a jego zastępcą był Tadeusz Bućko. Poza nimi w ugrupowaniu byli: Władysław Skubich, Stanisław Marczak, Antoni Dworzański, Jerzy Potocki, Tadeusz Wojewnik, Dionizy Sidorski. Również oni prowadzili działalność antykomunistyczną. Zbierali wszystkie materiały o działaczach komunistycznych. Broń i amunicja znajdowały się w zabudowaniach T. Bućki. O działalności młodocianych nikt z dorosłych, ani rodziców nie wiedział. Plan działań i skład osobowy znał tylko ks. kanonik Władysław Potocki, katecheta. Na jego ręce w nocy, w kościelnej kaplicy św. Antoniego młodzież po przystąpieniu do spowiedzi i komunii św. złożyła przysięgę. (Ks. Potocki był postacią symboliczną, rodowitym goniądzaninem, kanonikiem kapituły katedralnej wileńskiej, proboszczem w Nowej Wilejce, skąd musiał wyjechać, usunięty przez sowietów.)

W kwietniu 1951 r. na kradzieży maszyny do pisania, niezbędnej do prowadzenia działalności zostali rozpoznani i aresztowani T. Bućko i W. Skubich. Zachowali się zgodnie ze złożoną przysięgą nikogo nie wydając. Bućko prosił, aby ich odbito w czasie transportu do Białegostoku, dlatego przygotowano broń i wybrano stanowisko przy cmentarzu. Nad ranem dowódca J. Ryszkowski podczołgał się pod posterunek milicji, gdzie ich więziono i ustalił przy pomocy alfabetu Morse'a, że aresztowani nikogo w śledztwie nie wydali, że w dalszym ciągu będą twierdzili, że *skradzioną maszynę do pisania chcieli sprzedać na wino*. Zaniechano więc pułapki i odbicia więźniów. UB nie wierzyło w podawane tłumaczenia, przesłuchiwanym wybito zęby. Potrafili wytrwać. Wówczas skazano ich za kradzież na 1 rok więzienia.

Wśród najbardziej oddanych bojowników Polski Podziemnej po II wojnie był goniądzanin Dionizy Sosnowski. Opuścił on rodzinne miasto zamieszkał w Białymstoku (przy ul. Staszica), a potem w Warszawie, pozostając w kontakcie z dowódcą ORŁĄT PODLASIA - J. Ryszkowskim. Zwerbowany do Szkoły Wywiadu Amerykańskiego przedostał się do Niemiec, gdzie został przeszkolony. Ok. 1952 r. w czasie zrzutu spadochronowego pod Szczecinem, wskutek zdrady został ujęty. Jego (i kolegów) proces był szeroko nagłośniony przez komunistyczną propagandę, przede wszystkim Polską Kronikę Filmową oraz okružającą kraj wystawą „Oto Ameryka”. Osądzono go na karę śmierci, którą wykonano na Rakowieckiej w Warszawie.³²⁹

Po skazaniu na karę śmierci i wykonaniu wyroku „Dyzka” ORLETA uznali, że tracano łączność z działalnością ogólnopolską i na zebraniu podjęto wspólną decyzję o zawieszeniu działalności.

³²⁹ E. Bakun, A. Barwijnuk, A. Szyzkowska, *Województwo białostockie*, Białystok 1958, s. 104.

³³⁰ Wspomnienia Jerzego Ryszkowskiego z Goniądza.

KALENDARIUM DZIEJÓW GONIĄDZA

1345–1370 r.

Ziemia wiska należy do króla Kazimierza Wielkiego.¹

27 grudnia 1355 r.

W latach 1345–1370 Ziemowit książę mazowiecki, czerski bierze od Kazimierza Wielkiego króla polskiego ziemię zakroczymską i wiską na 3 lata.²

14 sierpnia 1358 r. Grodno

Pierwsza wzmianka pisana o Goniądzu – stolicy powiatu należącego do ziemi wiskiej. Kiejstut książę litewski zatwierdza ugodę zawartą za zgodą swoich braci: Olgerda, najwyższego księcia litewskiego, Jawnuty, Koriata, Jerzego i innych, z Ziemowitem Trojdenowiczem, księciem mazowieckim, dotyczącą granicy między litewską ziemią grodzieńską, a należącą do księcia mazowieckiego ziemią wiską i powiatem goniądzkim. Ustalona granica zaczyna się w miejscu zwanym Kamienny Bród, ciągnie się do Rajgrodu, stąd idzie rzeką Nettą do Biebrzy, do Targowiska (dziś Dolistowo Stare), w górę rzeki Biebrzy do ujścia Brzozówki, tą rzeką aż do jej źródeł, później wzdłuż dopływu Supraśli – rzeką Czarną, kolejno Supraślą aż do Popielowego Siedliska (dziś Złotoria) do Narwi. Wytyczona limes stanowi granicę powiatu goniądzkiego.³

2 grudnia 1382 r. Brodnica (Strosberg)

Ziemowit IV książę mazowiecki z bratem swoim Januszem I zastawia Zakonowi Krzyżackiemu zamek Wiznę z przynależnościami.⁴

12 października 1398 wyspa Salin

Traktat litewsko-krzyżacki. Książę Witold zastrzega sobie prawo połowów zwierzyny za ówczesną granicą krzyżacko-litewską, nad rzekami Szeszupą i Biebrzą, zezwalając także wielkiemu mistrzowi na wolne polowanie w puszczy nadgranicznej.⁵

15 stycznia 1399 r. Malbork

Ziemowit IV książę płocki wykupuje zastawione Zakonowi Krzyżackiemu Zawkrze, Płońsk i Wiznę. Brakującą mu do spłaty sumę, wraz z dawną zabezpieczoną zastawem Wizny.⁶

30 grudnia 1401 r. Błonie

Ziemowit IV książę płocki zastawia swemu bratu Januszowi I księciu czerskiemu ziemię wiską wraz z powiatem goniądzkim.⁷

1414 r.

Witold wielki książę litewski płynie rzeką Biebrzą na spotkanie z Władysławem Jagiełłą.⁸

¹ A. Wolf, *Ziemia łomżyńska w średniowieczu*, Łomża 1988, s. 11.

² AGAD, Zb. dok. perg., nr 20.

³ *Iura Masoviae ...*, nr 16, s. 19–20; AGAD, Kopicjana, nr 64, s. 87–95.

⁴ *Iura Masoviae ...* t. I, nr 26, s. 37–39.

⁵ *Codex epistolaris Vitoldi ...*, nr 187, s. 55; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim do połowy XVI wieku*, „Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego”, t. I, Warszawa 1975, s. 9–252.

⁶ *Iura Masoviae ...* t. I, nr 51, s. 75–76.

⁷ *Iura Masoviae ...* t. I, nr 56, s. 87–89.

⁸ *Codex Epistolaris Vitoldi...*, nr 578 i 579.

ok. 1417 r.

Witold włk. ks. litewski wspólnie z Władysławem Jagiełłą królem polskim polują w okolicach Goniądza.⁹

1421 r.

W księgach ławniczych toruńskich (*Liber scabinorum Veteris Civitatis Thorunensis*) odnotowana jest transakcja handlowa z kupcem goniądzkim.¹⁰

1425 r.

Witold włk. ks. litewski wspólnie z Władysławem Jagiełłą polują w okolicach Goniądza.

1430 r.

Wzmiankowany jest kupiec Klemens z Goniądza.¹¹

przed 27 października 1430 r.

Witold wielki książę litewski funduje i uposaża kościół parafialny w Goniądzu.¹²

1432 r.

Świdrygiełło włk. ks. litewski w Goniądzu chce spotkać się z włk. mistrzem Zakonu Krzyżackiego.

1436 r.

Nadanie księcia mazowieckiego wymienia trakt drożny biegnący z Wizny do Goniądza.¹³

1444 in Dybli locoque nostrare venationum

Władysław I książę mazowiecki bawiąc na polowaniu w Puszczy Dybła nadaje swemu ziemianinowi, wiernemu księciu, Jakubowi Baranowi dziedzicowi na Gumowie 10 łanów ziemi miary chełmińskiej położone w ziemi wiskiej, nad jeziorem Żarnowo, naprzeciw Goniądza. Nadanie ma służyć założeniu wsi zwanej Żarnowo, obejmuje jezioro Żarnowo i 4 inne jeziora. Granica nadania biegnie od *Przystani Goniądzkiej drogą* przez pustkowie, aż do rzeczki zwanej *Łabędzia Struga*, obok Okrasów, nad jeziorem Żarnowo i rzeką Biebrzą. Dziedzic obowiązany jest dostarczać księciu wieczyście 10 kop groszy.¹⁴

⁹ *Codex Epistolaris Vitoldi* ...

¹⁰ Wypisy źródłowe Zbigniewa Romaniuka z Brańska.

¹¹ *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV i XVI wieku*, t. 3, wyd. A. Włodarski, Warszawa 1930, nr 12–14, s. 622.

¹² O fundacji witoldowej kościoła parafialnego w Goniądzu wzmiankuje *Depositio testium ipsiusque plebanis in Goniądz super literis foundationis ecclesiae in ibidem*. z października 1536 r. Świadczył m.in. ks. Marek prepozyt kościoła szpitalnego św. Ducha, liczący lat ok. 70, od 15 lat w Goniądzu który stwierdził że nie widział dokumentu fundacji kościoła w Goniądzu, ale słyszał, że był fundowany przez wielkiego księcia Witolda, miejscowa zaś opinia jest, że kościół powstał za czasów jeszcze mazowieckich, gdy namiestnikiem był niejaki Bilicza. Tradycja ta znalazła swoje odzwierciedlenie w falsyfikatach rzekomo wystawionych przez Aleksandra Jagiellończyka w 1484, 1500 lub 1504 r., a także Mikołaja Radziwiłła 1484: *ecclesiam parochialem in oppido nostro Goniądz in honorem Assumptionis Beatissimae Virginis Mariae, sancti Joannis Baptistae et Agnetis sanctae virginis patronorum, per praeclarum et illustrem principem dominum Vitoldum piae memoriae, avum nostrum, magnum ducem Lituaniae, praedecessorem nostrum erectam, fundatam et aedificatam...* Por. *Kodeks dyplomatyczny Diecezji i Katedry Wileńskiej 1387–1507*, t. I, wyd. J. Fijałek i W. Semkowicz, t. I Kraków 1932–1948, nr 114, s. 140; *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lituaniae 1386–1430*, wyd. J. Ochmański, Warszawa–Poznań 1986, nr 47, s. 53–54.

¹³ AGAD, Kapicjana, nr 1, nr 354, s. 290; AGAD, *Metryka Koronna*, nr 335, k. 83v.

¹⁴ AGAD, *Metryka Koronna*, nr 6, k. 22; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, wyd. T. Wierzbowski, t. IV Warszawa, nr 6737 i 18 996; I. Kapica-Milewski, *Herbarz polski podług Niesieckiego*, t. I, Kraków 1870, s. 480.15 J. Starostawski, *Wokół Osowca*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 6(15), 1995, s. 1.

1444 r.

Paweł Okrasa osiada na puszczańskich włókach, obok wsi Budne, na przeciw Goniądza, u przeprawy w Baranym Brodzie, którą prowadzi droga z Mazowsza na Podlasie.¹⁵

1453 r. *Parczew*

Na Zjeździe w Parczewie posłowie mazowieccy upominają się u króla Kazimierza Jagiellończyka o zajęte przez Litwinów powiaty Goniądz i Tykocin. Król daje im surową odpowiedź, za co gani monarchę kardynał Zbigniew Oleśnicki.¹⁶

1459 r.

Jan Rytwiański starosta sandomierski domaga się od Kazimierza Jagiellończyka zwrotu dla Mazowsza Goniądza i Węgrowa.¹⁷

10 luty 1464 r.

Występuje w źródłach proboszcz parafii w Goniądzu, pobożny Maciej.¹⁸

13 luty 1464 r.

Występuje w źródłach proboszcz parafii w Goniądzu, pobożny Mikołaj (sic).¹⁹

rzekomo 1473 r.

Falsyfikat dotyczący sprzedaży przez księcia Kazimierza Mikołajowi Świdrowi marszałkowi (!) aż 167 włók pod Goniądzem nad Biebrzą po zbiegłym Dobiesławie Okrasie obok Żarnowa, z prawem założenia karczny w miejscu zwanym Mościska.²⁰

rzekomo 14 kwietnia 1484 Wilno

Falsyfikat. Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński, kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego pan i dziedzic na Goniądzu kościółowi parafialnemu w mieście swoim Goniądzu pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, św. Jana Chrzciciela i św. Agnieszki panny, założonemu przez dziada swego Witolda wielkiego księcia litewskiego, po zamianowaniu rządcą tegoż księdza Marcina, za twierdza uposażenie i szczegółowo je określa, a mianowicie wieś Krzeczkowo z dokładnym wyznaczeniem jej granic, jako też wszelakie dziesięciny i opłaty w mieście i w całej parafii, ponadto nadaje wspomnianemu rządcy tegoż kościoła i następcom jego cztery danie miodu z dystryktu goniądzkiego.²¹⁻²²

¹⁵ J. Długosz, *Dziejów Polskich* ..., t. V, ks. XII, s. 127.

¹⁶ J. Długosz, *Dziejów Polskich* ..., t. V, ks. XII, s. 274.

¹⁸ *Honorabilis Mathias rector ecclesie parochialis in Goniądz produxit xitationem contra discretum Martinum rectorem ecclesie parochialis in Jedwabne*. AD Płock, Acta Episcopalia 1, s. 269–270.

¹⁹ *Honorabilis Nicolaus rector ecclesie parochialis in Gonyondz constituit procuratores...* AD Płock, Acta Episcopalia 1, s. 271.

²⁰ AGAD, Kapicjana, nr 63.

²¹ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 46v–47, 58v–59v, 70–71. Do listy świadków znanych z falsyfikatu przypisywanego Aleksandrowi Jagiellończykowi dodano: Joannes Zawisza episcopus Vilmensis. Manu propria, locus sigilli. Ten biskup zmarł w 1661 r.–por. K. Łozia-Czarnecki, *Herbarz polski podług Niesieckiego*, t. I, Gniezno 1875–1881, s. 135.

²² Wydawcy drukiem w 1939 r. pisali: *Dokument ten jakkolwiek stanowi ważne historyczne źródło dla poznania początków parafii, a zwłaszcza jej uposażenia, jest nieautentyczny. Świadczą przeciwko niemu, poza późniejszym przekazem jego tekstu, bo dopiero z w. XVII, zbyt drobniogłowe oznaczenie uposażenia kościoła, a w szczególności jego plebana, czego nie zawierały akty określające uposażenie z tego okresu, wystawione przez wielkiego księcia, niedbata, a nawet niegramatyczna redakcja (m.in. brak orzeczenia w pierwszej połowie dokumentu) a także fałszywa datacja na rok 1484. W tym roku przywilej ten nie mógł być wystawiony, gdyż Aleksander nie był jeszcze wielkim księciem litewskim*. Por. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. I, z. 2, nr 400, s. 469. Zob. Aneks nr 1.

rzekomo, 14 kwietnia 1493 r. Wilno

Taką datę falsyfikatu uposażeniowego kościoła parafialnego w Goniądzu przyjęli ks. Jan Fijałek i Władysław Semkowicz, wydawcy *Kodeksu dyplomatycznego katedry i diecezji wileńskiej*.²³

XV wiek

Miasto Goniądz bierze udział w spławie drzewa Wisłą do Gdańska.²⁴

rzekomo 26 maja 1500 r. Grodno²⁵

Falsyfikat. Aleksander wielki książę litewski wyznaczył kościołowi parafialnemu w Goniądzu pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, św. Jana Chrzciciela i św. Agnieszki, założonemu przez wielkiego księcia litewskiego Witolda, przełożonego w osobie Erazma Ciołka z diecezji krakowskiej. Zatwierdził jako uposażenie kościoła wieś Krzeczkowo ze wszystkimi korzyściami i dochodami, i dokładnie określił jej granice. Przyznał kościołowi dziesięcinę snopową z dóbr książęcych i dóbr ziemskich, leżących w parafii goniądzkiej. Mieszczan, szlachtę i chłopów miało obowiązywać meszne w wysokości 5 gr z łana, płacone na św. Marcina. Mieszczanie z domów i placów mieli płacić co roku po 4 gr²⁶

18 września 1501 r.

Aleksander król-elekt polski i wielki książę litewski, pragnąc zaradzić brakowi księży na Litwie nie znających język litewski, aby wiara Chrystusowa mogła w niej wzrastać i rozszerzać się, odstępując biskupowi wileńskiemu Wojciechowi (Taborowi) w jego diecezji na czas jego rządów pełne swoje prawo patronatu i prezenty 28 kościołów parafialnych, m.in. w Goniądzu, Dolistowie i Trzeciannym, żeby kiedy zawakują, sam biskup mógł prezentować na nie księży zdolnych.²⁷

11 kwietnia 1504 r. in Gonyadz

Stanisław Szpak wraz z żoną Zofią adoptuje Mikołaja Mikołajewicza podczaszego Wlk. Ks. Litewskiego, starostę bielskiego. Przekazuje mu swoją posiadłość i swój majątek ruchomy i nieruchomy, czyniąc Radziwiłła swym spadkobiercą.²⁸

rzekomo 14 kwietnia 1504 r. Wilno

Aleksander wielki książę litewski wyznaczył kościołowi parafialnemu w Goniądzu pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, św. Jana Chrzciciela i św. Agnieszki, założonemu przez wielkiego księcia litewskiego Witolda, przełożonego w osobie Marcina. Zatwierdził jako uposażenie kościoła wieś Krzeczkowo ze wszystkimi korzyściami i dochodami, i dokładnie określił jej granice. Przyznał kościołowi dziesięcinę snopową z dóbr książęcych i dóbr ziemskich, leżących w parafii goniądzkiej. Mieszczan, szlachtę i chłopów miało obowiązywać meszne w wysokości 5 gr z łana, płacone na św. Marcina. Mieszczanie z domów i placów mieli płacić co roku po 4 gr, a mieszczanie Okolni dawać mieli dziesięcinę snopową. Chłopi z całej parafii (Rusini i Litwini) mieli dawać

²³ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. I, z. 2, nr 400, s. 459–461. Zob. Aneks, nr 1.

²⁴ T. Hirsch, *Danzigs Handels- und Gewerbeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Danzig 1858, s. 175–6.

²⁵ Od 14 kwietnia do 4 czerwca 1500 r. Aleksander Jagiellończyk przebywał w Wilnie. Por. M. Neuman, *Itinerarium Aleksandra Jagiellończyka wielkiego księcia litewskiego, króla polskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Historia, z. 11”, Poznań 1971, s. 128.

²⁶ Nie poświadczona kopia z I poł. XVI w. (ok. 1536 r. ?) zaopatrzona w adnotację: *Extractus ex libro beneficiorum Wilne – AP Białystok, Kamera, nr 2855 (bez foliacji)*.

²⁷ Kopia dokumentu przed 1939 r. znajdowała się w Archiwum Kurii Wileńskiej, Liber I.2, k. CXV–CXVI. Tekst opublikowano w: Ks. J. Fijałek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę*, „Polska i Litwa w dziejowym stosunku”. Kraków 1914, s. 267–278; *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, nr 507, s. 616–617.

²⁸ BAN Wilno, F. 1–37 (oryginał pergaminowy); *Opisanie rukopisnago otdieljenja Wilenskoj Publicznoj biblioteki*, t. I. Wilno 1895, nr 37, s. 3; R. Jąs, *Pergamentu katalogas*, Vilnius 1980, nr 151, s. 67. E. Rykaczewski, *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum... in Archivo Regni in Arce Cracoviensi continentur...*, Lutetiae Parisiorum 1862, s. 361.

po 4 gr litewskie, a komornicy po 1 gr. Przełożony kościoła otrzymał 4 rączki miodu, które wydzielać miał mu hajewnik goniądzki.²⁹

25 września 1504 r. Kraków

Król Aleksander Jagiellończyk zatwierdził akt adopcji Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła, podczaszego litewskiego i starosty bielskiego przez Stanisława i Zofię Szpaków, bezdzielne małżeństwo z powiatu goniądzkiego. Obiecał, iż po śmierci adoptujących pozostawi Mikołaja w ich dobrach, któreby na mocy prawa dewolucji miały przejść na własność królewską, nadał mu też las i opisał granice.³⁰

luty 1505 r., Sejm w Brześciu Litewskim

Aleksander Jagiellończyk król polski nadał kniaziewi Michałowi Glińskiemu starostwo bielskie oraz dziedziczne posiadanie włości Turów na Polesiu i Goniądz z Rajgrodem na Podlasiu.³¹

1506 r.

W jednym z dokumentów stwierdzono: ... w ziemi wżnieńskiej, blisko miasta Goniądz...³²

1508 r.

Zygmunt I król polski dokonał konfiskaty m.in. dóbr goniądzkich należących do zbiegłego do Moskwy kniazia Michała Glińskiego.

14 i 28 kwietnia 1508 r. Kraków

Namiestnikiem goniądzkim, rajgrodzkim i słonimskim jest Jan Mikołajewicz Radziwiłłowicz marszałek wielkoksiążęcy.³³

5 stycznia 1509 r.

Król Zygmunt I nadaje Mikołajowi Radziwiłłowi wojewodzie trockiemu dobra i *oppidum Gonyancz et Rayhrod* pozostałe po Michale Glińskim.³⁴ Wzmianka o tym w transumpcie biskupa krakowskiego Piotra z 16.VI. 1529 r. (z datą 2.I.1509 r.).³⁵

1509 r.

Wójt przedmiejski, okolny posiada 2 włóki ziemi. W czasie wojny obowiązany był służyć służbę ziemską sam wraz z pacholkiem w zbroi i na dobrym koniu.³⁶ 11 przedmieść goniądzkich to: Białosuknie, Boguchwały, Downary, Jaški, Kosioriki, Łupichy, Puszarze, Pyzy, Owieczki, Zyberty, Żodzcie.

20 kwietnia 1511 r. Goniądz

Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł wojewoda wileński i Wlk. Ks. Litewskiego kanclerz na cześć NMP, św. Anny, św. Mikołaja i św. Leonarda wyznawców we wsi radziwiłłowskiej Kalinówka nowo zbudował kościół.³⁷

4 maja 1511 r. Goniądz

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński zbudował na Zamku Goniądzkim kaplicę p.w. Trójcy, Bożej Rodzicielki Maryi i Świętych. Kapłana przy tej świątyni uposaża w 2 włóki we wsi Szpakowo, wraz z mieszkającymi tam chłopami (wsi należącej wówczas do Węgrowskich). Ponadto miał

²⁹ Zob. aneks, nr 1.

³⁰ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk Kraków, dokument pergaminowy 88.

³¹ W. Pocięcha, *Michał Gliński*. „Polski Słownik Biograficzny” (dalej w skrócie: PSB), t. 8. Wrocław–Kraków–Warszawa 1959, s. 66.

³² AGAD. Zb. dok. perg., nr 975.

³³ *Lietuvos Metrika. Knyga [zapisów]* Nr. 8 (1499–1514, Vilnius 1995, nr 308 i 309, s. 252–253; CGADA Moskwa, F. 389, op. 1, nr 8, k. 207.

³⁴ E. Rykaczewski, *Inventarium...privilegiorum...*, s. 361 (z datą: 5. I. 1509).

³⁵ BAN Wilno, F. 1–97 (oryginał pergaminowy; R. Jąs, nr 328, s. 131).

³⁶ W. Jarmolik, *Prawa miejskie Goniądza w XVI w.*, s. 5–7.

³⁷ MN Kraków. Bibl. Czartoryskich. rkps. IV. 1775, k. 88–89v.

on pobierać od mieszkańców miasta rocznie ogółem 7 dukatów w złocie lub monecie litewskiej oraz od okolicznej szlachty goniądzkiej dziesięcinę pieniężną w wysokości ogółem 33 gr. Od przedmieszczan goniądzkich miał otrzymywać 6 korców siodu, 8 korców mąki żytniej, 1 korzec mąki pszennej, a od bartników 4 rączki miodu. Kapłan miał obowiązek odprawić tygodniowo 4 msze św., z czego w kaplicy zamkowej 3. W niedzielę odprawiał miał obowiązek mszę św. w intencji zbawienia i pomyślności rodziny fundatora, w piątek wotywę o Męce Pańskiej, w sobotę wotywę o NMP. Czwartą mszę św. kapłan kaplicy zamkowej miał odprawiać w intencji zmarłych przodków z rodziny fundatora, a msza ta miała być sprawowana w wybrany przez kapłana dzień tygodnia w kościele parafialnym.³⁸

1511 r.

Król Zygmunt I przesłał Mikołajowi Mikołajewiczowi Radziwiłłowi wojewodzie wileńskiemu list z wyrokiem w sprawie Mikłasa Guby służebnika gospodarskiego z Wawrzyńcem Wołdakiem ziemianinem goniądzkim, w związku z zatraceniem przez ostatniego z nich przywilejów.³⁹

11 czerwca 1511 r. Brześć Litewski, sejm

Konstanty książę Ostrogski, Jan Sapieha wojewoda podlaski, Mikołaj Niemira Grzymalicz marszałek Wlk. Ks. Litewskiego i inni czynią sąd polubowny w sporze pomiędzy Mikołajem Radziwiłłem i Olbrachtem Gasztoldem.⁴⁰

25 września 1513 r.

Król Zygmunt I nadał Mikołajowi Radziwiłłowi dobra ziemskie Goniądz i Rajgród. Wzmianka w widymusie Krzysztofa Szydłowieckiego z 14 czerwca 1529 r.⁴¹

25 września 1513 r. Wilno

Król Zygmunt I oznajmia, że skarżyli się do króla ziemianie goniądzcy Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła wojewody wileńskiego, kanclerza, że trzyma ich w swojej władzy na mocy przywileju gospodarskiego.⁴²

23 lutego 1514 r. Wilno

Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł wojewoda wileński oznajmia, że miał spór przed gospodarzem i panami rad z Olbrachtem Marcinowiczem Gasztoldem wojewodą połockim, starostą bielskim o gwałty, główszczyznę, podpalenia i grabieże u swoich ludzi goniądzkich, które Olbracht poczynił z majątności swej Tykocin. Ale król wysłał do obu stron jednaczków – spośród panów rad i ci zaprowadzili spokój w tym sporze. Pragnąc mieszkać w dobrosąsiedzkiej zgodzie Radziwiłł z Gasztoldem uczynili porozumienie.⁴³

4 stycznia 1515 r.

Zygmunt I król Polski wieczyście nadał Mikołajowi Radziwiłłowi *oppidorum Gonyandz et Rayhrod* położone w ziemi bielskiej, wcześniej należące do Michała Glińskiego.⁴⁴ Przywilej przytoczony został w widymusie kanclerza wlk. koronnego Krzysztofa Szydłowieckiego z 1529 r.⁴⁵

³⁸ AA Białystok, Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje kaplicę św. Trójcy na Zamku Goniądzkim i uposaża przy niej kapłana, 1511 (oryginalny dokument pergaminowy); AGAD, Kapićjana, nr 55, s. 611–614 (w potwierdzeniu Zygmunta III w Warszawie 20 III 1618 r. – obłata w Ks. grodz. goniądzkich 25.V.1790).

³⁹ *Opisanie dokumentow i bumag chraniszczichsia w Moskowskom archiwie Ministerstwa justicii*, ks. 21, Moskwa 1915. (z powołaniem na Metrykę Litewską, Ks. zap. 9, k. 957v.).

⁴⁰ E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 362.

⁴¹ BAN Wilno, F. 1–54 (oryginal pergaminowy); R. Jąs, nr 327, s. 130–131; *Opisanie ...*, t. 1, nr 54, s. 5.

⁴² BAN Wilno, F. 1–54 (oryginal pergaminowy); R. Jąs, nr 200, s. 84–85.

⁴³ BAN Wilno, F. 1–55 (oryginal pergaminowy); R. Jąs, nr 202, s. 85–86; E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 362.

⁴⁴ E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 362.

⁴⁵ BAN Wilno, F. 1–102 (oryginal pergaminowy); *Opisanie...*, t. 3, nr 102, s. 9; R. Jąs, nr 327, s. 136.

1517 r.

Zygmunt I król polski nadał Radziwiłłom dobra Goniądz i Rajgród. Przywilej uwalniał Mikołaja Radziwiłła wojewodę wileńskiego, jego żonę i ich prawne potomstwo, wraz ze wszystkimi mieszkańcami dóbr Rajgrodu, Goniądza i Waniewa i wszystkich włości, które posiadają lub które nabędą, bez względu na stan tych mieszkańców od podległości sądom ziemskim, starostów, kasztelanów i wojewodów. Uwolnił ich od podlegania władzy wszelkich urzędników dworskich jak i ziemskich. Uwolnił od wszelkich opłat pieniężnych i naturalnych, wszelkich ciężarów i obowiązków. Zwalniał mieszkańców tych dóbr od służby wojskowej w powiatowych chorągwiach. Do posyłania zaś pocztów lub do płacenia wojennych podatków król miał ich wzywać osobiście lub przez hetmanów. Mogli być powoływani jedynie przed sąd króla lub komisarzy przez monarchę wyznaczonych.⁴⁶

25 lutego 1518 r. Augsburg

Maksymilia I cesarz daje Mikołajowi Radziwiłłowi wojewodzie wileńskiemu tytuł: *S.P.R. na Goniądz i Medelach*.⁴⁷

31 maja 1519 r.

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński, kanclerz Wlk. Ks. Litewskiego rozstrzyga skargę plebana z radziwiłłowskiej wsi Dolistowo ks. Stanisława Dąbrówki kanonika wileńskiego przeciwko szl. Mordaszowi dziedzicowi swoich dóbr własnych zwanych Brzozowa i ziem należących do wójtostwa w Zabelu i Jaćwieży należących do plebanii dolistowskiej. Świadcowali: Jan Radziwiłł syn Mikołaja, cześnik, Mikołaj Judziło Raczkowicz marszałek Wlk. Ks. Litewskiego, Stanisław Luppo pleban w Rajgrodzie, Stanisław Ryczycki pleban w Dobrzyniewie, Jakub Kamiński faktor w Goniądz, Stanisław Grzyb faktor radziwiłłowski w Daniszowie.⁴⁸

9 czerwca 1519 r.* in Gonyądz*

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński dziedzic w Goniądz kościołowi dobrzyniewskiemu w swych dobrach, w powiecie goniądzkim pw. Zwiastowania NMP, św. Józefa Oblubieńca, św. Marii Magdaleny nadaje uposażanie. Otrzymuje je obecny pleban w Dobrzyniewie ks. Stanisław Ryczycki z diecezji płockiej i jego następcy. Świadcami byli: Mikołaj Raczkowicz marszałek królewski w Wlk. Ks. Litewskim, Stanisław Dąbrówka kanonik wileński, pleban dolistowski, Jakub Kamiński faktor w Goniądz i marszałek radziwiłłowski.⁴⁹

16 czerwca 1519 r.* in Gonyądz*

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński dziedzic w *Gonyądz* oznajmił, że jeden z radziwiłłowskich ziemian szlachetny Jan Sławiński przedłożył przywilej Aleksandra wlk. ks. litewskiego zawierający nadanie temuż Janowi pewnej ziemi zwanej *Mykytinska* prosząc by Mikołaj Radziwiłł pozostawił go przy tym nadaniu i je potwierdził, co ten uczynił. Nadanie dotyczyło wsi Mikicin, Dzieciolowo i Dolistowo, nad rzekami Mikitinką i Brzozówką.⁵⁰

4 lipca 1519 r.* in Goniądz*

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński, kanclerz Wlk. Ks. Litewskiego dziedzic Goniądza i Rajgrodu nadaje uposażenie kościołowi parafialnemu pw. Narodzenia NMP w Rajgrodzie na ręce plebana rajgrodzkiego Stanisława Lupo, zatwierdzając dawne uposażenie tego kościoła w wiesi Międzylesie, w granicach szl. Wojciech Reszko, z drugiej Dałytrgio Pomian do Biel Włoszczan.

⁴⁶ Centralne Archiwum Akt Dawnych Rosji w Moskwie, Metryka Litewska, Księga zapisów nr 25: A. Jabłonowski Aleksander, *Podlasie*, cz. 2, s. 238–239; W. Lubawskij, *Litowski sejm*, s. 162, przypis 372.

⁴⁷ *Katalog rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, wyd. W. Kętrzyński, t. 1, nr 148, s. 220–221; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 460.

⁴⁸ MN Kraków, Bibl. Czartoryskich, nr IV. 1775, k. 112v.

⁴⁹ MN Kraków, Bibl. Czartoryskich, nr IV. 1775, k. 111v–113.

⁵⁰ BAN Wilno F. 1–64 (oryginal pergaminowy); R. Jąs, nr 231, s. 96.

Świadkowie: Stanisław Dąbrówka magister sztuk, kanonik wileński, pleban dolistowski, Maciej z Krajny magister sztuk i medycyny, Jan Iwachno starosta bielski, Jakub Kamieński starosta goniądzki, Mordas starosta rajgrodzki.⁵¹

1520 r.

Wzmiankowany jest proboszcz szpitalny św. Ducha Maciej Guzowski.⁵²

5 lipca 1520 r. Wilno

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński, kanclerz Wlk. Ks. Litewskiego dziedzic Goniądza i Rajgrodu buduje szpitalowi goniądzkiemu kościół pw św. Ducha. Marek ze Skrzyszewa przelożony szpitala i kościoła otrzymał jako coroczne uposażenie z dworu i wsi Szpakowo: 3 kopy monety litewskiej, 3 korce żyta, 2 korce siodu, 1 ćwierć grochu i 1 ćwierć bobu, wszystko według zwyczajowej miary goniądzkiej. W zamian miał odprawiać 3 msze tygodniowo.⁵³

2 lipca 1521 r. Szpakowo

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński, kanclerz Wlk. Ks. Litewskiego, dziedzic na Goniądzu i Rajgrodzie założył w Goniądzu i uposażył mansjonarię dla 6 kapłanów i 1 kleryka, pod wezwaniem NMP, w kaplicy zbudowanej z boku kościoła parafialnego. Fundacja miała być dziękczynnym wotum za pokonanie Moskali pod Orszą i Kropiwną *które ponoć sprawie Królowej Nieba przypisywał*.⁵⁴ Mansjonarze i kleryk zobowiązani zostali do codziennych, szczegółowo określonych nabożeństw, które powinni starać się spełniać osobiście. Kleryk powinien pomagać kapłanom w nabożeństwach oraz wykonywać usługi kościelne. Jako wynagrodzenie za śpiewy wójt goniądzki miał wypłacać kapłanom i klerykowi na Boże Narodzenie 40 kop gr litewskich z czynszu wybieranego w mieście Goniądzu. Wójt knyszynski pobierający z 84 włók kmiecych w Knyszynie po 5 gr od włóki powinien dawać mansjonarzom 7 kop i 25 gr na Narodzenie NMP, podobnie wójt z Długoleki pobierając po 5 gr z 84 włók kmiecych dawać ma mansjonarzom 7 kop i 25 gr na Narodzenie NMP. Z otrzymanych pieniędzy każdemu kapłanowi należy się 8 kop i 10 gr, a klerykowi 5 1/2 kopy. Prócz czynszu pieniężnego wójt goniądzki powinien dawać 2 kamienie loju (z loju należnego właścicielowi miasta z jatek miejskich) na św. Marcina. Wójt jatwiezki ma dawać na św. Mikołaja (ze wsi Jatwież, Sucha, Jaświły, Mociesz) 12 korców żyta miary goniądzkiej, 6 korców siodu, 3 beczki (solanki) grochu i 4 beczki bobu. Wójt knyszynski powinien dawać na św. Michała 3 1/2 korca żyta miary goniądzkiej, korzec i 3 ćwierci siodu, 3 beczki siodu pszennego, beczkę (solankę) grochu i ćwierć bobu. To samo na św. Michała ma dawać wójt z Długoleki. Na wyrób opłatków wójtowie z Jatwiezi, Knyszyna i Rajgrodu mają dawać po pół solanki szczupaków i pół solanki ryby zwyczajnej, każdy. Dzierżawca goniądzki ma dawać co roku 2 płoty drewna, jakie zwykły splawiać właścicielowi. Kluczownicy mają wydawać księżom ze spi-chrów właściciela miasta 2 beczki soli i 6 wieprzów tucznych. Zabrania się następcom naruszania nadanego funduszu. W razie niewykonania przez kogoś powyższego zapisu kapłani mogą pozwać o to przed sąd duchowny. Kapłani mieli pilnie odprawiać wszystkie msze, a ich przelożonym mianuje się kapłana kaplicy zamkowej Macieja z Małborka. Na przyszłość każdy przelożony kaplicy zamkowej ma być również starszym nad mansjonarzami. Na kapelana kaplicy zamkowej ma być wybierany dobry i zdolny kapłan, który powinien odprawiać z mansjonarzami wszystkie msze i pilnować staranności ich wykonania.⁵⁵

⁵¹ MN Kraków, Bibl. Czart., nr IV. 1775, k. 113–114.

⁵² AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 139.

⁵³ AA Białystok, oryginalny dokument pergaminowy; AGAD, Kapicjana, nr 24, s. 577–582 (oblata 1767 r.); AGAD, Kapicjana, nr 42, s. 415 wzm. za: Liber 23-tius Perpetuarum Annorum 1758, 1759, 1760, 1761, 1762 Ksiąg Grodzkich Goniądzkich (nieistniejąca); AGAD, Kapicjana, nr 54, s. 578–582, nr 55, s. 665–667; BU Wilno, F. 57 – B 53–44, k. 130–130v; MN Kraków, Bibl. Czart., IV. 1775, k. 116.

⁵⁴ W. Przyałowski, *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1, Petersburg 1860, s. 97.

⁵⁵ AGAD, Kapicjana, nr 54, s. 614–625, nr 55, s. 657–665; AGAD, Biblioteka Ordynacji Zamoyskich, nr 2945, s. 1–4.

października–listopad 1521 r. lub 1522 r.⁵⁶

Śmierć Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła wojewody wileńskiego i kanclerza litewskiego, właściciela dóbr Goniądz i Rajgród (1509–1521).⁵⁷

4 sierpnia 1522 r.

Zygmunt I król polski wydał wyrok w sprawie podziału dóbr pozostałych po śmierci Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła wojewody wileńskiego i kanclerza wielkiego litewskiego pomiędzy 4 spadkobierców: trzech synów Mikołaja – Jana Radziwiłła podczaszego litewskiego, starostę żmudzkiego i bielskiego, Mikołaja Radziwiłła biskupa żmudzkiego i Stanisława oraz wdowę Elżbietę Sakowiczównę.⁵⁸

falsyfikat 7 sierpnia 1522 r. Troki

Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł wojewoda trocki zatwierdził szl. Mikołajowi Żaga z Białosukni – Żagów wójtostwo dóbr Okolne, ukonstytuowane w czasach posesji Michała Glińskiego.⁵⁹

6 grudnia 1522 r. Wilno

Zygmunt Stary król polski rozkazał Mikołajowi Radziwiłłowi biskupowi żmudzkiemu oraz Elżbiecie Radziwiłłowej i jej synom Janowi i Stanisławowi i dzierżawcy uszpolskiemu, peniańskiemu i wilkomirskiemu, aby do czasu rozstrzygnięcia skargi szlachty goniądzkiej nie czynili jej żadnych krzywd. Skarga dotyczyła bezprawnego zmuszania tej szlachty przez zmarłego Mikołaja Radziwiłła do niezwykłych służb, opłat pieniężnych i uczestnictwa w łowach. Odmawiając tego szlachta goniądzka powoływała się na wcześniejszy dokument określający wymiar służb.⁶⁰

4 grudnia 1524 r.

Zygmunt I król polski wezwał spadkobierców po Mikołaju Mikołajewiczu Radziwiłłowi, aby zebrali się w Goniądzu na Boże Narodzenie 1525 r. i dokonali podziału spadku.⁶¹

Boże Narodzenie 1526 r.

Ostateczny podział spadku po Mikołaju Mikołajewiczu Radziwiłłowi.⁶²

21 sierpnia 1527 (1526 ?) r.

Zygmunt I król polski pozwala Janowi Mikołajewiczowi Radziwiłłowiczowi podczaszemu nadwornemu, dzierżawcy wasiliskiemu i markowskiemu założyć w puszczy należącej do jego dóbr rajgrodzkich, karcznię na rzece Mietie, przy wielkiej drodze, która idzie z Grodna do Prawdziszek.⁶³

2 kwietnia 1528 r. Wilno

Mikołaj Radziwiłł bp żmudzki i Stanisław Mikołajewicz Radziwiłł dzierżawca uszpolski, peniański i wilkomirski oznajmili, że ich nieżyjący ojciec Mikołaj Mikołajewicz wojewoda wileński uczynił z Olbrachtem Marcinowiczem Gasztołdem wojewodą wileńskim porozumienie dotyczące granic majątności Tykocin i Goniądz.⁶⁴

⁵⁶ W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. 2, Warszawa 1959, tabl. 163.

⁵⁷ H. Lulewicz, A. Rachuba, *Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, Kórnik 1994.

⁵⁸ M. Michałowiczowa, *Radziwiłł Jan h.Trąby*, PSB, t. 30, s. 192–195.

⁵⁹ AP Kraków, ZZG, nr 39, k. 12–13 (oblata w 1671 r.); AGAD, Kapicjana, nr 42, s. 451–452 za: Księga 2 Relacyjnych Ks. Gr. Goniądzkich (nieistniejąca); Tamże 43, s. 189–190.

⁶⁰ Arch. sb., t. 1 Wilno 1867, t. I, nr 12, s. 9–10.

⁶¹ M. Michałowiczowa, *Radziwiłł Jan h.Trąby*, PSB, t. 30, s. 192–195.

⁶² Tamże

⁶³ AGAD, Metryka Litewska, nr 199, s. 404.

⁶⁴ BAN Wilno, F. 1–90 (org. perg.); R. Jasas, nr 311, s. 124–125; *Opisanie...*, t. 1, nr 90, s. 8; E. Rykaczewski, *Inwentarium ...privilegiorum...*, s. 365.

30 czerwca 1528 r. Wilno

Król Zygmunt I oznajmił, że Olbracht Marcinowicz Gasztold wojewoda wileński i kanclerz oświadczył przed nim, że te zapisy, które miał on z nieboszczykiem wojewodą wileńskim Mikołajem Mikołajewiczem o granicy ich majątności Tykocin i Goniądz, to synowie Mikołaja Mikołajewicza książę Mikołaj biskup żmudzki i Stanisław Mikołajewicz Radziwiłłowicza dzierżawca uszpoński, peniański i wilkomirski umorzili i dokonali z nim zgodę. Gasztold prosił króla aby to potwierdził, co król uczynił.⁶⁵

18 grudnia 1528 r. Wilno

Mikołaj Radziwiłł biskupa żmudzkiego zapisuje Zygmuntowi Augustowi dobra knyszyńskie, na które składają się wójtostwa knyszyńskie, krypneńskie i długoleckie.⁶⁶

23 kwietnia 1529 r. Kraków

Zygmunt I swemu synowi Zygmuntowi Augustowi darował lasy, łąki, pola i pustkowia wokół dóbr Goniądz, które ciągnęły się wzdłuż granic goniądzkich oderwanych od dzierżaw: bielskiej i grodzieńskiej.⁶⁷

14 czerwca 1529 r. Nowe Miasto Korczyn

Krzysztof z Szydłowca kanclerz wielki koronny oznajmia, że Jan Mikołajewicz Radziwiłł podczaszy nadworny Wik. Ks. Litewskiego domagał się, aby wydał widymat przywileju króla Zygmunta Starego z 25 września 1513 r., co też uczynił. Akt z 1513 r. zawierający akt na podstawie którego ziemiaństwo pow. goniądzkiego zostało poddane władzy wojewody wileńskiego. Jeśli jednak, któryś ziemianin nie chciał służyć Mikołajowi Mikołajowiczowi jako swemu panu z tych dóbr jakie ma w pow. goniądzkim, to może służyć u kogo zechce, ale pod warunkiem, że swoje dobra w tym powiecie odstąpi wojewodzie wileńskiemu.⁶⁸

14 czerwca 1529 r. Nowe Miasto Korczyn

Krzysztof z Szydłowca kanclerz wielki koronny oznajmia, że widział przedłożony mu przywilej Zygmunta I króla Polski z 1513 r. zawierający nadanie *oppidorum Gonyandz et Rayhrod* położonych w ziemi bielskiej, wcześniej należące do Michała Glińskiego i przytoczył jego treść.⁶⁹

16 czerwca 1529 r. Kraków

Piotr Tomicki biskup krakowski podkanclerzy koronny transumuje dokument króla Zygmunta I wystawiony 2 I 1509 r. zawierający wieczyste nadanie dóbr i miast *Gonyacz i Rayhrod* dla Mikołaja Radziwiłła wojewodzie trockiemu.⁷⁰

25 czerwca 1529 r. Łowicz

Jan Łaski arcybiskup gnieźnieński transumował dokument króla Zygmunta I wystawiony 1 I 1509 r. zawierający wieczyste nadanie dóbr i miast *Gonyacz i Rayhrod* dla Mikołaja Radziwiłła wojewodzie trockiemu.⁷¹

19 października 1529 r. Wilno

Zygmunt I król polski wydał wyrok uwalniający szlachtę goniądzką i rajgrodzką spod władzy Radziwiłłów.⁷²

1529 r.

Kopia (dokonana przez Krzysztofa Szydłowieckiego kanclerza koronnego) dokumentu króla Zygmunta I, nadającego Mikołajowi Mikołajewiczowi Radziwiłłowi majątność Goniądz i Rajgród, skonfiskowanych po ucieczce do Moskwy Michała Glińskiego (część pergaminu oderwana).⁷³

ur. 1530 r. – zm. 1581 r.

Urodził się w Goniądzu Piotr z Goniądza (*Goniza, Gonedz, Gonedzius, Gonesius*), który zwiedziwszy obce kraje stał się kalwinem. Wstąpił się na Synodzie Secymińskim, następnie jako jeden z pierwszych propagował arianizm na Litwie.⁷⁴

25 stycznia 1530 r.; Złotoria

Aleksander Iwanowicz Chodkiewicz starosta brzeski, dzierżawca wilkiejski i ostrzyński i Maciej Wojciechowicz Janowicz dzierżawca wilkowyjski oznajmili, że z polecenia króla wyjechali, aby wytyczyć granice majątności Olbrachta Marcinowicza Gasztolda z Goniądzem.⁷⁵

24 lutego 1530 r. Kraków

Zygmunt I zwołuje pospolite ruszenie szlachty ziemi bielskiej i pisze do Jerzego Raczki, aby wspólnie z dworzaninem królewskim udali się do majątności goniądzkiej, aby przejąć na rzecz króla Zygmunta Augusta zapisane mu przez zmarłego biskupa żmudzkiego dobra Knyszyn, aby je oddać w ręce Aleksandra Chodkiewicza starosty brzeskiego i aby wzięli namiestnika Stanisława Radziwiłła wojewody wileńskiego mocno *za gardło i oddali w każdą zamku bielskiego*.⁷⁶

1533 Wilno

Rozgraniczenie między dobrami bpa żmudzkiego Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła i Tykocinem.⁷⁷

1 września 1533 r. Wilno

Król Zygmunt I oznajmił, że królowa Bona stwierdziła, iż nieboszczyk bp żmudzki Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł podarował młodemu królowi Zygmuntowi Augustowi Knyszyn na Podlasiu. Objawił to Jan Mikołajewicz Mikołajewicza Radziwiłł podczaszy wielkoksiążęcy, starosta kowieński, dzierżawca markowski i wasiliski. Prawdziwe granice majątności Knyszyn wytyczył sąd. Bona przedłożyła królowi 4 pisma i zapisy i żądała, aby król je potwierdził (z 23 II 1514 r., 15 VIII 1515, 1 IV 1525 i 18 XII 1514 r.).⁷⁸

1536 r.

Miasto uprawiało 108 włók, z każdej płacono po 37 gr. Powierzchnia ogrodów miejskich wynosiła 112 morgów. Podatek od użytkowanych ogrodów stale wynosił 3 gr lit. z ogrodu (1536,

⁷² AGAD, Kapićjana, nr 42, s. 467 za Gon. Rel.3; Tamże, nr 44, s. 13–15; AGAD, Metryka Litewska, nr 198, s. 581–584; W. Semkowicz, *Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w.*, „Rocznik Tow. Heraldycznego”, t. 3, Lwów 1913, nr 324, s. 242–244.

⁷³ BAN Wilno, F. 1–102 (oryginał pergaminowy); R. Jasas, nr 342, s. 136; *Opisanie...*, t. 3, nr 102, s. 9.

⁷⁴ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 460.

⁷⁵ BAN Wilno, F. 1–104 (org. perg.); *Opisanie...*, t. 3, nr 104, s. 9. R. Jasas, nr 346, s. 138.

⁷⁶ AGAD, ML, nr 198, s. 554 inn; Por. tekst opublikowany wg CAADR Moskwa, ML, *Ks. spraw sądowych IV*, k. 305–305v. – J. Malinowski, *Sbornik materialov odnosiaščichsia k istorii panow-rady*, Tomsk 1901, s. 428–429.

⁷⁷ E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 366.

⁷⁸ BAN Wilno, F. 1–110 (org. perg.); R. Jasas, nr 371, s. 147; *Opisanie...*, t. 3, nr 110, s. 10.

⁶⁵ BAN Wilno, F. 1–91 (oryginał pergaminowy); R. Jasas, nr 315, s. 126–127; *Opisanie...*, t. 1, nr 91, s. 8; *Sbornik paleograficznych snimkow drevnich gramot i aktow*, wyp. I, (1432–1548), Wilno 1884, nr 15; „BIAŁOSTOCZYŹNA” 4/1993, okładka; E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 365.

⁶⁶ Acta Tomiciana, t. X, Poznań 1899, nr 464, s. 445–446.

⁶⁷ E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 363; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 3, s. 150–151.

⁶⁸ AGAD, Zb. dok. perg., nr 7566; BAN Wilno, F. 1–96 (oryginał pergaminowy); R. Jasas, nr 327, s. 130–131; *Opisanie...*, t. 3, nr 96, s. 8; E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 366.

⁶⁹ BAN Wilno, F. 1–96 (oryginał pergaminowy); R. Jasas, nr 327, s. 136; *Opisanie...*, t. 3, nr 96, s. 9; E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 365.

⁷⁰ BAN Wilno, F. 1–97 (oryginał pergaminowy); R. Jasas, nr 328, s. 131; *Opisanie...*, t. 3, nr 97, s. 8; E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 365.

⁷¹ AGAD, Zb. dok. perg. 7564.

1547 i 1571 r.). Wójt miejski goniądzki posiadał 3 włóki ziemi. Ponadto otrzymywał 10 zł z czynszu placonego przez mieszczan właścicielowi miasta.⁷⁹

1 maja 1536 r. Wilno

Zygmunt I król polski transumował swój własny dokument, którym zatwierdził donację dóbr Goniądz i Rajgród przez Mikołaja Radziwiłła.⁸⁰

24 maja 1536 r. Wilno

Zygmunt I król polski zapoznając się z dowodami komisji (Aleksander Chodkiewicz starosta brzeski, Maciej Kłoczko marszałek hospodarski, Szymko Mackiewicz ciwum wileński i Bohdan Mackowicz Szaciła diak hospodarski) powołanej do zbadania granic goniądzko-rajgrodzkich, która stwierdziła, że rzekomo Mikołaj Radziwiłł po objęciu tych dóbr przesunął znacznie tę granicę, przywłaszczając sobie wielkie połacie puszczy królewskich. Król odrzucając dowody przedstawione przez Radziwiłłów wyznaczył nową komisję do ograniczenia dóbr goniądzko-rajgrodzkich.⁸¹

24 maja 1536 Wilno

Zygmunt I król polski zatwierdził granicę między dobrami Radziwiłłów, a dobrami jego syna Zygmunta Augusta, ofiarowanymi mu przez Mikołaja Radziwiłła biskupa miednickiego.⁸²

1 – 4 listopada 1536 r.

Komisja rozgraniczająca dobra goniądzko-rajgrodzkie Radziwiłłów z dobrami królewskimi (Jerzy Chwałczewski bp łucki, Szymko Mackiewicz ciwum wileński, Baltazar Patkowski sędzia ziemski bielski) dokonała nowego rozgraniczenia.⁸³

22 grudnia 1541 r. Wilno

Zygmunt I król polski wydał dekret mocą którego właściciele dóbr Goniądz i Rajgród winni stosować się do prawa polskiego i odpowiadać w sądach ziemskich.⁸⁴

1542 r.

Śmierć Jana Radziwiłła starosty żmudzkiego, właściciela dóbr Goniądz, ostatniego z linii *książąt na Goniądzu i Medelach*. Goniądz dziedziczy córka Jana Radziwiłła – Petronela żona Stanisława Dowojny wojewody połockiego.⁸⁵

4 stycznia 1543 r.

Paweł Holszański biskup wileński funduje w kościele parafialnym w Goniądzu Bractwo Świętej Anny, co zatwierdził 8 maja 1543 r. arcybiskup gnieźnieński Piotr Gamrat. Do Bractwa należeli wyłącznie mieszczanie goniądzcy.⁸⁶

1545 r.

Śmierć córki Jana Radziwiłła⁸⁷

15 lutego 1547 r. Wilno

Stanisław Dowojno wojewoda połocki i jego małżonka Petronela, córka Jana Radziwiłła starosty żmudzkiego, właściciele Goniądza, nadali miastu prawo chełmińskie, które to prawo miesz-

⁷⁹ Arch. sb. t. I, nr 22, s. 31.

⁸⁰ E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 367.

⁸¹ Biblioteka PAN w Krakowie, dokument pergaminowy 127; W. Pocięcha, *Królowa Bona*, t. 3, Poznań 1958, nr 11, s. 214–219; *Akty odnoszące się do historii Jużnoj i Zapadnoj Rossii*, t. I, St. Petersburg, nr 17, s. 22; E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 367.

⁸² E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 367.

⁸³ *Odgraniczenie sądowe dóbr grodzieńskich i bielskich... w roku 1536*, „Athenaeum”, R. 1842, z. 1, s. 65–91.

⁸⁴ E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 368.

⁸⁵ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 460.

⁸⁶ MN Kraków, Bibl. Czart., IV, 1775, s. 40.

⁸⁷ W. Jarmolik, *Prawa miejskie Goniądza w XVI w.*, s. 5–7.

czanie Goniądza od wielu lat stosują w swoich sądach. Jednocześnie usuwają z miasta wszystkie inne prawa i zwyczaje. Mieszczanie goniądzcy mają co roku wybierać 4 rajców (liczba rajców może być większa, w zależności od potrzeb) oraz przedstawiać dwóch kandydatów, z których właściciel miasta (lub w jego zastępstwie – namiestnik) wybierze burmistrza na jednoroczną kadencję. Mieszczanie nie mają podlegać jurysdykcji namiestnika dworskiego, a tylko burmistrzowi i rajcom oraz sądowi gajonemu, w sprawach do tego sądu należących. Według zwyczaju w posiadzeniach sądu gajonego ma prawo brać udział namiestnik dworski lub jego zastępca. Od wyroków sądu gajonego mieszczanie mają prawo apelować do sądu radzieckiego (consulatum), a od wyroków tego sądu do właściciela miasta. Wszyscy mieszczanie i przedmieszczanie zwani „Okolnymi” uprawiają 100 włók ziemi mają płacić co roku na św. Marcina 38 gr lit. z każdej włóki. Z każdego ogrodu mieszczanie mają płacić 3 gr lit., a nie posiadający pól z każdego domu 1 gr lit. Prócz tego mieszczan obowiązuje podatek, tzw. „grodowe”, wynoszący 3 gr lit. z każdej włóki. Od każdego waru piwa mieszczanie mają płacić „czopowe” w wysokości 4 gr pol. Robienie miodu i wina jest nieopodatkowane. Co roku mieszczanie mają dawać z każdej włóki 2 beczki (zwane solanki) owsa. Mieszczanie mogą nadal korzystać z plodów leśnych i łąkowych.⁸⁸

2 września 1547 r. Rajgród

Stanisław Dowojno wojewoda połocki wraz z małżonką Petronellą Radziwiłłówną zezwolili Maciejowi Płaczkowi i Wojtkowi Młynarzowi, mieszczanom goniądzkim na budowę, własnym kosztem młyna na rzece Goniądzce. Za swój nakład mieli oni otrzymywać 1 miarę od wszelkiego przerabianego zboża. Mieszczanie goniądzcy zostali zobowiązani do pomocy przy budowie i konserwacji grobli.⁸⁹

9 września 1547 r. Rajgród

Stanisław Dowojno wojewoda połocki wraz z małżonką Petronellą Radziwiłłówną zezwalają Marcinowi Kołaczkowi mieszczaninowi goniądzkiemu na budowę własnym kosztem młyna na rzece Biebrzy. Za swój nakład ma on otrzymywać 1 miarę od wszelkiego przerabianego zboża, 2 miary oddając właścicielowi miasta. Mieszczanie goniądzcy są zobowiązani do pomocy przy budowie i konserwacji grobli.⁹⁰

1547–1550

Petronela Dowojnowa pragnąc zlikwidować w swych dobrach własność szlachecką wytoczyła wiele procesów szlachcie goniądzkiej.⁹¹

Styczeń 1550 r.

Komisja wyznaczająca prawa do granic między Goniądziem i Tykocinem.⁹²

29 lutego 1550 r., Połock

Stanisław Dowojno wojewoda połocki i jego żona Petronella, córka Jana Radziwiłła starosty żmudzkiego, nadali szlachetnemu Marcinowi Bystro w użytkowanie z prawem dziedziczenia młyn odbudowany przez niego na rzece Biebrzy w pobliżu Goniądza. Młyn posiada 4 kamienie i jest zdany do mielenia wszelkiego zboża. Marcin Bystro ma otrzymywać trzecią miarę płyną-

⁸⁸ AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 517–524; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 54 (z Księgi III Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych, zap. tej, która jest dziś przechowywana w AGAD, nr 2, k. 102 ?); AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439.

⁸⁹ AGAD, Metryka Koronna 114, k. 145; AGAD, Kopicjana, nr 32, s. 413–414 (oblata 1577 r.); Tamże 42, s. 11 (z Księgi I Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych, zap. tej, która jest dziś przechowywana w Mińsku, sygn. F. 1712/1/1, k. 75 ?); Tamże 42, s. 57–58 (z Księgi III Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych, zap. tej, która jest dziś przechowywana w AGAD, nr 2, k. 114 ?).

⁹⁰ AGAD, Metryka Koronna 114, k. 145–146; AGAD, Kopicjana, nr 32, s. 414–415 (oblata 1577 r.).

⁹¹ AGAD, Metryka Litewska, nr 211, s. 987–997; AGAD, tzw. Metryka Litewska, nr I B.31, s. 61–63, 239.

⁹² E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 369.

cych z młyna dochodów. Ma prawo zbudować na stawie folusz (wykorzystując pomoc ludzi pańskich). Na renowację młyna właściciele mają dawać 2 denary, a młynarz 1 denar. Prócz tego właściciele dadzą drzewo budulcowe, zaś Marcin ma je rąbać oraz budować i naprawiać kanały młyńskie, tzw. upusty. Marcin otrzymuje 1 włókę ziemi w pobliżu włók miejskich Goniądza i pozwolenie na posiadanie dwóch rybaków do łowienia ryb na jego potrzeby. Młynarzowi i jego następcom wolno będzie młyn sprzedawać, oddać, zastawić czy zamienić (w całości lub w części), z zachowaniem jednak praw należnych właścicielom.⁹³

12 grudnia 1551 r. Wilno

Zygmunt August król polski zatwierdził rozgraniczenie dóbr goniądzko-rajgrodzkich Radziwiłłów dokonane przez komisarzy królewskich 1–4 listopada 1536 r.⁹⁴

20 grudnia 1552 r. Wilno

Zygmunt August król polski zatwierdził Stanisławowi Dowojnie wojewodzie połockiemu posiadanie części wsi Szpakowo w pow. bielskim, nad rzeką Nereślą, w sąsiedztwie własnych dóbr knyszyńskich króla Zygmunta Augusta.⁹⁵

21 maja 1558 r., Wilno

Stanisław Stanisławowicz Dowojno wojewoda połocki, starosta świstocki i dryski wraz z małżonką Petronellą, córką Jana Radziwiłła starosty żmudzkiego oddali na własność swojemu sąsiadowi i przyjacielowi Marcinowi Grajewskiemu, wojskiemu drohickiemu i staroście milejczyckiemu połowę posiadanej z nim razem młyna Markowskiego na rzece Smogorówce, z którego co roku dawano do zamku goniądzkiego kopę groszy. Marcin Grajewski i jego potomkowie mieli posiadać teraz cały młyn, bez dawania owej kopy groszy do zamku goniądzkiego.⁹⁶

24/25 luty 1563 r.

Petronela Radziwiłłówna Dowojnowa i jej mąż Stanisław Stanisławowicz wojewoda połocki, właściciele Goniądza zostali w Połocku wzięci do niewoli, a następnie uwięzieni w Moskwie. Dowojno stał na czele małej garstki obrońców Połocka. W niewoli moskiewskiej Dowojno przebywał do lipca 1567 r. W Moskwie zmarła jego pierwsza żona Petronela z Radziwiłłów.⁹⁷

21 marca 1563 r.

Walerian biskup wileński, Janusz Andruszkiewicz biskup łucki i brzeski, Jan z Domanowa biskup żmudzki, Mikołaj Pac biskup kijowski, Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński, marszałek ziemski i kanclerz WKL, Mikołaj Jurewicz Radziwiłł wojewoda trocki i hetman WKL, Ostafi Wołłowicz marszałek dworny i podskarbi ziemski oznajmili bojarom, szlachcie, meszczanom, sługom putnym i wszystkim poddanym mieszkającym w dobrach goniądzkich i rajgrodzkich Petroneli Radziwiłłówny Stanisławowej Dowojnowej, wojewodziny połockiej, że zostali powiadomieni przez Annę Radziwiłłównę Stanisławową Kiszczynę wojewodzinę witebską o zajęciu przez nieprzyjaciela moskiewskiego Połocka i dostaniu się do niewoli jej siostry Petroneli wraz z mężem. Dlatego Anna Kiszczyna chciała wziąć dobra siostry pod swoją opiekę i zarząd, i żądała od rady panów opisanie tych majątkości i skarbów znajdujących się w tamtejszych zamkach i dworach. Rada przydzieliła do tej sprawy dwóch dworzan gospodarskich Wasyla Rohozę i Żdana Lumonta, z poleceniem opisanie wspomnianych dóbr, oraz znajdujących się tam skarbów i majątkości (złoto, srebro, perły, szaty, zbroje, konie, bydło, zboże etc.) i poddania ich Annie Kiszczynie.

⁹³ AGAD, Metryka Koronna, 114, k. 146–146v; AGAD, Kopicjana, nr 32, s. 415–417 (obłata 1577 r.).

⁹⁴ AGAD, dokumenty perg. 7685 i 7589; AGAD Kopicjana, nr 63; E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 369.

⁹⁵ Biblioteka Akademii Nauk Litwy w Wilnie, F. 1–155 (org. perg.); R. Jasas, *Pergamentu katalogas*, Vilnius 1980, nr 530, s. 209; E. Rykaczewski, *Inventarium ...privilegiorum...*, s. 369.

⁹⁶ AGAD, Kopicjana, nr 33, s. 40–42 (obłata 1584 r.).

⁹⁷ AGAD, Kopicjana, nr 9, s. 276–278; R. Mieniecki, *Dowojno Stanisław*, „PSB”, t. 5, Wrocław 1981, s. 359.

Mieszkańcom dóbr rada poleciła nieutrudnianie spisu i posłuszeństwo wobec urzędników ustanowionych przez siostrę Petroneli, oraz donoszenie wyznaczonym dworzanom o ewentualnych przypadkach zaboru mienia w opisywanych majątkościach.⁹⁸

12 kwietnia 1563 r. Goniądz

Żdan Limunt dworzanin JKM oznajmia, że z powodu nieobecności króla dokonał wraz z innym dworzaninem królewskim Wasylem Rohozą, na pisemne i ustne polecenie panów rady WKL opisu dóbr Petroneli Radziwiłłówny wojewodziny połockiej, leżących na Podlasiu zamki Goniądz i Rajgród z należącymi do nich miastami, folwarkami i wsiami i podał te dobra siostrze Petroneli Hannie Radziwiłłównie Stanisławowej Kiszczynie wojewodzinie witebskiej. Nikt nie był przeciwny powyższym poleceniom i czynnościom.⁹⁹

ok. 1564 r.

Anna Radziwiłłówna, córka Jana Radziwiłła wojewodzina witebska nadała wójtostwo goniądzkie Grajewskiemu, jego żonie i spadkobiercom. uposażenie wójta stanowiło – 5 włók ziemi (dziś wieś Wojtóstwo).¹⁰⁰

14 maja 1565 r. Goniądz

Anna Radziwiłłówna Stanisławowa Kiszczyna, na prośbę Stanisława Skuzy, mieszczanina goniądzkiego, który własnym nakładem zbudował w Goniądzu, na rzece Biebrzy, naprzeciw Wielkiego Folwarku, młyn, pozwoliła mu mleć w nim wszelkie zboże i brać za to jedną miarę zboża i słodów, dwie zaś miary dawać na zamek. Zboże i słody zamkowe miał młynarz mleć w pierwszej kolejności, nie biorąc za to żadnych miar, tak jak to czynią inni młynarze goniądzcy. Jeśliby właścicielka miasta, lub jej potomkowie chcieli młyn odebrać i dać komu innemu, powinni będą zapłacić młynarzowi 100 zł.¹⁰¹

1566 r. Moskwa

Zapis testamentowy uwięzionego w niewoli moskiewskiej od 1563 r. Stanisława Stanisławowicza Dowojny wojewody połockiego, mocą którego przekazywał królowi Zygmuntovi Augustowi trzecią część dóbr przekazanych mu przez Petronelę Radziwiłłównę, jego zmarłą żonę.¹⁰²

2 grudnia 1567 r.

Kolejna wersja testamentu Stanisława Dowojny, po uwolnieniu z niewoli moskiewskiej.¹⁰³

19 maja 1568 r. Grodno

Wzmiankowana była Puszcza Goniądzka zwana Dobarz, ciągnąca się od rzeki Wilamówki. Anna Radziwiłłówna Kiszczyna pozwała szpitalowi trzcianeńskiemu brać drewno leżące oraz stojące suche *ku budowaniu niezgodne, a puszczy szkodliwe*.¹⁰⁴

20 sierpnia 1568 r. Stara Wieś

Anna Radziwiłłówna Stanisławowa Kiszczyna wojewodzina witebska nadała Krzysztofowi Zembrowskiemu za wierną służbę, i za protekcją swego syna Jana Kiszki, krajczego WKL 3 włóki ziemi zwane Piotrowszczyna, ze wszystkimi przynależnościami należącymi do tego dworu już za poprzednich właścicieli: Piotrowskiego i Łączyńskiego. Włóki te leżące między miejskimi włókami goniądzkimi 8 lat trzymał w dzierżawie Wojciech Łączyński, za pieniądze pożyczone siostrze Anny – Petroneli Radziwiłłównie wojewodzinie połockiej. Anna Kiszczyna dała również czwartą włókę pustą we wsi Ornostaje. Otrzymane włóki Krzysztof Zembrowski mógł sprzedać,

⁹⁸ AGAD, Kopicjana, nr 9, s. 276–280 (obłata 1564 r.).

⁹⁹ AGAD, Kopicjana, nr 9, s. 278–280 (obłata 1564 r.).

¹⁰⁰ AGAD, Sigillata, nr 3, k. 269 i nr 6, k. 76. *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, Wrocław 1965, s. 259.

¹⁰¹ AGAD, Metryka Koronna 114, k. 146–147. AGAD, Kopicjana, nr 32, s. 417–418 (obłata z 1577 r.).

¹⁰² R. Mieniecki, *Stanisław Dowojno wojewoda połocki*, „Ateneum Wileńskie”, 1937 r., s. 405–481.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ AGAD, Kopicjana, nr 50, s. 225–230 (w potwierdzeniu Stefana Batorego z 4.II.1581 r.).

darować lub zamienić lecz za wiadomością nadawczyni. Wszystkie 4 włóki wolne były od danin i opłat, z wyjątkiem wystawiania konia, w ramach ziemskiej służby wojskowej, wzorem innych ziemian goniądzkich. Odebranie nadania mogłoby nastąpić za wypłatą 400 zł pol. z prawem sprzedaży zabudowań gospodarczych przez dotychczasowego właściciela.¹⁰⁵

16 kwietnia 1569 r. Lublin

Zygmunt August król polski wspominał w czasie sejmu lubelskiego o zatwierdzeniu już darowizny przez Dowojnę i o pewnym zapisie, który od niego posiadał.¹⁰⁶

5 maja 1569 r.

Anna Radziwiłłówna wojewodzina witebska zrezygnowała ze swych dóbr Goniądz i Rajgród na rzecz króla Zygmunta Augusta.¹⁰⁷

14 maja 1569 r. Bielsk

Szlachta parafii goniądzkiej wobec inkorporacji Podlasia złożyła w Grodzie Bielskim przysięgę na wierność królowi polskiemu i Koronie Polskiej, m.in.:

Stanisław syn Macieja z Goniądza, dzierżawca w Kossówce,

Andrzej niegdyś Stanisława ze Zblutowa,

Tomasz niegdyś Mikołaja Świerzbieński,

Stanisław niegdyś Stanisława z Wiszowatych i Wrocenia,

Krzysztof Kamieński z Rybak,

Marek niegdyś Stanisława z Rutkowskich,

Grzegorz i Rafał niegdyś Wawrzyńca z Rutkowskich,

Krzysztof niegdyś Jana z Rutkowskich,

Paweł niegdyś Urbana z Rutkowskich,

Wawrzyniec niegdyś Łukasza z Kramkówki.¹⁰⁸

1570 r.

Odbywał się w Goniądzu jarmark na święto Matki Boskiej. O takim terminie wzmiankuje zapis w księdze miejskiej m. Knyszyna 20 października 1570 r.¹⁰⁹

20 maja 1570 r. Warszawa

Anna Radziwiłłówna Kiszczyna wojewodzina witebska stanęła przed sądem JKM oraz aktami warszawskimi w celu odstąpienia swoich praw własności do pewnych ziem leżących w Koronie, jak i w Wlk. Ks. Litewskim. Pamiętała, że kiedyś jej stryj Mikołaj Radziwiłł bp żmudzki dobra swoje dziedziczne Knyszyn, leżące na Podlasiu, zapisał JKM, nie jako królowi polskiemu i wlk. ks. litewskiemu, lecz jako *własnej osobie i personie*. Dobra te król nadal *trzymać raczy*. Obecnie Stanisław Dowojno wojewoda połocki, mając prawo wieczyste do trzeciej części dóbr ojczystych i macierzystych swojej żony Petroneli Radziwiłłówny, tak w Wlk. Ks. Litewskim, jak i na Podlasiu leżących, a także do pozostałych 2/3 zapisanych mu przez małżonkę za pewną sumę pieniędzy, darował to wszystko JKM i swoje prawa na króla przelał. Król zaś na mocy prawa Dowojnowego Annę Radziwiłłównę *wiecznie wypuścił i wyzwolił*. Ona więc dobra swoje dziedziczne Goniądz i Rajgród, zamki i miasta, ze wszystkimi wsiami, folwarkami, dworami i ich bojarami, dobrami danymi Kościołowi i Cerkwi ruskiej, wszelkimi gruntami, puszczeniami i innymi pożytkami i dochodami, ze wszelkim prawem własności, które jej służyło, nic sobie nie ujmując, tak samo, jak po śmierci swojej siostry Petroneli Radziwiłłówny do tego czasu trzymała i używała, Zygmun-

¹⁰⁵ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 452–453 (wzm. za: ks. Relacyjną nr 2 – nieistniejącą Gr. Gon.); Tamże 43, s. 202–205 (w oblicze z 1671 r.); AGAD, Księga ziemiska bielska, nr 2 (1580–1582 r.), k. 382v–383.

¹⁰⁶ R. Mieniecki, *Stanisław Dowojno wojewoda połocki*, „Ateneum Wileńskie”, 1937 r., s. 405–481.

¹⁰⁷ MN Kraków, Bibl. Czart., Teki Naruszewicza 79, s. 579.

¹⁰⁸ *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, nr 131, s. 261.

¹⁰⁹ AGAD, Księga miejska Knyszyna 1553–1580, nr 1, k. 24.

towi Augustowi, nie jako królowi polskiemu i wlk. ks. litewskiemu, ale jako osobie prywatnej i jego potomkom, daje i zapisuje na wieczne czasy. Daje zarówno ze względu na prawa Dowojny, które ten przelał na króla, jak też na królewską majątność Sielce (w brzeskim), którą król jej na odmianę dać raczył. Król jako prywatny właściciel będzie mógł z owymi dobrami uczynić według własnej woli. Anna Radziwiłłówna Kiszczyna i jej potomkowie mają odpowiadać za wszelkie zapisy i dlugi, które powstałyby na dobrach za czasu trzymywania ich przez nią. W imieniu Anny dokument podpisał jej sługa Jerzy Szembek.¹¹⁰

10 lutego 1571 r.

Wzmiankowany był szlachetny Mikołaj z Sokół rektor szkoły w Goniądzu.¹¹¹

15 kwietnia 1571 r. Warszawa

Zygmunt August król, oznajmił, że stanęła przed nim Anna Radziwiłłówna Kiszczyna wojewodzina witebska i przekazała mu, jako osobie prywatnej, uczyniony wcześniej zapis pewnych dóbr – Goniądza i Rajgrodu. Zapis ten był opieczętowany jej pieczęcią i podpisany przez jej sługę Jerzego Szembeka. (Treść zapisu Anny Radziwiłłówny Kiszczyny, dokonany w Warszawie 20 maja 1570 r.). Król polecił wpisać ów zapis do akt Kancelarii i wydać go pod pieczęcią królewską.¹¹²

6 czerwca 1571 r. Warszawa

Zygmunt August, król polski, świadczył, że pełnomocnik Anny Radziwiłłówny wojewodziny witebskiej, zeznał przed aktami Kancelarii Królewskiej akt odstąpienia Goniądza i Rajgrodu na rzecz króla Zygmunta Augusta jako osoby prywatnej.¹¹³

lipiec 1571 r. Goniądz

Łukasz Górnicki sekretarz królewski i Jakub Żelgowski dworzanin króla Zygmunta Augusta spisali inwentarz starostwa goniądzkiego przy przejęciu Goniądza i Rajgrodu z rąk Anny Radziwiłłówny Kiszczyny wojewodziny witebskiej.¹¹⁴

9 czerwca 1571 r. Warszawa

Sąd ziemski warszawski stwierdził, że Anna Radziwiłłówna, wojewodzina witebska przelała swe prawa do dóbr Goniądza i Rajgrodu na rzecz króla Zygmunta Augusta na własność osobistą.¹¹⁵

10 czerwca 1571 r.

Anna Radziwiłłówna wojewodzina witebska przelewa swe prawa do dóbr Goniądz i Rajgród na rzecz króla Zygmunta Augusta.¹¹⁶

6 września 1571 r.

List Ostafiego Wołłowicza kasztelana trockiego o przejęciu od Stanisława Stanisławowicza Dowojny wojewody połockiego dokumentów na dobra Goniądz i Rajgród na rzecz króla Zygmunta Augusta.¹¹⁷

1571 r.

Inwentarz srebra kościelnego, gdy spisowan być miał podług konstytucji KJM w roku 1557, opowiedzieli kapłani kościelni i świadczyli się, mając przy sobie woźnego i szlachtę, że JM woje-

¹¹⁰ AGAD, Metryka Koronna 110, k. 147–149; AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. nlb(kopia).

¹¹¹ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku, F. 1744, op. 1, nr 4, k. 196.

¹¹² AGAD, Metryka Koronna 110, k. 146v–149; MN Kraków Bibl. Czart., Teki Naruszewicza 79, nr 164, s. 467–473.

¹¹³ AGAD, Zb. dok. perg., nr 315.

¹¹⁴ AGAD, ASK, dz. LVI, G–6.

¹¹⁵ AGAD, Zb. dokumentów pergaminowych, 314.

¹¹⁶ MN Kraków, Bibl. Czart., Teki Naruszewicza 79, s. 581.

¹¹⁷ AGAD, Zbiór dokumentów papierowych, nr 8674.

wodzina witebska [Anna Radziwiłłówna Kiszczyna – przyp. JM] srebro wszystko kościelne i aparaty, nadania królów polskich, więc szlachty okolicznej i mieszczan, z kościoła pobrać kazala, którego srebra i innych rzeczy spiszek jest w grodzkich księgach tutecznych.¹¹⁸

1571 r.

Starostwo Goniądzkie roku 1571.

Suma z miasta prętów rynkowych, ulicznych i ogrodowych czyni pol. zł kop 40/16/1.

W tym mieście jest gruntu średniego i miejscami podłego włók 123 2/3.

Zapłacono z włók 110 1/4.

Szewców domów 17.

Przedmieścia.

Białosuknie, włók gruntu średniego 12.

Kafelne i grobelne – tego roku nie było nic, bo nik nie spuszczał tylko [...] drzewi królewskie puszczone wolno.

Summa z włók miejskich, z przerobków morgów i z włók Okolnich mieszczan, za przewóz, podużne, czechowe czyni tego wszystkiego kop 142/54/16 polskich.

Przy tym mieście Goniądzu jest młynów 6, z których od dnia 11 Octobra roku [15]71 dostało się czynszu wymaganego.¹¹⁹

Miasto posiada:

w Nowym Rynku prętów rynkowych 137,

w Starym Rynku prętów rynkowych 104 1/2,

ulicznych prętów 2 620 1/2,

ogrodów miejskich 198 morg i 4 1/2 prętów,

włók miejskich 123 3/4 gruntu średniego i miejscami podłego.

włók szpitalnych 4,

młynarskich okręgów 2,

wsi okolnych 11,

grunty okolnych 45 włók (największa okolna wieś Białosuknie – 12 włók),

mieszczanie mają pszczoł ulów starych 475

ulów młodych 162.

przy mieście Goniądzu młynów 6.¹²⁰

Czynsz z 1 włóki wynosił 48 gr lit. Prócz czynszu pieniężnego mieszczan i przedmieszczan obowiązywało oddawanie corocznie 2 beczek (solanek) owsa z każdej włóki. Wójtem goniądzkim był szl. Jan Grajewski.¹²¹

Smogorówka – na bojarstwo 3 1/2 włók, którzy i wójtowską służbę z tego winni służyć.

Szacify – bojarowie 4, co z listy jeżdżą i trzymają 3 włóki: 1 1/4, 3/4, 1/4

Boguszewo – Cokolda dzieci na wojenną służbę 1 1/2 włóki, na bojarstwo włók 4 i morg 15 oraz sianożęci błonej włóki 1.

Zalesie – Cokoldowie na bojarstwo włók 5, a lasu i sianożęci 1 włókę. Ponadto jest tu też na służbie wojennej 1/2 włóki.

Trzciannie – na bojarstwo Niewiarowskiego wolnych włók 8

Romejki – włóka 1 bojarska

Kolodziez – bojarskich włók 2 z których konia stawiają

Hornostaje – włóka 1 zubożała.¹²²

¹¹⁸ A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 2, s. 221., z powołaniem się na: „Inw. Goniądz. 1571 r.” – (Ks. G. 6 – Arch. Skarb.).

¹¹⁹ AGAD, ASK, dz. I, nr 47, k. 17.

¹²⁰ AGAD, ASK, Ks. pob. 47; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 3, s. 167.

¹²¹ W. Jarmolik, *Prawa miejskie Goniądza w XVI w.*, s. 5–7.

¹²² AGAD, ASK, ks. pob. 47; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 3, s. 104.

11 października 1571 r.

Przekazanie starostwa goniądzkiego dzierżawcy knyszyńskiemu Stefanowi Bielawskiemu zgodnie z inwentarzem spisany w lipcu 1571 r. przez Łukasza Górnickiego i Jakuba Żelgowskiego.¹²³

30 kwietnia 1573 r. Warszawa

Sejm zatwierdza Prawa i swobody miasta Goniądza.¹²⁴

16 maja 1573 r.

Stanisław Trojan z Orłowa, chorąży bełski, uprawomocniony przez Jana Zamoyskiego namiestnika zostaje intronizowany w starostwo goniądzkie. Wprowadzili Zamoyskiego w tę własność wysłani przez króla Henryka Walezego rewizorowie *wedle którego poddania naszego, tedyśmy spisawszy dostatecznie, tak w dworze królewskim, jak w zamku gonięckim i we wszystkich mieściech, dworach, siolach, ku nim przynależących, wszelakie budowanie, sprzęty, zboże, statek, bydło i wszelakie insze pożytki i dochody z miast, z folwarków, siół, z młynów, z poddanych i wszelakich przychodów i powinności poddanych... inwentarz osobliwy... JMP Zamoyskiemu, przy tym liście naszym wieszczym dali.*¹²⁵

2 września 1573 r. Tykocin

Komisarze królewscy Adam Pilchowski proboszcz warszawski i Wojciech Starorzębski bp chełmiński uwalnili przedmieszczan goniądzkich od robót i innych powinności i przypisał im jurdykę miejską.¹²⁶

ok. 15 września 1573 r. Węgrów

Circiter idus Septembris zmarł w Węgrowie podczas epidemii Piotr z Goniądza (zwany *Gonecius*, *Gonedzius*, *Conyza*, *Koniniński*). Urodził się on ok. 1528 r. Studiował w Akademii Krakowskiej, gdzie wpisany był w r. 1546 jako *Petrus Nicolai Lithuanus* z diecezji wileńskiej. Najpewniej był synem rektora szkoły w Goniądzu szl. Mikołaja z Sokół (ten wzm. był 10 II 1571 r.). Według Szymona Budnego nazywał się Giezek. W 2 pol. lat 60. XVI w. był ministrem zboru ariańskiego w Węgrowie u Jana Kiszki i Anny Radziwiłłówny właścicieli również Goniądza. W Bibliotece Seminaryjnej w Wilnie w 1912 r. znajdowała się książka z księgozbioru Piotra z Goniądza *Petri Galatini, Opus de Arcanis Catholicae veritae – Basileae per Joannem Heruagium Bono MDLXI* (ss.651). Napis proweniencyjny głosił, że za 3 zł pol. kupili tę książkę małżonkowie Kasper i Hanna Prywozyusz (Privosius) 3 marca 1575 w Węgrowie, i to nabyli ją z biblioteki Gonezyusza.¹²⁷

8 maja 1574 r. Goniądz

Do zamku należały młyny: na rzece Biebrzy 4, na Goniądzce 3, pod folwarkiem goniądzkim 2: jeden za stawami, a drugi z foluszem na rzece Klewiance.¹²⁸ *Drewniany zamek w Goniądzu składał się z 84 horodni i 4 wież. Przy zamku stały 2 domy, a do horodni były przybudowane od srodka małe domki. Pod zamkiem nad Biebrzą mieściły się: stajnie, piekarnie, browar i zabudowania folwarczne. Catość zwana była Wielkim Dworcem. Zamek pochodził zapewne z czasów*

¹²³ AGAD, ASK, dz. LVI, G.6, k. 1–4v.

¹²⁴ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 504–505 za: Rel. 4, oblata 1689.

¹²⁵ A. Jabłonowski, *Jan Zamoyski na Podlasiu. Spór o starostwo knyszyńskie*. „Z wieku Mikołaja Reja. Księga jubileuszowa 1505–1905”, Warszawa 1905, s. 130.

¹²⁶ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 55–57; AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 524–531; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 54 (z Księgi 2 Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych); Tamże 44, s. 42–43; Tamże 54, s. 440–497.

¹²⁷ K. Kantak, *Księga z biblioteki Szymona Budnego*, „Litwa i Rus”, 1912, lipiec, t. III, z. 1, s. 61–62; L. Szczucki, *Piotr z Goniądza*, „PSB”, t. 26, Wrocław 1981, s. 398–400.

¹²⁸ A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 3, s. 167.

księcia Witolda, ale mógł powstać wcześniej jako obrona przeprawy przez Biebrzę przed Krzyżakami i Litwinami.¹²⁹

1576 r.

Lustracja starostwa goniądzkiego z 1576 r. (oblata 1727 r.).¹³⁰

1576 r.

Stefan Batory król polski potwierdził dokument Stanisława Dowojny i jego żony Petroneli Radziwiłówny z 1547 r. nadający Goniądzowi miejskie prawo chełmińskie.¹³¹

1577 r.

Szl. Stanisław Płoński mieszczanin goniądzki oddał poboru z miasta goniądzkiego zł 52 gr 22.¹³²

1578 r.

Nie opłacili poboru właściciele 57 1/2 włók ziemi, którzy pogorzeli. W mieście Goniądzu od warów piwa mieszczanie płacili: I kwartał 33 wary, II kwartał 38 warów, III kwartał 36 warów, IV kwartał 53 wary = razem 160 warów. *a to przez tę przyczynę, niewiele (czopowego) wybrano, iż pogorzało miasto niemało. ... Większa część miasta pogorzała; pan Jan Grajewski wójt goniądzki, acz niepogorzały poboru żadnego nie dał.*¹³³

15 sierpnia 1579 r. obóz pod Połockiem

Stefan Batory król polski wydał uniwersał ustanawiający w Goniądzu skład soli. Uniwersał ten zobowiązywał mieszkańców woj. podlaskiego do zaopatrywania się w sól w żupie goniądzkiej. Zawierał ostry zakaz przewozu i sprzedaży soli morskiej pod groźbą jej konfiskaty na rzecz skarbu królewskiego i kary grzywny. Do kontroli respektowania tych nakazów zobowiązani byli: sprawca żupy i strażnicy. Uniwersał określał także ceny na sprzedawaną sól i jednostki miar obowiązujące przy kontraktach handlowych. Przy oznaczaniu miar uniwersał odwoływał się do jednostek królewskich.¹³⁴

8 grudnia 1580 r.

Stefan Batory król polski nadając prawa miejskie dla Lipska nad Biebrzą w pow. grodzieńskim zezwolił na powstanie w nim składu soli, do którego towar w postaci soli białej miano sprowadzać z Goniądza rzeką Biebrzą – *pozwalajem w taże meste naszym Lipsku skład soli bełoję ponskoje rekoju Bebroju do mesta naszego Lipska z mesta naszego Gonendskoho prychodjeczjoje meli...*¹³⁵

40. Antoni Stanisław Szczuka (1654-1710), sekretarz króla Jana III Sobieskiego. Malarz nieokreślony, I poł. XVII w. Chrzanowski Tadeusz, *Portret staropolski*.

¹²⁹ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 259; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 2, s. 209–210 (cyt. ze spalonego w 1944 w Bibliotece Narodowej w Warszawie, rękopisu nr 67 Biblioteki Ordynacji Krasieńskich *Inwentarza imienia Knyszynskiego i Gonięckiego, jako budowania we dworach, zboża, bydła, statków, zasiania, jako też pożytków i dochodów wszelakich, z rozkazania JKMści przy podawaniu w starostwo JMPanu Janowi Zamojskiemu sekretarzowi JKMści ... przez nas to za listem i rozkazaniem JeKMści wysłanych Hieronima Makowieckiego sekretarza JeKMści, Józefa Holownię podsędką ziemskiego Nowogrodzkiego, rewizorów JeKMści, wedle domów spisany, wójtów miejskich i sielskich z każdego folwarku spisany i sprawiony w roku 1574 miesiąca Maja 8 dnia*) – F. Pułaski, *Opis 815 rękopisów Biblioteki Ordynacji Krasieńskich*, „Biblioteka Ordynacji Krasieńskich. Muzeum Konstantego Świdzińskiego”, t. XXIII–XXIX, Warszawa 1915, nr 56, s. 129.

¹³⁰ Lustracja powiatu goniądzkiego z 1576 r. (oblata 1727 r.) znajdowała się w Księgach grodzkich goniądzkich – nr 15 Księgi wieczyste z l. 1724–1727 – AP Kraków, ZZG, nr 40, s. 10.

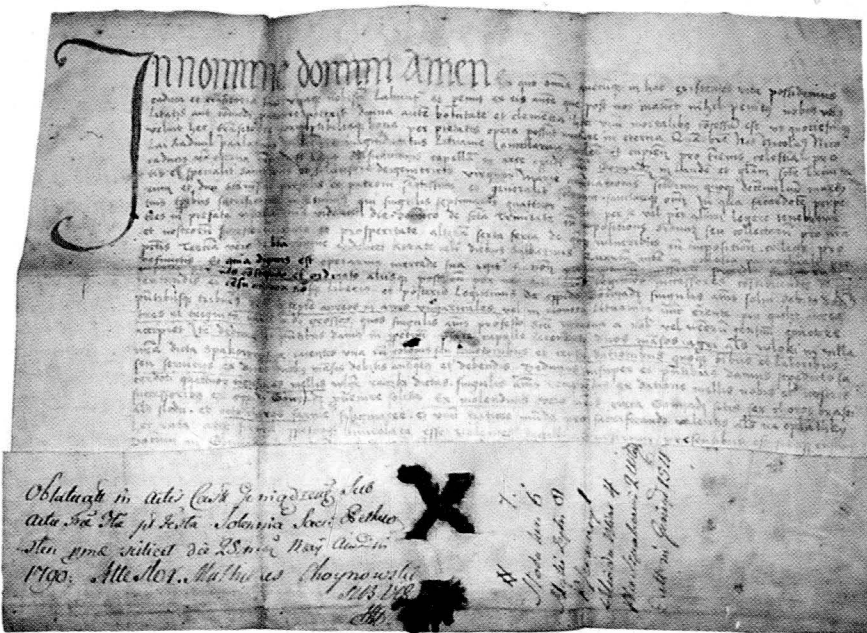
¹³¹ W. Jarmolik, *Prawa miejskie Goniądza w XVI w.*, s. 7.

¹³² AGAD, ASK, dz. I, nr 47, k. 308.

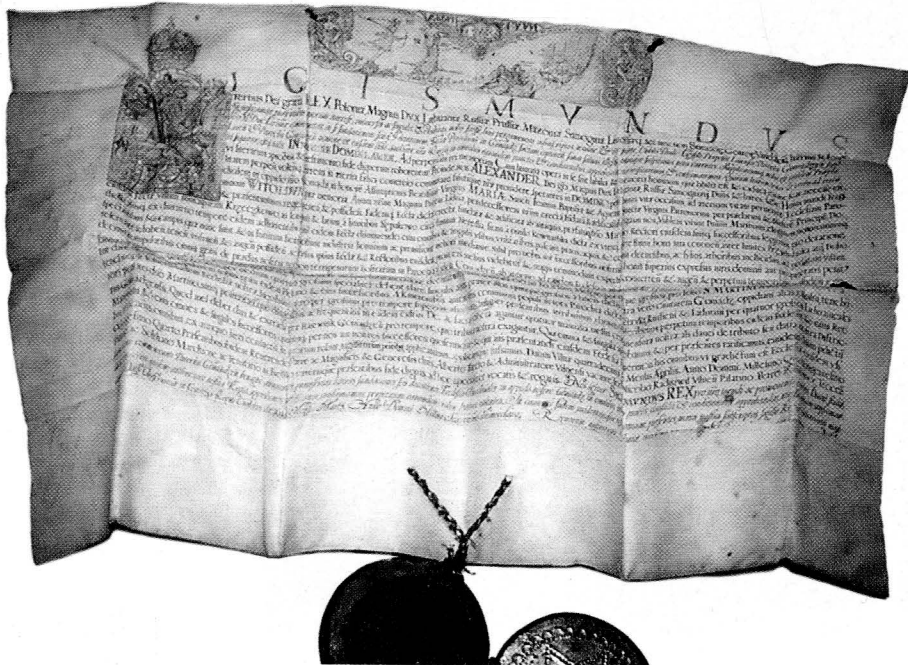
¹³³ AGAD, ASK, dz. I, nr 47, k. 413; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 3, s. 146 i 171.

¹³⁴ AGAD, Księga miejska Knyszyna 1553–1580, nr 1, k. 221v (oblata 21 września 1579 r.); A. Pawiński, *Skarbowość w Polsce i jej dzieje za Stefana Batorego*, w: *Źródła dziejowe*, t. VIII, s. 95.

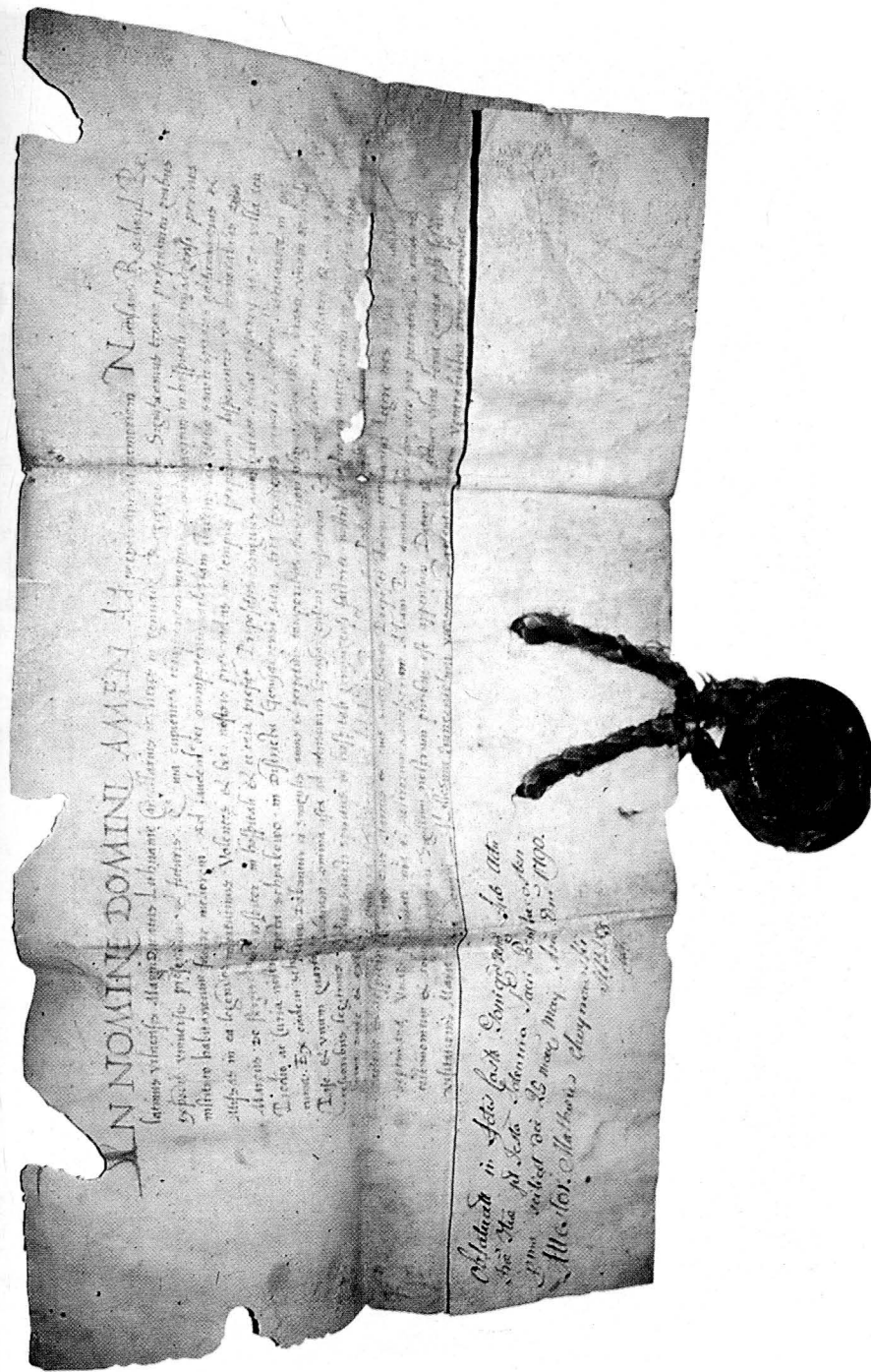
¹³⁵ AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych 4762 a, s. 109.

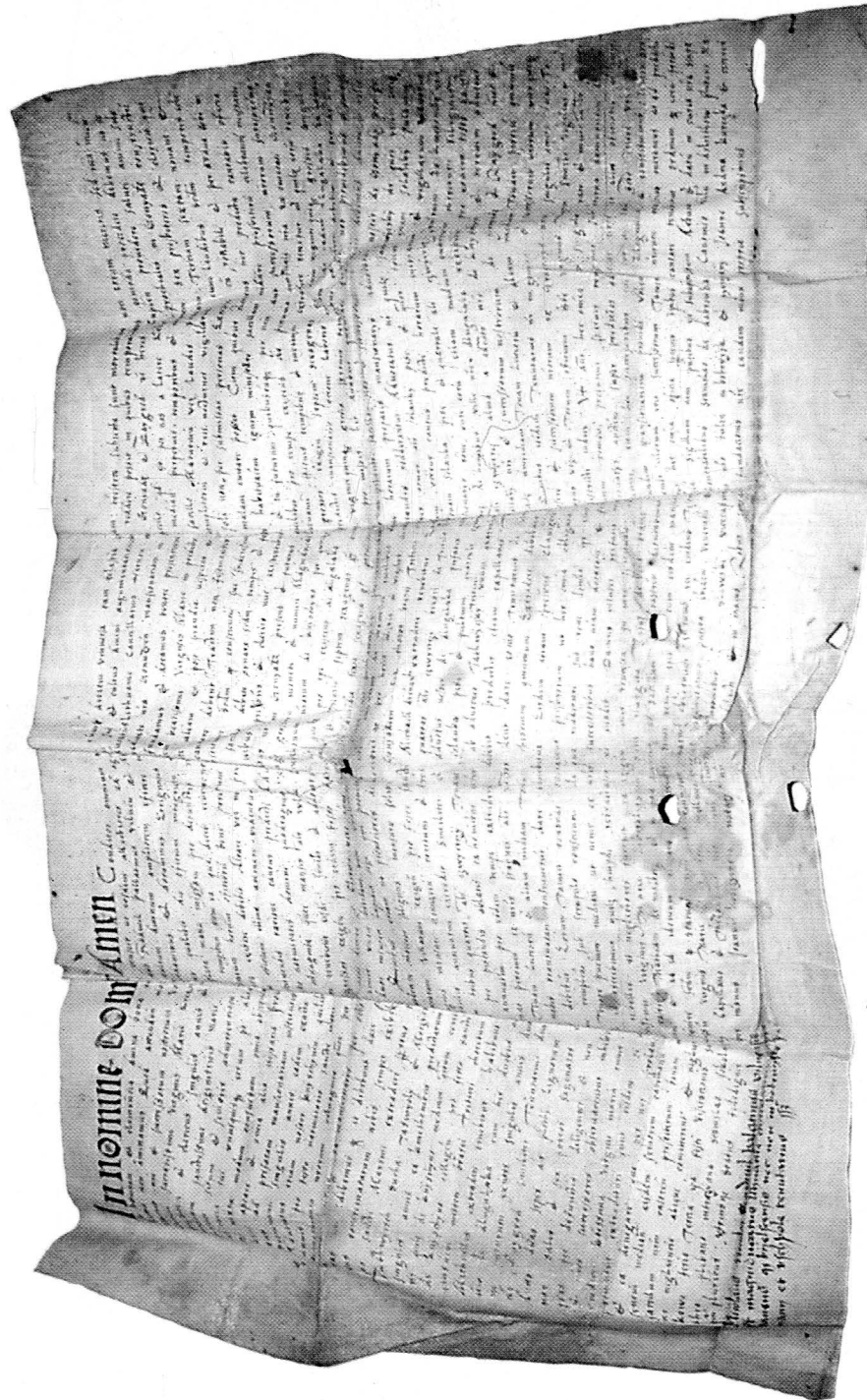
41. Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje kaplicę św. Trójcy na Zamku Goniądzkim i uposaża przy niej kapłana, 1511. Oryginalny dokument pergaminowy w Archiwum Archidiecezji w Białymstoku.

42. Zygmunt III król Polski dokumentem wydanym 12 maja 1618 roku potwierdza fundusz kościoła goniądzkiego (rzekomo) nadany przez Aleksandra Jagiellończyka 4 kwietnia 1484 r. Oryginalny pergaminowy. Arch. Archidiecezji w Białymstoku. Fot. W. F. Wilczewski, 1997 r.

43. Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński buduje w Goniądzu szpitalny kościół pw. św. Ducha i uposaża przy nim kapłana, 5 lipca 1520 r. Wilno Oryginalny dokument pergaminowy w Archiwum Archidiecezji w Białymstoku.

44. Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje mansonarię przy kościele parafialnym w Goniądzu, 2 lipca 1521 r. Szpakowo. Oryginalny dokument pergaminowy w Archiwum Archidiecezji w Białymstoku.

1580 r.

Miasto obejmowało 174 włók i 1/4 morga. Zapłacono wówczas 247 domów, a w mieście było 72 pustych placów. Mieszkało tam: 8 szewców, 3 kowalów, 4 rzeźników, 27 rybaków, 1 zdun, 7 przekupniów.¹³⁶

1580 r.

W parafii goniądzkiej znajdowały się 24 wsie bojarsko–ziemiańskie (szlacheckie), których właściciele uprawiali łącznie włók osiadłych 78 i 26 włók osiadłych: Białosuknie, Rudkowskie, Oldaki, Sobieszczki, Świerzbienie, Mońki.¹³⁷

4 maja 1582 r. Goniądz

Stanisław Płoński burmistrz, Andrzej landwójt i Paweł pisarz miejski z Goniądza przekazali podatek tzw. pobór Piotrowi Pieskowskiemu poborcy podatkowemu ziemi bielskiej. Na dokumencie umieszczono odcisk miejskiej pieczęci z wyobrażeniem Baranka, na tle trójkąta – Oka Opatrzności Bożej i napisem w otoku.¹³⁸

1584 r.

Fryderyk Denigel pleban goniądzki i trzcianeński oraz Stanisław Fogelweder pleban tykociński procesowali się z Herkulesem Jurczyńskim podstarościm tykocińskim.¹³⁹

24 lipca 1589 r.

Wzmiankowany był Sebastian Żochowski z Goniądza pleban w Mejszagole.¹⁴⁰

1591 r.

Zapłacono podatek od domów 141 w mieście tzw. szos 62 zł, z 70 włók miejskich 35 zł, a od różnych rzemieślników nędznych 22 zł. Parafia goniądzka obejmowała wówczas wsie:

Rybaki, Kramkówka, Ziełepuchy – włók szlacheckich 15.

– włók osiadłych 9.

– ogrodników 4.

Kramkówka, Tatary, Sblitowo, Grodzkie – wł. szlach. 20

– wł. osiadłych 6.

Oldaki, Sobieszczki, Monki, Maksimowizna – wł. szl. 20.

– wł. osiadłych 3.

– ogrodników 4.

Białosuknie, Rudkowskie – włók szlacheckich 20.

– ogrodników 4.

Piotrowizna – włók osiadłych 3.

Sthofuszy w Goniądzu – włók osiadłych 3.

Poświętne Goniądzkie i Trzcienie – włók osiadłych 4.

– ogrodników 4

– komornic 6.

5 czerwca 1593 r Warszawa

Zygmunta III król zatwierdził postanowienie komisarzy królewskich Adama Pilchowskiego proboszcza warszawskiego i Alberta Starozrzebskiego dany w Tykocinie 2 IX 1573 r. uwalniający przedmieszczan goniądzkich od robót i innych powinności i przypisujący im jurysdykcję miejską.¹⁴²

¹³⁶ A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz.I, s.132.

¹³⁷ BAN Wilno, F. 6–253 (oryginał pergaminowy); R. Jasas, nr 718, s. 288.

¹³⁸ MN Kraków, rkps MN 552 (ze zbioru W.Wittyga).

¹³⁹ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 462, nr 43, s. 434–452, nr 65, k. 142.

¹⁴⁰ BAN Wilno, F. 6–253 (oryginał pergaminowy); R. Jasas, *Pergamentu katalogas...*, nr 718, s. 288.

¹⁴¹ A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. I, s. 142 i 146.

¹⁴² AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, nr 2 (1677 r.), k. 55–57; AGAD, Kopicjana, nr 45, s. 41–43; AGAD; Kopicjana, nr 54, s. 440–497.

1595 r.

Spis beneficjów kościelnych diecezji wileńskiej wzmiankuje o istnieniu proboszcza czyli prepositusa na zamku goniądzkim.¹⁴³

XVII w.

W Goniądzu funkcjonował cech szewców.

20 lutego 1600 r. (?)

Król Zygmunt III zatwierdził wcześniejszy swój dokument wystawiony 5 lipca 1593 r. oraz komisarzy królewskich Adama Pilchowskiego proboszcza warszawskiego i Alberta Starowiejskiego dany w Tykocinie 2 września 1573 r. uwalniający przedmieszczan goniądzkich od robót i innych powinności i przypisujący im jurysdykcję miejską.¹⁴⁴

1602 r.

Lustracja starostwa goniądzkiego i miasta Goniądza.¹⁴⁵

1602 r.

Statut cechu piwowarów.¹⁴⁶

6 maja 1606 r. Warszawa

Król Zygmunt III potwierdził nadanie miejskiego prawa niemieckiego z przytoczeniem dokumentu Stanisława Dowojny wojewody połockiego i Petroneli Radziwiłłówny wystawiony w Wilnie 15 II 1547 r.¹⁴⁷

1616 r.

Lustracja starostwa goniądzkiego. Lustracja wymieniła 188 domów, 94 puste place, 5 młynów, przewóz przez Biebrzę. *Księża mansjonarze z Goniądza produkowali fundusz swój, (teraz żadnego nie masz mansjonarza, tylko w tych dwóch kościołach jeden JM ksiądz Niedźwiecki proboszcz szpitalny św. Ducha) od sławnej pamięci Stanisława Dowojny, wojewody połockiego i Petronelli Radziwiłłowej, małżonki jego, którzy to małżonkowie fundowali na ten kościół czynsze pewne i inne dochody z folwarków do Goniądza należących.*¹⁴⁸

6 sierpnia 1617

Zygmunt III król polski zatwierdził wszystkie prawa i wolności miasta Goniądza.¹⁴⁹

12 marca 1618 r. Warszawa w czasie sejmu walnego

Zygmunt II król polski potwierdził fundusz kościoła goniądzkiego (rzekomo) nadany przez Aleksandra Jagiellończyka 14 IV 1484 r.).¹⁵⁰

28 maj 1621 r. z Zabłudowa

Pożar miasta Goniądza¹⁵¹

1624 r.

Statut cechu rybaków.

¹⁴³ BAN Wilno, F. 43–473: „Catalogus Beneficiorum totius Dioecesis Vilmensis... conscriptus in Anno 1595”.

¹⁴⁴ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, nr 2 (1677 r.), k. 55–57.

¹⁴⁵ AGAD, ASK, dz. XLVI, nr 146 A, k. 27–30.

¹⁴⁶ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 259.

¹⁴⁷ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, nr 2 (1677 r.), k. 53–55; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 234 za: Ks. 13 Wieczystych Ksiąg Grodzkich Goniądzkich, k. 22–25 (nieistniejąca); AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439.

¹⁴⁸ AGAD, ASK, dz. XLVI, nr 149.

¹⁴⁹ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 236 (za Księgą 13 Wieczystą Grodzką Goniądzką, k. 44 – nieistniejąca, oblata 23.II.1719).

¹⁵⁰ AA Białystok; MN Kraków, Bibl. Czart., nr IV, 1777, s. 163; AP Białystok, Kamera, nr 2855. nlb.

¹⁵¹ Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie, Teki Łopacińskiego: Archiwum Radziwiłłów I, s. 29.

1627 r.

Mieszczanin goniądzki Tomasz Siuchna zapisał kościołowi szpitalnemu św. Ducha swój dom.¹⁵²

20 lutego 1635 r. Warszawa

Król Władysław IV potwierdził prawa służące przedmieszczanom miasta Goniądza.¹⁵³

12 maja 1635 r. Goniądz

W kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP znajdowały się ołtarze NMP i św. Anny (Bractwa Św. Anny), obrazy: Ukrzyżowanie Chrystusa z Matką Boską i Św. Janem – na aksamicie czarnym, srebrem haftowany. Siedem obrazów rzeźbionych. Rzeźbione przedstawienie św. Stanisława. Rzeźbiona przedstawienie Matki Boskiej Bolesnej nad zakrystią, 5 krucyfików. Obrazy świętych, na płótnie, w ramach: Sebastiana, Hieronima, Franciszka, Kazimierza, Piotra, Pawła, Cecylii, Klary a także Matki Boskiej z prosta malowany. Najbardziej czczonym był związany z głównym wezwaniem tego kościoła: *obraz Assumta Virgina na płótnie, przy którym guzików srebrnych trzy, z tych jeden większy. Był też jeszcze inny obraz nad ołtarzem wielkim, na którym species Salvatori obraz Najświętszej Panny na płótnie. Były ponadto ikony – obrazów moskiewskich 5. Podobnie znajdował się malowany na desce obraz Najświętszej Panny mały na tablicy.* Były również obrazy drukowane na papierze: Św. Trójcy i NMP Częstochowskiej. Na dzwonnicy były trzy dzwony *odnowione po zgorzeniu*.

20 grudnia 1650 r. Warszawa

Jan Kazimierz król polski zatwierdził dokument Zygmunta III wystawiony 5 VII 1593 r. i Władysława IV 20 II 1635 r. oraz komisarzy królewskich Adama Pilchowskiego proboszcza warszawskiego i Alberta Starorzębskiego dany w Tykocinie 2 IX 1573 r. uwalniający przedmieszczan goniądzkich od robót i innych powinności i przypisujący im jurysdykcję miejską.¹⁵⁴

1654, Hornostaje

Szl. Seweryn z Żarnowa Pisanka poborca ziemi bielskiej, burgrabia zamku brańskiego oraz jego żona Katarzyna z Klepackich dali kościołowi szpitalnemu goniądzkiemu fundusz na 1 kapłana i 4 biednych ze szpitala św. Ducha w Goniądzu. Ofiarowali oni swoje dobra położone we wsi Downary Okolne, młyn i karcznię.¹⁵⁵

1656 r.

Pożar miasta Goniądza. Prepozyt kościoła szpitalnego św. Ducha ks. J. Jaworowski opisując w 1716 r. swą świątynię stwierdził, że kościół szpitalny po pożarze miasta Goniądza w roku 1666, ponownie został odbudowany, a jeszcze nie konsekrowany.¹⁵⁶

1660 r.

Lustratorzy opisując wieś Klewiankę stwierdzili: *Wieś Klewianka przez różne wojsko nieprzyjacielskie, jako też Wlk. Ks. Litewskiego i Związek Koronny spustoszała. Włók wójtowskich No 2, które nescitus quo jus trzyma ksiądz Tomasz Moniuszko.*¹⁵⁷

16 marca 1660 r.

Król Jan Kazimierz uwalnia mieszczan miasta Goniądza w starostwie knyszyńskim na lat 4 od podatków publicznych i prywatnych.¹⁵⁸

¹⁵² AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 139.

¹⁵³ AGAD, Księgi Kancelarskie, nr 27, s. 524–531; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 440–497.

¹⁵⁴ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, nr 2 (1677 r.), k. 55–57; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 473, nr 45, s. 40–44, nr 54, s. 440–497.

¹⁵⁵ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 690–691, nr 55, s. 668–673.

¹⁵⁶ MN Kraków, Bibl. Czart., nr IV, 1775, s. 176–177: *Ecclesia haec post incendium civitatis Goniądzen-sis in Anno Domini 1666 noviter extruxta nec dum consecrata.*

¹⁵⁷ BUWil, F. 4–1708 i 1709.

¹⁵⁸ AGAD, Sigillata nr 2, k. 4v i nr 3, k. 31.

23 sierpnia 1661 r.

Król Jan Kazimierz zatwierdził ur. Marcinowi Wolińskiemu wójtowi goniądzkiemu przywilej Anny Radziwiłłówny Janowej Kiszczyny wojewodziny witebskiej na wójtostwo goniądzkie dany małżeństwu ur. Grajewskim i ich sukcesorom.¹⁵⁹

20 grudnia 1661 r. Grodno

Stwierdzenie przywileju Marcina Wolińskiego na wójtostwo goniądzkie nadane mu 6 października 1657 r. w Warszawie zgodnie z oryginalnym dokumentem funduszowym wójtostwa goniądzkiego.¹⁶⁰

20 października 1662 r. Lwów

Jan Kazimierz król polski zatwierdza fundację szl. Seweryna Pisanki z Żarnowa (Hornostaje 1654 r.) poborcy ziemi bielskiej i burgrabiego zamku brańskiego oraz jego żony Justyny z Klepackich na 1 kapłana i 4 biednych ze szpitala św. Ducha w Goniądzu. Ofiarował on swoje dobra położone we wsi Downary Okolne, młyn i karcznię. Akt w 1790 r. oblatowany w Księgach Rel. 30 Grodzkich Goniądzkich.¹⁶¹

1663 r.

Wieś Przytuły Wólka [Wólka Piaseczna] ... *włókie wszystkie z dawna pusto leżą i miejsca nie znać, gdzie przedtym ta wieś była.*¹⁶²

31 lipca 1663 r. Lwów

Jan Kazimierz król polski nadaje starostwo knyszyńskie Franciszkowi, Wilhelmowi i Mikołajowi Orsettim, po śmierci starosty knyszyńskiego Mikołaja Ossolińskiego i jego żony Katarzyny Starońskiej. Bracia rodzeni Franciszek, Wilhelm i Mikołaj Orsetti pożyczili w 1659 r. królowi sumę 553 444 zł pol. 21 gr 9 pieniędzy, pod zastaw starostwa knyszyńskiego (wraz z Goniądzem).¹⁶³

24 sierpnia 1663 r. Goniądz

Inwentarz starostwa knyszyńskiego, przy podaniu dóbr Franciszkowi Orsettiemu. W mieście weześniej funkcjonowały cechy: krawiecki z kuśnierskim, szewski, rybacki. Przy cechach: szewskim i rybackim zaznaczono: pustki, a przy rybackim: *ciż rybacy powinni co rok węgorki kop nr 2, za które im dwór powinien dać.*

7 marca 1667 r. sejm Warszawa

Konstytucja sejmowa tworzy w Goniądzu Urząd Grodzki. Działo się to na prośbę posłów ziemi bielskiej, skarżących się na to, że w czasie wylewów rzek szlachta z powiatów tykockiego, goniądzkiego i rajgrodzkiego nie może skarżyć się ze swoich krzywd, wnosić protestacji w sprawach cywilnych, dokonywać obdukcji, dokonywać zapisów itd. Odtąd pisarz grodzki brański wyznaczać będzie do Grodu Goniądzkiego osobnego regenta, który będzie w Goniądzu rezydował i aktykował wszystkie sprawy do ksiąg grodzkich. Regent będzie miał prawo wydawać ekstrakty z tych ksiąg. Starosta knyszyński ma obowiązek wyznaczyć stosowne miejsce, a mieszczanie goniądzcy zostali zobowiązani zbudować kancelarię.¹⁶⁴

27 czerwca 1667 Brańsk

Bogusław Radziwiłł koniuszy litewski, starosta brański zleca Mikołajowi Łyczce cześnikowi podlaskiemu, podstarościemu brańskiemu i Benedyktowi Olszewskiemu pisarzowi grodzkiemu brańskiemu, aby zjechali do Goniądza leżącego w starostwie knyszyńskim i wysłuchali przysięgi

¹⁵⁹ AGAD, Sigillata, nr 3, k. 269; AGAD, Sigillata, nr 6, k. 76.

¹⁶⁰ AGAD, Sigillata, nr 6, k. 96v.

¹⁶¹ CPHAL Wilno, F. 694, op. 1, nr 4070; AGAD, Kapicjana, nr 42, s. 690–691.

¹⁶² AGAD, ASK, dz. XVIII, ilustracje 1664 r., s. 524–527.

¹⁶³ BU Wilno, F. 4, nr 34 317, k. 2v–3.

¹⁶⁴ *Volumina legum*, t. IV, Petersburg 1859, s. 448.

nowo powoływanego regenta przyszłej kancelarii goniądzkiej grodzkiej. Roześle uniwersał z rozkazaniami Urzędu Grodzkiego Brańskiego, który ma być publikowany wpierv w Grodzie Brańskim, a później po parafiach położonych w Trakcie Tykockim o uruchomieniu kancelarii w Goniądzu.¹⁶⁵

1669 r.

Synod diecezjalny wileński z czasów biskupa Aleksandra Sapięhy wymienia parafię Goniądz w składzie dekanatu augustowskiego.¹⁶⁶

1669 r.

Ofiarowanie w testamencie szpitalowi św. Ducha w Goniądzu narożnego placu na Rynku miasta Goniądza, na którym później znajdowała się karczma wjezdna, drugiego placu, który ma być wykupiony z zastawu i łąkę na Dobarzu.¹⁶⁷

25 sierpnia 1671 r. Goniądz

Jan Miastkowski dzierżawca dóbr Jaćwież nadał swoje dobra nieruchomości położone w mieście Goniądzu prepozytowi kościoła szpitalnego goniądzkiego ks. Michałowi Niedźwieckiemu.¹⁶⁸

20 lipca 1672 r.

Król Michał Korybut potwierdza dokument Zygmunta III z 6 V 1606 r. potwierdzający nadanie prawa niemieckiego z przytoczeniem dokumentu Stanisława Dowojny wojewody połockiego i Petroneli Radziwiłłówny wystawiony w Wilnie 15 II 1547 r.¹⁶⁹

23 czerwca 1672 r. Warszawa

Król Michał Korybut Wiśniowiecki zatwierdza potwierdzenia praw miasta Goniądza.¹⁷⁰

1673 r.

Miasteczko Goniądz 3-tia classis

Stawetny burmistrz Goniądzki imieniem całego miasteczka i przedmieszczan do tegoż należących od sób utriusque sexus in genere et numeralio 3-tiae clasii plebeis zapłacili osób 473 – zł 473

Wójtostwo Goniądzkie

Szl. Pan Stanisław Szczuka z małżonką wójt Goniądzki a titulo nobilitatis osoby 2, zł 4

Tenże od panny i czeladnika status nobilis osób 2 – zł 4

P. Rawina wdowa od osoby swojej, pasierzbów dwóch i córki osób 4, zł 3

taż od dziewczki i parobka plebei osób 2 – zł 2.

Ogrodnicy w mieście Goniądzu mieszkający IMci ks. proboszcza Goniądzkiego osób utriusque sexus status plebeis osób 22 – zł 22

Poświętne farne ogrodnicy

*JMci ks. plebana Goniądzkiego osób utriusque sexus osób 18 – zł 18.*¹⁷¹

1674 – 1679

Mikołaj Słupski bp sufagan wileński dokonał wizytacji kościołów goniądzkich: *Goniądz, kościół drewniany, kolacja kólewska. Proboszcz ks. Zymunt Załęski, zrestaurował kościół od dawna opuszczony. I zaleca się, by łagodniejszym był w ściąganiu dziesięcin. Pobierzmowałem 164 osoby. Drugi kościół prepozyturalny i szpitalny, pięknej budowy. Proboszcz ks. Michał Niedźwiecki zbudował swoim kosztem kościół i wzorowo go utrzymuje.*¹⁷²

¹⁶⁵ AGAD, Kapicjana, nr 43, s. 1–6.

¹⁶⁶ T. Krahel, *Rys historyczny archidiecezji w Białymstoku*, "Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji w Białymstoku", Białystok 1979, s. 32–37.

¹⁶⁷ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 139.

¹⁶⁸ AGAD, Kapicjana, nr 42, s. 12–13 (z Księgi 1 Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych).

¹⁶⁹ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, nr 2 (1677 r.), k. 53–55; AGAD, Kapicjana, nr 54, s. 399–439.

¹⁷⁰ AGAD, Sigillata, nr 12, k. 7; AGAD, Księgi Kanclerskie, nr 27, s. 517–524.

¹⁷¹ AGAD, ASK, dz. I, nr 70, k. 806v–807.

¹⁷² J. Kurczewski, *Stan kościołów parafialnych w diecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskim*, „Litwa i Ruś”, lipiec 1912, t. III, z. 1, s. 54.

1675 r.

Opis funduszów kościelnych w Goniądzu stwierdzał, że zarówno kościół zamkowy św. Trójcy, jak i sam zamek uległy ruinie i nie istnieją.¹⁷³

1676 r.

Podatek pogłównego dwojga w 1676 r.

Parafia goniądzka.

W mieście Goniądzu osób utriusque sexus 240 – 480 zł

Plebania Goniądzka. Poddańskich osób w Krzeczkwie i Poświętnym 39 – 78 zł

Probstwo Goniądzkie. Poddańskich osób w Zodniach i Poświętnym utriusque sexus 20 – 40 zł

Wójtostwo Goniądzkiem Szl. Pani Szczuczyna wójtowa goniądzka od osoby swej, parobka, kucharki, komornika z żoną osób 5– 9 zł

Krankówka Wielka...Krankówka Mała...Rybaki... Sobieszczi...Zblutowo...Świerzbienie...Mońki...Sikory...Waskiewiczze...Oldaki...Białosuknie...Smogorówka...Klewianka...Hornostaje...StoluszczeR awa...Rudkowskie...¹⁷⁴

15 luty 1676 r.

Król Jan III Sobieski nadał wójtostwo w mieście Goniądzu po śmierci ur. Marcina Wolińskiego – ur. Michałowi Złotorowiczowi.¹⁷⁵

10 luty 1677 r. Warszawa

Król Jan III Sobieski na życzenie burmistrza goniądzkiego Walentego Guzowskiego potwierdził dokument króla Michała Korybuta z 20. VII 1672 r. potwierdzający dokument Zygmunta III z 6 V 1606 r. potwierdzający nadanie prawa niemieckiego z przytoczeniem dokumentu Stanisława Dowojny wojewody połockiego i Petroneli Radziwiłłówny wystawiony w Wilnie 15 II 1547 r.¹⁷⁶

10 luty 1677 r. Warszawa

Król Jan III Sobieski na życzenie sławetnego Wawrzyńca Jasko ze wsi Jaski pod miastem Goniądzem oblatuje i potwierdza przywileje królów: Jana Kazimierza wystawiony w Warszawie 20 XII 1650 r., Zygmunta III wystawiony 5 VII 1593 r. Władysława IV wystawiony 20 II 1635 oraz komisarzy królewskich Adama Pilchowskiego proboszcza warszawskiego i Alberta Starorzębskiego uwalniający przedmieszczan goniądzkich od robót i innych powinności i przypisujący im jurysdykcję miejską.¹⁷⁷

28 maja 1681 r. Goniądz, Urząd Grodzki

Sławetny Wojciech Thorzyk syn nieżyjącego Jerzego Thorzyka, ubogi szpitala goniądzkiego oddaje kościołowi szpitalnemu Św. Ducha swoją łąkę zwaną *Sokołowska*, dziedziczną, usytuowaną przy Gościńcu Osowieckim, graniczącą z łąką Kamieńskiego, a z drugiej strony tegoż darczyńcy i do rzeczki Goniądzki, z dwiema sadzawkami i wszystkimi drzewami tam rosnącymi. W pierwszej kolejności zeznano ten dar przez aktami wójtowskimi i burmistrzowskimi goniądzkimi.¹⁷⁸

20 sierpnia 1682 r. Goniądz

Szlachetni Adam i Tekla Grabowscy ofiarowali kościołowi szpitalnemu pięciogłosowy pozytyw za *szczęśliwe sukcessa swoje i za dusze rodziców*.¹⁷⁹

¹⁷³ AP Białystok, Kamera, nr 2588.

¹⁷⁴ MN Kraków, Bibl. Czart., nr IV 1099.

¹⁷⁵ AGAD, Sigillata 13, k. 29.

¹⁷⁶ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 53–55; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439.

¹⁷⁷ AGAD, Ks. grodzkie goniądzkie, t. 2 (1677 r.), k. 55–57; AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 524–531; AGAD, Kopicjana, nr 45, s. 39–45; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 440–497.

¹⁷⁸ AGAD, Kopicjana, 46, s. 84–85.

¹⁷⁹ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 32v.

11 października 1683 r. Goniądz

Dominikanin, prowincjał litewski ojciec Rafał Politalski zaprowadza w Goniądzu Bractwo Różańcowe.¹⁸⁰

1684 r.

Biskup wileński zatwierdza przy kościele parafialnym w Goniądzu Bractwo Różańcowe.¹⁸¹

11 stycznia 1684 r. Rzym

Innocenty XI papież dał indulgencje kościołowi szpitalnemu św. Ducha w Goniądzu z odpustem 10–letnim, w dniu Zielonych Świątek, tym którzy przystąpią do spowiedzi i komunii św.¹⁸²

1685 r.

Ofiarowanie wieczyście kościołowi czwartej części Rzeszotarszczyzny.¹⁸³

6 maja 1690 Warszawa

Jan III król polski wydaje dekret w sprawie miasta Goniądza.¹⁸⁴

1691 r.

Jan Gniński podkanclerzy koronny, starosta knyszynski ofiarowuje kościołowi szpitalnemu w Goniądzu *kawtan turecki* (zap. trofeum z Odsieczy Wiedeńskiej) z którego wykonano antepedia do dwu ołtarzy w kościele św. Ducha.¹⁸⁵

27 lipca 1696 Goniądz

Dokument Kaplicy Różańcowej MB w Goniądzu.¹⁸⁶

23 sierpnia 1697 r. Goniądz

Katarzyna Rodkiewiczówna żona Stanisława Grabowskiego, w asystencji swego męża czyni zapis na rzecz Kaplicy Różańcowej w Goniądzu – sumę 30 zł pol. należną z dóbr Kuczyno–Bochdańce.¹⁸⁷

4 maja 1699 Goniądz

Ks. Mateusz Ignacy Kuligowski sumę 286 talarów zabezpiecza na synagodze tykocińskiej.¹⁸⁸

30 marca 1700 r. Goniądz

Przez kogo i kiedy kościół parafialny był zbudowany nie pamiętano. Budowla była drewniana. Wewnątrz znajdowała się ambona, chór z organami W ołtarzu głównym było przedstawienie NMP, w bocznym prawym był obraz św. Anny, w bocznym z lewej obraz Matki Boskiej Różańcowej. Był jeszcze ołtarz czwarty z obrazem św. Franciszka. Na dzwonnicy zawieszono były 3 dzwony, z których dwa były nowo odlane.¹⁸⁹

Kościół szpitalny św. Ducha drewniany, z jednym ołtarzem.

18 lipca 1701 r.

Król August II pozwala na cesję przez miasto Goniądz swego prawa na rzecz podkanclerzego koronnego Antoniego Stanisława Szczuki, który wybudował most przez rzekę Biebrzą, którą

¹⁸⁰ MN Kraków, Bibl. Czart., IV. 1775, s. 40.

¹⁸¹ AP Białystok, Kamera, nr 2588, Wizytacja generalna kościoła parafialnego i kościoła św. Ducha w Goniądzu, k. 18.

¹⁸² AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 20.

¹⁸³ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 139.

¹⁸⁴ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 506 (wzm.), Oblata 1690 za rel. 4.

¹⁸⁵ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 20.

¹⁸⁶ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 154 (z Liber 5 Perpetuarum, k. 127, dziś Mińsk F. 1712/ 1/ 5).

¹⁸⁷ AGAD, Kopicjana, nr 47, s. 513–514.

¹⁸⁸ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 169.(z Księgi 9 Wieczystych Goniądzkich Grodzkich, k. 330, dziś Mińsk 1712/ 1/8).

¹⁸⁹ MN Kraków, Bibl. Czart. IV, 1775, s. 36–38.

prowadzi trakt z Litwy i Podlasia do Mazowsza i Prus. Miasto da Szczuce wieczyście 3 łany ziemi. Szczuka ma prawo pobierać mostowe, od każdego konia i jeźdźca bez wyjątku, jakiegokolwiek stanu i kondycji, po 1 gr od konia, od koni zaś kupców i osobiłwie od przewożących ładunki 3 gr, od podążających do Prus od każdego po 1 gr pruskim, a od pieszych 1 solid. Z opłat wyłączeni są mieszczanie goniądzcy. Komora celna osowiecka, którą posiadał Szczuka była jedną z najintrańszych.¹⁹⁰

1702 r.

Stanisław Antoni Szczuka kupuje place w mieście Goniądz.¹⁹¹

23 luty 1702 r. Warszawa

Król August II zatwierdził prawa służące miastu Goniądz.¹⁹²

23 luty 1702 r. Warszawa

Król August II zatwierdził prawa służące przedmieszczanom – tzw. Okolnym miasta Goniądza.¹⁹³

19 maja 1702 r. Goniądz

Uczciwi Wojciech Trziński landwójt, Mateusz Jan Olszewski pisarz miejski, Szymon Puxtel burmistrz miasta JKM Goniądza zaręczyli przez Urzędem Grodzkim Brańskim – tegoż księgami w Goniądz, że odebrali sumę pieniędzy 200 zł pol. od ur. Franciszka Kazimierza Choynowskiego, podpisarza z rąk jego żony Siekluckiej przeznaczoną na Konfraternię Kaplicy Św. Różańca NMP w kościele parafialnym.¹⁹⁴

5 października 1702 r.

Król August II potwierdza prawo scedowania wójtostwa w mieście Goniądz przez Kazimierza Bielskiego (na rzecz bliżej nieznanego osoby).¹⁹⁵

1703 r.

Wymierzenie 3 włók w granicach miasta Goniądz wraz ze wzgórzem i przekazanie ich Stanisławowi Antoniemu Szczuce, zgodnie z przywilejem królewskim z 1701 r. Włóki graniczyły z lasem Dobarz.¹⁹⁶

1704 r.

Konsens Stolicy Apostolskiej na wykupienie przez Stanisława Antoniego Szczukę od jezuitów łomżyńskich części dóbr Osowiec.¹⁹⁷

1704 r.

Stanisław Antoni Szczuka zbudował składy i most na Biebrzy w Osowcu. Most był długi na 1000 kroków, a szeroki na 12 łokci. Mogły się na nim zmieścić obok siebie 2 wozy furmańskie. Most skonstruowano w sposób umożliwiający żeglugę po Biebrzy. *Na rzece zostawione jest spa-*

¹⁹⁰ AGAD, Metryka Koronna nr 220, k. 169–171 i nr 242, k. 78v–79v.

¹⁹¹ I. Grochowska, *Stanisław Antoni Szczuka – jego działalność w ziemi wiskiej 1682–1710*, Warszawa 1989, s. 163.

¹⁹² AGAD, Sigillata 15, s. 206; AGAD, Księgi kanclerskie 27, s. 517–524.

AGAD, Kapijczana, nr 42, s. 186–187 za: Liber 10-mus Perpetuarum Annorum 1703, 1704, 1705, 1706, 1707 dziś nieistniejąca (obłata 3.IX.1703); AGAD, Kapijczana, nr 54, s. 399–439.

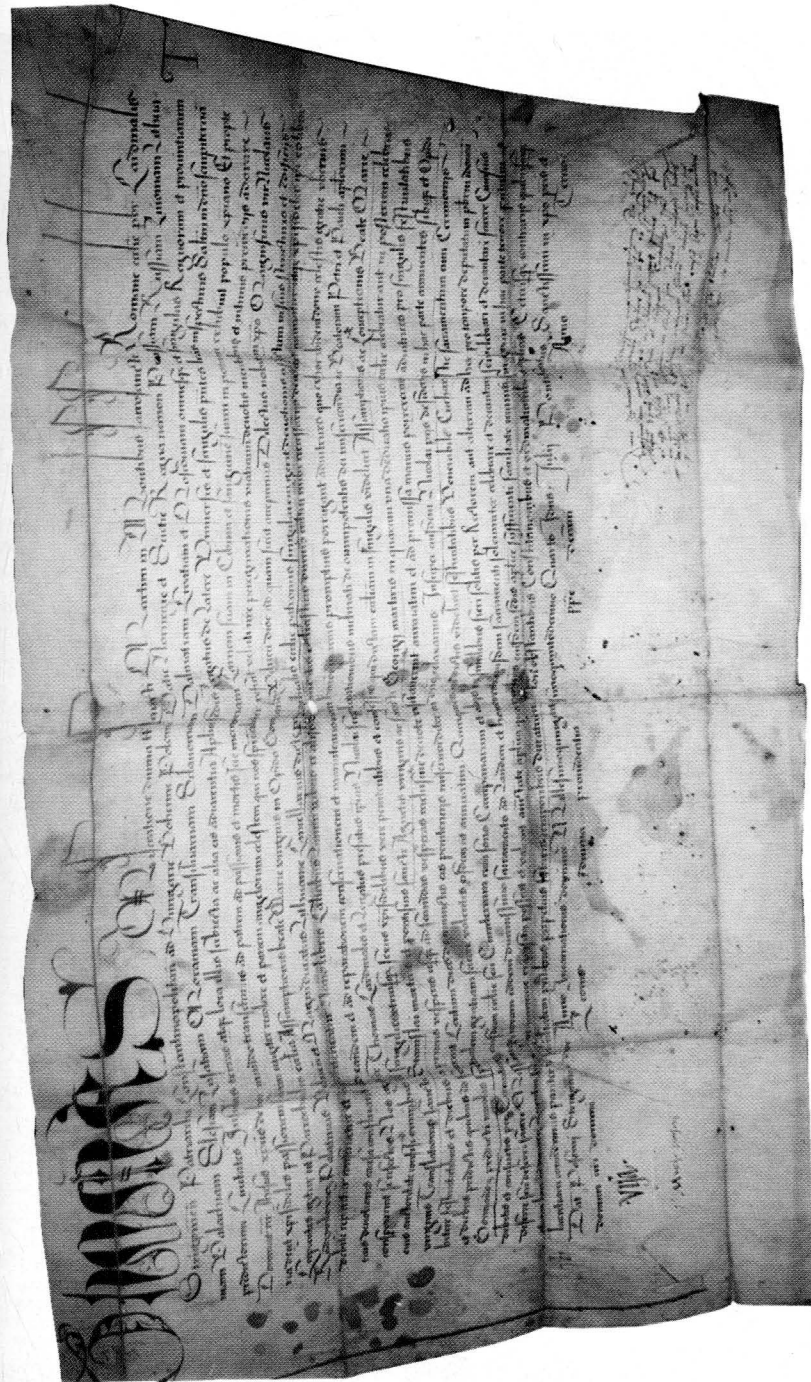
¹⁹³ AGAD, Sigillata 15, s. 206; AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 524–531; AGAD, Kapijczana, nr 54, s. 440–497.

¹⁹⁴ AGAD, Kapijczana, nr 48, s. 135–136.

¹⁹⁵ AGAD, Sigillata 15, s. 130.

¹⁹⁶ AGAD, Archiwum Publiczne Potockich 346, s. 178–180; J. Wiśniewski, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka, a geneza, rozrost i rozpad dóbr szczuczynskich*, „Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego”, t. 1, Warszawa 1975, s. 262.

¹⁹⁷ J. Wiśniewski, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka*, s. 262.

45. Oryginalny dokument pergaminowy kardynała Tomása Bakócz'a, patriarchy konstantynopolskiego, prymasa Węgier wystawiony w Pożoni w diecezji ostrzyhomskiej w lipcu 1515 r., dotyczący nadania odpustów w kościele Najświętszej Marii Panny wybudowanym przez Mikołaja Radziwiłła na święta: Św. Piotra i Pawła Apostołów, Przeniesienia Relikwii Św. Stanisława Męczennika i Biskupa, Św. Agnieszki Panny i Św. Jerzego. Archiwum Archidiecezji w Białymstoku, fot. Waldemar F. Wilczewski, 1997, pozytyw w zbiorach ROSIOŚK Białystok.

46. Goniądz widok z lotu ptaka
Fot. Wiesław Stepień, październik 1993.

47. Kolumna na Nowym Rynku w Goniądzu upamiętniająca miejsce kościoła spalonego 6 września 1779 r.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.

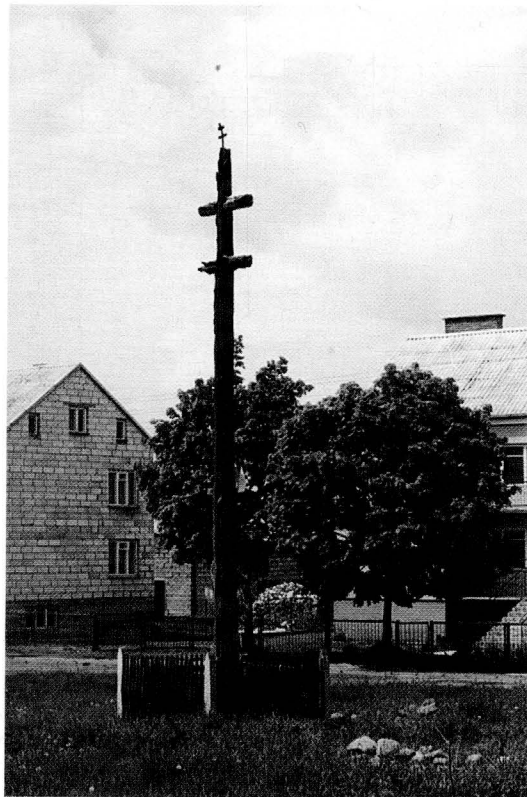
48. Tablica na kolumnie na Nowym Rynku w Goniądzu upamiętniająca Obrońców Ojczyzny w 1939 r.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.

49. Tablica na kolumnie na Nowym Rynku w Goniądzu upamiętniająca Polaków poległych w walkach o odzyskanie niepodległości w 1918 r. ufundowana przez mieszkańców Goniądza 11 listopada 1988.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.

50. Plebania kościoła parafialnego w Goniądzu, w stylu dworskim z okresu międzywojennego.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.

51. Karawaka - krzyż morowy przy drodze do dawnego przedmieścia Guzy.

Fot. Jarosław Kloza, czerwiec 1997.

tium do przechodzenia statków na 5 sążni, według mego zdania musi być wzwód dwoisty, byłby wielki ciężar o jednym wzwodzie. Rzemieślnicy podejmują się zrobić należycie, obaczywszy gdzie mosty są blisko nas – pisał plenipotent M. Skrodzki. Budowie mostu towarzyszyło wystawienie browaru oraz 2 karczmem, po podlaskiej i mazowieckiej stronie rzeki. Mimo znacznego zaawansowania budowy w 1705 r., w późniejszym okresie zahamowały ją działania wojenne. Jeszcze w 1708 r. trwały prace przy moście, naprawiano zapewne jakieś uszkodzenia, gdyż w rejestrze rachunkowym odnotowano wypłaty na restaurację mostu. W 1712 r. most wymagał poważnej naprawy, gdyż pale po jednym boku w ziemię powłazili, a w drugim popodnosili się.¹⁹⁸

1705 r.

Stanisław Antoni Szczuka wykupił od Jakuba Rydzewskiego, wojskiego wiskiego część Osowca, leżącą naprzeciw przeprawy przez Biebrzę. Powstała tu karczma Wygoda.¹⁹⁹

1706 r.

Stanisław Antoni Szczuka wykupił część Osowca od jezuitów łomżyńskich (na mocy pozwolenia Stolicy Apostolskiej z 1704 r.).²⁰⁰

1708 r.

Stanisław Antoni Szczuka kupił część Osowca od Jakuba Świdorskiego. Na odkupionych gruntach lokował miasto Marcinopol.²⁰¹

7 kwietnia 1710 r.

Król August II zatwierdził prawo współwłasności wójtostwa w Goniądzu i Jaświłach Kazimierzowi Kramkowskiemu regentowi grodzkiemu brańskiemu i Annie Pęskiej.²⁰²

23 lutego 1712 r.

Na sejmiku ziemi wiskiej szlachta domagała się zniesienia mostu w Osowcu, twierdząc, że jako pograniczny wzniesiony jest na zgubę i zniszczenie.²⁰³

1716 r. Goniądz

W uposażeniu parafii wymieniony był plac położony na terenie miasta, który idzie od dzwonnicy, aż do cmentarza kościoła św. Jana, 6 stadiów długi i szeroki na 2. Na placu tym znajdowała się w pobliżu dzwonnicy karczma, należąca do plebana oraz dom organisty. Nadal funkcjonował drewniany kościół szpitalny św. Ducha, wzniesiony po spaleniu w 1666 r. miasta Goniądza.²⁰⁴

8 maja 1718 r.

Ks. Jan Mateusz Jaworowski z Jaworówki zbudował nowy kościół szpitalny św. Ducha. Odbywały się w nim odpusty na Zielone Świątki i Przemienienie Pańskie.²⁰⁵

19 maja 1721 r.

Ks. Jan Mateusz Jaworowski z Jaworówki zbudował nowy szpital przy kościele św. Ducha.²⁰⁶

13 czerwca 1723 r.

Mieszczanie goniądzcy przekazują kościołowi goniądzkiemu sumę legowaną przez zmarłego urodzonego Marcina Dorffa.²⁰⁷

¹⁹⁸ AGAD, Archiwum Publiczne Potockich 163 A, t. 38, s. 313–317.

¹⁹⁹ J. Wiśniewski, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka...*, s. 262.

²⁰⁰ J. Wiśniewski, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka...*, s. 262.

²⁰¹ J. Wiśniewski, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka...*, s. 262.

²⁰² AGAD, Sigillata, nr 17, s. 111.

²⁰³ I. Grochowska, *Stanisław Antoni Szczuka...*, s. 214.

²⁰⁴ MN Kraków, Bibl. Czart., IV. 1775, s. 307.

²⁰⁵ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 25.

²⁰⁶ AP Białystok, Kamer, nr 2588, k. 25.

²⁰⁷ AP Kraków, ZZG, nr 41, s. 225.

26 lipca 1724 r. Szczuczyn

Marcin Leopold Szczuka podkanclerzowicz Wlk. Ks. Litewskiego, starosta wąwolnicki wystawia przywilej dla mieszkańców dóbr Osowiec – Marcinopol.²⁰⁸

23 czerwca 1727 r. Goniądz

Zapis na rzecz Kaplicy Różańcowej w Goniądzu.²⁰⁹

4 czerwca 1732 r.

Król August II zatwierdził prawo scedowania wójtostwa goniądzkiego przez Kazimierza Kramkowskiego regenta goniądzkiego (na rzecz nieokreślonej osoby).²¹⁰

11 października 1732 Ołdaki

Testament Kazimierza Kramkowskiego łowczego bydgoskiego: *aby grzeszne kości moje czekając na Sąd Ostatni Pański mogły mieć swoje receptaculum w świątyni boskiej, to jest w kościele goniądzkim, umyśliłem w tymże kościele za ołtarzem świętego Antoniego osobliwego patrona mego sklepik wymurować, jakoż ipso actu za konsensem dobrowolnym WMJM ks. Andrzeja Lewickiego kanonika smoleńskiego, curati parochi ejusdem ecclesiae ex fundamendo własnym kosztem wymurować kazalem, które to receptaculum jednemu domowi memu et successoribus meis służyć ma i onego curam et attententiam mieć będą indefectu zaś successorum meorum najbliższej ex colligata domo vices supplere powinien i przestrzegać ma, aby żaden z IMciów księży plebanów kościoła tegoż proprio auctoritate do tego funduszu mego nie interesował się, ani kogo innego nie należącego do tej fundacji mojej sine scitu et consensu mei et successorum meorum sepelire nie ważył się*. Zapisał kościołowi parafialnemu goniądzkiemu na ołtarz św. Antoniego sumę 1,5 tys. zł lokowaną na dobrach Ołdaki. Szczególnie polecił w modlitwach duszę swego ojca Walentego Kramkowskiego. Fundację zatwierdził bp wileński Jan Zienkiewicz z obligacją 1 mszy w tygodniu za dobrodzieja.²¹¹

15 luty 1734 r. Goniądz

Istnieje w mieście przykahalek żydowski, bo w inwentarzu kościelnym zapisano *od Żydowskiej szkółki do kościoła należy kamień toju*. Nadal egzystował cech rybacki, bo tenże inwentarz odnotował: *od rybaków goniądzkich, od każdego po parę szczupaków należy na rok za to ksiądz powinien odprawić mszę jedną*.²¹²

16 lipca 1735 r. Goniądz, Urząd Grodzki

Kazimierz Kramkowski łowczy bydgoski ze swymi braćmi Antonim proboszczem bargłowskim i Walentym, aby szerzył się kult Boga, NMP i św. Antoniego ofiarowali do kościoła goniądzkiego sumę 2,5 tys. zł do altarii św. Antoniego z Padwy wyznawcy. Suma ta jest zabezpieczona na dobrach Ołdaki.²¹³

17 września 1735 r.

W Goniądzu funkcjonuje cech krawców żydowskich, płacących plebanowi farnemu rocznie 20 zł.²¹⁴

23 czerwca 1736 r.

Jerzy syn niegdyś Wawrzyńca dziedzic we Wroceniu ofiarował kościołowi goniądzkiemu 40 zł, a kościołom dolistowskiemu i kalinowskiemu po 30 gr.²¹⁵

²⁰⁸ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 697 (oblata 24.XI.1791w Ks. rel. gon. nr 31).

²⁰⁹ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 288, za nieistniejącą Liber 15-tus Peputuarum Annorum 1724, 1725, 1726, 1727, k. 215.

²¹⁰ AGAD, Sigillata, nr 22, k. 114v.

²¹¹ AGAD, Kopicjana, nr 50, s. 287–291

²¹² AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 41.

²¹³ AGAD, Kopicjana, nr 50, s. 318–319.

²¹⁴ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 47v.

²¹⁵ AP Kraków, ZZG, nr 41, s. 316.

5 września 1738 r. Goniądz

Uczciwy Mikołaj Milewski pisarz urzędu wójtowskiego miasta Goniądza, mieszczanin goniądzki w swoim i uczciwych Wojciecha i Małgorzaty – swego syna córki imieniu zapisał i przekazał sumę 50 tynfów do rąk szlachetnego Andrzeja Rutkowskiego do Kaplicy Różańcowej NMP, która znajdowała się w kościele parafialnym w Goniądzu.²¹⁶

23 lipca 1742 r. Goniądz

Ur. Wojciech Kramkowski syn Stanisława skarbnik latyczowski zapisał ks. Janowi Kazimierzowi Godlewskiemu proboszczowi goniądzkiemu sumę 1000 zł lokowaną na synagodze tykocińskiej.²¹⁷

1743 r.

Wzmiankowany był Osowiec jako miasteczko pod nazwą Marcinopol. Nazwę tę uzyskało od Stanisława Antoniego Szczuki podkanclerzego koronnego, który nowo lokowane miasto nazwał na cześć swego syna Marcina Szczuki.²¹⁸

9 stycznia 1745 r. Warszawa

Król August III zatwierdził potwierdzenie praw służących miastu Goniądz.²¹⁹

9 stycznia 1745 r. Warszawa

Król August III zatwierdził potwierdzenie praw służących przedmieszczanom Goniądza.²²⁰

5 marca 1745 r. Goniądz Urząd Grodzki

Kazimierz na Pęskich Kramkowski zapisał kościołowi goniądzkiemu 2500 zł pol., które przekazał do rąk niegdyś ks. Lewickiego proboszcza goniądzkiego, a obecnego ks. Godlewskiego w roku 1732.²²¹

17 sierpnia 1748 Warszawa

Dekret w sporze Tomasza Czapskiego starosty knyszyńskiego z miastem Goniądzem.²²²

12 stycznia 1751 r. Goniądz

Oblata w Księgach Grodzkich Goniądzkich „porządków” cechu szewców nadanych przez zarząd miasta Goniądza.²²³

po 1755 – przed 1779 r.

W opisie kościoła parafialnego goniądzkiego zanotowano: *Coemeterium angustum (=skapy) est cinctum (opasany) est legimento veteri, avitus (przodków) animalum patet in illud in portii desideratur junae. Nundinae juxta coemeterium quotannis tribus diebus festini haberi solent in festo B.V.M. Assumptae in coellum, Sancti Antoni et Sancti Agnetis. Mercatus hebdomatim recurrem circa idem coemeterium feria secunda habet...Parochiani praecepto de S.Communione obligati numerantur...Aatholicorum personae 6. Judeorum in villis et in oppido Goniądz domi 64.*

5 kwietnia 1758, r. Goniądz – Urząd Grodzki

Franciszek Kramkowski łowczy województwa podlaskiego, żołnierz oddziału pancernego Potockiego kasztelanica braclawskiego, wójt goniądzki daje ks. Leonowi Wichertowi kanonikowi

²¹⁶ AP Kraków, ZZG, nr 41, s. 327.

²¹⁷ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 364–365 za Księgą 20 Wieczystą Ksiąg Ziemskich Goniądzkich (nieistniejąca), oblata 16.II.1747.

²¹⁸ J. Starostawski, *Wokół Osowca*, s. 1.

²¹⁹ AGAD, Sigillata 25, k. 194 v; AGAD, Księgi Kanclerskie nr 102, k. 252–255v; Tamże, nr 27, s. 517–524; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 572–573; Tamże 54, s. 399–439.

²²⁰ AGAD, Księgi Kanclerskie 102, k. 255v–257v; Tamże 27, s. 524–531; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 579; Tamże 54, s. 440–497

²²¹ AGAD, Kopicjana, nr 52, s. 85–86.

²²² AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 554, za rel. 12, oblata 1748.

²²³ AP Kraków, ZZG, nr 41, s. 394; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 385, za: Księgą 21 Wieczystą Grodzką Goniądzką, nieistniejąca.

smoleńskiemu, proboszczowi goniądzkiemu pole 8 zagonów zaczynających się od ul. Rozpruwskiej do gumna tegoż donatariusza, w granicach między gruntem tegoż donatariusza z jednej i szl. Antoniego Blockiego organisty kościoła goniądzkiego z drugiej strony i sławetnej Marianny Wyszczkówny Szwaykowskiej mieszcanki goniądzkiej.²²⁴

11 marca 1759 r. Wilno

Michał biskup wileński pozwolił ks. Leonowi Wichertowi kanonikowi inflackiemu, prepozytowi goniądzkiemu: *Przeżyłeś mi WMP, że tak do kościoła plebańskiego, jako i do szpitalnego św. Ducha masz należące kawałki gruntów legacyjnych sub onere civitatensi będących, które, że są i odległe i żadnego pożytku nie mógł WMP zbyć lub kamienie in rem Majores utilitatis dla namienionych kościołów pro utraque scilicet pro venditionis vel commutationis effectu daję mu zupełnie per praesentes pozwolenie fidendo consentiae jego i pisząc się Ill. Admodum Reverende Dominutionis vestra adictissus frater et servus obsequentissimus.*²²⁵

10 października 1759 r. Goniądz – Urząd Grodzki

Sł. Kazimierz syn niegdyś Michała Bochenko mieszczanin goniądzki daje ks. Leonowi Wichertowi kanonikowi inflanckiemu, proboszczowi goniądzkiemu swoje pole – plus minus 8 zagonów w gruntach miasta Goniądza przy ulicy biegnącej obok pola plebańskiego do funduszu parafialnego, w granicach od gruntów kościelnych do ur. Blockiego organistego z ziemią, łąką, ogrodów.²²⁶

3 grudnia 1764 r. Warszawa

Sejm koronacyjny zatwierdza konstytucję sejmową z 1667 r. mocą którego w Goniądzu ma się odbywać jedna z kadencji sądu grodzkiego brańskiego dla szlachty traktu zatykockiego²²⁷

26 września 1765 r. Warszawa

Król Stanisław August potwierdził prawa służące miastu Goniądz.²²⁸

26 września 1765 r. Warszawa

Król Stanisław August potwierdza prawa służące przedmieszczanom miasta Goniądza.²²⁹

1765 r.

Goniądz liczył 243 domów i ok. 1500 mieszkańców.²³⁰

7 lipca 1767 r. Goniądz

Oblata ograniczenia miasta Goniądza.²³¹

11 lipca 1767 r.

Nie istnieje most na Biebrzy w Osowcu. Hrabia Lehndorff w swoim dzienniku odnotował: *Następnego dnia przeprowadzamy się w łodziach przez Bóbr (Bober), dość dużą rzekę i posilamy się w południe w polskim mieście Knyszynie...*²³²

²²⁴ AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 190–191.

²²⁵ AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 204–205.

²²⁶ AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 228–229.

²²⁷ Volumina legum, t.VII, Petersburg 1860, s. 153–154.

²²⁸ AGAD, Sigillata 31, k. 41v; AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 517–524; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–439.

²²⁹ AGAD, Sigillata 31, k. 41v; AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399–412; Tamże 54, s. 440–497; AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 524–531.

²³⁰ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 259.

²³¹ AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 413 za: Liber 23-tius Perpetuarum Annorum 1758, 1759, 1760, 1761, 1762 (nieistniejąca).

²³² [Lehndorff hr.], *Cudzoziemiec w starym Białymstoku*, „Życie Białostockie”, 19 lipca 1956 r.; ODZ Warszawa, Teki Glinki 97, s. 16.

1768 r.

Stanisław Karwowski podstoli ziemi bielskiej, komisarz Skarbu Koronnego dokonał *Rewizji rzek Nety, Łeku, Jegrzni i Biebrzy*: ²³³Inż. Jan Deybel de Hamerau w 1768 r. wykonał mapę rzeki Nety, Łeku, Jegrzni i Biebrzy.²³⁴

5 marca 1768 r. Warszawa

Konstytucja sejmowa zezwalała, że względu na fakt, że jedna kadencja Sądu Grodzkiego Goniądzkiego jest niewystarczająca, aby odbywały się cztery kadencje sądowe rozpoczynające się w poniedziałki po świętach: Oczyszczenia NMP (2.II.), niedzieli piątej po Wielkanocy (26.IV.–30.V), Narodzinach Św. Jana Chrzciciela (24.VI), świętych Szymonie i Judzie (28.X). Zamiast urzędników grodzkich brańskich, którzy dotąd zjeżdżali na jedną kadencję do Goniądza starosta brański ma nazaczyć odrębnego sędziego i pisarza grodzkich goniądzkich. Urzędy te mają piastować zaprzysiężeni szlachcice–posesjonaci. W Grodzie Goniądzkim sędzić się mają wszystkie sprawy traktów (powiatów) zatykockiego i rajgrodzkiego.²³⁵

1711–26 marca 1784 r.

Tomasz Czapski z Bękowa (1711–zm. 26.III.1784) syn Piotra Jana wojewody pomorskiego i Konstancji z Gnińskich miał po matce bogate starostwo knyszyńskie i goniądzkie. Ożeniony był z Marią (ur. 1723–zm. 1774) córką Jana Ansgarego Czapskiego, podskarbiego wielkiego koronnego, a wdową po Antonim Potockim staroście kołomyjskim. *Smutną po sobie pozostawił pamięć. Człowiek niesłychanie bogaty, słygnął w młodym wieku z szaleństw, znęcań nad ludźmi i licznych okrucieństw... Stwierdził to w r. 1749 trybunał piotrkowski, przed którym przesładowani przez Czapskiego szlachta i żydzi, uzyskawszy poparcie J.Kl. Branickiego, uzyskali wyrok skazujący starostę i jego matkę na ogromne grzywny... Zgromadził znaczną galerię obrazów, zbiór rycin oraz duży księgozbiór, który ... później przeniesiony został do pałacu jego w Warszawie. Pałac ten wraz z księgozbiorem i bogatymi pamiątkami przeszedł przez jedyną jego (po córce) wnuczkę Marię Radziwiłłównę, późniejszą generałową Wincentową Krasieńską, w dom Krasieńskich, a zbiory te stały się podwaliną biblioteki i muzeum Krasieńskich w Warszawie.*²³⁶

12 września 1774 – 23 maja 1786 r.

Księga protokołów miejskich goniądzkich w Goniądzu (błędnie w inwentarzach archiwalnych określana jako magdeburska zabludowska).²³⁷

21 stycznia 1775 r.

Odbywa się w Goniądzu jarmark na św. Agnieszkę.²³⁸

1775 r.

Miasto liczyło 243 domy.²³⁹

(1769 r.) 1775 r.

Budowa nowego kościoła św. Ducha przez ks. Antoniego Wacława Betańskiego późniejszego biskupa przemyskiego, proboszcza goniądzkiego i Izabelę z Poniatowskich Branicką kasztelanową krakowską, hetmanową wielką koronną. Autorem projektu był Jan Sękowski, nadworny architekt Branickich.²⁴⁰ Jeszcze w 1860 r. pisano: *cała struktura budowy jest doskonałej roboty.* Wy-

²³³ AP Białystok, Kamera, nr 85.

²³⁴ J.Giegielewicz, *Korpus Pontonierów (Batalion Skarbowy) (1754–1794)*, „Saper i Inżynier Wojskowy” 1924, nr 3, s. 45–51; W. Wernerowa, *Wkład Komisji Skarbu Koronnego do poznania geograficznego Polski w końcu XVIII wieku*, „Studia Łomżyńskie”, t. 1, Warszawa 1989, s. 166.

²³⁵ Volumina legum, t. VII, s. 341–2.

²³⁶ Ks. A. Manikowski, *Czapski Tomasz h. Leliwa*, „PSB”, t. IV, s. 195.

²³⁷ CPHAB Mińsk, F. 1806 op. 1 nr 2, k. 1–482.

²³⁸ CPHAB Mińsk, F. 1806 op. 1 nr 2.

²³⁹ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 460.

²⁴⁰ F. Sulimierski, *Goniądz*, „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego”, t. 2, Warszawa 1881, s. 682.

miary tego kościoła 38,4 x 14 x 10 m. Był kryty dachówką, ściany miał pobite tarcicami, z 1 wieżą, nad nią hełm pobity blachą. Wewnątrz 8 filarów ozdobionych robotą snycerską dźwigało strop. Prezbiterium było węższe od nawy. W łuku tęczowym, na drewnianej belce znajdowała się grupa rzeźb Ukrzyżowania: Pasja Chrystusa z Matką Boską i św. Jan Ewangelista. W ołtarzu wielkim umieszczona była Pasja rzeźbiona z drewna, po bokach znajdowały się figury św. św. Piotra i Pawła, a przy prezbiterium ustawione były 2 rzeźby: św. Antoniego i króla Dawida Psalmisty. Po lewej stronie ustawiony był ołtarz z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Później przed 1860 r. (w miejsce papierowej posrebrzanej) ozdobiono ją syncerskiej roboty, drewnianą, posrebrzaną sukienką. W ołtarzu po lewej stronie znajdował się obraz św. Antoniego (2 x 1 m), malowany na płótnie, ozdobiony sukienką srebrną. Na tym ołtarzu zawieszano liczne srebrne wota, a na mniejszym ustawiono trumienkę szklaną z relikwiami Świętych Pańskich. Czwartym był ołtarz św. Rocha z obrazem malowanym na płótnie (1,4 x 0,7), a piątym ołtarz z obrazem św. Agnieszki w całej osobie (1,7 x 1 m).²⁴¹

8 września 1779 r.

Pożar w samo święto Narodzenia Beatae Virginis Mariae roku 1779 miasta i kościoła parafialnego na Nowym Rynku. Spis Szkód przez ogień wynikły sporządzony 31 marca 1780 r. podawał:

Kościół stary w Rynku będący.

Wikaria ze wszystkim.

Przy plebanii budynek kuchenny, od którego ogień się wszczął.

Chlewki alias karmniki na wieprze.

Budynek za starodawnym cmentarzem.

Karczma rogowa wjeżdżna w Rynku ze wszystkim.

Druga karczma na przeciw komendarii ze wszystkim.

Trzecia w tyle będąca, ze spichlerzej etc.

Kredensów okowanych – większy i mniejszy 2.

Korzennica okowana.

Talerzy farfuruowych sztuk 18 dla sądów były z plebanii wyniesione.

Stołów 2.

Stoików 8.

Skrzynia duża, okowana.

Alembik stary, tylko czapka, rury i kawałki niedopalone zostały.

Rydłów ogrodowych 4.²⁴²

Przeniesienie parafii do kościoła św. Ducha.²⁴³

1779 r.?

Budowa ratusza w Goniądzu.²⁴⁴

24 września 1782 r. Goniądz

Inwentarz kościoła goniądzkiego wzmiankuje m. in.: o żupie solnej goniądzkiej odległej od miasta o 80 staj, a także o szkole parafialnej funkcjonującej w budynku dawnego szpitala św. Ducha, przy ul. Świętoduskiej i młynie starościańskim.²⁴⁵ Kościół goniądzki, drewniany, nowo po porażeniu starożytnym kosztem WJM ks. Antoniego Betańskiego protunc proboszcza goniądzkiego koadiutora biskupstwa przemyskiego przy ul. Tykockiej wybudowany pod tytułem Wniebowzięcia Najświętszej Panny, św. Jana Chrzyciela, św. Agnieszki Panny i Męczenniczki... W tym kościele

²⁴¹ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7816.

²⁴² AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 137–140.

²⁴³ M. Giedz, *Goniądz – studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, Białystok 1989 (maszynopis w: ROSIOŚK Białystok), s. 26.

²⁴⁴ O ratuszu zob. szerzej: Z. Gloger, „Kłosa”, XX, 92.

²⁴⁵ AP Białystok, Kamera, nr 2588.

obraz św. Antoniego, od dawnych czasów od pospólstwa za cudowny jest uznany. Ale te cuda nie są zaprzysiężone, ani zapisowane....Dysydentów żadnych inszej religii w tej parafii nie masz, oprócz Żydów, których się znajduje w mieście Goniądzu na szynku i po wsiach w parafii na arenach mieszkających znajduje się w liczbie osób 260, za przywilejem WJM ks. Kadłubowskiego oficyała podtenczas grodzieńskiego, a terażniejszego wizytatora generalnego, w roku 1773 danym. Ciż Żydzi mają opodal za miastem nad rzeką Biebrzą bożnicę wybudowaną. I mogiłki mają wyznaczone sobie od miasta, na staj 60, gdzie grzebią umarłych. Z których mogilek optacają miastu podług zgody, a do kościoła wyplacają zł 20, mięsa ćwierci 3 i toju kamień 1, corocznie oddają.

Doktora znajdującego się do leczenia defektów ludzkich w tej parafii nie masz, oprócz Żyda felczera, który może krwi upuścić i rany przypadkowe goić.

... Szkoła parafialna. Do tej szkoły dom wyznaczony jest, należący do kościoła św. Ducha. Dyrektor jest szlachetnie urodzony JMP Tomasz Rutkowski na Rutkowskich Małych dziedzie, uczony dobrze, zdatny i obyczajny, mający charakter dobry. Ma sobie wyznaczoną od każdego uczącego się pensji na kwartał po zł 2. Swoim sumptem przy tej szkole żyje. Nie ma żadnej innej pensji i funkcji nad tę, którą tu wyrażono. W której Szkole Parafialnej Goniądzkiej znajduje się szlacheckiej kondycji osób 6 mieskiego stanu 17, prostego chłopskiego pracownitego stanu osób 3. W liczbie wszystkich 26. Z których na „Alwarach” uczy się 3, na „Gramatykach” 5, na „Alementarzach” i innych książkach, dla wprawienia się w ich najlepsze czytanie 18. Nauka tej Szkoły Parafialnej Goniądzkiej zaczyna się od Trzech Królów, a kończy się po Wielkiej Nocy. Ci studenci do żadnych innych zabaw, ani usług nie są zażywani. Z tych wszystkich uczących się najlepszy dają dowód swej nauki studentów 8, a resztę pomiernie w swych naukach, rygor zbyteczny nie panuje w tej szkole i niewygoda nie odstręcza młodzi od szkolnych nauk, bo żadnego nadzwyczajnego rygoru i zbytecznej niewygody nie masz.²⁴⁶

22 października 1783 r. Goniądz

Opis kościoła: Kościół drewniany nowy, świeżo nad ulicą Świętojańską, po spaleniu w samo święto Narodzenia Panny Maryi roku 1779 starego, w Rynku wystawiony i dokoniony. Cały w dobrym guście i architekturze doskonały. Okna czyste, insze w olów sadzone, ale ołtarze i ambona barzo proste. Kolumny dużo go zdobią, ale poderżnięcia potrzebują, ... Dzwonnica na 6 słupach, pod dachem tylko, ale nie obita. Jeżeli kiedy przyjdzie potrzeby ją przenieść na drugą stronę kościoła na Górkę przed Ogrójec, aby lepiej na parafią dzwonami służyła, których na niej miereńnych dwa nowych, zaś na wieży kościelnej blachą białą pobitej sygnaturka osadzona.... W mieście Goniądzu pryncypalna karczma na rogu ulicy Świętojańskiej w Rynku zgorzała.²⁴⁷

16 maja 1787 r. Warszawa

Wspominani są Żydzi starsi kahału tykocińskiego i goniądzkiego.²⁴⁸

12 marca 1792 r. Goniądz

Spisanie „Regestru Ksiąg Ziemiańskich Ziemi Bielskiej w mieście wolnym Rzeczypospolitej Goniądzu lokowanych”.²⁴⁹

1794 r.

Przekazanie sreber kościelnych z kościoła parafialnego na potrzeby Insurekcji Kościuszkowskiej. Spisany w 1801 r. inwentarz kościoła parafialnego wymieniał tylko 1 monstrancję, 2 kieli chy, 1 puszkę na komunikanty, 1 patynę do chorych, Sukienkę u św. Antoniego za terażniejszego proboszcza WJM ks. Mielńskiego przez JMP Antoniego Moniuszkę sprawiona, 1 lilię na tymże obrazie, 4 niewielkie wota, 1 lampę przed wielkim ołtarzem. Reszta srebra w czasie Rewolucji z dyspozycji Rządu podówczas Polskiego na potrzeby krajowe zabrane.²⁵⁰

²⁴⁶ AP Białystok, Kamera, nr 2588. Wizyta generalna 1782, s. 2.

²⁴⁷ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 140.

²⁴⁸ AP Kraków, ZZG nr 37, s. 19.

²⁴⁹ AGAD, Kapiejana, nr 42, s. 698 (wzm.): w rel. gon. 32

²⁵⁰ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 150.

24 czerwca 1794 r.

Bitwa pod Osowcem i Klimaszewnicą. W czasie Powstania Kościuszkowskiego oddziały pruskie dowodzone przez mjr. W. Roltzenberga zajęły obszar po Narew i Biebrzę, a nawet zajęły Goniądz. Oddziały powstańcze dowodzone przez pplk. Tadeusza Niewiarowskiego w kontrofensywie rozbiły placówkę pruską w Osowcu, a następnie wzmocnione popolitym ruszeniem i ochotnikami po stoczonych walkach wyparły nieprzyjaciela z okolic Osowca, zmuszając go do wycofania się.²⁵¹

30 czerwca 1794 r.

Komisja Porządkowa Ziemi Bielskiej wyznaczyła pospolite ruszenie parafii zabiebrzańskich w Goniądzu. Tego dnia zgromadziło się pod Goniądzem 1200 ludzi. Do Goniądza przybył z polecenia gen Karwowskiego rtm. Więckowski z por. Remiszewskim w celu objęcia dowództwa i przygotowania oddziału do działań. 7 lipca 1794 r. pospolite ruszenie z Goniądza ruszyło do wsi Ruda, a później wkroczyła do Prus Wschodnich.²⁵²

Szpitalny pw. św. Ducha *kościół drewniany w figurze ośmiokątnej, długi łokci 27, szeroki łokci 12 1/2 przez starość, zaniedbanie, użycie w czasie rewolucji na magazyn tak był spustoszały, że już w nim nabożeństwo nie odprawiano się.*²⁵³

1796 r.

Utworzenie powiatu biebrzańskiego (goniądzkiego) w departamencie białostockim Prus Nowoschodnich. W powiecie położone były miasta: Augustów, Goniądz, Grajewo, Jedwabne, Osowiec, Radziłów, Rajgród, Szczuczyn, Wizna, Wąsosz.²⁵⁴

7 października 1796 r.

„Obwieszczenie względem handlu solnego w Prusach Nowo–Wschodnich” wymienia wśród innych skład soli w Goniądzu.²⁵⁵

1799–1800 r.

Pruski opis miasta Goniądza w powiecie goniądzkim :

Miasto królewskie. Posiada 5 ulic, 292 dymy (w tym 1 urzędowy, 2 kościoły), 117 włók 3 morgi ziemi, 2 wsie i las (30 włók), 1 cegielnię, 15 szynków z 16 browarami, 15 gorzelni, 3 studnie, 2 młyny wodne.

Z a b u d o w a 209 domów (gonty), 1 dom kryty dachówką, 81 pustych placów bez przynależności, 109 stodół.

L u d n o ś ć: 1373 mężczyzn i kobiet (309 gospodarzy, 325 gospodyń, 110+218 synów 111+193 córek), 5 czeladników, 38 parobków, 16 chłopaków, 48 dziewczek). Wśród nich 498 Żydów, 2 duchownych, 3 kupców, 3 urzędników miejskich, 2 policyjnych. Przybyło 2 mieszczan z miejskich dzieci, ubyło 2 (1 zmarł, 1 wyjechał),

K a s a miejska: dochody – 520 talarów, rozchody – 450 talarów, stan w kasie – 70 talarów. Długi – 29 talarów.

P o d a t e k królewski: 761 talarów 74 gr 7 fen. (ofiara 469 talarów 74 gr 7 fen, pełne podymne 219 talarów, półpodymne 73 talarów).

N a r z ę d z i a przeciwpożarowe: 296 drewnianych szpryc, 129 drabin, 296 wiader skórzanich, 761 bosaków, 4 kadzie z wodą.

H o d o w l a: 171 koni, 10 źrebaków, 228 wołów, 257 krów, 169 cieląt, 217 owiec, 674 świnie.

²⁵¹ H. Modzelewski, *Ciekawe dzieje ...*, s. 2.

²⁵² Z. Koszyła, *Walki zbrojne na terenie powiatu grajewskiego w okresie powstania kościuszkowskiego*, „Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego”, t. 1, Warszawa 1975, s. 313–322.

²⁵³ AP Białystok, Kamera, nr 2588, Wizytacja generalna kościoła parafialnego i kościoła św. Ducha w Goniądzu, k. 15.

²⁵⁴ J. Wąsicki, *Pruskie opisy miast polskich z końca XVIII wieku*, s. 84–94.

²⁵⁵ AP Białystok, Kamera, nr 354.

K u p c y: 2 materialistów, 1 handlarz sukna.

R z e m i e ś l n i c y: 2 balwierzy, 1 piekarz, 2 bednarzy, 1 introligator, 1 tokarz, 3 rybaków, 5 rzeźników, 3 kowali, 1 kotlarz z 1 czeladnikiem, 1 kuśnierz, 2 grabarzy, 1 malarz, 2 murarzy, 2 młynarzy, 4 gwoździarzy, 1 pasamonik, 1 rymarz, 1 powroźnik, 2 ślusarzy, 15 krawców z 4 czeladnikami i 3 uczniami, 19 szewców z 3 uczniami, 2 kolodzieji, 4 stolarzy, 4 garncarzy, 3 cieśli.

W o j s k o: 1 szwadron von Achmatowicza z pułku Tatarów von Baranowskiego – 118 osób (72 mężczyzn, 18 kobiet, 16 synów, 12 córek).²⁵⁶

1802 r.

Budowa domu na placu kościelnym o 4 pokojach na Szkołę Parafialną 1-klasową.²⁵⁷ W 1804 r. pisano: *Szkoła. Z funduszu żadnej szkoły nie było, plebani ją tylko z własnej gorliwości utrzymywali. Teraz rząd na placu kościoła Świętego Ducha wymurował dom bardzo porządkny na Szkołę Miejską, utrzymuje nauczyciela i nauczycielkę. Dla parafii pleban stara się, iżby w trzech wioskach szkółka utrzymywała się. Prócz tego w domu swoim utrzymuje szkółkę, gdzie do 40 co zima bywa uczniów.*²⁵⁸

29 kwietnia 1804 r.

Rozporządzenie biskupa wigierskiego o założeniu cmentarza grzebalnego w Goniądzu.²⁵⁹ Szpitalny pw. św. Ducha *kościół drewniany w figurze ośmiokątnej, długi łokci 27, szeroki łokci 12 1/2 przez starość, zaniedbanie, użycie w czasie rewolucji na magazyn tak był spustoszały, że już w nim nabożeństwo nie odprawiano się. Teraźniejszy [1804 r.] rządcą kościoła w roku bieżącym przeniosłszy go na nowy cmentarz i tam go na podmurowaniu własnym kosztem odbudował. Dawszy podwaliny nowe i wiele w ścianach, na miejscu starego, nowego drzewa. Także wierzch zupełnie nowy i wieża, której dawniej nie było. Danie pulapu, podłogi, drzwi, okien, dalszemu czasowi zostawiono.*²⁶⁰

1807–1915 r.

Miasto położone było na granicy Imperium Rosyjskiego z Księstwem Warszawskim, a później Królestwem Polskim, rzeka Biebrza stanowiła granicę.

1815 r.

Szkoła Parafialna w Goniądzu – 1 nauczyciel i 8 chłopców.²⁶¹

31 maja 1821 r. Goniądz

Józef Twardowski wizytator szkół obwodu białostockiego wizytuje szkołę w Goniądzu.²⁶²

14 listopada 1829 r.

W inwentarzu kościelnym odnotowano, że w ołtarzach bocznych znajdują się obrazy malowane na płótnie – *Matki Boskiej ozdobiony suknią papierową posrebrzaną i obraz św. Antoniego ozdobiony suknią srebrną*. W sąsiedztwie kościoła, przy ul. Tykockiej stała murowana z kamieni dzwonnica.²⁶³

²⁵⁶ *Statistische Tabellen von den Staedten des Bialystockschen Cammer Departaments in der Provinz Neu-Ostpreussen pro 1799/1800*, Deutsche Zentralarchiv Berlin, Abteilung II Merseburg Gen. Dir. Neust-preussen, *Historische Tabellen Tit. CLXXXVIII*. I.III.; J. Wąsicki, *Pruskie opisy...*, s. 85–86.

²⁵⁷ CPAH Wilno, op. 4, nr 2036, k. 109–11.

²⁵⁸ AP Białystok, Kamera, nr 2588, Wizytacja generalna kościoła parafialnego i kościoła św. Ducha w Goniądzu, k. 15.

²⁵⁹ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7816.

²⁶⁰ AP Białystok, Kamera, nr 2588, Wizytacja generalna kościoła parafialnego i kościoła św. Ducha w Goniądzu, k. 15.

²⁶¹ M. Ambros Michał, *Zarys statystyczny szkół Wydziału Wileńskiego*, „Ateneum Wileńskie”, 1939, s. 231.

²⁶² BUWil, F. 2–519, s. 961.

²⁶³ CPHAL Wilno, F. 694, op. 1, nr 4070, k. 1v–2.

1836 r.

Ks. Kossowski proboszcz goniądzki, prałat archikatedry mohylewskiej fundował nowy budynek szpitala-przytułku.²⁶⁴

8 maja 1842 r.

Odebrano beneficjum kościoła goniądzkiego. W zamian za to władze dały 33 dziesięciny ziemi.²⁶⁵

12 lipca 1843 r.

Spis parafian kościoła goniądzkiego. Wszystkim parafian 4222:

Miasto Goniądz, 705 osób, 126 domów.

Przedmieścia: Białosuknie 30, Downary 31, Guzy 40, Jaski 20, Kosioroki 12, Łupichy 10, Myzy 14, Owieczki 22, Szafranki 24, Zyburty 11 domów.

Majątki: Klewianka 1, Kramkówka 1, Rybaki 1 dom.

Okolice szlacheckie: Białosuknie 28, Kramkówka Wielka 19 domów.

Wsie: Ciesze 6, Dzieszki 9, Ginie 2, Hornostaje 9, Klewianka 38, Koleśniki Kramkówka Mała 12, Krzecz 13, Krzeczkowo 23, Macznart 1, Mońki 16, Oliszki 3, Ołdaki 7, Piwowary 13, Potoczyna 21, Romejki 13, Rutkowskie Małe 11, Rutkowskie Wielkie 21, Rybaki 8, Smogorówka 19, Sobieski 16, Szacyły 8, Świerzbienie 9, Wojtóstwo 8, Zblutowo 5, Żodzie 11 domów.²⁶⁶

1845 r.

Miasto liczyło ok. 1 176 mieszkańców.²⁶⁷ Parafia liczy 2205 mężczyzn i 2146 kobiet. Działa nadal Szkoła Parafialna 1-klasowa. Nauczyciel otrzymywał pensję 58 rubli 50 kopiejek, a uzupełniają wynagrodzenie datki mieszczan.²⁶⁸

1849

Miasto Goniądz posiadało: 2 place niebrukowane, 5 ulic, w tym 3 ulice brukowane, 4 drewniane mosty, 2 cmentarze, na jednym z nich ustawiony był kościół cmentarny, ogrodów domowych 20, 36 pustych placów, brak było parków publicznych.²⁶⁹

1851 r.

Parafia goniądzka liczyła parafian płci obojej 4 301. Administrator kościoła parafialnego zanotował: *Postać kościoła w kształcie krzyża, na pagórkach dosyć wzniosłych, nad rzeką Bobrą. Charakterystyka parafian: dosyć pobożna i przykładowa.*²⁷⁰

1857 r.

Miasto liczyło 1838 mieszkańców.²⁷¹

1859 r.

Bobek, gospodarz ze wsi Krzeczce ofiarował do kaplicy cmentarnej Św. Ducha obraz Zstąpienie Ducha Św. na Apostołów. Obraz namalował Janowicz, sekretarz dumy miejskiej miasta Goniądz.²⁷²

1860 r.

Parafia liczyła 5 054 osoby (dorosłych 3 588, bierzmowanych 2 069).

Powiększono cmentarz grzebalny o 1 mórg (0,56 ha) ziemi, w połowie ofiarowanej przez miasto, a w części przez gen. Krasieńskiego, właściciela dóbr knyszynskich.²⁷³

²⁶⁴ CPHAL Wilno, F. 4–35958.

²⁶⁵ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7816.

²⁶⁶ BU Wilno, F. 57, B 55–40.

²⁶⁷ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 259.

²⁶⁸ CPAH, op. 4, nr 2036, k. 109–11.

²⁶⁹ CPHAB Grodno, F. 1, op. 29, nr 26, k. 107.

²⁷⁰ BU Wilno, F. 4–35 958.

²⁷¹ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 260.

²⁷² CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7816.

²⁷³ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7816.

1864 r.

Budowa kaplicy św. Floriana na cyplu skarpy, na terenie dawnego cmentarza szpitalnego.²⁷⁴

1873 r.

Budowa bitej drogi z Elku do Białegostoku, która z dala ominęła Goniądz.²⁷⁵

1873 r.

Otwarto kolej Brzesko–Grajewską.²⁷⁶

jesień 1874 r.

Zygmunt Gloger odwiedził Goniądz.²⁷⁷

1 stycznia 1878 r.

Miasto liczyło 2 943 mieszkańców (1880 żydów, 1056 katolików, 15 prawosławnych. Parafia katolicka liczyła 5577 dusz.

1881 r.

W Goniądzu mieścił się okrąg administracyjny, czyli zarząd trzeciego stanu obejmujący 3 gminy: Jaświły, Krypno i Przytulankę.²⁷⁸

1882–1892

Budowa twierdzy Osowiec – głównym budowniczym twierdzy był gen. Rościśław Krassowski. Twierdza składała się z 4 fortów, z których pierwszy, centralny zwano cytadelą.²⁷⁹

18 maja 1885

Pożar miasta Goniądz. Sprawa o projekty nowych domów budowanych w miejsce spalonych toczyła się w urzędzie gubernatora grodzieńskiego od 4 VI 1885 do 23 I 1893 r.²⁸⁰

26 (14) listopada 1891 Goniądz

Śmierć po długiej chorobie proboszcza goniądzkiego ks. Józefa Małyszewicza. Ks. Józefa Małyszewicza pogrzebał na goniądzkim cmentarzu parafialnym 28 listopada 1891 r. ks. Józef Tarasewicz. W księdze zmarłych odnotowano, że był proboszczem goniądzkim, członkiem towarzystw naukowych, kawalerem licznych orderów, zmarł ze starości.²⁸¹

1891–1892

Budowa „Fortu Nowego” w Osowcu, której projektantem był inż. Nestor Bujnicki.²⁸²

17 sierpnia 1895 – 27 stycznia 1898 r.

Osier Bajkowski i Lejzor Milner członkowie gminy żydowskiej prowadzą sprawę remontu bożnicy w Goniądzu.²⁸³

1897 r.

Miasto liczyło 3 402 r.²⁸⁴

²⁷⁴ M. Worona, *Z dziejów Goniądz*, s. 3

²⁷⁵ H. Modzelewski, *Ciekawe dzieje...*, s. 2.

²⁷⁶ H. Modzelewski, *Ciekawe dzieje...*, s. 2; J. Kwiatek, T. Lijewski, *Leksykon miast polskich* (w druku).

²⁷⁷ Z. Gloger, *Ratusz w Goniądzu*, „Kłosy”, t. XX, 1875 nr 502, s. 91

²⁷⁸ F. Sulimierski, *Goniądz*, „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego”, t. 2, Warszawa 1881, s. 682.

²⁷⁹ A. Wap, *General lejtnant prof. inż. Nestor Alojzowicz Bujnicki*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 1(1994 r.), s. 2–3.

²⁸⁰ CPHAB Grodno, F. 8, op. 2, nr 516.

²⁸¹ Arch. Kurii Metropolitalnej w Białymstoku, Dekanat Białystok, t. 1 1891, k. 109v, nr 172; CPAH Wilno, F. 604, op. 6, nr 772; CPAH Wilno, F. 604, op. 6, nr 546; CPAH Wilno, F. 604, op. 6, nr 562.

²⁸² A. Wap, *General lejtnant prof. inż. Nestor Alojzowicz Bujnicki*, ..., s. 2–3.

²⁸³ CPHAB Grodno, F. 8, op. 2, nr 1084.

²⁸⁴ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 260.

1901 r.

Budowa szosy Grodno–Mężenin.²⁸⁵

4 – 13 lipca 1901 r.

Sprawa o zezwolenie mieszczaninowi białostockiemu Chackielowi zbudować w miasteczku Goniądz młyn parowy i tartak.²⁸⁶

12 czerwca 1901– 31 grudnia 1904 r.

Starania o budowę murowanej na miejscu drewnianej kaplicy św. Ducha na cmentarzu grzebalnym w Goniądzu.²⁸⁷

1907 r.

Ukończenie neogotyckiej kaplicy cmentarnej pw. św. Ducha.²⁸⁸

17 września 1909 r.

Proboszcz parafii Goniądz wystąpił do władz z prośbą o pozwolenie budowy nowego murowanego kościoła w Goniądzu. Kilkuletnie starania, poparte petycjami parafian uwieńczone zostały sukcesem dopiero 14 października 1914 r. władze wydały stosowne zezwolenie.²⁸⁹

1912–1914 r.

Gruntowna modernizacja i rozbudowa twierdzy Osowiec, wszystkich 4 jej fortów, dalsza rozbudowa międzypól oraz budowa Goniądzkiej Grupy Fortowej.²⁹⁰

1915 r.

W czasie walk nad rzeką Biebrzą, która przez dłuższy czas stanowiła linię frontu miasteczko zostało niemal doszczętnie zniszczone.²⁹¹ W aktach Konsystorza Wileńskiego odnotowano: *W okresie czasu od marca do sierpnia 1915 r. podczas bombardowania miasta przez artylerię niemiecką terytorium było silnie ostrzeliwane, wskutek tego kościół oraz zabudowania kościelne uległy zniszczeniu.*²⁹²

W 1923 r. radni z Goniądza pisali, że *budynki szkolne zostały doszczętnie zrujnowane przez działania wojenne.*²⁹³

6 sierpnia 1915 r.

Niemcy oblegający twierdzę Osowiec użyli gazów bojowych.²⁹⁴

22 sierpnia 1915 r.

Garnizon rosyjski opuścił twierdzę Osowiec. Saperzy rosyjscy wysadzili znaczną część obiektów fortyfikacji stałej twierdzy.²⁹⁵

1919 r.

Budowa drewnianego kościoła w Osowcu (spalony przez Niemców w 1944 r.).²⁹⁶

²⁸⁵ CPHAL Wilno, F. 604, op. 4 nr 5780.

²⁸⁶ CPHAB Grodno, F. 8, op. 2, nr 1489.

²⁸⁷ CPHAB Grodno, F. 1, op. 18, nr 749.

²⁸⁸ M. Worona, *Z dziejów Goniądza*, s. 3.

²⁸⁹ CPHAL Wilno, F. 604, op. 4, nr 6464; CPHAB Grodno, F. 1, op. 18, nr 1446.

²⁹⁰ A. Wap, *General lejtnant prof. inż. Nestor Alojzowicz Bujnicki*, ..., s. 2–3.

²⁹¹ M. Orłowicz.

²⁹² CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7816, k. 27v.

²⁹³ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7806, k. 1.

²⁹⁴ H. Modzelewski, *Ciekawe dzieje*, ..., s. 2.

²⁹⁵ A. Wap, *Blokhaus Nr 1024*, s. 6.

²⁹⁶ H. Modzelewski, *Ciekawe dzieje*, ..., s. 3.

26 września 1921 r.

Pożar z niewyjaśnionych przyczyn kościoła parafialnego w Goniądzu, zbudowanego w 1779 r. W telegramie nadanym nazajutrz 27 września o godz. 17 40 z Goniądza proboszcz Wojdyłowski stwierdzał: „PONIEDZIAŁEK 26/9 B.M. SPALIŁ SIE KOŚCIOŁ GONIĄDZKI DOSZCZĘTNIE ARCHIWUM I WSZYSTKIE SPRZĘTY SPŁONĘŁY PRZYCZYNA NIE WIA-DOMA = DZIEKAN WOJDYŁOWSKI”.²⁹⁷

10 października 1921 – 3 kwietnia 1930 r.

42 Pułk Piechoty im. gen. Jana Henryka Dąbrowskiego został odesłany z Białegostoku do Osowca, co było spowodowane katastrofalnym stanem białostockich koszar. Pułk został rozmieszczony w koszarach Fortu I.²⁹⁸

1921 r.

Goniądz bez przedmieść liczył 430 domów i 2642 mieszkańców.²⁹⁹

24 lutego 1922 r. Goniądz

Ks. Adam Abramowicz proboszcz goniądzki monituje telegramem Kurię wileńską i bpa J. Matulewicza o zatwierdzenie projektu budowy nowego kościoła w Goniądzu, który złożył w Kurii przed dwoma miesiącami.³⁰⁰

18 lipca 1922 r. Warszawa

„Projekt kościoła parafialnego w Goniądzu w województwie podlaskim (sic), projektował inż. arch. Oskar Sosnowski.” Projekt został rozpatrzony na posiedzeniu Komisji Międzyministerialnej w dniu 28 sierpnia 1922 r. i zatwierdzony przez Ministerstwo Robót Publicznych w dniu 18 września 1922 r.³⁰¹

5 marca 1923 r.

Skład Rady Miejskiej: Julian Rutkowski – burmistrz, I. Skwarko i K. Dworzański – ławnicy, L. Manikowski, J. Krasko, A. Roszczewski, M. Kalinko, Ch. Czerniakow, K. Kosakowski, K. Ryszkowski, A. Sosnowski. Rada czyni starania o budowę szkoły i zwraca się do kościoła z propozycją zamiany placów ofiarowując kościołowi plac *koło kościoła z fundamentami po byłej szkole miejskiej* i grunt gminny koło wsi Oldaki, pragnąc pozyskać dla projektowanej budowy szkoły 2–morgowy plac przy drodze do Guzów. Kuria wileńska nie przyjęła tej propozycji.³⁰²

15 września 1924 r.

Konsekracja nowego kościoła w Goniądzu dokonana przez bp wileńskiego Jerzego Matulewicza. Świątynię wybudował ks. proboszcz goniądzki wraz z parafianami, według projektu prof. Oskara Sosnowskiego z Politechniki Warszawskiej.³⁰³

1924 r.

Budowa kolumny z krzyżem na Nowym Rynku (Plac Wolności), w miejscu, gdzie do 1779 r. ustawiony był kościół farny św. Agnieszki. Na kolumnie umieszczono napis: *Ku chwale wolnej Ojczyzny i ku oświeceniu miejsca, na którym stał kościół i spoczywają czcigodne prochy praojców ten pomnik wystawiło miasto – 1924.*

²⁹⁷ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7803

²⁹⁸ J. Lisicki, *42 Pułk Piechoty im. gen. Jana Henryka Dąbrowskiego*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 9(9).

1994, s. 3.

²⁹⁹ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 260.

³⁰⁰ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7803, k. 7.

³⁰¹ Archiwum Akt Nowych Warszawa, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Departament IV Techniczno-Budowlany, nr 2574.

³⁰² CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7806.

³⁰³ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7807.

5 czerwca 1925 r.

Jerzy Matulewicz biskup wileński wydał dekret o erekcji parafii pw. Matki Boskiej Anielskiej w Downarach. Od parafii goniądzkiej odeszło 8 miejscowości z parafii goniądzkiej z 1656 duszami.³⁰⁴ Prócz prowadzenia parafii świeckiej proboszczowie z Downar pełnili obowiązki pomocniczych kapelanów wojskowych w CSP KOP w Osowcu. Odprawiali także nabożeństwa w świątyni znajdującej się na terenie Fortu I.

1927 r.

W Goniądzu działały „Bank Udziałowy” oraz „Spółdzielczy Bank Ludowy Sp. z ogr. odp.” Reklamował się wówczas skład wódek, win i likierów Zelika Niewodomskiego.³⁰⁵

1928 r.

Utworzono w Osowcu Batalion Szkolny KOP.³⁰⁶

26 kwietnia 1928 r.

Parafię Rzymskokatolicką w Goniądzu wizytuje ks. Romuald Jałbrzykowski arcybiskup wileński.³⁰⁷

10 października 1929 r. Rzym

Stolica Apostolska udziela indulgencji odwiedzającym kościół goniądzki w dniu odpustu św. Antoniego Padewskiego.³⁰⁸

1930 r.

Przekształcenie Batalionu Szkolnego KOP w Centralną Szkołę Podoficerów Korpusu Ochrony Pogranicza. Miał tu swą siedzibę ponadto 4 Szwadron 9. Pułku Strzelców Konnych.³⁰⁹

1931 r.

Goniądz liczył 3449 mieszkańców.³¹⁰

30 lipca 1933 r. Goniądz

Na ogólnym zebraniu rodzicielskim miasta i okolicy Goniądza został wyłoniony Komitet Budowy VII–mioklasowej Publicznej Szkoły Powszechnej III Stopnia w Goniądzu. Prezesem został ppłk Laliczyński, sekretarzem Władysław Piotrowski dyrektor Szkoły Powszechnej, członkami: mjr Józef Popek, ks. Maksymilian Sarosiek, burmistrz Paweł Milewski i radny Jan Topczewski: *Warunki, w jakich dotychczas uczy się miejscowa młodzież szkolna zmusiły tutejszą ludność do przystąpienia do budowy szkoły... Zdajemy sobie jasno sprawę jakiego dzieła się podejmujemy w tak ciężkich czasach, ale zmusza nas do tego troska o zdrowie i rozwój młodzieży szkolnej, tej kadry przyszłych obywateli Polski... Społeczeństwo goniądzkie już niejednokrotnie podejmowało myśl budowy wspomnianej szkoły, lecz trudności w uzyskaniu placu niweczyły te szlachetne zamiary.* Komitet zwrócił się do Parafii Rzymskokatolickiej w Goniądzu z prośbą o dokonanie zamiany ogrodu kościelnego przy ul. Radziwiłłowskiej (3,6 ha), gdzie chcą zbudować szkołę na grunt (7,5 ha) w uroczysku „Grobelki” od drogi Żodziewskiej do ur. Łazy.³¹¹

1935 r.

Odbwały się w Goniądzu targi w poniedziałki.³¹²

³⁰⁴ CPHAL Wilno, F. 694, op. 5, nr 1097.

³⁰⁵ *Pochodnia. Album strażactwa Województwa Białostockiego*, pod red. F. Sobczyka, maj 1927, [Białystok] 1927, s. 109 i 114.

³⁰⁶ H. Modzelewski, *Ciekawe dzieje ...*, s. 2.

³⁰⁷ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7816, k. 61

³⁰⁸ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7801, k. 94.

³⁰⁹ H. Modzelewski, *Ciekawe dzieje ...*, s. 3.

³¹⁰ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. 1, s. 259.

³¹¹ CPHAL Wilno, F. 694, op. 5, nr 992.

³¹² M. Orłowicz, s. 197.

marzec – 8 września 1939 r.

Trwały prace przy budowie fortyfikacji odcinka „Osowiec” wchodzącego w skład pasa obrony Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew”. W bezpośrednim sąsiedztwie miasta Goniądza buduje się jeden z dwu sektorów tego odcinka nazywany „Goniądz”. Zaplanowano tam budowę 6 schronów ciężkich, umieszczonych w jednej linii, w odległości 50–100 m od koryta rzeki. 27 sierpnia ukończono budowę schronów. Przystąpiono do zapełniania wodą zalewu, który miał wypełnić dolinę od ujścia Brzozówki do Biebrzy aż do Kanału Rudzkiego. Schrony bojowe nigdy nie wykorzystano w walkach.³¹³

13 września 1939 r.

Jednostki forteczne osłaniające odwrót 135 rez. pp. opuściły odcinek „Osowiec”. Ten został zajęty przez wojska niemieckie.³¹⁴

26 września 1939 r.

Wojska niemieckie przekazały umocnienia odcinka „Osowiec” Armii Radzieckiej. W związku z pierwotnym planem włączenia fortyfikacji Osowca i Goniądza w skład budowanej radzieckiej Linii Mołotowa, przeprowadzono remonty schronów i je uzbrojono.³¹⁵

1940–1941 r.

Masowe aresztowania i deportacje ludności cywilnej Goniądza na Syberię i do Kazachstanu: m. in. 10 II i 13 IV i 29 VI 1940 oraz w V i VI 1941 r. Wśród wywiezionych był ostatni burmistrz miasta wraz z żoną i dwiema córkami – Jan (?) Wróbel, który zginął zasypany śniegiem na Syberii. Zesłano również rodziny Szpinalskich i Pełszyńskich. Sowieci planowali wielką zsyłkę w czerwcu 1941 r., która miała na celu usunięcie Polaków, a zasiedlenie Rosjanami miasta i okolic. Sowieci usunęli ze szkoły wszystkich nauczycieli Polaków, których zastąpili sami nauczyciele Żydzi.

22 czerwca 1941 r.

W Osowcu znajdowały się pododdziały 2 Dywizji Strzeleckiej wchodzącej w skład 1 Korpusu Strzeleckiego 10 Armii. Korpus ten, po kilkudniowej obronie w oparciu o Osowiecki Rejon Umocniony rozpoczął odwrót na wschód, gdzie został otoczony i zniszczony.³¹⁶

czerwiec 1941 r.

Wkraczające wojska niemieckie zamordowały 116 mieszkańców Goniądza, głównie Żydów.³¹⁷

1941–1944

Niemcy dokonują licznych aresztowań osób podejrzanych o działalność podziemną, m. in. rodzina Drożdżewskich niemal w całości została rozstrzelana w podbiałostockiej Grabówce.

sierpień 1944 r.

Wycofujące się wojska niemieckie wysadziły wszystkie schrony bojowe sektora „Goniądz”.

10 sierpnia 1944 r.

1. *Kościół parafialny pw. św. Agnieszki. Zniesione zostały minami (przez Niemców 1944 r. 10 sierpnia i przez Armię Czerwoną od 1944 10 sierpnia do 12 stycznia 1945 r.) prawie do fundamentów dwie wieże czołowe oraz część ścian. Pozostała... część dachu i to silnie zniszczone... wy-*

³¹³ T. Wesolowski, *Pozycja główna sektora „Goniądz” z 1939 roku, „Osowieckim Szlakiem”, nr 1 (1994 r.), s. 3–4.*

³¹⁴ T. Wesolowski, *Pozycja główna...*, s. 3–4.

³¹⁵ T. Wesolowski, *Pozycja główna...*, s. 3–4.

³¹⁶ T. Wesolowski, *Pozycja główna...*, s. 3–4.

³¹⁷ Tablica na kamieniu pamiątkowym na Nowym Rynku w Goniądzu.

leciały wszystkie ramy, drzwi połamane, obrazy wszystkie zniszczone, jak zniszczone są w części paramenta. 2. Kościół–kaplica na cmentarzu grzebalnym paraf. Goniądz pw. św. Ducha. Dach i ściany uszkodzone pociskami tylko częściowo., drzwi i okna doszczętnie jak również zniszczony jest zupełnie ołtarz i organy. 3. Kaplica św. Floriana ... Drzwi i okna zupełnie zniszczone. Dach i ściany częściowo uszkodzone. 4. Cztery kapliczki murowane na cześć czterech Ewangelistów po rogach cmentarza parafialnego kościelnego. Uszkodzone bardzo mocno trzy, a czwarta doszczętnie – informował ks. Antoni Zabielski Ministerstwo Kultury i Sztuki.³¹⁸

10 sierpnia – 12 stycznia 1944 r.

Goniądz przez 5 miesięcy znajdował się na linii frontu. Miasto zostało zniszczone w 66 %.³¹⁹

27 listopada 1945 r.

W wyniku akcji zbrojnego podziemia zginął Jan Trochimowicz syn Antoniego, funkcjonariusz MO i członek PPR.³²⁰

1946 r.

Goniądz liczył 1863 mieszkańców.³²¹

1948 – 1956 r.

Budowa nowego murowanego kościoła w Osowcu. We wnętrzu znajduje się cenny obraz Niepokalanego Poczęcia NMP malowany ok. 1620 r.³²²

1955 r.

Goniądz liczył 2 400 mieszkańców.³²³

1961 r.

Goniądz liczył 2688 mieszkańców, z których 60 % utrzymywała się z rolnictwa. Miasto zajmowało 37,69 km² powierzchni.³²⁴

1970–1972

Prace przy polichromi wewnątrz kościoła goniądzkiego prowadzą artyści plastycy Teodor Szukała i Henryk Kot z Poznania.

9 września 1993 r.

Rozporządzenie Rady Ministrów RP powołujące Biebrzański Park Narodowy

kwiecień 1994 r.

Ukazał się drukiem pierwszy numer miesięcznika historyczno-przyrodniczego „Osowieckim Szlakiem” poświęconego historii, otaczającej przyrodzie oraz innym sprawom dotyczącym Osowca i okolic. Redaktorem naczelnym jest Mirosław Worona.

30 grudnia 1995 r.

Goniądz liczył 1907 mieszkańców.³²⁵

52. Kościół cmentarny św. Ducha z pocz. XX w.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.

53. Kościół cmentarny św. Ducha z pocz. XX w. Wnętrze.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.

³¹⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Kultury i Sztuki Naczelną Dyrekcja Muzeów i Ochrony Zabytków, Wydział Rewindykacji i Odszkodowań w Dziedzinie Kultury 337/31, t. 3: Informacja ks. Antoniego Zabielskiego – Kwestionariusz start i zniszczeń w zakresie dzieł sztuki oraz zabytków kultury i przyrody – Goniądz, gm. goniądzka, pow. białostocki.

³¹⁹ E. Bakun, A. Barwój, A. Szyszkowska, *Województwo białostockie*, Białystok 1958, s. 104.

³²⁰ Tablica na Urzędzie Miasta w Goniądzu.

³²¹ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 260.

³²² H. Modzelewski, *Ciekawe dzieje ...*, s. 3.

³²³ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 260.

³²⁴ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, s. 260.

³²⁵ M. Worona, *Z dziejów Goniądza*, s. 3.

54. Nagrobek ks. Józefa Małyszewicza, wybitnego naukowca na cmentarzu w Goniądz, zm. 1891
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.

55. D.O.M. TU POCHOWANE ZWŁOKI ŚP. KS. KANONIKA JÓZEFA MAŁYSZEWICZA MAGISTRA Ś-TEJ TEOLOGIJ PROBOSZCZA GONIĄDZKIEGO. ŻYŁ LAT 88. ZM. 26 LISTOPADA 1891 ROKU. OJCZE NASZ. ZDROWAŚ MARJA. WIECZNY ODPOCZYNEK. SPOCZYWA W BOGU. DROGI NASZ KAPŁAN.

Tablica na nagrobku żeliwnym przy głównej alei cmentarnej.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.

56. Kościół parafialny w Goniądz.
Fot. Jarosław Kloza, czerwiec 1997.

57. Widok ogólny miasta Goniądza. *Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.*

KATALOG WYBRANYCH NAZW TOPOGRAFICZNYCH

Biele przy Piaskach, wzm. 1762 r., gdzie ma swoją łąkę pleban goniądzki.³²⁶

Droga Szafrankowska, graniczy z nią łąka szpitalna, wzm. 1679 r.³²⁷

Droga Osowiecka – wzm. 1679 i 1686 r.³²⁸

Gościniec Tykociński – wzm. 1679 r.³²⁹

Gościniec Królewiecki obok wsi Żodzie, wzm. 1738 r.³³⁰

Góra Plebańska, wzm. 1762 r., gdzie znajdował się ogród należący do plebana.³³¹

Łąka Kudrawka na Bielach na Dobarzu – należy do szpitala św. Ducha, wzm. 1679 r.³³²

Morgi na Bogufalach – niedaleko morgów na Bogufalach. Niegdyś 1 morg ofiarował niejaki Bogufał kościołowi szpitalnemu, wzm. 1679.³³³

Morgi na Dobarzu – w sąsiedztwie morgów na Dobarzu – ma tam 1 morg szpital, wzm. 1679 r.³³⁴

Morgi za Oznicami – ma tam pół morga szpital św. Ducha, wzm. 1679.³³⁵

Morgi pod Borem od Jasków niedaleko – ma tam morg szpital św. Ducha, wzm. 1679 r.³³⁶

Morgi pod Żodziami – ma tam morg szpital św. Ducha, wzm. 1679.³³⁷

Rzeszotarszczyzna – wzm 1679 r. jej czwartą część ofiarowano kościołowi szpitalnemu św. Ducha w 1788 r.³³⁸

Zamczysko – teren graniczący z placami rynkowymi – wzm. 1679.³³⁹

Ulica Jadźwingowska

Ulica Jaglińska, wzm. 1573 r., liczy prętów 197, wolnych 13, pustych 5.

Zapłacono z prętów 179 po gr 5, kop 1/29/5.³⁴⁰

Ulica Jedlińska ulica z tyłu za ul. Guzowską 1679 i 1686 r.³⁴¹

Ulica Rybacka, wzm. 1573 r., liczy prętów 266, po gr 5, kop 2/13, wzm. 1679 r.³⁴² Jeszcze przed II wojną tę nazwę nosiła obecna ul. Demokratyczna.³⁴³

Ulica Giemzieńska (idąc na Rosproszewo), wzm. 1573 r., liczy prętów 278 1/2, nie dali dla ubóstwa z 68 1/2. Zapłacono z 210 po gr 5, kop 1/45.³⁴⁴

Ulica Rogalska, prętów 371 1/2, pustych 20. Zapłacono z 351 1/2 po gr 5, kop 2/55/7 1/2.³⁴⁵

Ulica Dolistowska

³²⁶ AP Białystok, Kamera, nr 2588, s. 90.

³²⁷ AP Białystok, Kamera, nr 2855 k. 32.

³²⁸ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. s. 21v i 31.

³²⁹ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 321 v.

³³⁰ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 63.

³³¹ AP Białystok, Kamera, nr 2588, s. 90.

³³² AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 32.

³³³ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 32.

³³⁴ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 32.

³³⁵ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 31v.

³³⁶ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 31v.

³³⁷ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 31v.

³³⁸ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 139.

³³⁹ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 32.

³⁴⁰ AGAD, ASK, dz. LVI, K 11, k. 48v.

³⁴¹ AP Białystok, Kamera, nr 2588, s. 21, 31.

³⁴² AGAD, ASK, dz. LVI, K 11, k. 48v.

³⁴³ Inf. Jerzy Ryszkowski, burmistrz m. Goniądza.

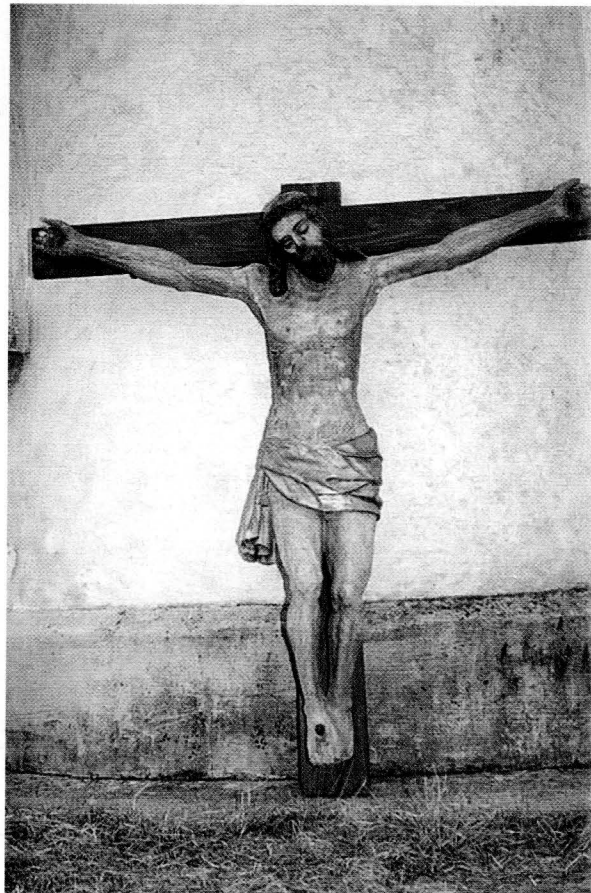
³⁴⁴ AGAD, ASK, dz. LVI, K 11, k. 48v.

³⁴⁵ AGAD, ASK, dz. LVI, K 11, k. 48v.

58. Kościół parafialny
w Goniądzu.

Fot. Jarosław Kloza, czerwiec
1997.

59. Pasja Chrystusa. Barokowa
rzeźba z kaplicy św. Floriana
w Goniądzu.

Fot. Jarosław Kloza, marzec
1997.

Ulica Grodzieńska, wzm. 1679, 1684.³⁴⁶

Ulica Guzowska, wzm. 1679 i 1684.³⁴⁷

Ulica Nagórska vel Tykocińska, wzm. 1679 i 1684 r.³⁴⁸

Ulica Tykocińska, stoi przy niej kościół wybudowany w 1779 r. przez ks. A. Betańskiego.³⁴⁹

Uteczka na Rybaki biegnąca (w tyle ul. Tykocińskiej 1686 r.).³⁵⁰

Rzeczka Goniądzka, wzm. 1684.

Pole Ku Białosukniom, wzm. 1684.³⁵¹

Pole Srzednie, wzm. 1684.³⁵²

Pole Regestrowe, wzm. 1684 r.³⁵³

Puszcza Mieska (1762 r.), do której ma wstęp pleban goniądzki.

Włóki Rawy, 3 włóki wśród gruntów miasta Goniądza, należały do szlachty, jedną z nich ofiarował kościołowi szpitalnemu goniądzkiemu prepozyt kościoła św. Ducha Jan Jaworowski.³⁵⁴

KATALOG OSÓB

Abramowicz Adam – proboszcz goniądzki 21 II 1922 – 25 IV 1925 r., kanonik wileński, budowniczy istniejącego dotąd kościoła parafialnego w Goniądzu.³⁵⁵

Bajkowski Osjer – członek zarządu gminy żydowskiej prowadzi remont bożnicy w Goniądzu, 17.VIII 1895 – 27. I 1898.³⁵⁶

Betański Antoni Wacław (1715–1786) – od 22 lipca 1762 r. proboszcz goniądzki, a jednocześnie był i knyszyńskim, Czech, ur. w Pradze, kanonik czeskich kapitul biskupich w Hradcu Královym i Starym Bolesławiu. Wykształcony w duchu Oświecenia poświęcił się karierze duchownej i politycznej. Miał należeć do grona nauczycieli synów cesarskich Marii Teresy: Józefa II i Leopolda, a gdzieś ok. 1755 r. znalazł się w Polsce. Jego biograf pisał: *Dzięki swemu wykształceniu światowemu obyciu, doskonałej znajomości francuszczyzny oraz pięknej umijającej postaci – zwrócił na siebie uwagę wpływowych sfer polskich. Jan Klemens Branicki wziął go do swej wspaniałej rezydencji w Białymstoku i mianował sekretarzem tzw. cudzoziemskiej ekspedycji Niebawem postaral się dla niego o probostwo w Słocinie (diec. przemyskiej) i o drugie probostwo szpitalne, św. Ducha w Goniądzu (diec. wileńskiej); później Betański dostał w dobrach Branickich (1770) jeszcze trzecie w Tyczynie (diec. przemyskiej). Przy Branickim spędził Betański 13 lat, prowadząc całą jego korespondencję dyplomatyczną.* (wzm. 1762 r. 1771). Znał języki: francuski, niemiecki, polski.³⁵⁷ Malował obrazy i portrety. W 1780 r. został biskupem koadiutorem diecezji przemyskiej, a od 1783 r. biskupem ordynariuszem tej diecezji. W 1784 r. został pierwszym rektorem otwartego we Lwowie Uniwersytetu.³⁵⁸

Chackiel – mieszczanin białostocki starający się w Komisji Budowlanej guberni grodzieńskiej o pozwolenie na budowę młyna parowego i tartaku w Goniądzu, 4 – 13 lipca 1901 r.³⁵⁹

³⁴⁶ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 31v i 21v.

³⁴⁷ AP Białystok Kamera, nr 2588, s. 21 i 31.

³⁴⁸ AP Białystok, Kamera, nr 2588, s. 21 i 30 v.

³⁴⁹ AP Białystok, Kamera, nr 2588, Wizyta 1804, s. 5.

³⁵⁰ AP Białystok, Kamera, nr 2588, s. 21.

³⁵¹ AP Białystok, Kamera, nr 2588, s. 22.

³⁵² AP Białystok, Kamera, nr 2588, s. 22.

³⁵³ AP Białystok, Kamera, nr 2588, s. 22.

³⁵⁴ AP Białystok, Kamera, nr 2588, s. 90.

³⁵⁵ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7807

³⁵⁶ CPHAB Grodno, F. 8, op. 2, nr 1084.

³⁵⁷ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 92 v. i 122 v.

³⁵⁸ S. Łempicki, *Betański Antoni Wacław (1715–1786)*, „PSB”, t. 1, Kraków 1935, s. 475–477.

³⁵⁹ CPHAB Grodno, F. 8, op. 2, nr 1489.

Ciołek Erazm (ur. 1474– zm. 1522) – pleban kościoła parafialnego w Goniądzu. Przejął tę prepozyturę w nieznanym bliżej czasie po plebanie zwanym Bilicza. Ukończył Akademię Krakowską (bakalarz 1487, magister 1491). W latach 1494–1500 był czynny w Wilnie na dworze Aleksandra Jagiellończyka jako jego sekretarz tajny. Ulubieniec Aleksandra I. Już w 1499 r. był kanonikiem, dziekanem i prepozytem kapituły wileńskiej. W 1503 r. został biskupem plockim.³⁶⁰

Czech – Jakub Strzeżewski zwany Czechem od 1549 r. pozostawał na służbie właścicieli Goniądza. Od jego nazwiska urobiona została nazwa wsi Czechowizna vel Strzeżewo. 10 maja 1557 r. występował w sądzie miejskim knyszyńskim przeciwko niemu Piotr Chwałczewski starosta knyszyński.³⁶¹

Danigel Fryderyk – ksiądz, przez 43 lata sprawował obowiązki rektora kościoła goniądzkiego (ok. 1563–1609).³⁶²

Dąbrowski Mateusz – „sławetny” mieszczanin goniądzki, który legował sumę 48 zł pol. dla Kaplicy Różańcowej w kościele goniądzkim, 23.VI.1727 r.³⁶³

Dorff Marcin – „urodzony”, legował sumę 200 zł pol. na rzecz Kaplicy Różańcowej NMP w Goniądzu, zm. przed 13.VI.1723 r.³⁶⁴

Dzieczko Jakim z Bielska – przelożony nad lasami goniądzkimi *rozciągającymi się aż do Dobaru, który to las od tego czasu do Goniądza należy*. Wcześniej służył i u rządców bielskich, m.in. Soltana Aleksandrowicza.³⁶⁵

Gliński Michał – kniaź. W II 1505 r. Aleksander Jagiellończyk nadał mu jako dzierżawę starostwo bielskie oraz w dziedziczne posiadanie Goniądz i Rjagród.³⁶⁶

Godlewski Jan Kazimierz – pleban fary w Goniądzu, wzm. 17.IX.1735 r. ochrzczony 27.IX.1683 r. Prezentowany na beneficjum goniądzkie przez króla Augusta III 15.VIII.1735 r.³⁶⁷

Grabski Jan – zapisał w 1820 r. Szkole Parafialnej Goniądzkiej zobowiązanie obligacyjne 304 talarów, ciężące na majątku mieszczanina goniądzkiego Grzegorza Potockiego.³⁶⁸

Grajewski Stanisław – namiestnik zamku goniądzkiego Jana Mikołajewicza Radziwiłła przed 1536 r.³⁶⁹

Jarmołowicz Jerzy – nauczyciel Szkoły Parafialnej Goniądzkiej w latach 1820–1921, uczeń kl. III Gimnazjum Białostockiego. *Wielmożny*. Jego umiejętności dydaktyczne dość wysoko ocenił wizytator obwodowy Józef Twardowski.³⁷⁰

Jaworowski z Jaworówki Jan Mateusz – prepozyt kościoła szpitalnego św. Ducha w Goniądzu, wzm. w 1716 r.³⁷¹ Ochrzczony 23.12.1667 przez ks. Stanisława Zaranę z Horbowa proboszcza dobrzyniewskiego. Inwestyturę do kościoła szpitalnego św. Ducha w Goniądzu otrzymał 16.07.1705 r. od Jana Fursa dziekana augustowskiego. Jako prepozyt szpitalny wszm. jeszcze 29.VIII.1721 r. 8 maja 1721 r. zbudował nowy kościół św. Ducha.³⁷² Wiadomym jest, że ofiarował kościołowi włóki zwane Rawy, z obowiązkiem odprawowania 1 mszy przez rok, każdego miesiąca.³⁷³

³⁶⁰ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. nlb.; S. Łempicki, *Ciołek Erazm*, „PSB”, t. IV, Kraków 1938, s. 78–81.

³⁶¹ AGAD, Ks. miejskie m. Knyszyna, nr 1, k. 113v.

³⁶² AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 3; F. Piekosiński, *Rekognicjarz* ..., s. 7 i 8 (wzm. z 1581 r.).

³⁶³ AP Kraków, ZZG, nr 41, s. 225.

³⁶⁴ AP Kraków, ZZG, nr 41, s. 225.

³⁶⁵ Arch. sb., t. 1, s. 14–18.

³⁶⁶ W. Pociecha, *Michał Gliński*, „PSB”, t. 8, s. 66.

³⁶⁷ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 48.

³⁶⁸ BU Wilno, F. 2–518, s. 1207–1229, 1250; F. 2–519, s. 961 i 1039.

³⁶⁹ *Rukopisnoje otdelenie Vilenskoj publicznoj biblioteki*, wyp. I, Wilno 1871, nr 16.

³⁷⁰ BU Wilno, F. 2–518, s. 1207–1229, 1250, F. 2–519, s. 961 i 1039.

³⁷¹ MN Kraków, Biblioteka Czartoryskich, rkps.IV, 1775, k. 176–177.

³⁷² AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 24.

³⁷³ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 92.

Kamiński Jakub, zwany też starostą goniądzkim w czasach posesji Radziwiłłów. Był przodkiem Kamińskich właścicieli majątki Rybaki pod Goniądzem.³⁷⁴

Konopka – „sławetny pan” organista i landwójt goniądzki, właściciel posesji przy ul. Tykockiej, obok siedliska funduszowego szpitala św. Ducha – wzm. 27.VIII.1679 r.³⁷⁵

Kramkowski Wojciech – ksiądz emeryt przy kościele goniądzkim, który przed 1821 r. w testamentie spisanim w Krzczkowie ofiarował Szkole Parafialnej Goniądzkiej 2 tys. zł pol. Rodzina jego oprotestowała zapis.³⁷⁶

Lewicki Michał Andrzej – proboszcz goniądzki w 1734 r. ochrzczony 6.XII.1680 r., studiował w Wilnie filozofię i teologię. Wyświęcony przez bpa Konstantego Brzostowskiego.³⁷⁷

Łączyński Wojciech – mieszczanin goniądzki, który w latach 1560–1568 dzierżawił 3 włóki i siedlisko zwane Piotrowczyzną (później w 1672 r. zwane Zembrowizną).³⁷⁸

Łęski Maciej Kazimierz – regent grodzki goniądzki, ur. w Kożanach w 1740 r., zm. 4. VI. 1806 r. w Kożanach w parafii Juchnowiec. Syn Józefa Łęskiego i Bogumiły.³⁷⁹ Wiceregentem i właścicielem Jeżewa pod Tykocinem był już w 1775 r.³⁸⁰

Mietelski Teodor August – ksiądz, od 1786 r. proboszcz goniądzki, doktor filozofii w Akademii Krakowskiej, kanonik inflancki,³⁸¹ później (po 1804 r.) biskup węgierski. *Mąż wielki był wstawiony nauką i dobroczynnością.*³⁸²

Milner Lejzor – członek zarządu gminy żydowskiej prowadzi remont bożnicy w Goniądzu, 17.VIII.1895 – 27. I.1898.³⁸³

Milewski Mikołaj – pisarz urzędu wójtowskiego miasta Goniądza, mieszczanin goniądzki, który w swoim i ucz. Wojciecha i Małgorzaty – swego syna córki imieniu zapisał i przekazał sumę 50 tynfów do rąk szlachetnego Andrzeja Rutkowskiego do Kaplicy Różańcowej NMP, która znajduje się w kościele parafialnym w Goniądzu, 5.IX.1738.³⁸⁴

Misztowt Florian – ks. proboszcz goniądzki, kanonik brzeski, dozorca Szkoły Parafialnej Goniądzkiej, wyremontował zrujnowany budynek szkolny, naklonił mieszczan goniądzkich do uchwalenia funduszu szkolnego, a ks. emerytę przy kościele Wojciecha Kramkowskiego do zapisu testamentowego gruntu Barszczewizna³⁸⁵

Moniuszko Marcin – komendarz (zastępca proboszcza) goniądzkiego ks. Antoniego Betańskiego, ordsynowany w 1754 r. do kościoła w Jasionówce.³⁸⁶

Piotr z Goniądza – (ok.1528–1573), działacz i pisarz ariński. W 1550 r. będąc uczniem Akademii Krakowskiej, oskarżył o hezeję profesora hebraistyki Franciszka Stankara, a za swą katolicką gorliwość został wysłany przez biskupa wileńskiego na studia do Włoch. Za granicą zwiedził ośrodki reformacyjne (m. in. komunistyczne gminy braci morawskich) i stał się sam radykalnym i bezkompromisowym różnowiercą. Powróciwszy do kraju, pierwszy w Polsce odważył się publicznie zaprzeczyć istnieniu Trójcy Św. (na synodzie protestanckim w Seceminie w styczniu 1556). Wystąpienie to, utrzymywane w duchu spalonego przez Kalwina Serweta,

³⁷⁴ List J. Wiśniewskiego do E. Popławskiego z 26. III. 1980 r. Zob. E. Popławski, *Materiały do historii parafii dobrzyniewskiej. Dzieje. cz. 1. Do pomiaru włóczniej*, Białystok 1990, s. 94, przypis 111.

³⁷⁵ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 30v.

³⁷⁶ BU Wilno, F. 2–519, s. 961 i 1039.

³⁷⁷ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. 38v.

³⁷⁸ AGAD, Kopicjana, nr 43, s. 202–205 (w oblicie z 1671 r.) AGAD, Księga ziemna bielska, nr 2 (1580–1582 r.), k. 382v–383.

³⁷⁹ Arch. Par. Juchnowiec, Księga ochrzczonych i Księga zmarłych 1797–1810, k. 59v.

³⁸⁰ ODZ Warszawa, Teki Glinki, nr 316, s. 23.

³⁸¹ AP Białystok, Kamera, nr 2588, Wizyta generalna 1804, s. 3.

³⁸² BU Wilno, F. 4, nr 35 958, s. 2.

³⁸³ CPHA Białorusi w Grodnie, F. 8, op. 2, nr 1084.

³⁸⁴ AP Kraków, ZZG, nr 41, s. 327.

³⁸⁵ BU Wilno, F. 2–518, s. 1207–1229, 1250, F. 2–519, s. 961 i 1039.

³⁸⁶ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 93 v.

wywołało po nieudanych próbach perswazji wyklęcie Piotra przez kalwinów małopolskich. Szerzył on jednak dalej swe poglądy na Podlasiu. Na synodzie w Brześciu Litewskim (grudzień 1558) zadeklarował się jako przeciwnik chrztu dzieci, a tym samym jako zwolennik znieawidzonych z powodu radykalizmu społecznego anabaptystów. W latach 60. współpracował przy tworzeniu kościoła arińskiego, ale później odciął się od jednych współwyznawców przez głoszenie odrębnych poglądów dogmatycznych, a od drugich – przez swój radykalizm społeczny. W 1566 r. wydał bowiem zaginioną później książkę *De primatu Christiano*, w której głosił zupełną wolność chrześcijańską, zrównanie stanów, zaprowadzenie wspólnoty dóbr oraz ustosunkował się niechętnie do władzy opartej na sile. Było to pierwsze drukowane wystąpienie arianina podważające zasady ustroju feudalnego. W tymże czasie, chcąc zmanifestować pogląd, że chrześcijaninowi nie godzi się przelewać krwi. Piotr nosił przy boku drewniany miecz. Przy końcu życia mieszkał pod opieką arińskiego magnata, właściciela Goniądza – Jana Kiszki w Węgrowie. Wydał tam po polsku i po łacinie kilka książek. Jedną z nich *Doctrina pura et clara...* (*Nauka czysta i jasna...*), stanowi podsumowanie poglądów religijnych autora.³⁸⁷

Pisanka, szlachcic który ofiarował kapłanowi i 4 ubogim ze szpitala goniądzkiego swoje dobra wraz z młynem i karczmą, położne w Downarach, co w 1654 r. w Warszawie potwierdził król Jan Kazimierz.³⁸⁸

Piotrowski – dawniej, ok. pol. XVI w. dzierżawca 3 włók i siedliska zwanego od jego nazwiska Piotrowczyzną, które po nim trzymał w latach 1560–1568 Wojciech Łączyński mieszczanin goniądzki, później od 1569 r. Krzysztof Zembrowski skarbnik i chorąży Anny Radziwiłłówny Kiszczynie. W 1672 r. Piotrowczyznę nazywano Zembrowizną i właścicielem jej był Bartłomiej Rawa.³⁸⁹

Rawa Bartłomiej – dziedzic na Rawach w powiecie różańskim i na Zembrowiznie (dawniej Piotrowczyźnie) pod miastem Goniądzem, z pierwszego małżeństwa z niekreślą osobą miał synów: Łukasza i Jana, a z drugiego małżeństwa z Marianną Białosuknianką – Marcina i Andrzeja, wzm. 1672 r.³⁹⁰

Rutkowski Andrzej – „szlachetny” przyjmuje od Mikołaja, Wojciecha i Małgorzaty Milewskich legację 50 tynfów do Kaplicy Różańcowej NMP, która znajduje się w kościele parafialnym w Goniądzu.³⁹¹

Ruzicki (vel Rycicki) Stanisław, ks. kapłan z diecezji płockiej, mianowany w Goniądzu 9. VI. 1519 r. przez Mikołaja Radziwiłła na pierwszego proboszcza we wsi Dobrzyniewo w powiecie goniądzkim, diecezji wileńskiej.³⁹²

Skromoński – rządcą dóbr Goniądzkich przed 1536 r., za czasów niegdyś Mikołaja Radziwiłła.³⁹³

Słowik – rządcą dóbr Goniądzkich przed 1536 r., za czasów niegdyś Mikołaja Radziwiłła.³⁹⁴

Sobolewski Wojciech – administrator gospodarczy plebanii goniądzkiej od I.IX.1765 r.³⁹⁵

Sołtan Aleksandrowicz – namiestnik bielski i goniądzki w latach 1492–1493.³⁹⁶

Sosnowski Oskar – profesor Politechniki Warszawskiej, kierownik Zakładu Architektury Polskiej, autor projektu kościoła parafialnego w Goniądzu w 1921–22 r.³⁹⁷

³⁸⁷ *Słownik biograficzny historii powszechnej do XVII stulecia*, Warszawa 1968, s. 364–365.

³⁸⁸ CPHAL Wilno, F. 694, op. 1, nr 4070.

³⁸⁹ AGAD, Kopicjana, nr 43, s. 202–205 (w oblicie z 1671 r.) AGAD, Księga ziemna bielska, nr 2 (1580–1582 r.), k. 382v–383.

³⁹⁰ AP Kraków, ZZG, nr 38, s. 48.

³⁹¹ AP Kraków, ZZG, nr 41, s. 327.

³⁹² Arch. Par. Dobrzyniewo, Oryginalny pergaminowy dokument fundacji kościoła z 1519 r.

³⁹³ Arch. sb. t. 1, s. 14–18.

³⁹⁴ Arch. sb. t. 1, s. 14–18.

³⁹⁵ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 95.

³⁹⁶ Arch. sb. t. 1, s. 14–18.

³⁹⁷ CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7807.

Suwała Bartłomiej – wzm. 7.X.1536 r.³⁹⁸

Ussowicz Michał – komendarz (zarządca) parafii goniądzkiej za czasów probostwa ks. Antoniego Betańskiego (1762 r.).³⁹⁹

Woliński Marcin – wójt goniądzki, dziedzic w Puszkarzach, 1668 r. AP Kraków.⁴⁰⁰

Wroczyński Jerzy syn zmarłego Wawrzyńca Wroczyńskiego dziedzic we Wroczeniu ofiarował kościołowi goniądzkiemu 40 zł, a kościołom dolistowskiemu i kalinowskiemu po 30 fl., 23.VI.1736 r.⁴⁰¹

Wróbel (Jan ?) ostatni burmistrz miasta Goniądza, wywieziony wraz z rodziną, żoną i dwiema córkami na Syberię, gdzie zmarł zasypany śniegiem.⁴⁰²

Załęski Jan – kanonik smoleński, pleban goniądzki, sekretarz JKM. wzm. 1668 r.⁴⁰³

Zembrowski Krzysztof – skarbnik i chorąży Anny Radziwiłłówny Stanisławowej Kiszczynej, który otrzymał 3 włóki ziemi zwane Piotrowczyzna, położone w gruntach miasta Goniądza i 1 włókę w Hornostajach na własność dziedziczną, 20 VIII 1568 r.⁴⁰⁴ Później w 1672 r. od jego nazwiska Piotrowczyznę nazywano Zembrowizną, a właścicielem jej był Bartłomiej Rawa i jego synowie Łukasz i Jan.⁴⁰⁵

Żebrowski Józef – pleban goniądzki, wzm. 22.IX.1536 r. i X.1536 r.

Żochowski Adam – prepozyt kościoła szpitalnego św. Ducha w Goniądzu, wzm. w 1686 r.⁴⁰⁶

ANEKS

1

(Falsyfikat)

Wilno, 14 kwietnia 1484

Aleksander wielki książę litewski kościołowi parafialnemu w mieście swoim Goniądzu pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, św. Jana Chrzciciela i św. Agnieszki panny, założonemu przez dziada swego Witolda wielkiego księcia litewskiego, po zamianowaniu rządcą tegoż księdza Marcina, zatwierdza uposażenie i szczegółowo je określa, a mianowicie wieś Krzeczkowo z dokładnym wyznaczeniem jej granic, jako też wszelkie dziesięciny i opłaty w mieście i w całej parafii, ponadto nadaje wspomnianemu rządcy tegoż kościoła i następcom jego cztery danie miodu z dystryktu goniądzkiego.¹

In nomine Domini amen.

Ad perpetuam rei memoriam. Cum humana opera^a in se sint alabilia et memoria hominum, quae labilis est et caduco evanescent^b, necesse^c est ut literarum apicibus et testimonio^d fide dignorum roborentur.

^eProinde nos Alexander ^eDei gratia² magnus dux Litvaniae^f Rusiae,³ Samogitiaeque dominus^g et haeres etc. Hujus modi^h fragilitatem iperpendentes, volensque terrenaⁱ in aeterna^k felici commertio^l commutare^m salutique nostraeⁿ providere, sperantes^o in Domino post hujus vitae^p occasum ad aeternam vitam pervenire, ecclesiam parochialem in oppido nostro Goniądz⁴ nostro^r in honorem Assumptionis Beatissimae Virginis Mariae, sancti Joannis Baptistae et Agnetis sanctae Virginis patronorum per praeclarum et Illustraem principem dominum Vitoldum piae memoriae avum^s nostrum, magnum ducem Litvaniae^t praedecessorem nostrum^v erectam, fundatam, et aedificatam. Ad quam^w nos venerabilem^x virum dominum Martinum, elegimus^{ab} nominamusque et praesensavimus^{ac} regendam^{ad} tenendam^{ae}, et possidendam. Eidemque ecclesiae dictae, erectae, fundatae et aedificatae, ab antiquis praefatoque domino Martino rectori ejusdem suisque successoribus legitimis pro dotatione ejusdem ecclesiae villam nuncupatam KRZECZKOWO⁴, in longum et latum, a limitibus SZPAKOWO^{af} circa fluvium NERESZLA^{ag} sitam, a rivulo^{ah} KOWNATKA^{ai} dicta ex utraque parte fluvii bona sua continentem inter limites PRZYTULANKA^{aj} atque ex DOBOTHOŁKI^{ak} aliisque ex diuturno tempore eidem^{al} ad haerentibus, nihil eidem ecclesiae diminuendo, cum omnibus, et singulis usibus, utilitatibus, pascuis, pratis, aquis et earum decursibus, ac sylvis, arboribus, mellidiciis^{am} ad praefatam villam spectantibus, et campis, quae nunc sunt et in futurum fieri possunt industria hominum, ac provisione meliori mediante, nihil pro nobis, aut successoribus nostris in bonis superius expressis,

¹ Wydawcy drukiem w 1939 r. pisali: *Dokument ten jakkolwiek stanowi ważne historyczne źródło dla poznania początków parafii, a zwłaszcza jej uposażenia, jest nieautentyczny. Świadczą przeciwko niemu, poza późniejszym przekazem jego tekstu, bo dopiero z w. XVII, zbyt drobniźgowe oznaczenie uposażenia kościoła, a w szczególności jego plebana, czego nie zawierały akty określające uposażenie z tego okresu, wystawione przez wielkiego księcia, niedbala, a nawet niegramatyczna redakcja (m.in. brak orzeczenia w pierwszej połowie dokumentu) a także fałszywa datacja na rok 1484. W tym roku przywilej ten nie mógł być wystawiony, gdyż Aleksander nie był jeszcze wielkim księciem litewskim. Por. Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej, t. I, z. 2, wyd. ks. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków 1939, nr 400, s. 469.*

² Tu w AP Białystok, Kamera, nr 2588; rex Poloniae

³ Tu w AP Białystok, Kamera, nr 2588; Prussiae

⁴ W opisie granicy goniądzko-knyszyńskiej z 1529 r. czytamy: *sielo staroje siedit po prawoj rukiie riekii Niereszli k Gonjazu, a dwór kapłana Gonjazskoho od Niereszli na lewo nowo zbudowan w Horodienskim powiedili ot pjatnadcat' let - M. Giedz, s. 20–21. A więc dwór zbudowano w 1504 r., potwierdzałoby to datę fundacji parafii 1504 r.*

³⁹⁸ AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. nłb.

³⁹⁹ AP Białystok, Kamera, nr 2588, k. 93.

⁴⁰⁰ AP Kraków, ZZG, nr 38, s. 10.

⁴⁰¹ AP Kraków, ZZG, nr 41, s. 316. AGAD, Księga ziemna bielska, nr 2 (1580–1582 r.), k. 382v–383.

⁴⁰² Informacja Jerzego Ryszkowskiego, burmistrza m. Goniądza.

⁴⁰³ AP Kraków, ZZG, nr 38, s. 9.

⁴⁰⁴ AGAD, Kapićjana, nr 43, s. 202–205 (w obliczu z 1671 r.).

⁴⁰⁵ AP Kraków, ZZG, nr 38, s. 48.

⁴⁰⁶ AP Kraków, ZZG 38, s. 93.

juris, domini, aut proprietatis penitus reservantes, habendi^{an} tenendi^{ao}, uti fruendi^{ap} et augendi^{aq} possidendi^{ar}, ac in usus ipsius ecclesiae et rectoris ejusdem, prout eis melius videbitur, et magis commodum expedire^{as} convertendi et augendi et perpetuis temporibus possidendias cum decimis manipularibus omnis grani de praediis nostris, nec non terrigenarum nostrorum in parochia eadem goniądzensi, ab antiquo ad eadem ecclesiam attinentium, et contentorum. De incolis vero, atque quibusvis nobilium et totius communis populi ecclesiae parochialis nostrae Goniądz^{at}, ut ex more antiquo habitatum^{av} ratione decimarum proventum ad dictam ecclesiam meszne^{aw} per quinque grossos pro festo t. S. Martini tenebuntur solvere a laneis, a domibus vero et areis per medium quartum grossum, specialiter debent dare singulis annis, praeter illos quinque grossos a laneis dictis. Extra vero civitatem Goniądz oppidani^{bb} alias Okolni tenebuntur dare decimam manipularem totius grani eidem plebano, et ejus successoribus, a cmetonibus autem nostris communis populi in tota parochia dictae ecclesiae videlicet Ruthenib^{bc} et Litvani^{bd} per quatuor grossos Litvanicales^{bd} tenebuntur solvere eidem ecclesiae nostrae inquilinus vero per grossum pro tempore superius assignato. Insuper praesentibus attribuimus, damus ac inscribimus perpetuis temporibus eidem ecclesiae et ejus rectori praefato domino Martino suaeque posteritati, quo diligentius, ac frequentius in eadem cultus Dei ac sacra officia agantur, quatuor manualia mellis crudi mensurae nostrae alias danei de tributo seu datia nostra districtus Goniądzensis; quod mel debet dari et extradi per haiewnik Goniądzensem pro tempore quo tributa nostra exiguntur. Quae omnia, et singula aprobamus, et per praesentes ratificamus, eundem dominum praedictum Martinum, et ejus omnes et singulos successores, quicumque per nos, aut nostros successores quoscunque et qui ius praesentandi ejusdem ecclesiae habuerint, in his omnibus, ut praedictum est ecclesiae ejusdem usibus, attinentiis omnibus ex antiquo fieri consuetis.

In quorum robor sigillum nostrum praesentibus applicavimus applicarique jussimus. Datum Vilnae quarta decima die mensis aprilis anno Domini millesimo bequingentesimo^{bc} quarto.^{bf} 5

Praesentibus ibidem reverendo patri, ac magnifici et generosis dominis Alberto electo et administratore Vilnensi vacante sede, Nicolao Radziwił^{be} Vilnensi palatino⁶, Petro Janowicz⁷ ^{bh} Trocensi palatino, ac Solthano^{bi} marchione ac tenentario in Bielsko⁸ caetersique praesentibus fide dignis ad hoc specialiter vocatis et rogatis. ^{bj} 9

⁵ W AP Białystok, Kamera, nr 2855 przechowywana jest niewiezrytelniona i niedatowana kopia dokumentu Aleksandra dla Fary goniądzkiej, pisana ręką z I poł. XVI w. (ok. 1536 r.?), a jak zaznaczono na niej Extractus ex libris beneficiorum Wilnae, z inną datacją: Grodnae feria tertia ante Ascensionis Domini 1500, ale Aleksander określa siebie jako rex Poloniae, co nie jest prawdą, bo królem został dopiero w 1501 r. Jest to najdawniejszy przekaz tego falsyfikatu.

⁶ Mikołaj Radziwiłł(owicz) wojewodą wileńskim był w latach 1492-1508 por. *Urzednicy centralni i dostojnicy Wlk. Ks. Litewskiego*, s. 52, nr 213.

⁷ Janowicz Piotr ok. 1480 r. był marszałkiem królewskim i namiestnikiem brasławskim, następnie w 1493 r. podkomorzym litewskim, w latach 1491-1495 r. wojewodą trockim i marszałkiem ziemskim litewskim. Już w 1498 r. wojewodą trockim został Jan Juriewicz Zabrzeziński - por. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wlk. Ks. Litewskim*, Warszawa 1887, s. 186-187 i XLVI.

⁸ Soltan Aleksandrowicz otrzymał w 1475 beczkę miodu z dóbr trockich. W latach 1483-1490 był marszałkiem królewskim i namiestnikiem słonimskim, a w latach 1486-1487 namiestnikiem nowogrodzkim. - por. A. Boniecki, *Poczet...*, s. 331.

⁹ Kopie:

1. AGAD, Kapijana, nr 54, s. 583-590, 595-599 (2 kopie, obie z datą: 14.X.1504 r. oblata Goniądz, Ks. grodzkie 23.XI.1767, wypis 18.I 1801 r. przez Krakowskiego)
2. Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Czartoryskich, rkps 1777, s. 162-163 (kopia).
3. Do 1939 r., obecnie zagubiona: Archiwum Kapituły Wileńskiej: Lib. Vi k. 328 v - 329 v. [Księga VI, która nie ma ani początku ani końca, znajdują się kopie funduszów rozmaitych beneficjów diecezji wileńskiej - por. *Wizyta jeneralna Archiwum Dyecezanego Wileńskiego... w roku 1828 odbyta - Opisanie*, t. I, s. 34].
4. Do 1939 r., obecnie zagubiona: Archiwum Kapituły Wileńskiej: Lib. Magn. k. 33-34
5. Regest: AGAD, Kapijana, nr 42, s. 416 z (wzm.) datą: 14.IV.1504 Wilno za: Liber 23-tius Perpetuarum Annorum 1758, 1759, 1760, 1761, 1762.

- a – sunt Czart i Lib. M., w ? mise sunt
b – evanescent Czart i Lib. M., w ? – wanescent
c – w ? – naesse
d – w ? – testimonis
e – [Proinde nos Nicolaus Nicolai Radzivilus Palatinus Vlnensis Cancellarius Magni Ducatus Litvaniae dominus et haeres in Goniądz – oblata 1669, AGAD, Kapijana 43, s.57]
f – Litvaniae Czart.
g – w ? ducis
h – w Kodeks mundi, w ? mundu
i – perpendes volensque Czart., w ? – per pondens
j – terranea Czart. i w: ? terranea
k – w ? aeterne
l – w ? ammertio
m – w ? comonutere
n – w ? nostrere
o – w ? sporantes
p – w ? vita
q – Goniądz nostro Czart.
r – w ? in oppido Goniądz nostro
s – w ? aevum
t – w innych kopiach Lituaniae
v – w ? nostrorum
w – w ? qua
z – w ? venerabilum
ab – w ? elegunius
ac – Lib. VI poprawia na: praesentavimus; nominavimusque et praesentavimus w ? nominavimusque.
ad – regendi Lib. VI w ? regens
ae – w ? tenens
af – Spakowo Czart i Lib. M.
ag – Veresla Czart i ?, Neresla Lib. M.
ah – Riwko: w ? Czart i Lib. M.
ai – Kownathka Lib. VI
aj – Przithulanka w ? Czart i Lib. M.
ak – Dobohtolki Czart. i Lib. M. Kodeks : Dobohtolki
al – w Kodeksie eisdem
am – mellicidinis Lib. VI i Lib. M. w Kodeksie mellificis
an – w Kodeksie: habendum,
ao – w ? teneri w Kodeksie tenendum
ap – w ? uti fruens w Kodeksie utifruendum
aq – w ? augens w Kodeksie augendum
ar – w ? possidens w Kodeksie possidendum
as – Kodeks: convertendum, et augendum perpetuis temporibus possidens possidendum,
at – Lib. VI w pierwotnie: Goniądze e wytarte
av – Kodeks : habita Lib. VI : habitam
aw – mesne Czart. i Lib. VI.
az – w Lib. VI te dwa wyrazy dopisane drugą ręką
ba – Kodeks: kmetonibus
u – oppidani Czart. i Lib. M.
bc – Rutini et Litvani Czart., Rutini et Lithuani Lib. M.
bd – Litvanicales Czart., Lithvanicales Lib. M.
be – we wszystkich innych kopiach i wydaniu w Kodeksie:
bg – Kamera 2588: Datum Grodnae feria tertia ante Ascensionis Domini sub anno millesimo quingentesimo [Grodno, 26 maja 1500 r.] Kopia ręką XVI w. z Kamery nie pochodzi z potwierdzenia 1618 r., ale posiada adnotację: Extractum ex libris beneficiorum Wilnae
bh – Kamera 2588: Radziwiłowicz
bh – Kapijana 54, s. 590 : Zanonowicz Kodeks: Janowicz, Lib. M. i Czart.: Zanonowicz
bi – Tak też u Czart. Kodeks: Soltano
bj – dalszy ciąg dokumentu wystawionego przez Mikołaja Radziwiłła: “Joannes Zawisza Episcopus Vlnensis manu propria” – oblata 1669, AGAD, Kapijana 43, s. 57.

6. Regest: AGAD, Kapijana, nr 42, s. 444-445 za: nieistniejąca Liber 1-mus Relationis Annorum 1668, 1669 (oblata).

7. Druk: *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. I, z. 2, wyd. ks. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków 1939, nr 400, s. 458-461.

2

(Falsyfikat)

Grodno, 26 maj 1500

Aleksander król polski, wielki książę litewski kościołowi parafialnemu w mieście swoim Goniądzu pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, św. Jana Chrzyciela i św. Agnieszki panny, założonemu przez dziada swego Witolda wielkiego księcia litewskiego, po zamianowaniu rządcą tegoż kościoła ks. Erazma Ciotka z diecezji krakowskiej, zatwierdza uposażenie i szczegółowo je określa, a mianowicie wieś Krzeczkowo z dokładnym wyznaczeniem jej granic, jako też wszelakie dziesięciny i opłaty w mieście i w całej parafii, ponadto nadaje wspomnianemu rządcy tegoż kościoła i następcom jego cztery danie miodu z dystryktu goniądzkiego.

In nomine Domini amen.

Ad perpetuam rei memoriam. Cum humana opera in se sunt labilia et memoria hominum, quae labilis est et caduca evanescent, necesse est ut literarum apicibus et testimonio fide dignorum roborentur.

Proinde nos Alexander Dei gratia rex Poloniae magnus dux Litvaniae Russiae, etc. dominus et haeres etc. Hujus modi fragilitatem perpendentes, volensque terrena in aeterna felici commertio commutare salutique nostrae providere, speranteo in Domino post hujus vitae occasum ad aeternam vitam nostram pervenire, ecclesiam parochialem in oppido nostro Goniądz in honorem Assumptionis Beatissimae Virginis Mariae, sancti Joannis Baptistae et Agnetis sanctae Virginis patronorum per praeclarum et Illustraem principem dominum Vitoldum piae memoriae avum meum, magnum ducem Litvaniae praedecessorem nostrum erectam, fundatam, et aedificatam. Ad quam nos venerabilem virum dominum Erasmum Vitelum¹⁰ dioecesis Cracoviensis, elegimus nominamus praesentaque que regendam tenendam, et possidendam. Eidemque ecclesiae sic, erectae, fundatae et aedificatae, ab antiquis praefatoque domino Erasmo rectori ejusdem suisque successoribus legitimis pro dotatione ejusdem ecclesiae villam nuncupatam KRZECZKOWO, in longum et latum, a limitibus SPAKOWO circa fluvium NERESZLA sitam, ex utraque per se fluvii bona sua continentem inter limites PRZYTHULANKA, atque ex DOBOTHOLEKI aliisque ex diuturno tempore eidem ad haerentibus, nihil eidem ecclesiae diminuendam, cum omnibus, et singulis usibus, utilitatis, pascuis, pratis et borris ad praefatam villam spectantibus, et campis, quae nunc sunt et in futurum fieri possunt industria hominum, ac provisione meliori mediante, nihil pro nobis, aut pro nostris successoribus in bonis superius expressis, juris, domini, aut proprietatis penitus reservantes, habendi, tenendimus, uti fruendi possidendimus, ac in usus ipsius ecclesiae et rectoris ejusdem, prout eis melius videbitur, et magis commodo suis expedire convertendi et augendum et perpetuis temporibus possidendum cum decimis manipularibus omnis grani de praediis nostris, nec non terrigenarum nostrorum in parochia eadem Goniądzensi, ab antiquo ad eandem ecclesiam attinentium, et contentorum. De incolis vero, atque quibusvis nobilium icolis, ut ex more antiquo habitatum et ratione decimarum proventum ad ecclesiam meszne dictum per quinque grossos a laneis, in civitate nostra Goniądz sine agris, vero per medium quartum grossum. Extra vero civitatem ex tota parochia a singulis khmethonibus a laneo per quatuor grossos solvendi eidem ecclesiae perpetuis aprobamus, per praesentes ratificamus, que eundem praedictum Erasmum, et ejus omnes et singulos successores, quicumque per nos, aut nostros successores quoscunque et qui ius praesentandi ejusdem ecclesiae habuerint, in his omnibus, ut praedictum est ecclesiae ejusdem usibus, attinenstisque omnibus ex antiquo fieri consuets.

¹⁰ Vitulus - Jac. Ciołek.¹¹ Biskup Wojciech Tabor, biskup wileński w latach 1490-1507.

In quorum robor sigillum nostrum praesentibus applicavimus applicarique jussimus.

Datum Grodnae feria tertia ante Ascensionis Domini millesimo quingentesimo.

Praesentibus ibidem reverendo patre ac magnificis et generosus dominus Alberto Electo et administratore Wilnens¹¹, narrante sede Nicolao Radziwilowicz wilnens palatino,¹² Petro Zanowiwicz trocen palatino¹³ ac Solthan marchioni et tenulario nostri in Bielszko¹⁴ reterisque testibus fide dignis.

Extractus ex libro beneficiorum Wilnae.

3

Kraków, 18 czerwca 1510 r.

Zygmunt I król polski, wielki książę litewski daje Mikołajowi Mikołajewiczowi Radziwiłłowi prawo pobierania myta mostowego na majątności jego Boguszewie, ze względu na fakt, że Radziwiłł wyremontował swoim nakładem 4 mosty na drodze prowadzącej od mostu w Straży, poprzez most na Jaskrance aż do Boguszewa. Myto wynosi: od 1 beczki towaru i od 1 konia po 1 gr, od wielkiego i małego bydła i od jałówki po 1 białym pieniądzu.¹⁵

Żygmunt, Bożeju miłostiu Korol Polski, Weliki Kniaź Litowski, Ruski, Kniaź Pruskoie, Żmotski i innych. Bił nam czołom wojewoda wileński, kancler nasz pan Mikołaj Mikołajewicz Radziwilowicza, i powiedział przed nami szto zdelino swoimi lud' mi czotiri mosti na rece Jaskrie i na inszych rekach toju dorohoju poczno ot Storożowoho mostu aliż do imienia ieho, do Bohuszowa a w tom dei jemu mnoho nakladu jest' i ludim dei ieho welikaja tiaszkost' sja diejet. I bił nam czołom abychmo na tych mostech dozwolili iemu myto brat' i. Czo my z laski naszoje na jeho czołom bitie to wczynili, za tot jeho naklad dali jesmo jemu myto brat' na tom mostu, kotoryi w imieni jeho Bohuszowie, tym obyeczajem – ot boczki towaru, ot odna po groszu, a ot konia po groszu, a ot welikoho bydła, ot woła, abo ot jałowicy po poł grosza, ot malocho bydła po bielomu pieniązu, ot pieszoho człoweka po pieniązu. A dali jesmo to wieczno jemu samomu i jeho żonie i ich dietiem i na potom buduczym ich szatkom, a na twerdost' toho i peczat naszu kazali jesmo pryłozyt' k siemu naszomu listu.

4

4 maja 1511 r. Goniądz

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński urządza na Zamku Goniądzkim kaplicę p.w. Trójcy, Bożej Rodzicielki Maryi i Świętych. Kapłana przy tej świątyni uposaża w 2 włóki we wsi Szpakowo, wraz z mieszkającymi tam chłopami (wsi należącej wówczas do Węgrowskich). Ponadto miał on pobierać od mieszkańców miasta rocznie ogółem 7 dukatów w złocie lub monecie litewskiej oraz od okolicznej szlachty goniądzkiej dziesięcinę pieniężną w wysokości ogółem 33 gr. Od przedmieszczan goniądzkich miał otrzymywać 6 korców siodu, 8 korców mąki żytniej, 1 korzec mąki

¹² Mikołaj Radziwilowicz wojewodą wileńskim był w l. 1490-1522.¹³ Piotr Janowicz wojewodą trockim był w latach 1491-1499, zmarł przed 12 maja 1499 r. - *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. I, z. 2, Kraków 1939, nr 462, s. 539-540.¹⁴ Soltan Aleksandrowicz 1483-1490 marszałek królewski.¹⁵ AGAD, Zb. dok. perg., nr 1393; K. Stronczynski, *Wzory pism dawnych w przerysach wystawione*, cz. I, Warszawa 1839, s. 88.

pszennej, a od bartników 4 rączki miodu. Kapłan miał obowiązek odprawić tygodniowo 4 msze św., z czego w kaplicy zamkowej 3. W niedzielę odprawiać miał obowiązek mszę św. w intencji zbawienia i pomyślności rodziny fundatora, w piątek wotywa o Męce Pańskiej, w sobotę wotywę o NMP. Czwartą mszę św. kapelan kaplicy zamkowej miał odprawiać w intencji zmarłych przodków z rodziny fundatora, a msza ta miała być sprawowana w wybrany przez kapłana dzień tygodnia w kościele parafialnym.¹⁶

In nomine Domini amen. Ex quo omnia quaecunque in hac existentes vita possidemus, caduca et transitoria sunt unaque nobiscum labuntur et pereunt, ex iis autem quae post nos manet nihil penitus nobis utilitatis aut commodi provenire poterit. Divina autem bonitate et clementia hoc unum moralibus concessum est, ut quotiescunque velint haec transitoria corruptibiliaque bona per pietatis opera possunt mutare in aeterna.

Quamobrem nos Nicolaus Nicolai Radziwil palatinus Vilenesisis et Magni Ducatus Lituaniae cancellarius volentes et cupientes pro terrenis caelestia pro caducis vero aeterna comparare bona aedificavimus capellam in arce oppidi in Goniądz in Laudem et gloriam sanctissimae Trinitatis et specialiter Dei genetricis Virginis Mariae Annuntiationis, Sanctorumque Decem Millium Martyrum et Divi Stanislai Praesulis et Patroni Sanctissimi, et generaliter Sanctorum Sanctorumque Omnium.

In qua sacerdotem perpetuis temporibus sacrificatum instituimus qui singulis septimanis quatuor missas per se vel per alium legere tenebitur, tres in praefata capella, unam videlicet die dominico de Sanctissima Trinitate, cum impositione oratorium seu collectarum pro nostra et nostrorum successorum salute et prosperitate alteram sexta feria de quinque vulneribus cum impositione collectae pro peccatis, tertiam vero de Beata Virgine, videlicet Rorate caeli diebus sabbativis, quartam autem in ecclesia parochiali pro defunctis. Et quia dignus est operarius mercede sua igitur ratione praescriptarum missarum sacerdot praememoratae capellae per nos constituto et ordinato, aliisque post eum per nos, aut nostros legitimos successores, constituendis et praesentandis ex censu annuo a nostrisque liberis et posteris legitimis, de oppido Goniądz, singulis annis solvi debito, dedimus praesentibusque tribuimus decem et septem aureos in auro hungaricales vel in moneta lithvanica nunc currente pro quolibet aureo tres et triginta numerando grossos, quos singulis annis pro festo sancti Martini a nobis vel nostrorum censuum exactore accipiet.

Item dedimus et praesentibus damus in perpetuum praefatae capellae sacerdoti duos mansos agri alias włoki in villa nostra SZPAKOROCZYŻNA jacentes una cum colonis seu cmethonibus et censu dationibus quoque omnibus et laboribus seu servitiis ex dictis antiquitus et debentes.

Dedimus insuper et praesentibus damus saepe dicto sacerdoti quatuor mensuras mellis vulgariter RĄCZKI dictas, singulis annis recipiendas ex datione mellis nobis et nostris successoribus ex oppido GONIĄDZ provenire solita, ex molendinis vero nostris circa GONIĄDZ sitis sex choros brasei alias SŁODU de octo choros farinae siliginaceae, et unam triticae mundae pro sacrificando valentis, alias NA OPLATKI. Haec rata atque firma perpetuoque inviolata esse volentes sigillum nostrum praesentibus est appensum.

Datum in Goniądz die dominico festi sancti Floriani anno Domini millesimo quingentesimo undecimo [4 V 1511] 4.

¹⁶Archiwum Archidiecezji w Białymstoku, Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje kaplicę św. Trójcy na Zamku Goniądzkim i uposaża przy niej kapłana, 1511 (oryg. dok. perg.); AGAD, Kopicjana, nr 55, s. 611-614 (w potwierdzeniu Zygmunta III w Warszawie 20 III 1618 r. - oblata w Ks. grodz. goniądzkich 25.V.1790).

5

5 lipca 1520 r. Wilno

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński, kanclerz Wlk. Ks. Litewskiego dziedzic Goniądz i Rajrodu buduje szpitalowi goniądzkiemu kościół pw św. Duchy. Marek ze Skrzyszewa przełożony szpitala i kościoła otrzymał jako coroczne uposażenie z dworu i wsi Szpakowo: 3 kopy monety litewskiej, 3 korce żyta, 2 korce siodu, 1 ćwierć grochu i 1 ćwierć bobu, wszystko według zwyczajowej miary goniądzkiej. W zamian miał odprawiać 3 msze tygodniowo.¹⁷

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam.

Nicolaus Radziwil palatinus vilnensis Magni Ducatus Lithuaniae cancellarius etc., haeres in Goniądz Raygrad etc.

Significamus praesentium quibus expedit universis praesentibus et futuris quibus expedit universis praesentibus et futuris.

Quia cupientes conditionem inopum et mendicorum in hospitali goniądzensi per nos instituo habitantium, facere meliorum ad laudem Dei Omnipotentis Ecclesiam ibidem sub titulo Sancti Spiritus aedificavimus, et missas in ea legendas instutuimus volentes. Et literis nostris praesentibus in tempus perpetuum disponentes, ut venerabilis Marcus de Skrzyszowo (Skrzyschowo) presbiter in hospitali et Ecclesia praefatae praepositus singulis annis habeat tollat et percipiat de villa seu praedio, ac curia nostra sita, tres sexagenas, numeri et monetae Lithvanicae in pecunia ex eodem Szpakowo dabuntur, ei singulis annis, et perpetuis temporibus, tres chori siliginis, duo chori brasei, unum quartale pisi, et unum quartale pultium, omnia ista, ad mensuram goniądzensem consuetam. Quia omnia eidem domino Marco et eius successoribus legitimis, praepositis Sancti Spiritus, in hospitali goniądzensi factores nostri, et nostrorum successorum in praedicta Szpakowo dare et extradere aviterni tenebuntur ad victum et provisionem ipsorum. Cuius quidem fundationis ratione respectu praepositus dominus Marcus, et eius successores praepositi, ibidem tenebuntur legere tres missas in qualibet septimana, unam pro sanitate nostra, et nostrorum successorum, alia pro animabus, tertiam vero pro peccatis.

In cuius rei testimonium, et robur sempiternum sigillum nostum praesentibus est appensum.

Datum et actum Vilnae, feria quinta post festum Visitationis Mariae, Anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo.

Presentibus ibidem: venerabilis dominum Stanislao Dąbrowka artium magistro, canonico Vilnensi, et in Dolistowo plebano, Leonardo Bersio canonico Miednicensi, plebano in Rosyeny, Stanislao Sokolnicki, Stephano Nicolao de Musnyki, capellanis cuariae nostrae, et alii plurimis testibus fide dignis.

6

2 lipca 1521 r. Szpakowo

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński, kanclerz Wlk. Ks. Litewskiego, dziedzic na Goniądz i Rajgrodzie zakłada w Goniądzu i uposaża mansjonarię dla 6 kapłanów i 1 kłeryka, pod wezwaniem NMP, w kaplicy zbudowanej z boku kościoła parafialnego. Mansjonarze i kłeryk zobowią-

¹⁷Archiwum Archidiecezji w Białymstoku, oryginalny dokument pergaminowy; AGAD, Kopicjana, nr 24, s. 577-582 (oblata 1767 r.); AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 415 wzm. za: Liber 23-tius Perpetuarum Annorum 1758, 1759, 1760, 1761, 1762 Książ Grodzkich Goniądzkich (nieistniejąca); AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 578-582, nr 55, s. 665-667; BU Wilno, F. 57 - B 53-44, k. 130-130v.

zani są do codziennych, szczegółowo określonych nabożeństw, które powinni starać się spełniać osobiście. Kleryk powinien pomagać kapłanom w nabożeństwach oraz wykonywać posługi kościelne. Jako wynagrodzenie za śpiewy wójt goniądzki ma wypłacać kapłanom i klerykowi na Boże Narodzenie 40 kop gr litewskich z czynszu wybieranego w mieście Goniądzu. Wójt knyszynski pobierający z 84 włók kniecych w Knyszynie po 5 gr od włóki powinien dawać mansjonarzom 7 kop i 25 gr na Narodzenie NMP, podobnie wójt z Długoleki pobierając po 5 gr z 84 włók kniecych dawać ma mansjonarzom 7 kop i 25 gr na Narodzenie NMP, podobnie wójt z Długoleki pobierając po 5 gr z 84 włók knieczy każdemu kapłanowi należy się 8 kop i 10 gr, a klerykowi 5 1/2 kopy. Prócz czynszu pieniężnego wójt goniądzki powinien dawać 2 kamienie łaju (z łaju należnego właścicielowi miasta z jatek miejskich) na św. Marcina, potrzebnego na świece do odmawiania hor. wójt jatwiezki ma dawać na św. Mikołaja (ze wsi Jatwież, Sucha, Jaświły, Mociesz) 12 korców żyta miary goniądzkiej, 6 korców słodu, 3 beczki (solanki) grochu i 4 beczki bobu. Wójt knyszynski powinien dawać na św. Michała 3 1/2 korca żyta miary goniądzkiej, korzec i 3 ćwierci słodu, 3 beczki słodu pszennego, beczkę (solankę) grochu i ćwierć bobu. To samo na św. Michała ma dawać wójt z Długoleki. Na wyrób opłatków wójtowie z Jatwiezi, Knyszyna i Rajgrodu mają dawać po pół solanki szczupaków i pół solanki ryby wyczajnej, każdy. Dzierżawca goniądzki ma dawać co roku 2 płoty drewna, jakie zwykł splawiać właścicielowi. Klucznicy mają wydawać księżom ze spichrzów właściciela miasta 2 beczki soli i 6 wieprzów tucznych. Zabrania się następcom naruszania nadanego funduszu. W razie niewykonania przez kogoś powyższego zapisu kapłani mogą pozwać o to przed sąd duchowny. Kapłani mają pilnie odprawiać wszystkie msze, a ich przełożonym mianuje się kapłana kaplicy zamkowej Macieja z Malborka. Na przyszłość każdy przełożony kaplicy zamkowej ma być również starszym nad mansjonarzami. Na kapelana kaplicy zamkowej ma być wybierany dobry i zdolny kapłan, który powinien odprawiać z mansjonarzami wszystkie msze i pilnować staranności ich wykonania.¹⁸

In nomine domini amen.

Conditur omnium rerum cujus ditioni universa tam caelestia, quam transitoria subjecta sunt mortalibus non eorum meritis, sed sua immensa bonitate et clementia divina bona temporalia confert ut eosdem allectiores ad agnitionem sui et cultus divini augmentationem reddere possit in quibus temporabilibus eo modo procedere debemus, ut caelestia non amittamus, quod attendentes

Nos Nicolaus Radziwił palatinus vilnensis et Magni Ducatus Litvaniae cancellarius, nec non in Goniądz et Rayrod etc. haeres. Cupientes providere salutis animae suae, uxori nostrae, et successorum nostrorum, volnetesque cultum divinum amporam efficere in haereditate nostra goniądzensi mansionariam in sacello, quod est per nos a latere ecclesiae parochialis in Goniądz constructum tituli Sacritissimae Virginis Mariae ereximus, fundavimus et dotavimus, erigimus, fundamus et dotamus tenore praesentium mediante perpetuis temporibus et in aevum sex presbiteros et clericam, qui presbiteri et clericus singulis annis et temporibus, quolibet die officium integrum ejusdem Beatissimae Virginis Mariae in praedicto sacello matutinum videlicet laudes primam, tertiam, sextam, nonam et missam Sacratissimae Dei Genitricis Mariae, qua completa mane missam pro defunctis immediate aliam et post prandia vespas et completorium, et tres nocturnos vigiliarum cum laudibus secundum temporis ecclesiastici ritum et senioris adventiam perpetuis temporibus cum ea quae decet reverentia, cantare debent, tractum non festinanter soli non per submissas personas excepta causa rationabili et per ardua, ubi in absentia sui unus quisque eorum potest aliquam idoneum horum officiorum bene peritum substitute secundum quae conscientiae suae syndersim malam evitare posset. Cum quibus clericus haec praedicta contabit officia et juxta modum consvetum omnia obsequia ecclesiastica exhibere debebit.

¹⁸ Archiwum Archidiecezji w Białymstoku. AGAD, Kapicjana, nr 54, s. 614-625, nr 55, s. 657-665; AGAD, Biblioteka Ordynacji Zamoykich nr 2945, s. 1-4.

Altare videlicet in praefato sacello debite ornare, secundum temporis et festi habitationem, ignem ministrare sacellum mundare presbiterum celebrantem missam bene aptare, et omnia alia necessaria providere, que officium illius attinere videntur. Quibus presbiteris et clerico nunc existentibus et infuturum quibuscunque per nostram aut successorum nostrorum juris patronatum ad praefatam mansionariam instituis vel instituendis ratione caentus praedicti advocatus noster in Goniądz praesens et futurus quilibet pro tempore existens de pecunia censuali nostra ex civitate goniądzensi, provenienti singulis annis eadem exacta pro festo Nativitatis Domini quadraginta sexagenas grossorum monetae et numeri Magni Ducatus Litvaniae perpetuis temporibus et in aevum extradere tenebuntur et quilibet eorum tenebitur.

Advocatis etiam noster knyszynensis quilibet ab octuaginta quatuor mansis alias wlok cmetonum nostrorum de Knyszyno per quinque grossos exigens sepzem exagenas grossorum cum viginti quinque grossis singulis annis pro festo Nativitatis Sanctae Mariae extradere tenebitur eisdem similiter advocatus noster quilibet pro tempore existens de Długoleka praedictis mansionariis occasione laboris eorum de eadem Długoleka quatuor per quinque grossos exigendo pro eodem festo Nativitatis Beatissimae Mariae septem sexagenas grossorum cum viginti quinque grossis perpetuis temporibus extradere debebit. Et sic de haec summa unicuique ex mansionariis per octo sexagenas cum decem grossis, clerico vero ratione laboris sui dimidia sexta sexagena grossorum proveniet. Pro missas his duabus quotidie fundis. Nos providebimus et successores nostri debemusque dare et debebunt singulis annis unam busialam vini, candelas etiam cercas alias postawnik, pro cultu divino et praedicto sacello nos et successores nostri dare debemus. Duntaxat ex relictis concrematorum nobis semper exhibebunt. Duos insuper lapides saevi qui provenit nobis annualim de macellis civilibus ratione lararum praefatis mansionariis advocatus noster de Goniądz pro festo Sancti Martini extradere perpetuo tenebitur. Quibus etiam ut promptiores devotioresque pro horis missis et vigiliis decantandis reddeventur.

Advocatus noster quilibet Jathwytski de quatuor villis nostris Jathwyczeh Sucha, Jaswyoty et Moczyesche, duodecim choros siliginis mensura soliae goniądzensis. Sex choros brasei tritici, tres tunnas alias solanki pisae, et quatuor tunnas etiam solanki pultium singulis annis ex cmenthonibus praedictarum quatuor nostrarum villarum exigendas pro festo Sancti Mixhaelis Archangeli extradere tenebitur. Eidem occasione cantus praedicti horarum misarum et viliarum advocatus noster quilibet de Knyszyno medium quartum choretum siliginis mensurae goniądzensis choretum et tres quartas alias cwierci brasei de tritico tunnam solanka pisae, et quartale alias cwierc pultium ex cmenthonibus nostris de Knyszyno colligens, pro festo Sancti Michaelis annuatim extradet.

Similiter et advocatus noster de Długoleka praefatis mansionariis ratione curae eorum, etiam inedium quartum choreum siliginis ejusdem metretae brasei tritici choreum et cum tribus quartis alias cwierci tunnam solanka pisi et pultium quartale ćwieć de hominibus villae nostrae Długoleka incipiens pro eodem festo Sancti Michaelis extradere tenebitur.

Habebunt insuper pro pistandis oblati ex hominibus nostris ab advocato Jathwyeski tritici unum quartale alias ćwieć aliud ab advocato nostro de Knyszyno et tertium advocatus noster de Długoleka cum his duobus advocatis annuatim pro eodem tempore extradere debebit.

Praedictis etiam capellanis tenentarii nostri et successorum nostrorum de Goniądz et Rayrod nunc et infuturum existentes singulis annis duas tunnas piscium ex nostris stagnis alias jezior debent dare eo modo. Tenentarius de Goniądz dimidiam tunnam luciorum et aliam mediam tunnam piscium communiver de Rayrod similiter tenentarius dimidiam tunnam piscium cominunius extradere debebunt.

Quibus itideus tenentarius noster in Goniądz et successorum nostrorum, uno quoque anno duas sepes alias ploty lignorum prout nobis transnari consveverant dare tenebitur. Eisdem etiam presbiteris clavigeri nostri et successorum nostrorum et granariis nostris singulis annis duas tunnas salis et sex porcos saginatos extradere debebunt. Eorum tamen conscientias oneramus presbiterorum ut haec omnia obligata horas videlicet et totum officium Beatae Virginis Mariae similiter vigiliis et missas pro defunctis diligenter, et non eva sive compleant sub scrupulo

conscientiae de qua redditori sunt rationem Domino tempore ejus districti Judicii. Ut anterus haec omnia et singula rite et inviolabiliter per nos et nostros successores observarentur inhibemus tenore praesentium mediante, ut nemo ex nostris successoribus hanc nostram dotationem et fundationem commovere praesumat perpetuis temporibus sub aeterna damnatione, de qua vindice Beatissima Virgine Mariae cujus laudi id adscribimus, quilibet hujusmodi retractator non evadet.

Damus insuper praefatis mansionariis auctoritatem super praedictos advocatos nostros et alios officiales, qui huiusmodi proventus extradituri sunt eisdem si aliqui rebelles et negligentes fuerint in exigens illis concessa in jure spirituali conveniri cum suis successoribus, qui eos in tali facto tueri voluerint, et ea denegare, qua per nos in laudem Beatissimae Virginis Mariae liberalissime sunt clargita.

Insuper de bono ordine eorundem mansioarum providere volentes, eligimus et constituimus tenore praesentium mediante, eisdem seniore capellanum nostrum castrensem Mathiam de Malborg, et in post quemcunque, ad sacellum nostrum castrense deputabimus. Senior illorum erit successorum tamen nostrorum conscientias oneramus, ut ad praedictum sacellum nostrum castrense presbiterum bonorum maturum, et ad ididoneum eligant, qui semper senior eorum erit, et cum eisdem mansionariis haec omnia officia perpetuis zemporibus cantare tenebitur ordinemque, eorum praevideat, ne negligentiae aliqua committerentur, et negligentes punire secundum quod statutum nostrum rite concessum latius obloquitur.

In cujus rei evidens testimonium sigillum nostrum est praesentibus appensum

Actum et datum in curia nostra Szpakowo, feria tertia ipso festo Visitationis Sacratissimae Virginis Mariae. Anno domini millesimo quingentesimo vigesimo primo.

Praesentibus ibidem venerabili et honorabilibus Stanislawo de Dąbrowska canonico vilnensi, in Dolistow plebano, Mathia plebano in Trzciana, Stanislawo Sokolnicki capellano et thesaurario nostro, nec non generosis et nobilibus Slawski vicecapitaneo nostro bielscensi in Bobrosk et Pieniany, Joannes Andrea a Kureczka, et caeteris quam pluribus utriusque status fide dignis.

Per manus Joannis Kosciesza notarii nostri dilecti. Rt in majus robur ejusdem fundationis nostrae eandem manu propria, subscripsimus – Nicolau Nicolai Radziwł palatinus vilnensis, et Magni Ducatus Litvaniae cancellarius, capitaneus quoque bielscensis, nec non in Bobrojsko Pieniany et Uszpole tenentarius subscripsit.

7

(falsyfikat)

7 sierpnia 1522 r. Troki

Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł wojewoda trocki zatwierdza szl. Mikołajowi Żaga z Białosukni-Żagów wójtostwo dóbr Okolne, ukonstytuowane w czasach posesji Michała Glińskiego.¹⁹

Od Mikołaja Mikołajewicza wojewody trockiego namiesznika naszemu goniądzkiemu Michajłu cośmy przykazali wójtostwo nad okolnemu mieszczany Goniądzkiemi słudze naszemu Zagu Mikołajowi, jak jeszcze ustawił Gliński i i on temi czasy, iż gdy do nas przychodził, żeś ty toje wójtostwo jeszcze ziemie odjął na siebie, jedno gdy da Pan Bóg samy tam będziemy, daczego ty to miał uczynić bez naszego wuiadania i nasze rozkazanie przestąpić. Przeto i terza przykazaliśmy to wójtostwo nad Okolnemi zlecami zawiadować temuż słudze Zagu i tyś, by onemu w tym dał pokój, niechajby się w tym wójtostwie sprawował. Potemu, jak za Hlińskiego było także i insze wójtowie nasu goniądzkie, w swych wójtostwach sprawują. Na co pod nim jest dwie włóki i z tych włók ma nam służbę ziemską służyć. Pachółka na dobrym koniu, w zbroi, ma z nami na

¹⁹ AP Kraków, ZZG 39, k. 12-13 (oblata w 1671 r.); AGAD, Kapicjana, nr 42, s. 451-452 za: Księgą 2 Relacyjnych Ks. Gr. Goniądzkich (nieistniejąca); Tamże, nr 43, s. 189-190.

wojny wyprawować. Na to jemu daliśmy ten nasz list słudze naszemu w roku 1522. Pisan w Troczach augusta dnia 7, indykta 12.

8

24 lutego 1530 r. Kraków

List do wsih ziemian powetu Belskogo, aby vsi zbrojno pospol z dworeninom gospodarskim jechali dla wzatia do ruk gospodarskich imenia Knyszina od kniazia Mikołaja Radywila biskupa Zomojskoho koroliiu JM zapisanonogo.²⁰

Žykgimont Bożiu milostiu.

Sudi Belskomu panu Iuriu Račku i vsim ziemianom powetu Belskogo.

Što neboščik kniaz Mikołai, biskup žomojskij,²¹ buduči v dobrom rozume i zdorovii, zapisał nam i synu našomu koroliiu Polskomu i velikomu kniaziiu Litovskomu Avgustu ego milosti imenia svoi u Ganiazi – Knyšin so vsimi sely i dvory, k nemu prisluchaiučimi. Kak že my tych časov po žyvote ego posylali tam dvorianina Ivana Kuncoviča, beruči tye imenie k našim rukam gospodarkim i kažuci ich dati ot nas deržati staroste Beresteiskomu, maršalku našomu, panu Aleksandru [Chodkeviču]. Ino vovoda Vilenskii pan Stanislav Mikolaievič, ne maiuči k tomu žadnoe pričiny, a vedaiuči, toe zapisanie brata svoego, včinił protiv nas, gosudaria, takovuju smelost: tye imenia naši kazal osesti slugam z ručnicami i z inšimi broniami, i tych imenei tomu dvoreninu postupiti ne kazal, i nad to sžebnika neboščyka kniazia biskupego na imia Kostešu, kotoryi za vystup svoi vpál byl v merziačku našu, tye ego slugi u togo dvorianina našogo ... i toe imene Knyšin so vsimi sely i dvory, k nemu prisluchaiučymi, kazali esmo, mocno z ruk ego vynemšcy, i dati ich deržati panu Aleksandru, staroste Beresteiskomu, vodle pervoe voli i roskazania našogo.

A pro to aby ty sam, panu Račku, i vy, ziemiane, so vsim počtom tym, kak maete nam služyti, vodle popisu zemskogo, konno z zbroino tam s tym dvorianinom našim echali i tye imenia Knyšin so vsimi cely i dvory, mocno vzešy, i panu staroste Beresteiskomu podali, i tych slug ego ottol vyslali. Bo my do pana Stanislava [Radzivila] i do namestnikov ego pisali, až by on tych imenei nam sia postupil i slug tam svoich ne deržal; pakli ž by on i čerez to togo včiniči ne chotel, i vy by togo ego namestnika i vsih slug mocno za gorla ich poimali dali ich v kazn našu zamku našogo Belskogo. My budem vedati, što z gorly ich kažem čyniti. Estli ž by este s tym dvorianinom našim tam echati ne choteli, togdy vedaite pevno, že kažem vas za to karati, čogo i do smerti budete žalovati.

Pisan u Krakove, pod let Bož. narož. 1530, mesiacca Fevrala 24 den, indikt 3. [24.XII.1530]

15 luty 1547 r. Wilno

Stanisław Dowoyno wojewoda połocki i jego małżonka Petronela, córka Jana Radziwiłła starosty żmudzkiego, właściciele Goniądza, nadają miastu prawo chełmińskie, które to prawo mieszczanie Goniądza od wielu lat stosują w swoich sądach. Jednocześnie usuwają z miasta wszystkie inne prawa i zwyczaje. Mieszczanie goniądzcy mają co roku wybierać 4 rajców (liczba

²⁰ AGAD, ML, nr 198, s. 554 inn; Por. tekst opublikowany wg CAADR Moskwa, ML, Ks. spraw sądowych IV, k. 305-305v. - J. Malinovskij, *Sbornik materialov odnosiaščichsia k istorii panov-rady*, Tomsk 1901, s. 428-429.

²¹ M. Michalewiczowa, *Radziwiłł Mikołaj h. Trąbny (zm. 1529/30) biskup żmudzki*, PSB, t. 30, s. 319.

rajców może być większa, w zależności od potrzeb) oraz przedstawiać dwóch kandydatów, z których właściciel miasta (lub w jego zastępstwie – namiestnik) wybierze burmistrza na jednoroczną kadencję. Mieszczanie nie mają podlegać jurysdykcji namiestnika dworskiego, a tylko burmistrzowi i rajcom oraz sądowi gajonemu, w sprawach do tego sądu należących. Według zwyczajów w posiedzeniach sądu gajonego ma prawo brać udział namiestnik dworski lub jego zastępca. Od wyroków sądu gajonego mieszczanie mają prawo apelować do sądu radzieckiego (consulatum), a od wyroków sądu do właściciela miasta. Wszyscy mieszczanie i przedmieszczanie zwani „okolnymi” uprawiają 100 włók ziemi mają płacić co roku na św. Marcina 38 gr lit. z każdej włóki. Z każdego ogrodu mieszczanie mają płacić 3 gr lit., a nie posiadający pól z każdego domu 1 gr lit. Prócz tego mieszczan obowiązuje podatek, tzw. „grodowe”, wynoszący 3 gr lit. z każdej włóki. Od każdego waru piwa mieszczanie mają płacić „czopowe” w wysokości 4 gr pol. Robienie miodu i wina jest nieopodatkowane. Co roku mieszczanie mają dawać z każdej włóki 2 beczki (zwane solanki) owsa. Mieszczanie mogą nadal korzystać z pólów leśnych i łąkowych.²²

In nomine Domini Amen.

Ad perpetuam rei memoriam. Quoniam ea quae in humanis geruntur negotiis facile a memoria evanescent nisi sint literarum munimentis communita. Proinde nos Stanislaus Stanislai Dowoyno palatinus plocensis, Petronella filia olim magnifici domini Joannis Radziwiłł capitanei samogitiae coniuges haeredes in Goniądz etc.

Significamus tenore praesentibus quibus expedit universis, praesentibus et futuris harum notitiam habituris. Quomodo nos conditionem oppidi nostri Goniądz meliorum fieri cupientes simulque attendentes, quod iam antea ab annis ampluribus incolae eiusdem oppidi omnes jure theutonico, quod culmense dicitur in iudiciis suis uterentur. Quare iisdem oppidanis omnibus et singulis in illo oppido inhabitantibus, et nunc ist hic manentibus, et postea futuris praememoratum ius theutonicum quod culmense dicitur, damus, et conferimus in omnibus conditionibus punctis clausulisque per ipsos et eorum successorenendum et piaie firmiterque observandum, removens et auferentes ex ipso oppido nostro Goniądz omnia jura judicia, mores consuetudinesque juris lithvanici, et quavis alia jura quae ipsum jus theutonicum impedire et perturbare possint et valeant. Ita ut deinceps hanc per perpetuis temporibus incolae istius oppidi non alio jure in causis quibusvis judicialibus criminalibus, civilibus, et mixtis alias omnibus et singulis, nullis penitus exceptis, etiam ad politicam seu civilem ordinationem pertinentibus et spectantibus, uti et gaudere debent, quam ipso memorato theutonico culmensi, sed insuper propter ordinationem juris super nos donati meliorem, et institutum. Statuimus, quod oppidani ipsi potestatem habebunt quotannis eligere quatuor consulares, vel quod necessarii fuerint, protera et duos viros idoneos quos nobis vel successoribus nostris seu absentia nostri, aut nostrorum successorum praefato nostro praesentare debent. Nos vero seu praefectus noster, alterum ex iis in consulem eligere debebit, in unum tantummodo annum magistratum illum seu consulatum gesturum. Qui quidem consul illo tempore sui consulatus una cum consulibus reginen et ordinem oppidi considerare et curare debent, secundum modum et praescriptum juris, eiusmodi theutonici, sed ut praefatus consul et consulares atque oppidani ipsi libertate juris gaudeant, et imposterum gaudere possint. Eisdem eximius et liberamus perpetuo ab iurisdictione omni et potestate praefecti nostri, sic quod citati per praecones castrenses respondere coram illo non tenebuntur, neque aliquas paenas propterea succumbere, sed tantummodo coram suo officio civili videlicet consule et consularibus, aut iudicio banito in illis quae illi iudicio pertinent, coram quibus tamen non alio jure theutonico respondere et procedere tenebuntur.

²² AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 517-524; AGAD, Kopicjana, nr 42, s. 54 (z Księgi III Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych, zap. tej, która jest dziś przechowywana w AGAD, nr 2, k. 102 ?); AGAD, Kopicjana, nr 54, s. 399-439.

Quod si vero se aliquis gravatum praetendisset in illo iudicio banito, tum ad consulatum appellare debebit inde vero non alias, quam ad nos seu successores nostros oppidi illius dominos appellandi habebunt facultatem.

Praefectus tamen seu locum tenes noster pro tempore existens, seu ejus vicarius iudicio banito pro more assidere poterit, curando et providendo eas muletas seu paenas in quibus quispiam judicialiter condemnatus fuerit.

Item volentes ne postea aliqua onera majora ipsis oppidanis imponerentur, propterea volumus et statuimus un non ad alia nobis pendenda praestanda cogantur, quam ad haec inferius descripta, imprimis namque totum oppidum et cum suboppidanis vulgo Okolne dictus centum mansos excolens, ex singulis mansis nobis pendere ac solvere tenebuntur quotannis pro festo Sancti Martini Episcopo et Confessoris grossos triginta octo numeri et monetae lithvabicalis.

Item de singulis hortis grossos tres numeri lithvanicalis, sed et tributum quoddam quod grodowe dicitur. Ipsi iidem oppidani nostri de singulis mansis trinos grossos etiam numeri lithvanicalis nobis solvere tenebuntur. Ipsi vero qui non habuerint agros, tum ex singulis domibus grossum unum numeri lithvanici pendunt.

Item aliud tributum czechowe quod czopowe dicitur tenebuntur nobis solvere ac pendere qualibet coctione seu coczura caerevisiae grossos quatuor numeri et monetae polonicalis a melle vero et vino sublimato nihil nobis et nostris successoribus pendere et solvere debebunt, sed ea libere conficere et disvendere. Iisque uti habebunt potestatem.

Item praefati oppidani nostri etiam nobis tenebuntur pendere et quotannis solvere de quolibet manso duas tinnas avenae vulgo solanki dictas, insuper permittimus ut ipsi oppidani habeant usum fructum in sylvis, borris, pratis, talem quemadmodum antea iisdem semper utifruentibus et hactenus utuntur. In cujus rei testimonium evidentius sigilla nostra praesentibus sunt appensa.

Actum et datum Vilnae feria tertia postridie ferianum Sancti Valentini. Anno Domini millesimo quingentesimo quadagesimo septimo.

9

2 września 1547 r. Rajgród

Stanisław Dowoyno wojewoda połocki wraz z małżonką Petronellą Radziwiłłówną zezwalają Maciejowi Placzkowi i Wojtkowi Młynarzowi, mieszczanom goniądzkim na budowę, własnym kosztem, młyna na rzece Goniądzce. Za swój nakład mają oni otrzymywać 1 miarę od wszelakiego przerabianego zboża. Mieszczanie goniądzcy są zobowiązani do pomocy przy budowie i konserwacji grobli.²³

W imię Boże stań się. Ja Stanisław Dowoyno wojewoda połocki wspólnie z małżonką swoją Petronellą Radziwiłłówną czyniem jawno, iżśmy dozwolili dwóm mieszczanom naszym goniądzkim, na imię Maciejowi Placzkowi i Wojtkowi Młynarzowi, młyn budować na rzece Goniądzce, który młyn, oni mają zbudować nakładem swym własnym, a za ich nakład dajemy im trzecią miarę wszelakiego zboża, czego oni i potomkowie ich mają używać na wieki. A ku zbudowaniu i ku poprawieniu grobli, będą powinni mieszczanie nasi goniądzcy im zastawiać i poprawiać, gdzie będzie potrzeba. A ku lepszemu świadectwu pieczęcie nasze przyłożyliśmy k temu naszemu listu. Dan w Rajgrodzie, secunda mensis Septembris, lata Bożego millesimo quingentesimo quadagesimo septimo. [2.IX.1547]

²³AGAD, Metryka Koronna 114, k. 145; AGAD, Kopicjana, nr 32, s. 413-414 (oblata 1577 r.); Tamże 42, s. 11 (z Księgi I Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych, zap. tej, która jest dziś przechowywana w Mińsku, sygn. F. 1712/1/1, k. 75 ?); Tamże 42, s. 57-58 (z Księgi III Grodzkiej Goniądzkiej Wieczystych, zap. tej, która jest dziś przechowywana w AGAD, nr 2, k. 114 ?).

10

9 września 1547 r. Rajgród

Stanisław Dowojno wojewoda połocki wraz z małżonką Petronellą Radziwiłłówną zezwalają Marcinowi Kołaczkowi mieszczaninowi goniądzkiemu na budowę własnym kosztem młyna na rzece Biebrzy. Za swój nakład ma on otrzymywać 1 miarę od wszelkiego przerabianego zboża, 2 miary oddając właścicielowi miasta. Mieszczanie goniądzcy są zobowiązani do pomocy przy budowie i konserwacji grobli.²⁴

Ja Stanisław Dowojno wojewoda połocki społem z małżonką moją miłą Petronellą Radziwiłłówną czynię jawno tym moim listem, komu będzie tego wiedzieć potrzeba, niniejszym i na potym będącym, iżeśmy dopuścili mieszczaninu naszemu goniądzkiemu Marcinu Kołaczku zbudować młyn swym własnym kosztem na rzece Biebrzy, za który nakład jego będzie on miał z tego młyna trzecią miarę wszelakiego zboża, i będzie jej używał i potomki jego na wieczne czasy, a do naszej komory dwie miary będzie dawał. A ku zbudowaniu grobli, i też poprawianiu, mieszczanie nasi goniądzcy będą jemu powinni pomagać. I na to daliśmy jemu ten nasz list pod pieczęciami naszymi. Dan w Rajgrodzie, dziewiątego dnia września, lata Bożego millesimo quingentesimo quadregesimo septimo. [9.IX.1547]

11

20 maja 1570 r. Warszawa

Anna Radziwiłłówna Kiszczyna wojewodzina witebska stanęła przed sądem JKM oraz aktami warszawskimi w celu odstąpienia swoich praw własności do pewnych ziem leżących w Koronie, jak i w Wlk. Ks. Litewskim. Pamiętała, że kiedyś jej stryj Mikołaj Radziwiłł bp żmudzki dobra swoje dziedziczne Knyszyn, leżące na Podlasiu, zapisał JKM, nie jako królowi polskiemu i wlk. ks. litewskiemu, lecz jako "własnej osobie i personie". Dobra te król nadal "trzymał raczy". Obecnie Stanisław Dowojno wojewoda połocki, mając prawo wieczyste do trzeciej części dóbr ojczystych i macierzystych swojej żony Petroneli Radziwiłłówny, tak w Wlk. Ks. Litewskim, jak i na Podlasiu leżących, a także do pozostałych 2/3 zapisanych mu przez małżonkę za pewną sumę pieniędzy, darował to wszystko JKM i swoje prawa na króla przelał. Król zaś na mocy prawa Dowojnowego Annę Radziwiłłównę wiecznie "wypuścił i wyzwolił". Ona więc dobra swoje dziedziczne Goniądz i Rajgród, zamki i miasta, ze wszystkimi wsiami, folwarkami, dworami i ich bojarami, dobrami danymi Kościołowi i Cerkwi ruskiej, wszelkimi gruntami, puszcami i innymi pożytkami i dochodami, ze wszelkim prawem własności, które jej służyło, nic sobie nie ujmując, tak samo, jak po śmierci swojej siostry Petroneli Radziwiłłówny do tego czasu trzymała i używała, Zygmuntovi Augustowi, nie jako królowi polskiemu i wlk. ks. litewskiemu, ale jako osobie prywatnej i jego potomkom, daje i zapisuje na wieczne czasy. Daje zarówno ze względu na prawa Dowojny, które ten przelał na króla, jak też na królewską majątność Sielce (w brzeskim), którą król jej na "odmianę" dać raczył. Król jako prywatny właściciel będzie mógł z owymi dobrami uczynić według własnej woli. Anna Radziwiłłówna Kiszczyna i jej potomkowie mają odpowiadać za wszelkie zapisy i długi, które powstałyby na dobrach za czasu trzymywania ich przez nią. W imieniu Anny dokument podpisał jej sługa Jerzy Szembek.²⁵

²⁴ AGAD, Metryka Koronna 114, k. 145-146; AGAD, Kapicjana, nr 32, s. 414-415 (obłata 1577 r.).

²⁵ AGAD, Metryka Koronna 110, k. 147-149; AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. n1b(kopia). Kopie insertowane w zatwierdzeniu przez króla Zygmunta Augusta Warszawa, 15 kwietnia 1571 r.: AGAD, Metryka

Stanąwszy oblicznie przed sądem JKM i akty niniejszemi wielmożna Anna Radziwiłłówna wojewodzina witepska odstępując własności praw i ziem, powiatów i miejsc sądowych, tak w Koronie, jako i w Wielkim Księstwie Litewskim i jej należącej, a tej jurysdykcji z dobry swemi wszystkimi, na którymkolwiek miejscu, tak w Koronie, jako i w Wielkim Księstwie Litewskim leżącym, siebie i potomstwo swoje poddawając, jawnie i dobrowolnie zeznała.

Iż ona pamiętając na to, że stryj jej książę Mikołaj Radziwiłł biskup miednicki²⁶ imieniem swe JKM dziedziczne w ziemi podlaskiej leżące Knyszyn²⁷ nie jako królowi polskiemu i książęciu litewskiemu, ale własnej personie i osobie JKM zapisał, (które JKM i teraz trzymać raczy) mając na dobrym baczeniu łaskę JKM, którą mu JKM miłościwie okazować raczył. W tym, iż które prawo na trzecią część imion ojczystych i macierzystych, tak w Wielkim Księstwie Litewskim, jako i na Podlasiu leżących wielmożnej Petronelli Radziwiłłównie wojewodziny połockiej, siostry jej rodzonej na wieczność, a dwie części w sumę pieniędzy wielmożny Stanisław Dowojno wojewoda połocki od pomienionej Petronelli Radziwiłłówny małżonki swej mając jemu zapisane, także i rzeczy ruchome i szkody, które w tych dobrach i imionach, od tej pani Stanisławowej Kiszczyny podzielane być mianował JKM darował i to wszystko prawo swe na JKM włął i zapisał, a JKM z tego wszystkiego prawa pana Dowojnowego, tę to panią Annę Radziwiłłównę wiecznie wypuścił i wyzwolił.

Ona imieniem swoje dziedziczne Goniądz i Rajgród, zamki i miasta, ze wszystkimi wsiami, folwarkami, dworami i bojarzy ich, i imiony, z poddawaniem kościelnym i cerkwi ruskich, i ze wszelakimi gruntami, szerokościami, puszcami, łowy i wszelakimi pożytkami, k temu imieniu należącymi, ze wszystkim, prawem, państwem, władnością, tytułem dziedzicznym, którymkolwiek sposobem i kształtem jej służyłoi należało, ze wszystkimi osobliwymi pożytkami, dochodami, przypadkami, platy, prowentami, nic nie wyjmując, jakoby te wszystkie mianowicie były wypisane i wyliczone, któremikolwiek imiony i przezwiskami były nazywane, nic tam już sobie i potomstwu swemu, prawa, państwa, własności, dziedzictwa i wszelakiego używania i pożytków w tych imionach nie zostawując, ani wyjmując, ale tak jako sama po śmierci siostry swej Petronelli Radziwiłłowny do tego czasu miała, trzymała, używała JKM, nie jako królowi polskiemu i wielkiemu książęciu litewskiemu, ale własnej osobie, personie JKM panu, panu Zygmuntovi Augustowi królowi i własnym potomkom JKM, tak za to prawo Dowojnowe, z którego onę JKM wypuścił, jako i za imienie Sielce JKM własne i samej osobie JKM należące, które JKM na odmianę za to dać raczył, wedle listu KJM na to jej danego, szerzej o tym obmawiającego, tymże obyczajem zamiany. I łaskę miłościwą JKM znając, ta to wielmożna Anna Radziwiłłówna wojewodzina witepska dała, darowała i zapisała wiecznymi czasami i nieodzownym obyczajem. Jakoż tym zapisem daje darowuje i zapisuje na wieki i wszystko prawo swe, które jej do tego imienia Goniądz i Rajgród należało, na JKM i potomstwo własne JKM wlewając.

A już ex nunc to jest, od tego czasu dała i dopuściła JKM w przerzeczone wszystkie imiona skuteczne i dobrowolne wwiązanie i pocięciem istotną przez woźnego ziemskiego, który do tego podług obyczaju prawa będzie, wzięty, który takowe dobra jako się na dłużą i szerzą, ściągają KJM, nie jako królowi polskiemu i wielkiemu książęciu litewskiemu, ale własną osobę swą i z potomki swemi dziedzicznie zapisane będzie mógł komu chce dać, sprzedać, oddać, zastawić, darować, oddalić i podle woli swojej, szafować wiecznymi czasami.

A dawszy wwiązanie będzie powinna wyżej mianowana pani wojewodzina witepska z potomstwem swoim i obowiązuje się ze wszystkich dóbr swych którekolwiek w państwach JKM leżących, względem przerzeczonych dóbr zapisanych, szczyć, bronić, wyswobodzić i uspokajać od wszystkich prawnych trudności, z pierwszych obowiązków, zapisów, długów, któreby się za

Koronna 110, s. 147-149; MN Kraków, Bibl. Czart. Teki Naruszewicza 79, nr 164, s. 467-473; Zdefektowana, pozbawiona zakończenia XVIII-wieczna kopia z akt grodzkich warszawskich 20 maja 1570 r.

²⁶ MN Kraków, Bibl. Czart. Teki Naruszewicza: żmudzki; AGAD, Metryka Koronna 110, s. 147-149; luzcki.

²⁷ AP Białystok, Kamera, nr 2855: Knyssynie.

dzierżenia jej tego imienia na tymże imieniu stały, pozwów zawieszonych i które zawieszono być mają, zysków, przyszków, którychkolwiek i wszystko zamykając od wszelakiego przenagabania prawnego i od wszystkich osób, stanu obojczy przez dawności ziemskie, jako na którą osobę dawność należy, pod szkodami ziemskimi, bez przysięgi oszacowaniami i pod zakładem 100 tys. grzywien pieniędzy monety polskiej. O które szkody, albo zakłady, gdyby się dała pozwać i z potomstwem swoim JKM królowi Augustowi i potomkom JKM, albo temu, kto by to imienie tym prawem JKM trzymał, względem obrony tej do któregokolwiek sądu ziemskiego, albo zamkowego, na pierwszym roku, jako na zawitym stać oblicznie zaniechawszy wszystkich wymówek, zwłok, także ruszenia będzie odpowiadać i od sądu nie odchodząc dekretowi sądowemu być posłuszną, to jest zastąpić i o wszystkie osądzone rzeczy dosyć uczynić będzie powinna i potomkowie jej będą powinni ilekroć JKM i potomkom JKM tego będzie potrzeba na to się potomki swe i majątność swą wszystką obowiązkiem wyżej opisany przyjmując i żadną dawnością ziemską tego nie zbijając.

Anna Radziwiłłówna przez mię sługę swego Jerzego Szembelia podpisała.

12

20 sierpnia 1568 r. Stara Wies

Anna Radziwiłłówna Stanisławowa Kiszczyna wojewodzina witebska nadała Krzysztofowi Zembrowskiemu za wierną służbę, i za protekcją swego syna Jana Kiszki, krajczego WKL 3 włóki ziemi zwane Piotrowszczyzna, ze wszystkimi przynależnościami należącymi do tego dworu już za poprzednich właścicieli: Piotrowskiego i Łączyńskiego. Włóki te leżące między miejskimi włókami goniądzkimi 8 lat trzymał w dzierżawie Wojciech Łączyński, za pieniądze pożyczone siostrze Anny – Petroneli Radziwiłłównie wojewodzynie połockiej. Anna Kiszczyna dała również czwartą włókę pustą we wsi Hornostaje. Otrzymane włóki Krzysztof Zembrowski mógł sprzedać, darować lub zamienić lecz za wiadomością nadawczyni. Wszystkie 4 włóki wolne były od danin i opłat, z wyjątkiem wystawiania konia, w ramach ziemskiej służby wojskowej, wzorem innych ziemian goniądzkich. Odebranie nadania mogłoby nastąpić za wyplatą 400 zł pol. z prawem sprzedaży zabudowań gospodarczych przez dotychczasowego właściciela.²⁸

Ja Anna Radziwiłłówna Stanisławowa Kiszczyna wojewodzina witebska niniejszym i na potem będąc[em], komu by jedno potrzeba wiedzieć, albo czytając słyszeć. Iż się ja na przyczynę syna swego JMP Jana Kiszki krajczego Wlk. Ks. Litewskiego i bacząc godne i mierne posługi skarbnika mojego Kristofa Zembrowskiego, które on mnie z młodości swej wyrządzał i czynił, chorążego i na potem obietnicy tego i niemu uczynić dałam jemu i daję na wieczność żenie, dzieciom i potomkom ich 3 włóki rolęj w mieście moim Goniądzkim, które są między włókami miejskimi goniądzkimi.

A te włóki nazywają Piotrowczyzną, które trzymał przez 8 lat Wojciech Łączyński mieszczanin goniądzki, wydzierżawiając pieniądze swe, które był dał siostrze mojej nieboszczce paniej Petronelli Radziwiłłównie wojewodzynie połockiej, do pięci lat i z budowaniem, ze wszystkim w tem dworcu Piotrowczyzną, na tychże włókach będąc[em], z siedliskami, z ogrodami, z gradziami, z polmami, z lasami, z łąkami, z sadzawkami, z kryniami, jako się ten dworec przerzeczony w sobie zamyka i jako ten Piotrowski i Łączyński trzymali.

I jeszcze ku tem trzem włókom przydaje i zapisuję jemu na wieczność i potomkom jego włókę czwartą pustą, która leży pośrodku wsi mojej goniądzkiej Ornostajach, ze wszystkim, jako się sama w sobie ma, nic od niej nie oddalając. A tak wolno będzie te włóki cztery, on sam, żona,

²⁸ AGAD, Kapicjana, nr 42, s. 452-453 (wzm. za: ks. Relacyjną nr 2- nieistniejącą Gr. Gon.); Tamże 43, s. 202-205 (w obliczu z 1671 r.); AGAD, Księga ziemiska bielska, nr 2 (1580-1582 r.), k. 382v-383.

dzieci i potomkowie ich oddać, sprzedać, darować, zamieniać i ku lepszemu pożytkowi swojemu obrócić, tak jako sobie najlepiej rozumieć będą umieli – wszakoż z świadomością moją i potomków moich.

Z czterech włók on sam, żona, dzieci i potomkowie ich nie będzie winien mnie i potomkom moim, ani miastu żadnych danin, czynszów i poładków [s] dawać, jedno ma wiecznymi czasy to trzymać i tej wolności od nas nadanych używać.

A na posługę ziemską wojenną ma konia stawiać, tak jako inszy ziemianie moi goniądzkie stawiają i stawiać się powinni.

A kiedy bych ja sama, albo potomkowie moi chcieli to imienie od nas nadane od niego, żony, dzieci i potomków ich odjąć i ku swojemu pożytkowi obrócić, tedy ja mam, albo potomkowie moi temu służebnikowi mojemu Krzysztofowi Zembrowskiemu, żenie, dzieciom, albo potomkom ich 400 zł pol. mają dać kosztów. Albo potomkowie jego ma mnie, albo potomkom moim, z tych czterech pomioenionych włók przerzeczonych ustąpić, a budowanie wszystko, które tam w tem dworcu przerzeczonym jest wolno będzie komu chcąc sprzedać, albo oddać.

A na świadectwo i pewność tego dałam jemu i potomkom jego na wieczne czasy daję ten list mój uprzywilejowany, na pergaminie pisany, pod pieczęcią moją zawieszoną.

A przy tem byli i tego dobrze świadomi – syn mój JMć P Jan Kiszka krajczy KJM Wlk. Ks. Litewskiego, k temu służy moi Jerzy Szembel, a Szczęsny Niski, natenczas urzędnik mój węgrowski i innych godnych wiary.

Dan i pisan w Starej Wsi. Roku Bożego 1568 miesiąca Augusta 20 dnia.

13

Lipiec 1571 r.

Inwentarz miasta i starostwa goniądzkiego.²⁹

[k. 2v] Inwentarz goniądzki, (gdy Goniądz z Raigrodem JM Pani wojewodzina witebska Anna Radziwiłłówna Kiszczyna osobie własnej JKM spuściła), przez Łukasza Górnickiego sekretarza, a Jakuba Żelgowskiego dworzanina JKM, miesiąca lipca, roku 1571 spisany, a Panu Stefanowi Bielawskiemu dzierżawcy knyszyńskiemu 11 Octobra podany.

[k. 1]

ZAMEK GONIĘDZKI

Tuż u miasta, mało nie w mieście, przez przekop zarosły, k niemu most, a z niego przez wzwod na dobrych łańcuchach zawieszony, weście do baszty dębowej, starej, gliną oblepionej, a z niej we wrota, pod wieżą dębową, nachyloną na jedną stronę, do zamku wchodzi.

[k. 2³⁰] W tem zamku mimo tę wieżę nad wroty, trzy jeszcze wieże są: jedna przeciwko tej wieży nad wroty, a dwie z boków przeciwko sobie. Owa wszystkie cztery jakoby na krzyż stoją.

Ganki w zamku po obu stron, jedne na drugich, słupi podparte. Z tych ganków, komory grodnie gęsto podziałane. A przy wieży po lewej stronie sala wielka jest, wyższej jeszcze niż wtóry ganek postawiona. Wyższenie ma na mazowiecką ziemię. Wszystko staro obleciało. A ta wieża, która przeciwko wieży nad wroty, na drugiej stronie postawiona stoi, ma z obu stron pod siebie gmachy: Po prawej stronie tyłem do niej stanąwszy, jest sala, która w zamek patrzy, a dalej tej sale, izba niemała, 4 okna szklane w niej, w olów robione. Z tej izby ganeczek do potrzebnej

²⁹ AGAD, ASK, dz. LVI, G-6, k. 1-4v.

³⁰ Zmieniona numeracja, zapewne pomyłka przy zsywaniu poszytu.

komórki. Przeciwno tej izby, komnata dobra, z komarką potrzebną i z kominem murowanym, dwie oknie szklane w niej, jedno w drzewo robione, a drugie połowicę w drzewo, a połowicę w olów.

[k. 3] Między tą izbą, a komnatą jest sień, komin murowany w niej, z małym przedsionkiem. Z sieni tej (w której też okno szklane w drzewo robione jest) w boku izdebka jest mała, dwie oknie w niej, w olów robione, a z przedsionku, który jest przed komnatą, schodek idzie na dół do sionki, z której sionki izdebka jest, gdzie praczki mieszkały. Z niej komórka, którą niemal wszystkie komin murowany zastąpił, bo tam chusty białe odwarivano. Z teje izdebki, drugie drzwi są do grodnie, która podle izdebki jest. Przeciwno tej izdebce komora jest prosta, glina oblepiona zewnątrz.

Po lewej stronie zaś wieży, z ganku do sieni weście jest. Po prawej ręce wszedłszy w sień, izba wielka, w niej pięć okien w olów robionych, jedno w niektórych nieco w drzewo przyczynku jest, cztery dobre, piąte stłuczone. Z tej izby komnatka z kominem jest, do połowice murowanym, w tej komnacie okna trzy w olów robione, także z niejakiem przyczynkiem w drewno, dalej potrzebna komórka.

[k. 3v] Przeciwno tej wielkiej izbie wyższej pomienionej izdebka jest, w niej 3 okna szklane, w olów i w drzewo robione. Z tej izdebki komnata, z kominem murowanym, w niej też 3 okna w olów robione. W tej komnacie, podle drzwi do potrzebnej komórki, schodek jest na dół do grodnie. A z tej grodnie wyjście jest na ganek. W teje grodni wzwodek jest glina z onej strony zalepiony, gdzie czasu przygody, zniszczyć z zamku może. Z komórki też zasię potrzebnej, która jest z tej pomienionej komnaty, wyjście jest na ganek, a z boku weście w grodnia wielką pod wieżą, z której grodnie wyjście też jest na ganek.

Item. W wieży tej, która na prawej ręce wszedłszy w zamek stoi, kapliczka jest założenia Świętej Trójce, w niej trzy ołtarzyki, ale wszystko popsowano i kościelnych rzeczy nie masz namniej.

Item. Na tem placu, który w pośrodku zamku jest, po lewej stronie dom jest poziomy, sień, a izba wielka, z kominem murowanym, 6 okien szklanych w olów robionych w niej.

[k. 4] A pod tem domem piwnica dobra, z kamienia murowana, w niej statkow:

klód dobrych, piwnych 10,
czwiertka 1,
baryłka 1,
liej do piwa zlewania w beczki 1,
beczka solna 1,
beczek piwa 5,
tych, z wierzchu pomienionych, 5 pełnych.
A chleba bochnów 28.³¹

Przeciwno temu domowi kuchnia jest w zrąb urobiona, z kominem murowanym wielkim, a do tej kuchni izdebka z sienią przystawiona jest, ale z kuchnią do niej nie chodzą. Musi obeść.

W tem zamku stołów prostych jest 12, a ławek 11, okrom ław, co przy ścianach.

Przy tem zamku przygrodok jest, oparkaniony w koło dylami, ale niedobrze.

Tuż u przygrodoku pod zamkiem nad rzeką dom jest czeladny, hrydnia, piec wielki przegrodzony, o dwóch czeluściach. Przeciwno hrydniej komora prosta, w pośrodku sień, dranicami wszystko pokryto.

[k. 4v] Dalej tego domu, od zamku odchodząc, stajnie dwie przeciwno sobie, w cieni urobione, dranicami pokryte. W pierwszej stanie 22 konia, a we wtórej 43.

Przeciwno tej wtórej stajni domek kowalski, sień, komin kowalski w niej. Z sieni hrydnia z komarką, dranicami wszystko pokryte.

Dalej tej wtórej stajnie, dom dranicami pokryty, sień, a izba biała. W tem domu praczki mieszkały.

I dalej idąc browar, w nim 2 kadzi, tok, koryto. Podle tego browaru dom, a izba biała dla miodu kiśnienia. Między tem browarem, a wtórą stajnią, za domem, gdzie praczki mieszkały jest ogród, który teraz jęczmieniem posiany jest.

[k. 5 i 5v – niezapisane]

[k. 6]

MIASTO GONIĄDZ

Sądzi się to miasto chełmieńskim prawem.

Wójta ma pana Jana Graiowskięgo.

NOWY RYNEK

Pręty

Grzegorz z Kamionki	2
Dom Daczbogowski	1 1/2
Andrzej Bzura	2
Kaliksty	2
Dom Dzierzkowski	2
Andrzej Figiel Biedrzycki	2
Barszczowa	2
Dom Piekarczowej	2
Ostrejkowskie pustki	2 1/2
[k. 6v] Wawrzyniec Kowal	2 1/2
Szymanowa Gieszkowa	2 1/2
Bartosz Ostrejko	2 1/2
Paweł Smoczek	7
Frącek	5
Wojciechowa Piekarczowa	5
Leśniczanka	10 1/2
Stanisław Białas	4 1/2
Stanisław Smoczek	16
Dom Stanisława Skuza	9 1/2
Wojciech Nowosat	6
Jan Szymanowski	8
Wojciech Momotek	2 1/2
Stanisław Skuza	2 1/2
Krzysztof Rzeźnik	2
Dzięciołkowski pustki	3
Wróblewskie pustki	2 1/2
Wolny Dom Dworski, który Pan Sieklicki trzyma	
Kulinowskie pustki	10
Dom Boguszków	6
Michał Boguszek	2 1/2
[k. 7] Kołaczkowa wdowa	2 1/2
Dom Iwankow	2
Stanisław Magnusz	2
Grzegorz Szuwalic	2 1/2

³¹ Dopisek

KOŚCIÓŁ

Stoi w Rynku, ale nie prawie w pośrodku, za nim domki kapłańskie i szkoła.

Inwentarz srebra kościelnego, gdy spisowan być miał podług konstytucyj KJM anni 1557 opowiedzieli kapłani kościelni jako ks. Maciej, a ks. Jakub Kolno i świadczyli się, mając przy sobie woźnego i szlachtę, że JM Pani wojewodzina witepska, srebro wszystko kościelne i aparaty, nadania królów polskich, wien szlachty okolicznej i mieszczan z kościoła pobrać kazała. Którego srebra i innych rzeczy spisek jest w grodzkich księgach tutecznych.

STARY RYNEK

	Pręty
Bystrowe siedlisko	2 1/2
Stanisław Bystro	2 1/2
Stanisław Piekarz	4 1/2
Stanisław Meiło	4
[k. 7v]Paweł Wołyńko	4 1/2
Dom Januciovej	5
Krzysztof Byłda	6
Szymon Młodyński	6
ks. Michał	2 1/2
Dom Stanisława Meiła	2 1/2
Jakub Ogonowski	2 1/2
Jakub Kuźma, rybak	3
Matys Jagliński, rybak	2
Jakub Postrzygacz	1 1/2
Gromatczyna wdowa	1
Marcin Dąbrowa, rybak	5
Antoni Postrzygacz	4
Stanisław Wierszeiko	4 1/2
Waśk Łośko, rybak	5
Jan Roździwiaka, rybak	6
Elias Poczęty, rybak	6
Szymon Topiczewski	9
Szymon Kątnik	3
Piotr Kołaczek	3
Paweł Dylnik	2 1/2
Wojciech Falczewski, rybak	1 1/2
Dom Zonaczków	2
Dom Stanisława Meiła, pusty	1 1/2
Dom Tworkowski, pusty	1 1/2

[k. 8]

ULICA JEGLIŃSKA

Matysa Kędzióra siedlisko	5
Frącek Kędzióra	5 1/2
Maciej Poświęta, rybak	1 1/2
Dom Łośkowiąt, pusty	2 1/2
Mikołaj Ogonrybak	2 1/2
Janowa Jaglińska, wdowa	15
Goleniowskie, pustki	8
Matys Kudro	18 1/2

Marcinowa Jaglińska	25
Wojciech Jagliński	15 1/2
Piotr Kościuk	20
Matys Jagliński	21
Sienkowskie, pustki	14
Pietuchowskie, pustki	10
Michał Wierszeiko	13
wolna/ Barszczowa Młynarka	
Jana Kudry, pustki	5
Matysa Wielgomęża, pustki	5

[k. 8v]

ULICA RYBACKA

Sokołowska na dwu siedliskach	3 1/2
Bartosz Kleśmit	1
Piotr Miechniowicz, rybak	3 1/2
Paweł Michałczuk, rybak	6
Jan Cichy, rybak	3 1/2
Maciej Dąbrowa, rybak	3 1/2
Szymon Piłat, rybak	3 1/2
Maciej Wielgomąsz, rybak	5
Paweł Dąbrowa, rybak	3 1/2
Paweł Solubek, rybak	3 1/2
Więch, rybak	5 1/2
Mikołaj Dziki, rybak	5 1/2
Maciej Kowalczyk, rybak	5
Łapień, rybak	5
Stanisław Kawka z synem Janem, rybacy na jednym siedlisku	5
Łukasz Dziki, rybak	11
Maciej Wielgosz, rybak	2
Gruchaczowa wdowa	10
[k. 9] Maciej Ciepłoch, rybak	3 1/2
Markowskie, siedlisko puste	3 1/2
Paweł Ogon, rybak	6
Polakowskie, pustki	5
Waśk Szostak, rybak	8
Jan Skorka, rybak	8
Mikołaj Słomianka	7
Dom Ignatowski, rybak	7
Maciej Szlachcik, rybak	8 1/2
Szczepan, zięć Ogonkow, rybak	7 1/2
Mikołaj Cygańczyk, rybak	5 1/2
wolne/ plebańskie dwie siedlische	
Maciej Wyrzyk	6
Mikołaj Dąbrowa, rybak	6
Dom Matysa Moczarza, pusty	6
Mikołaj Szczotka, rybak	7
Dom Stanisława Bystra, pusty	7
Drugi dom Stanisława Bystra, pusty	7
Piotr z Guzem, na jednym siedlisku	7 1/2

Lenan Wanat, rybak	5
Michał Dąbrowa, rybak	6 1/2
Jana Cichego pustki	5
[k. 9v] Szymon Rawa, rybak	6
Stanisław Ogon, rybak	6
Dom Sokołowskiej	6
Jan Dąbrowa, rybak	6 1/2
Janowa Partyczanka, pustki	6 1/2
Jakub Dziki, rybak	6 1/2
Gromatczynej siedlisko	6
Pokrzywieńskie siedlisko	4 1/2

PODZAMCZE

Jan Nowik, rybak	2 1/2
Sulżyna, wdowa	2 1/2
Jadam Tworek, rybak	1
Jan Klikun	2 1/2
Grzegorz Michalczyk, rybak	1
Maciej Miechniowic, rybak	2
Jakubkowa wdowa	15
Matys Rumiany, rybak	2
Bartosz Tuptała	5
Jakuba Piasecznego chałupa, na piasku	
Jakub Kwaśny	1
Grzegorz Sowczyc, rybak	2
Dom Stanisława Muszkobrody	2
[k. 10] Matys Pokrzywa, rybak	2
Błażej Sowczyc, rybak	2
Stanisławowej Łupichowej chałupa	4 1/2
Dom Jana Kisiela	7 1/2
Stanisław Kołtek, rybak	4 1/2
Grzegorz Kołtek, rybak	2 1/2
Piotr Kołtek, rybak	3

ULICA GRODZIĘŃSKA

Paweł Pyzo	6
Chwiećko, cieśla	6
Sebastian Figel	6
wołny/ Dom Wójtowski Pana Graiowskiego	
Wojciech Miechniowic	6
Stanisław Mazur	6
Jakub Jaśko	6 1/2
Tomek Pięcikowski	16
Marcin Chodotowic	3
Matys Tchor	9 1/2
Tomasz Gurbilo	5 1/2
Jan Bugza	2 1/2
Matys Oduj, rybak	2 1/2
Marcin Kłotka, na dwu siedliskach	5
[k. 10v] Lenart Meiluk	2

Dom Gorszczańczyn	2 1/2
Stanisław Roczyński	2 1/2
Jakub Modzelowski	15
Rachfal Rutkowski	6
Jan Szachmistrz	6
Marcin Boćwinio	14
Marcinowa Chwieniowa	28
Maciej Witkowic	6

ULICA DOLISTOWSKA, IDĄC Z GRODZIĘŃSKIEJ ULICY

Dom, Pawła Szafranka	1 1/2
Szczepan Padalec	6
Tomek Świec	14
Kukiszowski dom	7 1/2
Tomek Gołenio	14
Wojciech Goły	19
Cimoch Koczan	17
Oksieniowskie, pustki	10
JakubŻaboiętko	15
Jagostyn Owdziejów zięć	7
Dom Matysa z Nowosiólków	7
[k. 11] Iwanowe siedlisko	15
Stanisław Repka	6 1/2
Jakub Woryńko	4
Andrys Reczka	6
Gasztaltowa z synem, rybaczka	3 1/2
Mikołaj Łuzieński	4
Owdziej z synem Mikołajem, na jednym siedlisku	24
Jakub i Maciej Nacowicy, na jednym siedlisku	11
Daniło z Klewianki	9
Strokowa, wdowa	8
Jan Chlado	6
Joško Chodotowic	7
Wojciech Butrym	14
Stąbrowski dom, Iwan go dzierży,	12
Dom Iwanków, pustki	7
Godkowskie siedlisko, gołe	13
Philipowskie siedlisko	13
Wojciech Pukięlo	7
Joška Chodotowica siedlisko, gołe	7
Tomek Stroczeek	15
Marcinowa, młynarka	19
Chladowa Walenzina, wdowa	8
Jana Chlada siedlisko	9
Andrzej Soból	15
[k. 11v] Szymon Kotek	12 1/2
Jan Klimek	11
Dom Szczepurkowski	16
Nacowa, wdowa	16
Jana Dziesiuty siedlisko	5
Jakub Nowik, rybak	7

Borulo Cmutowic	7
Mikołaj Misiejko	7
Jan Doroszko	7
Matys Cichnio	7
Wojciech Bruzgulo	7
Joško Chodotowic	10
Paweł Trzcieniec	11
Wawrzyniec Owdziejów, syn	9
Wojciech Nowosat	13
Piotr Saral	15
Kasper świec	5 1/2
Mikołaj Szachmistrz	11 1/2
Jan Prus, z Wojciechem Gutkiem	6 1/2
Prokopowski, dom pusty	6 1/2
Wojtek Stary	2
Marcin Woryńko	4

[k. 12] Z DOLISTOWSKIEJ ULICY WYCHODZĄC NA GRODZIEŃSKA

Dom Wierciowski, pusty	2
Jan Zogorynio	4 1/2
Paweł Szafranek	3 1/2
Dom Romaniowski	5
Piotr Hołowacz	7
Wojciech Kwiecienio	3
Piotra Litwienica, pustki	3
Dom Draniczków	3
Stanisław Romiejko	13
Stanisław Jeniowic	27
Piotr Jeniowic	16
Matys Majowszczyk	19
Matys Czeczotka	9
Kasper Romaszko	9
Ks. Jakub Kolno	13
Jakub Niemui	23
Draniczkowski, pustki	7 1/2
Wojciecha Piecia, pustki	14
Stanisława Draniczki, pustki	14
Wojciech Goszka	14
Acut Dziemit	12
[k. 12v] Dom Cimochów	14 1/2
Paweł Miżekło	18
Stanisław Lićwio	10
Rupszczowa, wdowa	20
Marcin Romiejko	6
Szymon Śmilginio	18 1/2
Dzika, wdowa	5
Grzegorz z Kropiwnice	2 1/2
Marcin Ginio	4
Piotr Karmny	5
Dorota Chroma	7
Jan Trzcianiec	5

Chwiećko Rusin	8
Jurek, Dykcin zięć	5
Matys Mierzywoda	4
Janowa Kolesnikowa wdowa	5 1/2
Piotr Gurbilo	5 1/2
Jan Molarczyk z Szymonem Dziermitem	11
Benedykt Konopka	11
Stanisław Płoński	8 1/2
Mikołaj Szuwalic	6
Jan Burta	6
Borys Sieńkowic	7
[k. 13] Maciej Moniuszko	6
Kłoczyna Stara	6
Stanisław Kłotka	6
Rachwał Rutkowski	12
Jadam Mięksiz na dwu siedliskach	12
dom Marcina Kłotki	9
Wojciech Łączyński	12
Stanisława Roczyńskiego siedlisko gołe	6
Wiącek Maiowski	6
Andrej Langwoit	6
Jan Szachmistrz	11
Mikołaja Wilkołka, pustki	6
Jana Siekielika, pustki	6
Wojciech Mularczyk	6
Dom Lenarta Hernego, pusty	7
Dom Kosiorkowski, pusty	7 1/2
Dom Jana Siekacza, pusty	4 1/2
Mikołaj Obrazik	4 1/2
Tomek Pieńcikowski	20
Dom Pacowski	7

ULICA GIEMZIENSKA

Jan Płoński, pisarz	1 1/2
[k. 13v] Jan Hera, krawiec	2
Michał Giełozinio	2 1/2
Sebastian Borawski	2
Mateusz Piekarczyk	3
Janowa Dylowa	5
Matys Suwała	5
Bieńko	4
Furmanowa wdowa	7 1/2
Jana Hery, siedlisko	7
Andrej Businól	11
Marcin Skorochat	7 1/2
Jan Zimno	15
Matys Grzanka	8 1/2
Wojciech Slabino	5
Matys Ciuiwik	1 1/2
Macieja Kolesnika, pustki	7
Dom Choinowskiej	12

Szymon Zub	17
Pawluk Romiejko	1 1/2
wolny/ Dom na organistego	
Stas Chocimko	2
Jagustyn Świec	2
Mikołaj Świec	2
Mikołajowa Mierkinikowa	2
[k. 14] Jan Farfar	2 1/2
Dom Sikorzyński, pusty	2
Ks. Jakub Kolno	2

Z GIEMZIENSKIEJ ULICY IDĄC NA ROSPROSZEWO

Piotrowa, wdowa	6
Szymon Duńda	8
Mońkowa, wdowa	7
Jan Prusielo	9
Stanisław Prusielo	9
Matys Prusielo	17 1/2
Waśk Cichy	11
Lenart Błażejko	12
Gryczkowa wdowa	10
Lenart Burkacz	14
Dom Stanisława Dziedkowica	24
Marcinowa Prusowa, wdowa morg	1 / 3
Stanisław Dziedkowic	7
Paweł Ciuiwic	18
Bartosz Jagliński	8
Wawrzyniec Klikun	7
Dom Stanisława Magnusza	12
[k. 14v] Paweł Koleśnik	5
Dom Stanisława z Koleśników, pusty	5
Matys Zodziuk	5
Jan Sowańka	5
Jakub Kulino	15 1/2
Kasper Dołgialo	19
Jan Meilo	2
Dom Jana Ciuiwy	1 1/2
Matys Ciuiwa	4
Szymanowa Gwizdoniowa	4
wolny/ Mateusz Młynarz	

ULICA ROGALSKA, IDĄC NA GÓRĘ OD MŁYNA, KU NOWEMU RYNKU

Maciej Lipka, z Michałową Zdunową	8 1/2
Olekszy Jaśkowic	4
Matys Bednarz	4
Janowa Łupichował, wdowa	4 1/2
Szymon Horoszko	2 1/2
Dom Andrzeja Grodzkiego, pusty	10
Stanisław Łupich	3
Matys Kędzioro	3 1/2
Dom Rogalski	3 1/2

[k. 15] Wojtek Piskornik	
Michał Wierbiło na jednym siedlisku morg	1 / 1
Jośko Wierbiło	
Jakub Jaśkowic	15
Dom Boruczyński	19
Jan Łuszczczyk	15
Andrej Darmopych	13
Chorosza wdowa	11 1/2
Jakub Polaczek	20
Grzegorz Błażejczyk	13
Szczepan, kuśnierz	10
Kasper Darmopyszek	17
Mikołaj Jaśkowic	8
Paweł Śnietka, z Piotrem Boiarzynowem, zięciem	15
Stanisław Kramarz	13
Jakubus	15
Dom Miękiszwowski pusty	15
Jagustyn	10
Wojciech Wiaderko	10
wolny/ Dom Szpitalny	
Siedlisko Mikołaja Cygańczyka	12
Olekszy, krawiec	4
Wojciech Kulesza	5
Walenty, piekarz	14
[k. 15v] Maciej Niedzwiedzki Płaczek	10 1/2
Dom proboszczowski	9
Wawrzyniec Jabramek	5
Stanisław, kowal	5
Matys Topiczewski	8
Śliniakowskie, pustki	6

POWINNOŚĆ Z TYCH DOMÓW

Z Nowego Rynku płacą z każdego prętu po siedmiu białych [pieniędzy], a z Starego Rynku tak jako i z ulic, po pięci białych

PODDANI PLEBAŃSCY NA POŚWIĄTNYM. Ci nic nie płacą

Chałupa pusta, w której kowal mieszkał	
Staś Pocierało	
Staś Poseł	
Philip Mikuciów syn	
Szczęsny, świec	
Sebastian Mielech	
[k. 16] Matys, piwowar	
Szyman	

SZAFRANKOWIE MIESZKAJĄ ZA MIASTEM NA WŁÓKACH

Maciej Golenio	1
Stanisław Dziki	1
Dom wdowin, pusty	1

[k. 16v] OGRODY MIEJSKIE, KTÓRE SIĘ POCZYNAJĄ
ZA RZECZKĄ GONIĄDZKĄ, Z KTÓRYCH PŁACĄ Z KAŻDEGO
MORGU PO 3 GR LITEWSKIE, A Z PRĘTU PO BIEŁEMU

Jan Ciuiwa	pręty	4	morgi	1
Matys Ciuiwa		4		14
Michał Boguszko		0		25
Maciej Niedźwiedzki Płaczek		3		17 1/2
Szczepan Kurpiesza		1		12 1/2
Rogalskiego		2		15 1/2
Jakubus		1		10
Pelch, młynarz		1		1
Pan Grodzki z Stasiem Chwieniukiem		1		15
Jakub Kuźma		0		27 1/2
Andrzej Busiół		0		27 1/2
Jakubus		1		2 1/2
wolne/ plebańskie na organistę		2		15
Iwan		1		20
Jan Konopka		1		12 1/2
Paweł Dołgiąło		1		10
Żegadłowskie		1		6
[k. 17] Benedykt		1		2
Stanisław Białasz		1		2
Plebana Sokolowskiego ³²	1		20	
Jan Prosielko		2		10

PO DRUGIEJ STRONIE GONIĄDZKI RZECZKI

Wojtek Jagliński		1		0
Joannes, pisarz		0		20
Mikołaj Ogon		0		21 1/2
Matys Jagliński		1		3
Zoh		1		2
proboszczowski		0		20
Stanisław Smoczek		0		20
Maciej Niedwiecki Płaczek		4		26
Piekarzowa		1		15
Bieńko		1		25
Maciej Niedźwiedzki Płaczek		4		10
Kulesza		0		13
Wojciech Skuża		1		0
Maciej Niedźwiedzki Płaczek		1		0
wolny/ szpitalny				

[k. 17v]

MIĘDZY ULICAMI PRZECIW JAGLIŃSKIEM

Daczbogowski	morgi	1	pręty	5
Staś Meilo		0		19
Grześ Szuwalic		0		16
Kołaczkowa		1		24 1/2
Marcin Dąbrowa		0		16
Iwan		1		18
Jan Jagliński		1		9 1/2
Tenże Jagliński		1		6

Karwowski		1		5
Kaliksty		1		10
wolny/ szpitalny ogród		2		12
plebańskie kupne		2		23
Staś Meilo		0		23
Sokolowski		0		20
Te ogrody dotyczą się gumna plebańskiego i ogrodów, które ma na plebanią, czego				
wszytkiego, to jest gumna i ogrodów jest morgów 3/4				
Jakub Postrzygacz		1		0
Maciej Niedźwiedzki Płaczek		0		15
[k. 18] Dylík	Morgi	0	Pręty	22
Maciej Niedźwiedzki i Kaliksty		0		22
Matys Suwała		1		12 1/2
Meilo		1		2 1/2
Piekarzowa		1		3 1/2

OD GLINEK IDĄC W TYLE JAGLIŃSKICH

Grzegorz z Kamionki		0		14
Piekarzowa		0		15
Mikołaj Ogon		0		17
Grochaczowa		0		9
Staś Wierszeiko		0		11
Jan Jagliński		1		10
Tenże Jagliński		1		9
Matys Golenio		0		13
Matys Kudro		1		7
Marcinowa Jaglińska		0		16
Wojtek Jagliński		0		20
Piotr Kościuk		0		23
Matys Jagliński		0		29
[k. 18v] Andrzej Bzura		1		3 1/2
Wojciech Jagliński z Rusinem		0		29
Staś Meilo		1		2
Kaliksty z Pietruszkiem		0		23 1/2
Szymon, kowal Swączowskie		0		23
Marcin Dąbrowa, z Stasiem Wierszeikiem	0			16
Michał Wierszeiko		1		2

POPŁAWY W TYLE JAGLIŃSKIEJ NAD RZECZKĄ GONIĄDZKĄ

Michał Wierszeiko		0		18
Tomek z Dąbrowa		0		6 1/2
Dylowa z Kalikstem		0		7
Ks. Jakub		0		14
Tomek Jagliński		0		27
Andrzej Bzura		0		9
Matys Jagliński		4		0
Kościuk		0		24
Jan Jagliński		0		7 1/2
Pietuchowa z Dylową		0		6 1/2

[k. 19] OGRODY ZA GONIĄDZKĄ RZECZKĄ, IDĄC OD PRZEWOZU

Sokolowska	Morgi	0	Pręty	25
------------	-------	---	-------	----

³² Zap. Mikołaj Sokolowski wzm. jako rektor szkoły w Goniądzu. Por. CPAHB Mińsk, F. 1744, op. 1, nr 4, k. 196.

Andrej Figiel Biedrycki	0	25
Michał Boguszek	0	29
Piotr Kotaczek	0	29
Mikołaj Świec i Szymon Topiczewski	0	26
Mikołaj Słomianka	0	12
Jan Jagliński	0	10
Iwan Marcinowic	0	18
Sokołowskie	3	20
Też Sokołowskie	0	21
Gromatczyna	0	27
Sokołowskie	0	21
Piekarzowa	0	21
Matys Suwała	3	10
Szczęśny Liber	0	9
Wojciech Skuża	0	17
Marcin Dąbrowa	0	11 1/2
Mikołaj Słomianka	0	10
W tyle tego ogroda jest ten co niżej Wojciech Skuża	0	20
[k. 19v] Szymon Kątnik	0	6
Staś Meilo	0	8
Jan Hera	0	8
Andrej Figiel Biedrycki	0	12 1/2
W tyle tego ogroda jest ten co niżej Stanisław Wierszeiko	0	14
Stanisław Bystro	0	10
Jadam Tworek	0	10
W tyle tych dwu, jest ten co niżej Stanisław Bystro	0	10
wolne/ plebańskie	0	22 1/2
za tem ogrodem, Sokołowski ogród	0	7
Szymanowa Luterowa	0	26
Wojciech Nowosad	0	12
Janowa Jaglińska	0	12
Arnolf Sokołowski	0	12
Jadwiga Giżanka za Miechnem	0	6 1/2
Wojciech Skuża	0	8
Jan Cichy	0	6

NA ROSPROSZEWIE, PRZECIW OZDNICAM

Wojciech Skuża	1	0
[k. 20] Paweł Smoczek	0	15 3/4
Stanisław Smoczek	0	15 3/4
Matys Prusielo	1	0
Luterowa	0	10
Białasz	0	10
Marcin Zoch, który w tyle tych ogrodów leży	0	21
Wojciech Momocik	0	12
Paweł Smoczek	0	10
Maciej Kożuchowski	0	12 1/2
Wojciech Nowosad	1	10

PRZECIW STAWU PIECHNIKOWEMU

Mikołaj Bolbot	2	2
Jan Bugza z Wojciechem Skużą	1	9

PRZECIW TEM, IDĄC KU MIASTU NA GÓRACH

Matys Suwała	1	12
Stanisław Roczyński	1	24 1/2
Lenart Burtacz	1	12
Stanisław Prusielo	0	22
Wojciech Skuża	0	28
[k. 20v] Jan Ciuiwa	1	6
Waško Cichy	0	20
Gryczkowa, wdowa	1	14
Andrzej Figiel Biedrycki	0	10 1/2
Matys Mitek	0	11
Śmilginio	0	20
Matys Tchorz	0	22
Tenże Tchorz	0	21 1/2
Marcin Kłotczyk	1	2
Jurek Żyburczyk	1	2
Paweł Szafranek	3	10
Poliak	0	25

PRZECIW TEM, KU FOLWARKOM PO PRAWĘJ RĘCE

Paweł Szafranek	0	16
W tyle tego Szafrankowego ogrody są trzy:		
Benedykt Konopka	1	24
Marcin Piwowar	0	26
Wojciech Skuża z Janem Bugzą	1	15
Rachwał Rutkowski	0	16
Benedykt Konopka	0	16
Piotr Hołowacz	0	17

[k. 21] PODLE DROGI GRODZIŃSKIEJ, IDĄC Z MISTA PO LEWEJ RĘCE

Stanisław Litwin z Marcinem	0	28 1/2
Paweł Szafranek	0	26
Paweł i Stanisław Smoczkowie	0	21
Maciej Maiorszczyk z Szafrankiem	0	28
Budna	1	1 1/2

W KOŃCU TYCHŻE

Paweł Smoczek	0	19
Matys Cichnio z Figlem	0	20
Marcisz Jodeszko z Goleniową	0	25
Szymon Śmilginio	0	12
Andrzej Figiel Biedrycki	0	18
Wojciech Nowosad	0	18
Tenże Nowosad	0	12
Woitek Szachmistrzyk	0	12
Andrzej Figiel Biedrycki	1	0

Butrym z Jodeszkami	0	23
---------------------	---	----

[k. 21v] OD SIEDLISKA MICHAŁOWEGO, MIĘDZY MIASTEM

Michał Hładowic	0	16
Piotr Saral	1	2
Misieiko Świec	0	19
Mularczyk z Jodeszkową	0	18
Tasz Jodeszkowa	0	20
Piotr Saral	2	11

OD DOLISTOWSKIEJ ULICE KU MŁYNU IDĄC PO PRAWEJ RĘCE

Marci Kłoczyc	0	9
Jan Burta	0	13
Butrym	0	18
Matys Nacowic	0	10
Jodeszko	0	26
Cichnio	0	4 1/2
Marcin	0	8

NAD RZEKĄ, KU MŁYNU I KU MIASTU IDĄC

Wawrzyniec, Owdzieików syn	0	10
Jakubowa Zabiwrocina	0	17
[k. 22] Butrym	0	7
Jan Klimkomic	0	7
Miziekło	0	8 1/2
Matys Nacowic	0	8 1/2
Marcinowa Chwieniowa	0	8 1/2
Jan Burta	0	4 1/2
Marcin Kłotka	0	6
Woitkowa Pukielowa	0	6
Joško Chodotowic	0	6

W KOŃCU WYŻEJ POMINIONYCH OGRODÓW, KTÓRE PRZECIWKO TEM TERAZ
MIANOWANEM LEŻĄ

Butrym z bratem	0	10
Piotr Saral	0	27
Chwiećko Rusin z Stasiem Jaglińskim	0	12
Marcin Boćwinia	0	15
Andrej Figel Biedrzycki	0	15
Misiejko Świec	0	18
Jodeszkowa	0	22
Prokop Żabojedka	0	16
Benedykt	0	16
Białasz	0	8
[k. 22v] Marcin Kłoczyc	0	8
Prokop Żabojedka	0	8
Szczepan Choreiwa	0	15
Andrei Figel Biedrzycki	0	8 1/2
Rubszczo	0	9
Matys Cichy, na Prokopowskim	0	14

Chwiećko Rusin	0	17
Wojciech Skuża	0	8
Chwiećko Rusin	0	8
Paweł Koleśnik	0	8
Prokop Misiejko	0	8
Leśniczanka	0	9 1/2
Jurek Dykcin zięć, w zastawie dzierży od Matysa Maiorszczyka	0	10
Paweł Szafranek	0	7 1/2
Paweł i Stanisław Smoczkwie	0	26
Budna	0	12

MIĘDZY DROGAMI GRODZIENSKĄ I BIAŁOSUKNIE

Paweł Szafranek	0	7 1/2
Karwowski	0	11
Matys Witkowiec	0	12

[k. 23] W MIEŚCIE OGRODY

Maciejowa Kłoczyna	0	13
Jadam Miękiszek od Makowoza dostał	0	12
Matys Tchorz	0	15
Marcin Chodotowic	0	7
Marcinowa Chwieniowa	0	28
Koczan	0	9

NAD TE WSZYTKIE OGRODY, które się wypisały, są jeszcze ogrody za zamkiem, po górach nad rzeką Biebrzą. Z jednych płacą ogrodowe, z drugich nie bo powiedają mieszczanie, że ku siedliskom są jem przydane. Z których siedlisk po piętku z pręta płacą. A tak trzeba panu rewizorowi, siedliska kazać zmierzyć, żeby tak z siedlisk, jako i ogrodów prawdziwa płaca była.

Imiona tych, którzy je dzierżą.

Piotr Saral	0	9
potomków Koreiowiny pusty	0	3
[k. 23v] Pręty		
Tomkowa Jodeszkowa	9	
Misiejko Świec	9	
Marcinowa Chwieniowa	11	
Wawrzyniec Owdziejowic	5 1/2	
Wojciech Murarczyk	5 1/2	
Marcin Boćwinio	8 1/2	
Jan Trzcianiec	4 1/2	
Paweł Trzcianiec	4	
Szymon Śmilginio	3 1/2	
Paweł Szafranek	7	
Szymon Młodyński	6	
Woitek Szachmistrzyk	4	
Stanisław Białasz	2 1/2	
Grzegorz Sowczyc	2 1/2	
Staś Kłotka	3 1/2	
Wojciech Falczewski	3	
Paweł Dąbrowa	3	
Jadam Miękiszek	4	

Tomek Pięcikowski 5
Matys Tchorz 1 1/2

[k. 24] DALEJ IDĄC POD ZAMKIEM, PRZECIWKO LEDNICY SĄ DWA OGRODY

Kaliksty Żębrowski 6
Janek, Kalikstego pasierb 3

[k. 24v]

WŁÓKI TEGO MIASTA

Jest ich 123 3/4, gruntu średniego i miescmi podlego

włóki

1/2 Iwan Marcinowic
1/2 Sebastian Borawski
1 Stanisław Magnusz
3/4 Waśk Dobrzyński
1/4 Jan Bugza
1/4 Wojciech Skuża
1/2 Paweł Szafranek
1 Wojciech Skuża, pisan
1/2 Matys Nacowic
1/2 Piotr Kolaczek
1/2 Florian Rogalski

wolne 1/2 Andrej organista, na organistwo

wolna 1 Wojciech Skuża, na Młyn Krukowski

wolne 2 Krzysztof Żebrowski

1/2 Matys Polchowic, młynarz
1 1/2 Tomek Pieńczukowski
1 1/4 Stanisław Dobryński
1 3/4 Paweł Dobrzyński

[k. 25] 1 Stanisław Dobrzyński, pisan

wolna 1 Krzysztof Żebrowski, pisan

1 Woiciech Momocik

1/2 Matys Szuwała

1 1/2 Stanisław Barszcz, z matką

1/2 Jędrzej Pięcikowski

1/2 Iwan Marcinowic, pisan

1 Kasper Dolgiąło

1/2 Benedykt Konopka

1/2 Stanisław Białasz

1 Szymonowa Gieszkowa

wolne 5 pan Jan Graiowski, na wójtostwo

1 Marcinowa Jaglińska, wdowa

1 Matysowa Jaglińska, wdowa

1/2 Rachfał Rutkowski

1/2 Matys Kożuchowski

2 Maciej Niedwiedzki Płaczek

1 1/2 Michał Boguszek

1/2 Stanisław i Jan Podłatkowie

1/2 Michał Wierszeiko

1/2 Bieńko

1 Woitek Nowosad

1/2 Woitek Jagliński

[K. 25V] 1/2 Stanisław Białasz
1 Paweł Szafranek
1 Jan Szymanowski
1 Wojciechowa Budna, wdowa
1/2 Marcinowa Pruska, wdowa
1/2 Mikołajowa Karwoczyczkowa, wdowa
1/2 Błażejko Leśk
1/2 Maciej Wićkowiec
1 Maciej Niedwiedzki, burmistrz
1/2 Matysowa Jaglińska, wdowa
to snadź wolne 1/2 Helena Leśniczanka
1 Tomek Jodeszko
1 Marcin Kłotka
1/4 Paweł Śniedka
1/4 Piotr Śniedka
1/4 Jan Zimno
1/4 Matys Ciuiwa
1/2 Woitek Butryn
1/4 Grygo z Nowosiótek
1/4 Woitek Grzanka
1 Grzegorz Szuwalic
1/2 Maciej Niedźwiecki, pisan
1/2 Wojciech Kulesza
[k. 26] 1/2 Szymon Młodyński
1/2 Szymon Kowal
1 Wojciech Skuża, pisan
1 Januciowa Jaglińska
1/4 Maciej Szafranek
1/4 Jan Łuszczyk
1 Andrej Biedrzycki Figel
1/2 Jan Ciuiwa
1/2 Woitek Jagliński
1/2 Kasper Dolgiąło
1/2 Sebastian Borawski
1/2 Mikołaj Szymkowiec
1/2 Matysowa Skilońdziowa, wdowa
1/2 Januciowa Jaglińska, wdowa
1/4 Szymon Rupszczo
1/4 Mikołaj Hładowicz
1/2 Jakub Modzelowski
1/4 Stanisław Białasz
1/4 Jakub Koleśnik
1/4 Matys Cichnio
1/4 Marcinowa Prusowa, wdowa
1 Lenart Burtacz
1/2 Paweł Ciuiwa
[k. 26v] 1/2 Stanisław Jagliński
1/2 Woitek Mularczyk
1/2 Woitek Nowosad
1/2 Szczepan Jurgielewicz
1/2 Piotr Saral

	1/2	Stanisław Mazur
	1/2	Jakub, syn jego
	1/4	Jakub Dunda
	1/4	Szymon Dunda
	1/2	Jan Hera
	1/4	Mikołaj Owdziejowicz
	1/4	Wawrzyniec Owdziejowicz
	1/2	Jędrzej Owdiejo
	1/2	Choinowska, wdowa
	1/4	Jan Płoński
	1/4	Jan Pruselko
	1/2	Jakub Romieiko
	1/2	Jan Szachmistrz
	1	Szymon Śmielginio
	1/4	Waśko Cichy
	1/4	Andrzej Rusinowic
	1/2	Frącek Kędzioro
	1	Piotr Janiowic
[k. 27]	1/2	Paweł Koleśnik
	1/2	Piotr Kościuk
	1/2	Wojciech Jagliński
	1/2	Piotrowa Ciuiwina wdowa
	1/2	Jan Ciuiwa
	1/2	Jakub Mazurek
	1/2	Jan Hładowic
	1/2	Jadam Miękiś
	1/4	Jan Zogoryńko
	1/4	Jakubus
	1/2	Bartosz Jagliński
	1	Stasiowa Maiowska, wdowa
	1	Matys Nacowic
	1/2	Mikołaj Jaśko
	1/2	Misiejko, świec
	1/2	Matys Maiowski
	1/2	Stanisław Płoński
	1/4	Oniśko Ginio
	1/4	Waśko Stąbro
	1/2	Marcin Onikowic
	1/2	Mikołaj Juśko
	1/4	Grzegorz Błażejko
	1/4	Tomek Judeszko
	1/2	Lenart Biździewicz
[k. 27v]	1/4	Szymon Jerominowic
	1/4	Matys Hałuzik
	1/2	Paweł Trzcieniec
	1/2	Woitek Hałuzik
	1/4	Tenże
	1/4	Jan Mackowic
	1/2	Jan Hładowic
	1/4	Jędrzej Lićwiewic
	1/4	Paweł Gąbielowic

	1/2	Januciowa Jaglińska, wdowa
	1/4	Bartosz Burdziłowic
	1/4	Jan Burdziłowic
	1/2	Wojciechowa Bukielowa, wdowa
	1/4	Szczepan Żodzio
	3/4	Szymon Jerominowic
	1/2	Jakub Masio
	1/2	Marcinowa Prusowa, wdowa
	1	Marcinowa Chwieniowa, wdowa
	1	plebańska, którą trzymał Wojciech Falczewski, teraz inni
	1	Więcek Maioroski
	1	Jan Klimek
	1/2	Sobiech Sikaczewic
	1/2	Mikołaj Jaszko
[k. 28]	1/2	Jakub, postrzygacz
	1/4	Jagostyn, Owdzieiów zięć
	1/4	Chwiećko Diemianowic
	1/4	Sebastian Biedrzycki
	1/4	Pawłowa Mirzekłowa, wdowa
	1/4	Matys Hałuzik
	1/4	Marcin Ciuiwik
	1	Wojciech Dobrzyński
	1/2	Stanisław Dzietko
	1/2	Szymon Śmilginio
	1/4	Marcin Chodotowicz
	1/4	Jośko Chodotowicz
	1/2	Wojciech Bruzgulo
	1	Mikołajowa Mierkinikowa, wdowa
	1/2	Marcinowa Lićwieniowa, wdowa
	1/4	Szymon Rupszczowic
	1/4	Stanisław Dzietkowic
	1/2	Piotr Głowacz
	1/2	Maciej Ciuiwa
	1	Matys Suwała
	1/4	Stanisław Białasz
	1/4	Walenty Polepio
	1/2	Staś Paszkowic
	1	Mikołaj Juśkiewic
	1/4	Stanisław Dzietko
	1/4	Jan Sawka
	1/2	Jośko Chodotowic
	1/4	Jędrzej Motowic
[k. 28v]	1/4	Szymon Motowic
	1/2	Matys Januczewic
	1/2	Jędrzej Busiół
	1/2	Matys Nacowic
	1/4	Bartosz Spaszeń
	1/4	Lenart Błażejowic
	1/2	Michał Boguszek
	1/4	Michał Pisielewic
	1/4	Stasiuk z Owieczków

1/2	Jakubus
1	Kaliksty Żębrowski
1/4	Marcin Jodeszko
1/4	Leś Jodeszko
1/2	Staś Jodeszko
1/2	Jędrzej Biedrzycki Figel
1/2	Woitek Hałuzik
2	Szymon Piotrowski
1/4	Maciej Intupik
1/4	Woitek Stabinko
1/2	Grześ Błażeiko
1/2	Jadam Miękiusz
1/4	Marcin Jodeszko
1/4	Tomek Jodeszko
1	Marcin Boćwinio
1/2	Grzegorz z Nowosiólków
1/2	Paweł Kalenik z Rybaków
[k. 29] 1/2	Woitek Butrybo
1/2	Jan, mularczyk
1	Staś Jeniowic

Dotąd włóki, które przyległy do drogi, która idzie ku Dobarzu ze wsi goniędzkich.

W końcu tych włók, przeróbku pół włóki trzyma Piotr koleśnik z Owieczków, płaci jako inni mieszczanie.

Drugi przerobek trzyma Marcin Skorochat, ale z niego jeszcze nie płaci.

Ku tem włókom naddawki są z onę stronę drogi, z których nic nie płacą, bo do wypełnienia włók, a drugim też za pokłony są podane.

Przy tych naddawkach jest morgów 5, które trzyma Jędrzej z Owieczków, Rusinek, daje z morgu po gr 3 litewskich.

[k. 29v] Dalej tych naddawkow, idąc ku paszniej szpitalnej półwłóczek jest lentwojtow, na lentwojtostwo, wolny. A za tem półwłóczkiem drugi półwłóczek, oba podle drogi wyższej pomienionej leżą. Jadam i Szymon Mierkinikowie trzymają je, płacą z niego jako inszy mieszczanie.

W boku tych dwu półwłóczków, ku polom pana Kamieńskiego wsi Rybakom, 4 włóki są w jednym okręgu szpitalne wolne.

Za temi włókami 3 morgi są, które trzyma Kasper z Owieczkow. Płaci z każdego morgu po gr 3 litewskich.

Nad te włóki w naddawki wyższej pomienione jest morgów 8, które na początku pół tych leżą, co idą ku Dobarzewi, z których płacą z każdego morgu po gr 3 litewskich.

Morgi

1	Sebastian Borawski
1	Stanisław Magnusz
1	Michał Boguszek
[k. 30] 1	Maciej Kożuchowski
1	Andrej Biedrzycki Figel
1	Iwan Marcinowic
1	Wojciech Skuża
1	Wojciech, mularczyk

Za temi jest okrąg na Młyn Barszczowski, wolny, którego jest włóka 1/7.

Przeciwko tem morgom jest okrąg młynarski wolny, na Młyn Rosproszewski.

Jeszcze nad te włóki i morgi, dzierży Maciej Szafrank z bracią swawłók półtory, z których płaci jako inni mieszczanie.

Przerobki w końcu włók u samego Dobarza puszczej, Bagieńszczyzną to zową, jest ich 5.

Które trzymają:

1 Maciej Golenio z Pawłem Wołyńkiem

1 Januciowa Jaglińska

[k. 30v] 1 Matys Biździo z Downarow

2 Staś Szafrankowic, Cichy, Maciej Golenio. Ci trzej trzymają dwa przerobki.

Z tych przerobkow płacą, z każdego po gr 3 litewskich.

POWINNOŚĆ Z WŁÓK

Płacą mieszczanie czynszu z każdej włóki po 48 gr pol. i po 2 solanek owsa.

[k. 31]

RYBITROWIE TEGO MIASTA

Jakub Biereo

Jakub Kiziula

Piotr Kiziula

Maciej Kiziula

Matys Odoiek

Staś Koltek

Piotr Koltek

Grygus Koltek

Błażej Jebaszka

Grześ Jebaszka

Maciej Pokrzywa

Janek Rumienik

Grześ Michalec

Mateusz Klikunik

Jadam Tworek

Janek Nowik

Wawrzyniec Łośk

Eliasz Poczęty

[k. 31v] Jan Rożdżewiaka

Jakub Kuźma

Marcin Dąbrowa

Jakub Gromatka

Jan Kosiorek

Michał Dąbrowa

Piotr Miechnio

Mikołaj Ogon

Staś Ogon

Panuta Michalec

Jan Cichy

Tomek Dąbrowa

Walenty Dąbrowa

Maciej Wielgomaż

Szymon Piłat

Jan Piłat

Waśk Kozieł

Waśk Galica

Paweł Dąbrowa

Waśk Jagliński
 Mikołaj Szczotka
 Jan Szczotka
 Olekszy Breda
 Więch Rybak
 [k. 32] Maciej, kowal
 Walenty, Pilatow zięć
 Maciej Łapień
 Jan Kawka
 Stanisław Kawka
 Łukasz Dziki
 Maciej Wielgosz
 Maciej Cieploch
 Paweł Ogon
 Waśk Miklasz
 Jan Miklasz
 Jan Skorka
 Maciej Skorka
 Staś Skorka
 Mikołaj Słomianka
 Maciej Grudzień
 Maciej Listopad
 Mikołaj Cygan
 Szecepan Sokolowszczyk
 Mikołaj Dąbrowa
 Maciej Ićkowiec
 Lenart Wanat
 Paweł Sołób
 Maciej Miechnio
 [k. 32v] v Maciej Szafranek
 Staś Szafranek
 Matys Jagliński
 Staś Rawa
 Jan Cygan
 Wojciech Falczewski

POWINNOŚĆ ICH

Ci rybitwowie wszytscy zwykli byli dawać 20 kop ryb suchych do roku, to jest 10 kop szczuk łokietnic, a 10 kop węgorzów, abo pieniędzy kop 35 pol. Do której pieniężnej sumy, iż się oni nie przyznawają, a gdzieby jem podług tej summy na każdy tydzień płacić przyszło, tedyby ogółem wszytscy na tydzień gr 40 pieniędzy 3/13 płacić musieli. Na co bez sporu i swaru trudno by się zgodzić mieli. Jam postanowił, do nalazku inego i rozkazania JK.M, żeby każdy rybitw, po gr. pol. na tydzień dawał od lodu do lodu.

[k. 33]

SZEWCY W TEM MIEŚCIE

Wojciech Szachmistrz
 Szymon Kotkowiec
 Kasper
 Szymon Dziermit
 Jan Szachmistrz
 Stanisław Chocimko

Jagustyn
 Mikołaj Mnichowic
 Jan Prus
 Jan Kudro
 Szymon Horoszko
 Bartosz Kleśmit
 Bartosz Tuptala
 Matys Tchorz
 Tomek, świec
 Mikołaj Szachmistrz
 Piotr Kotkowiec

[k. 33v]

POWINNOŚCI ICH

Płaci każdy z nich od rzemiosła po gr 6 litewskich do roku.

STRZELCY

Piotr Saral
 Szymon Piotrowski
 Szymon Puszkarz
 Stanielo z Klewianki
 Szymon Jagliński
 Stanisław Wierszeiko
 Stanisław Barszcz
 Kasper Dolgialo
 Jan Rozdziewianka
 Stanisław Moczarsz
 Matysowic Jagliński
 [k. 34] Stanisław Jagliński
 Matys Januciwic
 Marcinowic Jagliński
 Stanisław Meiło
 Bartosz Jagliński
 Stanisław Roczyński
 Jan, mularczyk
 Matys Wierszeiko
 Lenart Kiśkielo z Krzczów
 Pieńcikowski
 Woitek Golenio
 Kasper z Owieczkow
 Sawa z Dziemidów
 Ostapko z Dziemidów

[k. 34v]

POWINNOŚCI TYCH STRZELCÓW

Do puszczej jechać z starostą, abo z leśniczem kiedy każą, są powinni, i na inne potrzeby.

OKOLNI MIESZCZANIE CO MIESZKAJĄ OKOŁO MIASTA I OPODAL DRUDZY, ALE PRZECIE KU MIASTU PRZYŚŁUCHAJĄ

Białosukniowie mają włók 12 gruntu śriedniego

[k. 35]

IMIONA ICH

Włóki		woły /	konie /	krowy
1/2	Jakub Gurbiło	0	1	0

1/2	Matys Żago	0	0	0
1/2	Grześ Januciowej	0	0	1
1/2	Bartłomiej Romaszkowic	2	1	0
1	Maciej Drońcowic z Szymanową	2	1	1
1/2	Paszko z Klewianki	4	2	3
1/4	Janek Gołoko	0	0	1
1/4	Jędryś Dienisowic	0	0	
1/2	Wojciech Niemojowic	2	1	0
1/2	Marcin Białosuknia, woźny	3	2	3
1/2	Michał Gołko	1	1	1
1/4	Piotr Siekaczewic	3	2	2
1/4	Jakub Romaszko	2	2	0
1/2	Paszko z Klewianki	4	2	3
1	Szymon, Miś Gołkowie, a Piotr Siekaczewic trzej na wkóce	0	0	0
1	Jarosz Bukowicz	4	2	3
1/4	Piotr Siekaczewic, pisan			
1/4	Maryna Jasiowa, wdowa	1	0	0
1/2	Kasper Romaszko	1	2	0
1/2	Andrzej Romaszko	1	1	0
[k. 35v] 1/4	Siwa wdowa	0	0	0
1/2	Miśko Juszkowic	0	0	0
1/4	Jan Rutkowski z z Białosukien, ziemianin	3	2	3
1	Jakub Romaszko, pisan			

POWINNOŚĆ

Placą po gr 48 pol. z włóki. Grodowego z włóki gr 4 pol.

Trzy tloki są powinni do roku. Na jarzynę zaorać na wiosnę. Lecie rząć. W jesieni zaorać. O swym chlebie wszystko, chyba na żniwa dają strawę.

Podwoły kolejne, niedaleko jechać są powinni.

Dyle wozić na most zamkowy są powinni i robić snadz do mostu.

[k. 36] Ogród przy tej wsi jest, który trzymają dwa: Michał Gołko, a Jakub Romaszko, dają gr 6 płaskich z niego.

Przy tejże wsi jest grądzik, Ciesielskim go zową, z którego dają 4 czerwone zł. albo za każdy 53.

Owsa ani siana nie dają.

Tę wieś dzieli od wsi ziemiańskiej Białosukien rzeczka Klewianka, która pośrodkiem wsi idzie. Tamże i na poliach ci poddani mają granicę z Białosukniami z ziemiany.

[k. 36v] ŁUPICHOWCY

Mają włók 1 1/2 gruntu podłego

Włóki	Imiona ich	woły	konie	krowy
3/8	Cimoch	2	2	2
3/8	Jagustyn Olechnowic	2	1	1
1/4	Stanisław Sawa	2	6	3
1/2	Kondrat	3	2	3

Powinność ich jako drudzy. Jedno owies ci dają po 2 solanek z włóki, a z półwłóki 1.

Ci nie mają granicę z nikim obcem.

[k. 37] SZEDZIE

Mają włók 5 gruntu średniego.

Włóki	Imiona ich	woły	konie	krowy
1	Jan Stanielewicz	0	1	0
1/4	Szczepan Stanielewicz	0	1	0

3/4	Kundrat z Łopichów, pisan			
3/4	Jurek Miksza	2	1	1
1/2	Cimoch z Kupichow, pisan			
1/8	Chwiećko Hirei	1	1	0
1/8	Andrzej Pleszka, a Jan Howienko 4	2	2	
3/4	Ostapko Kundracik	2	1	3

Powinność ich jako i innych okolnych, chyba owies dają po 2 solanek z włóki.

[k. 37v] Dyle i inne rzeczy jako i drudzy są powinni.

I ci granic z obcymi nie mają.

ŻYBURTOWIE

Mają włók 4 gruntu średniego

włóki	imiona ich	woły	konie	krowy
1/2	Jan Nowak	0	1	0
1/4	Jurek Mikszutka	2	1	1
1/2	Hacuc z Hatrem	4	2	0
1/2	Maciej Rusin	2	1	1
1/4	Woitek Kościeszka	0	0	0
1/4	Stańk Żyburt	1	0	1
1/4	Jurek Żyburt	2	1	1
1/2	Grzegorz Żyburt	0	1	1
[k. 38] 1/4	Andrzej Pleszka, pisan			
1/4	Maciej Rusin	2	1	1
1/4	Olekszy Goszka	0	0	0
1/4	Paweł Skwarek	0	0	0

Powinność jako i innych. Owies k temu po 2 solanek z włóki.

Ci nie mają tesz granice z obcymi.

PYZOWIE

Mają włók 2 gruntu średniego

[k. 38v] włóki	imiona ich	woły	konie	krowy
1	Jan Pyzo	2	3	3
1	Woitek Pyzo	0	0	0

Powinność jako drudzy i owies k temu po 2 solanek z włóki

I ci granice z nikim obcym nie mają.

KOSIORKOWIE

Mają włók 7 gruntu podłego.

	imiona ich	woły	konie	krowy
1	Jakub Kosiorek	2	2	0
1/4	Michał Szwiszcz	0	0	0
[k. 39] 1/4	Jędrzej Harkuła	0	0	0
1/4	Grygo Budro	2	1	2
1/4	Matys Hońkowicz	1	0	0
1	Jan, murarczyk, miał wolną dlatego, że pieców poprawował	2	1	0
1	Paweł Ciuiwa, goniędzanin	2	1	0
3/4	Matys i Woitek Hońkowicowie	2	1	2
1/4	Janowa Ładzina wdowa	0	0	0
1/4	Abramowa wdowa	0	0	0
1/4	Woitek Sićko	0	0	0
1/4	Marcin Dąbrowa	2	1	2
1/4	Michał Szwiszcz	0	0	0
1	Stanisław Hołdak	2	1	1

Powinność jako i drugich, jedno owsa z włóki po solance dają dla złego gruntu.

Granice mają z Hołdakami ziemianami przy jednym polu.

[k. 39v.]

PUSZKARZOWIE

Mają włók 2 gruntu średniego.

włóki	imiona ich	woly	konie	krowy
1	Marcin Jakimowski Sadowniczy	4	5	5
1	Szymon Puszkarcz	2	2	4

Powinność płacą telko gr 48 czynszu z włóki, grodowego gr 3 litewskich. Tłok, ani owsa nie powinni, telko z ruśnicą do zamku. Granice mają z Hołdakami.

[k. 40]

JASZKI

Mają włók 2 gruntu średniego.

włóki	imiona ich	woly	konie	krowy
1/2	Andrewa Rymaszowa wdowa	4	2	5
1 1/2	Jakubowa Jaszkowa wdowa	4	2	5

Powinność jako i drugich, a owsa po 2 solance z włóki.

Granice mają z jednej strony z panem Kamieńskim, a z drugiej z Hołdakami.

[k. 40v.]

BOGUCHWAŁOWIE

Mają włók 2 gruntu podłego

włóki	imiona ich	woly	konie	krowy
1/2	Walenty Piekarcz	2	1	0
1/2	Piotr Koleśnik	1	1	1
1	Paweł Boguchwał	1	2	0

Powinność ich jako i drugich, a owsa po 2 solance płacą z włóki.

Mają nadto jeszcze morgów 5, z którego każdego płacą po 3 gr litewskich.

[k. 41] Rzeczka Kramkowka, dzieli te Boguchwały od Kramkowskich i jest między niemi granicą.

OWIECZKI

Mają włók 4 gruntu podłego.

włóki	imiona ich	woly	konie	krowy
1	Matys Małyszek	0	1	1
1	Wienczek Sopoczkowic	1	1	1
1	Staś Nowik	2	2	1
1	Matys Janowic	1	1	1

Ten wyższej pomieniony Stasiuk wziął na przerobek nieco ziemi na Dobarzu ale jeszcze z niej nie płaci, iż nie przerobił. Powinność takowąż jako i drudzy, wszakoż w owsie jem fołga, bo telko po solance dają.

[k. 41v] Nad to morgów jest 5, które dzierżą Wienczek Sopoczkowic i Matys Janowic. Dają z morga po gr 3 litewskich.

Rzeczka Kramkowka jako jest w Boguchwałach od wsi Kramkowki, tak i tu w Owieczkach.

DOWNARY

Mają włók 3 1/2 gruntu podłego.

włóki	imiona ich	woly	konie	krowy
1	Lenart Biździewicz z towarzyszem swem	6	3	1
1	Matys Stasiowic z towarzyszami	4	6	4
1 1/2	Staś Philipowic z Matysem Stasiowiczem i z towarzyszami, których jest 17	4	6	4

[k. 42] Powinność ich czynszu z włóki po 48 gr, grodowego ani owsu nic nie dają. Tłoki i dyle są powinni. Jest k temu ogród, który Goszka trzyma, daje z niego gr 3 litewskich. Ci Downarowie mają także granicę z Kramkowskimi. Dzieli ich jako i Owieczki rzeczka Kramkowka.

[k. 42v] Powinność mieska. Tłoki 3 do roku są mieszczanie powinni. Jedną o pańskim chlebie, po jednej osobie z domu na żniwo, a dwie na swym chlebie, to jest na zaoranie ku zimie raz, a drugi raz czasu wiosny na jarz.

Kolej też jest na mieszczanach kiedy jem każą jechać z listem, albo wieźć kogo w czółnie do Raigroda i indziej tu około Goniędza, do tego abo owego miasta, tedy jechać są powinni.

Solnicy też nadto snadź do Raigroda wozić beli powinni kogo kazano, ale to potem we wszystkie miejską kolej wpadło.

[k. 43] Ułowe miody. Którykolwiek mieszczanin ma pszczoły w domu tedy na pana połowica miodu od nich idzie.

[k. 43v]

TARGOWE

Targowe w tem mieście tak idzie: gdy kto do miasta przyjechawszy skupuje na wozy, tedy od wozu daje po gr polskim, od bydłęcia też po gr, od owce po dwu białych, a w innych rzeczach tak się zachowuje jako i w innych mieściech.

POMIARNE

Pomiarne od beczki 2 białe, od szanka po białemu.

Targowe i pomiarne arendowali byli temi czasy dwa mieszczanie za kop 24 pol.

ŁOPATKI

Łopatki od każdego bydłęcia tak wielkiego jak i małego rzeźnicy dawać powinni, z których do zamku dwie, na wójta trzecia przychodzi. Od miejskich tylko i od okolnych rzeźników. Ale które z wołości, abo skąd inąd łopatki przychodzą, do tych wójt nic nie ma.

[k. 44]

PRZEWÓZ

Przewóz też jest u tego miasta przez rzekę Biebrzę. Kiedy wielka woda jest, tedy od wozu dają przewoźnego po gr 2 pol., a od konia jednego po gr 1, od bydłęcia także po gr 1. A kiedy mała woda, tedy od wozu dają po gr 1, od konia po 1/2 gr i od bydłęcia też po 1/2 gr.

PODUŻNE

Podużne zasię clo jest takie: postronni ludzie, gdy z towarem jadą na one stronę rzeki Biebrzej, tedy dają od duhy, to jest od wozu po groszu litewskim.

CECHOWE

Cechowego od każdego słodu dają po gr 5 pol. A cały sól jest 8 solanek.

[k. 44v]

TAFELNE, GROBELNE A UPUSTOWE

Jest też w zwyczaju przy tym mieście, od tafle płacą po gr 6 pol., a drudzy powiedają, że jedno po 4 gr z dawna płacono. Od szkuty czerwony zł. Item od puszczenia młyna gr 12.

Młynów jest 6 przy tym mieście, siódmy nie naprawny. Te młyny cechowe, przewóz, podużne trzymali arendą ci 4 mieszczanie:

[k. 45] Maciej Niedwiecki Płaczek, Stanisław Skuża – burmistrz nieboszczyk, Jędrzej Biedrzycki Figel, a Paweł Szafranek dawali z tego do roku kop 300 pol.

W tych wszystkich młynach podało się panu Bielawskiemu żyta miarek 25, których miarek 24 solankę czynią. Pszenicę takowychże miarek 1 1/2. Słodu miar 13 1/2, z których miar 3 1/2 solankę czynią.

[k. 45v]

WOŁOŚĆ GONIĘDZKA

WIEŚ SZACIŁY

Bojarowie, co z listy jeżdżą tuż u Smogorowki mają włók 3 gruntu dobrego.

włóki	imiona ich	woly	konie	krowy
1 1/4	Szczęśny Szaciło			
3/4	Staś Szaciło			
3/4	Lenart Mokowoz			
1/4	Woitek Radzio			

[k.46]

Powinność ich: Innej powinności okrom z listy jeżdżenia na sobie nie mają.

WIEŚ SMOGOROWKA

Niedaleko Wielkiego Dworca. W niej włók 18 1/2 gruntu dobrego.		woly	konie	krowy
włóki	imiona poddanych			
1/4	Hryńkowa wdowa	0	0	0
1/4	Tarusa Pułjanowic	1	0	0
1/4	Sawluk Pułjanowic	1	0	2
1/2	Hryńko Tarailowic	0	1	0
[k. 46v] 1/2	Iwan Joma	1	0	0
1/4	Sidór Machéwieiowicz	0	0	0
3/4	Cierech Paczewic	2	3	1
1/4	Lewkowa	0	0	1
1/4	Sawa Borodzie	1	1	0
1/2	Chwiedziuk Turowicz	2	1	0
1/2	Hryńko Kuziowic	2	2	3
1/2	Cimko Kuziowic	2	2	1
1/4	Joško Ilkiewic	2	3	2
1/4	Ondrei Iliosewic	0	0	0
1/4	Lucina wdowa	0	0	0
1/4	Olekszy Daniłowicz	0	0	0
1/2	Kuziuta Daniłowicz	2	2	2
1/4	Joško Woron	0	0	0
1/4	Dzienisz Piernaczewic	4	2	3
1/2	Iwan Chaika	0	0	0
1/2	Piotruci Kołpak. O ten półwłózek spór jest.			
	Moniuszkowie swoim go być powiedają	2	2	2
3 1/2	Paweł Moniuszko z bracią, bojarowie, konia stawiają z tych włók i z tamtych dwu co mają w Klewiance, a trzeci półwłózek swój być mienią, tem który Piotruci Kołpak trzyma			
[k. 47] 1/2	Cimoch Kucheic	1	1	0
1/2	Joško Błażewic	2	4	2
1/2	Iwan Borysowic	2	3	1
1/2	Joško Ilkiewic, pisan			
1/2	Iwan Prechryst	2	2	0
1/2	Paweł Moniuszko, pisan, na boiarstwo			
1/2	Radziuk Stroczkowic	4	2	2
1/2	Nieścier Miśkowicz	2	1	1
1/2	Proń Miśkowicz	3	2	2
1/2	Kuźma Miśkowicz	1	2	2
1/2	Dzienisz Piernaczewic, pisan			
1/2	Waško Ihnatowicz	1	0	0
1/2	Paweł Moniuszko, pisan na służbie	2	1	1
1/4	Pawlukowa wdowa	0	2	0
1/4	Radziuk Stroczkowic, pisan			
1/4	Sidór Machéwiejowic, pisan			

[k. 47 v] Powinność tej wsi. Płacą czynszu z każdej włóki po dwie kopie pol. bez półtoru gr. Żyta dziekielnego z każdej włóki po solance. Roboty z dawna po 4 dni z włóki bywała ale urzędnicy wyciągnęli na 6 dni, iż nie rano na robotę wychodzili poddani. Do siana koszenia na Bieli, okrom dnia iść, posiec i sprzątnąć są powinni ile dni i jako długo każą. Gwałty wszystkie są powinni. Od każdego waru piwa na wyszynk, kto warzy urzędnikowi swem dać jest powinien ćwierćkę piwa. Kto na rzeź bije, łopatkę także urzędnikowi dać powinien.

WIEŚ KRZECZE

[k. 48]

Pół mile od miasta.

W niej włók 11 1/2 gruntu średniego		woly	konie	krowy
włóki	imiona poddanych			
1/2	Grygus Marcinkowic	1	1	0
1/4	Ławryn Marcinków syn	0	1	0
1/4	Marcin Macucic	2	1	0
1/4	Rachfał Wojtkowei syn	2	2	1
1/2	Lenart Zdanowic	0	0	0
1/4	Tomko Pietrelów syn	1	0	0
1/4	Proń Petrelów syn	1	1	1
1/4	Marcin Macucic, pisany			
1/2	Jadam Wojtkowic	2	2	1
1/2	Grygus Michałowicz	1	1	1
1/2	Jurko Ciwoń, na ciwoństwo	2	2	3
[k. 48v] 1/2	Marcinko Zabiwrota	3	2	0
1/4	Jadam Marcinków syn	0	0	1
1/4	Janko Macucic	0	1	0
1/4	Ławryn Ciwonów pasunek	2	1	2
1/4	Ławryn Misiewicz	1	1	1
1/2	Szymko Narmontowic	1	1	1
1/4	Piotr Brlomiejowic	2	1	0
1/4	Tomko Jaškiewic	0	1	0
1/4	Woitko Jaškiewic	0	0	0
1/4	Janek Sławski	0	1	0
1/4	Grygus Macucic	0	0	0
1/4	Piotr Macucic	0	0	0
1/2	Brozi Macucic	2	1	2
wolna/1/4	Woitek Ciwonów pasunek	1	1	1
wolna/1/4	Jurko Ciwoń na ciwoństwo pisany			
1/2	Ławryn Ciwonów pasunek, pisany			
1/4	Skrebielowa wdowa	1	1	0
1/2	Woitek Worsa	1	1	1
1/2	Piotr Bartłomiejowic, pisany			
1/2	Andrzej Wieliczkowic	0	1	1
1/2	Rachfał Woitkowiei syn, pisany			

[k. 49] włóki

1/2 Nie między włókami Marcinko Zabiwrota na czynszu płaci kopę pol. z niego. Powinność. Płacą z każdej włóki po dwie kopie bez półtoru gr. Żyta dziekielnego z włóki po solance. Roboty i wszystkie inne powinności, jako około piwa warzenia, bicia na rzeź, bieli koszenia, gwałtów i inych wszystkich rzeczy, tak są powinni iako w Smogorowce.

[k. 49v]

WIEŚ KLEWIANKA

Tuż u Wielkiego Dworca. W niej włók podług powieści poddanych 25 1/2 gruntu średniego

włóki	imiona poddanych	woly	konie	krowy
1/2	pusta			
1/2	Szczepan Ihnatowic	0	0	1
1/2	Andrzej Paszkiewic	2	2	1
1/4	Piotr Jaknicz	1	1	1
1/4	pusta			

1/4	Daniło Ihnatowicz	0	1	0
1/4	Jacuta Ihnatowicz	0	1	0
1/2	Paszko Olekszyce	4	2	3
1/2	Urban Romaszkwicz	0	1	0
1/4	Paszko Janucic	1	1	1
1/4	pusta			
1/4	Januta Stańczykowiec	0	0	0
3/4	puste			
[k. 50] 1	Kuś Chaniewicz	2	2	2
1/2	Iwan Hryniewicz	0	0	0
1/4	Miśko Boryszowicz	1	1	1
1/4	Matys Janucin syn	0	1	0
1/4	Jakub Maciejowicz	1	0	0
1/4	Miśkowa Maziukowa	0	0	1
1/2	Trochym Sobościanowicz	0	1	0
1/4	Suproń Sobościanowicz	1	1	0
1/4	Andrzej Jaknewicz, mieszczanin goniędzki na czynszu			
1/2	Woitko Narkewicz	2	0	0
1/2	Owdziei Owdzieiowicz, mieszczanin z Goniędza na czynszu			
1/2	Mielech Koniucic	1	1	0
1/2	Ślosar Stanielewicz	0	0	1
1/2	Marcin Szychronik	0	1	0
1/2	Jurko Borysowicz	1	0	0
1/2	Miśko Borysowicz, pisan już			
1/2	Leś Mikulicz	2	2	2
1/2	Cierechowa, wdowa	2	2	2
3/4	Kuc Owdzieiowicz	2	2	2
1/4	Prokop Sierhiejiów syn	1	0	0
1/4	Matys Szymaniewicz	1	0	0
1/4	Pawlukowa wdowa	0	0	1
[k. 50v] 1/2	Sierhej Niemczewicz	1	1	1
1/2	Daniło Owdzieiowicz	2	0	1
1/4	Cimko Cimochowicz	0	0	1
1/4	pusta			
2	Maciej Moniuszko, bojarzyn, koń stawi z tych 2 i ze 4 w Smogorowce włók na wojnę.			
1/2	puste			
1/2	Iwan Michalica	0	0	0
1/4	Piotr Bednarzów, syn	1	1	1
1/2	Iwan Bednarz	1	1	0
1/4	Sierwielowa wdowa	1	1	0
1/4	pusta			
1/4	Matys Tomkiewicz	0	0	0
1/2	Szymon Tomkiewicz	1	1	0
1/2	Jakub Żwierelis	2	2	2
1/2	Omielianowa wdowa	0	0	1
1/2	Woitko Strzelec	1	1	1
1/2	Januta Trochymowicz	1	2	1
1/2	Iwan Sieńkiewicz	1	2	2
1/4	Mikulicz Iwan	2	0	2
1/4	Arcym Lebedź	0	0	0

1/2	Woitko Ulecza	2	3	3
1/2	Michno Zdunowicz	2	2	1
[k. 51] 1/4	Chwiećko Jaków syn	1	1	1
1/4	Woitko Ulecza, pisany			

Powinność tej wsi. Płacą czynszu z każdej włóki po dwie kopie pol., bez półterej gr. Żyta dziekielnego z każdej włóki po solance. Robota i ina powinność jako w Smogorowce, także też i zwyczaj około piewa warzenia i około inych rzeczy.

[k. 51v] OGRODNICY

Imiona ich	
Piotr Kowalczyk	1
Janko Kruhlei	2
Gaś	3
Jan Młynarz	4
Woitko Ulecza	5

Powinność ich. Płacą po gr 6 lit., każdy do roku i robią 2 dni w tydzień o swej stawie.

WIEŚ PIWOWARY

Tuż u Klewianki. W niej włók 12 gruntu średniego.

[k. 52] włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/2	Okszeń Konaszewicz	2	1	0
1/2	Iwanko Konaszewicz	0	0	1
1/2	Janiuli Chmielnik	1	2	1
1/2	Jakub Chmielnik	2	1	0
1/4	Walenty Chmielnik	2	2	2
1/4	Paweł Doroszowicz Chmielnik	0	0	0
1/2	Mikołaj Ondrowicz Chmielnik	2	1	1
1/4	Ołtuszkowa wdowa	0	0	0
1/4	Michałko Jakubowicz	0	0	0
1/4	Walenty Januszowicz na czynszu płaci gr 30 pol.			
1/4	Krzysztof Januszowicz	2	1	0
1/2	Hryn Olekszeiowicz	2	1	1
1/2	Mikołaj Intupko	4	4	4
1	Dorosz Konaszowicz na płacie dwie kopie lit. daje i słody do zamku robi	2	2	2
1/2	Stapiej Doroszowicz	1	1	1
wolne/2	Wincentowa, rykunia Folwarku			
	Wielko Dworecnego	4	4	3
1	Jakub Modzelowski, mieszczanin płaci gr 48 pol.			
1/4	Mikołaj Intupko na czynszu płaci gr 30 pol.	4	4	4
1/4	Krzysztof Januszowicz na czynszu płaci gr 30 pol.			
[k. 52v] 2	Maciej Znosko Boiaryn płaci kop 5 litewskich. Z listy jechać powinien.			

Powinność tej wsi. Płacą z włóki po dwu kop pol., bez półtoro gra i po solance żyta diekielnego. Robota i ina powinność jako na Smogorowce, także i zwyczaj około piwa warzenia i inych rzeczy, jako gwałtów, koszenia siana, etc.

Chmielnicy w tej wsi dają ze 2 włók chmielu, 112 solanek, a czynszu z włóki po gr 48 pol.

[k. 53] Jeden z tych poddanych Dorosz Konaszowicz, trzyma nadto co ma we włókach 2 morgi, które leżą na końcu Pól Klewiańskich, przy gościńcu do Białosukien, płaci z nich gr 8 lit. do roku.

OGRODNICY W TEJ WSI

Maią ziemie morgów 2	
imiona ogrodników	
Janiul Czmutowic	1
Jakub Żwierbiele	2
Walenty Januszowic	3
Paweł Doroszowic	4
Mikołaj Ondrowic	5

[k. 53v] Powinność tych ogrodników. Wszytscy ci nie płacą, jedno gr 12 lit. do roku, dwie leci płacą, a trzeci rok nic. Przeszły rok był jem wolny, a ten rok znowu sie poczyna.

WIOSKA DZIEMIDY

W niej włók 2 gruntu podlego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/2	Sawa Iwanowicz	4	4	2
1/2	Boruta Sieńkowic	3	3	2
1/4	Szymko Szutowic	2	1	1
1/4	Woitko Kiczai	1	1	1
[k. 54]1/8	Chwiećko Sieńkowic	1	1	0
1/8	Boruta Sieńkowic, pisan już, na płacie			
1/4	pusta			

Powinność tej wioski. Płacą z włóki po 2 kopie pol. i po solance żyta. Inne powinności i roboty jako w Smogorówce, to jest gwałty, sina koszenia, także też i zwyczaj około piwa warzenia i inne rzeczy.

WIEŚ SZPAKOWO STARE

W niej włók 10 gruntu średniego

[k. 54v] włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/4	pusta			
1/4	Woitko Kołęda	0	1	0
1/2	puste			
1/2	puste			
1/2	Janowa Kukielczyna	0	0	0
1/2	puste			
1/4	pusta Półkorcowska			
1/4	pusta Owsianikowa			
1/4	pusta			
1/4	Pawłuk Jurgelewicz na płacie, iż dzieci zmarłego chowa, co tej ćwierćki odumarł			
1/2	puste			
1/4	Paweł Trochymowic	0	1	0
1/4	Wasiel Żołudkowic	0	1	0
1/2	Piotr Drosal	1	1	1
1/2	puste			
1/2	Marko Buciułowic	0	0	0
wolna/1	Jan Pacukowic, ciwon na ciwoństwo	2	1	2
1/4	pusta			
1/2	Matys Nowosowic	0	0	0
1/4	Januk Cyganowic	2	1	0
1/4	pusta			
[k. 55] 1/4	Janis Nowosowic	0	0	0
1/2	Grygus Mitroszewicz	2	2	4

1/2	Stasis Mońwiłowic	0	0	1
1/4	Marcin Karaś	0	0	1
1/4	Grygus Mitroszewicz ma dać na płacie fl. pol. 1			

Powinność tej wsi. Płacą z każdej włóki po dwie kopie pol., bez półtorej gr. Żyta dziekielnego z włóki solankę, inne wszystkie powinności i roboty jako Smogorowka są powinni, to jest gwałty, sina koszenia, także też i zwyczaj około piwa warzenia i inne rzeczy.

[k. 55v]

OGRODNICY

imiona ogrodników	
Staś Trochymowic	1
Dudzina wdowa	2
Matys Droszelowic	3
Wolyniec	4
Pawłuk Kołędzic	5
Wasiel Żłudkowic	6

Jeszcze nad te, 4 ogrody są: 2 na dwór zasiano, a 2 puste.

Powinność ich. Po gr 6 pol. płaci każdy z nich na rok. A służbę służą 2 dni za swem chlebem, a trzeci za pańskim do tego dnia.

[k. 56]

WIEŚ SZPAKOWO WIELKIE

W nim włók 13 gruntu średniego

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/2	Jan Doinis, z płatu			
1/2	Jan Doinis	4	2	2
1/3	Jusius Litwin	4	2	2
1/4	Tomek Leluk	2	0	0
1/4	Grygus Sokołowicz, z płatu			
1/2	Andrzej Joniewicz	2	1	1
1/4	Mikusz Doinowicz	0	0	0
1/2	Janielis Świszcz	2	1	1
1/2	Grygus Sokołowicz	4	2	4
1/2	Lenart Miśkowic	4	2	3
1/2	Jan Doinis, pisany			
1/2	Miśko Budrowic	4	2	3
1/2	Grygus Miśków syn	2	1	1
1/2	Micho Wirbulis	1	1	1
1/2	Pawłuk Jurgelewicz	2	1	1
[k. 56v] 1/4	Zasiana niespełna, zmarł Jan Jurgelewicz			
1/4	pusta			
1/4	Jakub Jurgelewicz	1	1	1
1/4	pusta			
1/4	pusta			
1/4	pusta			
1/2	posiano telko pół beczki, pusto ostatek			
1/4	pusta			
1/4	Święncuk Rogalewicz, na płacie ma dać gr 30 pol.			
1/2	tenże Święncuk	2	1	1
1/2	Jakielis Żołudkowic	1	1	1
1/2	Lenart Miśkowic na płacie. Ma dać kopę pol.			
1/2	pusta, jedno pół beczki wysiano			
1/4	Grygus Rogala na płacie ma dać gr 30 pol.			
1/4	Maciej Rogalka na płacie, także ma dać			

1/2 Grygus Sokolowicz, pisan, a ma począć robić od 26 Junii za 6 niedziel
 1/2 puste
 [k. 57] Powinność. Placą z włóki czynszu po dwie kopie pol.e. żyta dziekielnego po solance.
 Ina wszytka powinność i robota jako w Smogorowce, to jest gwałty, siana koszenia, także też i
 zwyczaj około piwa warzenia i inne rzeczy.

WIEŚ DUDKI

Półtory mile od miasta. W niej włók 7 1/2 gruntu średniego.

włóki	imiona poddanych	woly	konie	krowy
1/2	Grześ Czerep	2	1	1
1/4	Jan Kuryłowic	0	0	0
	Piotr Kuryłowic	0	0	1
[k. 57v] 1/4	Ławryn Kobylka	0	0	0
1/4	Siemien Dudczyc	0	1	0
1/4	Marciszowa Litwakowa	1	1	1
1/4	Grygus Rogala	1	1	1
1/4	Baltrus Rogalicz	2	1	0
3/8	Staś Narkowicz	2	1	0
1/8	Mikołaj Nowik	0	0	0
1/2	Matwiej Dziemianowicz	4	3	1
1/2	Hapoń Jakowowicz	2	1	0
1/4	Matys Romanowic	0	0	1
1/4	Woitko Narkiewic	1	1	0
1/2	Miśko Dudka	2	1	1
1/8	Jakub Kościukowicz	1	1	1
1/8	Kudzin Żychowic	1	1	1
1/8	Staś Żychowic	0	0	0
3/8	Bartosz Żychowic	1	1	1
1/4	Chodor Łopata	1	1	0
1/2	Jan Rzeźnik	1	1	1
1/8	Moisieiowa	0	0	0
1/4	Szymko Horaczy	0	1	0
1/8	Więcnko Łopata	0	1	0
1/2	Sobech Guz na placie zł pol. 2 1/2 daje 2	1	0	
1/2	Frącek Guzowic na placie. Także płaci zł pol. 2 1/2			

[k. 58] Wszakże około tych Guzow jeszcze spór jest. Guzowie powiedają, że nie dawali nigdy, jedno dwie kopie lit. z swojej włóki, a ludzie niektórzy powiedają na nie, że każdy z nich z swego półwłóczka, po dwu kop pol. dawał.

Powinność tej wsi. Placą z włóki po 2 kopie pol. bez półtoru gr. Żyta dziekielnego po solance z włóki. Inne powinności i roboty jako w Smogorowce, to jest gwałty, siana koszenia także też i zwyczaj około piwa warzenia i inne rzeczy.

WIEŚ POTOCZYŻNA

Miła od miasta, w niej włók 16 1/2 gruntu średniego

[k. 58v] włóki	imiona poddanych	woly	konie	krowy
1/2	Olekszy Dziemianowicz na placie zł z niego daje			
1	Olekszy Dziemianowicz	4	4	4
1/2	Daniło Dziemianowicz	0	1	0
1/2	Michałko Szopowała	1	1	0
1	Maciej Szymanowicz	4	2	4
1/2	Maciej Staniulowic	1	1	0

1/2	Jakub Staniulowic	1	2	1
1/2	Miśko Bukielewicz	2	1	1
1/2	Woitko Bukieli	1	1	2
1/2	tenże Bukieli na placie zł ma dać			
1/2	Maciej Szymanowicz także na zł			
1/2	Szymon Jakuciewicz	2	1	1
1/2	Janusz Litwin	2	1	1
1/2	Klim Ściecowic	1	1	1
wolna/1	Sobiech Ściecowic, ciwoń na ciwońststwo2	2	2	
1/2	Tomko Zabiwrocik	0	0	0
1/2	Woitko Makszymowicz	3	2	1
1/4	Baltrej Staniulewicz	0	1	1
1/4	Wawryn Iwanowicz	0	0	0
1/2	Sobiech Ciwoń na placie złotowym			
1/2	Woitkowa wdowa	1	1	0
1/4	Maciej Szymanowic, na placie jako i drudzy.			
[k. 59] 1/4	Michałko Szapował, na placie także			
1/4	Staś Pietrowicz	0	1	1
1/4	Jurko Hołciajewic	0	0	0
1/2	Żdan Koleśnik	0	0	0
3/4	Sieńko Sadowniczy	2	1	0
1/4	Maciej Sienkiewicz	0	1	0
1/4	Sidur Ostapkowicz	0	1	0
1/4	Ostapkowa wdowa	0	0	0
wolna/1	Panas Cieśla na ciesielstwo			
1/2	Marczys Szela	0	0	0
1/2	Woitko Makszymowicz na placie jako drudzy			

Powinność tej wsi. Placą z włóki po kopie pol. bez półtoru gr. Robota i ina wszytka powinność jako w Smogorowce, to jest gwałty, siana koszenia, także też i zwyczaj około piwa warzenia i inne rzeczy.

[k. 59v] OGRODNICY

Ci mieli ogrodow 12 ale wszytcy wyginęli i wymarli głodem, okrom wdowy jednej, a jednego ogrodnika, który jusz też ledwie chodzą chorobą zięci.

Powinność ich była dzień w tydzień na swoim chlebie, a drugi na pańskim robić. Pieniędzy żadnych nie dawali.

WIEŚ PRZYTUŁANKA

Miła od miasta. W niej włók 12 gruntu dobrego

[k. 60] włóki	imiona poddanych	woly	konie	krowy
1/8	Makar Hrehorowicz	2	0	1
1/8	Ostapko Miśkiewicz	2	1	3
1/8	Paniuta Szylkowic	0	1	1
1/8	Wojciech Szylkowic	0	1	0
1/2	Michał Milunowic	2	2	3
1/8	Karpowa, wdowa	0	0	0
1/4	Marcisz Wonogielisz	1	1	1
1/8	puste, telko szynek na niej posiano			
1/2	Staś Żachałowic	2	1	1
1/4	Homonowa wdowa	1	1	2
1/4	Iliasz Tylecki	0	1	1
1/8	Wasiel Paniucic	1	0	0

1/8	Jakub Żachałowic	1	0	2
1/4	Miśko Jacewicz	0	1	0
1/8	Ostapko Miśkiewicz, pisan			
1/8	Marcin Wołkowicz	3	2	3
1/2	Olekszy Dziemianowicz	2	1	0
1/2	Sidor Mikicic	6	4	4
1/4	Marcin Wołkowicz, pisan			
1/4	Michał Wołkowicz	1	1	1
1/8	puste			
1/8	Sidór Mikicic, na placie			
[k. 60v]1/4	Chwiedor Dawidowicz	0	0	0
1/2	Konon Rycelowicz	1	1	1
1/4	Trochym Rycelowicz	0	1	1
1/4	Iwan Samuelowicz	1	1	0
1/8	Waśko Diemianowicz	0	0	0
1/8	puste			
1/4	Waśko Hrehorowicz	0	0	0
1/4	pusta			
1/4	Zinów Filipowic	2	2	3
1/4	Mikołaj Rekieczewic	1	2	1
1/4	Matys Sułgiałowic	1	1	1
1/4	Tomko Kożanowic	1	1	0
1/2	Trochym Mikicic	3	2	3
1/8	puste			
1/8	Sieńko Panucic	2	2	1
1/4	Matys Iwańczykiewicz	1	1	1
1/8	Błażej Iliaszewic	0	0	1
1/8	Michał Siemianowic	1	0	1
1/4	Szymon Dorończowic	2	2	3
1/4	Tomko Homonowicz	1	0	0
1/4	Łukasz Zielewicz	1	1	1
1/4	Staś Zielewicz	1	0	1
1/4	Grygus Rekieciewic	0	0	0
[k. 61]1/4	Piotr Kuryłowicz, pisan w Dudkach	0	0	1
1/4	Januci Rekieciewic	2	1	2
1/4	Olekszy Zapieczyc	1	0	0
1/4	Marcisz Andruszkowic	0	0	1
1/4	Januci Rekieciewic, pisan			
1/4	Szymon Rawlenowicz	1	1	1

Przy tych włótkach jest ogród, na którym pół szanka się wysieje. Dają z niego gr 3 lit., dzierzygo Sidór z Rusakow.

Przy tej wsi gaj jest dobry, olszowy.

Powinność tej wsi. Płacą z włóki po gr 80 pols.. Robota i ina powinność taka, jaka w Smogorowce, to jest gwałty, siana koszenia, także też okolo warzenia piwa i ine rzeczy.

[k. 61v]

WIOSECZKA RUSAKI

Dwie mili od miasta.

W niej włók 2 gruntu dobrego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/4	Marcin Potapowic	1	1	1
1/4	Sidór Mikicic, pisan w Przytulance			

1/4	Philipowa wdowa	2	2	2
1/4	Trochym Mikicic, pisan w Przytulance			
1/4	Zienkow Philipowicz, pisan w Przytulance			
1/4	Grześ Żahałowic	0	0	0
1/4	Mikołaj Rekieciowicz, pisan w Przytulance			
1/4	Pietrukowa wdowa	2	1	1

Powinność tej wioski. Płacą po 80 gr pol z włóki. Robota i ina wszytka powinność jako w Smogorowce, to jest gwałty, siana koszenia, także też i/k. 62] zwyczaj okolo piwa warzenia i ine rzeczy.

WIOSKA KONOPKI

Dwie mili od miasta.

W niej włók 4 gruntu średniego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/4	Szymon Woitkiewicz	2	1	1
1	Tomko Jankowic	4	2	3
1	Woitko Paszkiewicz	4	3	4
1/4	Sieńko Paniucic, pisan w Przytulance			
3/8	Woitko Paszkiewicz, pisan			
3/8	Jakub Maciejowicz	0	0	0
1/4	Januci Zaruba	1	1	0
1/4	Woitko Paszkiewicz, pisany			
1/4	Andrej Woitkowicz	1	1	1

[k. 62v] Powinność tej wioski. Płacą czynszu z każdej włóki po gr 80 pol. Robota i ina wszytka powinność jako w Smogorowce, to jest gwałty, siana koszenia, także też i zwyczaj okolo piwa warzenia i ine rzeczy.

WIOSECZKA GIŃCZE

Dwie mili od miasta.

W niej włók 1 1/2 gruntu dobrego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/2	Szymon Chomic	2	2	2
1/2	Szymanowa wdowa	0	1	0
1/4	Bartłomiej Gińczewic	0	0	1
1/4	Maciej Stańkiewicz	1	1	0

Powinność tej wioski. Czyszu dają po kop 4 pol z włóki i po solance żyta dziakielnego. [k. 63] Roboty zadnej nie są powinni, telko na żniwo dwa dni za pańskim chlebem, a na ugor dzień orać, na zasiewek w jesieni drugi dzień i na wiosnę trzeci dzień dla jarzyn posiania są powinni. A mimo to gwałty, do siana koszenia, to jest oni, Krasowianie, Zaprodie, Boguszewianie, Zalesianie 12 stert siana postawić są powinni i zwiesć do dworca.

Okolo piwa warzenia tak się zachowuje, gdy kto na wyszynk piwo warzyć ma, tedy we młynie, przy oddaniu kwitu, miarkę wymierną dawszy, jeszcze gr 4 od zupełnego waru dać jest powinien.

WIEŚ KRASOWO

Dwie mili od miasta.

W niej włók 9 gruntu średniego.

[k. 63v] włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/2	puste Hupczyńskich			
1/4	Hryn Kołza	0	1	0
1/4	pusta Czerewacowska			

1/4	Iwan Philipowic	1	1	0
1/4	pusta			
1/2	puste Sobaczyńskie			
1/2	puste Jeremiewskie			
1/4	Maciej Jaśkiewicz	1	0	0
1/4	pusta po Jaśkiewiczzu			
1/4	Żuk Jaśkiewicz	1	0	0
1/4	Lewoniowa wdowa	0	0	0
1/4	Hryn Korotkowicz	0	0	0
1/4	Chwiećko Korotki	0	0	0
1/2	Owdziej Chwostowicz na placie czynsz.			
1/4	pusta, Siwkowska			
1/4	pusta, Lewoniewiczowa			
1/4	Łukaszowa wdowa	1	0	0
1/4	pusta			
1/4	Ondrzej Kołzatowicz	0	1	1
1/4	pusta			
1/2	Andrej Oharewicz	2	1	1
1/2	Iwan Czerepowic	0	0	0

[k. 64] Przy tychże polach, przy rzece Niereśli są pana Sieklickiego dwie włóce, Sakowizną zowią. Z tego wojnę służą.

Przy tej wsi ma też obrub pop ruski z Boguszewa.

Powinność tej wsi. Placą czynszu z włóki po kop 4 pol.. Ina wszytka powinność jako w Gińczach.

Młyn jest i staw przy tej wsi, jedno koło na rzece Niereśli. Trzyma go Lenart Lewoniewicz Chwost. O czym niżej napisano.

Do tego mlyna jest włóka obrębu, tamże w tem i ogrody ma i wypusty.

[k. 64v]

WIOSKA ZAPRUDZIE

Dwie mili od miasta.

W niej włóka jedna gruntu średniego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/4	Miśko Mołodziejko	0	1	0
1/4	Owdziej Chwost	2	2	2
1/2	puste			

Powinność takoważ jako w Gińczach.

[k. 65]

WIEŚ BOGUSZEWO

Dwie mili od miasta.

W niej włók 30 1/2 gruntu średniego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/2	Jośko Ignatowicz	0	1	1
1/4	Cimon Hryniewicz	0	0	1
1/4	Niczko Hryniewicz	0	0	0
1/2	Paweł Mańkiewicz	2	1	2
1/2	Niemal puste, bo jedno dziecię telko zostało, wszakoż wszytek półwłóczek zasiany	0	0	0
1/2	Ihnat Świec	1	2	3
1/4	Zasiana, ale pusta Kasprowska			
1/4	Turkowa, wdowa	0	0	0
1/2	Iwan Koreniewicz	0	1	1

1/2	Mańko Mistroń	2	2	2
1/4	Zasiana, ale pusta			
1/2	Jan Łuk	1	0	0
1/4	Olichwier Sanczewic	1	0	1
1/2	Marcin Drabarewicz	1	1	1
1/2	Szymanowa wdowa	0	0	0
1/2	Krzyś Paszkiewicz	0	0	0
[k. 65v] 1/2	Malei Onańczyc	8	1	8
1/4	Karp Giniewicz	0	0	0
1/4	Trochym Sieńkiewicz	0	0	0
wolne/3	Macieja Sieklickiego na wójtostwo			
wolna/1	popa ruskiego			
1/4	Kościuk Moisieiewicz	0	0	0
1/2	Diemis Arczymowic	0	0	0
1/4	Onton Arczymowic	0	0	0
1/4	Marcin Koleśnikowicz	0	0	0
1/4	Andrzej Chomic	0	0	0
1/4	Janko Mikulic	1	0	1
1/4	Niścier Mikulic	0	0	0
1/4	Szymon Sidrowic	2	2	1
3/4	Michno Arczymowic	0	0	1
1/4	pusta			
1/4	Dziemid Kononowicz	0	0	0
1/4	Staś Kosowicz	0	0	0
1/4	Łukasz Kosowicz	0	1	0
1/2	Oleksiei Cierechowicz	2	1	1
1/4	Sierhej Małoszkiewicz	0	0	0
1/4	Hryn Koleśnik	1	1	1
1/4	Szymanowa wdowa	0	0	0
3/4	puste			
[k. 66] 1/2	puste			
1/4	Trochym Maleiewicz	0	1	1
1/4	Sieńko Sówka	1	0	0
1/4	Andrzej Sobaka	1	0	0
1/4	Chwiećko Soroka	0	0	0
1/4	Sidór Oliszkiewicz	1	0	0
1/4	Harus Oliszkiewicz	1	0	0
1/4	Jurko Mankiewicz	1	0	1
1/4	pusta			
1/4	Waśko Hawryłowicz	2	1	1
1/4	Stecowa, wdowa	0	0	0
1/4	Markowa, wdowa	1	0	1
1/4	Kuźma Hawryłowicz	0	0	1
1/4	Wasiel Chwiećkiewicz	2	2	2
1/4	Pierchuc Liszczyc	0	0	0
1/2	Roman Szczekiewicz	2	1	2
1/4	Ostapko Marciszewic	0	0	0
1/4	Waśko Hawryłowicz, pisan			
1/4	Sidór Sójczyc	1	1	0
1/4	Dymitr Huścyczyc	0	0	1
1/4	Iwan Markiewicz	1	0	0

1/4	Woitkowa, wdowa	0	0	0
1/4	Olekszy Gotowic	1	0	1
[k. 66v] 1/4	Omieliam Ileszewic	0	1	0
1/2	Roman Maleiewicz	1	0	1
1/2	Bartosz Latosek	2	1	2
1/2	puste			
1/2	Wasiel Chwiećkiewicz, pisan			
1/4	Iwan Gotowicz	1	1	1
1/4	Chyc Kozłowic	1	1	1
1/4	Szymanowa wdowa	0	0	0
1/4	Maniec	0	0	0
1/4	pusta			
1/4	Hawryło Ołtuszewic	0	1	0
1/2	Marciszowa wdowa	0	0	0
1/2	Panas Czokołda, na płacie jako ini poddani			
1/2	Piotr Mielnik			
1 1/2	Łukaszowa Czokołdowa, w tychże włókach na bojarstwo.			

Powinność tej wsi we wszystkim takowasz jako w Gińczach.

Przy tej wsi Czokołdowie mają włók 4/15, a błotnych sianożaci włóka 1 na bojarstwo.

[k. 67] W tej wsi młyn jest i staw na rzece Boguszowce, dzierży ga Piotr młynarz. Ma k niemu półwłózek, który jest między poddanymi, z którego pierwiej płacił, ale jakoż go na ciesielną robotę obrocono, tak mu pani była czynsz odpuściła. O czym niżej, gdzie młyny pisano. Ma k temu i ogród ale Pan Sieklicki swem go być powieada.

Bywa w tej wsi na S. Szymon Judy odpust, tam targowego w ten czasurzędnikowi dostawało się gr 15, czasem 20.

[k. 67v]

WIEŚ ZALESIE

Dwie mili od miasta.

Ma włók 5 1/2 gruntu średniego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/2	Chwiećko Naumowicz	1	0	0
1/2	Michno Kuśnierz	2	1	1
1/2	Panas Czokołda, na płacie, kop 2 pol. płacić ma			
1/2	Paweł Hupnikowicz	2	1	2
wolne/1/2	Łukaszowa Czokołdowa wdowa, bojarka na służbie wojennej			
1/2	puste			
1/2	Woitko Gińczo	1	1	1
1/4	Karp Naumowicz	1	0	1
1/2	puste			
1/4	Hawryło Huszczyc	0	1	0
1/4	Szymon Staniucicz	1	1	0
1/2	puste			

[k. 68] Przy tej wsi ma obrub pop ruski z Boguszewa.

Powinność we wszystkim takowasz jako w Gińczach.

Niedaleko tej wsi Czokołdowie boiarowie mają obrub, jest go włók 5, a lasu i sianożaci włókę 1.

Tamże pan Jan Graiewski w Niemierowie ma włók 12, młyn i staw na rzece Niewierowce. Konia s tego stawi.

[k. 68v]

WIEŚ TRZCIANE

Dwie mili od miasta.

W niej włók 30 gruntu średniego.				
włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1	Jakub i Olekszy Śliżewie, powinność ich niżej			
		2	4	2
wolne nabojarstwo/8	Walenty Niewierowski ma prawo na nie od JMci			
1/2	Łukasz Wienkiewicz	1	1	1
1/2	Olechno Towciłowicz	1	1	1
wolna/1	plebańska włóka			
1/4	Tomielis Suksza	1	0	0
1/2	Marcisz Markucia	2	1	2
1/2	Woitek Pókcze	2	1	2
1/2	Staś Markuci	1	0	0
1/2	Maciej Staniewicz	2	2	1
1/2	Maciej Łyszkiewicz	2	2	2
1/4	Grygo Bierczewic	2	2	1
1/4	Janek Prawoszudzik	1	1	0
1/2	Piotr Rymaszewic	0	0	1
1/2	Jan Kowalewicz	2	1	0
1/2	Marcin Król	1	1	0
[k. 69] 1/2	Marcin Wozgińczyk	1	0	1
1/4	Maciei Wozgińczyk	0	1	0
1/4	Marcin Wozgińczyk, pisan			
wolna/1	plebańska włóka			
1/2	Staś Żegunio	2	2	1
1/2	Jan Morge	1	1	1
1	Maciei Jurgelo	4	2	3
3/4	Jan Jurgelo	3	2	2
1/4	Jan Paleiko	0	0	0
1/4	Piotr Zagorynik	1	1	1
1	Szymon Zagorynia	3	2	1
1/2	Marcin Wozgińczyk	1	0	0
1/2	Jędrzej Goczulo, Ciekun	1	1	0
1/2	Staś Paceiko	1	0	1
1/4	Jan Mopielik	1	1	1
1/4	Staś Mopielik	1	1	1
1/2	Kasper Łyszkowicz	2	1	2
1/2	Walenty Łyszkowicz	2	1	1
3/4	Staś Gręnio	1	0	2
1/4	Kałamarzowa, wdowa	0	0	0
wolna/1	Maciei Sieklicki, na wójtostwo			
wolna/1	Szpytalna			

[k. 69v] wolna/1 Jakub Ogonowski na leśnictwo

1 Tenże Ogonowski na czynszu płaci kopę polską bez półtoru grosza

Przy tej wsi Zliszek jest, go morgów 10, który dzierzą poddani wszyscy, płacą z niego kopę pol.

TEJŻE WSI DRUGA CZĘŚĆ I ZOWĄ JĄ UŻUBOLE

Ma włók 13 gruntu średniego.

imiona poddanych				
1/2	Jan Jakulo	0	1	0
1/4	Szymon Żwoginia, osocznik na czynszu, płaci froszy 15 pols.			

1/4	Jan Iwańczuk	0	0	0
[k. 70] 1/4	Jakub Bieńkiewicz	1	1	2
1/2	Jurek Polkio	2	1	2
1/2	Maciei Król	2	2	1
1/4	Woitek Pierśło	2	1	1
1/4	Jan Prawosudzik pisan wyższej			
wolna/1	plebańska włoka			
1/2	Paweł Tołewiłowicz	2	1	1
1/4	Łazarz Suszpanik	0	1	0
1/4	Wawrzysz Żmudzin	1	1	0
1/2	Jan Pocałuiiko	2	2	1
1/2	Mikołaj Bałwanik	2	2	1
1/2	Maciei Bukrawa	2	0	0
1/2	Jan Wiencko	2	1	1
wolna/1	szpitalna			
1/2	Łukasz Niedźwiedź	2	2	1
1/2	Jakub Staniewicz	2	2	1
1/4	Paweł Jurkowicz	2	2	1
1/2	Jurek Rzeźnik	1	1	0
1/4	Tomek Jurkowicz osocznik na czynszu, płaci gr 15 pol.			
wolna/1	plebańska			
1/4	Maciei Poleikowic	1	1	1
1/4	Szymon Poleiko	1	1	1
[k. 70v] 1/4	Lenart Struio	1	0	2
1/4	Szczęśny Bieńkiewicz	2	2	1
1/2	Maciei Sobaka	2	1	1
1/2	Jan Bołwan	1	2	2
1/4	Jan Szyszpanik osocznik	0	1	0

Zaścianek, który za włokę dano osocznikom dwiema, Szymonowi Żwoginiowi a Janowi Iwańczykowi na osocznictwo, z niego nic nie płacą.

Powinność. Płacą czynszu z każdej włoki po kopie pol. bez półtoru gr i żyta solankę. [k. 71] Robota jako w Smogorowce, acz snad mają list paniej wojewodziny na 4 dni w tydzień z włoki, ale go nie ukazowali. Także koszenie siana i gwałty są powinni.

Pczoły kto ma, miodem s panem się dzieli, ale to nie jedno w tej wsi tak się zachowuje, ale i we wszystkiej włosci.

Okolo piwa warzenia, taki obyczaj jako w Gińczach.

Przy teje wsi Trzcianem są solnicke włoki dwie, trzecia wyższej między włokami napisana jest, którą Śliżowie dzierżą, dają z każdej po becze soli i snad przymuszono jee na to, żeby z listy jeździli, w czym sobie ciężkość być powiedają. Wszakoz dalej Brańskaz jednej strony, a z drugiej dalej Łomży nie syłano ich. Chyba pan Witwiński ten je syłał do imion swych dobrze dalej, za przymuszeniem jako oni powiedają.

[k. 71v] W teje wsi Trzcianem okrom tych włók plebańskich, które między kmiecymi leżą, są jeszcze półszosty włoki odłączone, które Poświętnem zowią, plebańskie, na tychże kościół jest.

Do tej plebaniej młyn jest i staw w puszczy Dobarzu.

Targowe

Targowe we Trzcianem, łopatki i ino dochody na pana. Łopatki od bydłęcia, a od soli beczi, którą kto szynkuje, ile razów na targ ją wywiezie, płaci po białych dwu, chocia ją nie pełną otworzy, ale poczętą.

Niedaleko tego Trzcianego, są dwie włóce w puszczy Dobarzu, które włoki dwie wdowie, zową gie Szupine, zasię Michał i Marcin Pieterkowie, Jadam Gimer, a Jan Choinowski trzymają. Płacą z obu włók ogółem kop 2 pol.

[k. 72] Tamże Wylamowski ziemianin, trzyma włók błotnych okolo 55, dwu koniu na wojnę stawi.

We wsi w Choinowie, trzymają Choinowscy, Mroczkowie i Baikowie tak wiele, iż z tego konia stawia, to jest włók mają 12.

WIEŚ ROMIEIKI

W mili od miasta.

W niej włók 4 1/2 gruntu średniego.

[k. 72v] włoki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/4	Grześ Puchaczewic	0	0	1
1/4	Szczęśny Sucholes	0	1	0
1/4	Dziemid Mańkiewicz, na czynszowem płaci	4	2	2
1/2	Szymon Pleiszyc	0	1	0
1/4	Stanisław Znosko, na czynszu, płacie także			
1/4	Maciei Znosko na płacie czynszowej płaci gr pol. 1			
1/4	Grygus Ciwunielewic	0	1	1
1/4	Dziemid Mańkiewicz, na płacie czynszowej			
1/4	pusta, telko ogród zasiano			
1/2	Onisko Sidorowic, boiarzyn leman płaci gr 47 1/2 pol. i jeździ z listy			
1/2	Waško Cimochowic, leman, także płaci i z listy jeździ, także Boiarzyn			
1	Diemid Mańkiewicz, boiarzyn leman płaci gr 95 i z listy jeździ we dwoie, za się i za brata.			

[k. 73] Powinność. Płacą czynszu z włoki po dwu kop pol. bez półtoru gr. i żyta pio solance. Robota, siano i gwałty, tak jako w Smogorowce. Okolo piwa warzenia taki obyczaj jako w Gińczach.

WIEŚ KOŁODZIEŻE

Półtory mile od miasta.

W niej włók 17 gruntu dobrego.

włoki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
3	Maciej Znosek Miśkiewicz, bojarzyn, koń stawi na wojnę			
1/4	Bartosz Gientylewicz	1	1	1
1/2	Hawryło Staniucic	2	1	2
1/2	Sierhei Chwiećkiewicz	1	1	1
1/2	Paweł Dziemidowicz	1	1	1
1/4	Chwiećko Stromiło	0	0	0
[k. 73v] 1/4	Ławryn Rusakowic	0	0	0
1/2	Miškowa wdowa	1	0	1
1/4	Hryn Lewoniewicz	1	1	0
1/4	Maciej Bierynos	1	0	1
1/2	Oniszko Sidorowic	1	1	0
1	Waško Cimochowic, na płacie czynszowej			
1/4	Stasiowa, wdowa	0	0	0
1/2	Jakuci Bohdanowic	0	0	0
1/4	Marcisz Szowrewicz	0	0	0
1/4	Maciej Kuc	1	1	1
1/4	Oliszko Kantucicz	0	0	0
1/4	Maciej Smoleni	0	1	1

1/2	Marcisz Kantucicz	0	0	0
1/4	Marcin Jeuchymowicz	1	0	1
1/4	Marko Spiczko	0	0	0
1/2	Tomko Piećkiewicz	0	1	0
1/4	Staś Sucholes	1	1	1
1/2	Ławryn Kukiszewicz	0	0	0
1/4	Matys Lichowic	0	1	0
1/4	Chwiedur Jaczowic	0	0	0
1/4	Pietruk Jaczowic	1	0	1
1/4	Maciej Iwanowicz	1	1	0
1/4	Mołochwiej Miśkiewicz	1	1	1
1/2	Pietruk Bierynos	2	1	1
[k. 74] 1/4	Szczepan Żogoryni	1	1	0
1/4	Szymko z Wojszków	1	0	0
1/2	Stanisław Mikowicz	2	1	1
1/2	Hawryło Staniucic, na płacie czynszowej, pisan			
1/4	Daniło Jaczewic	0	0	1
1/4	pusta, posiana			
1/4	Grygus Szymkowicz	0	1	1
1/4	pusta, nieco było posiano			
1/2	Olisz Horosz	0	0	0
1/4	Maciej Znosko, na płacie czynszowej, pisan			
1/4	Marcisz Mikowicz, na płacie czynszowej, pisan			

Powinność. Płacą czynszu z włóki po dwu kop pol. bez półtora grosza i żyta po solance. Robota, siano, gwałty i inne powinności, tak jako w Smogorowce. Około piwa warzenia taki obyczaj, jako w Gińczach.

[k. 74v]

WIEŚ CIESZE

Mila od miasta.

W niej włók 10 gruntu dobrego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/4	Januszko Ściecowicz	1	0	0
1/4	Miśko Ściecowicz	0	0	0
1/2	Marko Pierszkiewicz	2	3	3
1/2	Wierkowa wdowa	1	1	2
1/4	Chwiećko Pierszkiewicz	0	1	1
1/4	Oniszko Pierszkiewicz	1	2	3
1/2	Maciej Stecowicz	0	2	2
1/4	Januszko Stecowicz, pisan, na płacie czynszowej			
1/4	Marcin Samuelowic	0	1	0
1/4	Andrzej Pierszkiewicz	0	1	1
1/2	Tomko Polechowicz	2	2	2
1/4	Janko Hlinienik	0	0	0
1/4	Maciej Stasienia	2	2	1
1/4	Tenże, na płacie czynszowym.			

[k. 75]

BOGUSZEWO

Podle Pawła Mankiewica, co jest pusty półwłóczek, ten przyjął i zaraz z niego służyć będzie Maciej Onańczyc, ma wołów 4, koni 3, krów 4.

W CIESZACH

Na miejsce Chwiećka Filipowicza przyjął Paweł Kukiszowic 1/4 włóki.

[k. 76] włóki		woły	konie	krowy
1/2	puste, telko pół szanka posiano			
1/4	Trochym Wiercicz	0	0	1
1/4	Marcin Bogdanowicz, na płacie czynszowym			
1/2	Kuryło Dźmiszewicz	1	1	2
1/2	Kopciowa, wdowa	0	1	2
1/2	Jaśko Suchcic	1	1	2
1/2	Miśko Pietruńczewic, na płacie czynszowym			
1/4	Staś Wołyniec	1	1	1
1/4	Chwiećko Filipowic	1	0	2
1/2	Marcin Bohdanowic	2	2	1
1/2	Sobiech Waśkowic, na płacie czynszowym			
1/4	Broż Polechowic	0	0	0
1/2	Matysz Mińciewicz	1	1	0
1/4	Makara Szymkowic, z Przytulanki pisan			

Powinność tej wsi. Płacą z włóki po dwie kopie pol. bez półtora gr i po solance żyta. [k. 76v] Ina służba i powinność jako w Smogorowce. Około piwa warzenia tak się zachowuje, jako w Gińczach.

WIOSECZKA KOLEŚNIKI

W mili od miasta.

W niej włók 1 3/4 gruntu podłego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/2	Paweł Korza	2	1	1
1/4	Jakub Klimowicz	0	0	0
1/4	Wojtek Klimowicz	1	1	1
1/4	Wojtek Janowicz	1	1	1
1/4	Janek Pietrowicz, prze nędzę i chorobę służby z niego			

nie masz i ledwe 2 czapce żyta posiał.

1/4	Staś Juśkiewicz	2	1	1
-----	-----------------	---	---	---

[k. 77] Powinność. Płacą z włóki po dwu kop pol. bez półtora gr. Żyta Dziekielnego z włóki solankę. Ine powinności i roboty jako w Smogorowce. Około piwa warzenia taki obyczaj jako w Gińczach.

WIOSKA GINIE

W mili od miasta.

W niej włók 1 1/2 gruntu średniego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/2	Staśko Ginio	2	2	2
1/2	Świencus Beżubic	1	1	1
1/4	Bieńko Ginio	0	1	1
1/4	Wojtko Macieiwic	2	2	2

[k. 77v] Powinność. Płacąc czynszu z włóki po dwu kop pol. bez półtora gr. Żyta dziekielnego z włóki solankę. Ina powinność i robota jako w Smogorowce. Około piwa warzenia taki obyczaj jako w Ginczach.

WIEŚ HORNOSTAJE

W mili od miasta.

W niej włók 19 1/2 gruntu podłego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/2	Marko Paszkowicz	2	1	1
1/2	Staniowa wdowa	1	1	1
1	pusta			
1/2	Wojtko Hycius	2	1	1
1/4	Janowa, wdowa	1	1	1
[k. 78] 1/4	Woitko Hanczewic	0	1	0
1/2	Paszko Mociulewicz, nowo przyjął 22 Junii	1	1	0
1/2	Błażej Dieszko	2	1	1
1/2	puste			
2	Hryn Wasielowicz, płaci 4 beczki soli do roku i kopę lit., a 4 tłoki ma licee służyć.			
1/2	Gieczowa wdowa	0	0	0
1/2	Szymon z Dieszkow, na płacie czynszowym			
1/4	Woitko Staniowicz, na płacie czynszowym			
1/4	Jurko Staniowicz	2	1	1
1/4	Woitko Hycius, na płacie czynszowym, pisan			
1/4	Jadam Giniewicz, na płacie czynszowym	2	1	1
1/2	Tenże, na służbie			
1/4	Wojtko Macieiwicz, pisan w Giniach			
1/4	Tenże, na płacie czynszowym, pół kopy płaci wolna na bojarstwo/1 pusta, ale gją dała JMoś Zebrowskiemu			
1/4	Marko Paszkowicz, na płacie czynszowym, pisan			
1/4	Siraczowaia wdowa	0	0	0
1/4	Maciei Koreiwa	1	1	0
1/4	Tenże, na płacie czynszowym			
1/4	Tomko Maciulewicz	1	0	0
1/4	Tenże, na płacie czynszowym			
[k. 78v] 1	Lenart Meilowic, mieszczanin goniędzki, na czynszowym płacie			
1/4	Jarosz Nikonowicz, na płacie czynszowym			
1/4	Szymon Kuczykowicz, mieszczanin, na płacie czynszowym			
1/2	Jaroń bednarz, na bednarstwo	0	0	0
1/4	Chyco Żukowicz	0	0	0
1/4	Onisko Jarmocowicz, na płacie czynszowym			
1/2	Jarosz Nikonowicz	1	1	1
1/4	Chwiedór Mikicic	1	1	0
1/4	Tenże, na płacie czynszowym			
1/4	Mikołaj Skakon	0	1	0
1/4	Tenże, na płacie czynszowym			
1/2	Łukasz Kopciewicz	2	0	0
3	puste od kilka lat			

Powinność. Płacą z włóki po dwu kop pol. bez półtoru gr i solankę żyta. Powinność ina i robota jako w Smogorowce.

[k. 79] Około piwa warzenia taki obyczaj jako w Gińczach.

WIOSKA OLISZKI

W mili od miasta.

W niej włók 2 gruntu podłego.

włóki	imiona poddanych	woły	konie	krowy
1/4	Jac Zubkowicz	1	1	0

1/4	Mańko Padałowicz	1	1	0
1/2	Sieńko Pawłowicz	1	1	0
1/2	Sieńko Chwiedziukowicz	1	1	1
1/2	Ihnat Suszczyk	2	1	1

Powinność ich. Płacą z włóki po dwu kop pol. bez półtoru gr i solankę żyta. Powinność i robota ina jako w Smogorowce. Około piwa warzenia tak się zachowuje jako w Gińczach.

[k. 79v]

WIOSKA DZIESZKI

W mili od miasta.

W niej włók 2 gruntu podłego.

włóki	imiona poddanych			
1/4	Tomko Jakubowicz	1	1	1
1/4	Szymon Czoterbuk	1	1	1
1/4	Piotr Chrystowicz	1	0	0
1/4	Ondrus Buinelis	1	1	1
1/4	Piotr Czoterbuk	0	0	0
1/4	Tomko Cieñziuczek	1	0	1
1/4	Szymon Śliwka	2	1	1
1/4	Grześ Pietryńczewic	1	1	0

Przy tej wiosce jest w obrębie włóka, którą zowią Markowską włóką, trzmy ją Maciei Markowicz, płaci i służy z niej jako ini poddani

[k. 80] Powinność tej wioski. Płacą z włóki po dwu kop pol. bez półtoru gr i po solance żyta. Robota i ina powinność jako w Smogorowce. Około piwa warzenia tak się zachowuje jako w Gińczach.

Tu są pana Sieklickiego wioski 3, służy z nich [służbę]wojenną. Jedną zowią Woiszki, drugą Masie, trzecią Mały z Mieszkuciem, jest tego o 15 włók [s].

[k. 80v] Przy wiosce Dzieszkach wyżej pomienionej jest włóka jedna w obrębie, między ziemiany Milewskimi, Pisankami i Boguszkami, którą dzierży Jan Szaciło

Powinność tej włóki. Płaci z niej czynszu kopę lit. i czerwony zł. Dała mu to Pani do łaski swoieji jako na liście papierowym stoi daty 1566.

wolna Niedaleko tej włóki Szaciłowej jest też włóka 1, także w obrębie między ziemiany Milewskimi, Boguszkami i Kuleszami, którą dała JM Pani wojewodzina witepska Tomkowi Milewskiemu woźnemu.

[k. 81] Powinność wszytkiej wołości. Strozą, co oni wyrubem zowią, są powinni. Podwody także gdzie każą i wiele każą są powinni. Winy podług zwyczaj.

[k. 81v] Jest też w tej wołości wieś plebańska Krzeczkowo do której wsi, iż zamek goniędzki nic nie miał, tedy się mnie jej w inwentarz pisać nie godziło.

MŁYNY

Przy mieście, okrom wójtoskich 2 młynow, jest młynow 7, ale 1 z nich nie naprawny.

Pierwszy młyn na rzece Goniądzce, (na której wyżej) 2 młyny są wójtowskie, trzyma Maciej Niedźwiedzki Płaczek. Młyn ten o jednym kole i staw przy nim jest.

Wtóry młyn na Rosproszewie i stawek. Trzyma Mateusz Pełch. Ten młyn o jednym kole.

[dopisek ołówkiem innym charakterem pisma: p. ciąg dalszy po folwarkach]

[k. 83] Do tego wtórego młynu okrąg między drogami Knyszyńską i Szpitalną, którego jest morgów 3.

Trzeci młyn i stawek na teźże rzeczce, Barszczowej, wdowy. Jedno koło. Do tego trzeciego młynu są okręgi dwa wolne, przy stawie jeden, a drugi za domem młynarskim, których jest włók 1 morgów 7.

Czwarty młyn Szymanowej Luterowej, na rzece Biebrzy, na łodziach, o jednym kole.

Piąty młyn Stanisława Bystra, na tejże rzece Biebrzy, na łodziach, o jednym kole.

Szesty młyn Woiciecha Skuże, na tejże rzece Biebrzy, który teraz nienaprawny jest. Do tego młynu włoka 1 wolna jest, która leży między włokami miejskimi.

[k. 83v] Siódmy młyn, tegosz Woiciech Skuże, na tejże Biebrzy, niedaleko Wielkiego Dworca, na łodziach. Okrąg jest do tego młyna, tamże niedaleko, z którego nic nie płacą.

Z tych młynów, z przewozu, z cechowego, a z podużnego, dawali mieszczanie wyższej pomienieni arendy do roku kop 300 pol.

Młyn za Wielkim Dworcem i s stawkiem na rzece Klewiance, ale jest nienaprawny i dlatego s niego pożytku nie masz.

Wyżej tego młynika jest i drugi młynek i z stawem niemalem, na tejże rzeczce Klewiance, ale zepsowany barzo i upust wypadł. Trzeba go naprawić.

[k. 84] Przy tychże młynikach są 4 obręby młynarskie, tamże ma łąki, s których około 60 wozów siana bywa i olszyny nieco.

Młyn przy wsi Krasowie i staw, jedno koło na rzece Niereśli. Trzyma go Lenart Lewoniewicz Chwost. Do tego młyna jest włoka obrębu, tamże w tem i ogrody ma i wypusty.

Młyn i staw w Boguszewie, na rzeczce Boguszowce, dzierży go Piotr, młynarz. Ma k niemu półwólczek, który jest między poddanemi, z którego pierwaj płacił, ale jakosz go na ciesielną robtę obrócono, tak mu pani czynsz odpuściła. Ma k temu i ogród ale pan Sieklicki swem go być powieda.

Z tych dwu młynow i z platu, który od piwa warzenia [k. 84v] na wyszynk po wszytkich wsiach (okrom tych wsi, które do szpakowskiego i potockiego folwarku służą i okrom wójtostwa smogorowskiego) idzie. K temu s targowego i s łopatek we Trzcianem miał dawać arendy do roku Ogonowski, który we Trzcianem mieszka fl 30.

Z tych wszytkich wyższej pomienionych młynow, okrom młyna Luterowej, która ma wolność, robota ciesielska do zamku, abo gdzie indziej, na którym miejscu i kiedy starosta każe, idzie. Dni pewnych jako wiele robić nie masz, ale na baczeniu starościem to zawisło.

Okolo piwa warzenia po wsiach tak się zachowuje. Kto piwo warzy na wyszynk po wolości, tedy we mlynie przy oddaniu kwitu, miarkę wymierną dawszy, jeszcze gr 4 od zupełnego waru dać jest powinien [k. 85], okrom tych wsi, które ćwiertkę piwa urzędnikom dają.

WOLNE MIODY

W mieście

	pczoły: stare / młode	
u Januciovej	6	0
u Kudra	2	0
u Marcinowej Jaglińskiej	8	4
u Wojciecha Jaglińskiego	17	0
u Kościuka	4	0
u Matysa	3	4
u Macieja Gołenie	14	3
u Stanisława	2	0
u Janowej	2	0
u Jana Ciuiwy	2	0
u Matysa Ciuiwy	2	3
u Tomka Piencikowskiego	6	1
u Barszczowej	1	0

U okólnych mieszczan

	pczoły: stare / młode	
Jan Howienko	2	2
Ostafiej Dziemidowic	1	0

U Żyburtów		
Maciei Rusinek	1	1
U Pyzów		
Jan Pizo	1	0
[k. 86]	pczoły: stare / młode	
U Puszkarczów		
Marcin Sadowniczy	2	0
Szymon Puszkarz	1	1
U Boguchwałów		
Piotr Koleśnik	6	2
U Owieczków		
Kasper Rusinowic	1	0
Jędrzej Rusinowic	3	1
Janek Rusinowic	1	0
U Downarów		
Lenartowa Dudzina	1	0
Staś Filipowic	1	1
[k. 86v] Matys Stasiewicz	1	4
Bartosz Stasiewicz	2	2
Mikołaj Jośkowic	7	2
NA WOŁOŚCI		
W Smogorowce		
Dzienisz Piernaczewic	1	0
wolny/ Paszko wójt i bojarzyn	5	4
Ilko Dawidowic	2	1
wolny/ Benedykt Moniuszko, iż Bojarzyn	1	0
Tarusa Półjanowic	2	2
W Krzeczach		
Grygus Michałowic	2	0
Marcin Zabiwrot	6	0
[k. 87] Broż Maciucic	12	8
Jurek Ciwoń	2	0
Woitkowa wdowa	5	1
W Klewiance		
Jan Młynarz	1	1
Matys Tomkowic	0	1
Iwan Mikulic	2	0
Iwan Biendar	12	2
Leś Mikulic	2	0
Iwan Hryniewic	10	1
Kuż Kotowic	1	0
Paszko Kotowic	27	8
W Piwowarach		
Jan Chmielnik	6	3
Mikołaj Chmielnik	6	3
Dorosz Piwowarzew	3	2
[k. 87v] W Dziemidach		
Sawa Iwanowic	1	9
W Szpakowie Wielkim		
Undrulow Joniewic	1	3
Jan Deiniewic	4	5

W Dudkach		
Mikołaj Dudka	8	4
W Przytulance		
Makar Hrehorewic	1	3
Miśko Jacewic	8	7
W Rusakach		
Trochym Mikicic	2	1
Sidor Mikicic	23	6
[k. 88] W Konopkach		
Biercio i Jacuk Maciejowicz	4	0
Tomek Konopka	2	2
W Gińczach		
Lenart	7	0
Bałtromiei	1	0
W Krasowie		
Lenart Lewoniewicz	18	0
W Zaprudziach		
Jurko Mańkiewicz	17	3
W Boguszewie		
Hawryłowa wdowa	4	0
Chwiećkowa wdowa	58	14
Olekszy Cierechej	5	1
Dzienis Arcimowic	1	2
[k. 88v] Paweł Mańkiewicz	1	1
W Zalesiu		
Szymon Staniucic	1	0
W Trzcianem		
Szymonowa wdowa	3	0
Kasper Łyszkowic	2	1
Woitek Pokstelo	2	0
W Zubolach		
Jakub Ogonowski	7	0
Łukasz Niedwiedź	19	0
Jurek, rzeźnik	2	0
Tomek Osocznic	1	0
Maciei Sobaka	4	0
Szupy		
Michał Peterko	3	0
W Cieszach		
Marcisz Bohdanowic	4	0
Tomko Polechowic	4	4
Maciei Szczecewic	1	2
[k. 89] Oniszko	9	9
W Kolesnikach		
Paweł Korza	2	1
W Giniach		
Staś Ginio	5	4
Bieńko Giniewicz	3	0
W Hornostajach		
Hryń Wasilewic	2	1
Jadam Gieniów syn	1	0
Tomek Stasiewicz	2	5

[k. 89v] Nad te miejskie i wiejskie wolne miody, przyszło na KJM ulów pszczelnych, po obieszonem bojarzynie Jozefie Szopie 18, to jest starych 12, a młodych 6, które pczoly daliśmy żenie tego obieszzonego i żenie syna jego (abowiem ojca s synem zarazem obieszono) w opiekę z trzeciej części miodu, bo się ich z miejsca ruszać nie godziło. A biorąc one tę trzecią część miodu, a dwie części KJM dając, będą winne ulów przymnażać będzieli trzeba i one opatrować. Za co ręczyli ci czterej, jako Tomas Milewski woźny ziemski bilski, Jan Choinowski przeszłego Stanisława s Choinowa, Michał Peterka i Jadam Gimerko z Szup.

[k. 90] FOLWARKI

FOLWARK WIELKI DWORZEC

Pół mile od miasta.

Budowanie jego.

Dom na czele. W nim sień na weściu, u której drzwi na zawiasach, po prawej stronie izba niemala. W niej cztery okna szklane, dwie w drzewo, a dwie w olów robione, piec prosty, komin przy nim, drzwi na zawiasach. Przeciwko tej izbie izdebka z komnatką i z komorką potrzebną, oboje bez blon. U tej izdebki skobl z wrzęciadzem. Ten dom dekowaniem pokryty.

W boku tego domu po lewej ręce, na weściu w dworzec, dom zgniły, obleciały. Ze dwu krajów izby dwie, w pośrodku sień i z niej mała sienka s kominem. To wszystko pusto stoi.

[k. 82v] Przeciwko temu domowi, dom czeladnyze starem i zgniłem pobiciem. Hrydnia, przeciwko niej biała izba, z komorką dla mlieczna, sień w pośrodku. Przy tym domu czeladnym stajenka mała, staną w niej 2 konie.

U wrót hnet z przyjazdu po lewej ręce domek dla chowania spiże, komora wielka, przy niej komoreczka mała, a na przodku letne siedzenie.

Pod tem domkiem piwnica, z kamieni umurowana i druga mała podle niej, ale nieco nadprowane i woda w nich bywa.

Wszystek ten dworzec tynem oparkaniony.

Statki w tem folwarku.

Stołów 3

Stawnic do kapusty 8

Dziełek do ogórkow 2

[k. 90] Beczki do piwa 2

Beczka knyszyńska 1

Cebr 1

Wiedrze 2

Niecki wielkie 1

Koryto 1

Solanki 2

szkopek 1

dzieża 1

miski drewniane 3

talerki 2

Gumno

Stodola stara, obleciała i zgniła. Brogi puste, telko 9 poddenków słomy. W tymże gumnie punia stara, w której siano chowają, a przed tym była cegielnica i jeszcze nieco cegły niepalonej jest. Ta punia w dyle zbudowana jest. [k. 90v] To wszystko gumno tynem oparkanione, a przy nim stajenka i świerń nadgniły.

Jako mi ciwon dał sprawę około sieiby.

Żyta posiano solanek 230

pszenice solanek 6 i szanek

jęczmienia solanek 22

jarki solanek 21

owsa solanek 150
grochu szankow 2
konopi solankę 1

Szanek tuteczny tak wielki jest, iż półtora szanka solankę czynią.

[k. 91] Urodzaj s posiania ut supra.

Zyta się użęło kop 545

A przed tym niedośpiałego żyta na tłokę użęto kop 8, a dwie kopie na oddanie beczki żyta, która się bęła pożyczyla u JMPGraiowskiego, na wychowanie czeladzi dwornej przed żniwy. A z tych 8 kop wyższej pomienionych, co zostało żyta i mąki, ca na tłokę nie wyszła, chował się do tych czasow urzędnik s czeladzią.

Z pustowszczyzny przyszło żyta kop 5/2 i pół pięty kwarty zmłoczonego, których kwart sześć ich jest w solance.

Z tych kop dwornych 545
Odłożyło się na dziesięcinę kop 55
Zmłocono na zasiewek kop 40
Namłocono solanek 33
Wysiano solanek ku dziakielnemu 27
Zostało solanek w spiżarni 6

A w gumnie pospołu s pustowszczyzną wszystko kop 455/2

Jarki użęto się kop 81
Na dziesięcinę odłożono kop 8
Zostało na pana kop 73
Pszence użęto się kop 51
Na dziesięcinę odłożono kop 5
Zostało na KJM kop 46
[k. 91v] Jęczmienia użęto się kop 192

Z tych zmłocono na krupy czaladzi i do zamku kopę 1 a przed tym też niedośpiałego jęczmienia zżęto kopę 1 na krupy tłocznikom, który wyszła.

Na dziesięcinę odłożono kop 19
Zostało na KJM kop 172
Owsa użęto się kop 407
grochu kop 11/20
konopi płaskunek kop 16
Z nich kit 16
konopi maciorek kop 7
namłocono z nich solanek 1 1/2

te jeszcze w wodzie są.

lnu kopa 1/45

Namłocono nasienia pół szanka.

Z niego kit. 13

A nasienie wrócić się musiało dwornicze, bo swem własnem siałą.

Siana

Dwie ordynie wielkie

Brogów 2, ale wtóry trochę niepełny.

[k. 92] Żyto w ziarnie co w spiżarni w Wielkim Dworcu.

Szanek bez dziewiątki przygarśni, który został od dwu kop, które dwie kopie na oddnie pożyczanego żyta u pana Graiowskiego, zmłocono było.

Item szSzutowskiego półwłóczka, od którego chłop uciekł, pół pięty kwarty żyta.

Item otrzęsin żytnych kwart 4

Item otrzęsin jęczmiennych kwarta 1

Item żyta od 40 kop, co zmłocono na nasienie, zostało solanek 6

Item od dziakielnego żyta solanek 12 i trzy kwarty solanki.

Ogrodowe rzeczy

Ogórków śledziówka 1
kapusty stawnic 14
ćwikły stawnica 1
[k. 92v] cebule wieńców 17
rzepy solanek 18
rzotkwie solanka 1
marchwie solanek 2
pasternaku solanek 4

Żyta dziakielnego przyszło do tego folwarku solanek 116 i trzy kwarty.

S tego posiano solanek 104

zostało w spiżarni ut supra.

Zmłocono z gumna kop 40

namłocono solanek 33

posiano solanek 27 i kwartę

zostało w spiżarni ut supra.

Suma wszystkiego posiewku w tem dworze. Solanek 131 i kwarta żyta, co na przestąpione 2 zagony wysiano.

[k. 93]

OBORA

W niej chlew wielki, długi, w dyle budowany, o dwoim weściu. Drugi chlew mniejszy nie dobrze przykryty. Trzeci chlew, już nie w oborze, ale w dworze przy wrotach.

[k. 93v] Przy tym dworze ogród wielki, mało nie wszystkie zasiany, tynem oparkaniony. A drugi ogródek za młynikiem, warzywny, wszystkie zasiany, ogrodzony chrostem.

[k. 94] Na popławach przy tem dworcu bywa siana więcej niż 300 wozów, jako powiedają.

Za tem dworcem jest stawek i młynik na rzeczce Klewiance i drugi wyższej tego, który teraz nienaprawny jest, które już wyższej między młynami napisane są.

Nie dojeżdżając Wielkiego Dworca, sadzawki dwie są między miastem a Wielkim tem Dworcem w polu, ale zaJMPaniej wojewodziny ryby z nich wyłowiono.

[k. 94v]

FOLWARK SZPAKOWO

Półtory mile od miasta.

Budowanie

Wjechawszy w dwór po lewej ręce dom dranicami pokryty, nie nowy i trochę nadgnily. Izba biała w nim na prawej ręce: przeciwko komnaty z kominem i komórka potrzebna, w pośrodku sień.

Podle tego domu wzgórze idąc świreń z przedsionkiem, podniosły i dobrze nakryty.

[k. 95] Dalei tego świernia stajnia dobra, dranicami pokryta, w dyle ciosane urobiona. Stanie w niej konie 26.

Wyższej tej stajnie dom czeladny na czele, przeciwko wrotom, Hrydnia na prawej ręce, komora z niej dla chowania mleczna. Przeciwko tej hrydni izba biała, z niej komora i z potrzebną pospołu. Sień w pośrodku, a s tej sieni wychodząc ku gumnu, stajenka po prawej ręce w tyle hrydniej, staną w niej 4 konie, a przeciwko komoreczka biała. Wszystko to pod jednym przykryciem dranicznem, jedno go trochę nie dopobito.

Ten dwór tynem ogrodzony.

Statki w tym folwarku

stłów wielkich 4
mały stolik 1
ław do przystawowania 2
stawnic do kapusty 6

solanek	2
koryt	2
niecek wielkich	3
[k. 95v] małych	3
cebr	1
wiadro	1
szkopcow	2
konew	1
mis	3
talerzów	6
łyżek	11
warzychwi	2
dzieże do chleba	2
stępa	1
misek do robienia serków	2
rzeszoto	1

Przy tem dworze w tyle za ściernem wyższej pomienionem sadek. A z drugiej strony dworca ogród iarzyanny, jest go prętów 17.

Przeciwko dworcowi zasię po drugiej stronie drogi od przyjazdu, ogród drugi owocowy, w nim prętów 23.

Nad tem ogrodem stawek na rzece Niereśli, gdzie młynik być by mógł.

[k. 96] A wyższej koniec wsi Wielkiego Szpakowa sadzawka jest, iedno wyschła teraz przez niopatrzność, ale dobry zdroj ma.

Przy tymże dworcu sianożęci jest na 100 wozów i dalei.

Gumno

Stodoła próżna i kęs nadgniła.

Punia na siano chowanie

Brogów kilka próżnych.

Przy tem gumnie w jednymże ogrodzeniu tynem, sadek wiśniowy.

[k. 96v] Jako mi urzędnik i ciwun dał sprawę o zasiewku.

Żyta posiano solanek 15

pszenice solanek 3

jęczmienia solanek 18

jarki solanek 7

owsa solanek 30

[k. 97] Urodzaj z posiania ut supra.

Żyta się użęło kop 105

a przed tym nido, piatego użęto snopow 20 dla chleba czeladzi.

Z Pustowszczyzny przyszło żyta kop 8

z tych kop 105

Zmłuciła się kopa na chleb urzędnikowi i czeladzi.

Na plebana kalinowskiego odłożono kop 6

a na plebana goniędzkiego kop 4

zmłociono na zasiewek kop 27

namłociono solanek 23

wysiano solanek ku dziakielnemu 22.

A solanka co została wyszła na chleb urzędnikowi i czeladzi i otrusiny k temu.

Zostało się kop 75.

Jarki użęto kop 18

Z tego plebanowi goniędzkiemu odłożono kopę 1/48.

Ostało w gumnie kop 16/12.

Pszenice użęto kop 20

na dziesięcinę do Goniędza odłożono kop 2.

Zostało kop 18.

[k. 97v] Jęczmienia użęto kop 76

s tego odłożono na dziesięcinę goniędzką kop 7/30

zostało kop 68/30.

Owsa użęto kop 52/19.

Konopi płaskunek kopa 1.

Z nich kit 2 1/2

Konopii maciorek kop 1 1/2, namłociono z nich pół solanki

a jeszcze są w wodzie.

Lnu kop 2/30

namłociono nasienia pół szanka.

Z niego kit 14.

Siana odryna pełna, pół zasięka jedno troszkę niedołożono.

Brogow 3.

[k. 98]

OGRODOWE RZECZY

Ogorków pół śledziowki

Kapusty stawnic 5

Ćwikły solanka nie pełna.

Naciny stawniczka niewielka.

Cebule kwarta bez trochy.

Marchwie 2 zagony, ale barzo małej.

Piotruszki zagonow 6.

Pasternaku zagonow 20.

Maku kwarta.

Gruszek suchych kwarta.

Żyta dziakielnego przyszło do tego folwarku solanek 22 i czwarta część solanki.

To wszystko wysiało się.

Zmłociono z gumna kop 27

namłociono solanek 23

wysiano solanek 22.

[k. 98v] A solanka, co została wyszła na chleb ut supra.

Suma wszystkiego posiewku w tem folwarku solanek 44/i czwarta część solanki.

[k. 99]

OBORA

Chlew jeden niemały we dwoje przegrodzony, przeciwko niemu zrab obstarz, dla cieląt chowania, a gdzie chlew nie zastąpił, tam tynem oparkaniono.

[k. 99v]

FOLWARK POTOCZYŻNA

Półtory mile od miasta.

Budowanie folwarku

Dom czeladny. Izba biała na prawej ręce, przeciwko Hrydnia, w pośrodku sień, a z sieni na drugą stronę idąc przysionek z komorką, z niego izdebka, a nie dochodząc izdebki, wyście z boku do sadu. Pod tą izdebką piwnica jest z kamienia, chodzenie do niej z wielkiej sieni. Wszytek ten dom drnicami pokryty, okrom izdebki małej, która słomą pokryta jest.

W tyle tego domu sad dobry, drzewa rozmaitego.

A przed tym domem chłodnik niezły, dranicami pokryty.

[k. 100] Niemal w pośrodku tego dworca świreń stary, słomą pokryty, pod nim piwniczka niedobra.

Dalej tego świernia u wrot do gumna idąc, świreń nowy dobry, podniosły i z niego drugie schowanie na górze dla chowania zboża, słomą poszyty.

Dalej tego nowego świernia u wrot s przyjazdu, stajnia dobra w ciesi ze słupami robiona, słomą poszyta, stanie w niej koni 15.

W tyle tej stajnie stajeneczka mała, słomą poszyta, stanie w niej około 8 koni.

Wszystek dworz, częścią tynem, częścią dylami ogrodzony.

Sianożęci we dwu polach, więcej niż 60 wozow, jako powiedają bywa.

Olszowy też gaj jest dobry, przy tem dworze.

Sadzawki też dwie są, ale spustoszałe.

[k. 100v]

STATKI W TYM FOLWARKU

kadzi kapustynych 3

toków do mąki zsypania 2

beczka i szanek gumieny

solanka 1

koryt 3

stępa do tłoczenia siemienia 1

niecki 2

cebrów 2

wiadro 1

szkopiec 1

dzieża do chleba 1

warząchew 1

[k. 101]

GUMNO

Stodoła bez wrót.

Stodoła druga większa o jednych wrotach.

Brogów kilkanaście próżnych.

Punia dobra jedna dla siana chowania, w dyle urobiona. W tymże gumnie drzewa kilka wiśniowego.

Wszystko gumno tynem ogrodzone.

Jako mi dworni sładzy sprawę dali o zasiewku:

żyta posiano solanek 63

pszenice solanek 2

jęczmienia s orkiszem solanek 11

jarego żyta solanek 10

[k. 101v] owsa solanek 30

konopi pół szanka

Inu 1/4 szanka.

[k. 102] Urodzaj z posiania ut supra.

Żyta się użęło kop 99.

A przedtem dla tkoki użęł był kop 1 1/2

namłocił solanek półtory, a iż tkoka nie doszła miał tego urzędnik z czeladzią, a 28 Juli ad 25 septembris [28. VII. – 25. IX.]

Z pustowszczyzny przyszło żyta kop 6/10.

Z dwornych kop 99, odłożyło się odłożyło się na dziesięcinę goniędką kop 10.

Na nasienie zmlócono kop 53/10.

Namłócono solanek 44

Wysiano solanek 43 i nic więcej, bo tu dziakielnego nie dają, a solanka co została począł jej używać urzędnik z czeladzią a 25 septembris [25. IX.].

Zostało na KJM wszystkie i z pustowszczyzną kop 42.

Jarki użętokop 41

na dziesięcinę odłożyło się kop 4

zostało na pana kop 37.

Pszenice użęto kop 15

odłożyło się na plebana kopa 1/30

[k. 102v] Zostało kop 14/30.

Jęczmienia użęto kop 76 1/2

Z pustowszczyzny przyszło kop 3

Na dziesięcinę z dwornego odłożyło się kop 7 1/2

Zostało wszystkie kop 72.

Owsa użęto kop 101/15.

Konopi płaskunek snopow 53

z nich kita 1.

konopii maciorek kop 2/8

Namłócono nasienia 2 szanki

te w wodzie jeszcze są.

Lnu kop 2/35

namłócono nasienia szanek

z niego kit. 9

Siana odryna pełna i w stodole mniejszej, oba sąsiadki pełne, nadto 2 brogi.

[k. 103]

OGRODOWE RZECZY

kapusty stawnic 8

ćwikły beczek 2

Naciny beczek 2

cebule wieńcow 17

rzepy solanek 4, a jeszcze jest zagonów 18

marchwie zagonów 7

pasternaku solanek 3, a jeszcze zagonów 4

rzotkwie zagonów 3

maku pół szanka

chmielu solanek 3

jablek solanek 12

gruszek solanka 1

śliwek suchych wiecej niż pół szanka

gruszek suchych solanka 1

[k. 103v] Do tego folwarku dziakielne żyto nie idzie, ale dwornym zasiewają.

I zmlócono żyta kop 53/10

Namłócono solanek 44

wysiano solanek 43

A solanka co została, począł giej używać urzędnik ut supra.

Suma wszystkiego posiewku w tym folwarku solanek 43.

[k. 104]

OBORA

W niej chlew jeden dobry, a dwa niedobre, stare.

[k. 104v] Przy tem dworze ogrody 3 jarzynne.

W boku tego dworu przy ogrodach, browar z oźnicą i z hrydnią do słodzenia jedno piec kęs nadpsowany, pokryty dekowaniem.

Tamże niedaleko łąźnia czarna, z sionką, dranicami pokryta. Przy niej dwie sadzawce nakazone, na źródłach, ale naprawić by się mogły.

W boku tej łąźni pastewniczek jest, w nim olszyny po części.

[k. 105 – pusta]

[k. 105v] BIELI

Biel na Zadyblu gdzie na dwór koszywają.

Tam siana bywa dwornego stert 12, które Boguszewianie postawić winni, a teraz podało się panu Bielawskiemu stert 10, a nad to stogów 40.

Tamże też niedaleko mieszczanie i sielanie koszywają i było jem to tam na morgi rozdzielono, ale iż bydła teraz nie mają, tedy już ich nieco odstąpiło.

Z miasta

imiona tych którzy koszywają.

Tomek Piencikowski nad Dybłą na stog

Matys Nacewicz nad Dybłą na stog

Jakub Nacewicz nad Dybłą opodal na stog

[k. 106] Skurzyna wdowa nad Dybłą na stog

Jan Murarczyk Wierchtura na stogow 2

Woiciech Falczewski na Kamieniu u Turskiego Strumienia na stog 1

Iwan Marcinowicz nad Elkiem na stogow 2

Jędrzej Owdziei nad Turem Gieziorem na stogow 2

Jakub Kuźma nad Biebrzą na stog.

[k. 106v] Z okolnych mieszczan

Z Białosukniów

Jędrzej Romaszowicz na stog.

Z włości

Z Smogorowki

Maciej i Paweł Moniuszkowie na Zadyblu mają włók 4 i k temu okręgi 2 nad Łekiem, a prością po stogu ukoszywają na nim, a drugi nad Kotułową Łażnią na Sumowce drugi stożek.

[k. 107] Z Krzczow

Rachfał a Jadam Macucicy mają okrąg nad Elkiem na 2 stogi, po gr od stogu i kura.

Ławryn Prokopowicz nad Elkiem ma okrąg, kosi siana na stóg.

Ławryn Misiewicz okrąg nad Elkiem biera siana stóg

Piotr Bartłomiejowicz ma okrąg na Sumowie na stóg siana.

Marcinko Zabiwrota nad Elkiem na stóg

Broż Maciucic na uściu Łku z Biebrzą na stóg kosi.

[k. 107v] Z Klewianki

Wojtko Ulecza nad Sumowem na stóg

Jakub Żwereli nad Sumowem na stóg

Kuc Owdzieiwicz nad Elkiem na dwa stogi

Leś Mikulic nad Sumowem na stóg

Waśko Cierechowicz nad Sumowem na stóg

Kuś Chaniewicz nad Sumowem na stogi 2

Iwan Mikulic nad Sumowem na stóg

Paszko Kotowicz nad Sumowem na stogow 3

Sierhi Niemcowicz nad Elkiem na stogow 2

Miśko Borysowicz nad Sumowem na stogow 2

Iwan bednarz nad Sumowem na stóg

Daniło Daniłowicz nad Sumowem na stog.

[k. 108] Z Piwowarow

Janko Chmielnik nad Dybłą na stóg

Jakub Żwierbie nad Dybłą na stóg

Walenty Januszewicz nad Dybłą na stogow 2

Krzysztof Januszewicz nad Dybłą na stóg

Hryn Oleksiiowicz nad Dybłą na stóg

Mikołaj Intupka nad dybłą na stogow 2

Dorosz Piwowar nad dybłą na stogow 2

Ostafiej Doroszowicz nad Dybłą na stóg

Marusza Wicentowa nad Dybłą na stogów 2

Daniło Doroszowicz nad Dybłą, a nad Elkiem na stogów 2

Z Szpakowa Starego

Grygus Mitroszewicz nad Dybłą na stogi 2

[k. 108v] Z Szpakowa Wielkiego

Lenart Miśkowicz pod Dybłą na stóg

Miśko Budrowicz pod Dybłą na stóg

Grygus Sokolowicz pod Dybłą na stóg

Jan Doiniewicz nad Dybłą na stóg

Grygus Miśkowicz nad Dybłą na stóg

Paweł Jurgelewicz nad Dybłą na stóg

Michno Wirbuli nad Dybłą na stóg

Andrutis Janiewicz nad Dybłą na stóg

Z Kołodziejów

Matys Znosko na Płonem za Trzcianem miewa stogów 7

[k. 109] Waśko Cimochowicz urzędnik w Potoczynie, za Trzcianem na stogów 4, a na Zadyblu na stogów 3

Jest nadto siła jeszcze miejsc do koszenia, których miejsc że odstąpili poddani, tedy na dworną potrzebę kosić się to może, abo im to znowu rozdać na płacie.

Ci mieszczanie i sielanie, którzy koszą na Zadyblu zwykli dawać urzędnikowi od stogu gr 1 i kura.

[109v] BIELI

Na Puszczy Dobarzu i przezwiska miejsc, na których na dwor koszą.

Na Orlem

Na Bakalinie podało się siana panu Bielawskiemu stogow 24

U Sobieszczkowej Drogi

Na Ihnatowie podało się stogow 14.

Tam też pana Sieklickiego na wójtostwo boguszowskie jest około włók 10 bieli.

Nadto mieszczanie mają bieli ku włókom miejskim przydane.

[k. 110] PUSZCZA DOBARZ

Ta niedaleko się od miasta poczyna, a idzie aż do Tykocińskiej puszczy nad rzeką Biebrzą, jest jej blisko 3 mil na podobieństwo w dłuż, a przy niej bieli idą. Szerzyna tej puszczy na niektórych miejscach półtory mile, na niektórych miła, indziej pół mile i mniej wychodzi.

Świnia, niedźwiedź w niej się najduje. Ale w pomierze dostateczniejsza sprawa o niej jest.

Osoczniczy do tej puszczy napisani są przy wsi Trzcianem.

W tej puszczy Wylamowski ziemianin na bojarstwo ma kilkadziesiąt włók, o czym szerzej w pomierze stoi.

[k. 110v]

BARCI

Imiona bartników
Jan Milewski z Milewa
Maciei Wylamowski z Wylamowa rączkę miodu
Tomek Jurkowic ze Trzcianego

Cherubin Mroczek z Mroczków
Roslaniec Mroczek z Mroczków
Andrzej Mroczek z Mroczków
Maciei Wylamowski z Wylamówki
Chodor Wasielowic z Nowej Wsi z pomocnikami swemi
Ci wszyscy dają rączkę miodu jedną.

Matys Milewski z Milewa
Jan Milewski z Milewa
rączkę jedną

Jakub z Plut
Bogun z Plut
Wawrzyniec z Plut
Stanisław z Plut
Jan z Plut
rączek miodu dwie

[k. 111] Walenty Meiło z Meiłów
Brozio z Mieszkućiów
rączkę miodu jedną

Piotr Prokopowic
Wojtek Biereo z Wylamówki
Paweł Małysz z Mroczków
Staś Jagliński z miasta Goniędza
rączkę miodu jedną

Woiciech Jagliński z Goniędza, rączką miodu jedną

Stanisław Jagliński z towarzyszami swemi, rączką miodu

Dyktus Moniuszko z Smogorowki, rączkę miodu jedną

Jan Rozdziewiaka z miasta Goniędza rączkę miodu jedną

Matysz Jagliński z Goniędza
Jan Rozdziewiaka z Goniędza
rączkę miodu jedną

Jan Wylamowski z Wylamówki
Paweł Małysz z Mroczków
Matys Owieczka z Owieczków
rączkę miodu jedną

Staś Jagliński z miasta Goniędza

Mikołaj Joško z Downarów
rączkę miodu jedną

[k. 111v] Walenty Meiło z Meiłów
Szymon Kątnik z Goniędza
rączkę miodu

Iwan, Sokolowskiej mąż, z Goniędza
Szymon Kątnik, z Goniędza
rączkę miodu

Ta miara rączka tak wielka jest, iż 5 ich solankę napelnia.
Nadto przy folwarku w Potoszczyźnie jest olszowy gaj, w którym są 3 olchy pszól, a pustych
nie ma. Z tych połowica miodu idzie na KJM, a te barci trzyma Sienko Sadowniczy.

GAJ NA SIANO

Gaiwali się na siano Mazowszanie tak, iż od 4 stogów siana dawali po beczcze owsa, po dwu
kaplonów i po półtrzeciu gr. A za kwit pisarzowi gr 1. Bywało s tego, owsa czasem solanek 150 i
tylko dwoje kaplonów, a gr jako rachunek niesie.

[k. 112]

GAJ NA PASZĄ BYDŁO

Zwyczaj jest, kto się wgaiwa na paszę bydłu, na Bielach w Dobarzu z ziemian mazowieckich,
tedy snadź po gr pol. od bydłęcia każdego daje, póki jest pasza.

GAJ NA RYBY

Jest też gaj rybacki, mazowieckich rybaków, którzy tak się gają.
Kiedy dwa człowieka niewodem i żaki robią, tedy od lodu do lodu oba pospołu dają gr 50 pol.
Z tego gajowego arendy dawano kop 5 [gr] pol.

[k. 112v]

GRANICA TEGO IMIENIA GONIĘDZKIEGO

pisać się nie mogła, przeto, iż nie pospołu w okręgu imienie goniędzkie leży, ale to tam, to
sam między szlachtą bilską pomieszało się, we dwu i dalej mil od Goniędza. Wszakoz z którym
imieniem, która wieś ma granice, w pomierze dostatecznie wypisano jest.

14

2 września 1573 r. Tykocin

**Komisarze królewscy Adam Pilchowski proboszcz warszawski i Wojciech Starorzębski
bp chełmiński uwalniają przedmieszczan goniędzkich od robót i innych powinności i przypisują
im jurydykę miejską.³³**

Wojciech Starorzębski biskup chełmiński i Adam Pilchowski proboszcz warszawski i
grodzieński, kanonik wileński, płocki oznajmujemy tym listem naszym komu to będzie należało,
iż za zleceniem królowej JMPani naszej miłościwej słuchaliśmy žaloby o niejake krzywdy
mieszczan goniędzkich Okólnych. Które krzywdy pomioenieni Okolni ponosili od ur. pana
Stefana Bielawskiego starosty knyszynskiego i goniędzkiego, o tym, iżby miał nad dawny zwyx-

³³ AGAD, Ks. grodzkie goniędzkie, t. 2 (1677 r.), k. 55-57; AGAD, Księgi Kanclerskie 27, s. 524-531;
AGAD, Kapicjana, nr 42, s. 54 (z Księgi 2 Grodzkiej Goniędzkiej Wieczystych); Tamże 44, s. 42-43; Tamże
54, s. 440-497.

czaj i wolności (przy których prawie miasta goniądzkiego nadanym od pana Dowojny i małżonki jego i IMP Kiszczyny wojewodziny witepskiej byli zachowani) od robót i innych niesłusznych powinności przymusza, do czego oni byli powinni, ponieważ w jurydyceji miejskiej do tego czasu będąc, tychże praw i wolności jako mieszczanie goniędzcy zażywali, na co pan starosta odpowiedział, iż acz byli w jurydyceji miejskiej, ale iż daleko w mili od miasta mieszkają, a k temu prawa miejskie nie powinni byli przyzwać. Miejsy przeto słusznie mają być przymuszeni do powinności z inszemi poddanymi. Na co Okólni odpowiedzieli, iżechmy przy wolnościach zawdy takowych zostawali, jako i mieszczanie goniędzcy, którzy zaraz odpowiedzieli, że Okólni włókom naszym są podlegli. A tamk my zobopólnie tego wysłuchawszy ponieważ to było przed rekursorami i odłożono było i zawsze skargi były, której rzeczy się dotąd żaden dekret nie stał. Wziąwszy o tym dostateczną sprawę postanowiliśmy, iż pomienieni mieszczanie Okólni przy jurydyceji miejskiej i przy tych wolnościach tak jako byli za pana Dowojny i jego małżonki IMP Kiszczynę wojewodziny witepskiej zostawać nają. I pan starosta ma je w tych wolnościach i powinnościach, także włókach 45 z pustemi zostawać, jako i przedtem trzymali, a do robót ciągłych i innych powinności nie ma ich przymuszać, ani do innego w tym uznania i postanowienia.

Na co dla lepszego świadectwa tego postanowienia naszego daliśmy ten list nasz za pieczęciami naszymi i z podpisami rąk własnych.

Pisan w Tykocinie dnia 2 miesiąca Septembra anno domini 1573. [2.IX.1573]

Albertus Starorzrebski episcopus, qui supra, manu propria

Adam Pilchowski proboszcz warszawski, manu propria.

15

15 sierpnia 1579 r. obóz pod Połockiem

Stefan Batory król polski wydał uniwersał ustanawiający w Goniądzu skład soli. Uniwersał ten zobowiązywał mieszkańców woj. podlaskiego do zaopatrywania się w sól w żupie goniądzkiej. Zawierał ostry zakaz przewozu i sprzedaży soli morskiej pod groźbą jej konfiskaty na rzecz skarbu królewskiego i kary grzywny. Do kontroli respektowania tych nakazów zobowiązani byli: sprawca żupy i strażnicy. Uniwersał określał także ceny na sprzedawaną sól i jednostki miar obowiązujące przy kontraktach handlowych. Przy oznaczaniu miar uniwersał odwoływał się do jednostek królewskich.³⁴

Uniwersał.

Stephanus z łaski bożej król polski, wielkie książę litewskie, pruskie ruskie, mazowieckie, żmudzkie et siedmiogrockie.

Wszem, wobec i każdemu z osobna dygnitarzom, urzędnikom, a zwłaszcza starostom i dzierżawcom naszym, urzędowi miejskiemu i innem obywatelom województwa podlaskiego, poddanem naszym oznajmujemy, iż my chcąc dogodzić wccasowi poddanych naszych poddanych naszych i opatrując to aby zamorską solą konstytucjami zakazano mając sami dostatek soli w państwach naszych, korona ubożona nie była, postanowiliśmy corturę i nową żupę w Goniądzu w województwie podlaskiem a żeby poddani nasi od sprawe tamtej żupy naszej obciążeni nie byli. Wziąwszy pewną wiadomość o koście w prowadzeniu dalekiem soli do Goniądza i warzeniu jej chocia widzimy, że to z przodku nie będzie z pożytkiem naszym, także zaledwie nakład na to ciniiony wraca się, jednak dla dobru poddanych naszych polieciliśmy żupnikowi naszemu goniądzkiemu soli tam warzonej każdą beczkę, która tak wielka ma być jako w Królewcu sól zamorska z dawna przedawana bywa, a dobrze taniej niż zamorską przedawają po 75 gr pol. a

³⁴ AGAD, Księga miejska Knyszyna 1553–1580, nr 1, k. 221v (obłata 21 września 1579 r.); A. Pawiński, s. 95.

rumowej kamiennej soli nie warzonej beczkę także królewiecką po 4 zł. monety i liczby pol. przedawać wedlie ceny każdemu tak warzona jako i rumowa sól w tej to żupie naszej goniądzkiej przedawana będzie i na potem wagą obwarowana aby w mierze beczki królewieckiej nie mogli być poddani nasi od sprawe żupnych ukrzywdzeni wolne ku temu ciniemy każdego, który takową sól w żupie naszej goniądzkiej kupować będzie. Od cła wszelakiego nasego w województwie podlaskiem. Chyba ten powinien od soli tamże kupionej, coby ją z Poliasia przez granicę do Wielkiego Księstwa Litewskiego wiózł cła tam na tych miejscach, gdzie teraz od zamorskiej soli cła placą, tak jako od beczki zamorskiej soli płacić będą powinni. A tak chcemy to mieć, albo każdy z obywatelów województwa podlaskiego sól warzoną albo i rumową wedlie ceny [p]omienionej z tej to żupy naszej brał. A iż do tego tam mmesca dalekie prowadzenie i dodawanie soli nie może być, jedno z niemalem nakładem nasem, przeto abyśmy w tem skody nie mieli, gdyż też przedtem nikomu z poddanych naszych nie było wolno spuscać rzekami sól ku szkodzie żup naszym krakowskich, tak też za tem nowem postanowieniem żupy nasej w Goniądzu niedopuscamy i owsem zabramy i zakazujemy wsem z poddanych naszych któregożkolwiek stanu i kondycji będącem, aby żaden ku szkodzie żupy naszej goniądzkiej, do której wsytko województwo podlaskie obracamy. Od tego casu soli tak rumowej, albo i warzonej rzeką [k.222v] Narwią i insemi rzekami do tegoż województwa spuscać nie ważyli się pod utraceniem tej soli, która będzie do skarbu nasego. Od sprawców żupy nasej goniądzkiej, albo strażników każdemu coby się tego ucinić nad terazniejsze zakazanie nase ważył zabierana. Rozkazujemy wsytkich miejsc ... w podlaskiem województwie... aby ten uniwersał nas wszędzie w miesciech, miasteczkach i państwach naszych publikować, obwołać i do wiadomości wsiech przywieść kazali, ażeby sami poddani nasi wedlie, niego się zachowali, aby tego przestrzegali „pomoc sprawcom tej to żupy nasej, albo i strażnikom naszym ilekroć by tego była potrzeba aby dawali i ... w ten się nam pokazowali. A gdzieby tego którzy uczynil nie chcieli, takowi wedlie statutu Króla Kazimierza sławnej pamięci jako nieposłusnym rozkazaniem nasemu winie i karaniu podlegać i podpadać będą.

Dan z obozu pod Połockiem. Dnia piętnastego miesiąca sierpnia roku bożego MDLXXIX [15 VIII 1579 r.]. Królowania naszego roku czwartego

Stephanus Rex

Alb[ertus] Baranow[ski]

16

4 maja 1582 r. Goniądz

Stanisław Płoński burmistrz, Andrzej landwójt i Paweł pisarz miejski z Goniądza przekazują podatek tzw. pobór Piotrowi Pieskowskiemu poborcy podatkowemu ziemi bielskiej.³⁵

Przyszedszy przede mnie Stanisława Płońskiego burmistrza miasteczka Goniądza sławetny Andrzej langwójt i Paweł pisarz miejski, a sukcesorowie poboru przysiężni, zeznali, że pobór JKM na przeszłym Sejmie Warszawskim uchwalony spólna, za pierwszy rok wybrawszy oddali do rąk urodzonego pana Piotra Pieskowskiego poborcy natenczas ziemi Bielskiej. To jest od domów, ogrodów sossu zł pol. 55/9. Z włók miejskich zł pol. 85, a ostatek pusto lieżą dla ubóstwa, k temu szpitalnych 4. A sukcesorowi wypłacono za posługę, z włókie jednej i od domu i od koła młyńskiego. Item oddali też od rzemieślników, przekupek, rybitwów różnych ubogich, nędznych zł pol. 22/4. Item z młyńskich kół zł pol. 3/6.

Przeto będąc tego dobrze świadom pieczęć urzędową miejską do tego zeznania ich przyłożyłem.

Działo się w Goniądzu 4 maj Anno Domini 1582. [4.V.1582]

³⁵ MN Kraków, rkps MN 552 ze zbioru Wittyga, Odcisk miejskiej pieczęci z wyobrażeniem Baranka, na tle trójkąta - Ok Opatrzności Bożej i napisem w otoku.

1602 r.

Lustracja starostwa goniądzkiego i miasta Goniądza.³⁶

Starostwo Goniądzkie. Miasto Goniądz.

W groncie miasta tego jest włók wszystkich 132, z których jest wolnych wójtowskich włók 5, szpitalnych 4, Stołuckiego 3, na organistę kościelnego włók 1, legwójtowskich włók 1/2. Jest pole w okrag na młynarzów 2, którego jest włók 1 1/2. Zostaje popłatnych włók 117, z których dają wedle przywileju i erekcyjnej swojej po gr lit. 38, czyni pol. zł. 185/7/9. Owsa do tego dają z każdej włóki wedle tegoż przywileju swego po 2 solanach, które czynią owsa beczkę 1, miary targowej, uczyni beczek 117, każda po gr 25, czyni zł 98/15. Jest przy tem mieście włók okolnych 2 x 45, z których płacą czynszu po gr lit. 38, czyni pol. zł 71/7/9. Z tych włók od owsa dla złego gruntu wolnych jest 16. Włók 4 płacą po 1 solance owsa, czyni beczek 2, każda po gr 25, czyni zł 1/20. Włók 25 dają owsa po 2 solankach, czyni beczek 25, każda po gr 25, czyni zł 20/25.

Ogrodowe. Z włók wszystkich wyżej opisanych, tak miesckich, jako i okolnych, których jest wszystkich 162 dają ciż mieszczanie, z każdej włóki po gr lit. 3, czyni pol. zł 20/7/9.

Domy miesckie. Mieszczanie, którzy roli nie mają, ale tylko gołe domy, ci płacą od domu każdego po lit. gr 1, takowych domów jest 286, czyni pol. zł. 11/27/9.

Pręty ogrodne. Prętów w ogrodziech miesckich jest wszystkich 2512, z każdego dają po 1 bielemu lit., czynią pol. zł 10/14.

Morgi. Morgów jest wszystkich w mieście 136, dają z każdego po gr lit. 3, czynią zł pol. 17. Przy tym jest plebańskich morgów 4/26, które są wolne od wszystkich podatków. W Białosukniach jest okolny grunt, który zowią Dolidowczizna, z tego płacą do roku zł pol. 10/17/9. Jest tamże ogrodów 2, z każdego dają po gr lit. 3, czyni pol. zł 0/7/9.

Rybacy. Dają rybacy od wolnego łowienia ryb w rzece Goniądzkiej arendą zł pol 24 – zł. 24.

Rzeźnicy. Dają rzeźnicy za łopatki wszelakich bydeł zł 28.

Szewcy. Szewcy dają czynszu zł 4/16.

Młyny i targowe. Jest przy tym mieście Goniądzu młynów 6, z których dają arendą, do tego z grobelnego, poduszego, przewozu, zapustowego, cechowego zł 345.

Kościół. Księża mansjonarze z Goniądza produkowali przed nami fundusz swój od sławnej pamięci pana Stanisława Dowoyny wojewody polockiego i Petroneli Radziwiłłówny małżonki jego, którzy to małżonkowie fundowali na ten kościół czynsze pewne i inne dochody z folwarków do Goniądza należących, prosząc ażeby jem to wszystko wydano według tegoż funduszu, którychmy odesłali z tym wszystkim do KJM. Jednak dają jem teraz z czynszów miesckich na każdy rok zł 48.

Latum zł 349/16.

Summa wszystkich dochodów z miasta Goniądza zł 849/15, stąd wytrąciwszy czynsz Księżom Mansjonarzom kościoła goniądzkiego zł 40. Summa tedy zostaje prowentów z miasta Goniądza zł 809/15.

Folwark blisko miasta Goniądza, który zowią Wielkim Dworcem Goniądzkiem. Urodzaj tego folwarku... Budynek. Jest przy tem folwarku budynku gmachów 2 przednich. W pierwszym są 2 izby z kownatami, piece, ławy, stoły są w nich zupełne. W drugim gmachu izdeb 2, z kownatami, piece, ławy, okna, stoły są w nich zupełne. Jest też izba czarna przy oborze dla dworniczki. Stodół jest 3, dobrze budowanych, stajnie, obory także są dobrze budowane.

³⁶ AGAD, ASK, dz. XLVI, nr 146, k. 27–30.

12 marca 1618 r. Warszawa w czasie sejmu walnego

Zygmunt II król polski potwierdza fundusz kościoła goniądzkiego nadany przez Aleksandra Jagiellończyka.³⁷

Sigismundus III Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Litvaniae, Russiae, Prusiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque etc nec non Svecorum, Gottorum, Vandalorumque haereditarius rex.

Significamus praesentibus quorum interest universis et singulis. Exhibitas nobis fuisse literas pargameneas infrascriptas nomine et ac parte Pauli Gisza praepositi Livenssis, parochi Goniądzensi, sigillo Magni Duc. Litt communitas, in se fundationem seu dorationem ecclesiae parochiali in Goniądz factam continens sanas, salvas, illaesas omnique suspicionis nota curentes supplicatumque nobis est ejusdem praepositi Livensi et parochi Goniądzensi nomine, ut eadem literas auctoritate nostra regia in omnibus earundem punctis, et conditionibus approbeimus, ratificavimus et confirmarorumus. Quorum literarum tenor de verbo, ad verbum ut sequitur estque talis:

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Cum humana opera in se sint labelia et memoria hominum, quae labiles est et caduca evanescent, necesse est etc. etc.

Hoc idem privilegium est superius de verbo ad verbum descriptum vise folio 41.

Nos igitur Sigimundus rex pro nostrotuendi, ac promovendi cultus Domini studio supplicationi commomorati parochi Goniądzensi benigne annuentes, in omnibus earum punctis, clausulis, et conditionibusque, approbandas, ratificandas, confirmandas duximus, uti quidem auctoritate nostra regia approbamus, ratificamus, sigillo regni communieri mandavimus.

Datum Varschaviae in comitiis Regni generalibus, die duodecima mensis Martii, Anno Domini millesimo sexcentesimo decimo octavo, regnum nostrorum trigesimo primo Poloniae, Sueciae vero vigesimo quinto anno.

Sigismundus rex

Jacobus Zadzik secretarium manu propria.

28 maja 1621 r. Zabłudów

List Macieja Berzeńskiego gubernatora zabłudowskiego do Krzysztofa Radziwiłła hetmana litewskiego informujący o pożarach w Koronie Polskiej, m. in. miasta Goniądza.³⁸

Miast też polskich temi czasy razem siła pogorzało: Tykocin wszytek, Goniądz, Łomża – tamże 10 kop domów zgorzało, Węgrów dziś tydzień jak pogorzał i kościół. Toruń także pogorzał. Ułapiono pięciu lotrów pod Wysokiem Mazowieckim, co Łomżę zapalili, po złoczyńsku, z długimi włosami chodzą, rzekomo przyznali się, że są posłani od Turka, aby zapalali miasta w Królestwie Polskim... I to też powiadają, że jest przy dworze KJM jeden dworzanin obecnie mieszkający, który od Turka bierze 30 zł. I daje Turkom o wszystkim wiadomość. Poprowadzono tych pięciu lotrów do Warszawy do KJM.

W Tykocinie tylko szpichlerz WKs.M został, ale dom pana krajczego, co był przy szpichlerzu zgorzał. I drzewa W Ks.M tam przy szpichlerzu, com miał nagotowane do budowania zgorzało pół kopy. Ledwo i szpichlerz obroniono od ognia. Zdarzył Pan Bóg, że natenczas tam był pan

³⁷ MN Kraków, Bibl. Czart. IV, 1777, s. 163; AP Białystok, Kamera, nr 2855, k. nlb, (kopia k. XVIII).

³⁸ AGAD, Archiwum Radziwiłłowskie, (dział V, t. 17, nr 637); ODZ Warszawa, Teki Łopacińskiego, Archiwum Radziwiłłów (1560–1699), s. 29.

Pniewski w Tykocinie, który broniąc swego domu i szpichlerze obronił, i WKs.M szpichlerze. Inne szpichlerze, nawet szkuty i komiegi na wodzie pogorzały wszystkie, że nic nie zostało.

20

24 listopada 1633 r. Goniądz

Wizytacja kościoła parafialnego w Goniądzu.³⁹

Actus Visitationis ecclesiae in oppido Goniądz. Anno et mense quibus supra, die vero vigesima quarta [24. XI. 1633 r.]. Quaniuae predicta ecclesia Goniądzensi partis praesenti visitationi nonsit obnoscianed quod beneficia a pralat et canonicus vilnensi porreosa non nisi a visitatione perunte caplani deputato debeant visitasi, iuxta disponentem eiusdem statutor nihil omnium. Illustris dominus visitator

Visitatio suppellectilis Ecclesiae. Srebro:

Monstrancja wszytka srebrna miejscami złocista.

Krzyż srebrny, niemaly, z jedną stronę krucyfiks, z drugiej relikwie.

Kielich srebrny, wszytek złocisty.

Kielich srebrny, z pateną, wszytek pozłocisty.

Kielich srebrny, miejscami złocisty, z pateną takąż.

Kielich srebrny, mniejszy, miejscami złocisty, z pateną

...

Puszka srebrna, z nakrywką takąż, miejscami złocistą, wielka, na wierzchu krzyżyk z hiacyn-towym kamykiem.

Puszki dwie, male, srebrne do Najświętszego Sakramentu.

Łyżka srebrna, albo czareczka na ablutyzm do chorych.

Pacyfikał srebrny, z relikwiami, nowy, na sedesie srebrnym.

Pacyfikał maly, srebrny, okrągły, z jedną stroną nomen JESU.

Ampulek dwie, srebrnych, malych.

Kielich srebrny, pozłocisty wszytek, z pateną takąż.

Kielich srebrny zewnątrz i z wierzchu miejscami złocisty, z pateną takąż.

Kielich mosiądzowy, pozłocisty, do obłuczej, z pateną takąż.

Puszka cynowa do Najświętszego Sakramentu do chorych.

...cynowy

...cynowa, z łyżeczką takąż.

Trybularz mosiądzowy

Visitatio fabricae templi et domus hospitalis aliorumque aedificiorum:

Hoc templum non consecratum, collationis SRM, titule praepositurae irrignitum est, existie proprie ecclesiam parochialem S. Joannis [Ten kościół nie konserwowany, kolacji JKM, tytułujący się probostwem, jest zniszczony przez powódź, zawłaszczono kościół św. Jana, którego budowla starożytna i zniekształcona. Ołtarz tamże jeden, dwie wartości zawierający: przedstawienie św. Ducha przyzwoicie wybudowany, którego nim trzy obrusy uzupełniony jest i portatył w całości, konsekrowany. Ten kościół złączony jest ze szpitalem, także starożytnym, w którym mieszka 4 ubogich. Tamże mężczyźni i kobiety nie są oddzieleni.

³⁹ BU Wilno, F 57, B 54-40 Acta visitationis ecclesiarum dioecesis Vilnensis, per illustrem et admodum reverendum dominum Gasparum Zaliwski canonicus Vilnensis SR Missionis secretarium, auctoritatem... 1633.

21

7 lipca 1662

Rejestr pogłównego miasta Goniądza, przedmieść i parafii goniądzkiej.⁴⁰

Miasto Goniądz

Kazimierz Urbanko, siostra, matka jego, zł 3

Jozeph Urbanko z żoną zł 2

Florian Bobrowski z żoną, syn jego zł 3

Grzegorz Bobrowski z żoną, syn zł 3

Paszewianek siostr dwie Kownaccy zł 3

Wdowa, syn, córka zł 3

Zachariasz Miecznik, żona, piastunka zł 3

Jędrzej Żarnowski, żona, ociec, ciotka, parobek, dziewczka, pastuch, zł 7

Wojciech Zdunczyk, z żoną zł 2

Jan Zastoczyk, żona, siestrzeńcy, zł

Jerzy..., żona, komornica, zł 3

Maciej Mieleszko, żona, dziewczka, zł 3

Piotr Krasowki, żona, syn zł 3

Wawrzyniec Chałasta, żona, syn zł 3

Marcin Zastocki, żona, pasierb, pasierbica, zł 4

Piot Sedlarko, żona, córka, komornik, komornica, zł 5

Walenty Dylo, żona, syn, córka zł 4

Jan Niescier z żoną zł 2

Komornik Adam z żoną, zł 2

Paweł Białozorko, żona, synów 3, córka, zł 6

Wdowa Weyzowa, zięć, żona, zł 2

Wojciech Nazarczyk, żona, dziewczka, pastuch, komornik, krawiec, zł 5

Szymański, żona, Kolenda, Matysowa zł 4

Paweł Bazar, żona, syn, zł 5

Barthosz Kropiwnicki, żona, matka, parobek, dziewczka, dziewczyna, komornik, zł 8

Szymon Okuń, żona, parobek, dziewczka, pastuch, zł 5

Jędrzech Szadkowski, żona, parobków 2, dziewczka, zł 5

Wdowa Brzozowska, syn, dziewczek jej dwie, parobek, zł 5

Kazimierz Rostkowski, żona, parobek, dziewczka, zł 4

Paweł Majewski, żona, synów dwa, córka, dziewczka, zł 6

Łukasz Borysko, żona, parobek, zł 3

Kazimierz Doynio, żona, zł 2

Grzegorz Bołbicki, żona, szwagier, parobek, zł 4

Wdowa komornica, syn, zł 2

Maciej Hacewicz, żona, siostra, dziewczka, parobek, zł 5

Wawrzyniec Tarayca, żona, zł 2

Wojciech Thorzyk, żona, syn, dziewczka, zł 4

Maciej Mularczyk, żona, dziewczka, zł 3

Adam Czyszewski, żona, córka, zł 3

Stanisław Sipiela, żona, córka, zł 3

Białasik stary, chromy, żona jego, zł 2

Wdowa Markuciowa, synów dwa, córka, parobek, dziewczyna, zł 6

Komornica wdowa, zł 1

⁴⁰ AGAD, ASK, dz. I, nr 70, k. 12-14.

Mikołaj Ciupra, żona, parobek, dziewczki dwie, wnuk, zł 6
 Piotr Dąbrowa, żona, zł 2
 Paweł Faderek, żona, syn, zł 3
 Bartosz Niekrasz, żona, synów dwa, pastuch, kucharka
 Tomasz Kamiński, żona, zł 6
 Wojciech Mioduszewski, z żoną, zł 2
 Jerzy Truskolescy z żoną, zł 2
 Grzegorz Sacharko, z żoną, siostra, brat, zł 4
 Wojciech Celiński, żona, syn, córka, zł 4
 P.Piotr Niedzwiecki, żona, parobek, dziewczka, zł 4
 Andrzej Pantel, żona, syn, zł 3
 Szczepotosska, dziewczka jej, zł 2
 Walenty Janulko, żona jego, zł 2
 Wdowa Ogorkowa, zł 1
 Marcin Klimaszewski, żona, synów dwa, zł 4
 Szymon Hackiewicz, żona, zł 2
 Grzegorz Półtoraczyk, żona, bratów dwa jego, zł 4
 Paweł Górski, żona, syn, zł 3
 Grzegorz Pastuszek, żona, zł 2
 Wojciech Panieta, żona, syn, parobek, dziewczka, zł 5
 Toczyłowski, z żoną, zł 2
 Jan Szędzianowski, z żoną, siostra jego, zł 3
 Krzysztof Szafranek, żona, córek dwie, zł 4
 Maciej Lelicki, z żoną, córka, zł 3
 Frąć Koyro, żona, dziewczka, wnuk, zł 4
 Marcin Szczygieł, żona, dziewczka, pastuch, zł 4
 Komorników jego dwa, Rusinków, zł 2
 Paweł Braur, zięć, żona tego zięcia, syn jego, zł 4
 Maciej Niemasz, parobek, syn, zł 4
 P. Aleksander Zubilewski, żona, parobek, co za pieniądze robi, najemnik, zł 4
 Piotr Krupsza, żona, parobek, syn, zł 4
 Walenty Czuz, żona, parobek, dziewczka, zł 4
 Krzysztof Wilczewski, żona, parobek, dziewczka, zł 4
 Michał Przespałczyk, żona, dziewczka, zł 3
 Wojciech Piso, żona, zł 2
 Wojciech Skarżyński, żona, zięć, żona, chłopak, zł 5
 Bartosz Koniecko, żona, zł 2
 Janowa Organiscina, parobek, dziewczka, zł 3
 Komornica, dziewczka, zł 1
 Markuciowa wdowa, dziewczka jej, zł 2
 Komornica wdowa, zł 1
 Maciej Puszczyk, żona, zł 2
 Michał Młynarz, z żoną, zł 2
 Kazimierz Zylnowicz, z żoną, zł 2
 Komornik z żoną, zł 2
 Andrzej Bagiński, żona, dziewczka, ojciec, syn, brat, zł 6
 Marcin Roliniak, żona, syn, zł 3
 Wojciech Docz, żona, córka, syn, zł 3
 Jan Cimoch, zł 1
 Marcin Klinek, matka, parobek, dziewczka, brat jego, zł 5
 Komornica wdowa Kukielowa, córek dwie, zł 3

Jakub Brystupa, żona, synów dwa, zł 4
 Jan Avydeyko, żona jego, zł 2
 Franciszek Kraiewski, żona jego, zł 2
 Komornica panna, zł 1
 Wojciech Iwiski, z żoną, zł 2
 Andrzej Koltek, żona, syn, córka, zł 4
 Grzegorz Monciwoda, żona, syn, córka, zł 4
 Szczepan Biernacki, żona, dziewczka, zł 3
 Jerzy Łuniewski, żona jego, zł 2
 Jan Koziołek, zł 1
 Fabian Sprerka, żona jego, zł 2
 Stanisław Rzwyla, żona, syn, córka, zł 4
 Szafrankowa, synów jej dwa, córka, parobek, zł 5
 Frąć Polaczyk, żona jego, zł 2
 Jan Niechnic, żona, parobek, zł 3
 Szczepan Knieszczyk, żona jego zł 2

Suma mieszczańskich głów nro 355
 rata oddano zł do skarbu 82, facit zł 355

Okolne Przedmieszczanie Miasta Goniądz
wieś Białosuknie

Paweł Nisirczyk, żona, brat, siostra, zł 4
 Pawłowa Jaroschowa, syn, córka, zł 3
 Marcin Kilian, żona, zięć, żona zięcia, i syn, zł 3
 Piotr Wyszyński, żona jego, zł 2
 Marcin Grzegorzowicz, żona jego, zł 2

Suma Nro 16

wieś Łupichy

Michał Puterka, siostra jego, zł 2
 Wojciech Jargon, żona jego, kucharka, zł 4
 Mateusz Łotysz, siostra, córek dwie, zł 4
 Piotr Gynio, żona, córka, zł 3
 Wdowa Hryszkowa, synów dwa, córek dwie, zł 5
 Frąć Owsiany, żona, syn, zł 3

Summa Nro 21

wieś Szedzie

Grzegorz Chocko z żoną, zł 2

wieś Zyburty

Jan Skaczek, żona jego, zł 2
 Jakub Cingan, żona jego, zł 2
 Jakub Cirszałko, żona jego, parobek, zł 3
 Błasko Szanako, żona jego, zł 2
 Florian Kosciesza, zł 1
 Mathys Ciszszwałko, żona jego, zł 2

Summa głów Nro 13

wieś Kosiorki

Stanisław Kropiwnicki, żona, siestranek, zł 3
 Wojciech Kosieyko, żona jego, zł 2
 Woyciech Seczapilo, żona jego, zł 2
 Piotr Cinko, żona jego, zł 2

Suma Nro 9

wieś Jaski

Wawrzyniec Nazalczyk, żona jego, zł 2
 Barthłomiej Łazarczyk, żona jego, zł 2
 Jan Stanulo, żona jego, zł 2
 Mateusz Pawleniuk, żona jego, zł 2
 Jan Anrolik, żona jego, zł 2
 Gaspar Walendziuk, żona jego, zł 2
 Mateusz Walendziuk, żona jego, zł 2
 Jakub Wasiaczyk, żona jego, synów dwa, zł 4
 Jan Przypkowski, żona jego, parobek, kucharka, zł 4

Suma głów Nro 22

wieś Downary

Mateusz Zitko, żona jego, zł 2
 Andrzej Brozio, żona jego
 Maciej Hałusa, synów trzy, dziewczka, zł 5
 P. Fabianowa Pisaczyna, syn, parobek, dziewczka, zł 4
 Szymon Philip, żona jego, zł 2
 Szymon Dzierżignio, żona jego, zł 2
 Marcin Brozio, żona, córka, zł 3

Suma głów Nro 20

wieś Owiecky

Marcin Faderely, żona, syn, zł 3
 Wojciech Myśliwiec, żona, parobek, dziewczka, zł 4
 Jan Poniko, żona jego, zł 2
 Jan Szorc, żona jego, zł 2
 Wojciech Chołowienka, żona jego, parobek, dziewczka, zł 4

Suma głów Nro 15

Summa wszytkich Przedmieszczan [118]. Dali ad rationem lat. 57/15

Dwór pana Marcina Wolińskiego wójta miasta Goniądza

Pan Marcin Woliński, synowiec, synowica, zł 7
 Chłopiec nobiliesus status, zł 2
 Gospodyni, czeladnik plebeis, zł 2
 Parobków dwa, chłopców pleb. dwa, zł 4
 poddanych dwa, pastuch jeden, zł 3

Suma osób po zł 3 Nro 1 – fl. 3

osób po zł 2 Nro 3 – fl. 6

osób po zł 1 Nro 9 – fl. 9

Provenies summa czyni fl 18

Dwór pana Wojciecha Wolinskiego

Pan Wojciech Wolinski zł 1
 Siostra gr 15
 Parobek, niewiasta, chłopiec, pastuch, zł 4
 Pan Rawa zł 1
 Żona gr 15
 Córka gr 15
 Syn gr 15

Summa proveniens czyni fl 8

Młyn Dawidowcy zł 10

Dawidowa, synów dwa, córka, parobek, kucharka, pastuch, młynarczyk, zł 8

Summa proveniens czyni fl 18

dwór Klewianka królewski

wieś Klewianka głów z dworzany 25

wieś Krzecz królewska głów 11

Smugorówka Szlachta głów 20

wieś Szaciły królewska głów 20

wieś Rumieyki królewskie głów 17

wieś Ciesze królewskie głów 24

wieś Potoczyna królewskie głów 19

wieś Koleśniki królewskie głów 9

wieś Gynie królewskie głów 2

wieś Dziemidy królewskie, głów 12

wieś Ornostaje dwór pana Pisanki, głów 17

wieś Olisky pana Pisanki, głów 13

wieś Dzieszki chłopci, głów 24

wieś Kreczkowo Dwór JMci księdza, pisarza Wlk. Ks. Litewskiego, głów 61

Ogrodnicy plebańscy w Goniądzu:

Jan Kamiński, żona, zł 2

Kazimierz krawiec, żona, syn zł 3

Paweł Jansur, żona

Michał tracz, żona, syn, zł 3

Jakub Koyro, żona, zł 2

Walendy Czaśo, zł 1

Komornik zdun, zł 1

Wdowa komornica, zł 1

Komornik stolarz, żona, syn, zł 3

głów 18

wieś Szpitalna, głów 33

wieś Białosuknie, głów 139

wieś Rudkowskie szlachta 100

wieś Kramkówka szlachta 68

wieś Kramkówka Mała szlachta 41

wieś Sobieszczki szlachta 18

wieś Zblutowo głów 47

wieś Świerzbienie szlachta, głów 27

wieś Rybaki JMci pana łowczego ziemi bielskiej, głów 76

wieś Ołdaki szlachta, głów 38

wieś Monki szlachta, głów 81
 wieś Sikory szlachta, głów 63
 Na ten registr podpisuję się ja
 ks. Michał Niedzwiecki proboszcz i komendarz Goniądzki m.p.
 Zygmunt Wyszkowski łowczy ziemi bielskiej
 Paweł Baykowski
 Paweł Krasewski burmistrz Goniądzki z rajcami
 Andrzej Furaczik pisarz Goniądzki.

22

7 marca 1667 r. sejm Warszawa

Konstytucja sejmowa tworzy w Goniądzu Urząd Grodzki. Działo się to na prośbę posłów ziemi bielskiej, skarżących się na to, że w czasie wylewów rzek szlachta z powiatów tykockiego, goniądzkiego i rajgrodzkiego nie może skarżyć się ze swoich krzywd, wnosić protestacji w sprawach cywilnych, dokonywać obdukcji, dokonywać zapisów itd. Odtąd pisarz grodzki brański wyznaczać będzie do Grodu Goniądzkiego osobnego regenta, który będzie w Goniądzu rezydował i aktykował wszystkie sprawy do ksiąg grodzkich. Regent będzie miał prawo wydawać ekstrakty z tych ksiąg. Starosta knyszyński ma obowiązek wyznaczyć stosowne miejsce, a mieszczanie goniądzcy zostali zobowiązani zbudować kancelarię.⁴¹

A iż dla odległości grodu Brańskiego i trudnych przepraw podczas innudacji przez rzeki obywatel Tykoccy, Raygrodcy i Goniędzcy w krzywdach swoich tam in criminalibus, quam civilibus protestacji, obdukcji, ani też zapisów żadnych przyznawać nie mogą. Przeto za wniesioną instancją posłów ziemi bielskiej autoritate praesentis Conventus Gród wieczny w Goniądzu mieście naszym do starostwa Knyszyńskiego należącym naznaczamy, a to tylko dla samych przyjmowania suscept, któremu similiter securitatem jako i innym Grodom warujemy. Do którego Grodu urodzony Benedykt Olszewski pisarz nasz grodzki brański regenta, przysięgłego. szlachcica zysłać będzie powinien, także po nimnastępujący na pisarstwo sukcesor jego, aby tam przy Grodzie rezydował i te wszystkie actus przyjmował, a potrzebującym ekstrakty wydawał, na którą kancelarię urodzony starosta knyszyński powinien będzie miejsce przystojne wymierzać, za pierwszą urodzonego pisarza rekwizycją, a mieszczanie kancelarię zbudować sub poena quadrigentarum marcarum mają.

23

30 września 1675 r.

Wizyta generalna kościoła w Goniądzu przez ks. Ignacego Świętosławskiego, kanonika wileńskiego.

Visitatio Ecclesiae Goniądzensi 1675 Pro ecclesia parochiali goniądzensi anno domini 1675 30 septembra

Pro ecclesia parochiali goniądzensi anno Domini 1675 30 septembris.

Fundata haec parochialis a serenissimo Lituaniae principe Vitoldo, approbata ba ejus nepote Alexandro, ibidem Lituaniae principe, aucta ab illustrissimae Nicolao Radziwił palatino vilnensi-ae pro sex mansionaris, septimo clerico, octavo arcis capellano. Aucto haec locata et fundata in haereditarii Radzivilionis bonis goniądzensi, augustoviensi, rajgrodensi et eorum advocatiis, quae omnia dano de terrestria Radziviliona haereditate regalem transcerunt possonae. Auctio etiam ac

⁴¹ Volumina legum, t. IV, Petersburg 1859, s. 448.

mansionari et arcis capellani, fundatio per sermos reges totalli abrogata alii, quod ratione cursus bi de Aula Goniądzensi 48 flor. singulis annis pro S. Martino dabuntur, nunc pro anno presento in absentia moderna tenentarii retentem.

Modernus tenentarius per constitutionis commitato ad octavam progenien illustres dominos Gninski palatinus culmensae, sed jus patronatus penes sermos reges beneficii.

Ipsis fundatio a serenissimis Lituaniae principibus in villa Krzeczkowo et praedio eius agri satis steriles. Subditi quinque mansos dabant eorunde piaszczystych, kamienistych, steriliom agrorum. Jest ich 18, rzadko który swojemi wołmi. Z tych wszystkich annui census reditasque nulli, prócz szczególnie roboty. Młynarzów po jednym kole dwa.

W mieście Goniądzu: variorum legatum włók 1 1/2, pro organario półwłóczek, placów dziesiątek, zagrodników 4.

Decimae ze trzech królewskich folwarków: Klewianki, Szpakowa, Potoczynny, omnis grani manipulares. Teraz za opustoszeniem, z tych wszystkich trzech bywa żyta circiter kop 60, jarzyny tyłoż.

Okolni przedmieszczanie, i ci dają omnis grani manipulares per eandes destlacione (?) ledwie teraz dochodu żyta kop 40, jarzyny tyłoż.

Młyny w Goniądzu 2, także manipulares tenetu.

Miasto Goniądz i wsi królewskie dają meszne po gr półczternasta (13 1/2), czyni tego plus minus zł 15.

Od rybaków goniądzkich bywała ryb certa pensio.

De Silvis Goniądzensis bywała pewna datio mellis, tej commissarii et decreta serenissimorum zniosły, tylko pro memoria zł 3 polskich dają.

Panowie szlachta parafiani puki od haereditario należeli dominos ex vi foundationis manipulare decimam dawać musieli, teraz a multas annis decretis tribunalis pewne obwarowali ducty, videlicet:

Białosuknie włók 16, z każdej żyta kopa jarzyny, to jest owsa kopa,

Rudkowskie włók 10, z każdej żyta kopa, owsa kopa,

Monki włók 10, z każdej żyta kopa, owsa kopa,

Rybaków pana Wyszkowskiego, ogólnie żyta kop 6, owsa kop 6,

Inni szlachta to jest: Sikory, Świerzbienie, Sobieski, Zblutowo, Krakówka Wielka, Kramkówka Mała, Ołdaki, Rawy Szlachcic – jedni zbożem, drudzy pieniędzmi, podług dawnych kwitów wydają.

Folwarczek Puszarce za civilibus bonis, ac sub civili onere testamento nobilis Woliński legowany na altarystę pro duabus in hebdomada missas, sed non suffiut non tunc pro altariste, sed vix pro labore circa agros.

Curati istius loci fuerunt antiquitus magni pralati Varsaviensis, Posnanienses, Vilmenses etc., ut pote Zaliwscy illustriss venerabilis Zawisza, reverendissimus Judicki, post curas canonicae resignationem per illustris Joannes Zaleski canonicus smolenscensis sede vacante, ab illustrissimo Tezankolis administratore institutes summae ubique invenit in aedificiis recine ac miserarum cum unico pro tribus ecclesialociqae supellectae is propriod propriis bonis sumptu per annos circiter sex quaecunque comparavit, aedificavit, fratri suo reverendo Sigismundo Załęski moderno curato cum beneficio cessit, plus in omnibus ruinis aedififanda ac restauranda (prou fidissimo fratris comisis). Modernus curatus per reverendissimum Slupsc[...] administratore institutus, quintus agit annum.

Ecclesiae parochiales sunt duae: major tituli BVM, minor S.Joannis ambae post antiquos antecessores penitus ignoti ac etiam sinfenestris desolutio munimus et a fundamenti restaratae. In maiori ecclesiae noviter reaedificata: altaria quinque, ambona, scamna, baptiste..... et similia suo ordine collocata in choro ornamum est imagum B[VM], in maiori altari Magnarum Dei Gratiarum sed non aprobata. Ad altarum Sancta Annae est confraternitas ipsis, sed sine illa fundatore. Ipsis confratres sumptu quolibet quartali suas celebrant solennitates.

Est reverentus vicarios, organarios, rector scholae, zacrista, puerique in cantu et redimentis instruantur. Sacrum, missae, officium quotidie, legitur festicis vero diebus missa cano cantione solennis, ac Rosarium B et cantione matutna vesperae. In eadem ecclesiam campanile novum, in quo tres campanas, quarta in copula.

In ecclesia S. Joannis bene tecta et fenestrata noviter. Altare unus. Scamma. Zacristia. Atrium minus nova, campana in copula.

In Arce erat quondam ecclesia Sanctissimae Trinitatis cum suo capellano. Protunc neque arxi, neque ecclesia corrigitur.

De argento ecclesiastico post resignationem reverendissimae Judicki unius remansit ad tres ecclesiam calix et hospitalis ecclesiam pixis, quam in visita oculis d. reverendo Judicki praepositus hospitalis recepit per illustris Joannes Załęski oppignoratam ab antecessore argenti Goniądzensi opisawszy residens propria summa centum quadraginta ... (?) ungariei non tantum redemit, sed plusquam emit ac de pervertuto comminutoque addita non medioeri quantitate quaedam przerobil, pozłocil, kościolowi zostawił, videt monstrationis altitudinis na półtora łokcia w grona złociste z szmelcem, krzyż srebrny cum pelicano ze dwunastą odlewanych galek wielki, od solemnes celebrationes, krzyż srebrny, mniejszy ad usum communum et feriale calices cum patenis, totaliter decoratos tres, pro quarto chartam reverendo antecessoreis Judicki sumptus albae intus decuravit, pixiden justae magnitudinis cum saloestae egregie decuratum, quae afure maligno sacrilego cum venerabili sublata turebulum plusquam quatuor oas continens. In altari B[VM] koron srebrnych dwie, które protunc in altari S. Annae ex qua ad Beatissimae dwie zlociste accesserum wota srebrnych dwie, accassorun tria i dwie gwiazdeczki biała i zlocista.

Ex apparamenta vix digna scribi exceptis iis quae perillustris Joannes Zalenski proprio sumtu recuperavit. Kapa srebrnogłowiu białego, listwy i szczyt per modum altenbas. Ornat biały, lamowy, z potrzebami zlocistemii. Drugi karmazynowy, adamaszkowy. Trzeci papuży, adamaszkowy, same dawne cum caetera supellectili iuxta presaeantia reperiunt.

Visitas libri ad cantum in choro pro exigentia choralis omnes missale, speciale w aksamicie czerwonym, w srebro zlociste oprawy, alia vetera duo. Biblia Polska. Bibliae exposito Postilla Wujka, Commentarii super Evangelia na ambonie. Evangeliki.

Privilegia fundatorum omnium originalia in Archivo Cathedras Vilnensis quarum extractus ad ecclesiae loci, videlicet:

– Foundationis parochiae a Vitoldo et Alexandro principibus, lit. cum subscriptoris et sigillo illustrissimii Eustachii Wołowicz.

– Eiusdem foundationis approbati serenissimii Sigismundi III similiter per extractum subscriptione ac sigilla eius illustrissimii Wołowicz.

– Fundatio Nicolai Radzivilii pro mansionaris capellanie et clericis per extractum manus reverendissimo Alberti Żabiński decani et officis Vilnensis ac sigillo.

– Fundatio eius illustrissimii Radzivilii ecclesiae arcis cum capellano similio per extractum manu et sigillo reverendissimii Żabiński.

– Eiusdem illustri Radzivilii protunc in Goniądz haereditis foundationis parochialis roboratio et circumscripto per extractum cum manu et sigillo illustrissimii Zawisza.

– Omnium caeterum foundationum ac notationum ex libris revisionum regalium.

– Eiscumscriptio denominatio et recognitio cum membris et sigillis revisorum vel vocatus lustratorum in varia volumine.

– Alia decimarummeszne, mellificationis, legationum, nominentam et requisita inventuntur multa ecclesiastica.

• Ecclesia hospitalis Sanctissimi Spiritus habet suum praepositum, qui requisitis suis facili informabit.

Usures adulteria fornicationis sacrilegia etc. non sciae natus faciase Dei Gratia inter solabene temporibus.

Gravamina a multis nate actis annis imtolerabilia fuere tempore regni quam pro Lituania milites hoc anno faciente Dei gratia requiescit populus nisi quod hibernam, pro legis nec illustrem

tenentarii simul cum bonis economicis requirebat, ipsis illustrem sed dominum parochus deraganit illia autonomi fuit amplius molesta. Contributiones variae a subdito pertinere ad districtus exactores Thesaurarius Regni, quae huius temporibus semper posolvantur et quietatores asservantur.

Hoc ita connotata approbare subscribo Ignatius Świętosławski canonicus vilnensis visitator generalis, manu propria.

24

30 marca 1700 r. Goniądz

Inwentarz kościoła parafialnego goniądzkiego

Naprzód monstrancja srebrna, spora, w promieniach zlocistych, z gronami pozłocistemi, na drucie srebrnym krucyfiks, z osobami odlewanyymi, na wierzchu gałki zlocistymi. Promieni 15, pozłocistych, gron 24, kręcone, 2 esy rysowane, aniołków 4 – circa manubrium pozłociste gałki.

2-do. Kielich wszystek pozłocisty wybijany, ab intra et extra.

3-tio. Kielich itidem pozłocisty, na którym herb Podkowa, a w niej Krzyż z literami S.P.

4-to. Kielich srebrny, pozłocisty, na którym podpis Ecclesiae Goniądzensi i litery F[ridericus] D[anigel] C[anonicus] V[?]. Te trzy kielichy z patynami.

5-to. Kielich srebrny, intus et extra pozłocisty, bez patyny.

6-to. Puszka srebrna po części pozłocista, na sedesie trzech aniołków wybijanych, z główkami zlocistymi, winnych gron trzy, pozłocistych, wierzch intus pozłocisty, wybijany, na wierzchu gałka z krzyżykiem srebrnym, in manubrio herb ręka z pałaszem i krzyż. Litery Z[alęski] Z[ygmunt] P[roboszcz] G[oniądzki].⁴²

7-mo. Puszka srebrna do chorych, na której imię JEZUS wyrysowane.

8-vo. Krzyż wielki, srebrny, sedes wybijane i manubrium, osoby 4 srebrne, w nim relikwie S. Christinae V.M.

9-no. Turibularz srebrny, odlewany, na łańcuszkach 4, na nim herb Baranek wyrysowany, litery X.P.Z.Z.P.P.G., waży grzywien 4, S.K. 184. A.D. 1642.

10-mo. Wierzch krzyża pacyfikała, srebrny, na dwoje rozłamany, z jednej strony rysowany krucyfiks, nad nim inscripta JEZUS NAZAREN, REX JUDEORUM, maleńkich galeczek 9 circum circa, bez sedesie.

11-mo. Na obrazie Najświętszej Panny w ołtarzu wielkim tabliczka srebrna, spora, na niej obraz Najświętszej Panny Studzińskiej, z napisem Adam Grabowski, litery T.G.

12-mo. Tabliczka srebrna, także duża, trzy kółka, czwarte większe, ze trzema łańcuszkami, srebrnymi, na niej obraz Najświętszej Panny rysowany, pod nogami obłok. Pod nim osoba i noga, dokoła rysowane, po drugiej stronie krucyfiks rysowany, desuper litery J.N.R.J. pod nim osoba i litery S.O.K.V.N.

13-tio. Tabliczka, na niej obraz Anny Świętej Samotrzeciej, z Duchem Świętym, pod nim ośm osób rysowanych.

14-to. Tabliczka mniejsza, na niej obraz Najświętszej Panny z Panem Jezusem, po lewej ręce, w obłokach, podpis: Paweł, Marianna Szeszkowicz i rok 1688.

15-to. Tabliczka mniejsza, na której obraz Najświętszej Panny z Panem Jezusem, po lewej ręce, w obłokach, pod nim osoba rysowana, z koronką, napis Halszka Koryanowna, Stanisław Moławski, na dwóch kółkach srebrnych.

16-to. Tabliczka mniejsza, na której obraz Najświętszej Panny w obłokach, po lewej ręce Pan Jezus świat trzymający.

17-mo. Tabliczka, na niej obraz Najświętszej Panny z Dzieciątkiem, po lewej ręce. Lilia w ręku N.P., pod nim miesiąc, litery K.A.K.R., na łańcuszku srebrnym.

⁴² Zygmunt Załęski proboszczem był od 1670 r.

- 18-no. Tabliczka, na niej obraz Najświętszej Panny z Panem Jezusem, po lewej ręce, pod nim miesiąc, pod nogami herb w laurze zwierzęty, litery S.W.R.Z.R., na małym kołku.
- 19-no. Tabliczka mała, goła, podpis Tomasz Kulesza.
- 20-mo. Tabliczka mała, na niej obraz Najświętszej Panny, pod nią osoba kłęcząca.
- 21-mo. Serce małe, na nim imię MARJA
- 22-do. Korona srebrna z krzyżykiem na obrazie Najświętszej Panny.
- 23-tio. Druga mniejsza korona, pozłocista na Panu Jezusie.
- 24-to. Gwiazdy dwie srebrne, jedna biała, druga złocista.
- 25-to. Tabliczka mała od JMP Stanisławowej Mroczkowej.
- 26-to. Tabliczka z osobą męską, mała.
- 27-mo. Nóżki dwie, srebrne.
- 28-vo. Kanaczki dwa, w jednym cztery rubinki mający.
- 29-no. Metal złocisty.
- 30-mo. Lichtarzów mosiężnych siedm, dwa z nich złamane.
- 31-mo. Zasłona dwoista, zielonej kitajki.
- 32-do. Kitajki czerwonej kawał na cymborium.
- 33-tio. Lichtarzów dwa cynowych, stołowych, na cymborium.
- 34-to. Na ołtarzu św. Antoniego tablica w serce, na której circuf i rok 1689 i napis Effrem Salomon Heltmuller, o dwóch srebrnych kołkach.
- 35-to. Tabliczka mniejsza, na niej Najświętsza Panna z Panem Jezusem po stronie prawej, lilie. Te tabliczki srebrne, serduszko blaszane, posrebrzane.
36. Zasłonka zielona, trawiasta, rasowa.
37. Vascula cynowe pro oleis sacris. Miednica mosiądzowa in baptisterio.
38. Kociołek mosiężny do wody święconej, z poręczą żelazną.
39. Ampulek cynowych, półtrzeci pary.
40. Navicella cynowa bez dna.
41. Dzwonków 6, z tym przy zakrystii.
42. Serce żelazne od dzwonu, wielkie w zakrystiej.
43. Mszał w aksamit oprawny, na nim sztuk srebrnych, pozłocistych 14.
44. Mszał prosty, w oprawie czarnej.
45. Mszałik requialny, stary.
46. Książ do chóru należących 8. Postilka i różaniec.
- Ornaty
1. Ornat biały, teletowy, z galonem złocistym, z stułą i manipularzem.
 2. Czerwony, adamaszkowy, z kolumną białą cum toto.
 3. Czerwony, adamaszkowy, niebieskie potrzeby, cum toto.
 4. Fioletowy, atlasowy, kolumna zielona, atlasowa, cum toto.
 5. Adamaszkowy, zielony, kolumna fioletowa, cum toto.
 6. Adamaszkowy, papuży, cum toto.
 7. Nędzowy wzorzysty, potrzeby zielone.
 8. Nędzy białej, kolumna biała.
 9. Nędzy białej, kolumna pstro-biała, wzorzysta.
 11. Adamaszkowy, biały, stary.
 12. Biały, materialny.
 13. Biały, wzorzysty, columna niebieska, na dnie białym.
 14. Grubrynowy, kolumna cielistą.
 15. Muchaierowa, brunatne oba.
 16. Lazurowy, materialny, potrzeby bantniczowe.
 17. Aksamitny, żałobny, cum toto.
 18. Fioletowy, grubrynowy, cum toto.

Kapy

1. Kapa biała, wzorzysta, złącista, z zielonymi lisztwami, dokoła galon, z klauzurkami srebrnymi trzema.
2. Kapa stara, biała, nędzowa.
3. Kapa stara, żałobna.

Antepedia

1. Czerwone, szarżowe, wkoło kitajka zielona.
2. Skórzane, wybijane i srebrem i złotem.
3. Aruzowe, papuże u św. Antoniego.
4. Żałobne, stare.
5. Kitajkowe, czerwone, stare.

Zasłona do św. Antoniego kitajkowa.

Vela

Dwa zielone, dwa czerwone, trzy żałobne.

Tuwalniów 4 jedwabiem szytych.

Bursów 10, między nimi dwie żałobne.

Obrusów 8, jeden nowy z korunami hołęderskimi, nowemi.

Korporałów 8.

Puryfikaterzów nowych 6.

Ręczników 2.

Skrzynia kościelna, wielka, biała.

25

1716 r.

Wizyta beneficjum kościoła parafialnego w Goniądzu przez ks. Pawła Chrzęstowskiego dziekana augustowskiego uczyniona.

Status curati beneficij goniądzensis

Eiusque bonorum proventualium ecclesiae et totius illius supellectilis ad decanalem visitationem per illustris et reverendi domini Pauli Chrzęstoski decani augustoviensis curati raygroden-sis per ipsum et curatum goniądzensem Andream Michaellem Lewicki canonico smolenscensem coscriptus et connotatus anno domini 1716.

Origo et primus status foundationis pro sex mansionaristis septimo clerico, octavo arcis capelano.

Fundata haec parochialis ecclesia a serenissimo principe Vitoldo, aucta ab illustrissimo Nicolao Radziwił palatino vilnensi. Sed auctio fuerat locata et fundata in haereditariis bonis Radvilianis goniądzensibus, augustoviensibus, raygrodensibus et eorum advocatuiis. Quam omnia bona dum de haereditate terrestri Radviliana per commutationem in possessionem regalem etrans-verunt auctio radviliana et fundatio mansionaristarum per serenissimos reges totaliter vimsulata (?). Nisi quod ratione cursus B. Virginis de aula goniądzensi 50 floreni singulis annis pro festo S. Martini donat.

Beneficij ipsius fundatio a serenissimis Litvaniae principibus in villa Krzczekowo et predio eius salis stelibus zaledwo użyna się kop 70 żyta, jarzyny tyleż, siana ledwo na parę koni. Subditi 5 mansos mają eorundem sterilum piaszczystych i kamienistych agrorum. Osady tych poddanychkrzczekowian liczy się 15 i to plures advenae niż dziedziczni. Ci poddani superius licet non sunt, dlatego, że jeden wyjdzie, drugi przydzie, żadnej annalis pensionis do dworu nie dają. tylko robotą w tydzień - chłop trzy dni, niewiasta dzień robi.

Item w Krzczekowie młynów 2, po jednym kole. Młynarz Pułstanczyz. Z którego młyna daje kwart 15 żyta, jęczmienia 9, owsa 10. Drugi młynarz żyta daje kwart 10 i jarzyny 10.

W Goniądzu, w mieście włóka na organistego należy, a pół włóki lasem zarosło.
Place .

Plac plebański 1, począwszy od dzwonnicy, aż do smentarza kościoła św. Jana, idzie stadiis 6 in longumin latum 2. Na tym placu pod dzwonnica karczma jedna, plebańska i dom organistego odległy. Drugą zaś karczmę na gruncie mieszcim, sławetnego Michała Bocheńskiego Mderus Curatus postawił, per contractum, że ma załaniać ten dom od podatków miejskich i arendarz domu tego powinien mieszczaninowi na rok po złotych 15 płacić pro fundo jego. Ta tedy karczma nie należy do plebanii, tylko ab fundi Dominum.

Plebania pobudowana nad rzeką na gruncie legacyjnym przez połowę, przez połowę na kupnym.

Meszna

Miasto Goniądz z włóki daje groszy 6, z placu 5, czyni na rok złotych 15.

Decima Manipularis

Decima ze trzech folwarków królewskich Klewianka, Szpakowo, Potoczyna omnis grani ex omni loco agri ubisique dwory: z chłopskich mizerna meszna będzie złotych 3. Item po przedmieściach Decima Manipularis Fetora ledwo już spisał dispersis In colis.

Panowie szlachta trzy wsi: Białosuknie, Mońki, Rutkowskie z włóki, inni po kopie, inni po 50 snopów wydają żyta i owsa, wszystkiego kop być może 20. Hornostaje ze dwóch włók szlacheckich pisankowskich [k. 301] żyta kop dwie, owsa dwie. Decima puri grani Świerzbienie PP szlachta żyta dają kwart 6, owsa 6.

Hołdaki Jmci P Regenta dają żyta kwart 12, owsa tyleż. Rawy szlachta kwart 3 żyta, owsa tyleż.

Decima Pecunialis

Wójtostwo goniądzkie in annum daje złotych 20, Rybaki 10, Kramkówka Mała złotych pół dziesiąta, Wielka Kramkówka złotych 6, Sobieszczy 6.

Bydła folwarkowego Modernus Curatus nie zastał, ani mu podaną.

Fabrika Ecclesiae

Ecclesia parochialis sub titulo Assumptionis Beate VM ante totaliter colapsa et divecta per Modernum Curatum noviter reparata subvecta novam illi subducta Materiam de super contacta cum copula decenti. Parietes ab intra depicti ab extra muniti serares asseribus circum circa fenestras totae. Ambona stolarskiej roboty, scamna nova pavementus delateribus Jannuae Duae bene clavie crux in medio ecclesiae cum duabus statu. Zakrystia bona munita

In ea altaria quinque.

1-mum altare majus cum imagine Beatissimae V M, ex parte miraculosae, ante obsumatus ruditer constructum, nunc meliori forma reparatum adavitus, partim deauratus, partim picturum adumbratum in perspectiva stat imago.

2-dum altare S. Antoni novum et decorum partim deauratus, partim de argentum. Imago valde gratiosa in perspectiva, ocludirum fenestrum. Statuae tres ad illam: S. Michaeli, S. Rochi, S. Sebastiani et Pelicanis deargentatus. Omnia procuratum.

3-tium altare S. Annae noviter reparatum.

4-tum altare Rosaryi Beatissimae.

5-tum altaer S-o Rochi.

Organum alias pozytew także sumptu curati reparatum.

Baptisterium bene clausum cum fonte baptismatus.

Dzwonnica niedawno stawiona strukturą dobrą, w niej dzwonów 4, in copula templi signarite.

Smentarz nowo stawiony cum tribus portis clavis.

Argentum.

Monstrancja iuxta magnitudinis, grona złociste z zielonym szmalcem pro partes deauratum.

Pixis in cimborio commoda argentea, intus deaurata.

Calices duo argentei, intus deaurati cum patenis, unus ecclesiae, alter per curatum paratus.
Pixis ad infirmo.

In imagine Beatissimae ad magnum altare corona argentea et tabulae quinque. U tegoż pątarza lichtarzów mosiężnych 4, cynowych 4.

In imagine S. Antonii in capite corona argentea, in capite Salvatoris deaurata.

Tabulae argenteae numero 15, corda 2, pedes 2.

In imagine S. Annae corona argentea una.

In imagine Rosarii luna sub pendibus argentea, corona deaurata

Lichtarze.

Ad altare S. Antonii mosiężne 4, cynowe małe 2, u drugich ołtarzów drewniane. Ampułki cynowe 4. Dzwonków przy ołtarzach 3, czwarty przy zakrystii. Chryzmat cum oleis sacris cynowy.

Aparaty.

Kapa [z] srebrnogłowu, białe lisztwy, jeszcze dobra.

Kapa szlamowa, ze zlej na lepszą przerobiona.

1. Ornat tabinu białego, kolumna czerwona, adamaszkowa.

2. Ornat czerwony, adamaszkowy, kolumna biała, tabinowa.

3. Ornat niebieski, srebrne kwiaty, kolumna na krzyż, czerwona.

4. Biały, muchaierowy.

5. Ornat granatowo-atlasowy, z kolumną zieloną, atlasową.

6. Ornat papuży, gryżetowy, w kostki, z czerwonymi potrzebami.

7. Ornat pstry, ferialny, z kolumną białą.

8. Ornat muchajerowy, granatowy, ferialny.

9. Ornat muchajerowy, ciemny, z kolumną jasną.

10. Ornat czarny, aksamitny, potrzeby pstrawne, jedwabne.

11. Ornat ferialny, potrzeby białe.

12. Ornat czarny, krurzelowy, z kolumną ognistą, od JMP Świdzki dany.

Alby

Alby 4, z humerałami, komża 1, paski 3, korporalia 6 honesta, z nich 2 na końcach srebrem haftowane, vella 4, bursae 4, purificatoria 10. Bursa cum stola ad infirmos.

Portatele 3, dobrze opravione.

Antepedia

1. Antepedium skórzane, varii coloris.

2. Zielone, kitajkowe, w kolumny białe.

3. Czerwone w kwiaty z kolumnami atlasowymi, białymi.

4. Zielone, materii prostej.

5. Białe, materialne, w kwiaty.

6. Kitajczane, pomarańczowe, stare.

7. Czarne, sajowe, stare.;

Tuwalen numero 6, z nich dwie kwiatami wyszywane, z jedwabiem, srebrnymi [s], trzecia czerwonym jedwabiem, na kształt korony, inne z białymi koronami.

Obrusy. Obrusów numero 5. Mantilia 5. Panus ruber ad gradus S. Antonii. Trzy sztuki sukna czerwonego na kratach. Okrycia materialne na wszystkie ołtarze.

Libri.

1. Mszal antiquae aeditionis, czerwony, w aksamit oprawny, narożniki srebrne.

2. Mszal drugi, w skórę czerwoną oprawny.

3. Mszalik żalobny 1. Agenda 1. Graduał 1.

Książ żadnych nie było, prócz co swoje ma curatus.

Kanony. Kanony nowe, przy wielkim ołtarzu i S. Antoniego.

Quod si sacra Curia Vilmensis requirat et indigeat informatione de statu formalis ecclesiae et totius parochiae tum in celebratione sacrificiorum et exceptione confessionum a sacerdotibus vagis et non approbatis, tum de perfectione suplicationum, tum de aliis quibus vis materiis legationum decimarum non satisfactorum etc ad haec respondeo primo:

1-mo. Devotio et supplicationes diebus festivis atque dominices quam strictissimae observarum.

2-do Obligatio nulla, ab anno ad annum extat, nec in foundationis, nec in legationis cum non sit illa legatio. Oratoria privataque sacelli nec fuerunt nec sunt.

3-tio. Praejudicia quanquam alia non est haec tamen non desunt, quod multa inminuarum quae antea dabantur.

4-to. Homiudae aduletri noterii non sunt magi vero venefici igne combunurum ex iudicio saeculari.

5-to. Fana acatholicorum, Tartarorum, Moscheae non sunt, praeter privatam synagogam Judeorum, in qua sabbatum celebrant Judaei. In civitate isque sunt quatuor incolae, quibus domi in serviunt catholici.

6-to. Tota parochia notarum ad rationem absolvendae paschalis confesionis, et Dei gratia omnis absolvunt.

26

Stan kościoła szpitalnego św. Ducha opisanego przez prepozyta tego kościoła ks. Jana Jaworowskiego.

Status ecclesiae xenodochialis goniądzensis eiusque proventualium ac suppellectilis ecclesiae per me Joannem Jaworowski praeopositum curatum ejusdem ecclesiae conscriptus et connotatus ad funturam synodum vilnensem.

Ecclesia praeposituralis xenodochialis goniądzensis sub titulo Sancti Spiritus fundata ab illustrissimo ac magnifico domino Nicolao Radziwił palatino vilnensi, supremo cancellario Magni Ducatus Lituaniae herede protunc in Goniądz et Raygrad anno domini 1520 feria quinta post festum Visitationis Gloriossime Virginis Mariae. Collatio ecclesiae hujus spectat ad Serenissimam Majestatem.

Ecclesia haec post incendium civitatis goniądzensis in anno domini 1666 noviter extracta, nec dum consecrata. Hac in ecclesia sacrsamentum sacraepotentiae et confessionis paschalis inopium priorumquae subditorum administaratu tum tres missae solito tempore leguntur quolibet haebdomada. Dotes ecclesiae huius exui foundationis mansi duo in villa Zozdie nuncupata cum subditis infrascriptis praeterea dont quotannis die 11 novembris de praedio Szpakowo capitaneatus knyszynensis tres chori brasci, unum quartale piscinum, unum quartale pul-tium. Omnia haec ad mensuram goniądzensem consueta, ad haec porcum bene saginatum, tres sexAgene monete lituanicae. In praefata Zalesia a moderno sanctissimo pontificae Innocentio Undecimo pro dominica Pentecostes et Transfigurationis Domini Nostri Jesu Christi vere paenitentibus et sacrae comonione reffectis ad Decenium Confessum sunt plenariae indulgentiae omnium peccatorum et ab illustrissimo loci ordinario approbatatae suppelex.

Huius ecclesiae Sancti Spiritus suppelex huius ecclesiae Sancti Spiritus

Calix cum patena, intus de auratus ex elemosina comparatus.

Korporałów numero 3.

Pałow 3, jedna aksamitna, druga atlasowa, trzecia żałobna.

Bursów 2, jedna atlasowa, druga rasowa.

Pixis argentea pro venerabili Sacramento 1.

Korporałów numero 3 [s].

Purificatoria numero 3.

Pałów 3 [s].

Serce, tabliczka i nóżka srebrna, ex votis infirmorum.

Turzybularzyk mosiędzowy, z łańcuszkiem żelaznym.

Kociołek do wody święconej, mosiędzowy.

Lichtarzew para cynowych, blaszanych para, drzewnianych par 2.

Ampulek cynowych para, srebrnych para (meo sumptu zrobionych).

Ornaty:

1. Atlasowy, karmazynowego koloru, w kwiaty białe, cum stola i man[ipularz].

2. Arusowy, lazurowy, z [s]tułą i manipularzem, z pasamonami jedwabnemi.

3. Atlasowy, z kwiatami varii coloris od JMP Orsetego.

Antepedia:

1. Arusowe, lazurowe, karmazynowe i jedwabne.

2. Item antepedia kitajkowe, z pasamonami jedwabnemi.

3. Item moderno tempore, sprawilem do obudwu oltarzew sprawilem [ss] kitajkowe w wok-ienki [?].

Vela:

1. Velum białe w kwiaty, jedwabiem wyszyte.

2. Velum tabinowe, stare, jedwabiem wyszywane.

3. Velum kitajczane, stare. Velum w kwiatki jedwabiem czarnym.

4. Velum nowe, tabinowe, ode mnie sprawione.

Alby:

1. Alba jedna, płótna swabskiego, z koronkami.

2. Alba druga, płótna lnianego, z koronkami.

Komży:

1. Jedna stara, kościelna.

2. Druga ode mnie sprawiona.

Obrusy:

1. Jedwabiem karmazynowym, wyszywanym, jeden.

2. Z koronkami białawymi, stare, jeden.

3. Dziurkowany, biały obrus, stary, jeden.

4. Prostych, czynowatych obrusów, numero 2.

5. Olenderski roboty [s], ode mnie do tego kościoła sprawiony.

Ręczniki:

Ręczników starych, wynoszonych 4.

Ręcznik olenderskiej roboty, ode mnie sprawiony, jeden.

Tuwałnia jedwabiem żółtym wyszywana.

Księgi:

Mszałów numero 3, dwa starych było, moderno tempore odszyskałem intrologatora, de novo oprawiłem, trzeci od JMci pana Orsety temuż kościelowi dany.

Postylka jedna.

Agendka mała i druga większa.

Pasja wielka in medio ecclesiae hujus, druga na cimborium, trzecia na oltarzu u Pańskiego Przemienienia, którąm kupił, czwarata nad zakrystią, piąta w zakrystii.

Pozytyw w tym kościele stary, który mię od reparatyjej organmajstrowi kosztował tyńfów 75, na chwałę Panu Bogułożyłem.

Poddani do tego kościoła należące. Wioska Zozdie.

Których zastałem numero 6, teraz za łaską Bożą dwóch przysposobił, dałem woły moje, a że na królewsczyźnie i przydzie chłop i pojdzie tych nieszczęśliwych czasów. Tych którychem zastał barzo ubodzy, tylko dwóch zostają, woły mają, a tym kupiwszy, dałem po jednemu. Powinność tych poddanych dwa dni w tydzień, chłop powinienien czy to sprzęgą, czy to pieszo, białogłowy nigdy, oprócz żniwa, albo plewidła.

Przy tymże kościele komorników było 4, teraz dwóch tylko z duszami [?] siedzą, który dzień jeden w tydzień za chlebem pańskim robić powinni.

Temuż kościelowi ex piis legatis pola włók 1 1/2 na mieście, którego gdym zasiewał nigdym się nie mógł wypłacić zarówno z miastem. Hiberny, ustawy, pobory, podymne i jakiekolwiek nieszczęśliwe podatki zarówno z miastem płacić potrzeba.

27

3 grudnia 1764 r. Warszawa

Konstytucja sejmowa ustanawiająca kadencję sądów grodzkich brańskich w Goniądzu.⁴³

Stosując się do Konstytucji roku 1667, którą pozwolony jest Gród w mieście Goniądzu do starostwa knyszyńskiego należącym, dla przyjmowania tranzakcji, z racji odległości grodu brańskiego i złych przepraw przez rzeki obywatelów ziemi bielskiej traktu zatykockiego, pozwalamy i postanawiamy, aby urodzeni podstarości i pisarz grodzcy brańscy terazniejsi i na potym będący, odprawiwszy pierwszą kadencję feria secunda post festum Sanctorum Trium Regum w Brańsku, do miasta Goniądza na jedną kadencję, to jest pro feria secunda post Dominicam Reminiscere Quadragesimalem zjeżdżali i tam wszystkie sprawy Grodowi należące obywatelów traktu zatykockiego w domu wygodnym sądzili; inne zaś kadencje w Brańsku kontynuowali, pod winami w prawie opisanymi.

28

1768 r.

Stanisław Karwowski podstoli ziemi bielskiej, komisarz Skarbu Koronnego dokonuje rewizji rzek Nety, Elku, Jegrzni i Biebrzy.⁴⁴

Niżej wyrażony dopełniając obowiązek delegacji w roku terazniejszym 1768 powtórzonej w porządku zrewidowania rzek Nety, Łeku, Biebrzy od prześwietnej Komisji Rzeczypospolitej Skarbu Koronnego przepisany oraz takowe dzieło dla doskonałej wiadomości i informacji prześwietnej Komisji, chcąc jak najprędzej skuteczniej rewizję niniejszą takowym ekspediowałem porządkiem:

Zacząłem rewizję dnia 1 maja od rzeki Nety, która ma początek od jezior Księży Kamedulów i innych w Litwie sytuowanych, także od stawu do starostwa augustowskiego należącego. Zaczyna swój maet pod miastem Augustowem. Płynie bardzo płytko i kręto przez mil 6. Żadną miarą statki z zbożem iść nie mogą, oprócz towaru leśnego, który płynąć może, lecz zaraz z wiosny, póki woda nie opadnie. Taż rzeka Neta wpada w rzekę Biebrzę wedle Białobrzegów, pod wsią nazwaną Długów, do ekonomii grodzieńskiej należącą.

Rzeka Biebrzy zaczyna się od Nowego dworu, dóbr ekonomii grodzieńskieju. Sposobna do defluitacji wszelkich statków, wpada w grunta starostwa knyszyńskiego wedle wsi Jesionowa. Ciągnie się brzegami dóbr Dolistowa JO Branickiego kasztelana krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego oraz wedle miasta Goniądza do starostwa knyszyńskiego należącego i wedle wsi Osowca i innych. Na tej rzece Biebrzy nie ma młynów, jazów, węgorni przeszkadzających do płynienia statkom. Dwa tylko miejsca są złe i trudne. Pierwsze nazywa się Żabie Kolanka. W tym miejscu wzwwyż wymieniona rzeka Biebrza bardzo płytko płynie, podzieliła się na różne części. Miejsce same w wielkich i szerokich błotach sytuowane. Chcąc w tym miejscu rzekę obrócić, aby w korycie dla wygodny statków płynęła, trzeba by z wielką ekspensą najmniej przez mil 3 z obydwóch stron bić i sypać. Drugie miejsce nazywa się Węgierskie Kolka, równie pierwszemu trudne było do płynienia statkom, lecz że rzeka Biebrza obróciła się w inszy maet, w twardsze, w spadziste i głębsze brzegi, już tedy wygodniejsze i sposobniejsze zrobiło się miejsce. Jest nadzieja, że co rok lepsza będzie do dyfluitacji. Ta rzeka Biebrza ma przeciągu mil 20. Wpada do rzeki Narwi pod wsią nazwaną Ruś do starostwa wizkiego należącą.

⁴³ Volumina legum, t. VII, Petersburg 1860, s. 153–154.⁴⁴ AP Białystok; Kamera, nr 85.

Rzeka nazwana Łek wypływa z jezior pruskich. Zaczyna się od granicy i wsi pruskiej nazywającej się Ostrykoł. Znajduje się przy tej rzece słup murywany graniczący Prusy z Polską. Ta rzeka Łek od granicy polskiej przez mil 2 płytko idzie. Płynąć zaś nią z wodą po lewej stronie na brzegach znajdują się wsie do województwa Podlaskiego do ziemi Bielskiej należące: Szymany, Kuliki, Toczyłowo i inne. Po prawej zaś stronie należą wsie do Mazowsza, do ziemi Wizkiej: Boguszewo, Danowka, Koty. Od tej wsi Kotow rzeka Łek do wsiów i lasów odległa, w należytych korycie głęboko płynie, bardzo wygodnie, najładowniejsze statki wszelkie iść mogą. Przeszkód żadnych nie masz, we dwóch tylko miejscach są stare pale pozostałe od wsiów do starostwa wizkiego należących ubite.

W tę rzekę Łek wpada z boku rzeka nazywająca się Jegrznia, która wypływa z jezior zagranicznych, pruskich, także starostwa rajgrodzkiego oraz wójtostwa Taynowskiego. Zaczyna się od wsi Woźna Wieś, do wójtostwa Taynowskiego należące.

Łek złączywszy się z rzeką Jegrnią płynie dalszym maetem. I ma wszystkiego przeciągu taż rzeka Łek mil 10, wpada w Biebrzę niedaleko miasta Goniądza.

Wszystkie te pomienione rzeki: Neta, Łek, Jegrznia, Biebrza przez IMćP Deybla korpusu pontynierów porucznika i indygniera na mapie dostatecznie są określone i wyrażone. Rewizja ta ich przeze mnie delegowanego ultimis Junii Anno ut supra zakończona i podpisana

St. Karwowski podstoli ziemi bielskiej, augustowski, narewski starosta, Skarbu Koronnego komisarz.

29

5 marca 1768 r. Warszawa

Ustanowienie jurysdykcji sądowej w Grodzie Goniądzkim.⁴⁵

Gdy z względów sprawiedliwych konstytucją roku 1667 Gród Wieczny w Goniądzu mieście naszym, do starostwa knyszyńskiego należącym, dla suscepty wszelkich tranzakcji jest naznaczony; terza zaś recenter konstytucją roku 1764 szczęśliwej koronacji naszej stwierdzony, z postanowieniem, aby urodzeni podstarosta i pisarz nasz grodzcy brańscy do miasta Goniądza na jedną kadencję do sądenia spraw obywatelów traktu zatykockiego zjeżdżali i sądzili; gdy tedy urodzeni postowie ziemi bielskiej dokładnie remonstrowali, że jedną kadencję sądów rzeczoną konstytucją coronationis przepisana, nie jest pro satisfactione publica wystarczająca sprawom wynikającym, ani pomienieni urzędnicy sądowi grodzcy brańscy wygodnie i bez naprzykrzenia się własnego, zjeżdżać do miasta Goniądza nie mogą; żądając dla punktualnego administrowania sprawiedliwości, aby osobni sędzia i pisarz do pomienionego Grodu Goniądzkiego wyznaczeni byli; zaczym z takowej konsyderaacji autoritatte praesentis conventus, sędziego i pisarza grodzkich goniądzkich perpetuo mieć chcemy i postanawiamy, aby urodzony starosta grodzki brański na też urzędy szkachtę teje ziemi bielskiej, posesjonatów kreował i instytuował, a ciż przysięgę przed tymże urodzonym starostą brańskim, czyli jego podstarostą, albo w sądach ziemskich rotą zwyczajną wykonać powinni, a dopiero w mieście Goniądzu czterema kadencjami do roku, pierwsza feria secunda post festum Purificationis Beatissimae Virginis Mariae;⁴⁶ drugą feria secunda post Dominicam Rogationum;⁴⁷ trzecią feria secunda post festum Nativitatis Sancti Joannis Baptistae;⁴⁸ czwartą feria secunda post festum Sanctorum Simonis et Iudae Apostolorum,⁴⁹ sprawy wszystkie grodom należące obywatelów traktu zatykockiego i rajgrodzkiego, aż do ostatniego wpisu odsądzać mają, pod winami w prawie opisanymi.

⁴⁵ Volumina legum, t. VII, s. 342–343.⁴⁶ Poniedziałek po święcie Oczyszczenia NMP (2.II.).⁴⁷ Poniedziałek po Niedzieli piątej po Wielkanocy (26.IV.–30.V.).⁴⁸ Poniedziałek po Narodzinach Św. Jana Chrzciciela (24.VI.).⁴⁹ Poniedziałek po świętych Szymonie i Judzie (28.X.).

Goniądz, 1784 r.

*Opis parafii goniądzkiej sporządzony w 1784 r. przez zastępcę proboszcza kościoła parafialnego w Goniądzu ks. Hilarego Duszyńskiego*⁵⁰

Parafia Goniądzka

Kościół parafialny w mieście JKM Goniądzu położony w województwie podlaskim, ziemi bielskiej, powiecie brańskim, dekanacie augustowskim.

Wioski i miejsca do tej parafii należące w tymże powiecie są, według porządku alfabety ułożone jak tu po sobie idą:

Barszczewizna⁵¹ zaścianek do starostwa knyszyńskiego, w posesji JW Małachowskiego, w lewy bok Guzów, względem kościoła goniądzkiego na zachód jesienny o siedemdziesiąt prętów.

Białosuknie przedmieście miasta Goniądza. Leży w prawy bok Smogorówki, między wschodem wiosennym i zimowym mila jedna mierna.

Białosuknie wieś szlachecka najznaczniej w części JP Niedźwieckiego, leży w tymże samym położeniu, tylko że przez ruczaj, dalej i trochę w prawą, to jest między wschodem także wiosennym i zimowym mila jedna mierna.

Boguszewka zaścianek JP Kramkowskiego za Kramkową⁵² Wielką, na zachód zimowy pięć ćwierci mili.

Ciesz wieś do starostwa knyszyńskiego, zaraz za Mońkami na wielki wschód zimowy półtory mili wielkie.

Dawidowizna zaścianek do starostwa knyszyńskiego, w pół drogi do klewianńskiego folwarku, półtory ćwierci mili na wschód wiosenny.

Dzieski wieś do starostwa knyszyńskiego, za Sobieszkami, w prawą Zblutowa, na południe półtory mili dobre.

Downary przedmieście miasta Goniądza, przed Kramkową Wielką, na zachód zimowy mila jedna mała.

Ginie zaścianek do starostwa knyszyńskiego, za Hornostajami, prosto między wschodem i południem mila jedna wielka.

Goniądz miasto JKMci, w którym kościół parafialny jest punktem względem którego czyni się opisanie całej parafii, należy do starostwa knyszyńskiego.

Guzy przedmieście miasta Goniądza, na zachód jesienny pięćdziesiąt prętów.

Hornostaje JP Dzieska, między Ołdakami z lewej i Zblutowem z prawej, co do słońca między wschodem a południem mila jedna mierna.

Jaški przedmieście miasta Goniądza, w tymże położeniu, tylko co trochę bliżej, równie między wschodem a południem mila jedna mała.

Klewianka folwark do starostwa knyszyńskiego, na wschód wiosenny trzy ćwierci mili.

Klewianka wieś do starostwa knyszyńskiego, między wschodem wiosennym i zimowym mila jedna mierna.

Kosiorki przedmieście miasta Goniądza, na wschód zimowy mila jedna wielka.

Kramkowa Mała wieś szlachecka, najznaczniej JP Wyszowskiego, prosto i niedaleko za Owieczkami, między zachodem i południem mila jedna dobra.

⁵⁰ Oryginał: CPAHL Wilno, F. 694, op.1, nr 3994, k. 228–231 v. Kopia: BAN Kijów, *Opisanie topograficzne dekanatów w Królestwie Polskim z r. 1784 przez plebanów parafialnych uczynione*, t. XXII – Dekanat Augustowski... Parafia Goniądzka (rkps. I. 6009) k. 31–40. Druk: *Opisy parafii dekanatu augustowskiego z roku 1784*, wyd. W. Wernerowa, "Studia Podlaskie", t. IV, Białystok 1993, s. 193–203 (publikacja wg kopii kijowskiej).

⁵¹ W kopii kijowskiej: Barszczewizna.

⁵² W kopii kijowskiej: Kramkową.

Kramkowa Wielka wieś szlachecka, najznaczniej JP Kramkowskiego, prosto i zaraz za Downarami, mila jedna mierna.

Krzecze wieś do starostwa knyszyńskiego, za klewińskim folwarkiem, trochę na wschód letni mila jedna mierna.

Krzeczkowo wieś do plebanii goniądzkiej należąca, na wschód zimowy półtory mili dobre.

Kuleśniki⁵³ wieś do starostwa knyszyńskiego, między Łupichami i Płoczyzną, toż między wschodem i południem, bardziej a ta ku wschodowi, półtory mili mierne.

Łupichy przedmieście miasta Goniądza pod Krzeczkwem, na wschód zimowy pięć ćwierci mili.

Mońki⁵⁴ wieś szlachecka, najznaczniej JP Baykowskiego, między wschodem i południem półtory mili dobre.

Naresło zaścianek do starostwa knyszyńskiego, między Łupichami i Rutkowskimi, na zachód zimowy półtory mili mierne.

Oliszki JP Dzieska, w prawy bok Zblutowa, na południe półtory mili dobre.

Ołdaki⁵⁵ JP Kramkowski[ego], między wschodem i południem trzy ćwierci mili.

Owieczki przedmieście miasta Goniądza, między zachodem i południem mila jedna mała.

Piwowary wieś do starostwa knyszyńskiego, na prawy bok wsi Klewianki, między wschodem wiosennym i zimowym mila jedna mierna.

Potoczyna wieś do starostwa knyszyńskiego, prosto za Giniami, między wschodem i południem półtory mili dobre.

Puszkarze zaścianek JP Kramkowski[ego] pod Kosiorkami, między wschodem i południem mila jedna mierna.

Pyzy przedmieście miasta Goniądza, zaraz przy Kosiorkach, tylko co w lewą i trochę dalej, mila jedna dobra.

Rawy zaścianek JP Kramkowski[ego], przed Woytowstwem, między wschodem i południem, sześćdziesiąt prętów.

Rumieyki wioska do starostwa knyszyńskiego, prosto za Rutkowskimi Wielkimi, między wschodem wiosennym i zimowym półtory mili wielkie.

Rutkowskie Wielkie wieś szlachecka, najznaczniej JP Rutkowskiego, za Białosukniami szlacheckimi, na wschód wiosenny i zimowy półtory mili mierne.

Rutkowskie Małe wieś szlachecka, najznaczniej JP Rutkowskiego, w prawy bok Rutkowskich Wielkich, pod wschód zimowy półtory mili mierne.

Rybaki wieś szlachecka najznaczniej JP Wyszowskiego, za Żodziami prosto, mila jedna mierna.

Siedzie zaścianek przedmiejski do Zyburtowa, między Zyburtami i Łupichami, na wschód zimowy mila jedna wielka.

Sienkowizna⁵⁶ w kontrowersji między Żodziami a Kramkową mila. Leży między zachodem i południem mila jedna mała.

Smogorówka wieś szlachecka najznaczniej JP Monuszki, za Krzczami prosto na wschód wiosenny, mila jedna dobra.

Subieszki wieś szlachecka najznaczniej JP Surzickiego, za Rybakami prosto na południe, mila jedna dobra.

Spakowo folwark do starostwa knyszyńskiego, na wschód zimowy półtory mili dobre.

Swierzbie wieś szlachecka najznaczniej JP Ciwińskiego, w prawą [stronę] Giniów, na południe mila jedna wielka.

⁵³ W kopii kijowskiej: Kulesniki.

⁵⁴ W kopii kijowskiej: Monki.

⁵⁵ W kopii kijowskiej: Ołdaki.

⁵⁶ W kopii kijowskiej: Sienkowizna.

Szacily wieś do starostwa knyszyńskiego, za Smogorówką prosto na wschód wiosenny, półtóry mili.

Szafranki przedmieście miasta Goniądza, za Guzami, tylko w prawo na zachód wiosnowy dalszy, pół ćwierci mili większe.

Woytostwo królewsczyzna JP Kramkowski[ego], w pół drogi do Ołdaków, półtóry ćwierci mili.

Wygoda zaścianek do starostwa knyszyńskiego, nad rzeką Biebrzą i przewozem, na zachód letni miła jedna mierna.

Zagi zaścianek przedmieścia do Białosukniów należący, między wschodem wiosnowym i zimowym miła jedna mierna.

Zblutowo wieś szlachecka najznaczniej JP Płońskiego, w prawy bok Hornostajów, między wschodem i południem miła jedna wielka.

Żodzie wieś do probostwa szpitalnego należąca, w prawy bok pod Rybakami, na południe miła jedna mała.

Zyburty przedmieście miasta Goniądza, trochę w lewo za Pyzami, na wschód zimowy miła jedna wielka.

Żupa solna JKM w połowie drogi do Szafranków, ale trochę pod letni wschód, sześćdziesiąt prętów od miasta.

2-do

Od tego kościoła parafialnego⁵⁷ kościoły w okolicy sąsiedzkie są następujące:

Białaszew kościół parafialny w województwie mazowieckim, ziemi wiskiej, diecezji płockiej, dekanacie wąsowskim, dobrach JP Klimaszewskiego, na zachód letni mil trzy.

Dolistow kościół parafialny w województwie podlaskim, ziemi bielskiej, dekanacie augustowskim, dobrach JO Branicki KK, na wschód letni półtorej mili dobre.

Kalinowka kościół parafialny w tymże województwie, dekanacie knyszyńskim, dobrach do plebanii kalinowskiej należących, między wschodem i południem mil dwie wielkich.

Knyszyn kościół parafialny w tymże województwie, dekanacie knyszyńskim, mieście i dobrach starostwa knyszyńskiego należących, mil trzy dobrych.

Trzcianne kościół parafialny w tymże województwie, dekanacie augustowskim, dobrach najznaczniej plebanii trzcianańskiej, na zachód zimowy mil dwie wielkich.

3-tio

Miasta znaczniejsze koło tego kościoła:

Grodno miasto stołeczne powiatu grodzieńskiego, w województwie trockim. Leży na wschód letni, odległe mil dwanaście dobrych.

Knyszyn miasto stołeczne starostwa knyszyńskiego. Leży na południe, odległe o mil trzy dobrych.

Szczacin miasto szlacheckie JP Potockiego na zachód letni, odległe o mil pięć miernych.

Tykocin miasto JO⁵⁸ Branicki KK na wschód zimowy mil cztery wielkich.

4-to

Droga z Goniądza do Grodna najwięcej ile w środku kamienista.

Droga z Goniądza do Knyszyna pagórkami, do połowy kamienista, dalej trochę lepsza ale kręta.

Droga z Goniądza do Szczucina naprząd bielami, dalej piaskami aż do rzeki Biebrzy,⁵⁹ toż samymi lasami korzenista.

⁵⁷ W kopii kijowskiej: parafialnego kościoła.

⁵⁸ W kopii kijowskiej: JP.

⁵⁹ W kopii kijowskiej: Niebry.

Droga z Goniądza do Tykocina zrazu dosyć dobra, dalej lasem korzenista, potem kamienista, na koniec pod samym Tykocinem przez groblę pół ćwierci mili.

Droga z Goniądza do Grodna letnią jazdą piętnaście godzin, zimową trzynaście. Z Goniądza do Knyszyna letnią jazdą pięć, zimową godzin trzy. Z Goniądza do Szczucina letnią jazdą godzin siedem, zimową godzin pięć. Z Goniądza do Tykocina letnią jazdą godzin sześć, zimową godzin pół piątej.

5-to

Jezior formalnych w tej parafii nie masz, brzegami tylko koło rzeki Biebrzy, która pod samym miastem Goniądzem północną stroną płynie, różne ustępny i doły znajdują się, które zeż na kształt jeziorkow są. Na wiosnę całe je rzeka zalewa, latem osychają. Liczyć ich można na kilkadziesiąt, ale nazwisk swoich nie mają, wszystkie leżą na północ i ku zachodowi letniemu.

Bagno Łosiabiel ciągnie się poczynając od Downarów // aż do rzeki Biebrzy na zdłuż ze trzy ćwierci mili, szeroko na ćwierć. Różnymi zaroślami zaćmione, między zachodem zimowym i letnim.

Błota między Downarami i Kramkówkami oboma szerokie na prętów dwadzieścia, długie na ćwierć mili. Nzwiska nie mają. Miejscami na nich trzcinka, olszynka i inne drobne zarośle zastępują. Leżą między zachodem i południem.

Stawek Barszczewizna do starostwa knyszyńskiego na Goniądzce, ruczaju małym od Hornostajów idącym, zarosły i błotem zawalony, w lewy bok Guzów, na zachód wiosnowy pięćdziesiąt prętów.

Stawek Boguszewka JP Kramkowskiego przy zaćcinaku tegoż imienia, na zachód zimowy pięć ćwierci mili.

Stawek Krzczkowski jeden i drugi we wsi Krzczkowie, na zachód zimowy półtorej mili.

Stawek Pelch do starostwa knyszyńskiego na Goniądzce, mały, zarosły, zaraz pod miastem na południe.

Stawek Rawy JP Kramkowskiego na tymże ruczaju niewielki, czysty, tylko że karczysty, między wschodem i południem sześćdziesiąt prętów.

Stawek Woytowski do Woytostwa JP Kramkowskiego należący, na tymże ruczaju niewielki, zarosły, między wschodem i południem półtorej ćwierci mili.

6-to

Las Goniądzki do miasta Goniądza należący cały, spustoszony, ani do budowli zdalny prócz do mizernego opalu. Leży przed Kramkówką Wielką w prawo. Jest to wszęch pół mili, wzdłuż na mile aż do rzeki Biebrzy, oddalony o trzy ćwierci mili, między wschodem zimowym i letnim.

Las Kramkowski do Wielkiej i Małej Kramkowki należący. [38] Poczyna się od Kramkowki Wielkiej i ciągnie się na wschód letniwzdłuż dwie mili wszęch pod Wilanówkę i Dobarz pół mili. Dobrac w nim można drzewa do budowli, najwięcej jednak leszczyny jako brzeziny, olszyny. Ma miejscami różne zarośle długości i szerokości kilka morgów, które nie mają swoich nazwisk. Leży za Kramkówką o milę jedną dobrą, między zachodem zimowym i letnim.

Las Krzczkowski do Krzczowa i plebanii należący, cały chrościany prócz co miejscami chojki znajdują się do budowli nie zdadne. Jest tego wzdłuż ćwierć mili, wszęch morgów kilkanaście. Leży za Krzczkowem na wschód zimowy.

Las Kulakoszczyzna do starostwa knyszyńskiego, zaczyna się od Dawidowizny, a kończy się pod Białosukniami, Klewianką i Piwowarkami, zaroślami tylko nie zdalnymi i błotami napelniony, długi na półtorej ćwierci mili, szeroki na pół. Leży między wschodem wiosnowy i zimowym.

Las Puszarze. JP Kramkowski ma piękne drzewo do budowli i opalu. Znajduje się w nim i brzezina. Poczyna się od zaćcinaku tegoż imienia, a ciągnie się aż pod Ołdaki, długi na pół ćwierci mili, szeroki na kilkadziesiąt prętów. Leży na Woytowstwie, między wschodem i południem pół mili.

Las Rybacki do Rybaków i Zblutowa należący ma piękne drzewo i zarośle po kilkanaście prętów, szeroki na morgów sześć, długi na pół ćwierci mili. Leży za Rybakami o milę jedną mierną.

Jest więcej kawałkami różnych zarośli po rolach i po polach pozapuszczanych dla nieużyteczności gruntu bez pożytku żadnego.

7-mo

Młynów siedem znajduje się w tej parafii.

Pierwszy na Barszczewiźnie starościński.

Drugi na Boguszewce JP Kramkowskiego.

Trzeci i czwarty Krzeczkowski do plebanii należący.

Piąty Pełch tuż zaraz na dolku pod miastem starościński.

Szósty na Rawach pod Woytowstwem JP Kramkowskiego.

Siódmy na samym Woytowstwie tegoż JP Kramkowski[ego].

Wszystkie na ruczajach i stawach jako numero 5-to.

8-vo

Drogi w tej parafii szczególniejsze i trakty publiczne podług miary mil tak się opisują:

1. Droga do Grodna począwszy od kościoła parafialnego goniądzkiego na wschód wiosenny polem otwartym koło Dawidowizny zaścianku. Dalej koło folwarku Klewiańskiego prosto przez ruczaj, na którym mostek. Potem bród głęboki i długi na prętów dziesięć pod wsią Krzeczkami, starościńską, dalej przez same Krzeczce, za Krzeczami znowu przez ruczaj i mostek kręto na wschód letni w górę, z której widać Dolistow i tu się kończy parafia o milę jedną mierną.

2. Droga do Knyszyna począwszy od kościoła na południe z górki i przez ruczaj, toż w górę i prosto otwartym polem miejscami tylko pomiędzy zarośle aż do Mońków, dalej do karczmy murowanej starościńskiej, od której w prawą, kręto gościńcem wytkniętą, i tu się kończy parafia o półtorej mili wielkiej.

3. Droga do Szczucina począwszy od kościoła na wschód wiosnowy, naprzód z górki, dalej otwartym polem przez ruczaj i mostek koło żupy królewskiej do Szafrankow. Tam przez miękie wypusty, potem w prawą pod zachód letni i pomiędzy różne zarośle i przez brodki aż do Wygody, karczmy starościńskiej nad samą Biebrzą i przewozem gdzie się kończy parafia o milę jedną mierną.

4. Droga do Tykocina począwszy od kościoła na południe tak jak do Knyszyna przez ruczaj i w górę. Dalej dobrze w prawą na zachód zimowy jedzie się znacznie otwartym polem pomiędzy tylko małe chrosty prosto koło Dowanarow po prawej ręce a przez błota pomostowane, przez ruczaj i mostek do karczmy JP Kramkowskiego. Od tej znowu prosto większą częścią lasem Kramkowskim aż do brodu i ruczaju, gdzie się kończy parafia o pięć ćwierci mili.

X. Hilary Duszyński Scholarum Piarum ⁶⁰
E[cclesiae] G[oniondzensi] Pro-Prep[ositus].

31

31 maja 1821 r. Goniądz

*Józef Twardowski wizytator szkół obwodu białostockiego wizytuje szkołę w Goniądzu.*⁶¹

Wizyta generalna Szkoły Parafialnej Goniądzkiej przez dr. filozofii, radcę Dworu Jego Imperatorskiej Młci, członka honorowego Imperatorskiego Wileńskiego Uniwersytetu, generalnego wizytatora szkół i zakładów edukacyjnych gubernii Grodzieńskiej i obwodu Białostockiego Józefa Twardowskiego dnia 31 maja 1821 roku.

⁶⁰ W kopii kijowskiej: X. Hilary Drszyński Scholarum Piarum.

⁶¹ BU Wilno F. 2-519, s. 961.

60. Kaplica św. Floriana
Fot. Jarosław Kloza,
marzec 1997.

61. Kaplica św. Floriana i kościół parafialny w Goniądzu.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.

Dnia 30 maja przybyłem do Goniądza, późnym wieczorem, a nie mogąc tegoż dnia rozpocząć wizyty, nazajutrz dnia 31 po odbytym nabożeństwie, na którym obecni byli wszyscy uczniowie, w należyтым porządku. Udałem się do domu szkolnego i znalazłem w nim zebranych uczniów do 48, uszykowanych na trzy oddziały: poczynających, postępujących i doskonalących się. Z których pierwszy uczył się czytać i pisać oraz początków nauki chrześcijańskiej, drugi prócz tych przedmiotów jeszcze czytać po rosyjsku katechizmu historycznego ks. Fleury, nauki moralnej na klasę pierwszą, początków gramatyki, geografii i arytmetyki, trzeci na koniec dalszy ciąg katechizmu ks. Fleury, naukę moralną na klasę drugą, gramatykę na klasę pierwszą wypisów łacińskich z historii *s[tarozymnej]*, geografii o Europie i Rosyi, w szczególności z arytmetyki o czterech pierwszych działaniach z liczbami prostymi i różnorodnymi. Odbyłem z tych wszystkich przedmiotów egzamin i znalazłem znacznie usposobionych, m.in. celujących - uczeń Michał Kramkowski na szczególniejszą zasługuje zaletę, Inni celujący są: Bogusławski Michał, Kalinowski Kazimierz, Borysewicz Wojciech, Janczewski Jan, Wierpochowski Teofil, Kramkowski Ignacy.

Nauczycielem jest wielmożny Jerzy Jarmołowicz uczeń klasy III z Gimnazjum Białostockiego.

Przy tej szkole jest druga - dziewcząt, utrzymywana przez WM Bogusławską. W niej znalazłem uczennic 13, które się uczyły czytać i pisać, liczyć, dodawać, odejmować, mnożyć, dzielić, nauki chrześcijańskiej i robót kobiecych. Z tego wszystkiego wyegzaminowałem.

Obie te szkoły utrzymują się za protekcją i nieustającą pomocą szanownego proboszcza WM ks. Floriana Misztowta kanonika Brzeskiego. Ten czci i naśladowania arcygodny kapłan nie tylko dom szkolny zrujnowany swoim kosztem wyreperował, nie tylko o stały dla szkoły fundusz, tak przez namowę mieszczan Goniądzkich na uchwalenie składki jakiej i wyrobienie zapisów testamentowych na zysk szkoły trudnił się, ze swoich dochodów utrzymuje nauczyciela Takowa czynność obudziła we mnie największe uwielbienie, a razem postanowienie przenieść te ciągłe zasługi wielmożnego księdza kanonika do wiadomości władzy edukacyjnej.

Książki porządkowe znalazłem:

- 1-mo. Protokół miejscowy wizyt.
- 2-do. Księga uczniów przybywających.
- 3-tio. Księga ofiar i wydatków na dom szkolny.
- 4-to. Pisma przychodzące i wychodzące.

Te przejrzałem i podpisałem. Fundusz stały, który ma się składać z rubli srebrnych 90 od miasta w rok uchwalony, z rubli srebrnych 300 kapitału i od tego rocznego procentu rubli 121, lokowanych na gruncie Bartoszewizna zwanym i będącym w pretensji, księdza kanonika z talarów 304 i procentów 19-letnich, będących u Potockiego obywatela Goniądzkiego. Te dwa ostatnie kapitały zostają teraz pod procesem. Za urzędowaniem będzie można naznaczyć pensję nauczycielowi, która zdaje się mniejszą od rubli srebrnych 100 być nie może, a resztę by uczniowie dopłacili.

Zaliecawszy tutejszej szkoły wizytę w protokół miejscowy i złożywszy do rąk ks. kanonika dla zakupuienia teje szkoły książek, jako to "Elementarza dla szkół parafialnych", "Powinność nauczyciela", "Nauka czytania i pisanja dla szkół polskich", "Piełgrzym w Dobromilu", "Mapy guberni Grodzieńskiej i obwodu Białostockiego", na zakupienie mowic [?] tych książek rubli srebrem 3.

Niniejszy akt wizyty mojej podpisałem i o kopię poświadczoną upraszałem.

ks. Józef Twardowski

Za zgodność z oryginałem poświadczam: ks. Florian Misztowtt kanonik Brzeski, proboszcz Goniądzki, dozorca Szkoły Parafii Goniądzkiej, szlach. Jerzy Jarmołowicz nauczyciel Szkoły Parafialnej Goniądzkiej

Rozkład nauk na każdy dzień w tygodniu dla uczniów Szkoły Parafialnej Goniądzkiej na rok 1820 i na 1821:

W niedziele i święta:

Rano o godz. 1000 powinni się zgromadzać do klasy i czytać głośno kolejną książkę duchowne.

O godz. 1100 do kościoła w porządku. Stamtąd do kościoła na sumę i kazanie.

Po południu od godz. 2-giej forma charakteru. W klasie do godz. 4-tej, skąd porządkiem idą na nieszpory, po których rekreacja.

Potym sposobienie się na następne lekcje.

W poniedziałki, środy, piątki i soboty

Rano od godz. 7 do klasy. Skąd porządkiem do kościoła na prymarię. Stamtąd prosto do klasy, gdzie mają się znajdować do godz. 11-tej. W przeciągu tego czasu starsi uczyć się historii Starego i Nowego Testamentu, nauki moralnej chrześcijańskiej.

Po południu o godz. 1-wszej do klasy, gdzie się uczą starsi gramatyki i wypisów, młodzi czytania i pisanie do godz. 4-tej.

Potym w stancjach gotują się na następną .

We wtorki i czwartki

Rano o godz. 7 do klasy Skąd porządkiem do kościoła na prymarię. Stamtąd do klasy, gdzie starsi uczą się do godz. 11-tej arytmetyki, geografii i języka rosyjskiego, młodzi czytania i pisanie.

Po południu od godz. 1 do 3 forma charakteru, w klasie.

Potym do godz. 5 rekreacja, dalej przygotowanie się na następną lekcję.

Raport o uczniach Szkoły Parafialnej Goniądzkiej podany w czasie wizyty generalnej dnia 31 maja roku 1821:

1. Michał Bogusławski z miasta, l. 15, stan szlachezny
2. Kazimierz Kalinowski z miasta, l. 15 stan miejski
3. Wojciech Borysiewicz z par. Dolistowskiej, l.13, stan wiejski
4. Michał Kramkowski z Woytowstwa, l. 11, stan szlachezny
5. Wincenty Wroczyński z Zabiela, l.13, stan szlachezny
6. Józef Kramkowski z Ołdaków, l. 16 stan szlachezny
7. Kazimierz Łyczkowski z Downar, l. 15, stan szlachezny
8. Stanisław Wroczyński z Wrocenia, l. 13, stan szlachezny
9. Wojciech Wroczyński z Wrocenia, l.11, stan szlachezny
10. Franciszek Wroczyński z Zabiela, l. 10, stan szlachezny
11. Wojciech Kisza z Dolistowa, l. 9, stan wiejski
12. Szymon Skorochodzki z miasta, l.11, stan miejski
13. Michał Warpechowski z miasta, l. 13, stan szlachezny
14. Wojciech Pogorzelski z Rutkowskich, l.12, stan szlachezny
15. Jan Bydzkowski z Guzów, l.13, stan wiejski
16. Wiktor Borysiewicz z miasta, l. 13, stan miejski
17. Franciszek Zębowski z miasta, l.12, stan miejski
18. Jan Łabanowski z okolicy Sobieszki, l. 11, stan szlachezny
19. Jan Janczewski z par. Trzcianeńskiej – Dobarz, l.12, stan szlachezny
20. Jan Szafranko z miasta, l. 14, stan miejski
21. Paweł Szumowski z miasta, l. 14, stan miejski
22. Kacper Rutkowski z Rutkowskich, l.15, stan szlachezny
23. Kazimierz Rutkowski z Rutkowskich, l. 13 stan szlachezny
24. Antoni Doliński z miasta, l. 13, stan miejski
25. Józef Kornecki z Popławów, l. 11 stan wiejski
26. Maciej Zawadzki z miasta, k. 13, stan miejski
27. Antoni Potocki z Guzów, l. 10, stan miejski
28. Szymon Szorzyński z miasta, l. 11, stan miejski
29. Franciszek Sobolewski z Klewianki, l. 14, stan wiejski
30. Kazimierz Potocki z Guzów, l.10, stan miejski
31. Ludwik Jackowski z parafii Kuźnickiej, l. 16, stan szlachezny
32. Franciszek Rutkowski z Rutkowskich, l. 15, stan szlachezny

33. Ignacy Karwowski z miasta, l. 10, stan szlachezny
34. Franciszek Słowikowski z Szafrank, l.10, stan wiejski
35. Ignacy Jakubowski z miasta, l. 12, stan szlachezny
36. Franciszek Gliński z miasta, l. 6, stan szlachezny
37. Wawrzyniec Sosnowski z miasta, l. 13, stan miejski
38. Teofil Warpechowski z miasta, l. 11, stan wiejski
39. Teofil Tałała z Białukni, l. 14, stan wiejski
40. Franciszek Nalexauzen z miasta, l. 7 miejski
41. Adam Świerzbiniński z Świerzbieni, l. 13, stan szlachezny
42. Antoni Bochenko z miasta, l.11, stan miejski
43. Jan Laskowski z miasta, l. 12, stan miejski
44. Marcin Rosiński z miasta, ol. 10, stan miejski
45. Mateusz Potocki z Guzów, l.12, stan miejski
46. Franciszek Potocki z Guzów, l. 12, stan miejski
47. Sylwester Kobyliński z miasta, l. 9, stan miejski
48. Jan Marczuk z Białosukien, l. 11, stan wiejski
49. Ignacy Amanowski z miasta, l. 12, stan miejski
50. Michał Bielski z miasta, l. 18, stan miejski
51. Jan Puchalski z Guzów, l. 14, stan wiejski
52. Wojciech Gajewski z Downar, l. 14, stan wiejski
53. Andrzej Klimaszewski z Downar, l.15, stan wiejski
54. Piotr Dziekoński z miasta, l.12, stan szlachezny
55. Wawrzyniec Szymański z miasta, l. 17, stan miejski
56. Stanisław Węgrowski z Białosukien, l.15, stan wiejski
57. Jan Skwarkowski z Zyburt, l. 13, stan wiejski
58. Sylwester Kobyliński z miasta, l. 10, stan miejski
59. Franciszek Doliński z miasta, l. 10, stan miejski
60. Wincenty Susłowski z miasta, l. 12, stan wiejski
61. Stanisław Szulc, l. 5, stan szlachezny
62. Józef Bozniakiewicz z Bud, l. 14, stan wiejski
63. Paweł Dąbrowski z Klewianki, l. 12, stan szlachezny
64. Józef Ostrzyniec z miasta, l. 7, stan miejski
65. Stanisław Rawa z Budnych, l. 12, stan szlachezny
66. Wojciech Lisicki z miasta, l. 12, stan szlachezny
67. Jakub Jamiołkowski, l.12, stan wiejski
68. Antoni Niewiarowski z Niewiarowa, l. 12, stan szlachezny
69. Franciszek Karwowski z miasta, l. 18, stan szlachezny
70. Ignacy Bielski z miasta, l. 7, stan miejski
71. Maksymilian Kosicki z Ołdaków, l. 9, stan szlachezny
72. Wojciech Szumski z miasta, l. 14, stan wiejski
73. Antoni Boryszewski z miasta, l. 7, stan miejski
74. Michał Olszewski z miasta, l. 8, stan miejski
75. Filip Rafałowski z miasta, l. 5, stan miejski
76. Paweł Szafranko z miasta, stan miejski

Celujące:

- M. Bogusławski – dozorca domowy
- Ka. Kalinowski – dozorca domowy
- Woj. Borysiewicz
- Mi. Kramkowski
- Jan Janczewski
- Teofil Werpachowski

Igna. Karwowski

Do JWJP Twardowskiego generalnego wizytatora szkół i zakładów edukacyjnych obwodu Białostockiego i Guberni Grodzieńskiej, radcy dworu, filozofii doktora, honorowego podkomorzego powiatu Pińskiego raport od Panien Szkoły Parafialnej Goniądzkiej:

1. Marianna Janczewska, l. 12, stan szlachezny
2. Marcjanna Formurowna, l. 10, stan szlachezny
3. Pawlina Markowska, l. 9, szan szlachezny
4. Marianna Gacka, l. 12, stan szlachezny
5. Katarzyna Kozłowska, l. 15, stan wiejski
7. Katarzyna Formurowna, l. 6, stan szlachezny
8. Antonina Krukowska, l. 6, stan wiejski
9. Anna Okrauzrówna, l. 8, stan miejski
10. Katarzyna Jaskowska, l. 6, stan miejski
11. Salomea Jaskowska, l. 6, stan miejski
12. Józefa Kramkowska, l. 7, stan szlachezny
13. Lipelówna, l. 8, Żydówka
14. Marianna Laskowa, l. 9, stan miejski.⁶²

Raport od dozorczy Szkoły Parafii Goniądzkiej do JWJP Twardowskiego generalnego wizytatora szkół i zakładów edukacyjnych obwodu Białostockiego i gubernii Grodzieńskiej, radcy dworu, filozofii doktora, honorowego członka Imperatorskiego Uniwersytetu Wileńskiego, podkomorzego pow. pińskiego raport o stanie Szkoły Parafii Goniądzkiej o stanie Szkoły Parafii Goniądzkiej następujący mam honor JWJz wizytatorowi złożyć raport.

Funduszu na utrzymanie szkoły żadnego nie było i nie ma. Jednak dom szkolny, murowany utrzymuje się w dobrym porządku. Nauczyciel od lat 7 utrzymuje się kosztem miejscowego proboszcza. Z powodu ubóstwa rodziców ledwo niektórzy uczniowie w małej kwocie składkę robią na nauczyciela.

W roku 1820 Jan Grabski zapisał na szkołę obług zawierający w sobie talarów 304. Lecz ponieważ debitor jego Grzegorz Potocki mieszczanin goniądzki nie przyznaje się do tego obługu, przeto sprowadzona była na to Komisja Śledztwienna, która zawieszona została z przyczyny niesłanności jednego najpotrzebniejszego świadka.

Takoż w Krzczkowie WJKs Wojciech Kramkowski emeryt przy kościele goniądzkim zapisał testamentem na szkołę goniądzką grunt Barszczewizna zwany w 2000 zł pol. zastawny. Lecz i ten zapis zostaje w procesie w Sądzie Spreaw Cywilnych Białostockiego i Sokólskiego Powiatów z powu jego familji, która usiłuje zburzyć testament. Dnia 27 maja b.r. zjechała się była do mnie śledztwienna komisja dla dokończenia tego dzieła lecz dyrektor Gimnazjum Wileńskiego JMP Lewicki doniósł tejże Komisji, że jak sprawa względem obługu WM Grabskiego, równie i testament WM ks. Kramkowskiego na mocy najwyższych ukazów przyjdzie pod rozważenie do Komisji Sądowej Edukacyjnej Wileńskiej, przeto Komisja nie rozpoczynając dzieła rozjechała się.

Nadto w r. 1821 miasto Goniądz wraz z przedmieściami do niego należącymi ofiarowało się dobrowolnie składać corocznie na nauczyciela po rubli srebrem 60, lecz jeszcze JW gubernator obwodu Białostockiego takową składkę nie potwierdził.

Nauczycielem szkoły jest szlachcic JW Jarmolowicz uczeń kl III Gimnazjum Białostockiego. Daje lekcje rok pierwszy. Ma uczniów 43, podzielonych na trzy klasy: początkujących, postępujących, doskonałych się.

Nauczycielką pensji jest JMP Bogusławska, trudniąca się tym obowiązkiem w Goniądzu ciągle przez lat 7. Utrzymuje teraz panien 12.

Ks. Florian Misztowt kanonik Brzeski, proboszcz Goniądzki, dozorca Szkoły Parafialnej Goniądzkiej.

Nr 11. Dnia 31 maja 1821 r. Goniądz.

⁶² BUWil, F. 2-518, s. 1207-1229.

jesień 1874 r.

Zygmunt Gloger odwiedza Goniądz i opisuje zabytkowy ratusz goniądzki.⁶³

Do ciekawych, a rzadkich drewnianych ratuszów należy parowiekowy staruszek, o wysokim jak na kościele dachu, znajdujący się w obszernym czworobocznym rynku, rolniczego dziś miasteczka, Goniądz, leżącego nad Biebrzą, dawniej w ziemi Bielskiej województwa Podlaskiego, a dziś w pow. Białostockim gub. Grodzieńskiej. Goniądz był jak wiadomo w XVI wieku kolebką Piotra z Goniądz, najzdolniejszego polskiego Arianina, a kto wie czy goniądzka wietnica nie miewała go w swoich ścianach. Podcienia jej na dole i górze (podobnie jak w ratuszu poznańskim) były użyteczne w budowlu, koło której nieraz w czasie deszczu i upału zgromadzali się mieszczanie. Z dolnego podcienia prowadziły wschody na górę. Drzwi głównego wejścia we wszystkich szczegółach swej budowy uderzają podobieństwem do tych, jakie w chatach górali tatrzańskich napotyamy.

Z drugiej strony ratusza, jest inne wejście z gankiem na słupach, a po rogach, w rodzaju przybudówek są dwie kramnice. Drzwi do tych kramów mają sposobem dawnym rodzaj stołów targowych na połowie. Wewnątrz budowli pokazują dotąd kozę, ale zgrzybiała wietnica goniądzka już od dość dawna nie mieści w sobie magistratu i tylko w części jest zamieszkała, a zapewne niebawem rozebrana zostanie, z powodu mającej się wkrótce budować twierdzy w Goniądzu.

Mieszkając o 6 mil od powyższego miasteczka [=Goniądz – przyp. JM] zrobiłem do niego wycieczkę w jesieni r. 1874, celem odszkicowania ginącego zabytku [=ratusza – przyp. JM] i odwiedzenia zarazem ks. Małyszewicza, sędziwego proboszcza i kanonika, a uczonego znawcę języków starożytnych i hebrajszczyzny.

Zygmunt Gloger, Dolinami rzek. Opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisty, Bugu i Biebrzy przez ..., Warszawa 1903.

Biebrza ...Ruszyliśmy zatem do Osowca, gdzie oczekiwał nas smutny zawód. Ludzie z furą na umówiwinie miejsce nie przybyli i można było tylko domyślać się, że nie przyjechawszy tutaj przed nocą, zbłądzili w lasach. W środku Osowca i szerokiej ulicy wiejskiej, jak ratusz na rynku małego miasteczka, stała poważnie obszerna, staroświecka, z podsieniami gospoda.

Nie byliśmy głodni, chodziło tylko o siano dla koni na popas, a dla nas postanie. Usłużny arendarz zaprosił nas do szopy, na której połowa starej strzechy była zdjeta, bo nową poszywano. Na górze tej szopy znajdowało się sporo siana, a że o noclegu w gospodzie z miliardem much, mowy nie było, radziliśmy tylko, jak się na owo siano dostać, gdyż o wschodach mowy nie było, a znaleziona w szopie drabina świadczyła, że niegdyś posiadała 10 szczebli, z ktrych 5 brakowało, a drugie pięć było połamanych. Musieliśmy tedy przypomnieć sobie wszystkie nasze ćwiczenia gimnastyczne, z czasów szkolnych, dzięki którym z energicznym wysiłkiem i wzajemną pomocą dostaliśmy się wreszcie na siano.

Jak drzewo na leśnym wyrębie, tak niebawem legliśmy wszyscy nieruchomi, w śnie twardym pogrążeni, z tą chyba tylko różnicą, że drzewo dopóki stoi, to szumi, a my leżąc chrapaliśmy kwintetem, każdy odpowiednio do swego wieku, budowy gardła i nosa. W śnie powtarzają się zwykle widziadła, osnute na wypadkach dnia ostatniego. Więc i mnie przesuwają się w sennej wyobraźni korpulentne postacie Ondyn i Rusalek znad Wissy, a potem nocleg w puszczy i walka

⁶³ Z. Gloger, Ratusz w Goniądzu, "Kłosy", t. XX, 1875 nr 502, s. 91

z potworami ziejącymi na wzór lokomotywy ogniem, a gdym się zamierzył na jednego, wówczas krzyknął śpiący obok mnie sąsiad, któremu moja nader ciężka ręka na nos upadła.

Biebrza, wijąc się kręto wśród łąk zielonych i gęstych stogów siana, w brzasku porannym dygotała ławami oparów. Różowa luna rannej zorzy zwiastowała dolinie rychłe przybycie z za lasu słońca, któremu przyroda zgotowała na powitanie nieporównaną woń świeżości łąk i gajów nadbiebrzańskich. Oddychałem głęboko całą piersią i myślałem sobie w tej chwili, jacy też to są biedni i godni politowania ci mieszczanie po wielkich miastach, którzy w swych okazałych kazamatkach, w kajdanach puchowych pościeli i zaduchu pachnidła, nigdy tak uroczego wschodu słońca nie widzą i krwi swojej wonią rosy porannej nie krzepią, ani duszy widokami tej dziewiczej natury, która wychowuje na niwie umysłu najszlachetniejszy ze wszystkich kwiatów, kwiat miłości do rodzinnej zagrody i domowego ogniska ojców swoich.

Wieśniacy w Osowcu wstają do pracy, tak jak wszędzie na Mazowszu i Podlasiu, bardzo rano. Z pierwszym brzaskiem ruch rozpoczął się we wsi na dobre. Otwierały się drzwi chat wiejskich, z których wychodzili boso gospodarze i gospodynie, otwierano chlewiki, z których wybiegały z kwikiem radości stada dezynfektorów wiejskich. Skrzypiały zórawie przy studniach. Mężczyźni wypędzali gęsi gęgające na pastwisko za wioskę. Widać było, że prawie w każdej chacie posiadano liczne stada gęsi, kaczek, nierogacizny, owiec i pięknego bydelka. Pomiędzy chatami wyróżniał się jeden dom nieco większy od innych, do wójta czy dzierżawcy folwarku tutejszego należącego. O wschodzie słońca ukazał się w ganku tego dworku poważny, wąsaty mężczyzna, w białym, i z wielkiej tabakiery zażył tabaki, która wywołała niebawem skutki dynamitowe, bo tak gospodarz kichnął potężnie, po staropolsku, że aż wróble z naszej strzechy pierzchły w konopie, a z kilku punktów ulicy wioskowej odpowiedziano mu z życzliwością, głosem doniosłym jak grzmot: „Na zdrowie”.

Dokazawszy z prawdziwą zręcznością sztuki zejścia z szopy po drabinie bez szczebli, podążyliśmy do gospody. Gospoda osowiecka była jeszcze ciekawym typem drewnianego, polskiego budownictwa na zapadłym Mazowszu. Wzdłuż całego frontu budynek miał podsienie, czyli krużganek wsparty na ośmiu wyrzynanych słupach, połączonych dwunastu łukami mniejszymi i jednym dużym (wprost bramy). Nad bramą, która wiodła do sieni wjazdowej na przestrzal, cieśla wyrzeźbił datę „Die 2 mai A.D. 1769”. Gospód podobnych już chyba niewiele w kraju pozostało. Przyniosłem więc papier i ołówek, aby zdjąć podobiznę staruszki trzymającej się jeszcze czerstwo i prosto. (W kilka lat później w miejscu wsi Osówca i gospody powyższej wzniesiona została forteca „Osowiecka”. Czynność moja wydała się mieszkańcom miejscowym niewytłumaczoną, i bardzo ciekawą. Więc otoczyła mnie rzesza dziatwy wiejskiej i żydziat., podsunął się arendarz, a pies jakiś usiadł na przeciwko. Wszyscy bacznie śledzili każdy mój ruch i spojrzenie, zaglądali w papier, a starsi szeptali sobie, że muszę być „akcyznikiem”. Starozakonny arendarzdawał się podzielać te ostatnie podejrzenia, bo skoro wszedłem do szynkowni, wskazał mi siedzącą pod piecem zgrzybiałą babinkę i zapewniał, że nie on, ale ta chrześcijanka jest propinatorką i na jej imię są patenta, a on jest tylko u pana Gardockiego pachciarzem.

Teraz dopiero przyjęli nas wioślarze, którzy powinni wyprzedzić nas wczoraj w Osowcu. Opowiadali, że nic innego tylko „zle” wprowadziło ich na manowce i zbłąkanych wodziło przez całą noc po lasach. Niektórzy utrzymywali, że widzieli „na własne oczy” jak diabeł biegł chwilami przed końmi w postaci psa czarnego, to znów czasem za wozem, lub nie wiedzieć gdzie zniknął.

Poszukiwania archeologiczne zaczęliśmy na piaskach pod Osowcem, gdzie odkryliśmy wrędcę liczne zabytki krzemienne i ceramiczne po przedhistorycznych mieszkańcach tej miejscowości. Znalazły się tu tzw. belty, czyli ostrza od strzał łukowych, i nożyki krzemienne, i małe skrobaczki, i rdzenie, czyli pozostałe ośrodki brył krzemiennych, liczne okrzoski czyli drzazgi z krzemienia, na kilkunastu morgach wydm rozsiane i czerwone czerepy z popielnic, lepione ręką bez kota garncarskiego, które były dawniej napelnionebiałymi, drobnymi, przepalonymi kostkami, ze szkieletów ludzkich. Gdzie wiatr wywiał przed laty taką popielnicę, tam dotąd pozostała większa część jej czerepów i mnogie kostki przepalone, zmieszane z piaskiem. Wszystko cośmy znaleźli było widocznie na miejscu łupane, i wyrabiane, a nosiło na sobie wybit-

ny i pospolity charakter stacji krzemienych, jakie od roku 1868 znajdowałem we wszystkich okolicach dawnej Lechii, poczynawszy od Biebrzy, aż po Wartę i górną Wisłę.

Na drodze z Osówca do linii kolei Brzesko-Grajewskiej i do starego boru, wiodącej przez owe wydmy piaszczyste, które nam dostarczyły tylu zabytków, spotkał się dwie baby niosące w koszach coś nazbieranego. Zapytane przeze mnie – Co niosą? Odpowiedziały jednogłośnie: „Babie uszy”. Przyznam, iż najmniej spodziewałem się podobnej odpowiedzi, bo jeżeli wątpić należy, aby nawet w czasach pierwotnego kannibalizmu takie uszy poszukiwanym były przysmakiem, to tem bardziej w dzisiejszych czasach, wydelikaczonego sybaryzmu. Nie słyszałem zresztą nigdy o żadnym praktycznym użytku z uszu ludzkich, z wyjątkiem zwyczaju oficerów czarno-górskich, którzy odciawszy uszy pobitym przez siebie Turkom zasuszali takowe i ozdabiali nimi gorsy swoich koszul i żupanów na wielkie uroczystości. Z ciekawością też zbliżyliśmy się do koszów i pod przykryciem ujrzałyśmy coś istotnie na kształt pomarszczonej i starej, ciemnej skóry. Naprawdę były to smardze, które lud zna tutaj pod nazwą: „babich uszy” i sam ich nie jada wprawdzie, ale dostarcza handlarzom na wywóz koleją Grajewską. Zaciekawione kobiety pytały nas wzajemnie czego poszukujemy na tych wydymach piaszczystych, a gdy im pokazałyśmy okrzoski i narzędzia krzemienne, mówiąc, że mają dla nas sto razy większą wartość od smardzów, przedsięwzięte białogłowy ukryły zaraz w krzakach swe kosze ze smardzami i poczęły co żywo zbierać do zapasek swoich krzemienie, oczywiście nie te drobne, natępiane lub obrabiane przez mieszkańców starożytnych, ale co największe bryły samorodne, nie posiadające żadnej dla nikogo wartości. Chciałem wieśniaczki objaśnić o daremym ich trudzie, ale baby, widocznie bojąc się, abyśmy im nie odebrali krzemieni, trzymały się od nas z dala i zwiększając gorączkowo pośpiech w zbieraniu, pomykały ku wiosce, unosząc ciężką zdobycz.

O niecałą milę, powyżej Osówca, na wyżynach lewego brzegu Biebrzy, leży stare podlaskie miasteczko Goniądz, niegdyś w XIV-tym wieku przedmiot sporów granicznych między Mazowszem i Litwą. Tutaj w wieku XVI-tym urodził się głośny polski arianin, zwany pod nazwą Piotra z Goniądza.

Obecnie posiadał Goniądz, dwie jeszcze osobliwości, a mianowicie: uczonego proboszcza, kanonika Małyszewicza, wychowawca Uniwersytetu Wileńskiego, znakomitego hebraistę i bibliomana, obsługującego w osiemdziesiątym roku życia bez wikariusza parafię goniądzką, liczącą 12 000 ludności katolickiej – i w pośrodku Rynku starożytnego ratusz drewniany, który już dawniej odrysowałem, jako ginący zabytek polskiego budownictwa minionych wieków.

Przebrnąwszy od brzegu Biebrzy przez bardzo grząskie bagno i przedarłszy się przez nadzwyczaj gęste zarośla, dotarliśmy do piaszczystych wydm i pagórków, pomiędzy którymi w kotlinach znówu lśnił się pod blaskiem słońca natępiany ręką przedhistorycznych ludzi krzemień i czerwieniły się czerepy pokruszonych popielnic, wyzierające z piasku. Były to ślady pierwotnej tego kraju kultury, a druga przeddziejowa siedziba ludzka, w dniu dzisiejszym przez nas odkryta.

Kilka pomiędzy znalezionymi tu przedmiotami, mianowicie belty od strzał łukowych były prawdziwymi arcydziełami prastarej sztuki krzemieniarskiej, doprowadzonej do takiego szczebla doskonałości, że piękniejszych przedmiotów nad tutejsze nie posiadają najbogatsze muzea w Sztokholmie, Kopenhadze, Dublinie i Londynie.

Trzecią starożytną sadybę, ale już znacznie uboższą w krzemień, odkryliśmy tegoż dnia na drodze do Goniądza, pod wsią Szafrankami. A odkrycia te wszystkie poczynione były w samą porę, w roku bowiem następnym przystąpiono pod wsią Osowcem i stacją kolei żelaznej Goniądzem do robót fortecznych i w miejscu powyższych stacji krzemienych wzniesiono potężne mury,wały i obszerną bardzo „Twierdzę Osowiecką”.

Okolice Goniądza (stanowiąca dziś północną część powiatu białostockiego), była właśnie wąskim przesmykiem Podlasia, ciągnącego się z północy od Augustowa ku rzece Narwi i Budowii - na południu. Obok rozległego starostwa knyszyńskiego znajdowały się w tym przesmyku liczne wsie rozrodzonej, ale gniazdowej i starożytnej szlachty podlaskiej: Kramkowo, Niewiarowo, Świerzbienie, Oldaki, Sobieszczki, Białosuknie, Downary itd., gniazda: Kramkowskich, Niewiarowskich, Świerzbieńskich, Oldakowskich, Sobieszczków, Białosukniów, Downarów i Downaro-

wiczów. Trzy wsie: Mońki, Moniuszki i Moniuszczki, są pierwotnym gniazdem rodziny Moniuszków, z których Stanisław, dziad sławnego kompozytora, przeniósł był się z tutejszego Podlasia do ówczesnego województwa mińskiego.

We wsi Wroceniu nad Biebrzą, w starym gnieździe Wroceńskich vel Wroczyńskich, odrysowałem dwór drewniany z XVIII wieku, którego szkic tu dołączam, jako bardzo typowy, a z najzwyklejszego kąta Podlasia pochodzący....

35

29 kwietnia 1925 r.

Inwentarz kościoła Goniądzkiego z 29 kwietnia 1925 r. ⁶⁴

Szkic historyczny nowego kościoła.

Po nieszczęsnym pożarze w dniu 17 września 1921 r., który z niewykrytych przyczyn strawił piękną i starożytną świątynię Goniądzką wraz ze wszystkimi utensyliami kościelnymi pozostały pustki i zgliszcza. Po translokacji dziś nieżyjącego ks. dziekana i kanonika Jana Wojdyłowskiego, zarząd parafii goniądzkiej objął w dniu 21 lutego 1922 r. ks. kanonik Adam Abramowicz i kierował takową do dnia 25 kwietnia 1925 r. Po wielu kłopotach i staraniach udało nam się wyjednać u władz wojskowych spalone mury koszar Downarskich, zaś już w dniu 13 czerwca 1922 r. ks. dziekan knyszyński Konstanty Feżyk (?) poświęcił fundamenta pod nowo budujący się kościół.

Dzień 15 września 1924 r. to dla Goniądza dzień historyczny. W tym dniu bowiem J. Eksceleńcja ks. Jerzy Matulewicz bp wileński dokonał poświęcenia i konsekracji nowego kościoła. Nowa świątynia wybudowana staraniem parafii i ks. kanonika A[dama] Abramowicza prezentuje się imponująco. Zbudowana w stylu barokowym, z odcieniami budowli polskich. Plany kościoła sporządził p. O. Sosnowski prof. Politechniki Warszawskiej.

Szkic historii parafii Goniądzkiej znajduje się w poprzednim inwentarzu za r. 1922. Bogate archiwum kościelne zgorzało dnia 17 września 1921 r.

Ks. A. Abramowicz

62. Zatoka zwana Żupą. Pozostałość żupy solnej XVI-XVIII w.
Fot. Jarosław Kloza, czerwiec 1997.

63. Goniądz widok z lotu ptaka
Fot. Wiesław Stępień, październik 1993.

⁶⁴ CPAHL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7807.

BIBLIOGRAFIA

Wykaz skrótów:

- AA Białystok – Archiwum Archidiecezji Białostockiej
- AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
- AD Płock – Archiwum Diecezjalne w Płocku
- AP Białystok – Archiwum Państwowe w Białymstoku
- Arch. sb. – *Archeograficzeskij sbornik dokumentow odnosiaszczichsia k istorii sewerozadnoj Rusi izdawemyj pri uprawlenii Wilenskogo uczebnogo okruga*, t. 1, Wilno 1867.
- ASK – Archiwum Skarbu Koronnego
- BAN Wilno – Biblioteka Akademii Nauk Litwy Oddział Rękopisów w Wilnie
- BU Wilno – Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego Oddział Rękopisów w Wilnie
- CAADR Moskwa – Centralne Archiwum Akt Dawnych Rosji w Moskwie
- CPHAB Grodno – Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Grodnie
- CPHAB Mińsk – Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Białorusi w Mińsku
- CPHAL Wilno – Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Litwy w Wilnie
- Kamera – Kamera Wojenna i Domen Prus Nowowschodnich. Departament Białostocki, w: Arch. Państwowym w Białymstoku
- MN Kraków – Muzeum Narodowe w Krakowie Biblioteka Czartoryskich
- Opisanie* – *Opisanie rukopisnago otdielenja Wilenskoj Publicznoj biblioteki*, t. 1, Wilno 1895
- PSB – Polski Słownik Biograficzny, Kraków 1935– Wrocław 1996
- ROSiOŚK Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Białymstoku
- ZZG – Zbiór Zygmunta Glogera
- Zb. dok. perg – Zbiór dokumentów pergaminowych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE:

Urząd miejski goniądzki

[Archiwum Akt Dawnych w Wilnie do 1915 r. później w Rosji, rewindykowane w 1920 r. wszystkie spłonęły w 1944 r. w czasie Powstania Warszawskiego w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie]

Magistrat i magdeburgia miasta Goniądza
(burmistrzowsko–radzieckie i sądy wójtowsko–ławnicze)

I. Aktowyje–kriepostnyje, potocznyje i dekretnyje knigi

dawna sygn.	nowa sygn.	liczba kart	lata
7513	7556	143	1623–1627
7514	7564	42	1777–1779
7515	7566	101	1780–1783
7516	7567	37	1785–1788

2. Protokoły dekretnyje etich sudow

7517	7557	133	1665–1676
7518	7558	22	1697–1698
7519	7559	258	1727–1738
7520	7560	217	1739–1752
7521	7561	205	1752–1767
7522	7562	278	1769–1776
7523	7563	282	1776–1784
7524	7565	157	1779–1792
7525	7568	512	1790–1798
7526	7569	91	1794–1795
7527	7570	93	1794–1796
7528	7571	53	1794–1796

wg I. Sprogis, *Inwentarz do akt Archiwum Akt Dawnych*, Wilno 1929, s. 289

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (do 1944 r.)

Księgi miejskie

Inwentarz szczegółowy akt Goniądzkiego magistratu 1842 r.:

vol. nr 7557	z 15.V.1665–15.V.1676	spraw 799, k. 1–28v [k. 133],
7559	1730–1739	spraw 836, k. 29–57 [k. 258],
7560	2.II.1739–11.VI.1752	spraw 593, k. 61–80 [k. 217],
7561	1752–27.XII.1767	spraw 619, k. 81–116v [k. 205],
7562	1769–1772	spraw 705, k. 117–152v [k. 278],
7564	1777 [+20.II.1778–10.XII.1779]	spraw 7+41, k. 195–199v [k. 50],
7565	1779–30.XI.1792	spraw 466, k. 199–220 [k. 157],
7567	1785–1788	spraw 37, k. 229–231v [k. 37],
7568	21.XII.1790–30.III.1798	spraw 821, k. 233–270 [k. 512].

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku,

Magistrat miasta Zabłudowa (F. 1806):

Księga protokołów miejskich goniądzkich w Goniądzu 12 września 1774 – 23 maja 1786 r. (błędnie w inwentarzach archiwalnych określana jako magdeburska zabłudowska) F. 1806 op. 1 nr 2, k. 1–482.

Muzeum Narodowe w Krakowie

Zbiór W. Wittyga:

Sumariusz tranzakcji tak na papierze stemplowym, jako też i oblat podług nowego prawa do akt miasta JKM Goniądza po odesłanym przedtem sumariuszu przyjętych spisany, jeden do prześwietnej Komisji Rzeczypospolitej Skarbu Koronnego odesłany, drugi do kat tychże miasta JKMci Goniądza wpisany. (rkps MN)

Stanisław Płoński burmistrz, Andrzej landwójt i Paweł pisarz miejski z Goniądza przekazują podatek tzw. pobór Piotrowi Pieskowskiemu poborcy podatkowemu ziemi bielskiej. 4 maja 1582 r. Goniądz (nr 552).

Archiwum Państwowe w Białymstoku

Kamera Wojenna i Domen Prus Nowoschodnich w Białymstoku:

Kalkulacja zacnie sławetnego Wojciecha Borysiewskiego burmistrza miasta JKM Goniądza z roku 1790 (nr 2564 a).

Kalkulacja ekspensy pieniędzy na różne potrzeby miasta, na wydawanych kantonistów do wojska polskiego, wojska moskiewskiego i pruskiego w epoce rewolucji i konsystujące w mieście Goniądzu, tudzież podatki publiczne a die 4 mensis Martii 1794 ad diem 29 mensis Martii 1798 przez mnie Grzegorza Potockiego burmistrza tegożmiasta Goniądza uczyniona (nr 2564 a).

20 jednostek archiwalnych z lat 1948–1950 zawierających: 1948 protokoły posiedzeń Zarządu Miejskiego, 1948–1950 finanse, 1948–1950 projekty budownictwa miejskiego, 1950 – wykaz gospodarstw miejskich.

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Grodnie

Gubernator Guberni Grodzieńskiej (F. 1)

Inwentarz Goniądza, 1847 r. (F. 1, op. 21, nr 322, k. 83–90)

Kreślarnia guberni grodzieńskiej (F. 11)

Plan i eksploikacja gruntów chłopskich wsi Guzy pow. Białystok, 1868 r. (F. 11, op. 1, nr 370).

Urząd wójtowski

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Grodnie

Kreślarnia guberni grodzieńskiej (F. 11):

Plan i eksploikacja gruntów chłopskich wsi Wojtóstwo pow. Białystok, 1868 r. (F. 11, op. 1, nr 336).

Geodezyjny opis chłopskich gruntów we wsi Wojtóstwo, 1902 r. (F. 11, op. 2, nr 163).

Urząd grodzki goniądzki

[Archiwum Akt Dawnych w Wilnie do 1915 r.] później w Rosji, część z nich rewindykowane w 1920 r., ta spłonęła w 1944 r. w czasie Powstania Warszawskiego w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Inne nierewindykowane w 1920 r. przechowywane są dziś w Mińsku. Pojedyncza księga w 1963 r. została rewindykowana i jest dziś przechowywana w AGAD w Warszawie

I. Aktowyje–kriepostnyje, potocznyje i dekretnyje knigi

dawna sygn.	nowa sygn.	liczba kart	lata
7529	7660	444	1668–1669
[dziś 2 karty: Warszawa– Ks. gon. 1]			
7530	7572	505	1668–1673 (dziś Mińsk, nr 1)
7531	7659	337	1670–1673 (dziś Mińsk, nr 2)

7532	7573	399	1673-1676
7533	7613	823	1673-1682
7534	7574	318	1677-1679 (Warszawa nr 2-3)
7535	7575	402	1680-1684
7536	7614	949	1683-1692 (dziś Mińsk, nr 3)
7537	7576	390	1685-1688 (dziś Mińsk, nr 4)
7538	7577	463	1689-1692 (dziś Mińsk, nr 5)
7539	7578	518	1693-1696 (dziś Mińsk, nr 6)
7540	7615	728	1693-1699 (dziś Mińsk, nr 7)
7541	7579	422	1697-1699
7542	7580	490	1700-1703 (dziś Mińsk, nr 8)
7543	7616	108	1700-1703
7544	7582	538	1703-1707
7545	7617	573	1704-1709
7546	7583	422	1708-1719
7547	7618	601	1709-1719
7548	7584	369	1712-1715
7549	7585	428	1716-1719
7550	7619	714	1719-1729
7551	7586	333	1720-1723
7552	7588	434	1724-1727
7553	7589	415	1728-1731
7554	7621	400	1729-1734
7555	7590	332	1732-1736
7556	7592	391	1737-1740
7557	7624	905	1741
7558	7626	457	1744-1746
7559	7627	458	1745-1748
7560	7629	315	1747-1748
7561	7630	732	1749-1750
7562	7667	527	1750-1758
7563	7633	733	1753-1755
7564	7594	658	1759-1768
7565	7596	489	1762-1762
7566	7631	461	1764-1770
7567	7636	234	1774-1775
7568	7637	1105	1774-1775
7569	7599	473	1774-1777
7570	7639	1105	1776
7571	7640	811	1777
7572	7641	1131	1778-1779
7573	7642	1096	1780-1781
7574	7643	825	1782
7575	7644	545	1783
7576	7645	682	1784
7577	7646	688	1785
7578	7604	742	1786
7579	7648	747	1787
7580	7649	1273	1788
7581	7650	1320	1789
7582	7651	1345	1790
7583	7652	1146	1791
7584	7611a	491	1792-1793
7585	7611b	583	1792-1793
7586	7612	422	1792-1795

7587	7653	479	1793-1794
7588	7654	468	1793-1796
7589	7656	359	1796-1798
7590	7657	659	1796-1800
2. Protokoły aktowyje			
7591	7581	621	1703-1720 (w księdze wiele skreślonych zapisów)
7592	7587	446	1720-1731
7593	7591	230	1732-1738
7594	7593	397	1739-1749
7595	7595	316	1760-1766
7596	7597	313	1767-1768
7597	7598	404	1768-1770
7598	7600	877	1778-1779
7599	7601	618	1780-1781
7600	7602	879	1782-1783
7601	7603	393	1784-1785
7602	7605	586	1786
7603	7606	591	1787
7604	7607	547	1788
7605	7608	688	1789
7606	7609	599	1790
7607	7510	513	1791
3. Prokoły potocznyje			
7608	7620	627	1719-1729
7609	7622	334	1729-1735
7610	7623	489	1736-1744
7611	7625	90	1741-1744
7612	7628	403	1745-1749
7613	7632	507	1749-1754
7614	7634	516	1749-1759
7615	7635	524	1771-1773
7616	7638	650	1774-1777
7617	7647	345	1785
7618	7655	124	1795
7619	7658	535	1669-1676
7620	7661	795	1677-1689
7621	7662	634	1690-1696
7622	7663	503	1694-1699
7623	7664	573	1700-1704
7624	7665	789	17705-1719
7625	7666	537	1749-1760
7626	7668	567	1760-1766
7627	7669	258	1768-1781
7628	7670	183	1782-1786
7629	7671	130	1787-1788
7630	7672	74	1789-1791
7631	7673	171	1791-1792

N. Gorbaczewskij, *Katalog drewnim aktowym knigam gubernii: wilenskoj, grodnenskoj, minskoj i kowienskoj, toże knigam niekotorych sudow gubernii mogilewskoj i smolenskoj chramiaszczichsia nynie w Centralnym Archiwie w Wilnie sostawlen archiwarijusom onago czenom Wilenskoj Archeograficzskoj Komissiji ..., Wilno 1872.*

[I.Sprogis], *Inwentarz do akt Archiwum Akt Dawnych, Wilno 1929, s. 290-293.*

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku,

Księgi grodzkie goniądzkie (F. 1712, opis 1, 1668–1671, 1702):

- Księga zapisów (aktowaja) 1668–1671, nr 1, kart 505 (Wilno n. 7530, d.7572).
 Księga zapisów (aktowaja) 1670–1673, nr 2 kart 333 (Wilno n. 7531, d.7659).
 Księga zapisów (aktowaja) 1683–1692, nr 3, kart 956 (Wilno n. 7536, d.7614).
 Księga zapisów (aktowaja) 1685–1688, nr 4, kart 386 (Wilno n. 7537, d.7576).
 Księga zapisów (aktowaja) 1689–1692, nr 5, (k. 463 ?) (Wilno n. 7538, d.7577).
 Księga zapisów (aktowaja) 1693–1696, nr 6, kart 506 (Wilno n. 7539, d.7578).
 Księga zapisów (aktowaja) 1693–1699, nr 7, kart 696 (Wilno n. 7540, d.7615).
 Księga zapisów (aktowaja) 1700–1702, nr 8, kart 490 (Wilno n. 7542, d.7580).
 (7 ksiąg – nr 2–8 przeniesiono z zespołu 1708: Urząd Grodzki Brański, opis 1, nr 46, 60, 72, 66, 179, 184, 191.)

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Księgi Ziemskie i Grodzkie Podlaskie (rewindykowane w 1963):

- Księga grodzka goniądzka, nr 1 – 1668 r., (dudka) k. 1–2.
 Księga grodzka goniądzka, nr 2 – 1677 r. k. 1–123v. (Wilno Sprogis d.7534)
 Księga grodzka goniądzka, nr 3 – 1678–1679 r., k. 124–311v. (Sprogis d.7534)

Zbiór Ignacego Kapicy Milewskiego (Kapiciana). Wypisy i kopie akt z Ksiąg Grodzkich Goniądzkich (pułd.: 42–55 z lat 1668–1791):

nr 42. Acta Castrensia Goniadzensia Transactionum Perpetuarum.

- s. 1–21: Liber 1–mus Perpetuarum Annorum 1668, 1669, 1670, 1671, 1672
 s. 21–52: Liber 2–dus Perpetuarum Annorum 1673, 1674, 1675, 1676
 s. 52–74: Liber 3–tius Perpetuarum Annorum 1677, 1678, 1679
 s. 74–105: Liber 4–tus Perpetuarum Annorum 1680, 1681, 1682, 1683, 1684.
 s. 106–121: Liber 5–tus Perpetuarum Annorum 1685, 1686, 1687, 1688.
 s. 121–134: Liber 6–tus Perpetuarum Annorum 1689, 1690, 1691, 1692.
 s. 134–156: Liber 7–mus Perpetuarum Annorum 1693, 1694, 1695, 1696
 s. 156–166: Liber 8–vus Perpetuarum Annorum 1697, 1698, 1699.
 s. 166–180: Liber 9–nus Perpetuarum Annorum 1700, 1701, 1702.
 s. 180–197: Liber 10–mus Perpetuarum Annorum 1703, 1704, 1705, 1706, 1707.
 s. 197–212: Liber 11–mus Perpetuarum Annorum 1708, 1709, 1710, 1711.
 s. 212–217: Liber 12–mus Perpetuarum Annorum 1712, 1713, 1714, 1715.
 s. 217–239: Liber 13–tius Perpetuarum Annorum 1716, 1717, 1718, 1719.
 s. 240–264: Liber 14–tus Perpetuarum Annorum 1720, 1721, 1722, 1723.
 s. 264–291: Liber 15–tus Perpetuarum Annorum 1724, 1725, 1726, 1727.
 s. 291–305: Liber 16–tus Perpetuarum Annorum 1728, 1729, 1730, 1731.
 s. 305–310: Liber 17–mus Perpetuarum Annorum 1732, 1733, 1734, 1735, et 1736.
 s. 310–329: Liber 18–vus Perpetuarum Annorum 1737, 1738, 1739, 1740.
 s. 329–344: Liber 19–nus Perpetuarum Annorum 1741, 1742, 1743, 1744.
 s. 344–377: Liber 20–mus Perpetuarum Annorum 1745, 1746, 1747, 1748.
 s. 377–388: Liber 21–mus Perpetuarum Annorum 1749, 1750.
 s. 389–404: Liber 22–dus Perpetuarum Annorum 1750, 1751, 1752, 1753, 1754, 1755, 1757, 1758.
 s. 404–418: Liber 23–tius Perpetuarum Annorum 1758, 1759, 1760, 1761, 1762.
 s. 419–: Liber 24–tus Perpetuarum Annorum 1762, 1763, 1764.

nr 42 Acta Castrensia Goniadzensia Relationum.

- s. 441–445: Liber 1–mus Registratim scriptus vulgaliter dictus Dudki Relationum Annorum 1668 et 1669.
 s. 445–455: Liber 2–dus Registratim scriptus vulgo Dudki Relationum Annorum 1670, 1671, 1672, 1673.

- s. 456–482 Liber 3–tius Relationum Annorum 1673, 1674, 1675, 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682.
 s. 482–513: Liber 4–tus Relationum Annorum 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692.
 s. 513–528: Liber 5–tus Relationum Annorum 1692, 1693, 1694, 1695, 1696, 1697, 1698, 1699.
 s. 528–535: Liber 6–tus Relationum Annorum 1700, 1701, 1702, 1703.
 s. 535–536: Liber 7–mus Relationum Annorum 1704, 1705, 1706, 1707, 1708, 1709.
 s. 536–541: Liber 8–vus Relationum Annorum 1710, 1711, 1712, 1713, 1714, 1715, 1716, 1717, 1718, 1719.
 s. 541–546: Liber 9–nus Relationum Annorum 1719, 1720, 1721, 1722, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729.
 s. 547–549: Liber 10–mus Relationum Annorum 1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735.
 s. 549–550: Liber 11–mus Relationum Annorum 1744, 1745, 1746.
 s. 551–554: Liber 12–mus Relationum Annorum 1747, 1748.
 s. 554–560: Liber 13–tius Relationum Variorum Annorum Mixtus.
 s. 561–566: Liber 14–tus Relationum Variorum Annorum Mixtus.
 s. 567–583: Liber 15–tus Relationum Variorum Annorum Mixtus.
 s. 584–590: Liber 16–tus Relationum Variorum Annorum Mixtus.
 s. 590–595: Liber 17–mus Relationum Annorum 1774, 1775.
 s. 595–602: Liber 18–tus Relationum Anni 1776.
 s. 602–606: Liber 19–nus Relationum Anni 1777.
 s. 606–611: Liber 20–mus Relationum Annorum 1778, 1779.
 s. 611–625: Liber 21–mus Relationum Annorum 1780, 1781.
 s. 625–633: Liber 22–dus Relationum Anni 1782.
 s. 633–635: Liber 23–tius Relationum Anni 1783.
 s. 635–641: Liber 24–tus Relationum Anni 1784.
 s. 641–649: Liber 25–tus Relationum Anni 1785.
 s. 649–651: Liber 26–tus Relationum Anni 1786.
 s. 652–660: Liber 27–mus Relationum Anni 1787.
 s. 660–670: Liber 28–vus Relationum Anni 1788.
 s. 671–685: Liber 29–nus Relationum Anni 1789.
 s. 685–694: Liber 30–mus Relationum Anni 1790.
 s. 694–697: Liber 31–mus Relationum Anni 1791.
 s. 698–699: Liber 32–dus Relationum Anni 1792.
 s. 699–: Liber 33–tius Relationum Annorum 1793, 1794.
 nr 43, 1668–1674, wypisy konkretnych spraw ss. 486.
 nr 44, 1675–1676, wypisy konkretnych spraw, ss. 439.
 nr 45, 1677–1680, wypisy konkretnych spraw, ss. 271.
 nr 46, 1681–1688, wypisy konkretnych spraw, ss. 563.
 nr 47, 1689–1697, wypisy konkretnych spraw, ss. 514.
 nr 48, 1698–1711, wypisy konkretnych spraw, ss. 399.
 nr 49, 1713–1723, wypisy konkretnych spraw, ss. 491.
 nr 50, 1724–1737, wypisy konkretnych spraw, ss. 374.
 nr 51, 1738–1743, wypisy konkretnych spraw, ss. 333.
 nr 52, 1744–1747, wypisy konkretnych spraw, ss. 341.
 nr 53, 1748–1756, wypisy konkretnych spraw, ss. 441.
 nr 54, 1757–1769, wypisy konkretnych spraw, ss. 727.
 nr 55, 1770–1791, wypisy konkretnych spraw, ss. 687.

Archiwum Państwowe w Krakowie Oddział na Wawelu

Zbiór Zygmunta Głogera (wypisy i sumariusze ksiąg Urzędu Grodzkiego w Goniądzu sporządzone przez Ignacego Kapicy Milewskiego):

nr 37 (wyłącznie wypisy konkretnych aktów)

1676–1788 rok Księgi relacji

- nr 38, s. 1–27: Liber 1–mus Registratim scriptus vulgo Dedki Relationum Annorum 1668 et 1669 ac 1670. [Gorbaczewski 7660; Sprogis 7529 **dziś 2 karty: Warszawa– Ks. gon. 1**]
- nr 38, s. 28–49: Liber 2–dus Registratim scriptus vulgo Dudki Relationum Annorum 1670, 1671, 1672, 1673 .
- nr 38, s. 49–72: Liber 3–tius Relationum ab A–o 1673 ad A–m 1682. [Gorbaczewski 7613; Sprogis 7532]
- nr 38, s. 72–102: Liber 4–tus Relationum ab A–o 1683 ad A–m 1692. [Gorbaczewski 7614; Sprogis 7536] **dziś Mińsk F. 1712/ 1/ 4**
- nr 38, s. 103–106: [Liber 5–tus, fragment 1706–1709].
- nr 38, s. 107–122 Liber 8–vus Relationum ab A–o 1710 ad A–m 1719.

1668–1719 rok Księgi relacji

- nr 39, s. 1–4 Liber Primus Registratim scriptu vulgo dictu Dudki Relationum Annorum 1668, 1669. [Gorbaczewski 7660; Sprogis 7529 **dziś 2 karty: Warszawa– Ks. gon. 1**]
- nr 39, s. 5–13: Liber Secundus Regestrum Scriptus vulgo dictus Dudki Relationum Annorum 1670, 1671, 1672, 1673.
- nr 39, s. 13–18: Liber Tertius Relatiobun Annorum 1673, 1674, 1675, 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682. [Gorbaczewski 7613; Sprogis 7533]
- nr 39, s. 18–22: Liber Quartus Relationum Annorum 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692. [Gorbaczewski 7614; Sprogis 7536]
- nr 39, s. 22–24: Liber Quintus Relationum Annorum 1692, 1693, 1694, 1695, 1696, 1697, 1698, 1699. [Gorbaczewski 7615; Sprogis 7540]
- nr 39, s. 24–26: Liber Sextus Relationum Annorum 1700, 1701, 1702, 1703. [Gorbaczewski 7580 lub 7616; Sprogis 7542 lub 7543, k. 490 **dziś Mińsk 1712 / 18**]
- nr 39, s. 26: Liber Septimus Relationum Annorum 1704, 1705, 1706, 1707, 1708, 1709. [Gorbaczewski 7617; Sprogis 7545]
- nr 39, s. 27: Liber Octavus Relationum Annorum 1709, 1710, 1711, 1712, 1713, 1714, 1715, 1716, 1717, 1718, 1719. [Gorbaczewski 7618; Sprogis 7547]
- nr 39, s. 28: Liber Nonus Relationum Annorum 1719, 1720, 1721, 1722, 1723, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729. [Gorbaczewski 7619; Sprogis 7550, k. 714]
- nr 39, s. 28: Liber Decimus Relationum Annorum 1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735. [Gorbaczewski 7626; Sprogis 7558, 57]
- nr 39, s. 28: Liber Undecimus Relationum Annorum 1744, 1745 i 1746. [Gorbaczewski 7621; Sprogis 7554, k. 400]
- nr 39, s. 29: Liber Duodecimus Realationum Annorum 1747, 1748. [Gorbaczewski 7629; Sprogis 7560, k. 315]
- nr 39, s. 29: Liber 13–tus Relationum variarorum Annorum ab A–o 1741–mo ad Anno 1754.
- nr 39, s. 29: Liber 14–tus Relationum variorum Annorum.
- nr 39, s. 29: Liber 15–tus Realationum variorum Annorum.
- nr 39, s. 30: Liber 16–tus Relationum variorum Annorum . [1764–1770 Gorbaczewski 7531; Sprogis 7566, k. 461]
- nr 39, s. 30: Liber 17–tum Relationum Annorum 1774, 1775. [Gorbaczewski 7636; Sprogis 7567, kart 234]

- nr 39, s. 30: Liber 18–um Relationum Anni 1776. [Gorbaczewski 7639; Sprogis 7570, kart 1105]
- nr 39, s. 30: Liber 19–us Relationum Anni 1777. [Gorbaczewski 7640; Sprogis 7571]
- nr 39, s. 31: Liber 20–mus Relationum Annorum 1778, 1779. [Gorbaczewski 7641; Sprogis 7572]
- nr 39, s. 31: Liber 21–mus Relationum Annorum 1780, 1781. [Gorbaczewski 7642; Sprogis 7573]
- nr 39, s. 31: Liber 22–dus Relationum Anni 1782. [Gorbaczewski 7643; Sprogis 7574]
- nr 39, s. 32: Liber 23–tius Relationum Anni 1783. [Gorbaczewski 7644; Sprogis 7575]
- nr 39, s. 32: Liber 24–tus Relationum Anni 1784. [Gorbaczewski 7645; Sprogis 7576]
- nr 39, s. 32: Liber 25–tus Relationum Anni 1785. [Gorbaczewski 7646; Sprogis 7578]
- nr 39, s. 32: Liber 26–tus Relationum Anni 1786. [Gorbaczewski 7604; Sprogis 7578]
- nr 39, s. 33–36: Liber 27–mus Relationum Anni 1787. [Gorbaczewski 7648; Sprogis 7579]
- nr 39, s. 36–38: Liber 28–vus Relationum Anni 1788. [Gorbaczewski 7649; Sprogis 7580]
- nr 39, s. 38: Liber 29–nus Relationum Anni 1789. [Gorbaczewski 7650; Sprogis 7581]
- nr 39, s. 38: Liber 30–mus Relationum Anni 1790. [Gorbaczewski 7651; Sprogis 7582]
- nr 39, s. 39: Liber 31–mus Relationum Anni 1791. [Gorbaczewski 7652; Sprogis 7583]
- nr 39, s. 39: Liber 32–dus Relationum Anni 1792.
- nr 39, s. 39–40: Liber 33–tus Relationum Annorum 1793, 1794. [Gorbaczewski 7653; Sprogis 7587]
- nr 39, s. 40: Liber 34–tus Relationum Anni 1795. [Gorbaczewski 7654; Sprogis 7588]
- nr 39, s. 40: Liber 35–tus Relationum 1796, 1797, 1798. [Gorbaczewski 7656; Sprogis 7589]

1668–1770 rok Księgi wieczyste

- nr 40, s. 1: Liber Primus (Perpetuarum) Annorum 1668, 1669, 1670, 1671, 1672, [1673] [Gorbaczewski 7572; Sprogis 7530, k. 505] **dziś Mińsk F. 1712/ 1/ 1**
- nr 40, [Liber Secundus Regestrum Scriptus vulgo dictus Dudki Relationum Annorum 1670, 1671, 1672, 1673. [Gorbaczewski 7572; Sprogis 7530, k. 505] **dziś Mińsk F. 1712/ 1/ 2**
- nr 40, s. 25: Liber Tertius Perpetuarum Annorum 1677, 1678 et 1679. [Gorbaczewski 7572; Sprogis 7530, k. 505] **dziś Warszawa Ks.gon. 2–3**
- nr 40, s. 39: Liber Quartus Perpetuarum Annorum 1680, 1681, 1682, 1683, 1684. [Gorbaczewski 7575; Sprogis 7535, k. 402]
- nr 40, s. ? Liber Quintus Perpetuarum Annorum 1685, 1686, 1687, 1688. [Gorbaczewski 7576; Sprogis 7537, k. 390] **dziś Mińsk F. 1712/ 1/ 4**
- nr 40, s. 57: Liber Sextus Perpetuarum Annorum 1689, 1690, 1691, 1692. [Gorbaczewski 7577; Sprogis 7538, k. 463] **dziś Mińsk F. 1712/ 1/ 5**
- nr 40, s. 50v: Liber Septimus Perpetuarum Annorum 1693, 1694, 1695, 1696. [Gorbaczewski 7578; Sprogis 7539, k. 518] **dziś Mińsk F. 1712/ 1/ 6**
- nr 40, s. 67: Liber Octavus Perpetuarum Annorum 1697, 1698, 1699. [Gorbaczewski 7579; Sprogis 7541, k. 422]
- nr 40, s. 68: Liber Nonus Perpetuarum Annorum 1700, 1701, 1702. [Gorbaczewski 7580 lub 7616; Sprogis 7542 lub 7543, k. 490] **dziś Mińsk 1712/ 18**
- nr 40, s. 73: Liber 10–mus Perpetuarum Annorum 1703, 1704, 1705, 1706, 1707. [Gorbaczewski 7582; Sprogis 7544, k. 538]

- nr 40, s. 79: Liber Undecimus Perpetuarum Annorum 1708, 1709, 1710, 1711.
- nr 40, s. 81: Liber 12-mus Perpetuarum Annorum 1712, 1713, 1714, 1715. [Gorbaczewski 7584; Sprogis 7548, k. 369]
- nr 40, s. 83: Liber 13-tius Perpetuarum Annorum 1716, 1717, 1718, 1719. [Gorbaczewski 7585; Sprogis 7549, k. 428]
- nr 40, s. 91: Liber 14-tus Perpetuarum Annorum 1720, 1721, 1722, 1723. [Gorbaczewski 7586; Sprogis 7551, k. 333]
- nr 40, s. 101: Liber 15-tus perpetuarum Annorum 1724, 1725, 1726, 1727. [Gorbaczewski 7588; Sprogis 7552, k. 434]
- nr 40, s. 111: Liber 16-tus Perpetuarum Annorum 1728, 1729, 1730, 1731. [Gorbaczewski 7589; Sprogis 7553, k. 415]
- nr 40, s. 115: Liber 17-mus Perpetuarum Annorum 1732, 1733, 1734, 1735, 1736. [Gorbaczewski 7590; Sprogis 7555, k. 332]
- nr 40, s. 117: Liber 18-vus Perpetuarum Annorum 1737, 1738, 1739, 1740. [Gorbaczewski 7592; Sprogis 7556, k. 391]
- nr 40, s. 125: Liber 19-nus Perpetuarum 1741, 1742, 1743, 1744. [Gorbaczewski 7624; Sprogis 7557, k. 905]
- nr 40, s. 129: Liber 20-mus Perpetuarum Annorum 1745, 1746, 1747, 1748. [Gorbaczewski 7627; Sprogis 7559, k. 458]
- nr 40, s. 137: Liber 21 Perpetuarum Annorum 1749, 1750. [Gorbaczewski 7630; Sprogis 7561, k. 732]
- nr 40, s. 139: Liber 22-dus Perpetuarum Annorum 1750, 1751, 1752, 1753, 1754, 1755, 1756, 1757, 1758. [Gorbaczewski 7667; Sprogis 7562, k. 527]
- nr 40, s. 147: Liber 23-tius Perpetuarum Annorum 1758, 1759, 1760, 1761, 1762.
- nr 40, s. 153: Liber 24-tus Perpetuarum Annorum 1762, 1763, 1764. [Gorbaczewski 7596; Sprogis 7565, k. 489]

1668–1770 rok Księgi wieczyste nr 41.

- s. 173–179: [Liber 12] [Gorbaczewski 7584; Sprogis 7548, k. 369]
- nr 41, s. 179–205: Liber 13-tius Perpetuarum ab A–o 1716 ad A–m 1719 [Gorbaczewski 7585; Sprogis 7549, k. 428]
- nr 41, s. 205–229: Liber 14-tus Perpetuarum ab A–o 1720 ad A–m 1723–m. [Gorbaczewski 7586; Sprogis 7551, k. 333]
- nr 41, s. 230–256: Liber 15-tus Perpetuarum ab A–o 1724 ad A–m 1727–m. [Gorbaczewski 7588; Sprogis 7552, k. 434]
- nr 41, s. 257–286: Liber 16-tus Perpetuarum ab A–o 1728 ad A–m 1731–m. [Gorbaczewski 7589; Sprogis 7553, k. 415]
- nr 41, s. 287–318: Liber 17-mus Perpetuarum ab A–o 1732 ad A–m 1736–tum [Gorbaczewski 7590; Sprogis 7555, k. 332]
- nr 41, s. 319–334: Liber 18-mus Perpetuarum ab A–o 1737 ad A–m 1740–us [Gorbaczewski 7592; Sprogis 7556, k. 391]
- nr 41, s. 334–374: Liber 19-nus Perpetuarum ab A–o 1741 ad A–m 1744–us. [Gorbaczewski 7624; Sprogis 7557, k. 905]

- nr 41, s. 375–386: Liber 20-mus Perpetuarum ab A–o 1745 ad A–m 1748–m [Gorbaczewski 7627; Sprogis 7559, k. 458]
- nr 41, s. 386–398: Liber 21-mus Perpetuarum ab A–o 1749 ad A–m 1750–m, ac variorum Annorum. In eodem Libro acta variorum annorum, tam Perpetuarum quam Relationum sequentio. [Gorbaczewski 7630; Sprogis 7561, k. 732]
- nr 41, s. 398–421: Liber 22-dus Perpetuarum ab Anno 1750 ad Annum 1758–m. [Gorbaczewski 7667; Sprogis 7562, k. 527]
- nr 41, s. 421–435: Liber 23-tius Perpetuarum ab Anno 1758 ad Annum 1762–m. In eodem Libro acta variorum annorum, tam Perpetuarum, quam Relationum extant sequentia.
- nr 41, s. 435–511: Liber 24-tus Perpetuarum ab Anno 1762 ad A–m 1764. In eodem Libro acta variorum annorum, tam Perpetuarum quam Relationum extant sequentum. Protocollo originalia Actorum Castrensiu Goniądzensium Perpetuarum supplendo acta inductae per Pruthenos ad Regentiam Białostocensem inter ceptae revisa connotantur. Quo ad acta Perpetuarum. [Gorbaczewski 7596; Sprogis 7565, k. 489]

nr 41, s. 511: Liber Perpetuarum ab A–o 1774 ad A–m 1777–m.

1715–1799 Księgi wieczyste, konfederackie i ziemiańskie

nr 42

1671–1766 rok (fragmenty)

nr 43

wg N. Gorbaczewski, *Katalog drewnian aktowym knigam gubernii: wileńskiej, grodnenskiej, minskiej i kowieńskiej, tożę knigam niekotorych sudow gubernii mogilewskiej i smoleńskiej chraniaszczichsia nynie w Centralnym Archiwie w Wilnie sostawlen archiwariusom onago czenom Wilenskoj Archeograficzeskoj Komissiji ...*, Wilno 1872.

Dokumenty własnościowe dziedziców na Goniądzu

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Zbiór dokumentów pergaminowych:

- Ziemowit książę mazowiecki, czerski wziął od Kazimierza Wielkiego króla polskiego ziemię zakroczymską i wiską na 3 lata. 27 grudnia 1355 r. (nr 20).
- Piotr Tomicki bp krakowski ogłasza przywilej Zygmunta I nadający dobra Goniądz i Rajgród Mikołajowi Radziwiłłowi wojewodzie wileńskiemu kanclerzowi WKL oraz przytacza dokument Zygmunta I (z 4 stycznia 1515 r.), Kraków 16 stycznia 1529 r. (nr 7550).
- Jan Łaski abp gnieźnieński ogłasza przywilej Zygmunta I nadający dobra Goniądz i Rajgród Mikołajowi Radziwiłłowi wojewodzie wileńskiemu kanclerzowi WKL oraz przytacza dokument Zygmunta I (z 4 stycznia 1515 r.), Łowicz 25 czerwca 1529 r. (nr 7563).
- Krzysztof z Szydłowca kanclerz wielki koronny oznajmia, że Jan Mikołajewicz Radziwiłł podczaszy nadworny Wlk. Ks. Litewskiego domagał się, aby wydał widymus przywileju króla Zygmunta Starego z 25 września 1513 r. zawierający akt poddania ziemian z dóbr goniądzko-rajgrodzkich Mikołajowi Radziwiłłowi, co też uczynił. 14 czerwca 1529 r. Nowe Miasto Korczyn (nr 7566).
- Jan Łaski abp gnieźnieński transumuje dokument króla Zygmunta I wystawiony 2 stycznia 1509 r. zawierający wieczyste nadanie dóbr i miast Gonyacz i Rayhrod dla Mikołaja Radziwiłła wojewodzie trockiemu. 16 czerwca 1529 r. Łowicz, nr 7564.
- Zygmunt August król polski zatwierdza rozgraniczenie dóbr goniądzko-rajgrodzkich Radziwiłłów dokonane przez komisarzy królewskich 1–4 listopada 1536 r. 12 grudnia 1551 r. Wilno nr 7685 i 7589.

Zygmunt August, król polski, świadczy, że pełnomocnik Anny Radziwiłłówny wojewodziny witebskiej, zeznał przed aktami Kancelarii Królewskiej akt odstąpienia Goniądza i Rajgrodu na rzecz króla Zygmunta Augusta jako osoby prywatnej. 6 czerwca 1571, Warszawa, nr 315

Sąd ziemski warszawski stwierdza, że Anna Radziwiłłówna, wojewodzina witebska przelała swe prawa do dóbr Goniądza i Rajgrodu na rzecz króla Zygmunta Augusta na własność osobistą. 9 czerwca 1571 r. Warszawa, nr 314.

Zbiór dokumentów papierowych:

Ostafi Wołowicz kasztelan trocki stwierdza, że przejął od Stanisława Stanisławowicza Dowoyny wojewody połockiego dokumenty na dobra Goniądz i Rajgród na rzecz króla Zygmunta Augusta. 6 września 1571 r. (nr 8674).

Metryka Koronna:

Zygmunt August król, oznajmia, że stanęła przed nim Anna Radziwiłłówna Kiszczyna wojewodzina witebska i przekazała mu, jako osobie prywatnej, uczyniony wcześniej zapis pewnych dóbr –

Goniądza i Rajgrodu. (Treść zapisu Anny Radziwiłłówny Kiszczyny, dokonany w Warszawie 20 maja 1570 r.). Król polecił wpisać ów zapis do akt Kancelarii i wydać go pod pieczęcią królewską. 15 kwietnia 1571 r. Warszawa, nr 110, k. 146v–149.

Kapicjana:

Zygmunt August król polski zatwierdza rozgraniczenie dóbr goniądzko-rajgrodzkich Radziwiłłów dokonane przez komisarzy królewskich 1–4 listopada 1536 r. 12 grudnia 1551 r. Wilno, pudło 63.

Centralne Archiwum Akt Dawnych Rosji w Moskwie

Metryka Litewska F. 389, op. 1):

Zygmunt I król polski pisze list do Jana Mikołajewicza Radziwiłła marszałka wielkokiążęcego, namiestnika goniądzkiego, rajgrodzkiego i słonimskiego, 1508 r. Księga zapisów nr 8.

Zygmunt I król polski nadał Radziwiłłom dobra Goniądz i Rajgród. Przywilej uwalniał Mikołaja Radziwiłła wojewodę wileńskiego, jego żonę i ich prawne potomstwo, wraz ze wszystkimi mieszkańcami dóbr Rajgrodu, Goniądza i Waniewa i wszystkich włości, które posiadają lub które nabeżdą, bez względu na stan tych mieszkańców od podległości sądom ziemskim, starostów, kasztelanów i wojewodów. Uwalnia ich od podlegania władzy wszelkich urzędników dworskich jak i ziemskich. Uwalnia od wszelkich opłat pieniężnych i naturalnych, wszelkich ciężarów i obowiązków. Zwalnia mieszkańców tych dóbr od służby wojskowej w powiatowych chorągwiach. Do posyłania zaś pocztów lub do placenia wojennych podatków król ma ich wezwać osobiście lub przez hetmanów. Mogą być powoływani jedynie przed sąd króla lub komisarzy przez monarchę wyznaczonych. 1517 r. (Księga zapisów nr 25).

Biblioteka Akademii Nauk Litwy w Wilnie

Zbiór dokumentów pergaminowych (F. 1):

Krzysztof z Szydłowca kanclerz wielki koronny oznajmia, że Jan Mikołajewicz Radziwiłł podczaszy nadworny Wlk. Ks. Litewskiego domagał się, aby wydał widymus przywileju króla Zygmunta Starego z 25 września 1513 r. zawierający akt nadania Mikołajowi Radziwiłłowi dóbr goniądzko-rajgrodzkich, co też uczynił. 14 czerwca 1529 r. Nowe Miasto Korczyn, F. 1–96 ;

(zob. R. Jąs, *Pergamentu katalogas*, Vilnius 1980, nr 327, s. 130–131; *Opisanie rukopisnago otdielenija Wilenskoj Publicznoj Biblioteki*, t. 3, Wilno 1898, nr 96, s. 8.)

Piotr Tomicki bp krakowski podkanclerzy koronny transumuje dokument króla Zygmunta I wystawiony 2 stycznia 1509 r. zawierający wieczyste nadanie dóbr i miast Gonyacz i Rayhrod dla Mikołaja Radziwiłła wojewodzie trockiemu. 16 czerwca 1529 r. Kraków, F. 1–97 (org. perg.);

(zob. R. Jąs, *Pergamentu katalogas*, Vilnius 1980, nr 328, s. 131. *Opisanie rukopisnago otdielenija Wilenskoj Publicznoj Biblioteki*, t. 3, Wilno 1898, nr 97, s. 8.)

Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie Oddział Rękopisów

Plany Ziemskie (F. 23):

Mapa ok. 1536 Limitis Goniondzensis 436 x 320 cm (F. 23 – 134).

Mapa południowo-wschodniej granicy dóbr goniądzkich 1545–1564 417 x 312, skala ok. 1:75 000 (F. 23 – 131).

Mapa dóbr goniądzkich w ich dawnych i nowych granicach 1561–1571 Grodno, Goniądz, Rajgród, Bielsk Podl. 625 x 792 mm (F. 23 – 132).

Mapa Sziedem fizerunków granic Knyszynskich, Thicoczkich, Grodzynskich innych ok. 1561 830 x 638 mm (F. 23 – 135).

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie

Zbiór dokumentów pergaminowych:

Zygmunt I król polski zapoznając się z dowodami komisji (Aleksander Chodkiewicz starosta brzeski, Maciej Kloczko marszałek hospodarski, Szymko Mackiewicz ciwum wileński i Bohdan Mackowicz Szaciła diak hospodarski) powołanej do zbadania granic goniądzko-rajgrodzkich, która stwierdziła, że rzekomo Mikołaj Radziwiłł po objęciu tych dóbr przesunął znacznie tę granicę, przywłaszczając sobie wielkie połacie puszczy królewskich. Król odrzucając dowody przedstawione przez Radziwiłłów wyznaczył nową komisję do ograniczenia dóbr goniądzko-rajgrodzkich. 24 maja 1536 r. Wilno (nr 127).

Ossolineum (we Lwowie do 1945 r.):

rkps 148:

Transcripta przywilejów cesarskich cesarza JMci Maksymiliana i Karola V, z aprobacjami ich przez KJJM polskich Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta w kancelariach koronnej i Wlk. Ks. Litewskiego książętom JMciom Radziwiłłom konferowanych w roku 1518 i 1547 na księstwo Goniądz i Medele, ołyckie i nieświeckie, Dubinki i Birze, wypisane z samych oryginałów w Nieświeżu rok 1654 die 7 Novembris przez Jana Konowicza burmistrza i budowniczego miasta Nieświeża.

1. Transkrypt przywileju Maksymiliana cesarza danego Mikołajowi Radziwiłłowi II, wojewodzie wileńskiego na księstwo Goniądz i Medele pod datą w Auszpurku r. p. 1518 miesiąca Februarii 25 dnia, k. 2–4.

2. Transkrypt aprobacji KJM Zygmunta Starego przywileju Maksymilianowego, na księstwo Goniądz i Medele. Dat in conventu generalis Brzestensi, feria Iv, die festo Conceptionis Glor. Virg. Mariae, a. d. 1518, k. 5–6.

3. Kopia aprobacji przywileju Maksymilianowskiego z kancelarnej przewielebnego abpa gnieźnieńskiego [Jana] widymusem wydanej. Dat in arce Lovicensi die 25 mensis Junii, a. d. 1529. Brak końca, k. 7.

4. Przywilej bez początku. Dat in arce Novae Civitatis Korczyn, feria 2 ante festum SS. Viti et Modesti, a. d. 1529. Cristophorus [Szydłowiecki], k. 9.

5. Transkrypcja aprobacji przywileju Karola V cesarza chrześcijańskiego na imię księcia JM Jana Radziwiłła tykocińskiego, etc starosty, przez Zygmunta Augusta, króla polskiego, w r. 1549 uczynionej. Datum Cracoviae, feria V, ipsao die festo S. Valentini, a. d. 1549, k. 9–11.

6. Aprobacja Goniądza i Rajgrodu przez najwielebniejszego w Bodze Jana abpa gnieźnieńskiego. Dat in arce Lovicensi, die 25 mensis Junii, a. d. 1529, k. 11v–13v.

7. Kopia ingrosacji przywileju Zygmunta Starego na Goniądz i Rajgród, panu Mikołajowi Mikołajewiczowi Radziwiłłowi wojewodzie naówczas trockiemu, danego po Michale Glińskim, w r. 1509, do Ksiąg Kanclerskich Koronnych: Cristophorus de Szydłowic... castelanus et capitanei Cracov. generalis etc. Dat. in arce Novae Civitatis Corezin, a. d. 1529, k. 14–17v.

8. Kopia widymusu z Książ Kanclerskich, w które inserowan przywilej cesarza Maxymiliana confirmacionis albo aprobationis Księstwa Goniądzkiego etc. Christophorus de Szidłowiec etc. Dat in arce Novae Civitatis Corczyn feria II ante festum SS. Viti et Modestum, a. d. 1529, k. 18–19.

9. Kopia aprobacji daniny Goniądza i Rajgrodu JMP Mikołajowi Mikołajewiczowi Radziwiłłowi, woj. wileńskiemu, po Michale Glińskim, widymusem z Książ Arcybiskupa Gnieźnieńskiego Jana wydanej. Dat in arce Lovicensi die 25 mensis Junii, a. d. 1529. Przywilej zaś Zygmunta I w tej kopii zawarty ma datę: Vilnae in conventione generali feria V ante festum Epiphaniarum Domini proxima, a. d. 1515, k. 20–24.

10. Transumpt z listu aprobacyjnego Joannis, archiepiscopi Gnesnensis, przywileju Zygmunta Starego, którym podług listu przywileju Maksymilianowego pozwala Mikołajowi II Radziwiłłowi książęciem się tytułować. Dat in arce Lovicensi die 25 mensis Junii, a. d. 1529, k. 24–26v.

11. Transkrypt przywileju Karola V cesarza Mikołajowi Radziwiłłowi, woj. wileńskiemu, danemu na księstwa Ołyckie i Nieświeskie, Dubinki i Birże, pod datą w Auszpurku, r. 1547 dnia 10 Decembris, k. 27–30v.

12. Widymus króla Rzymskiego Ferdynanda listu przywileju Karola V książętom JM Radziwiłłom danego na księstwa Ołyckie i Nieświeskie, Dubinki i Birże. Dat in nostra et imperiali civitate Augusta die 14 mensis Decembris a. d. 1547, k. 31–35.

13. Kopia przywileju KJM Zygmunta Augusta Mikołajowi Radziwiłłowi najwyższemu Wlk. Ks. Litewskiego marszałkowi danego, pozwalając onemu et posteritati tytułu książęcego i wszystkich prerogatyw iuxta creationem Caroli V Romanorum imperatoris zażywać. Dat Cravoviae, feria 5 festi S. Valentini, a. d. 1549, k. 35v–39.

14. Kopia przywileju JM Zygmunta Augusta Mikołajowi, marszałkowi Wlk. Ks. Litewskiego i drugiemu Mikołajowi, podczasem Wlk. Ks. Litewskiego, także Janowi tykocińskiemu etc. staroście Radziwiłłom danego, pozwalając onym et posteritati ich tytułu i honoru książęcego ze wszystkimi prerogatywami iuxta creationem serenissimi et iuricissimi Caroli V, Romanorum imperatoris zażywać. Dat Petrkoviae in conventione generali feria V ante festum Converionis S. Pauli Apost. proxima quae fuit 24 mensis Januarii, a. d. 1549, k. 39v–42v.

15. Kopia przywileju Illniczowskiego od Ferdynanda króla Rzymskiego na grafstwo Mirskie danego w r. 1553, k. 43–43v.

Dokumenty starostwa goniądzkiego

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Skarbu Koronnego:

Inwentarz Goniędzki, gdy Goniądz z Rajgrodem JMP wojewodzina witepska Anna Radziwiłłówna Kiszczyna osobie własnej JKM spuściła przez Łukasza Górnickiego sekretarza, a Jakuba Żelgowskiego dworzanina JKM miesiąca lipca roku 1571 spisany, a panu Stefanowi Bielawskiemu dzierżawcy knyszyńskiemu 11 X podany (dz. LVI, G–6).

Inwentarz dochodów i pożytków wszelakich starostwa knyszyńskiego z rozkazania KJm przez ks. Adama Pilchowskiego proboszcza warszawskiego i grodzieńskiego, kanonika wileńskiego i plockiego, sekretarza JKM po śmierci nieboszczyka pana Andrzeja Dybowskiego, starosty knyszyńskiego podawając to starostwo knyszyńskiego w sprawę panu Stephanowi Bieliawskiemu w roku niniejszym 1569 dnia 10 miesiąca decembris zaczęty i potym sprawion i spisan. Inwentarz star. knyszyńskiego 1573 (dz. LVI, K–11).

Lustracje starostwa knyszyńskiego i goniądzkiego, 1602 r. (dz. XLVI, nr 146 A), k. 27–30.

Lustracje starostwa knyszyńskiego i goniądzkiego, 1602 r. (dz. LIV, nr 18 – sumariusz).

Lustracje starostwa knyszyńskiego i goniądzkiego, 1616 r. (dz. XLVI, nr 149).

Biblioteka Ordynacji Zamoyskich:

Lustracja albo rewidowanie i zapisanie pożytków starostwa knyszyńskiego dzierżawy JMPana Jana Zamoyskiego podkanclerzego koronnego starosty bełzkiego i tutecznego knyszyńskiego i goniądzkiego przez nas lustratory spisane i taksowane dnia 6–ta decembra roku pańskiego 1576.

Metryka Koronna:

Zygmunt August zatwierdza darowiznę dóbr Goniądz i Rajgród dokonaną przez Annę Radziwiłłównę 15 kwietnia 1571 r. (Metryka Koronna 110, s. 147–149).

Lustracja starostwa goniądzkiego dzierżawy tegoż WP Jana Zamoyskiego, podkanclerzego koronnego [w:] Lustracja albo rewizja i spisanie pożytków imion w województwie podlaskim przez nas lustratory i posłańce od JKM i JMP Rad Rzeczypospolitej posłanych [w 1576 roku] (Metryka Koronna, dz. XVIII, nr 11).

Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego

Inwentarze majątków ziemskich (F. 4):

Lustracja siola Klewiankai i Smogorówki w starostwie goniądzkim 1576 r. Ekstrakt z 1576 r. (nr 1707).

Lustracja wsi Klewianka i Smogorówka w starostwie goniądzkim 1660 r. Ekstrakt z 1576 r. (nr 1708 i 1709).

Lustracja starostwa knyszyńskiego 1664 r. (nr 34 317).

Inwentarz starostwa knyszyńskiego, dworów, folwarków, miast i wsiów, ze wszystkimi przynależnościami do tegoż starostwa należąciami przez mię Daniela Kazimierza Gadowskiego łowczego połockiego, pisarza skarbowego koronnego za zastawem od JWJMP Jana Kazimierza na Krasnym Krasieńskiemu podskarbiego wielkiego Koronnego, Przasniskiego, Łuczynskiego etc starosty spisany JP Franciszkowi Orsettemu staroście knyszyńskiemu i sukcesorom JMci w realną posesję w roku 1663 die 24 mensis Augusti. (nr 34291).

Muzeum Narodowe w Krakowie

Biblioteka Czartoryskich:

Zygmunt August zatwierdza darowiznę dóbr Goniądz i Rajgród dokonaną przez Annę Radziwiłłównę 15 kwietnia 1571 r. Kopia (Teki Naruszewicza 79, nr 164, s. 467–473).

Archiwum Państwowe w Białymstoku

Kamera Wojenna i Domen w Białymstoku:

Anna Radziwiłłówna darowuje majątności Goniądz i Rajgród królowi Zygmuntovi Augustowi. Kopia z akt Urzędu Grodzkiego Warszawskiego aktu: Warszawa, 20 maja 1570 (nr 2855, k. nlb.)

Kościół parafialny

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Biblioteka Ordynacji Zamoyskich:

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje mansjonarię przy kościele parafialnym w Goniądzu, 2 lipca 1521 r. Szpakowo.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Ministerstwo Kultury i Sztuki Naczelna Dyrekcja Muzeów i Ochrony Zabytków, Wydział Rewindykacji i Odszkodowań w Dziedzinie Kultury 337/31, t. 3:

Informacja ks. Antoniego Zabielskiego – Kwstionariusz start i zniszczeń w zakresie dzieł sztuki oraz zabytków kultury i przyrody – Goniądz, gm. goniądzka, pow. białostocki, ok. 1945 r.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 1918–1939,
Departament IV Techniczno–Budowlany:

Projekt kościoła parafialnego w Goniądzu w województwie podlaskim, projektował inż. arch. Oskar Sosnowski. 18 lipca 1922 (nr 2574).

Archiwum Archidiecezji w Białymstoku

Indulgentia perpetua Ecclesiae Parochialis in Goniądz... 1515. (oryg. dok. perg.)

Konfirmacja króla Zygmunta III funduszu kościoła Goniądzkiego przez Alexandra wk. ks. Litewskiego uczynionego w roku 1484, 14 Aprila 1618. (oryg. dok. perg.)

Inwentarze kościołów znajdujących się w Archidiaconacie Białostockim, dnia 11 listopada datowanym roku 1820.

Archiwum Diecezjalne w Płocku

Acta Episcopalia, nr 1

Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej w Goniądzu

1. Księgi metryk urodzeń i chrztów od 1835 do 1937 r. – sztuk 24
2. Księgi metryk ślubnych 1849–1933 – sztuk 9
Nb. Księga ślubów za lata 1862–1870 r. spaliła się
3. Księgi zgonów 1898–1933
4. Księgi protokółów przedślubnych 1925–1933 – sztuk 3
5. Księga pobierzmowanych – sztuk 1.

Archiwum Państwowe w Białymstoku

Kamera Wojenna i Domen Prus Nowowschodnich w Białymstoku, nr 2588 *Acta visit kościołów Goniądzkich*:

Depositum testium ipsiusque plebanis in Goniądz super literis fundationis ecclesiae in ibidem. Goniądz, październik 1536 r., k. nłb.

[Falsyfikat] Extractus ex libris beneficiorum Wiłne, niewierzytelny (ok. 1536 r.): Aleksander król polski (sic!) uposaża kościół parafialny w Goniądzu, Grodno, 26 maj 1500 r.

Konfirmacja króla Zygmunta III funduszu kościoła Goniądzkiego przez Alexandra wk. ks. Litewskiego uczynionego w roku 1484, 14 Aprila – 12 marca 1618 (kopia k. XVIII, k. nłb).

Paweł Ghisza proboszcz goniądzki, (w związku ze swoją nieobecnością w czasie wizyty kościoła goniądzkiego przeprowadzonej przez Mikołaja Isiora archidiacona wileńskiego) składa wyjaśnienie odnośnie dokumentów uposażeniowych kościoła parafialnego goniądzkiego, beneficjum, dziesięciny, mansjonarii przy kaplicy NMP, prebendy św. Trójcy i św. Krzyża na Zamku Goniądzkim. 1620 r. (k. 1–4).

Inventarium supellectilis ecclesiae goniądzensis tempore visitationis per illustrem reverendum dominum Gasparum Zaliwki archidiaconum vilnensi visitatorem commissarum et SRM secretarum anno domini 1635 die 12 mensis maj facta ordinatum (k. 5–10).

Inwentarz aparatu do altarii przy kościele goniądzkim fundowanej testamentem legowanego od sł. pamięci JM ks. Caspra Zaliwskiego archidiacona wileńskiego sekretarza JKM plebana węgrowskiego w roku 1645 miesiąca augusta 19 dnia od JM księży egzaktorów niżej mianowanych spisany i JM ks. Piotrowi Zaliwskiemu plebanowi goniądzkiemu oddany (k. 11).

Wizyta generalna kościoła w Goniądzu 30 września 1675 r. przez ks. Ignacego Świątosławskiego kanonika wileńskiego (k. 12–14).

Traditio in anno 1734 die 15 Februari ecclesiae Goniądzensis sita in decanatu Augustoviensi ex mandatu Illustrissimi excellentissimi reverendissimi domini Michaelis Zienkowicz episcopi Vilnensis domini mei clementissimi, admodum reverendo domino Joanni Godlewki comendario ejusdem ecclesiae Goniądzensis per me infra subscriptum, tum descriptio inventarii supellectilis ecclesiae tum inventarium praedii Krzczkoviensis sequenti modo (k. 38–43).
k. 44–48.

Visitatio ecclesiae parochialis goniądzensis... anno Domini 17 septembris die 1735–to (k. 44–48).

Visitatio ecclesiae parochialis Goniądzensis... 1737 die 17 Februarii (2 egzemplarze, s. 53–61 i 67–74).

Meritum sprawy w krzywdach Kościoła Farnego Goniądzkiego tudzież folwarku do tegoż kościoła należącego tak od Dworu Szpakowskiego i Potoczyny, jako też i od poddanych tych kluczów dinitium od arendownego tenutariusza kasztelanica wiszegradzkiego przed NNIMPP komisarzami od JWJP Jana Branickiego wojewody krakowskiego starosty knyszyńskiego destynowanymi przez JMks Leona Wicherta plebana goniądzkiego do sprawiedliwej decyzji podane w roku 1755 miesiąca novembra 27 dnia (k. 49–52).

De statu parochiae Goniądzensis informatio (po 22 lipca 1762– przed 1779) (k. 79–80).

Inwentarz czyli spisanie krescensji, obory i innych rzeczy znajdujących się w plebanii Goniądzkiej przy nastaniu do niej na administracją pana Bartłomieja Wasilewskiego dnia 29 Junii 1769 sporządzony (k. 30–31).

Ecclesia parochialis Goniądzensis spiritualia et temporalia complectes tradita per me infrascriptum in veram et realem possessionem perillm. ac admodum reverendo domino Antonio Betański canonico Reginogradecensi parochi Knyszynensi, et ad praesens Goniądzensi nec non praeposito ibidem hospitalis S. Spiritus cum inventariis rerum reperibilium fideliter confectis die 22 Julii 1762 anno (k. 81–85).

Visitatio ecclesiae parochialis goniądzensis ab illustrissimo ac excelentissimo reverendissimo domino, domino Ignatio Jacobo Massalski episcopo vilnensi anno domini 1762 die 18 mensis novembris expedita (k. 86–94).

Inwentarz czyli opisanie budynków, spisanie krescencji, koni, bydła, miedzi, cyny, żelastwa i wszelkich innych rzeczy znajdujących się w plebanii goniądzkiej, które się podają do dyspozycji JMP Wojciechowi Sobolewskiemu, administratorowi tejże plebanii goniądzkiej nastającemu dnia 1 septembris 1765 (k. 95–101).

Inwentarz osiadłości, poddaństwa, danin, powinności do probostwa goniądzkiego należących spisany dnia 10 Julii 1770 w Krzczkowie (k. 102–105).

Inwentarz czyli opisanie budynków, spisanie krescencji, koni, bydła, etc. miedzi, cyny, żelastwa i wszelkich innych rzeczy znajdujących się w plebanii goniądzkiej, które się podają do dyspozycji JMP Karolowi Zaniewskiemu, administratorowi tejże plebanii goniądzkiej nastającemu dnia 3 januarii 1766 (k. 106–114).

Inwentarz z opisaniem budynków, wysiewów, poddaństwa, pańszczyzny i wszelkich ruchomości gospodarskich, jako też i w folwarku krzczkowskim znajdujących się anno 1771 podany w JMP [Jana Trojana Czaykowskiemu dzierżawcy plebanii goniądzkiej i probostwa świętoduskiego w Goniądzu dnia 25 aprilis (2 egzemplarze, k. 115–133).

Kopia wyprowadzonej intraty w roku 1780 ultimis martii folwarku krzczkowskiego do probostwa goniądzkiego należącego z gruntu na Goniądzu i Żodziuach i innych do tegoż probostwa ściągających się intrat przez WJP Stefana Hryniewickiego komisarza generalnego dóbr podlaskich JO Krakowskiej umocowanego plenipotenta od JWJ ks. Betańskiego biskupa przemyskiego natenczas proboszcza goniądzkiego na fundamencie którego wyprowadzenia i ja Adrian Lada wzięłem w dzierżawę tenże folwark ze wszystkimi attynencjami od JWJ ks. Augustyna Orłowskiego proboszcza goniądzkiego dnia 23 aprilis 1783 roku (k. 134–136).

Szkody przez ogień etc. w dzierżawie probostwa goniądzkiego [w pose]sji arendownej JMP Kłossowicza wynikające, reparacje budo[wy], dezyderia gruntowe i indagacja z ludzi do wiadomości

ks. Betańskiego kanonika krologrodzkiego, proboszcza goniądzkiego etc. wypisane ultimis martii 1780 anno (k. 137–138).

Inwentarz kościoła par. w Goniądzu, 22 X 1783. (k. 140–143).

Informatio foundationum una cum specificatione documentorum ecclesiae parochialis goniądzensis, ad mandatum Collegii Camerae Regiae ad illustrissimi Officii Spiritualis, 1779 r. (k. 145–148).

Inwentarz kościelny od rządu spisany, 1801 r. (k. 149–151).

Wizyta generalna dziekańska kościoła goniądzkiego roku 1782 miesiąca września 24 dnia (kart 15).

Wizyta generalna dekanalna kościoła parafialnego św. Ducha [sic!] w mieście Goniądzu, w dekanacie knyszyńskim, za rządu kościołem Teodora Augusta Mietelskiego w Akademii Krakowskiej filozofii doktora, kanonika inflanckiego, proboszcza goniądzkiego, od lat ośmiu to probostwo posiadającego odprawiona 1804 r. (kart 20).

Polska Akademia Nauk w Warszawie Instytut Sztuki

Fototeka:

Kościół par. św. Agnieszki – projekt arch. O. Sosnowskiego, ok. 1921–22, skala 1:100. Reprodukacja z Archiwum Akt Nowych w Warszawie, nr 155002.

Kościół par. św. Agnieszki – projekt arch. O. Sosnowski, ok. 1921–22, rzut 1:100. Reprodukacja z Archiwum Akt Nowych w Warszawie, nr 150003.

Kielich, fot. St. Deptuszewski 1963 (nr 91074).

Krucyfiks w ołtarzu głównym, fot. St. Deptuszewski 1963 (nr 91274).

Krucyfiks, fot. St. Deptuszewski 1963 (nr 91073).

Biblioteka Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie

Opisanie Topograficzne Dekanatów w Królestwie Polskim z r. 1784 przez plebanów parafialnych uczynione, tom XXII – Dekanat Augustowski...Parafia Goniądzka (rkps. I. 6009, k. 31–40).

Biblioteka Akademii Nauk Litwy w Wilnie

Zbiór dokumentów pergaminowych (F. 1).

Zbiór Kapituły Wileńskiej (F. 43):

Catalogus Beneficiorum totius Dioecesis Vilnensis... conscriptus in Anno 1595 (F. 43–473).

Spis beneficjów diecezji wileńskiej z 1609 r. (F. 43–501).

Spis beneficjów diecezji wileńskiej z 1613 r. (F. 43–513).

Ekstrakta metryk zaślubionych dziewięciu kościołów dekanatu knyszyńskiego (m. in. Goniądz) 1840 r. (F. 43 – 10.135).

Ekstrakta metryk chrzestnych dziewięciu kościołów dekanatu knyszyńskiego (m. in. Goniądz) 1840 r. (F. 43 – 10.136).

Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie Oddział Rękopisów

Kapituła Wileńska (F. 57):

Acta visitationis ecclesiarum dioecesis Vilnensis per ill. et admodum rev. dominum Gasparum Zaliwski canonicus Vilnensis SR Missionis secretarium, authorem... 1633. (F. 57–B 54–40).

Spis parafian kościoła goniądzkiego, 1843 r. (F. 57–B 55–40).

Dokumenta kościoła goniądzkiego (F. 57 – 553–1367).

Inwentarze majątków ziemskich (F. 4):

Kronika kościoła parafialnego w mieście Goniądzu położonego w diecezji Wileńskiej, gubernii Grodzieńskiej, w powiecie i dekanacie Białostockim 1851, (F. 4, nr 35–958, k. 1–2).

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Litwy w Wilnie

Rzymskokatolicki Konsystorz Duchowny Biskupstwa Wileńskiego (F. 604)

Wizyta kościoła parafialnego Goniądzkiego diecezji Wileńskiej, powiatu Białostockiego w gubernii Grodzieńskiej przez JWJKs. Adama Stanisława Kraszińskiego biskupa diecezji wileńskiej roku 1860, miesiąca czerwca odprawiona. (F. 604, op. 1, nr 7816, k. 1–19).

Remont kościoła 1875–1877, (F. 604, op. 4, nr 2894).

Sprawa budowy nowego murowanego kościoła w mieście Goniądzu, 17.IX.1909–14.IX.1914. (F. 604, op. 4, nr 6464).

Sprawa o zatwierdzenie przez Kurię Wileńską budowy nowego kościoła według złożonego przez proboszcza A. Abramowicza na pocz. 1922 r. projektu. (F. 604, op. 1, nr 7803).

Sprawa prośby Rady Miejskiej w Goniądzu o zamianę gruntów z kościołem pod budowę nowej szkoły 1923 r. Kuria nie przyjęła tej propozycji. (F. 604, op. 1, nr 7806).

Inwentarz kościoła Goniądzkiego 29 kwietnia 1925 r. (F. 604, op. 1, nr 7807). Spis parafian kościoła w Goniądzu z roku 1926. (F. 604, op. 1, nr 7800).

Stolica Apostolska udziela indulgencji odwiedzającym kościół goniądzki w dniu odpustu św. Antoniego Padewskiego. 1929 r. (F. 604, op. 1, nr 7801).

Inwentarz kościoła Goniądzkiego 1933 (F. 604, op. 1, nr 7807).

Księgi metryczne parafii goniądzkiej w dekanacie knyszyńskim (F. 604, op. 89, nr 1–33)

<u>Księgi urodzeń</u>	<u>Księgi ślubów</u>	<u>Księgi zgonów</u>
1834 r. – nr 1	1834 r. nr 2	1834 r. – nr 3
1835 r. – nr 4	1835 r. nr 5	1835 r. – nr 6
1836 r. – nr 7	1836 r. nr 8	1836 r. – nr 9
1837 r. – nr 10	1837 r. nr 11	1837 r. – nr 12
1838 r. – nr 13	1838 r. nr 14	1838 r. – nr 15
1839 r. – nr 16	1839 r. nr 17	1839 r. – nr 18
1840 r. – nr 19	1840 r. nr 20	1840 r. – nr 21
1841 r. – nr 22	1841 r. nr 23	1841 r. – nr 24
1842 r. – nr 25	1842 r. nr 26	1842 r. – nr 27
1843 r. – nr 28	1843 r. nr 29	1843 r. – nr 30
	1844 r. nr 12	1844 r. – nr 33.

Sprawa majątku pozostałego po śmierci ks. J. Małyszewicza proboszcza goniądzkiego. 21.XII.1891 r. (F. 604, op. 6, nr 546)

Kwestionariusz osobowy ks. J. Małyszewicza. 1885 r. (F. 604, op. 6, nr 562)

Sprawa w związku ze skargą Pauliny Jaczynowskiej na ks. J. Małyszewicza 30.VI.1853–19.IV.1855 r. (F. 604, op. 6, nr 772) Wileńska Rzymskokatolicka Kuria Metropolitalna (F. 694)

Opis parafii goniądzkiej 1784 r. (F. 694, op. 1, nr 3994, 228–231 v).

Wizyta kościoła parafialnego Goniądzkiego w obwodzie i powiecie Białostockim, w dekanacie knyszyńskim w mieście Goniądzu położonego przez delegowanego wizytatora WJKs. Franciszka Piotrowskiego superiora i regensa Seminarium Białostockiego roku 1829 miesiąca listopada dnia 14 odprawiona (F. 694, op. 1, nr 4070).

Szkic gruntów miejskich przeznaczonych do zamiany na ziemię kościelną w Goniądzu (F. 694, op. 5, nr 992, k. 9 i 22).

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Grodnie

Akta gubernatora grodzieńskiego (F. 1, op. 18).

Sprawa budowy murowanej na miejscu drewnianej kaplicy św. Ducha na cmentarzu grzebalnym w Goniądzu, 12.VI 1901–31 XII 1904. (F. 1, op. 18, nr 749).

Sprawa budowy nowego murowanego kościoła w mieście Goniądzu, 12. X. 1909–14. IX. 1914. (F. 1, op. 18, nr 1446).

Akta dekanatu grodzieńskiego (F. 886)

Formularz osobowy pracy duszpasterskiej ks. Jana Tarasewicza z kościoła w Goniądzu, 1892 r. (F. 886, op. 1, nr 354).

Muzeum Narodowe w Krakowie – Biblioteka Czartoryskich

Acta visitationis ecclesiarum decanatis Augustoviensis ex speciali fundata per procesium III. et Rev. decani domini Constantini Casimiri Brzostowski Epp. Vilnensis Anno 1700 collecte:

Visitatio Decanalıs Ecclesiae Parochialis Goniądzensis Anno 1700 die 30 Marti (rkps IV.1775, s. 36–40, dawnej paginacji: s. 34–38)

Status Curati Beneficii Goniądzensis, 1716 r. (rkps IV 1775, k. 172–174v, s. 299–305).

Privilegia seu fundationes ecclesiarum dioecesis Vilnensis (rkps IV.1777).

Kolekcja ks. Antoniego Warpechowskiego, zam. w Mońkach:

Plan geometryczny gruntów stanowiących własność kościoła Rzymsko–Katolickiego w m. Goniądzu woj. białostockiego, 1864 r.

Szkicowy plan miasta Goniądz z 1918 r. (kałka).

Kościół parafialny drewniany z 1779 r. w Goniądzu. Widok elewacji głównej, wieży i bramy–dzwonnicy z 1915 r. (fotografia).

Kościół parafialny drewniany z 1779 r. w Goniądzu. Widok na część prezbiteriałną i nawową. Stan z 1915 r. (fotografia)

Kaplica mansonarzy NMP**Archiwum Archidiecezji w Białymstoku**

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje mansonarię przy kościele parafialnym w Goniądzu, 2 lipca 1521 r. Szpakowo (oryg. dok. perg.).

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Biblioteka Ordynacji Zamoyskich,

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje mansonarię przy kościele parafialnym w Goniądzu, 2 lipca 1521 r. Szpakowo, (kopia XVII).

Archiwum Państwowe w Białymstoku

Kamera Wojenna i Domen w Białymstoku, nr 2588:

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje mansonarię przy kościele parafialnym w Goniądzu, 2 lipca 1521 r. Szpakowo, (kopia XVIII, K. nlb.)

Kościół św. Trójcy – zamkowy**Archiwum Archidiecezji w Białymstoku**

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje kaplicę św. Trójcy na Zamku Goniądzkim i uposaża przy niej kapłana. 1511 (oryg. dok. perg.).

Archiwum Państwowe w Białymstoku

Kamera Wojenna i Domen w Białymstoku, nr 2588:

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje kaplicę św. Trójcy na Zamku Goniądzkim i uposaża przy niej kapłana, 1511, Kamera 2855, k. nlb. (kopia k.XVIII w.).

Kościół szpitalny św. Ducha**Archiwum Archidiecezji w Białymstoku**

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński buduje w Goniądzu szpitalny kościół pw. św. Ducha i uposaża przy nim kapłana, 5 lipca 1520 r. Wilno (oryg. dok. perg.).

Inwentarze kościołów znajdujących się w Archidiaconacie Białostockim, dnia 11 listopada datowanym roku 1820.

Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie Oddział Rękopisów

Kapituła Wileńska (F. 57):

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński buduje w Goniądzu szpitalny kościół pw. św. Ducha i uposaża przy nim kapłana, 5 lipca 1520 r. Wilno (F. 57–B 53,44).

Muzeum Narodowe w Krakowie – Biblioteka Czartoryskich

Acta visitationis ecclesiarum decanatis Augustoviensis ex speciali fundata per procesium III. et Rev. decani domini Constantini Casimiri Brzostowski Epp. Vilnensis Anno 1700 collecte:

Ecclesiae Xenodochialis sub titulo Sancti Spiritus in oppido Goniądz, (rkps IV.1775, s. 39–40, dawnej paginacji s. 41–42).

Status Ecclesiae Xenodochialis Goniądzensis eiusque bonorum, proventualium ac supellectilis Ecclesiasticae per me Joannem Jaworowski praepositam curatum eiusdem ecclesiae conscriptus et connotatus ad futuram Synodum Vilnensem. 1716 r. (rkps. IV, 1775, k. 176–177, s. 307–309).

Archiwum Państwowe w Białymstoku

Kamera Wojenna i Domen Prus Nowowschodnich w Białymstoku, nr 2588:

Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński buduje w Goniądzu szpitalny kościół pw. św. Ducha i uposaża przy nim kapłana, 5 lipca 1520 r. Wilno (k. nlb).

Ecclesia parochialis Inventarium Xenodochialis Goniądzensis 1679 k. 30–33.

Inwentarz kościoła szpitalnego, pw. św. Ducha, 1719 r., k. 34–36.

Status ecclesiae praepositualis xenodochialis Goniądzensis ad synodum particularem descriptus per me Joannem Jaworowski praepositum huius ecclesiae anno 1721 die 29 Augusti. Grodna (k. 24–29).

Inventarium ecclesiae goniądzensis Spiritus Sancti in ordine ad visitationem generalem conscriptum et Vilnam remissum aliud ejusdem formae penes me relictum anno 1738 die 23 octobris (k. 62–66).

Goniądz Ecclesia Xenodochialis [stan kościoła szpitalnego Św. Ducha, XVIII w. po 1755 – przed 1779 r. (k. 75–80).

Sumariusz papierów do funduszu probostwa szpitalnego goniądzkiego pod tytułem św. Ducha należących, po 1762 r. (k. 139–176).

Szkoła

Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego.

Kancelaria Kuratora Wileńskiego Okręgu Szkolnego (Kuratorium A. Czartoryskiego (F. 2):

Wizyta generalna Szkoły Parafialnej Goniądzkiej przez ... generalnego wizytatora szkół Józefa Twardowskiego dnia 31 maja 1821 roku, t. I: nr 518, s. 1207–1229, 1250, t. II: rkps 519, s. 961 i 1039.

Gmina żydowska

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Grodnie,

Guberniana Komisja Budowlana (F. 8):

Osjer Bajkowski i Lejzor Milner – członkowie zarządu gminy żydowskiej prowadzą remont bożnicy w Goniądzu, 17.VIII 1895 – 27. I 1898. (F. 8, op. 2, nr 1084).

Polska Akademia Nauk w Warszawie Instytut Sztuki

Fototeka:

Synagoga wewnątrz, fot. przed 1939 r. (nr 1867).

Źródła podatkowe

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Skarbu Koronnego:

Rejestr poborowy 1571, dz. I, nr 47, k. 17.

Rejestr poborowy 1577, dz. I, nr 47, k. 308.

Regestr wybierania pogłównego iuxta subsidium generalis contribucionis od stanów i urzędów ziemie Bielskiej, także i od osób status nobilitatus et pelbei utriusque sexus ritus Graece et Latini przez mię Stanisława Wyszynskiego poborcy pogłównego w trakcie Tykocińskim calculandum do Skarbu Rzeczypospolitej spisany i podany in Anno 1663 dz. I, nr 70, k. 684–748.

Percepta pieniędzy subsidii charitativi pogłównego przez nię Wojciecha Karwowskiego poborcę pogłównego do Traktu Tykockiego laudo publico Ziemi Bielskiej na sejmiku relationis obranego anno 1673, dz. I, nr 70, k. 757–809.

Powiat Tykocki [1676 r.], dz. I, nr 70, k. 817–852.

Muzeum Narodowe w Krakowie – Biblioteka Czartoryskich

Regestr pogłównego dwojga w roku 1676 uchwalonego egzaktacji ur. IMP Andrzeja Stanisława Jamiołkowskiego komornika polnego i egzaktora pogłównego dwojga Traktu Tykockiego Ziemi Bielskiej, regenta grodzkiego goniądzkiego (nr IV.1099).

Inne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Radziwiłłowskie:

List Berzeńskiego Macieja, gubernatora zabłudowskiego do Krzysztofa Radziwiłła hetmana polnego litewskiego, Zabłudów 28 maj 1628 r. (dział V, t. 17, nr 637).

Deutsche Zentralarchiv Berlin.

Statistische Tabellen von den Staedten des Bialystockschen Cammer Departaments in der Provinz

Neu–Ostpreussen pro 1799/1800

Abteilung II Merseburg Gen. Dir. Neuostpreussen, Historische Tabellen Tit. CLXXXVIII. 1. III.

Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie

Teki Łopacińskiego: Archiwum Radziwiłłów, t. I (1560–1699), s. 29: List Berzeńskiego Macieja, gubernatora zabłudowskiego do Krzysztofa Radziwiłła hetmana polnego litewskiego, Zabłudów 28 maj 1628 r.

IKONOGRAFIA

Towarzystwo Naukowe Płockie

Galeria 29 osób z rodziny Radziwiłłów (galeria pochodzi z Nieświeża).

Miedzioroty Hirsza Leybowicza [w:]

Wobe M. F., Icones familiae ducalis Radivilianae.... Nesvisii [1758].

Laima Šinkūnaitė, XVII a. Radvilų portretai, Kowno 1993.

M. Matuškaitė, Portretats XVI–XVIII a. Lietuvoje, Wilno 1984.

Drzeworyt M. Starkmana [w:] E. Kottubaj, *Galeria Nieświeżska portretów Radziwiłłowskich* ..., Wilno 1857.

KARTOGRAFIA

PERTHEES Karol, *Mapa szczególna województwa podlaskiego zrzadzona z innych wielu map miejscowych tak dawniej, jak i świeżo odrysowanych, tudzież gościńcowych i niewątpliwych wiadomości – wszystko według reguł geograficznych i obserwacji astronomicznych przez Karola de Pertees*, 1795 r., skala 1:225 000, AGAD, Zb. kart. AK 98.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Acta Tomicjana, t. X Kórnik–Poznań 1899.

Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932.

Akty odnoszjaszcziesja k istorii Južnoj i Zapadnoj Rossii, t. I, St. Petersburg, nr 17, s. 22.

ALEXANDROWICZ Stanisław, *Mapy majątkowe północnego Podlasia z XVI w.*, w: „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. XIV: 1966, nr 2.

Archeograficeskij sbornik dokumentow odnoszjaszczichsia k istorii sewerozapadnoj Rusi. Izdawaemy pri uprawlenii Wilenskago uczebnago Okruga, t. I, Wilno 1867.

BUNJAKOWSKI W., gen. mjr, *Zarys obrony twierdzy Osowiec w 1915 roku (ze wspomnień uczestnika obrony)*, opr. J. Wap, A. Wap, „Osowieckim Szlakiem”, nr 4–6 (37–39) kwiecień – czerwiec 199.

Carte zur Kenntnis der Kriegesoperation und Gefechte, welche unter den Befehle des Gen.Lieut. v Favrat am rechten User der Weichsel und der Narew vom 30 September bis 10 November 1794.

CHRZANOWSKI, *Karta dawnej Polski*, Paryż 1860.

Codex Epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lthuaniae 1376–1430, wyd. A. Prochaska, Kraków 1882. Die Chronik Wigands von Marburg, „Scriptores Rerum Prussicarum”, t. II, Leipzig 1863.

DŁUGOSZ Jan, *Jana Długosza Kanonika Krakowskiego dziejów polskich ksiąg dwanaście*, przekład Karola Mecherzyńskiego, t. 1–5, Kraków 1870.

- DŁUGOSZ Jan, *Roczniki czyli kroniki sławego Królestwa Polskiego*, red. Jan Dąbrowski, ks. I–XII Warszawa 1961–1982.
- Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, t. I Kraków 1932–1948.
- KURCZEWSKI Jan ks., *Stan kościołów parafialnych w diecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskim*, „Litwa i Ruś”, lipiec 1912, t. III, z. 1, s. 54–59.
- [Lehndorff hr.], *Cudzoziemiec w starym Białymstoku*, „Życie Białostockie”, 19 lipca 1956 r.
- Liczba głów żydowskich w Koronie z taryf 1765 r.*, wyd. J. Kleczyński, F. Kulczycki, Kraków 1898.
- Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV i XVI wieku*, t. 1–2, wyd. A. Włodarski, Warszawa 1918–1930.
- Odgraniczenie sądowe dóbr grodzieńskich i bielskich nadanych przez króla Zygmunta I synowi jego królewiczowi Zygmuntovi Augustowie, od dóbr rajgrodzkich i goniądzkich należących do Jana Radziwiłłastarosty żmudzkiego uskutecznione w r. 1536 na gruncie pomienionych dóbr przez komisarzy od tegoż króla wyznaczonych... „Atheneum”, Oddział II, Z. 1, Wilno 1842, s. 65–91.
- Opisy parafii dekanatu augustowskiego z roku 1784*, wyd. W. Wernerowa, „Studia Podlaskie”, t. IV, Białystok 1993, s. 161–239.
- PIEKOSIŃSKI Franciszek, *Rekognicjarz poborowy województwa podlaskiego z 1581 r.*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we lwowie”, t. II, 1911.
- Rewizja granic puszczy Grodzieńskiej, [1529 r.] wyd. J. I. Kraszewski, „Athenaeum” 1847, z. I, s. 95, 114.
- SBORNIK materialov odnosiaščichsia k istorii panov–rady, wyd. J. Malinovskij, Tomsk 1901.
- Textor Hans Christoph, Sotzman Daniel, Friedrich Sotzman, *Topographisches Militarische Karte vom vormaligen Neu-Ostpreussen oder dem jetzigen Nordlichen Theil des Herzogthums Warschau nebst dem Russischen Districk Mit Allerhoch–Lieutenans v. Geusau, und unter ortlicher Aufsicht des Quartiermeisters Oberst Lieutenans v. Stein aufgenommen vermessung Karte auf Blaetter reducirt nach eigenen trigonometrischen Messungen und astronomisches Beobachtungen berichtigt, und nach dem topographisches Registern redigirt, vom Artillerie Lieut. vom Textor [Hans Christoph] Herausgegeben von D[aniel] F[riedrich] Sotzman Konig. Kriegerath und Geograph. d. Acad. Wiss., Berlin 1808. Skala 1:155 000 .AGAD, Zb. kart. 479–1.*
- Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lthuaniae 1386–1430, wyd. J. Ochmański Warszawa–Poznań 1986.
- WAŚICKI Jan, *Pruskie opisy miast polskich z końca XVIII w. Departament białostocki*. Poznań 1963.
- WAŚICKI Jan, *Pruskie opisy miast polskich z końca XVIII w. Departament białostocki*. Poznań 1963.
- Volumina legum, t. IV–VII, Petersburg 1859–1860.

KATALOGI I INWENTARZE ARCHIWALNE DRUKOWANE

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie*, red. T. Zielińska, Warszawa 1992.
- GORBACZESKI Nikita, *Katalog drewnianym aktowym knigam gubernii: wileńskiej, grodzieńskiej, minskiej i kowieńskiej, tożę knigam niekotorych sudow gubernii mogilewskiej i smoleńskiej chraniaszczichsia nynie w Centralnym Archiwie w Wilnie sostawlen archiwariusom onago czlenom Wileńskiej Archeograficznej Komisiji ...*, Wilno 1872.
- Indeks alfabetyczny miejscowości Dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, cz. I, Abakanowicz–Kujawy* (wydane jako rękopis), Wilno 1929 [Geograficznej ukazatel wybranych dokumentow iz aktowych knig Wileńskiego Centralnego Archiwu].
- Katalog rękopisów Biblioteki Zakł. Nar. im. Ossolińskich*, wyd. W. Kętrzyński, t. 1.
- KOCÓJOWA Maria, Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie, Kraków 1993.
- Lietuvos Metrika*. Knyga [zapisów] Nr. 8 (1499–1514, Vilnius 1995.

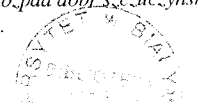
- LIPSKI Jacek, *Archiwum Kuratorii Wileńskiej X. Adama Czartoryskiego*, Kraków 1926.
- Miasta polskie. Dokumentacja archiwalna*, Warszawa–Łódź 1981.
- Opisanie rękopisnago otdielenja Wileńskiej Publicznej biblioteki*, t. 1–5, Wilno 1895–1906.
- Pergamentų katalogas*, sudarė R. Jasas, Vilnius 1980.
- PULASKI Franciszek, *Opis 815 rękopisów Biblioteki Ordynacji Krasieńskich*, „Biblioteka Ordynacji Krasieńskich. Muzeum Konstantego Świdzińskiego”, t. XXIII–XXIX, Warszawa 1915.
- Rękopisnoje otdelenie Wileńskiej publicznej biblioteki*, wyp. I, Wilno 1871.
- [RYKACZEWSKI Erazm], *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, literarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quecunque in Archivo Regni in Arce Cracoviensi continentur per commissarios, a SRM et Reipublicae ad revidendum et connotandum omnes scripturas in eodem Archivo existentes, deputatos confectum Anno Domini MDCLXXXII cura Bibliotecae Polonicae* editur, Lutetiae Parisiorum 1862.

OPRACOWANIA

- AMBROS Michał, *Zarys statystyczny szkół Wydziału Wileńskiego*, „Ateneum Wileńskie”, 1939.
- ANTONIUK Jakub, *Dzieje Goniądza* (maszynopis w posiadaniu ks. Antoniego Werpachowskiego zam. w Mońkach).
- BAKUN Edward, Barwujuk Andrzej, Szyszowska Anna, *Województwo białostockie*, Białystok 1958.
- BALIŃSKI Michał, LIPIŃSKI Tymoteusz, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana przez...*, t. III, Warszawa 1886, s. 459–460.
- BARANOWSKI Ignacy Tadeusz, *Z dziejów feudalizmu na Podlasiu. Rajgrodzko-Goniądzkie państwo Radziwiłłów w I poł. XVI w.*, „Przegląd Historyczny”, r. 4:1907, s. 62–74, 158–169.
- BŁASZCZYK Grzegorz, *Radziwiłł Mikołaj h. Trąby (ok. 1470–1521) wojewoda wileński i kanclerz lit.*, PSB, t. 30, s. 316–319.
- BONIECKI Adam, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887.
- DWORZACZEK Włodzimierz, *Genealogia*, t. 2 Warszawa 1959.
- FIAŁEK Jan ks, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę*, „Polska i Litwa w dziejowym stosunku”, Kraków 1914.
- GIEDZ Maria, *Goniądz – studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, Białystok 1989 (maszynopis w: Regionalnym Ośrodku Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Białymstoku).
- GIEGIELEWICZ J., *Korpus Pontonierów (Batalion Skarbowy) (1754–1794)*, „Saper i Inżynier Wojskowy” 1924, nr 3, s. 45–51.
- GLOGER Zygmunt, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, Warszawa 1909.
- GLOGER Zygmunt, *Dolinami rzek*, Warszawa 1903.
- GLOGER Zygmunt, *Encyklopedia staropolska*, t. 1–4, Warszawa 1958.
- GLOGER Zygmunt, *Ratusz w Goniądzu*, w: „Kłosy”, t. XX: 1875 r., s. 88, 91–92.
- GLOGER Zygmunt, *Z Goniądza*, „Gazeta Warszawska”, 1882, nr 244.
- GROCHOWSKA Irena, *Stanisław Antoni Szczuka – jego działalność w ziemi wiskiej 1682–1710*, Warszawa
- HIRSCH Teodor, *Danzigs Handels – und Gewerbeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Danzig 1858, s. 175–6.
- HOLSCHE August C., *Geographie und Statistik von West- Sued- und Neuostpreussen*, t. 1, Berlin 1800.

- IWASZKIEWICZ Janusz, *Wykaz dóbr ziemskich skonfiskowanych przez rządy zaborcze w latach 1773–1867*, „Ziemiaństwo i większa własność rolna (stan posiadania, praca społeczna i gospodarcza, produkcja i obciążenia)”, Warszawa 1929.
- JABŁONOWSKI Aleksander, *Jan Zamojski na Podlasiu. Spór o starostwo knyszynskie*, „Z wieku Mikołaja Reja. Księga jubileuszowa 1505–1905”, Warszawa 1905, s. 124–149.
- JABŁONOWSKI Aleksander, *Podlasie*, w: „Źródła dziejowe”, t. XVII, cz. 1–3, Warszawa 1908–1910.
- JANUSZEK Franciszek, *Jawne i tajne szkoły polskie w województwie białostockim w latach II wojny światowej*, Białystok 1975.
- JARMOLIK Włodzimierz, *Prawa miejskie Goniądza w XVI w.*, „Białostoczczyzna” 2/22, 1991, s. 5–7.
- KANTAK Kamil ks., *Księga z biblioteki Szymona Budnego*, „Litwa i Ruś”, 1912, lipiec, t. III, z. 1, s. 61–62.
- KARPIEJ Bogumiła, *Cmentarz parafialny w Goniądzu. Opis historyczno-liturgiczny* (maszynopis Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie)
- KASABUŁA Tadeusz ks., *Dzieje parafii Goniądz do roku 1795*. Praca magisterska na Wydziale Teologicznym KUL, Lublin 1989 (maszynopis w Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku).
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Seria nowa, IX, z. 3: Województwo łomżyńskie Kolno, Grajewo i okolice, opr. M. Kałamajska–Saeed Warszawa 1988.
- KOSZYTYŁA Zygmunt, *Walki zbrojne na terenie powiatu grajewskiego w okresie powstania kościuszkowskiego*, „Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego”, t. I, Warszawa 1975, s. 313–322.
- KRAHEL Tadeusz, ks., *Rys historyczny archidiecezji w Białymstoku „Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji w Białymstoku”*, Białystok 1979, s. 32–37.
- KURCZEWSKI Jan ks., *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych zawierające dzieje i prace biskupów i duchownych diecezji wileńskiej oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno 1912, s. 238.
- LESZCZYŃSKI Anatol, *Handel Żydów ziemi bielskiej od XVI w. do 1795 r.*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” nr 2/110, 1979, s. 33–51.
- LUBAVSKIJ M., *Litovsko-russkij sejm*, Moskwa 1900.
- LULEWICZ Henryk, Rachuba Andrzej, *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, Kórnik 1994.
- ŁEMPICKI Stanisław, *Betański Antoni Wacław (1715–1786)*, „PSB”, t. I, Kraków 1935, s. 475–477.
- ŁEMPICKI Stanisław, *Ciołek Erazm (1474–1522)*, „PSB”, t. IV, Kraków 1938, s. 78–81.
- MAROSZEK Józef, *Dolina Biebrzy w przeszłości – do końca XVIII wieku*, „Białostoczczyzna” 1/37/, 1995, s. 4–6.
- MAROSZEK Józef, *Dobra goniądzkie w XVI–XVIII w.*, „Białostoczczyzna” 4/1993, s. 3–13.
- MAROSZEK Józef, *Rzemiosło w miastach podlaskich w XVI–XVIII w.*, „Studia nad produkcją rzemieślniczą w Polsce (XIV–XVIII w.)”, t.LI, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976.
- Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965.
- MICHALEWICZOWA Maria, *Radziwiłł Jan h.Trąby*, PSB, t. 30, s. 192–195.
- MICHALEWICZOWA Maria, *Radziwiłł Mikołaj h. Trąby (zm. 1529/30)*, biskup żmudzki, PSB, t. 30, s. 319–321.
- MIENIECKI Ryszard, *Dowojno Stanisław*, „PSB”, t. 5, Wrocław 1981, s. 359.
- MIENIECKI Ryszard, *Stanisław Dowojno wojewoda połocki*, „Ateneum Wileńskie”, 1937 r., s. 405–481.
- MODZELEWSKI Henryk, *Ciekawe dzieje Osowca jako wsi i miasta*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 6(27), 1996, s. 2.

- NEUMAN Maciej, *Itinerarium Aleksandra Jagiellończyka wielkiego księcia litewskiego, króla polskiego czerwiec 1492–1506*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia”, z. 11, Poznań 1971.
- ONACIK Jan, *Przewodnik po miejscach walk i męczeństwa woj. białostockiego lata wojny 1939–1945*, Warszawa 1970, s. 126.
- ORŁOWICZ Mieczysław, *Przewodnik ilustrowany po województwie białostockim, z ilustracjami, planami i mapami*, Białystok 1937.
- OSSOLIŃSKI Józef Makysmilian, *Żywoł Piotra z Goniądza*, [w:] *Wiadomości historyczno-krytyczne do dziejów literatury polskiej, o pisarzach polskich itd. przez Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, komentatora*, t. III (Ossolineum rkps 749, k. 201–225).
- PAWIŃSKI Adolf, *Skarbowość w Polsce i jej dzieje za Stefana Batorego*, w: *Źródła dziejowe*, t. VIII.
- PIETKIEWICZ Krzysztof, *Radziwiłł (Radziwiłłowicz) Mikołaj h. Trąby (zm. 1509), kasztelan trocki, wojewoda wileński, kanclerz w. lit.*, PSB, t. 30, s. 315–316.
- POCIECHA Władysław, *Michał Gliński*, „PSB”, t. 9, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959, s. 66.
- PRZYAIGOWSKI W., *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1, Petersburg 1860.
- Słownik biograficzny historii powszechnej do XVII stulecia*, Warszawa 1968
- ROMANIUK Zbigniew, *Kontakty Podlasia z Gdańskiem w XV w.* (maszynopis).
- ROMANIUK Zbigniew, *Studenci z Podlasia na Akademii Krakowskiej do 1569 r.* (maszynopis).
- STAROSŁAWSKI Jerzy, *Wokół Osowca*, cz. 1–5, „Osowieckim Szlakiem”, 1995.
- STOJANOWSKI Józef, *O tak zwanym „archiwum Polskim” w Pruskiej Kamercze Białostockiej*, „Archeion”, t. 35, 1961 r.
- SZCZUCKI Lech, *Piotr z Goniądza*, „PSB”, t. 26, Wrocław 1981, s. 398–400.
- TEOFIŁEWICZ Danuta, *Działalność Komisji Edukacji Narodowej w województwie podlaskim 1773–1794*, Warszawa 1971.
- VOIGT J., *Codex diplomaticus Prussicus*, Koenigsberg 1848.
- WAP Anatol, *Blokhauz Nr 1024*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 9(9), 1994 r. s. 6.
- WAP Anatol, *General lejtnant prof. inż. Nestor Alojzowicz Bujnicki*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 1(1994 r.), s. 2–3
- WAP Anatol, *Twierdza Osowiec*, Białystok 1994.
- WAP Anatol, *Schron Pogotowia – Wartownia*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 10 (1995), s. 2–3
- WAŚKIEL Marek, *Żupa solna i port w Goniądzu*, „Białostoczczyzna” 1/21, 1991, s. 4–6.
- WERNEROWA Wiesława, *Wkład Komisji Skarbu Koronnego do poznania geograficznego Polski w końcu XVIII wieku*, „Studia Łomżyńskie”, t. 1, Warszawa 1989, s. 165–179.
- WESOŁOWSKI Tomasz, *Pozycja główna sektora „Goniądz” z 1939 roku*, „Osowieckim Szlakiem”, nr 1(1994 r.), s. 3–4.
- WIŚNIEWSKI Jerzy, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV do końca XVIII wieku*, „Studia i materiały do dziejów pojezierza augustowskiego”, Białystok 1967, s. 13–294.
- WIŚNIEWSKI Jerzy, *Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim do połowy XVI wieku*, „Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego”, t. I, Warszawa 1975, s. 9–252.
- WIŚNIEWSKI Jerzy, *Podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka, a geneza, wzrost i rozpad dóbr szlacheckich*, „Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego”, t. 1, Warszawa 1975, s. 262.
- ZALESKI Wincenty ks., *Sanktuaria polskie*, Warszawa 1988.

SPIS ILUSTRACJI

1. Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł h. Trąby (ok. 1470-1521) książę na Goniądzu i Rajgrodzie. Sinkunaite Laima, *XVII a. Radvilu portretai*, nr 14. s. 54.
2. Mikołaj Radziwiłł h. Trąby (zm. 1529/30) biskup żmudzki, syn Mikołaja Mikołajewicza i Elżbiety z Sakowiczów. Po śmierci ojca właściciel dóbr knyszyńskich wydzielonych z włości goniądzkiej. Sinkunaite Laima, *XVII a. Radvilu portretai*, nr 4. s. 36.
3. Mapa *Siedem fizeunków granicz Knyszinskich, Thicoczkich, Grodzinskich innych* ok. 1561 830 x 638 mm, BU Wilno, F. 23 - 135.
4. Mapa ok. 1536 *Limitis Goniondzensis* 436 x 320 cm, BU Wilno, F. 23 - 134.
5. Mapa południowo-wschodniej granicy dóbr goniądzkich 1545-1564, 417 x 312 cm, skala ok. 1:75 000, BU Wilno, F. 23 - 131.
6. Mapa dóbr goniądzkich w ich dawnych i nowych granicach 1561-1571 Grodno, Goniądz, Rajgród, Bielsk Podl (część zachodnia), 625 x 792 mm, BU Wilno, F. 23 - 132.
7. Falsyfikat uposażeniowy kościoła parafialnego w Goniądzu rzekomo wystawiony przez króla Aleksandra Jagiellończyka w Grodnie w 1500 r. AP Białystok, Kamera Wojenna i Domen w Białymstoku, nr 2588.
8. Dokument Pawła Holszańskiego bpa Wileńskiego z 26 października 1536 r. AP Białystok, Kamera, nr 2588
9. Odcisk miejskiej pieczęci (35 mm) z wyobrażeniem Baranka, na tle trójkąta – Oka Opatrzności Bożej i napisem w otoku SIG... Na dokumencie z 4 maja 1582. MN Kraków, Biblioteka Czarторыskich, Zbiór W. Wittyga.
10. Zamek Goniądzki na mapie południowo-wschodniej granicy dóbr goniądzkich 1545-1564, BU Wilno, F. 23 - 131.
11. Mapa szczególna województwa podlaskiego zrzędzona z innych wielu map miejscowych tak dawniej, jak i świeżo odrysowanych, tudzież gościńcowych i niewątpliwych wiadomości – wszystko według reguł geograficznych i obserwacji astronomicznych przez Karola de Pertees, 1795 r., skala 1:225 000 AGAD, Zb. kart. AK 98.

12. Ratusz w Goniądzu (ok. 1779-1927), rysował M. Wiśniewski. Zygmunt Gloger pisał: *Do ciekawych, a rzadkich drewnianych ratuszów należy parowiekowy staruszek, o wysokim jak na kościele dachu, znajdujący się w obszernym czworobocznym rynku, rolniczego dziś miasteczka Goniądza, leżącego nad Biebrzą, dawniej w ziemi Bielskiej, województwa Podlaskiego.* - Zygmunt Gloger, *Kłosy*, t. XX, 1874, nr 502.
13. Karczma w Osowcu na rysunku Z. Glogera z jesieni 1874 r. Pisał on: *W środku Osowca i szerokiej ulicy wiejskiej, jak ratusz na rynku małego miasteczka, stała poważnie obszerna, staroświecka, z podsieniami gospoda... Gospoda osowiecka była jeszcze ciekawym typem drewnianego, polskiego budownictwa na zapadłym Mazowszu. Wzdłuż całego frontu budynek miał podsienie, czyli krużganek wsparty na ośmiu wyrzynanych słupach, połączonych dwunastu łukami mniejszymi i jednym dużym (wprost bramy). Nad bramą, która wiodła do sieni wjazdowej na przestrzał, cieśla wyrzeźbił datę „Die 2 mai A. D. 1769”. Gospód podobnych już chyba niewiele w kraju pozostało. Przyniosłem więc papier i ołówek, aby zdjąć podobiznę staruszki trzymającej się jeszcze czerstwo i prosto. W 1882 r. karczmę rozebrano, a wieś Osowiec w związku z nowo budującą się twierdzą przeniesiono na inne miejsce, z dala od Biebrzy.*
Z. Gloger, *Dolinami rzek*, Warszawa 1903.
14. *Topographisch Militärische Karte vom vormaligen Neu-Ostpreussen oder dem jetzigen Nordlichen Theil des Herzogthums Warschau nebst dem Russischen Distrikt Mit Allerhoch-Lieutenans v.Geusau, und unter ortlicher Aufsicht des Quartiermeisters Oberst Lieutenans v.Stein aufgenommen vermessung Karte auf Blaetter reducirt nach eigenen trigonometrischen Messungen und astronomisches Beobachtungen berichtet, und nach dem topographisches Registern redigirt, vom Artillerie Lieut. vom Textor [Hans Christoph] Herausgegeben von D[aniel] F[riedrich] Sotzman König. Kriegerath und Geograph. d. Acad. Wiss., Berlin 1808.* Skala 1:155 000
AGAD, Zb. kart. 479-1.
15. Goniądz i okolice na Karcie dawnej Polski Chrzanowskiego, Paryż 1860.
16. Podpis kanonika wileńskiego, proboszcza goniądzkiego ks. Józefa Małyszewicza i pieczęć kościelna na dokumencie z 17 września 1869 r. CPHAL Wilno, F. 604, op. 4, nr 2368.
17. Widok ogólny nieistniejącego budynku, nazywanego przez goniądzan Belwederem, przy ul. Rybackiej 10, rozebranego po 1979 r. Budynek ustawiony był na szczycie wzniesienia. Piękny przykład staropolskiego budownictwa dworkowego, z charakterystycznym dachem naczółkowym, najprawdopodobniej zbudowano go w pocz. XVIII w. Zbiory Goniądzkiego Domu Kultury.
18. Dwór we Wroceniu nad Biebrzą pod Goniądzem z 1782 r.
Rysunek Zygmunta Glogera, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, Warszawa 1909.

19. Bożnica murowana w Goniądzu. Zdjęcie sprzed 1939 r.
PAN Instytut Sztuki, nr neg. 18668.
20. Elewacja główna murowanej bożnicy w Goniądzu. Zdjęcie sprzed 1939 r.
PAN, Instytut Sztuki, nr neg. 18667.
21. Wnętrze dużej synagogi w Goniądzu, przed 1939 r. W centralnej części widoczny Aron Ha Kodesz.
PAN Instytut Sztuki, nr neg. 18670.
22. Bożnica murowana w Goniądzu. Zdjęcie sprzed 1939 r.
PAN Instytut Sztuki, nr neg. 18668.
23. Cmentarz żydowski - kirkut, przy drodze do Downar.
Fot. Wiesław Iwikliński, ok. 1970 r. Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.
24. Kościół parafialny drewniany z 1779 r. w Goniądzu. Widok elewacji głównej, wieży i bramy-dzwonnicy z 1915 r., zdewastowanych w wyniku działań wojennych.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.
25. Telegram ks. Wojdyłowskiego proboszcza goniądzkiego donoszący Kurii Metropolitalnej w Wilnie o pożarze kościoła goniądzkiego w poniedziałek 26 września 1921 r.
CPHAL, Wilno, F. 604, op. 1, nr 7803.
26. Kościół parafialny drewniany z 1779 r. w Goniądzu. Widok na prezbiterium i nawę. Stan z 1915 r., po zniszczeniu w wyniku działań frontowych.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.
27. Kościół w Goniądzu na widokówce z ok. 1943 r.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.
28. Kartka pamiątkowa jubileuszu 50-lecia kapłaństwa (1905-1955) ks. prałata Adama Abramowicza proboszcza i budowniczego kościoła w Goniądzu.
29. Telegram ks. A. Abramowicza do Kurii Metropolitalnej w Wilnie z 24 lutego 1922 r. dotyczący zatwierdzenia przez bpa J. Matulewicza planów budowy kościoła w Goniądzu.
CPHAL, Wilno, F. 604, op. 1, nr 7803, k. 7.
30. Plan sytuacyjny projektowanego przez inż. arch. Oskara Sosnowskiego kościoła parafialnego w Goniądzu z 1922 r.
AAN, MSW 1918,1939, nr 2574.

31. Plan tarasu i schodów od ulicy do kościoła parafialnego w Goniądzu, zgodnie z projektem O. Sosnowskiego z 1922 r.
AAN, MSW 1918,1939, nr 2574.
32. Widok przedni kościoła w Goniądzu na projekcie arch. inż. O. Sosnowskiego.
AAN, MSW 1918,1939, nr 2574.
33. Widok boczny kościoła goniądzkiego. Projekt z 1922 r.
AAN, MSW 1918,1939, nr 2574.
34. Rzut poziomy projektowanego przez O. Sosnowskiego kościoła par. w Goniądzu.
AAN, MSW 1918,1939, nr 2574.
35. Bulla Stolicy Apostolskiej z 10 października 1929 r. nadająca kościołowi parafialnemu goniądzkiemu indulgencje w dniu odpustu św. Antoniego Padewskiego.
CPHAL, Wilno, F. 604, op. 1, nr 7801.
36. Rada Miejska czyniąc starania o budowę szkoły i zwraca 5 marca 1923 r. się do parafii goniądzkiej z propozycją zamiany placów ofiarowując kościołowi plac koło kościoła z fundamentami po byłej szkole miejskiej i grunt gminny koło wsi Ołdaki, pragnąc pozyskać dla projektowanej budowy szkoły 2-morgowy plac przy drodze do Guzów.
CPHAL Wilno, F. 604, op. 1, nr 7806. k. 2.
37. Goniądz. Stara uliczka biegnąca z Nowego Rynku w stronę Biebrzy.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.
38. Goniądz. Stary Rynek. Przed 1939 r.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.
39. Goniądz. Ulica Kościelna. Przed 1939 r.
Kolekcja Goniądzkiego Domu Kultury.
40. Antoni Stanisław Szczuka (1654-1710), sekretarz króla Jana III Sobieskiego.
Malarz nieokreślony, I poł. XVII w.
Chrzanowski Tadeusz, *Portret staropolski*.
41. Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje kaplicę św. Trójcy na Zamku Goniądzkim i uposaża przy niej kapłana, 1511.
Oryginalny dokument pergaminowy w Archiwum Archidiecezji w Białymstoku.
42. Zygmunt III król Polski dokumentem wydanym 12 maja 1618 roku potwierdza fundusz kościoła goniądzkiego (rzekomo) nadany przez Aleksandra Jagiellończyka 4 kwietnia 1484 r.
Oryginał pergaminowy. Arch. Archidiecezji w Białymstoku. Fot. W. F. Wilczewski, 1997 r.

43. Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński buduje w Goniądzu szpitalny kościół pw. św. Ducha i uposaża przy nim kapłana, 5 lipca 1520 r. Wilno
Oryginalny dokument pergaminowy w Archiwum Archidiecezji w Białymstoku.
44. Mikołaj Radziwiłł wojewoda wileński funduje mansjonarię przy kościele parafialnym w Goniądzu, 2 lipca 1521 r. Szpakowo. Oryginalny dokument pergaminowy w Archiwum Archidiecezji w Białymstoku.
45. Oryginalny dokument pergaminowy kardynała Tomáša Bakócz'a, patriarchy konstantynopolańskiego, prymasa Węgier wystawiony w Pożoni w diecezji ostrzyhomskiej w lipcu 1515 r., dotyczący nadania odpustów w kościele Najświętszej Marii Panny wybudowanym przez Mikołaja Radziwiłła na święta: Św. Piotra i Pawła Apostołów, Przeniesienia Relikwii Św. Stanisława Męczennika i Biskupa, Św. Agnieszki Panny i Św. Jerzego. Archiwum Archidiecezji w Białymstoku, fot. Waldemar F. Wilczewski, 1997, pozytyw w zbiorach ROSiOŚK Białystok.
46. Goniądz widok z lotu ptaka.
Fot. Wiesław Stępień, październik 1993.
47. Kolumna na Nowym Rynku w Goniądzu upamiętniająca miejsce kościoła spalonego 6 września 1779 r.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
48. Tablica na kolumnie na Nowym Rynku w Goniądzu upamiętniająca Obrońców Ojczyzny w 1939 r.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
49. Tablica na kolumnie na Nowym Rynku w Goniądzu upamiętniająca Polaków poległych w walkach o odzyskanie niepodległości w 1918 r. ufundowana przez mieszkańców Goniądza 11 listopada 1988.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
50. Plebania kościoła parafialnego w Goniądzu, w stylu dworskowym z okresu międzywojennego.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
51. Karawaka - krzyż morowy przy drodze do dawnego przedmieścia Guzy.
Fot. Jarosław Kloza, czerwiec 1997.
52. Kościół cmentarny św. Ducha z pocz. XX w.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
53. Kościół cmentarny św. Ducha z pocz. XX w. Wnętrze.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.

54. Nagrobek ks. Józefa Małyszewicza, wybitnego naukowca na cmentarzu w Goniądzu, zm. 1891.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
55. D.O.M. TU POCHOWANE ZWŁOKI ŚP. KS. KANONIKA JÓZEFA MAŁYSZEWICZA MAGISTRA Ś-TEJ TEOLOGIJ PROBOSZCZA GONIĄDZKIEGO. ŻYŁ LAT 88. ZM. 26 LISTOPADA 1891 ROKU. OJCZE NASZ. ZDROWAŚ MARJA. WIECZNY ODPOCZYNEK. SPOCZYWA W BOGU. DROGI NASZ KAPŁAN.
Tablica na nagrobku żeliwnym przy głównej alei cmentarnej.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
56. Kościół parafialny w Goniądzu.
Fot. Jarosław Kloza, czerwiec 1997.
57. Widok ogólny miasta Goniądza. Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
58. Kościół parafialny w Goniądzu.
Fot. Jarosław Kloza, czerwiec 1997.
59. Pasja Chrystusa. Barokowa rzeźba z kaplicy św. Floriana w Goniądzu.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
60. Kaplica św. Floriana.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
61. Kaplica św. Floriana i kościół parafialny w Goniądzu.
Fot. Jarosław Kloza, marzec 1997.
62. Zatoka zwana Zupą. Pozostałość żupy solnej XVI-XVIII w.
Fot. Jarosław Kloza, czerwiec 1997.
63. Goniądz, widok z lotu ptaka.
Fot. Wiesław Stępień, październik 1993.

SPIS RZECZY

DZIEJE GONIADZA	5
KALENDARIUM DZIEJÓW GONIADZA	69
ANEKS	119
BIBLIOGRAFIA	233
SPIS ILUSTRACJI	260